

Nordiska museet

*under
125 år*

Nordiska museet

under 125 år

Nordiska museets förlag

Redaktion Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark

Produktion Nordiska museets förlag, Box 27 820, 115 93 Stockholm

© Nordiska museets förlag och författarna

Omslagsfoton fram- och baksida Sören Hallgren,

ryggen Mats Landin

Grafisk formgivning Lotta Luttröpp

Tryck MediaPrint Uddevalla AB 1998

ISBN 91 7108 442 8

Innehåll

AVSNITT 1	S. 8	OM DENNA BOK <i>Bengt Nyström, Hans Medelius, Elisabet Stavenow-Hidemark</i>
AVSNITT 2	S. 12	NYTTA OCH NÖJE. OM MUSEERNA OCH SAMHÄLLET <i>Stig Strömholm</i>
AVSNITT 3	S. 16	ARTUR HAZELIUS OCH DET NATIONELLA ARVET <i>Sverker Sörlin</i> En ny berättelse om landet 18. Nationallandskapet 20. Etableringen av det nationella medvetandet 23. Provins och nation 26. Sambandet mellan land och folk 28. Rit och monument 30. Nationalism uppifrån 35. Nationellt arv – nationell samling 37.
AVSNITT 4	S. 40	MUSEITANKAR I TIDEN <i>Elisabet Stavenow-Hidemark</i> Världsutställningarna – nationernas fredliga tävlingsfält 41. I Stockholm 43. Stora museer på kontinenten och i England 45. Att samla 46. 1872 – turbulens och vattendelare 48. RUTA Christian Hammer 51.
AVSNITT 5	S. 52	ÄTT GÖRA DET FÖRFLUTNA LEVANDE <i>Bengt Nyström</i> Ett museum mitt bland folket 54. Samlingarna och museet växer 63. De märkliga utställningarna på Drottninggatan 68. Från Drottninggatan till Lejonslätten 79. Skansen – friluftsmuseet 81. Nordiska museet 25 år 1898–84. RUTOR Artur Hazelius 55. Stiftelsen Nordiska museet 63. Dalkullorna – en viktig personalkategori 72. De kvinnliga amanuenserna 74. August Strindberg och Nordiska museet 76.
AVSNITT 6	S. 88	MUSEIBYGGET <i>Elisabet Stavenow-Hidemark</i> Arkitektträvlingen 89. Nordiska museets byggnad – den stora versionen 91. Den nya byggnaden 95. Museibyggnaden – en del av 1897 års utställning 96. Byggnadsarbetena fortsätter 97. Ett nordiskt palats 100. Den stora hallen 107. De 60 kolonnerna 107. Mer om hallen 108. Kröningssläktaren och Livrustkammaren 110. Gallerier och entresoler 114. Rapporter och räkenskaper 117. Var kom pengarna ifrån? 123. Så stod byggnaden färdig 123. RUTOR Isak Gustaf Clason 90. Porten 102. Uppåt stiga vi 106. Gustav Vasastatyn 112. Karl X Gustavs rytтарstaty 119.
AVSNITT 7	S. 126	INSTALLATIONEN <i>Hans Medelius</i> Striden om styresmannaposten 127. Installationsfrågan 130. Uppordningen av samlingarna i det nybyggda museet 142. Invigningen 150. RUTOR Gunnar Hazelius 134. Bernhard Salin 136. Nils Edvard Hammarstedt 138. Axel Nilsson 139. Livrustkammaren i Nordiska museet 146. Sune Ambrosiani 149.
AVSNITT 8	S. 154	MUSEILANDET TAR FORM <i>Kerstin Arcadius</i> Utställandet – principer att följa 156. Byggnader – den delade kunskapen 157. Utbildning – kontakter och lärdomar 158. Museisverige – skillnader och komplettering 159. Nordiska museet och hemslojdsrörelsen 161. Nordiska museet och de tusen hembygds- RUTOR gårdarna 162.

AVSNITT 9	S. 164	DE "TÅLMODIGA SANNINGSSÖKARNA" <i>Elisabet Stavenow-Hidemark</i>
RUBRIK		Den moderna kulturhistorien växer fram 165. Inventeringar och undersökningar 168. Byggnadsaktiviteter på Skansen 168. Dyrbarheter till samlingarna 172. Folkkonsten rinner ur landet 174. Gustaf Upmark d.y. 167. Sigurd Erixon 169. Sigurd Wallin 171. Ernst Klein 175. Nordiska museet och filmen 177.
AVSNITT 10	S. 180	SAMLINGARNA OCH SAMLANDET <i>Cecilia Hammarlund-Larsson</i>
RUBRIK		Det första föremålet 182. Minnen eller föremål? 182. "Dec. 1. Uppsatte förslag till mina anvisningar för anskaffande av folkdräkter" 184. Som man ropar får man svar 186. Inte bara allmogekulturen 192. Landskapens representation 192. Föremål utan angiven proveniens 196. Gammalt eller nytt? 197. Överblick och utställning 199. Föremål och fältarbete 199. "...att komplettera förefintliga luckor" 202. Större social bredd 202. Nutidsskiktet 202. Beredskapstid och föremålsevakuerings 203. Från typologi till kartering 204. Etnologi och konsthistoria – två skilda synsätt 206. Att välja rätt 207. Kontinuitet, förnyelse eller vanans makt? 208. Skaffarna 186. Föremålen registreras 189. Biblioteket 184. Textilmuseet i Högbo 198. Arkivet 211. Fotosamlingarna 214. Apxlock ur samlingarna 216.
AVSNITT 11	S. 240	FÄLTARBETEN OCH FORSKNING <i>Mátyás Szabó</i>
RUBRIK		Den sociala dimensionen 243. Tidsdimensionen 244. Den tematiska principen 244. Den geografiska aspekten 245. Fältarbetets organisation och utförande 249. Frågelistorna 251. Kompetensen 257. Den folkliga anknytningen 261. Forskningen fram till mitten av 1960-talet 263. Forskningsmetoder 265. Föremålsforskning 266. Forskningsresultatet 268. Nils Keyland 246. Byundersökningar och herrgårdsexpeditioner 252. Folkminnen och folktro 254. Nordiska museets sameforsknings 258. Nils Lithberg 268. Den Hallwylska professuren och Institutet för folklivsforskning 270.
AVSNITT 12	S. 272	UTSTÄLLNINGARNA <i>Hans Medelius</i>
RUBRIK		På Drottninggatan 275. Skådesamlingarna 278. Utställningarna på Skansen 279. Museibyggnaden på Lejonslätten 279. "Vetenskapliggörandet" 286. Ny styresman och nya idéer 289. Funkisutställningen 1930 289. De pedagogiska utställningarna 291. De permanenta utställningarna förnyas 292. Att knyta samman tradition med nutid 296. Internationella utställningar – hemma och borta 298. Tillfälliga utställningar utanför museibyggnaden 301. Tillfälliga utställningar i museet 302. 1800-tal och ungdom till heders 305. Författarskap på utställning 306. De senaste årtiondena 307.
AVSNITT 13	S. 312	NYA SATSNINGAR OCH NYA FRAMGÅNGAR <i>Hans Medelius</i>
RUBRIK		Utställningssommaren 1930. Skansen omdanas 320. De kulturhistoriska byggnaderna 321. Ny huvudentré med rulltrappa 325. Djuranläggningarna 326. Programverksamheten 328. Restaurangverksamheten 332. Verksamheten nere på Lejonslätten 334. Museilektor och undervisningsavdelning 334. Utställningarna 336. Andreas Lindblom 314. Slott och gårdar 342.
AVSNITT 14	S. 346	MÖLLEN HOPAR SIG <i>Jonas Berg</i>
RUBRIK		Krigs- och efterkrigsåren på museet 348. Krigsåren på Skansen 349. Styresmannen och Finlandssaken 355. Kriget är slut 356. Fyra stora förvärv – Lusthusporten, Julita, Svindersvik och Cirkus 358. Äntligen den nya restaurangen 359. Albert Eskeröd 360. Arvid Bäckström 361. Mats Rehnberg 362. John Granlund 363.

AVSNITT 13	S. 364	SKANSEN SOM NATIONELL ARENA <i>Stefan Bohman</i> Nationaldagen 365. Första världskriget 367. Andra världskriget 370.
AVSNITT 16	S. 374	LOTTEN AVGÖR FRAMTIDEN <i>Sigrid Eklund Nyström</i> Möte med publiken 378. Ja, må de leva uti hundrade år 380. Den egna profilen 380. Museet på vandring 381. Skolan och folkbildningen 382. Hög ambition och forskningskompetens 385. Allmoges och högre stånd 386. Folkets hus, apberg och slott 388. Kulturminnesvårdande befogenheter 389. Lantbruksmuseum 391. Hemmet för trångt 391. Expansion på Djurgården 393. Symbios eller utsugning? 394. Chockad personal 395. Lotten avgör 397. Skilsmässan ett faktum 398. RUTOR Gösta Berg 377. Erik Andrén 380. Gunnel Hazelius-Berg 384. Anna-Maja Nylén 387. Erik Lindstein 390. Bengt Bengtsson 394.
AVSNITT 17	S. 400	MUSEISVERIGE I STÖPSLEVEN <i>Stefan Bohman</i> Antikvarieutredningen 401. 1965 års musei- och utställningssakkunniga – MUS 65 401. Striden om kulturmiljövården 404. Förstatligande av Nordiska museet 405. Ansvarsmuseirollen – Kulturrådets utredning 1986 405. 1990-talets museiutredningar 406. Museernas samhällsroll – mångkulturalitet ett tema i tiden 406. Forskningen på museerna 407. De statliga museernas organisationsstruktur 408. RUTOR Utredningarna – ett urval 409.
AVSNITT 18	S. 410	PÅ VÄG MOT EN NY ROLL <i>Barbro Bursell</i> Tidsandan 411. Nordiska museet utan Skansen 412. Framtidsvisioner 413. Ståndssamhället faller i Nordiska museet 415. Intresset för samtiden 415. Tradition och nutid 417. Praktiska problem 420. Nordiska museet hundra år 1973 421. Centralmuseitankar 425. Utredningarnas decennium 425. Nordiska museet blir statligt? 428. Drömmarna om Julita 429. Provisoriska lokaler 431. Ljussglimtar 432. Det vetenskapliga arbetet 434. Föremålsvård och konservering 439. Lantbruksmuseum ännu en gång 441. Mot en central museiroll 442. RUTOR Hans Hansson 414. Harald Hvarfner 423. Sune Zachrisson 424. Samdok – en svensk museal ingenjörskonst? 426. Göran Rosander 426. Fröknarna Cedergrens storslagna donation 443.
AVSNITT 19	S. 446	ANSVARSMUSEET <i>Bengt Nyström</i> Nya visioner och ny energi 449. Det offensiva museet 450. En framtidsorganisation för museet 452. Julita gård och museer 453. Det nya ansvarsmuseiarbetet 454. De ständiga lokalproblemen 457. En publik nytändning 459. Tyresö slott och park och markis Lagergrens hem 463. Dokumentation och forskning 464. Samlingarna och tillgängligheten 466. RUTOR Sten Rentzhog 448. Agne Furingsten 465. Lars Löfgren 466. Publiceringsverksamheten 468. Gamla goda Vänner 472.
AVSNITT 20	S. 474	NORDISKA MUSEET OCH FRAMTIDEN <i>Lars Löfgren</i> S. 479 NOTER S. 481 THE NORDISKA MUSEET DURING 125 YEARS. SUMMARY S. 493 ORDFÖRANDEN I STIFTELSEN NORDISKA MUSEET SAMT STYRESMÄN S. 494 BOKENS FÖRFATTARE S. 495 FOTOGRAFREGISTER S. 496 KÄLLOR OCH LITTERATUR S. 500 PERSONREGISTER

Om denna bok

DENNA BOK är resultatet av ett flerårigt arbete. Det började 1993 mot en bakgrund av att museet saknar en sammanfattande redovisning av institutionens historia och de mål som står för museets verksamhet som ansvarsmuseum. Skansen fick sin historik till hundraårsjubileet 1991 men fokuserar helt naturligt på sin egen historia. Mycket har skrivits om Nordiska museets och Skansens historia och verksamhet, särskilt vid olika jubileumstillfällen. Årsboken *Fataburen* och dess föregångare från 1881 är då den viktigaste källskriften. Det är emellertid en förhållandevis svåröverskådlig och splittrad skildring som ges där. Det är därför viktigt att få en övergripande presentation, särskilt i tider då museernas samhällsroll diskuteras ur olika kritiska perspektiv, hur de byggts upp, hur samlingarna ser ut och hur de speglar svensk kulturhistoria. Nordiska museet har här innehaft en

central roll. En samlad redovisning av alla dessa insatser bör bidra till att bredda och fördjupa den museivetenskapliga diskussionen.

Men boken har även kommit till för dem som älskar sina traditioner och sin historia och för dessa har Nordiska museet och Skansen betytt en hel del.

Museets grundare Artur Hazelius, språkforskare, lärare och kulturhistoriker, blev under 1860-talet i allt högre grad intresserad av den folkliga kulturen, särskilt av folkdräkter och visor. Han var engagerad i Svenska Fornminnesföreningen från dess bildande 1869. Hans intresse växte och resorna 1872 i Dalarna och Södermanland, då de första föremålen samlades in, visor och folksånger nedtecknades och ett insamlingsprogram formulerades, ledde till att han året därpå, den 24 oktober 1873, kunde öppna dörrarna till sin Skan-

Bilden t. b. Artur Hazelius. Postumt porträtt i olja av Julius Kronberg.

dinavisk-etnografiska samling vid Drottninggatan 71 i centrala Stockholm. Med detta lades grunden till Nordiska museet och Skansen, som vid tiden för Artur Hazelius död 1901 hade vuxit till en nationell institution med internationell räckvidd. Idag är Nordiska museet ett nationellt verkande museum och har rollen som ansvarsmuseum för svensk kulturhistoria. Från en enmansinstitution, med hustrun Sofi som första medarbetare, har Nordiska museet vuxit till en stor institution med omkring 300 anställda.

För Artur Hazelius stod människan i centrum. "KÄNN DIG SJÄLF" satte han som motto på museets emblem när Skandinavisk-etnografiska samlingen ombildades till stiftelsen Nordiska museet 1880. Orden står tillsammans med en runsten under nordstjärnan och inom ett medeltida fyrpass. Devisen är hämtad från Apollontemplet i Delfi, "gnothi

seauton" på grekiska. Människan är alltings mått. Människan skall känna och minnas sitt ursprung, sin begränsning och tillhörighet. Säkert anspelar också Artur Hazelius på Carl von Linné, som använde devisen när han skulle beskriva människan i sin *Systema Naturae* 1735: "Homo sapiens – Nosce te ipsum". Han ville associera till svensk forntid och svensk lärdomshistoria. Historien föder framtiden, Nordiska museet skulle berätta om svensk och nordisk kultur och stärka känslan för fosterlandet, en grund för kommande generationer att stå på.

Artur Hazelius var inte ensam i sin samtid om att bygga upp samlingar och skapa museer. Det fanns både stora offentliga museer och stora privata samlingar som visades för allmänheten. Det som karakteriserade Artur Hazelius växande museum var, vid sidan av de nyskapande pedagogiska insatserna, den vetenskapliga systematik han lade som grund för samlingarnas tillväxt. Samtidigt som föremålen insamlades skulle de sättas in i ett vidare sammanhang, beskrivas, registreras och resultaten publiceras. De vetenskapliga perspektiven har alltid gått hand i hand med folkbildningsarbetet. Parallellt med föremålssamlingarna och det pedagogiska ändamålet växte arkiv och bibliotek fram. Kring samlingarna byggdes det upp ett nationellt kunskapsföretag av stor räckvidd.

De här tidigt formulerade ambitionerna har förvaltats av generationer

medarbetare. Nordiska museet är idag Sveriges största kulturhistoriska museum, samlingarna speglar landets kulturhistoria från och med 1500-talet och omfattar närmare en och en halv miljon föremål, omkring tio miljoner arkivalier och bilder och en kvarts miljon böcker. Allt är väl registrerat och tillgängligt även om förutsättningarna ändrats när den nya informationstekniken nu skapat nya visioner om tillgänglighet och pedagogik.

Med denna bok har vi strävat efter att åstadkomma en populärvetenskaplig och rikt illustrerad framställning. Boken har disponerats så, att mer kronologiskt upplagda avsnitt varvats med avsnitt som lägger olika perspektiv på museet. Det blev naturligt att följa de olika styresmännen och deras perioder. Till detta kommer tre tematiska avsnitt om samlingarna, fältarbeten och forskning samt utställningarna. Framställningen kompletteras med ett stort antal "rutor", där olika personer och företeelser lyfts fram, samt av ett rikt bildmaterial i huvudsak hämtat ur museets ovärderliga arkiv.

Många hängivna medarbetare har genom de 125 åren varit med om att utforma museets och Skansens historia. Tyvärr har vi inte kunnat lyfta fram alla. Men deras gärning lever kvar genom de båda institutionernas liv och verksamhet.

Arbeter inleddes med en seminarieverksamhet och noga räknat har 29

författare medverkat, flertalet anställda eller tidigare anställda vid museet. De redovisas med namn i anslutning till artiklarna och "rutorna" samt i en författarpresentation. För formgivningen har Lotta Luttröpp svarat. En redaktionskommitté med Elisabet Stavenow-Hidemark, Hans Medelius och Bengt Nyström (sammankallande) har hållit ihop arbetet. Åsa Thorbechs stora kunskap om museets bildarkiv har möjliggjort den rika illustreringen med många gånger okänt bildmaterial. Generösa bidrag till bokens framställning har lämnats av Nordiska museets och Skansens Vänner, Berit Wallenbergs Stiftelse och Kungliga Gustav Adolfs Akademien, till vilka Nordiska museet framför ett varmt tack!

/BENGT NYSTRÖM
HANS MEDELIUS
ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

062.162. *St. Sander's* Do. line.

Nytta och nöje

Om museerna och samhället

DET FINNS EN DIKT av Harry Martinson, som heter "Museet". Den publicerades ursprungligen i tidskriften Spektrum 1932 men återgavs sedan i Gunnar Tideströms lilla illustrerade antologi "Lyrik från vår egen tid", som för många årgångar svenska gymnasister på 1940- och 1950-talen förmedlade den första kontakten med den samtida dikten. Den korta dikten lyder så:

*Först sågo vi hembygdsmuseets monter,
krinoliner som väldiga getingbon
och knarrande trappor
och betsel från Isdal.
—Så gingo vi ut och mötte
med en sorts plötslig klarhet två ting:
Den uråldriga ädla hundlokan
och högspänningsledningen
som visslade över näckrosviken.*

Med sin egenartade blandning av högstämda och milt ironiska tonfall låter sig dikten tolkas på flera olika

sätt. Museet, med dess knarrande trappor och dess kuriösa, för den unge iakttagaren obrukbara och rent av en smula ålderdomligt löjeväckande föremål, kan tänkas framstå som en symbol för en instängd och malänten skolvärld, mot vilken kontrasterar å ena sidan den friska, men samtidigt majestätiskt tidlösa naturen, förkroppsligad av hundlokan och näckrosviken, å andra sidan den moderna tekniken i form av den visslande högspänningsledningen. För den livsdyrkande unge Martinson av år 1930 skulle ett sådant synsätt kanske inte ha varit helt främmande. Vad man vet om diktarens kunskapsiver och bildningssyn gör det dock mindre troligt att han haft en så negativ syn på museer.

Den Martinsonska dikten ger likväl anledning att reflektera kring frågeställningen om museernas förhållande till samhället – eller kanske mer filosofiskt och allmänt: museerna och

livet – utifrån ett par principiella angreppsvinklar.

En sådan är frågan om museet skall spela rollen av utkikspost med överblickande och ordnande funktioner i förhållande till den omgivande verklighet som utgör underlaget för dess samlande och visande verksamhet – med andra ord om museet skall göra anspråk på en självständig roll som uttolkare av verkligheten och därmed, i förlängningen, som förkunnare av ett budskap, som styrande eller i varje fall påverkande en verklighetsuppfattning – eller om institutionen skall välja rollen av passivt registrerande spegel.

Det finns också anledning att överväga om museerna härutöver kan kräva ett egenliv, en helt självständig roll som arbetsplatser, tillflyktsorter, meditationscentra – om man rentav vågar hävda att museerna inte enbart är det omgivande samhällets tjänare i

alla stycken utan även, om ock naturligtvis i en mycket begränsad sfär, sina egna herrar, som rentav kan framträda med anspråk på en smula alldeles eget livsrum.

Om vi börjar med frågan om museerna har en legitim roll som utkikspositer, som spanare, uttolkare och förmedlare av förflutet och samtid, vet vi alla att de har ett förflutet både i universitetens och skolornas kanske alltför pedantiskt ordnade samlingar och i amatörernas förvirrade och röriga kuriosakabinett. Det är lätt att förlöjliga dem, att låta det döda museet stå som det brusande livets motsats. Det finns också en uppenbar risk för att museet blir en plats där tiden får frysa fast – att just den verklighetsuppfattning eller den historiebild som var förhållande då samlingen bildades blir permanent och därmed att en auktoritativ och inflytelserik bild av t.ex. en historisk epok, en bygd eller ett kunskapsområde helt enkelt inte längre håller måttet.

Vilket är alternativet till en aktiv roll för museet? I äldre tid kanske bara okunnighet och försummelse. Idag konkurrerar skolan, universitetet och forskningen i fråga om inflytande på människornas verklighetsbild inte endast med okunnighet utan också med vrångbilder och fantastier som har hela TV-, video- och internetsuggestionen till sitt förfogande. Museerna är den plats där den vetenskapliga kunskapen förfogar över de bästa möjligheterna att på ett

plastiskt åskådligt sätt förmedla sitt innehåll, sina iakttagelser och sina tolkningar. Att inte utnyttja den positionen vore liktydigt med att svika ett ansvar – det vore ett klerkenas förräderi.

Jag vill bestämt och klart dra en lans för att museerna i kraft av den kunskap och den överblick som har samlats i dem skall utnyttja den kunskapen för att både välja, självständigt tolka och i tolkat och ordnat skick presentera de stycken av verklighet som de är satta att vaka över. Det ålägger dem självklart ett ökat eller i varje fall till sin innebörd skärpt ansvar när det gäller att följa forskningen, att vara beredda till obehagliga ändringar, att hålla kontakt med budskapets mottagare och vid resursbrist också att fatta det vanskliga beslutet att välja mellan målgrupper och slutligen att finna praktiskt rimliga metoder för att inte blott bevara samhällets kulturarv utan också arvet efter deras egen idéhistoriska utveckling.

Till uppgifterna hör också att spegla kaos, det otypiska, det förbigående. Ofråkomliga förutsättningar för legitimitet är också här kunskap och intellektuellt oberoende. Risker för modeslaveri, sensationsjakt och koketterande med aktualitet till varje pris skall inte underskattas. I tävlingen med den professionella underhållningsbranschen är museerna dömda att förlora, och när de en gång förlorat har de också blivit av med både självständig legitimitet och anseende.

Ty vid sidan av all samhällstjänst har museet också en funktion och uppgifter av samma slag som skolan – det är inte bara en anstalt som förbereder för något annat, som tjänar ett främmande syfte, en genomgångsstation, en korridor. Det är också ett mål, ett ställe att stanna på; vid sidan av kyrkor, teatrar, konserthus, biografer och idrottsplatser är museet ett den moderna världens tempel. Det finns ingen anledning att inte kräva respekt för den funktionen. Den mänskliga inrättning som inte har och inte kräver respekt för en egen fast kärna, en identitet av detta slag, duger inte heller till tjänande och förmedlande roller.

Vi som idag är vuxna lärde oss i tidiga år att den mänskliga kommunikationen av kunskap och idéer i varje fall sedan Gutenberg, behärskas av det skrivna ordet. Litet medlidsamt talade man om medeltidens kyrkomålningar, Biblia pauperum, de fattiges bibel. Bilden var de fåkunnigas informationskälla. Idag, i den växande analfabetismens tid, i TV- och IT-åldern, är detta inte längre lika självklart som för trettio eller fyrtio år sedan. Man kan i själva verket hävda att vi upplever och säkert i framtiden kommer att än mer uppleva en bildens renässans.

Det ger museet en ny ställning bland kunskapsförmedlare – en ny möjlighet men också en källa till nya krav. Det finns ett väldigt och svårbemästrat krav på ny kunskap, nya idéer och

i sista hand nya tekniska lösningar för att nyttja dem rationellt och konstruktivt, så att bilden inte blir ordets fiende men väl kompletterar det. Det ankommer på dem som företräder museerna att på ett kraftigt och övertygande sätt visa på de möjligheter och behov som här måste mötas. Naturliga bundsförvanter i strävan att utveckla bildens och ordets gemensamma möjligheter är biblioteken och naturligtvis universitet, högskolor och skolor. Men i mångt och mycket är museerna de naturliga utgångspunkterna för en sådan utveckling; här finns idag kanske den största erfarenheten.

Allt detta samverkar till att understödja ett mycket starkt krav på ökade resurser och förbättrade forsknings- och utvecklingsmöjligheter för museisektorn. Men det duger inte med den vanliga humanistiska lågmälda undfallenheten och begäran om tolerans och en beta bröd. Det krävs envishet och självförtröstan. Man tjänar inte samhället genom att utplåna sig. Det är genom att påvisa sina möjligheter och sin förmåga att tillvarata dem som museerna kan få gehör hos de mäktige. Det är inte genom moderiktig följsamhet som de rättfärdigar sin existens och heller inte genom att i skygghet och mod-

löshet sluta sig kring getingboliknande krinoliner, knarrande trappor och betsel från Isdal eller annorstädes...

Jag inledde med att citera en dikt. Låt mig sluta med en senare svensk dikt; den är från 1980, hämtad ur den lyriska sviten "Från ett museum":

*Högt i mäktig sten, länge stående och sedan länge,
bjuder huset stadens liv, sannare
tar jag här stadens puls. Den lever
inte dagliv, nattliv, kort igår-liv, justidagliv. Lever
sannliv med rötter djupt mellan stenarna. Här.*

Artur Hazelius och det nationella arvet under 1800-talet

ATT SKAPA TRADITIONER SOM ALDRIG ÖVERGIFVAS

ARTHUR HAZELIUS VID NORDISKA MUSEETS 25-ÅRSJUBILEUM 1898.

I EN PAVILJONG vid Drottninggatan 71 i Stockholm öppnade Artur Hazelius år 1873 sina privata samlingar av kulturhistoriska föremål för allmänheten. Utställningen, som gick under namnet Skandinavisk-etnografiska samlingen, visade bland annat en halländsk ryggåsstuga och stugor från Vingåker i Sörmland och Ingelstad i Skåne. Året därpå hade han utökat samlingen med en andra paviljong. I den fanns ett landskap från Järvsö i Hälsingland och ett panorama med samer i Lule lappmark.

Hazelius hade skapat ett museum. Det var inte det första museet i Sverige eller ens i Stockholm. Vetenskapsakademiens naturalhistoriska samlingar, påbörjade 1739 och visade för allmänheten sedan 1831, var äldre, liksom Nationalmuseum, som öppnade 1866 men vars samlingar dessförinnan varit tillgängliga i Kungliga slottet. I Stockholm fanns dessutom bland annat Artillerimuseum och ett Museum för naturvetenskap, slöjd och konst. Ute i landet hade fornminnesföreningarna inlett sin verksamhet på 1850- och 1860-talen; det första embryot till ett museum kom dock inte förrän 1867. Vidgar man museibegreppet något och inkluderar utställningar och expositioner av olika slag, så finner man under 1800-talet andra föregångare, exempelvis Göttiska förbundets utställning i Stockholm 1818 av tävlingskonstverk grundade på nordisk mytologi, liksom flera tillfälliga utställningar av industri och slöjd.

Mötstående sida. Det skandinaviska naturforskarmötet i Köpenhamn 1847. Sittande vid bordet med hatten i hand Jöns Jacob Berzelius, i talarstolen H.C. Ørsted. Oljemålning av Erik Henningsen 1896. Tillhör Köpenhamns universitet.

Men även om Hazelius inte var först, så var han dock bland de första. Och han gjorde något som de flesta andra utställare inte maktade med: han skapade en institution, som vigde åt utställningens tillfällighet det beståendes stadga och inre liv.

Att det skulle bli en institution, och vilket slags institution det skulle bli fråga om, visste han knappast 1873. Men redan under sin egen livstid kunde han konstatera att hans skapelse svarade mot tidens anda. Han utvidgade successivt sina samlingar, bland annat efter en inköpsresa till Norge, och visade dem i flera annex utmed Drottninggatan. En uppvisning vid Världsutställningen i Paris 1878 blev en framgång och gav honom nya krafter.

Hazelius tänkte nu i allt vidare banor. Först och främst såg han till att hans privata samlingar fick en offentlig huvudman, det blev en stiftelse, och samlingarna bytte namn till Nordiska museet. Detta var 1880. Han ville också skaffa ett nytt hem för samlingarna — de nära 30.000 föremålen rymdes inte längre i lokalerna kring Drottninggatan — och efter en finansierings- och byggnadsprocess som sträckte sig över ett kvartssekel, kunde år 1907 museets nya, imponerande byggnad öppnas på Djurgården. Under de många åren av väntan tog Hazelius itu med annan idé, friluftsmuseet Skansen, som kunde invigas 1891 och på vars mark Hazelius själv fick sin slutgiltiga viloplats under en bautasten i närheten av Hällestadsstapeln, där han gravsattes i februari 1902.

En ny berättelse om landet

Det är ingen oviktig omständighet att Hazelius valde att göra sin samling offentlig och att han lät den övergå till att bli en allmän och inte en privat institution. Det gör att Nordiska museets framväxt, som ofta brukar ses i ett antikvariskt och musealt sammanhang, också bör tolkas i ljuset av det institutionsgrundande som präglade 1800-talets andra hälft. Nya institutioner utgjorde en viktig del i vad som kan kallas nationaliseringen av Sverige. Sverige var visserligen en gammal statsbildning, men under 1800-talet förändrades innebörden i det svenska. Man kan säga att Sverige på samma gång krympte och växte. Territoriellt blev Sverige mindre genom avträdelsen av Finland

1809, men känslomässigt och kulturellt växte landet. Det fanns tillbakablickande och romantiskt färgade inslag i denna process, men den var likväl grundläggande för moderniseringen av Sverige.

Vi kan tänka oss det som skedde som ett formligt skapande av Sverige som inbegrep såväl naturen som kulturen. Under 1800-talet formerades, ur den tidigare naturalhistorien, en rad discipliner — geologi, geografi, botanik, zoologi, ekologi med flera — vilka tog sig an olika aspekter av naturen. Vetenskapen gav landet ett fysiskt utseende och skänkte det ett kronologiskt djup. Naturarkiven i träd och mossar, i leror, moräner och isar, blev viktiga ledtrådar i studiet av naturens förändring. De kunde i vissa fall också peka på människans roll i skapandet av olika landskapstyper, som de halländska hedarna, det öländska alvaret eller Västkustens sandklitter.

Ett slående drag i utvecklingen är tillkomsten av, oftast statliga, institutioner för denna forskning. Det gäller exempelvis Sveriges Geologiska Undersökning, SGU (1858), Domänstyrelsen (1858), Skogsinstitutet, som grundats 1828 men som på 1860-talet gavs en tydligare forskande uppgift. Särskilt efter det att järnvägsnät — Statens Järnvägar grundades 1856 — och andra infrsystem byggts ut, så att transporter av materiel och personal kunde ske enklare, etablerades forskningsstationer för jordbruksforskning (som Frescati, Svalöf och Luleå), marinbiologi (Kristineberg), naturvetenskaper (Vassijaure/Abisko), skogsforskning (Kulbäcksliden), torv- och mossforskning (Flahult) med flera.

Institutionerna och stationerna gav en fysisk gestalt åt landet. De byggde upp en kunskap om berggrund, jordmån, växtlighet och odling som tillsammans formade en bild av Sverige som ett istidens barn, ett land av issjöar och ändmoräner som skavts och kavlots av isens pansar och som skurats och sköljts av isälvars vatten. Det vetenskapligt konstruerade landskapet blev en fondbild för nationens projiceringar av sin egen självbild. Det gällde inte minst de nordliga områdena. Polarforskningen fick en funktion i den nationella självhävdelser, och "polarlandskapet" definierades i retoriken som en internationell valplats, ett slags sublim idrottsarena, för "vetenskapens vikingar". Vetenskapen framträder i detta perspektiv som en "uppfinnare" av regioner och av stater, en företeelse som den historiska

Kunskapen om berggrund, jordmån och växtlighet formade bilden av Sverige som ett istidens barn. Stockholms geologiska museum, Mäster Samuelsgatan 44. Teckning av O.A. Mankell och H. Pettersson.

Ur Ny Illustrerad Tidning 1874.

forskningen frilagt även i andra länder som Kanada, Australien, USA, Finland.

Nationallandskapet

Landskapets "nationalisering" kunde ske genom att naturvetenskapen också hade en förmedlande sida. Naturforskare spelade en viktig roll inom naturskydd och turism, och den nya bild av landet som deras

forskning frambringade blev snabbt tongivande. Ledande forskare som Arvid Högbom, Adolf Erik Nordenskiöld, Axel Hamberg, Fredrik Svenonius verkade i organisationer som Svenska Turistföreningen, grundad 1885, och Svenska Naturskyddsföreningen, grundad 1909. De deltog i debatten och de svarade för populariseringar av vetenskap, ofta i nationell anda. Forskningens naturlandskap blev med dem nationens.

Till detta skeende hör upprättandet av nationella kultplatser och

Naturhistorien öppnade nya perspektiv på Sverige men också på det främmande i andra världsdelar. "De vertebrerade djurens stora sal." Naturhistoriska Riksmuseet i Vetenskapsakademiens nya hus, Drottninggatan 96, Stockholm.

Teckning av O.A. Mankell.

Vassijaure naturvetenskapliga station anlades 1903 nära Riksgränsen för att utforska Torne-träskområdet. Ur Appendice aux Observations Météorologiques Suédoises, Vol 48, 1906.

vallfartsorter i naturen. Amerikanska forskare har talat om "det sublima" som ett känsloläge i detta möte med naturens egna "monument" eller med storslagna byggnadsverk i denna (kraftverksdammar, broar, fyrar, vägar etc.). Känsloläget, och den estetik som förknippades med det, understöddes av den växande turism som under 1800-talet kom att rikta sig mot bergstrakter, skogar, sjöar och kuster. Kännetecknande för denna turism var att den tonade ner betydelsen av religionens och den etablerade kulturhistoriens fasta repertoar av resmål. Nu framträdde nya platser, för alpinism, bad, skidåkning, segling, skogspromenader, platser där man kunde träda in i de naturens nationella helgedomar som undan för undan ersatte kyrkorna som mål för söndagens vandring. Denna naturinriktade turism blev starkt inte minst i Norden. Sammantaget blev på detta sätt naturen en central komponent i vad som skulle kunna kallas "nationallandskapet".

Förloppet kan sammanfattas med en enkel kommunikationsmodell. På den ena sidan stod naturvetenskaperna och dess institutioner (sändarna), på den andra sidan stod "folket" (mottagarna). Mellan dem fanns ett antal förmedlande instanser. Central bland dessa var skolan, med sina läroböcker, planscher och exkursioner. Även lärarna, inte minst läroverkslärarna, var viktiga förmedlare av en ny nationsuppfattning till framtidens sociala eliter. Andra förmedlande instanser var museerna — från Riksmuseet till läroverkets naturalie-

På vandring i Porjus 1861. Teckning av okänd konstnär. Nordiska museets arkiv.

kabinett eller elevens herbarium (i sig av museal karaktär) — och de zoologiska trädgårdarna. Till förmedlarna hörde vidare de runtom i landet väl spridda hushållningssällskapen, liksom organisationerna för naturskydd, turism och friluftsliv. Ännu en annan viktig förmedlande instans var konstnärer och författare. Dessa medverkade i sin tur i Svenska Turistföreningens årsskrift, som snabbt kom att bli ett slags folklig nationalatlas i ord och bild, spridd i tusentals svenska hem.

Dessa instanser för nationaliseringen av landet och folket kan, med den danske historikern Uffe Østergårds begrepp, uppfattas som "homogeniseringsapparater", vilka också fungerade ideologiskt. De underströk gemenskap och särart på en nationell nivå och medverkade till föreställningar om en naturvuxen "folkstam" och vikten av ett eget "folkhem".

Etableringen av det nationella medvetandet

På motsvarande sätt som naturen och landskapet nationaliserades skedde en parallell process inom kulturen. Under 1800-talet växte discipliner som fornkunskap/arkeologi, nordiska språk och folklivsforskning fram. En viktig grund, särskilt till arkeologins utveckling, var den landskapsomvandling som skedde genom moderniseringen av jordbruket (skiften, sjösänkningar, dikning, nyodling) och byggandet av järnvägar och vägar. Men även den nationella krisen efter förlusten av Finland 1809 medverkade; Götiska förbundet, grundat 1811 i stämningar av nationell kris, tog upp fornkunskap på sitt program. Sedan tidigare fanns Vitterhetsakademien och Riksantikvarieämbetet. Dessa institutioner arbetade för övrigt nära samman; riksantikvarien var länge Vitterhetsakademiens ständige sekreterare.

Undan för undan genomkorsades under 1800-talet Sveriges bygger och regioner av antikvarier, kulturhistoriska samlare, upptecknare och dialektforskare. En tidig och väsentlig entreprenör på området var Jacob Adlerbeth, Götiska förbundets stiftare och ständige sekreterare, som i sin tur rekryterade nya disciplinar till insatser i fornminnenas och allmogekulturens landskap. Denna den svenska forntidens och folkkulturens upptäcktsperiod frambringade en grundargenera-

Start från Kalixstugan inför bestigning av Kebnekaise. Foto i Svenska Turistföreningens arkiv, Nordiska museet.

Motstående sida:

överst. Den internationella antropolog- och arkeologkongressen i Stockholm och Uppsala i augusti 1874. Den större bilden visar motiv från Gamla Uppsala och festen i Botaniska trädgården. Överst porträtt av tre svenskar: kongressens president Henning Hamilton, riksantikvarien Bror Emil Hildebrand och professor Sven Nilsson.
Ur *Le Monde illustré* 1874.

nederst till höger. Bengt Fogelbergs ateljé i Rom 1831. Oljemålning av C.S. Bennet.
Foto Nationalmuseum.

nedan till vänster. "Fyra pojkar reser en runsten." Laverad tuschteckning av August Malmström. Nordiska museet.

Nedan. Från att studera sagor, sägner och folkliga dialekter var steget inte långt till intresset för ålderdomliga folkdräkter. Leksandsdräkter avbildade i C. Forssells "Ett år i Sverige", 1827.

tion av samlare och forskare: Leonard Rääf, Nils Månsson Mandelgren, Gabriel Djurklou, Carl Bonde, Alfred Bexell, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius m.fl.

En av dessa forskare var Hazelius själv. Som pionjär inom den nordiska språkforskningen — han hade disputerat i Uppsala på en avhandling om Havamal (1860) — och som samlare av kulturhistoriska föremål var han ganska typisk om än ovanligt vittfamnande i sina intressen. Men den stora skillnaden mellan honom och de andra antikvariskt inriktade samlare som befolkade det svenska 1800-talet är att han kombinerade den kulturhistoriska inriktningen med det nationella institutionsbyggande som redan pågick inom andra samhällsområden.

En gemensam nämnare för flera projekt som Artur Hazelius var inblandad i var att de bidrog till den samtida etableringen av det nationella som medvetande. Denna process innebar en artikulering av nationen, den blev föreställning, bild, minne, karta, berättelse. Därmed blev den också fattbar för människor.

Processen krävde fantasi och skaparkraft. Föremål, minnen och händelser i Sverige eller med svensk anknytning skulle översättas till ett sammanhängande helt, ett nationellt arv. Arvet låg bland annat i språket, där Hazelius i den s.k. rättstavningsstriden 1869–1871 förespråkade en reform i modernistisk anda; svenskarnas språk strömmade visserligen ur gamla nordiska källsprång men icke desto mindre måste det skrivas enkelt och klart.

En annan orkestrering av det svenska kom med "Läsebok för folkskolan" (i upplagan 1868), som inte bara var ett folkpedagogiskt projekt, utan kanske än mer ett fosterländskt, ett förenande av företeel-

"Fosterländsk läsning" (första häftet 1868), utgiven av Artur Hazelius.

ser och händelser som Omberg, Slaget vid Breitenfeld, Visby ringmur och Vävaren i Mark till ett sammanhållet porträtt av Sverige. Ecklesiastikministern F.F. Carlson var den som ytterst hade hand om läseboken, men Hazelius' idéer hade stort inflytande på såväl urval som språkform. Ändå var han inte riktigt nöjd och utgav senare samma år ett urval, "Fosterländsk läsning för barn och ungdom", där de historiska och folkloristiska inslagen var än mer framträdande.

Nordiska museet och ännu mer Skansen blev höjdpunkterna i Hazelius etablering av det nationella medvetandet. En egenskap hos dessa institutioner återkom från läseböckerna: den geografiska representationen. Utställningen byggde, liksom texturvalet, på över hela landet spridda miljöer vilka sammanfördes till en föregiven nationell helhet. En annan egenskap var ny och pedagogiskt mycket framgångsrik, nämligen att det nationella åskådningsmaterialet bildade en fysisk miljö, ett rum, en plats att besöka. Det ökade konkretionen och känslan av gemensam upplevelse av nationen.

De gestalter av det nationella som blev resultatet av läseböckerna, museet och Skansen var ingen exakt återspeglning av en entydig svensk verklighet. De var konstruktioner. När de väl tillkommit fungerade de emellertid som suggestiva bilder, vilka skänkte ett intryck av sammanhang och historisk tradition. De kom påtagligt, och efter förbluffande kort tid, att ingå i det nationella medvetandet, vilket också var Hazelius medvetna strävan. Om hans avsikter med Läsebok för folkskolan skrev exempelvis hans samtida och vän Simon Nordström, att *den utpräglat nationella hållning och den patriotiska anda, som utmärka läseboken, i icke ringa mån sammanhånga med Hazelius' inflytande.*

Provins och nation

Än en gång framträder en skillnad mot föregångarna. Vad Gabriel Djurklou gjorde med sin fornminnesförening i Örebro, grundad 1857, eller Gunnar Olof Hyltén-Cavallius i Växjö, där ett museum grundats 1870 med hans samlingar som grundval, eller efterföljarna vid museerna i Tivoliparken i Kristianstad (grundat 1886), i hospitalskyrkan i Linköping (1886), i slottet i Örebro (1887), i Halmstad i Norre Port (1889) eller i någon annan av rikets regionala metropoler, där museer eller fornsamlingar grundades under seklets senare decennier — vad man gjorde på alla dessa platser var att skapa regionala samlingar. Provinsmuseerna var med andra ord främst regionala projekt, låt vara att det fanns en stark föreställning i tiden om att de olika provinserna bildade en syskonskara, där ingen stod framom de andra, och att alla bildade nödvändiga beståndsdelar i den nationella gemenskapen.

Hazeliuss valde huvudstaden och det nationellt integrerande, och detta visade sig vara en lyckad kombination. Om provinsmuseerna kunde konstruera ett regionalt arv, som visserligen återkastade skenet av det nationella, så blev Hazeliuss den som konstruerade bilden av hela Sveriges kultur.

Att dessa projekt, de regionala och de nationella, inte råkade i någon djupare konflikt med varandra är samtidigt sant och värt en särskild reflexion. Delvis hänger det nog samman med den länsorganisation som sedan 1600-talet framgångsrikt hade knutit Sveriges olika delar till Stockholm och centralmakten. Något påtagligt motstånd hade inte kommit, ens från sent integrerade områden som Skåne och Jämtland, och under 1800-talet var den regionala motsträvigheten i stort sett obefintlig. Tvärtom sökte regionerna sin plats i och genom tillhörigheten till nationen. Den nationella strömningen var otvivelaktigt den starkare, och rikedomerna på provinsiella fornminnen kunde rentav framhållas som en källa till fosterländskheten. Så till exempel i Dalarna, där man i länets fornminnesförening skrev att fornminnena *var så många och dess [Dalarnas] historia så rik, att fosterländskänslan för dem måste känna sig varm, synnerligast hos Dalarnas egna söner.*

En motsvarande regional roll spelades av den snabbt växande tidningspressen, som också fick sina fästen i landets städer och förstärk-

te känslan av delaktighet i en nationell gemenskap. Man kan i den fortsatta utvecklingen tydligt se hur dessa regionala och lokala museer, hembygdsgårdar och andra miljöer blev platser för nationella manifestationer; bland folkdräkterna vajade svenska fanor, där hölls fosterländska tal, där framträdde landshövdingar, överstar och antikvarier, alla representanter för den stat som var nationens egen och enda. Ritualerna kring det nationella kunde således lika gärna äga rum i en provinsiell kontext som i rikets centrum.

Hopfogningen av rikets regionala byggstenar till den nationella samlingsbyggnaden gällde även naturvetenskapen, vars fältundersökningar bildade underlag till de kartor som användes för beskrivningarna av det nya dynamiska Sverige. Även i samtiden fanns det en och annan som skyttade parallellerna mellan exempelvis den geologiska kartläggningen och det antikvariska samlandet. När Hylltén-Cavallius år 1875 vid ett stockholmsbesök sett Hazeliuss Skandinavisk-etnografiska samling, kom liksom i en vision hans gamla ungdomsdröm för honom, en dröm som han dock aldrig själv lyckats förverkliga: *...jag önskade det Sverige skulle bliva i etnologiskt avseende undersökt (likasom nu geologiskt) provins efter provins, med noga uppmärksamhet på dialekt, traditioner, folkseder o.s.v., samt resultaterne samlade i vetenskapliga verk och i en omfattande etnografisk samling.*

Uppgiften var på många sätt oerhörd. Mer eller mindre ur intet åtog sig Hazeliuss att skapa inte bara en kulturhistorisk kanon utan också den föremålssamling som illustrerade den. Projektet blir mer begripligt om man ser det i ljuset av den överordnade ideologiska uppgiften att skapa ett nationellt minne och ett minnestempel. Men för dem som så småningom skulle förverkliga det i skala 1:1 trängde sig orimligheterna på. *Här stodo om varandra i en vild oordning 1600-talsskåp och gustavianska himmelssängar, förgyllda barockstolar och bukiiga rokokobyråar, krogskänkar och prästgårdsoffor, dörrar från Tynnelsö och väggpannåer från Gustav III:s opera pudrade av kalkdammet,¹ suckade en av tjänstemännen vid överflyttningen till de nya lokalerna på Djurgården. Tingens mångfald syntes sakna ordning. Vad Hazeliuss gjorde var att skapa den.*

Motsstående sida:

till vänster. Från Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Göteborgs museiboksal 14 juni 1875. Teckning av R. Haglund. Färglagt bildtryck ur Ny Illustrerad Tidning 1875.

till höger. Nils Månsson Mandelgrens kallelse till ledamot av Svenska Fornminnesföreningen.

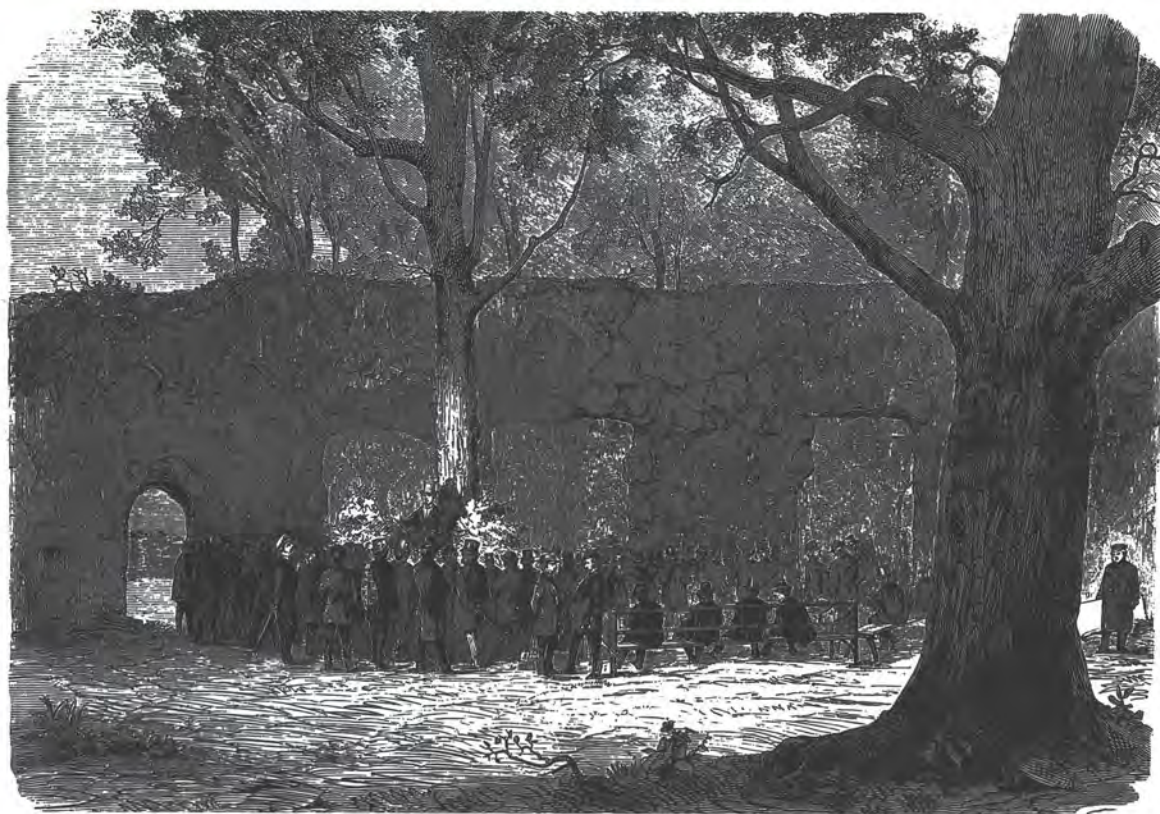
Foto Universitetsbiblioteket, Lund.

nedan. Genom fornminnesföreningarna spreds kunskapen om Sveriges tidiga historia. Svenska Fornminnesföreningens utflykt till Kronobergs ruin under Växjömotet 1870. Ur Ny Illustrerad Tidning 18 juni 1870.

Sambandet mellan land och folk

Rent ideologiskt arbetade de provinsiella kulturforskarna i stort sett längs samma linjer som Hazelius. Också de ägnade sig åt vad Hazelius ofta kallade "räddningsarbetet", dvs. insamlande av undergångshotade föremål, berättelser och dialekter. Även de återopade Grundtvigs folkpedagogiska grundsatser och tog, liksom Hazelius, intryck av den norske prästmannen Eilert Sundts kultursociologiska fältundersökningar. En nyansskillnad fanns dock i valet av kronologisk inriktning. Fornminnesföreningarna ute i landet gick hårt in för det arkeologiska materialet. Man fortfor, som Hazelius skrev 1898, *att med växande id ur gravarnas gömslen till vittnen om en förhistorisk tid frammana stenen, bronsen och järnet men man hade icke allvarliga tankar för det bräckliga material, som är ägnat att sprida ljus över vårt folks liv och seder under de senast förflutna århundradena*.² Detta uttalande ur hans skildring av Nordiska museets första 25 år syftade även på Vitterhetsakademien och Riksantikvarieämbetet, vilka också, enligt Hazelius, hade underlåtit att ge akt på den provinsiella folkkulturen. Det är tydligt att Hazelius uppfattade sig själv som mer i linje med den nationella uppgiften när han satsade på folkdräkterna och allmoggen. Samtidigt låg i situationens natur en krass logik; fornminnessamlandet var en nisch som redan mutats in, en ny och originell museiidé måste vila på en annan plattform.

Originell var emellertid också syntesen, tanken att nationen bildade en helhet som omfattade såväl natur som kultur. Hazelius vision av Skansen som ett Sverige i miniatyr byggde på den djupt problematiska men då inte ovanliga idén om ett nära samband mellan land och folk. Den nordiska människan och provinsernas växlande karaktärsdrag var framsprungna ur markens mylla lika väl som ur historiens myter. Skansen skulle därför inte vara blott ett kulturhistoriskt friluftsmuseum utan också ge bilden av naturens tillstånd och sammanhang i olika delar av landet. Han ville, genom odling och bearbetning av terrängen på platsen — granar vid samelägreten, en trädgård i 1600-talsstil vid Laxbrostugan — ge besökaren en föreställning om vilken miljö som frambringat skillnaderna mellan de olika provinsernas kultur. Liknande idéer föresvade Gustaf Kolthoff, som nästgårds byggde Biologiska museet med dess dioramor.

I historiens ljus är det inte svårt att se hur de antikvariska och naturhistoriska strävandena under 1800-talets andra hälft formar ett sammanhängande helt. På dagordningen stod Sverige — landets fysiska gestalt, orternas och landskapens materiella kultur, folkets historia och identitet. 1809, det traumatiska året, hade samtliga dessa ting antingen varit ställda på huvudet, som med geografin då Finland avträtts, eller vagt och töcknigt fattade, som när det gällde historien och kulturen — vad hos dem var egentligen ”svenskt”? Hur annorlunda var det inte vid seklets slut. År 1898, när Hazelius självmedvetet tog till orda vid 25-årsjubileet, var både landet och folket i Sverige betydligt fullödigare gestaltade. Med tydlig tillförsikt och en klar känsla av identitet i såväl historisk tillblivelse som framtida kallelse från den framväxande industrialismen utkom just under dessa år ett antal arbeten som alla kretsade kring det svenska, exempelvis Sveriges Rike: Handbok för det svenska folket (1899), La Suède, son peuple et son industrie (1900), redigerad av Gustav Sundbärg, eller Sveriges land och folk av Joseph Guinchard (2 uppl. 1915). Och nya aspekter på svenskheten tillkom ständigt genom den livliga debatten om folklynet och det svenska med bidrag av författare och debattörer som Ellen Key, Verner von Heidenstam och Carl G. Laurin.

Skälet till denna kraftutveckling i nationens namn var självfallet inte att Sveriges land och folk först nu hade uppstått. Skälet var att det inte var förrän nu som de ekonomiska och sociala drivkrafterna och de intellektuella förutsättningarna förelåg att ge dem deras tydliga signalement, ett arbete vartill Nordiska museet och Skansen lämnade viktiga bidrag. Berättelsen om Sverige kunde nu berättas, och just genom att i sina projekt gestalta den, mer konkret och fullödigt än kanske någon annan, blev Hazelius en av nationen Sveriges viktigaste konstruktörer.

Rit och monument

Forskningen om hur det nationella medvetandet formas och underhålls har understrukit behovet av offentlighet och av ritualer. Offentlighetens byggnader fungerar som den scen där det nationella dramat kan regisseras och återupplevas. Detta har gjort staden viktig, också i

de sammanhang där det varit en provinsiell nationell identitet som skulle etableras. Riten skapar den suggestionskraft och den emotionella förtätning som gör också avlägsna historiska händelser och öden till något självupplevt och därmed lättare erinrat. Riten är en minnenas teater.

I en sådan kontext tillkom i Tyskland under perioden från de nationella upproren 1848 till första världskrigets utbrott en rad monument, exempelvis Hermannsdenkmal, Niederwalddenkmal och Kyffhäusermonumentet, vilka alla framhävde och förhärligade den germanska historien. Man bör inte se detta som en fråga om en tänkbar tysk påverkan på Hazelius. I själva verket är det endast Hermannsdenkmal, monumentet över krigaren Hermann som ledde germanerna i deras legendariska strid mot romarna i Teutoburgerskogen år 9 e.Kr., som kan ha övat något djupare inflytande på Hazelius, eftersom det färdigställdes under 1870-talet, de båda andra blev klara först vid sekelskiftet. Snarare är det fråga om ett allmänt problem, som måste ha stått klart fram för alla som önskade påverka massan av människor i nationell riktning. Hur skall det nationella förmedlas?

Som den amerikanske historikern George L. Mosse har framhållit kan de tyska monumenten ses i en tradition som gått ut på att omvandla pietismens tanke om ett andligt Wunderraum från en religiös till en nationell kategori. Pietismens "gömda fädernesland" fanns inuti människan, i den personliga relationen till Gud. Men samma heliga förbindelse kunde upprättas till nationen. *Den som icke kan älska fosterlandet, som han kan se, hur kan han älska Jerusalem, som han icke kan se?*, skrev Friedrich Karl von Moser i Pia Desideria (1784).

Vid monumenten kunde denna inre upplevelse av dyrkan och hänförelse transformeras till en kult av nationen och dess minnen, den sinnliga upplevelsen av ett sammanhang som gick bortom den enskilda människan och gjorde henne till en del av en större metafysisk gemenskap. Därför byggdes också monumenten så att det fanns plats för massuppvisningar — av gymnaster, sångkörer, skarpskytteföreningar och andra grupper som medverkade i denna rituella form av nationsbyggande. Den rumsliga planeringen, med vidsträckta öppna ytor, skulle skänka åt betraktaren en känsla av litenhet inför monumentets väldighet. Symbolisk rekvisita omgav platsen; Völker-

Enklare exercis och vapenövningar med träattrapper ingick i folkskolans undervisning. "Skollärare som exerceerar folkskoleelever." Oljemålning signerad V. Strandberg 1864. Nordiska museet.

Skarpskytteprisskjutningsfest på Ladugårdsgårde 20 september 1868. Efter teckning av K.A. Ekwall. Ny Illustrerad Tidning 1868.

slachtdenkmal i Leipzig skulle omges av planteringar av tyska ekar och en skogskyrkogård för berömda tyskar.

På detta sätt skapades i Tyskland nationella heliga platser. De hade oftast kriget och de historiska minnena i centrum. På dessa platser, i nationens offentliga Wunderraum, skulle så de nationella fester och manifestationerna hållas: marscherna, mönstringarna, sångerna, tändandet av eldarna.

Konstitueringen av den svenska nationen under 1800-talets senare hälft har många skillnader gentemot den tyska. I Sverige tonades de krigiska sidorna ner alltmer och ersattes framemot sekelskiftet av en mer framåtsyftande kulturell, vetenskaplig och industriell nationalism. Inte heller fanns det i Sverige någon nationell splittring att övervinna genom ett enhetsprojekt av tyska dimensioner. Tvärtom kunde svenska kulturnationalister svärma för det nordiska. Hazelius hade exempelvis tidigt varit en ivrig skandinavist och han deltog vid många av de skandinaviska studentmötena. Museets namn — först Skandinavisk-etnografiska samlingen, sedan Nordiska museet — speglar därför inte bara en pragmatisk anpassning till unionsgrannen Norge utan också en genuin strävan att låta museet manifestera ett kulturellt och historiskt sammanhang som Hazelius upplevde som reellt.

Likväl vore det fel att inte uppfatta den nationellt pedagogiska missionen i Hazelius' projekt och hans påtagliga insikt om de sugges-

tiva och retoriska dimensionerna av mobiliseringen av massorna till nationell väckelse. Inspirerad av Björnstjerne Björnsons eldande talekonst och av det grundtvigianska programmet såg han klart folkbildningens möjligheter. Norge var också ett idealland i tiden, där den fornnordiska gemenskapen tycktes leva starkare än någon annanstans och kom till synes i Ibsen-gestalter som Peer Gynt och Brand. Trygga fjordbönder och fjällhög resning hos den nationella folkkaraktären var egenskaper hos det norska som bildade en motvikt till tidens hotande krafter: missväxt, svält, strejker, socialism, uppror i Paris, ute i Europa det tysk-franska kriget. Att verka för folkbildning i fosterländsk anda var ett projekt med politiska implikationer. Hazelius ville nationalisera de breda folklagen genom ett kulturhistoriskt åskådningspedagogiskt program. Också för detta syfte fungerade hans centrala tema: att skapa en gemensam bild av Sverige.

Ambitionerna vad gäller de offentliga byggnaderna och ritualerna var högt satta. Den magistrala museibygnad som färdigställdes 1907, mer än 25 år efter det att Hazelius börjat skissera den, hade ett centralt rum som omväxlande kallades festsalen, allmogehallen eller minneshallen. Den var ursprungligen avsedd för folkliga massfester. Tankarna går till den idealiserade samtida bilden av den ”fornnordiska salen” med den öppna takstolen och den avlånga formen, och därifrån, som Bo Grandien visat, vidare bakåt till det tyska minnestemplet Walhalla vid Donaus strand, låt vara att nordiskt här blandades med hellenskt och klassicistiskt på ett sätt som var karakteristiskt för den tyska nyhumanismen. En av ideologerna i denna sammanlänkning av grekiskt och germanskt var Gottfried Semper, vän och vapenbroder till Richard Wagner sedan revolutionsstriderna 1848, som också ritade de operahus i München där Wagners arbeten framfördes. Sempers idé att klassicistiska formideal, uttryckta i den italienska renässansen, i själva verket överensstämde med de forngermanska kom också till synes i Wagners festivalhall i Bayreuth. Tillsammans med Leo von Klenze, Walhallas skapare, och dennes lärare Friedrich Gilly, satte män som Semper dagordningen för den nationellt-monumentala traditionen i Tyskland.

Någon klassicistisk monumentalitet av detta slag fanns knappast i Nordiska museet, som exteriört snarare präglas av en eklektisk nor-

Carl Jonas Love Almqvist. Artur Hazelius far och farbror hörde i sin ungdom till kretsen kring skalden. Oljemålning av J.P. Mazer. Nordiska museet.

Avsked vid det nordiska studentmötet i Köpenhamn 17 juni 1862. Foto Kirchhoff, lito Kittendorff.

disk renässans. Lika litet blev det i Sverige plats för en så militant tolkning av det nationella arvet som sedan följde i den tyska traditionen. Men det tyska exemplet hör ändå hemma i tidens allmänna förutsättningar. I det fornnordiska fanns en stark, förenande länk, en annan låg i det funktionella behovet att symboliskt samla och ena det nationella i en form och en gestalt som motsvarade de anspråk på monumentalitet och masskala som en folkligt förankrad nationalism innebar.

Offentlighet och rit var levande realiteter också i Hazelius vision. I den ursprungliga planen skulle festsalslängan på Djurgården tillsammans med en parallell länga och tre tvärgående inrama två avlånga gårdar. Museibyggnadens proportioner blev därmed oerhörda. Symboliskt skulle man kunna uppfatta den som ett svenskt Wunderraum, en plats där de heliga riterna skulle genomföras i hägnet av nationens kulturskatter. I allmogehallen, prydd av bilder ur allmogens liv, ville Hazelius höra *sånger ljuda till firande av fäderneslandets stora minnen, han såg en entusiastisk ungdom samlad där inne under de vita fanorna kring kung Göstas stod*.³ Nordiska museet skulle bli ett monument och minnestempel.

Walhalla, ett germanskt Parthenon högt över Donau nära Regensburg, helgat åt minnet av stora män. Reproduktion efter gouache 1840–1850-talet av okänd konstnär.

Nationalism uppifrån

Nu blev det inte riktigt så, varken under Hazelius livstid eller senare. Men frågan är om man inte skulle kunna uppfatta Skansen som den alternativa kultplats Hazelius i stället lyckades skapa. Friluftsmuseet har en invecklad förhistoria som förgrenar sig in i den på 1890-talet redan existerande mångfalden av tematiskt arrangerade landskap: djurparkerna med sina fantasieggande byggnadsverk; botaniska trädgårdar, som den i Kew utanför London med sin asiatiska pagod; den engelska parken med sina omflyttade, romantiskt arrangerade hus

från olika epoker; 1800-talets världsexpositioner med en stilblandning som bland annat skulle uttrycka det nationellt eller regionalt säregna. Ett första nordiskt embryo till friluftsmuseum fanns på Bygdøy utanför Oslo, kungsgården, dit Oskar II 1881 flyttat en stavkyrka och andra kulturhistoriska byggnader.

Grundidén blev i Skansens fall den regionala nationella mosaikens, en idé vars styrka vi mött i det föregående. Den yttre formen och det praktiska genomförandet vilade på flyttning av byggnader eller uppförande av kopior; alltså en variant i större skala av det samlande som Hazelius bedrivit ända sedan 1870-talets början.

Åskådningsmaterialet räckte dock inte för den nationella mobilerings som föresvävade Hazelius. Redan 1893–1894 började han ordna fester och ceremonier. Avsikten var, skrev han själv, förutom att öka intäkterna från besökare, *att väcka och underhålla fosterlandskänslan genom högtidlighållande av vårt lands stora minnen samt genom att med den största möjliga historiska trohet framkalla bilder ur svenska folkets liv*.⁴ Skansen blev platsen där de stora krigarkungarnas födelsedagar firades den 6 och 30 november. Det var på Skansen som Gustavsdagen den 6 juni infördes som *en de fosterländska minnenas högtidsdag, vilken...hädanefter kommer att firas såsom nationaldag*.⁵ De minnesfester som anordnades under 1890-talet ägnades exempelvis segern vid Breitenfeld och Magnus Stenbock. Bland talarna återfanns vid sådana tillfällen riksarkivarien Clas Theodor Odhner, hovpredikanten J.E. Valin och professorn Oscar Montelius, sedermera riksantikvarie. Några monument av tyskt slag byggdes aldrig på Djurgården, men krigen och slagen gestaltades i effektfulla tableaux vivants. Andra minnesfester ägnades våren eller allmogearrets olika högtider.

Denna sorts nationalism, initierad uppifrån av sociala eliter och statsbärande skikt, och med tydliga pedagogiska och förmedlande inslag, har av den amerikanske antropologen Benedict Anderson kallats "officiell nationalism". Denna förekom i de flesta av Europas länder, bl.a. därför att den folkliga nationalismen var hotfull, vilket revolutionerna 1848 hade demonstrerat. Den officiella nationalismen arbetade med en bred repertoar av instrument: konst, litteratur, press, arméer, institutioner, symboler, fester och ritualer. I medelsarsenalen ingick skolan som det kanske pålitligaste vapnet. I Sverige organise-

rades undervisningen i folkskolans regi som en väl avvägd blandning av kristen fostran och trygg rojalism. Vid läroverken etablerades redan från mitten av 1800-talet en klassisk kanon av idealistiska nationalskalder — främst Tegnér, Geijer, Atterbom, Stagnelius — vilka under mer än ett århundrade haft en oproportionerligt stor andel av utrymmet i antologierna.

Resultaten av den officiella nationalismen var nya tänkesätt, en nationell värdeskala, en ny känsla av gemenskap, sammanhang, kanske också av livsmening och historisk kallelse. Den kunde också skapa och etablera nya nationella och kulturella praktiker, vilka ofta trängde djupt in i folkleden. Man kan i detta sammanhang erinra om de engelska historikerna Eric Hobsbawms och Terence Rangers begrepp ”invented traditions”, uppfunna traditioner.

Skansen under 1890-talet faller väl in i ett sådant mönster. Oavsett ritualernas förankring i den historiska verkligheten, kom festerna på Skansen tämligen snart att uppfattas som det svenska folkets hävdvunna festseder och traditioner. De traditionsfragment och kulturella praktiker som Hazelius och andra insamlare mött under sitt kartläggningsarbete användes som byggnadsmaterial i den konstruktion av seder och ritualer som nu tog gestalt — och som sedan återfördes till provinsernas allmoge som ett institutionaliserat nationellt kulturarv. Hur medveten Hazelius var om Skansenfesternas betydelse för folkets sedlighet och sinnelag framgår av hans tal om ett förädlad nöjesliv, om en insats i huvudstadens sunda utveckling, och han deklarerar: *det gäller här att skapa traditioner, som aldrig övergivas.*⁶

Nationellt arv — nationell samling

Denna dimension i det Hazeliuska livsverket har förut skymts en smula av den närmast självskrivna folklighet som präglat bilden av såväl Nordiska museet som Skansen. Bland skildringen av Ornässtugor, lappkåtor och fatburar har nationaliseringen av svenskarna ibland kunnat framstå som en nästan överflödiga sak. Hazelius har i denna idealiserade version istället blivit den som insett en svenskhet som redan skulle ha funnits där, fix och färdig, hans geni skulle ha bestått i att han förmådde samla den i en enda integrerad gestalt.

I historiens ljus ser man också ett större mönster, där även den svenska konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 faller in. Idéhistorikern Anders Ekström, menar att utställningens regi och genomförande speglar en hegemonisk kultur hos ett bildat skikt av oförvitliga medborgare som gjorde utställningen till ett inslag i ett nationellt samlingsprojekt. Samlingstanken, vanlig i tiden, förenades med en konservativ syn på tidens stora frågor, som unions-, jordbruks- och emigrationsfrågan. Ett exempel på andan finns i historikern Aron Rydfors bok "Svensk nationalkänsla vid seklets slut" (1899), där den nationella samlingen framhölls som ett värn mot pågående modernisering, industrialism och samhällsoro.

Ekström föreslår att samlingstanken kan uppfattas som ett slags utvidgad Gemeinschaft i Ferdinand Tönnies' mening, en motkraft till det Gesellschaft som obönhörligen utbreddes sig. Denna gemenskap använde den förindustriella landsbygdsbaserade livsformen, verklig eller inbillad, som förebild och stereotyp. Det såg kanske nostalgiskt ut, men i själva verket var denna "samlingsnationalism" ett viktigt led i moderniseringen genom att sörja för att denna kunde ske under socialt acceptabla former, utan hot från "gatans parlament".

I en sådan bild av hegemonisk, konservativ, nationellt sinnad borgerlighet passar Hazeliuss väl in. Förmodligen bör man ta honom på orden när han talar om sig själv som folkuppfostrare och en väckare och underhållare av fosterlandskänslan. Att Gustav Vasas maning till folket, "Warer svenske!", är det första som möter besökarens blick i Nordiska museets allmogehall har i detta perspektiv sin särskilda logik (låt vara att devisen inte ingick i Hazeliuss ursprungliga plan). Vad det innebär att vara svensk har aldrig varit någon självklarhet, det är en känsla som skapats och lärts in, och en känsla som förändrats över tid och fortsätter att göra det.

För Hazeliuss vilade den nationella känslan på en föreställning om historien och kulturen, om landet och människorna. Att skapa och förmedla den känslan genom att skapa och förmedla medvetandet om Sverige var vad Hazeliuss projekt gick ut på. Hans verk, Nordiska museet och Skansen, bildar kulminationspunkterna på den konstruktion av det nationella arvet som präglade det svenska 1800-talet och vars återverkningar på gott och ont lever med oss fortfarande.

Festfyrverkeri för Internationella antropolog- och arkeologkongressen i Stockholm 1874. Ur Le Monde illustré, september 1874.

Museitankar i tiden

DET VAR DE STORA MASSORNA SOM SKULLE BILDAS, FOSTRAS OCH CIVILISERAS...

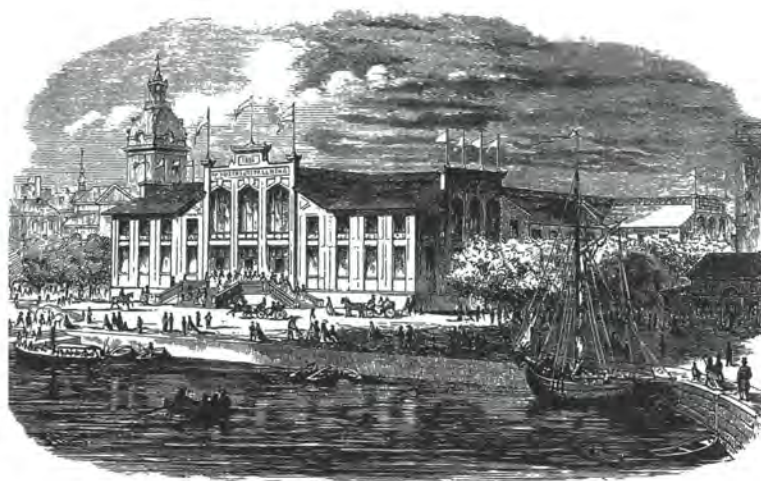
ANDERS EKSTRÖM I "DEN UTSTÄLLDA VÄRLDEN" (1994)

DEN FÖRSTA världsutställningen ägde rum 1851 i London. Den var så stor att den fått namnet The Great Exhibition. Själva den enorma utställningsbyggnaden var något att förundra sig över, ett hus av metall och glas, ett många gånger förstorat växt-hus. Det s.k. Kristallpalatset fyllde en stor del av Hyde Park. Där visades maskiner, industriprodukter och konstindustrialster av alla slag från främst England, men också från många andra länder i Europa, samt etnografika från samväldets alla hörn. Man hade velat göra en syntes, en uppvisning av hur långt människan nått i sin tekniska utveckling.

Motstående sida. Mittpartiet av utställningshallen på Skandinaviska industriutställningen i Stockholm 1866. I centrum står modellen i gips till Molins fontän.
Foto A.W. Ehrenius.

Världsutställningarna – nationernas fredliga tävlingsfält

Anders Ekström, som behandlat de stora utställningarna i sin avhandling "Den utställda världen" (1994), menar att dessa gav uttryck för en civilisationsuppfattning och en helhetssyn på den mänskliga kulturen, i vilken den andliga och materiella utvecklingen var områden nära förbundna med varandra. Det var en samtidsrapport om var i civilisationsskalan man befann sig, och genom utställningarna sökte man definiera sin nationella identitet i ett internationellt spänningsfält. Publikens sociala bredd var ett extra plus: *Det var de stora massorna som skulle bildas, fostras och civiliseras; det var deras samtycke man sökte.*¹ En

Från utställningen 1866. Den stora glaskupolen. Ny Illustrerad Tidning 1866.

Överst. Utställningspalatset till Skandinaviska industriutställningen i Kungsträdgården 1866 var ritat av arkitekten A.W. Edelsvärd.

fosterländsk retorik utvecklades, värdlandets kungahus skänkte glans åt evenemangen samtidigt som utställningens samlade kraftuppbåd stärkte dess egen position och popularitet.

1855 ägde nästa världsutställning rum, denna gång i Paris, och i snabb takt följde man efter i London 1862, i Paris 1867 och 1878 samt Wien 1873. Ofta blev ett stort jubileum förevändning för en sådan utställning. 1876 firades sålunda Amerikas förenta staters 100-årsjubileum med en stor utställning i Philadelphia och 1889 var det hundra år sedan den franska republiken utropades. Den senare utställningen förlades till Marsfältet i Paris. Där byggdes en rad paviljonger och hallar och som utställningens centrum stod Eiffeltornet och den stora maskinhallen. Den största och mest besökta världsutställningen av alla före första världskriget var dock den i Paris 1900. Mycket snart förenades det pedagogiska, tekniska, vetenskapliga och konstnärliga utbudet med teatrar och restauranger för olika sociala krav och med fyrverkerier och andra nöjen.

De stora utställningarnas varuutbud var oåtkomligt för publiken. Varorna visades vanligen i montrar eller var avskärmade, de var inte till salu. Men de var också långt bortom räckhåll för den stora publikens ekonomi och möjligheter – de fick närmast en symbolisk karaktär. De blev symboler för vad ett land kunde presteras, de uppmanade till nationell stolthet, menade man. Men naturligtvis var de också

utmanande, särskilt för de obesuttna, vars eländiga och slitsamma liv framstod i ännu tydligare dager när de såg lyxen och de oåtkomliga artiklarna som underlättade livet – i synnerhet sådant som rörde värme, ljus och sanitet.

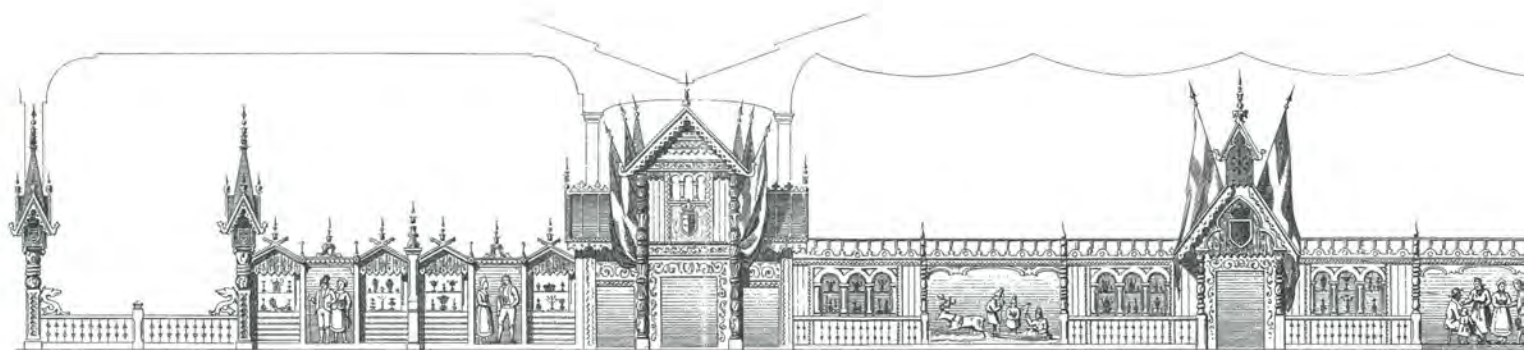
I Stockholm

I Stockholm hade mindre utställningar av industri och slöjd förekommit under 1830- och 1840-talen. Flera av dem hade anordnats av Svenska Industriföreningen och ägt rum i Arvfurstens palats vid Gustav Adolfs torg, ett palats som kom att sporadiskt tjäna som lokal för tillfälliga utställningar seklet ut. Den första större manifestationen var 1866 års utställning i Stockholm anordnad på initiativ av

”Tillverkning af nationalgrupper till Parisutställningen 1867” i skulptören C.A. Södermans ateljé. Akvarellerad teckning av Fritz von Dardel. Privat ägo.

En del av dräktdockorna blev färdiga redan 1866 och kunde visas under den pågående utställningen men utanför dess officiella ram.

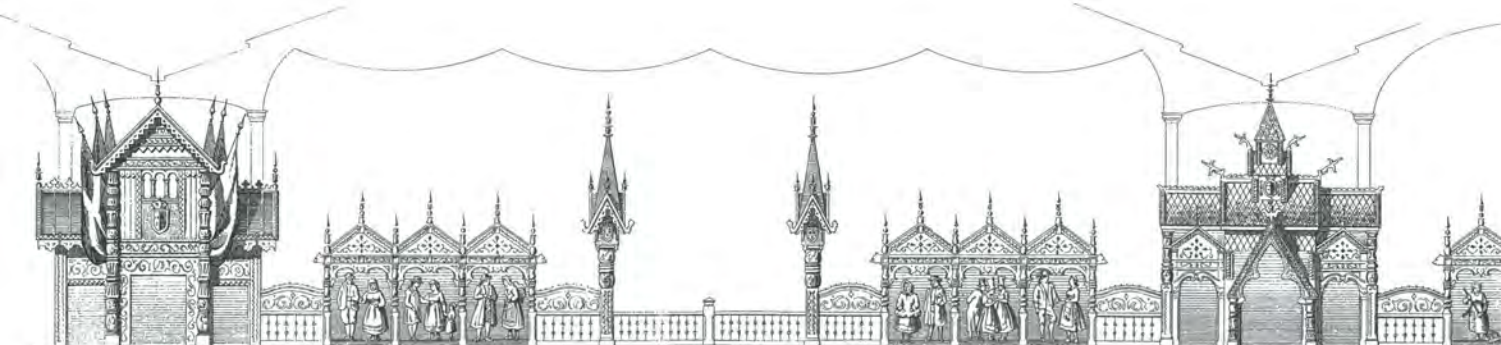

Paris 1867. "Från världsexpositionen: Svenska folkdräkter, utställda i nischerna av svenska avdelningens i trä skulpterade fasad. Lek-sand." Kolorerat bildtryck av Gustave Janet. Okänd tidskrift.

Slöjdföreningen. Utställningen var samtidigt en förberedelse för deltagandet i världsutställningen i Paris året därpå. Riksdagen hade beviljat medel och kungaparet invigde med ståt och pompa. Utställningens syfte var att visa och samtidigt stimulera landets industri, hantverk och ekonomiska möjligheter och den låg i en för tillfället byggd stor hall i Kungsträdgården. Takkonstruktionen var av järn och glas för att belysningen skulle vara bra. I dess mitt stod Molins fontän, ännu bara i gips. För Sveriges del var utställningen en för dåvarande förhållanden stor manifestation med över 4.000 utställare från hela Norden och Ryssland, men i jämförelse med de stora utställningarna i England och på kontinenten förbleknar den. Ändå ansågs resultatet så lovande att man gång på gång planerade ett nytt försök, vilket så småningom ledde fram till och förverkligades i 1897 års Allmänna Konst- och Industriutställning i Stockholm.²

Fristående från utställningen 1866, i en lokal vid Slottsbacken, utställdes en serie dräktdockor i svenska folkdräkter. Denna första utställning av verklighetstrogna figurer i folkdräkt annonserades i varje nummer av den officiella Expositionstidningen. Skulptören Carl August Söderman hade gjort huvud och händer efter levande modeller. Initiativtagaren var sannolikt Fritz von Dardel i egenskap av kommissarie för det svenska deltagandet i Paris året därpå. Dockorna var nämligen avsedda att ställas ut igen på världsutställningen, där de tycks ha gjort lycka.³ Hazelius såg dem i Stockholm och skrev i ett brev i oktober 1872: *De väckte, såsom känt är, en allmän och stor uppmärksamhet, och många fosterländska hjärta klappade högt vid åsynen av dessa präktiga och pittoreska gestalter från Dalarnas, Södermanlands och*

Skånes bygder. Som Gösta Berg har sagt, pekade Hazelius här fram mot sin egen kommande verksamhet. Nordiska museets internationellt sett största succé var sannolikt Hazelius deltagande på världsutställningen i Paris 1889 med tablåer med scener ur allmogens liv.⁴

Stora museer på kontinenten och i England

Kungliga museer och privata vetenskapliga museer hade funnits länge i Europa men det är med borgerskapets växt i storlek, förmögenhet och makt som de stora museerna blev en statlig angelägenhet. De ingick som ett led i bildningsprocessen och blev samtidigt nationella manifestationer. Ofta var museernas embryo en privat samling hopbragt av en enskild person och detta angav insamlingsområdet. Konst, konsthantverk, naturhistoria och tekniska uppfinningar är några sådana områden.

Museerna inrymdes ibland i befintliga byggnader, gamla kloster eller liknande (Musée de Cluny i Paris öppnat 1844 och Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg invigt 1852), andra gånger gjordes storartade nybyggnader, monument i staden (Altes Museum i Berlin, British Museum, Natural History Museum och South Kensington Museum, numera Victoria & Albert Museum, i London, museerna kring Ringstrasse i Wien och Nationalmuseum i Stockholm). Dessa byggnader var konstens och vetenskapens tempel och försågs med imponerande trapphus och praktfullt dekorerade salar. Dit gick borgerskapet för att se och ses och för att skola in sina barn i kulturens olika riken. Varje museum försökte ge en så heltäckande bild som

Figurer klädda i folkdräkter från Mora, utställda i Paris 1867. I de två tablåerna ställdes sommar och vinter mot varandra.

Överst. Utställningsmontrar för figurer i svenska och norska folkdräkter på världsutställningen i Paris 1867, ritade av Fredrik Wilhelm Scholander. I en av montrarna ser man en grupp samer, en av dem sitter i akja förspänd med en ren, ett motiv som Hazelius skulle återgestalta i utställningen vid Drottninggatan.

Trängsel vid svensk-norska avdelningen på världsutställningen i Paris 1867. I nischerna i F.W. Scholanders montervägg skymtar de populära dräktdockorna. Ny Illustrerad Tidning.

möjligt genom uppdelning och systematisering av samlingarna. Tillammans avsåg de att tillhandahålla en världsbild för de bildade. På samma sätt som varje huvudstad hade stora bibliotek öppna för forskare och vetenskapsmän, borde där finnas – menade man – museer för konst, konsthantverk och historia ur olika aspekter, öppna för allmänheten.

Nationalmuseum hade fått sin ståtliga byggnad 1866. Dess monumentala läge i staden, mitt över vattnet sett från kungliga slottet och nära promenadstråket i Kungsträdgården, var ypperligt. I museets källarvåning inhystes Vitterhetsakademiens arkeologiska och medeltida samlingar. Också Livrustkammaren fanns i Nationalmusei byggnad, i våningen en trappa upp, fram till 1884. Kungliga biblioteket stod klart 1878 och Riksarkivet fick en ståtlig byggnad 1890 med monumentalt läge. Stockholm började likna en storstad.

Att samla

Att samla var på modet. Adelsmän samlade vapen och satte upp dem som troféer i hall och herrum eller om möjligt i en riddarsal. Också i estetiskt medvetna borgerliga inredningar ingick antikviteter, t.ex. dryckeskärl av metall eller keramik att sätta på panelhyllan i matsalen. Barockstolar med höga ryggar, antika eller nygjorda, ingick i en miljö som ville väcka historien till liv. Antikhandeln tog fart. Henryk Bukowski etablerade sin antikvitetshandel i Stockholm 1870 och fick snart en marknad. Att samla antikviteter var ett internationellt mode som tagit fart redan i 1700-talets England och under inflytande av Sir Walter Scott blev det mycket utbrett på 1830–1840-talen.

Karl XV började samla redan som kronprins och köpte in framför allt renässansföremål, rustningar och vapen för att med hjälp av arkitekten F.W. Scholander inreda Ulriksdals slott. En tysk estet med stort inflytande, Jacob Falke, anlätades av kungen för att katalogisera samlingarna. Många av föremålen kom från fabrikör Alexander Ludwig Soldins samlingar. Denne hade gjort uppköp i Tyskland – enligt P.R. Ferlins beskrivning av Stockholm (1838) hade det skett 1856, för att göra ett museum i huvudstaden. Samlingarna omfattade enligt Ferlin över 5.000 föremål från 1200-, 1300-, 1400- och 1500-talen,

vilka visades mot avgift för allmänheten, men de övergick strax därefter i kungens ägo.⁵

Olika museiplaner låg i tiden och flera enskilda samlingar fanns i Stockholm. En manisk samlare var guldsmeden Christian Hammer som visade sina samlingar för allmänheten. Ett intressant privat initiativ, som kan ha givit Hazelius vissa uppslag, togs av medicine doktorn och kemiprofessorn N.P. Hamberg. Denne hade inspirerats av världsutställningen i London 1851 och redan 1853 upprättat ett Museum för naturvetenskap, slöjd och konst, centralt beläget vid Mäster Samuels gränd, nuvarande Mäster Samuelsgatan. Museets syfte var enligt dess katalog från 1863 *att liva och befästa kärleken till fosterlandet*, en tanke som vi återfinner senare hos Hazelius. Ordnade efter

En del av Christian Hammers samling var utställd i Byströmska villan på Djurgården och visades sommaren 1897 för allmänheten.

landskap från Lappland till Skåne visade Hamberg natur- och slöjdster i ett försök att *visa människans skicklighet att tillgodogöra sig och använda dessa till sin fördel, vare sig till föda, kläder, bostad, läkemedel, njutning, prydna m.m.* Här fanns en vilja att presentera både helhet och sammanhang.⁶

Flera andra museer fanns i huvudstaden. Jämte Nationalmuseum kunde man besöka Zoologiskt museum vid Drottninggatan med bl.a. etnografiska samlingar (föregångaren till nuvarande Naturhistoriska Riksmuseet och Folkens Museum–Etnografiska). Man kunde också gå på Konstföreningen eller bese Slöjdskolans modellsamlingar. Lantbruksakademiens experimentalfält och samlingar var också tillgängliga. 1872 grundades Svenska Slöjdföreningens museum vid Brunkebergstorg.

Museitanken var alltså fullt utbildad när Artur Hazelius började samla 1872. Det fanns redan en publik som var van att gå på utställningar och ta till sig ett stort utbud av utställda föremål.

1872 – turbulens och vattendelare

Året 1872 är ett avgörande år för svenskt museiväsen, ett år som tycks fyllt av tillfälligheter som skulle påverka museernas framtid. Det var detta år som Hazelius började samla allmogeföremål under sin och hustruns sommarresa till Siljansbygden. Vi sitter med facit i hand, vi vet att det var början till Nordiska museet.

Men just detta år sker mycket i Stockholm som ger turbulens kring museisamlingar av konstindustri och historiska minnen. Hazelius står ännu alldeles fri från dessa samlingsområden. För honom gäller det allmogens kultur, egentligen främst dräkt.

Aktörerna är juveleraren och storsamlaren Christian Hammer och ordföranden i Svenska Slöjdföreningen Fritz von Dardel, tillika preses i Konstakademien. Nationalmuseum, riksdagen och pressen dras in och det slutliga avgörandet kommer med Karl XV:s död i september 1872. Det finns ännu ingenting som säger att det ska bli Hazelius som i längden blir vinnaren.

Christian Hammers museum bestod av konst, konsthantverk, vapen, böcker och arkivalier. Vid denna tid hade samlingen nått upp

till mer än 100.000 nummer, en blandning av ovärderliga konstsaker och skräp enligt samtida bedömare. Hammer erbjöd staten att köpa samlingen 1871 men riksdagen avböjde i oktober 1872. Priset ansågs högt och avstyrkande intyg kom in från Fritz von Dardel i egenskap av Konstakademiens preses och från riksantikvarien Bror Emil Hildebrand, två av landets absolut tyngsta namn i dylika frågor. När man öppnat Karl XV:s testamente och funnit att dennes konst- och antikvitetsamlingar tillfallit staten och skulle förvaltas av Nationalmuseum föreföll det onödigt att köpa in den Hammerska samlingen. Karl XV:s samling förvarades på Ulriksdal och Stockholms slott och bestod huvudsakligen av äldre konsthantverk av glas, keramik och metall, däribland tyskt silver, delvis, visade det sig senare, av tvivelaktig äkthet och kvalitet.⁷

Svenska Slöjdföreningen hade grundats på initiativ av Nils Månsson Mandelgren redan 1845 för att främja hantverk och industri. Mandelgren hade redan i slutet av 1860-talet föreslagit att föreningen skulle bygga upp ett konstindustrimuseum. 1872, då Fritz von Dardel var föreningens ordförande, beslöt man att grunda ett museum efter förebild av de stora museerna i London, Berlin och Wien. Syftet var att museet skulle få praktisk betydelse och påverka den moderna industrin, *att höja den svenska industrien och slöjden* som det heter i stadgarna. En organisationsplan utarbetades under ledning av esteten på modet, norrmannen Lorentz Dietrichson, som fram till 1875 var verksam i Stockholm, då han kallades till professor i konsthistoria i Kristiania. Dietrichsons plan var att åstadkomma ett samarbete mellan museet, hantverkare och industriidkare. Trots museets mycket blygsamma villkor valde man organisationsmodell efter de rika ländernas stora konstindustrimuseer med elva avdelningar, huvudsakligen med föremålens material som indelningsgrund. Det är tydligt att man lade större vikt vid att samla in äldre föremål än samtida konstslöjdsalster. 1874 lyckades man lösa lokalfrågan och hyrde in sig i Stockholms stads hantverkareförenings hus vid Brunkebergstorg, där redan Handarbetets Vänner höll till. Museet fick ett litet statligt stöd, de första åren 1.500 kr, senare något mer, men utgifterna för museet blev betydande för föreningens ekonomi. Genom köp samt gåvor från privatpersoner och företag nådde samlingarna upp till drygt 3.700 num-

mer. 1884 orkade man inte driva det längre och samlingarna överlämnades till Nationalmuseums konsthantverksavdelning som behöll det som föreföll värdefullt och lät resten försvinna.⁸

Hammers samlingar upplöstes, Slöjdföreningens så stort upplagda museum gick i graven. Nationalmuseum fick sin konsthantverksavdelning. Nordiska museet växte till en folkrörelse.

Vad var det i Hazeliuss program, som slog an i tiden? Hur var det möjligt för en ensam man utan egen förmögenhet att få folk att sluta upp kring hans idé?

Han spelade på strängar som gav gensvar. Nationell profilering och delaktighet var kanske den viktigaste. Stoltheten över det förflutna var en annan. Människor ville få sin by, sin gård och sin stad vackert representerade i museet som i ett storslaget utbud skulle visa Nordens kultur i all dess variation.

Nils Månsson Mandelgrens förslag till Nationalmuseum på Kungsklippan i Stockholm 1844. Muscibyggnaden är omgiven av "kulturkvarter" byggda i cirkel och innehållande konstnärateljéer och verkstäder. Teckning i Nordiska museets arkiv.

Christian Hammer

Guldsmeden och storsamlaren Christian Hammer. Foto G. Schönwald, Kungl. Biblioteket.

Christian Hammer (1818–1905) var guldsmed, född och utbildad i Norge och vidareutbildad i Köpenhamn. Till Stockholm kom han 1840 och blev verkmästare hos den kände silversmeden Gustaf Möllenberg. Med en sparad slant kunde han fortsätta sina studier hos smyckesmeder i Paris. Han lade grunden till sitt välstånd som resande försäljare av smycken från en Parisfirma. Åter i Stockholm anställdes han hos hov- och ordensjuveleraren Adolf Zethelius vars välkända firma han övertog 1847. Därmed följde också den lönande tillverkningen av ordnar.

Hammer hade många järn i elden, mest tjänade han på tomjobb i Stockholm. Han började samla antikviteter redan 1848 och hans samling blev till slut större än någon annan privatsamling varit i Norden – i mångsidighet, dyrbarhet och stor-

lek måste den ha varit imponerande. Genom ombud i hela landet köpte han skulptur och konst, silver- och guldsmedsarbeten, möbler, vapen, keramik, glas, kyrkliga föremål, mynt, skråföremål, böcker, arkivalier och s.k. autografer. 1869 uppgick samlingen till nära 65.000 nummer och 1874 uppgavs den ha 120.000. Samlingens böcker katalogiserades av den lärde bibliotekarien och boksamlaren Christoffer Eichhorn och övriga antikviteter i huvudsak av den unge polacken Henryk Bukowski. Från 1861, möjligen tidigare, visades samlingen vissa dagar för allmänheten. Den härbärgerades i Hammers fastighet Drottninggatan 2 och senare även i Byströmska villan på Djurgården som Hammer förvärvade 1865. Till villan hörde markområden som Hazelius senare köpte av Hammer, dels 1891 (övre Skansen, där Hazelius började verksamheten) och dels 1896 (nedre Skansen med Sagaliden och Röda längan).

I oktober 1871 erbjöd Hammer sina samlingar till svenska staten till ett pris av 1,6 miljoner rdr. När Kungl. Maj:ts avslag kom i oktober 1872 stängde Hammer sitt museum för allmänheten. 1874 kom det slutliga riksdagsbeslutet: Hammers samlingar skulle inte förvärfas. De såldes därefter, någon del av samlingen av Bukowski i Stockholm men huvudparten på en rad auktioner i Köln

under åren 1892–1897, då Nordiska museet förvärvade åtskilligt, främst till sin skråsamling. En hel del återropades av Hammer som fortsatte sitt maniska samlande. Han fyllde den Byströmska villan med antikviteter och visade dem för en stor publik sommaren 1897 då villan låg inom området för den stora Stockholmsutställningen. Därefter planerade han att bygga ett storstatligt museum uppe på Skansenberget, ett slags pelaromslutet Akropolis, men de planerna kom aldrig till stånd.

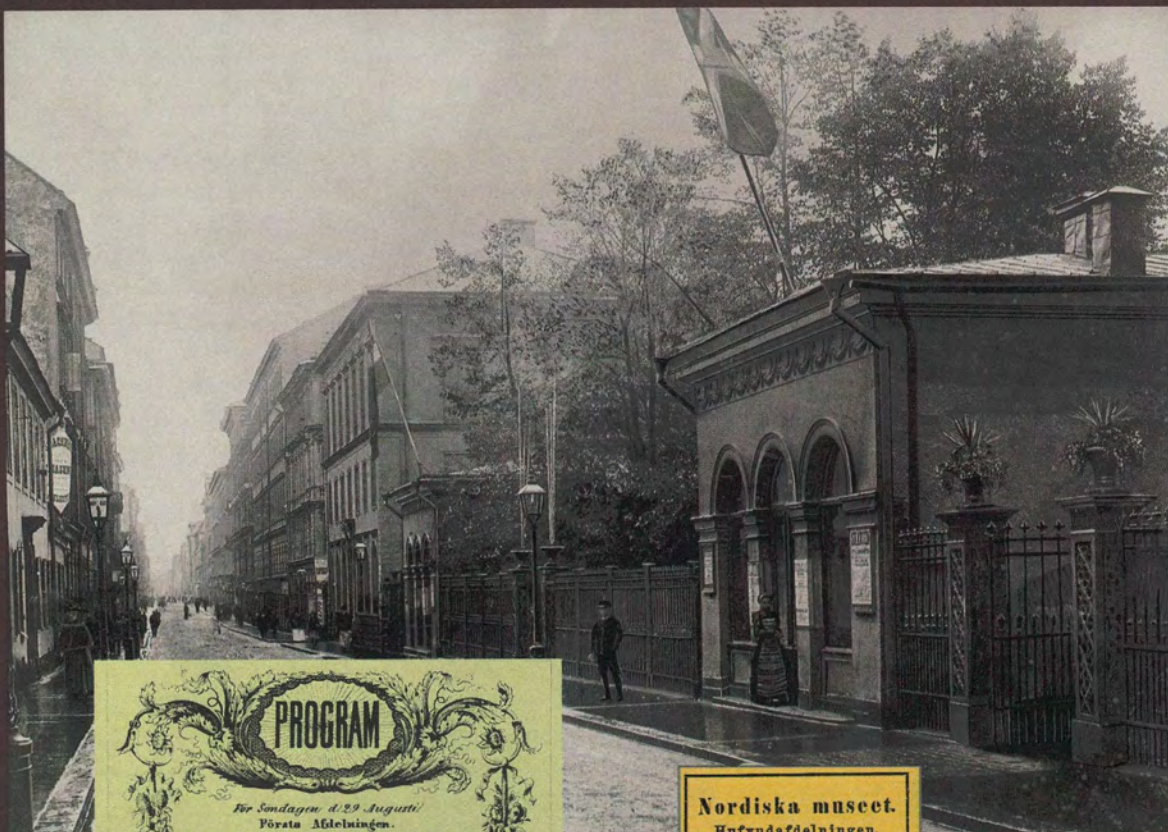
Hammer blev blind på sin ålderdom och är förebilden i Strindbergs Ett drömspel till Den blinde som olyckligt irrar på Fagervik, dvs. Furusund, badortsön som han köpt och rustat upp för sommargäster.⁹

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Invid Byströmska villan på Djurgården planerade Hammer att bygga ett museum, ett bibliotek och ett annex till biblioteket efter ritningar av A.E. Melander. Han fick dock ej byggnadstillstånd. Bilden visar skiss till museet. Skisserna publicerades 1884 i ett upprop "Till Allmänheten".¹⁰

PROGRAM

För Söndagen d. 29 Augusti

Första Afdelningen.

Overture till Emma d. Arheekia af Merdante
 Mazurka ..... af Lanner
 Final ur Sönnegångerkon ..... af Strauss
 Theme sans Val ..... af Strauss
 Magyar Ösergy, Vegerisk Nationaldans af Schönlitz

Andra Afdelningen.

Overture ..... af Proch
 Slavanka, arrangerad ..... af Schönberg
 Duett ur Lande de Chamonix ..... af Boniselli
 Die Bloden, Val ..... af Lanner
 Ruse-Marsch, Ny och tillagnad ..... af Schönberg
 Svenska Militärlåtar ..... af Strauss
 Fiske och Boide, språng Polka ..... af Strauss

Tredje Afdelningen.

Melodion

Polonaise ..... af Lanner

FYRVERKERIET

Kommer att bestå af flera störra Fyver samt
 En Slut-Dekoration

SOLENS UPPGÅNG.

Den äroval förberett till denna stund. Kungärdens teater och de öfriga teatern, samt
 Början sker klockan 4 7 e. m.

Bild 23. Program för «Concert à la Mæsse» i Svenska Frälsningsorden. Original i Uppsala.
 mål af J. J. J. J.

Nordiska museet.

Hufvudafdelningen.

Drottninggatan 71.

Södra parteringen.

Inträdeskort för barn.

NORDISKA MUSEET.

Hufvudafdelningen.

Drottninggatan 71.

Södra parteringen.

Nordiska museet.

Andra annexet.

NORDISKA MUSEET.

ANDRA ANNEXET.

Drottninggatan 71. 1 fr. 50 ö.

Nordiska museet.

Första annexet.

Norsk afdeling.

Drottninggatan 43.

Att göra det förflutna levande

DEN DAG KAN GRY DÅ ALLT VÅRT GULD EJ RÄCKER ATT FORMA BILDEN AV DEN SVUNNA TID

/FRITHIOF HOLMGREN / INSKRIFT PÅ EN AV OBELISKERNA FRAMFÖR NORDISKA MUSEET

FREDAGEN DEN 24 OKTOBER 1873, eftermiddagen. En våldsamt höststorm hade drabbat Stockholm. Hela natten hade det stormat. Den nordvästliga vinden ökade under dagen även om det kalla regnet avtog och solen tittade fram på eftermiddagen. Vid Observatoriet på sandberget i slutet av Drottninggatan, där Norrtullsgatan tog vid, noterade man som värst stormvindar på över 25 meter i sekunden vid tvåtiden på eftermiddagen men lugnt mot kvällen. Regnet hade uppmätts till 6,6 mm. Temperaturen var låg, väl under 10 grader hela dagen. Nedanför Kungsbacken, vid Barnhuset och Trädgårdsföreningen, var det litet lugnare även om blåsten tog tag i både trädkronor och folks kläder.

Vid middagstid öppnade doktor Artur Hazelius dörrarna till sin Skandinavisk-etnografiska samling i den södra av de Davidsonska paviljongerna, Drottninggatan 71 A. Sammanlagt var det sju rum med interiörer och föremål. Det var det andra steget i vad som skulle växa till seklets största fosterländska gärning, grundandet av Nordiska museet och Skansen. Att det var en högtidsdag kan man förstå. I sin kassabok antecknade Hazelius: *1/2 fl. champagne på Samlingens invigningsdag 1:40*. Var det för honom och hustrun Sofi, den första trogna medarbetaren och supportern?

En ny attraktion, med ett nytt pedagogiskt och vetenskapligt koncept, hade fötts. Det var en manifestation med starka fosterländska

Motstående sida:

Nordiska museets båda paviljonger, Drottninggatan 71 A och C, på 1890-talet. I den södra paviljongen öppnades den Skandinavisk-etnografiska samlingen den 24 oktober 1873; den norra (hitre) öppnades i april 1874. I den södra visades utställningar till 1904, den norra lämnades 1899 och blev butik och biograf. Paviljongerna hade byggts av Wilhelm Davidsson 1839 och flankerade entrén till Trädgårdsföreningens park. I paviljongerna fanns ursprungligen konditori, teater och utställningssalar.

Program för "Concert à la Musard" i Trädgårdsföreningen från 1860-talet med konsert i tre avdelningar, "Melodion, Fyrverkeri" och "En Slur-dekoration: Solens uppgång".

Entrébiljetter till Nordiska museet.

Svenska Trädgårdsföreningens park vid Drottninggatan 71. Litografi av J. Ringdahl. Parken, anlagd 1837, var ett omtyckt utflyktsmål med musik och olika program. Trädgårdsanläggningarna flyttades successivt över till Djurgården på 1860- och 1870-talen. Kanske inspirerade ungdomsupplevelser här i parken Artur Hazelius, när han senare lade upp program och fester på Skansen.

syften. Det nya museet, och de nya utställningarna togs emot med det största intresse. I tidningarna hade man sedan förra hösten kunnat följa Artur Hazelius nya engagemang och tillväxten av hans samlingar, bl.a. genom de förteckningar över gåvor som publicerades. Flera av huvudstadens och landets ledande tidningar skrev utförligt om hans nya initiativ, om "det fosterländska företaget" och om *den intressanta samling, som ... är ägnad att tillvinna sig uppmärksamhet hos alla dem, som intressera sig för vår kulturhistoria och minnesmärken av vår nationella odling*.¹

I paviljongen hade Hazelius byggt upp tre stuginteriörer inredda med autentiska föremål och befolkade med "mannequiner" – dockor – i färgrika folkdräkter, en halländsk ryggåsstuga från Årstad och stugor från Vingåker i Sörmland och Ingelstad i Skåne. I övrigt visades olika föremål, ordnade typologiskt, landskapsvis eller efter ämnen. Det sätt svensk allmogekultur presenterades på skulle komma att bli stilbildande inte bara för Nordiska museets utställningar, Skansens hus och miljöer utan även för landets framväxande museer.

Det som väckte störst uppmärksamhet var upplevelsen av närhet, medverkan, deltagande. Hazelius hade lyckats skapa levande scenerier ur allmogens liv. Han hade fått den svenska allmogen att stiga fram och påtagligt gestalta olika händelser och miljöer.

Det var inte bara grupperna av dockor i olika landskapsdräkter som väckte så stort intresse. Hazelius hade lyckats med sitt pedagogiska mål, att skapa en helhet och få besökarna att förstå. Här visade folk från Halland, Sörmland och Skåne upp sig i sina hemmiljöer för stockholmarna. Hans syfte var tydligt, att värna om "fosterländskheten", att stärka den nationella självkänslan. Placeringen i huvudstaden var ett sätt att värdera den folkliga kulturen. Det ursprungliga och något exotiska i våra egna traditioner hade fått en plats mitt i huvudstaden och lade nya perspektiv till landets historia.

Ett museum mitt bland folket

Det är intressant att notera hur Hazelius till synes av en tillfällighet, men säkerligen fullt medvetet, förlägger sitt nya museum till det huvudstråk för stockholmskt folkliv som Drottninggatan vid den här

Forts. sid. 58

Artur Hazelius

Artur Hazelius. Ateljéfotografi, taget troligen 1866 eller 1867 i Köpenhamn.
Foto T. Hammerbom.

Svenska folkets kultur stod i centrum för Artur Hazelius och manifesterades i hans livsgärning Nordiska museet och Skansen. Hans intressen grundades liksom mycket av hans senare liv och verksamhet på en serie särskilda erfarenheter från hans uppväxt- och studieår.

Artur Hazelius (30/11 1833–27/5 1901) föddes i Stockholm, i det hus vid Surbrunnsgatan, som 1926 flyttades till Skansen, men han växte upp vid Mäster Samuelsgatan. Hans far,

Johan August Hazelius, var kapten, sedermera generalmajor i Topografiska Corpsen, men samtidigt publicist, skolreformatör och som politiker ledamot av Stockholms stadsfullmäktige och riksdagens första kammare. I sin ungdom hörde han och hans bror Gustaf till kretsen kring Carl Jonas Love Almqvist. Fadern skickade också Artur några år till komministern Thure af Ekenstam, som på sin prästgård i Hannäs i Tjust höll ett slags internatskola för gossar. J.A. Hazelius satt även med i direktionen för landets modernaste skola, Nya Elementar, där Artur skrevs in och bl.a. fick Almqvist som lärare. 1854 avlade Artur studentexamen vid Uppsala universitet och skrev in sig vid Norrlands nation.

Faderns avsikt med vistelsen i Tjust var att ge Artur möjlighet att uppleva landsbygdsmiljön. Artur tillstod senare att dessa fem år givit honom bestående intryck. Under åren vid Nya Elementar begav han sig sommartid ut på fotvandringar till olika trakter, bl.a. till Dalarna och Jämtland.

I Uppsala läste Artur Hazelius litteraturhistoria och nordiska språk. Han blev fil.kand. 1860 och disputerade samma år för magistergraden på avhandlingen "Inledningen av Havalma". Hans språkstudier bidrog till det nationalromantiska och fosterländska engagemang som blev en av

drivfjädrarna i hans arbete. Uppsala-åren förde honom också i kontakt med den skandinavistiska rörelsen och han deltog i studentmötena i Uppsala och Stockholm 1856 och i Köpenhamn 1862. Hazelius knöt kontakter med norrmän och danskar, vilka skulle få betydelse för hans fortsatta livsverk. Under Uppsalatiden fortsatte han sina sommarvandringar genom Sverige. Hans intresse för svensk natur och svenskt folkliv stärktes.

1861 återvände Hazelius till Stockholm och arbetade som lärare, först vid Nya Elementar och senare vid Högre Lärarinneseminariet. Under större delen av 1860-talet ägnade han sig åt skolarbete och undervisning i modersmålet och den nordiska litteraturen. Han engagerade sig i pedagogiska frågor och arbetade med slutredigeringen av "Läsebok för folkskolan" (1868) och gav själv ut "Fosterländsk läsning för barn och ungdom", "Svensk folkläsning" och "Småskrifter för folket".

1868 lämnade Hazelius lärarverksamheten för att koncentrera sig på folkbildnings- och språkfrågor. Han analyserade arbetet med den nya bibelöversättningen och engagerade sig i rättstavningsmötet i Stockholm 1869 som sekreterare. Flera skrifter behandlar rättstavningens grunder och rättstavningsmötets förslag till

forts. nästa sida

forts. Artur Hazelius

T.h. "Dr Artur Hazelius, Skansens Skapare." I handen har "stortiggaren" Hazelius en lista att teckna bidrag på. Akvarellerad teckning av Fritz von Dardel 1896.

Nedan. "En modern Ivar Vidfamne – som snart tillskansar sig hela Djurgården." Teckning i Nya Nisse, mars 1901.

T.v. "Den store tusenkonstnären på Skansen." Teckning av Edvard Forsström i Söndags-Nisse den 10 juni 1894.

ändringar i stavningssättet, bl.a. "Om svensk rättstavning" (1870–1871).

Det är inte helt klarlagt varför Hazelius lämnade sin lärarverksamhet och övergick till ett arbete som fri folkbildare och språkforskare. Gösta

Berg har i sitt arbete "Artur Hazelius – mannen och hans verk", förmodat att han var missnöjd med vardagslunken och sökte mer eller mindre medvetet efter en livsuppgift som bättre passade hans läggning.

1864 gifte Artur sig med Sofi Grafström (1839–1874), dotter till kontraktsprosten Anders Grafström i Umeå. De nygifta bosatte sig på Kammakargatan i Stockholm. Det var med Sofi han reste i Mellan- och Europa hösten 1871. Att döma av dagboksanteckningarna dominerades resan av museibesök. Kanske grundlades här intresset för en ny sorts pedagogisk verksamhet. Det var också i Sofis sällskap som han året därpå under en resa i Dalarna gjorde de första föremålsförvärven till vad som skulle bli Skandinavisk-etnografiska samlingen och Nordiska museet. Under hösten 1872 bestämde han sig för att bygga upp sitt museum – han

Att
min käre fader,
Styresmannen
för Nordiska Museet
Filosofie Doktor
ARTUR HAZELIUS,

född den 30 Nov. 1833,
Måndagen den 27 Maj 1901
kl. 9 f. m.

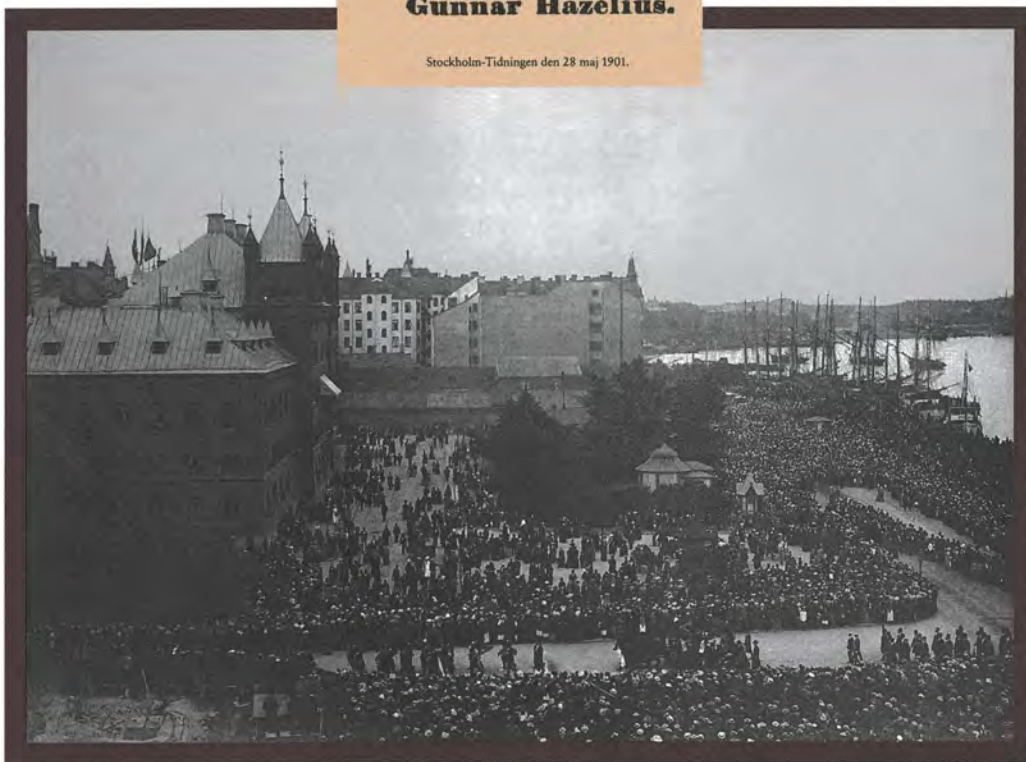
hastigt afled
af hjärtförslämning,
djupt sörjd och saknad af mig,
systrar, fränder och vänner,
har jag den tunga plikten
tillkännagifva.

Gunnar Hazelius.

Stockholm-Tidningen den 28 maj 1901.

Artur Hazelius dödsannons, Stockholms-Tidningen den 28 maj 1901.

Artur Hazelius stoft förs från Hedvig Eleonora kyrka till gravsättningen på Skansen den 4 februari 1902. Begravningsståget svänger från Nybrogatan in på Strandvägen. Fotograferat från Birger Jarlsgratan 2.

visade en liten samling av folkdräkter i ett par tillfälligt hyrda rum i Kungsbacken vid Drottninggatan. Den Skandinavisk-etnografiska samlingen öppnades den 24 oktober 1873 vid Drottninggatan 71.

Hazelius föräldrar gick båda bort i början av 1870-talet. 1874 dog även

hustrun Sofi, hans medarbetare och den livskamrat som så starkt stött honom i hans nya livsuppgift. Han stod nu ensam med den nyfödde sonen Gunnar. Artur Hazelius engagerade sig allt djupare i sitt arbete, och som Gösta Berg formulerat det, sammanföll hans vidare levnadshistoria med museets och Skansens

framväxt. 1892 flyttade han till Gula villan på Skansen. Därifrån ledde han arbetet med den växande institutionen. Han avled 1901 och gravsattes i februari 1902 under stora högtidligheter på Skansen.

/JONAS BERG, BENGT NYSTRÖM/

Motstående sida.

Nordiska museet vid Drottninggatan i Stockholm 1873–1904 (Skandinavisk-etnografiska samlingen 1873–1880) samt Artur Hazelius bostäder m.m. markerade på A.R. Lundgrens karta över Stockholm 1884–1885.

tiden utgjorde. Drottninggatan, och i dess förlängning Norrtullsgatan och Uppsalavägen, var Stockholms huvudgata och främsta infartsväg från norr. Den ledde fram till stadens dåtida centrum, Gamla stan, via nuvarande Gustav Adolfs torg och Norrbro. Här passerade en ständig ström av resanden genom stadens förnämsta bostads-, affärs- och nöjesområden.

De Davidsonska paviljongerna hade byggts drygt 20 år tidigare, år 1839, och användes ursprungligen som konditori i anslutning till Svenska Trädgårdsföreningens park, som var stockholmarnas stora förlustelseplats decennierna omkring seklets mitt. I parken, som låg där Norra Latin byggdes åren 1875–1878, visades olika planteringar och växter och i musikpaviljongen framfördes *Consertes à la Musard*, gycklare kunde uppträda och ibland avfyrades fyrverkerier. I paviljongerna kunde man under 1860-talet, sedan Wilhelm Davidson flyttat till Djurgårdsslätten och där etablerat det nya Hasselbacken, hyra in sig t.ex. för olika utställningar. Stockholms Industrilotteri hade en utställning här 1869 med slöjdalster och folkkonst och den sista hyresgästen före Hazelius var Hartkopfs Museum, ett vaxkabinett som omväxlande hade öppet för damer och herrar sommaren 1873.

Granne med paviljongerna låg Hotell Fenix, den kanske största mötesplatsen för samtidens många umgängesföreningar och sällskap i huvudstaden. Norrut vid Drottninggatan låg dåtidens vetenskapsstad med Observatoriet, Teknologiska institutet, Bergsskolan, Lantbruksakademien och Vetenskapsakademien. Vid Hötorget låg Tekniska skolan och Nya elementarskolan, där Artur Hazelius verkade som lärare under 1860-talet. Området vid Drottninggatan hörde även till stadens förnämre bostadsområden och strax intill växte tidens nya kommunikationer fram vid Norra Bantorget och nya Centralen. Här bodde Hazelius föräldrar vid Mäster Samuelsgatan, här växte han upp och vid Kammakargatan bodde han som nygift. Det här var hans Stockholmsmiljö med småstadens folkliv på nära håll.

Det var således naturligt att Artur Hazelius valde att förlägga den Skandinavisk-etnografiska samlingen i denna omgivning. De Davidsonska paviljongerna låg centralt och ”rätt”. Hazelius utställningar om svenskt folkliv passade bra in i detta sammanhang med olika attraktioner och serveringar. Samma koncept kom att tillämpas när

1. Artur Hazeliuss födelsehus vid Surbrunnsgatan (hörnét Sveavägen), flyttat till Skansen 1926.
2. Stockholms Observatorium.
3. Tekniska Högskolan, Bergsskolan, Kgl. Lantbruksakademien. I kvarteren intill förläggs senare Stockholms Högskola.
4. Artur Hazeliuss första utställning i november 1872 vid Drottninggatan 87 i Kungsbacken, strax norr om Tegnérsgatan.
5. Kgl. Vetenskapsakademiens hus med bl.a. Zoologiskt museum och de etnografiska samlingarna (idag Naturhistoriska Riksmuseet resp. Folkens museum – Etnografiska).
6. Nordiska museet, 2:a annexet vid Drottninggatan 77 och 79, utvidgat 1883, 1887 och 1890. Hit förlades större delen av museets utställningar och museets kansli. Det senare huset finns kvar än idag. Även lokaler vid Drottninggatan 68 och 88 inhyrdes något år på 1880-talet
7. Artur och Sofi Hazeliuss bostad vid Kammakargatan 37 1864–1892, då Hazelius flyttar till Gula villan på Skansen.
8. Nordiska museets (Skandinavisk-etnografiska samlingen) båda paviljonger vid Drottninggatan 71 A och C. I den södra paviljongen öppnades museets första permanenta utställningar i oktober 1873, i den norra i april 1874. Här låg Svenska Trädgårdsföreningens stora park och på dess mark byggdes Norra Latinläroverket. Snett över gatan, vid Drottninggatan 88 B, fanns utställningslokaler från 1889.
9. Nordiska museet, 1:a annexet vid Drottninggatan 45, inhyrt 1875–1887 för att visa den norska avdelningen.
10. Nya Elementarskolan, där Artur gick i skola 1847–1852 och verkade som lärare 1861–1864. Svenska Slöjdföreningens skola, Tekniska skolan, låg granne.
11. Nordiska museet, Drottninggatan 68, inhyrt 1887–1889 för de farmaceutiska och marina avdelningarna.
12. J.A. Hazelius och hans familjs bostad vid Mäster Samuelsgatan 60, Arturs barndomshem.

verksamheten successivt överfördes till Djurgården, på Lejonslätten och på Skansen, som i sin tur växte till hela landets folkpark.

Artur Hazelius valde Stockholm som platsen för sitt museum. Skälen var säkerligen flera, kanske främst det symboliska i att placera museet bland andra nationella museer i huvudstaden och därmed skapa en plattform för allmogekulturen likvärdig Nationalmuseum (som också gav rum åt Statens historiska museum och Livrustkammaren), Artillerimuseum och Naturhistoriska Riksmuseet och kanske även kulturinstitutioner som Riksantikvarieämbetet, Kungl. Biblioteket och Riksarkivet. De museala samlingarna av konst och arkeologiska fynd, av kungliga vapen och andra ägodelar och av naturhistoria hade en nationell status. De fick nu ett komplement av kulturhistoriska samlingar med fosterländsk profil.

Det stora intresset för svensk historia och kultur som låg i tiden och yttrade sig på många olika sätt från 1830-talet och över sekelskiftet med dess nya nationalromantik, har berörts i ett tidigare kapitel. Insamlandet av folkminnen, som hade inspirerats av Erik Gustaf Geijer och Götiska förbundet hade slagit ut i full blom decennierna kring seklets mitt. Svensk allmogekultur hade uppmärksamats av författare och målare, från Carl Jonas Love Almqvist till Düsseldorfskolan. Det växte fram ett allt större intresse för det fornnordiska, som på olika sätt skulle blomma ut under 1870-talet. Gunnar Olof Hyltén-Cavallius Fornsal i Växjö hade grundats 1869. Artur Hazelius själv var starkt engagerad redan under studentåren i tidens skandinavistis-

”Hörnet av Drottninggatan och Fredsgatan vid ’fashionable’ promenadtid.” En kunglig släde på väg till slottet möter en omnibus på väg till Kungsbacken. I hörnet t.h. Christian Hammers juvelerarbutik.

Träsnitt efter teckning av Knut Ekwall. Ny Illustrerad Tidning 1867.

Ur folklivsmålaren

Josef Wilhelm Wallanders skiss-
bok från en resa i Norge 1877.

ka arbete. När han åren omkring 1870 bytte språkforskningen och lärarbanan mot allmogekulturen var det mot bakgrunden av ett brett intresse för nordisk forntid och nordisk kultur, och för att stärka traditionella och nationella värden i en tid av starka sociala förändringar. De flesta av dem som senare stödde Hazelius – företagare, politiker och socialt verksamma personer – var djupt engagerade i den moderna samhällsutvecklingen på olika håll. Kulturpersonligheter som läkarna och professorerna Axel Key och Carl Curman stödde hans verksamhet, därför att den stämde överens med deras nationella och nordiska inriktning och tycktes kunna bidra till att bevara en stabilitet i samhället. Dessa män var också tillsammans med justitierådet Carl Gustaf Hernmarck de första ordförandena i den nya museistiftelsens nämnd.

Ett intressant exempel är Svenska Fornminnesföreningen, bildad 1869–1870, som samlade inom sig både museimän, forskare och andra intresserade. Hazelius var en av stiftarna och några år engagerad i

Dragning i Nordiska museets lotteri omkring 1880, troligen i museets lokaler vid Drottninggatan 71. Teckning av G. Broberg.

Basaren i Börshuset våren 1885 är ett exempel på det gensvar Hazelius fick i inflytelserika kretsar i Stockholm. Den märkligaste attraktionen var en "fornnordisk" ryggåsstuga, uppbyggd i själva salen. I stugan tronade damer i fornnordiska dräkter, komponerade av Hanna Winge i starka färger och med drakslingor och geometriska mönsterbårder. Bland deltagarna var Calla Curman, som tillhörde ledningen för det året innan bildade Handarbetets Vänner i vars ateljé dräkterna tillverkats, samt Ann-Charlotte Edgren-Leffler, Alfchild Agrell, Sonya Kovalevsky, Signe Mittag-Leffler och Anna Scholander.

styrelsearbetet. Föreningen syftade till att forska kring och "bekantgöra" svenska minnesmärken, ta till vara äldre muntliga "överlämningar" av etnologiskt, kulturhistoriskt och konsthistoriskt intresse. Svensk förhistoria, särskilt vikingatid, och traditionella kulturdag med rötter i äldre tid, stod i centrum. Vid det första sommarmötet i Växjö 1870 förklarade hedersordföranden Hyllén-Cavallius, att avsikten med att samla in och uppteckna folkminnen var att ge ett nationellt underlag åt modern folkbildning, för dikt och konst och för vetenskaplig forskning: *Det är nationalitetsgrundsatsen, tillämpad inom ett nytt område och skjutande brodd i nya bildningar, med vetenskapen till stam, med konsten såsom blomma och med hjärterötter, som tränga ned i djupet av vårt gammalnordiska kulturliv.*² Artur Hazelius nya engagemang och intresse skall ses mot denna bakgrund. I dessa kretsar fanns många av hans vänner och mecenater.

Det är också mot denna bakgrund man skall förstå Artur Hazelius benämning av sina samlingar, den Skandinavisk-etnografiska samlingen 1873 och ordet "nordiska" vid bildandet av Stiftelsen Nordiska museet 1880. Kanske kan man också ana en markering mot Vetenskapsakademiens utställningar i det Westmanska huset vid Drottninggatan, några kvarter från det nya museet. Här låg dåvarande

Zoologiskt Museum med bl.a. de etnografiska samlingarna (föregångaren till nuvarande Naturhistoriska Riksmuseet och Folkens Museum – Etnografiska). Olika museiplaner låg i tiden och flera enskilda samlingar fanns i Stockholm, med snarlika mål som Hazelius, men inga med hans ideologiska, vetenskapliga och pedagogiska visioner.

Samlingarna och museet växer

Redan i mars 1874 öppnade Hazelius nya utställningar i den norra paviljongen vid Drottninggatan. Här visades ytterligare allmogeiinteriorer och för första gången det utomhusscenario, ett lappviste och en rajd, som skulle återkomma både på Skansen i full skala och senare i museet på Djurgården. Öppnandet skedde i anslutning till den stora internationella antropolog- och arkeologkongressen i mars i Stockholm, Göteborg och Uppsala, arrangerad av Svenska Fornminnesföreningen. Året därpå öppnades första annexet, en norsk avdelning vid Drottninggatan 45.

Samlingarna växte snabbt. Under de fem första åren hade närmare 15.000 föremål samlats in; vid stiftelsebildningen 1880 bestod samlingarna av omkring 30.000 föremål, utställda i 45 rum i olika byggnader vid Drottninggatan. Det säger sig självt att behovet inte bara

"Samfundet för Nordiska museets främjande" kallar Erik G. Folcker till ledamot 1889. Folcker var amanuens vid Nationalmuseum, från 1919 överintendent. Vid den här tiden var han starkt engagerad i Svenska Slöjdföreningen.

Stiftelsen Nordiska museet

I nsamlings- och utställningsverksamheten växte snabbt. Artur Hazelius stod personligen som garant för samlingarnas fortbestånd, för lokaler och ekonomi. Han behövde finna en ny form för verksamheten. 1879 erbjöd han staten att på vissa villkor överta samlingarna. Regering och riksdag avlog erbjudandet med bland annat motiveringen att man inte ville medverka till att flera museer samlade likartade föremål.

Artur Hazelius bildade därför Stiftelsen Nordiska museet. I sitt överlåtelsebrev den 18 april 1880 skänkte han samlingarna till svenska folket. En särskild nämnd med fem ledamöter skulle ansvara för verksamheten och med honom själv som sekreterare. I den första nämnden ingick flera av hans nära vänner och stöttare. Strax därefter, i maj 1880, riktade Hazelius en inbjudan till välbärgade och inflytelserika personer

att bilda "Samfundet för Nordiska museets främjande".

Samtidigt bytte institutionen namn till Nordiska museet. Namnet var enligt Hazelius själv både kortare, kärnfullare och mera motsvarande samlingens uppgift. Även en ny logotype antogs, troligen ritad av nämndledamoten och arkitekten Magnus Isæus.

/BENGT NYSTRÖM/

av nya utställningslokaler utan även av magasin och kontorslokaler hela tiden var ett problem. Nya arbetsuppgifter tillkom, både vad gäller insamlandet, att ta hand om samlingarna och registrera dessa, men även att utforma nya utställningar och olika administrativa uppgifter. Hela arbetet kan följas i pressen som regelbundet redovisade samlingarnas tillväxt och de successivt växande museiplanerna. Artur Hazelius insåg tidigt att samlingarna behövde en egen byggnad. 1876 instiftades en särskild fond för att finansiera denna.

1877 lyckades Hazelius öppna det andra annexet med nya utställningar i två våningar vid Drottninggatan 79. Hit förlades det växande museets expedition med arkiv och bibliotek. Ytterligare några år senare hyrde han in sig i grannhuset, Drottninggatan 77. I slutet av 1880-talet förvärvades båda byggnaderna och tillsammans med några mindre annex vid Drottninggatan omfattade museet nu uppskattningsvis inte mindre än 2.000 kvadratmeter utställningsyta.

Det svenska folkets kultur var nu utställd runt Drottninggatan. Men även norsk kultur hade stort utrymme och i linje med Artur Hazelius intressen fanns även samlingar från de nordiska länderna och från det tidigare svenska stormaktsväldets områden på andra sidan Östersjön.

Artur Hazelius intressen var till en början att samla och dokumentera folklig svensk dräktkultur och hans ursprungliga tanke var att öppna ett folkdräktsmuseum. Hans insamlingsresor till Dalarna och Vingåker i Södermanland, liksom hans intresse för lapsk kultur är grunden både för hans samlargärning och för museibygget. Ambitionen vidgades snabbt och med sin vetenskapliga läggning ville han även dokumentera traditioner och miljöer. Redan i november 1872 hade han utformat ett program för insamling av folkdräkter, men även av hur de använts satt i relation till övrigt bohag och miljöer. Detta program präglade de första årens insamlingsarbete och dokumentation. Det får sin fasta form, när den Skandinavisk-etnografiska samlingen ombildas till Stiftelsen Nordiska museet 1880 och där museets uppgift formuleras: *Nordiska museet skall vara ett hem för minnen, framför allt ur svenska folkets liv, men även ur andra folks, som med det svenska äro befreundade. Det skall omfatta alla klasser, således icke endast allmogen, utan ock medelklassen och de högre stånden. Och då dess*

*syfte skall vara att på samma gång gagna vetenskapen samt väcka och nära fosterlandskänslan, skall det också upptaga och vårda minnen av svenska män och kvinnor, som i olika riktningar främjat fosterländsk odling och ära.*³ Det är mot den bakgrunden man skall se hans strategi: att samla och dokumentera, att göra budskapet lättillgängligt för en bred allmänhet – men även att vetenskapligt bearbeta materialet och jämföra det med tidens forskning i svensk förhistoria och historia. Med några mindre nyanseringar är det fortfarande museets huvuduppgift som den uttrycks i nuvarande stadgarnas ändamålsparagraf.

När Artur Hazelius reste i Dalarna 1872, kunde han konstatera att förändringarna gått snabbt sedan hans tidigare besök. I landet hade skiftesreformerna ändrat livsmönstret, nya industrier drog till sig arbetare, folkomflyttningen hade inletts. En ny ekonomi, nya kommunikationer med nya distributionsformer skapade en marknad för fabriksvarorna. Gamla bruks- och prydnadsföremål blev omoderna. Det fanns ett stigande intresse bland estetiskt och kulturellt medvet-

”Kyrkfolket anländer till Leksand.” Det var färgrika scener av detta slag som gav Artur och Sofi Hazelius så starka upplevelser av allmogens sedvänjor på deras resa i Dalarna sommaren 1872. Sofi Hazelius berättar bl.a. i sin dagbok om en kyrksöndag i Leksand den 7 juli 1872. Oljemålning av Wilhelm Marstrand 1853. Statens Museum for Kunst, Köpenhamn.

Mangelbräden från Småland, Gudbrandsdalen och Island. Ur den österrikiske historikern Ferdinand Krauss uppsats "Ein Museum ohne Gleichen" i skriften "Von der Ostsee bis zum Nordkap", 1887, omtryckt av Artur Hazelius i "Das Nordische Museum in Stockholm. Stimmen aus der Fremde", 1888.

"Bidrag till vår odlings häfder" började ges ut av Hazelius 1881 med Gustaf Retzius skrift "Finland i Nordiska museet". Volym 2, "Ur de nordiska folkens lif", redigerade Hazelius själv. Serien var tänkt att ges ut i fyra häften, varav häfte 1 som behandlade Skåne trycktes 1882. Här publicerades uppsatser om folkliv och folkseder av bl.a. Nils Månsson Mandelgren, Eva Vigström och av Hazelius själv som skrev om "Stuga i Håslöf" – en av museets första fältundersökningar.

na personer, som önskade pryda sina hem med "antikviteter" från allmogemiljö. Kringvandrande uppköpare köpte upp allmogesaker och sålde dem till huvudstaden. Det är här Hazelius griper in med stor energi och målmedvetet börjar förvärva föremål, som åskådnings-exempel och till glädje och uppbyggelse för Nordens folk. Han har en god grund i sin ideologi och är sitt folkbildande uppfostringsideal trogen, precis som när han gav ut "Fosterländsk läsning" eller arbetade för stavningsreformer.

Artur Hazelius hade en imponerande förmåga att utnyttja tidspressen och på olika sätt marknadsföra och skapa opinion för det växande museet. Han ville även manifesteras museets vetenskapliga ställning för utlandet. 1878, och året därpå i en utökad upplaga, beskrev Jules Henri Kramer "Le Musée d'ethnographie Scandinave du d:r Artur Hazelius". Det var inledningen till en publiceringsverksamhet, där Hazelius sökte manifesteras Nordiska museets roll som vetenskapligt verkande institution. 1888 gav han ut en vägledning på tyska, franska och engelska, där dels några framstående utländska kulturhistoriker i inledande artiklar beskrev delar av museets samlingar, dels

redovisas museets utställningar. Här ges en intressant skildring av både museets målsättning och hur långt man hunnit.

Sina pedagogiska och vetenskapliga intentioner fick han mer tid för efter det att stiftelsen och museet fått fast form 1880. In på 1880-talet började han själv och i samarbete med andra ge ut en imponerande rad skrifter, som belyser museets samlingar och ämnesområden. Han började publicera en årsredogörelse, i första hand avsedd för stödföreningen "Samfundet för Nordiska museets främjande", snart utvidgad till en årsskrift med vetenskapliga uppsatser. En monografi-serie "Ur de nordiska folkens lif" med underrubriken "Bidrag till vår odlings häfder" inleds med "Finland i Nordiska museet". Den vetenskapliga forskningen inom museets ämnesområden var inte omfattande. Materialpublikationer som belyste samlingarna var början till den vetenskapliga utgivning som genom decennierna blivit en oerhört viktig insats. Ett exempel från 1880-talet är den häftesvis utgivna "Minnen från Nordiska museet", där kända publicister, bl.a. August Strindberg, medverkade.

Trots den kroniskt dåliga ekonomin lyckades Hazelius fortsätta sitt museibygge. Det gällde även att klara den nödvändiga och växande skaran av medarbetare. De fåtaliga medarbetarna 1873 hade ökat till över 30 i början av 1890-talet. Efter Skansens tillkomst fördubblades antalet och vid sekelskiftet 1900 var medarbetarna drygt 100. Hela organisationen byggde på Artur Hazelius person och fungerade med honom som motor och pådrivare. Han var allestädes närvarande. Egentligen var det först vid mitten av 1890-talet som institutionen nådde en viss stabilitet och de olika avdelningarna blir tydligare. Begreppet "avdelning" innebar närmast en grupp av föremål inom ett samlingsområde och en person kunde därför ha ansvar för flera avdelningar. Mot sekelslutet framträdde den för flera decennier dominerande uppdelningen: en allmogcavdelning med P.G. Vistrand som föreståndare, en avdelning för de högre stånden med John Böttiger, en för katalogisering av föremål med N.E. Hammarstedt, en arkivarie och sekreterare, Visen Lewin, en bibliotekarie, också här P.G. Vistrand, en räkenskapsförare, Selma Ström samt flera amanuenser med olika uppgifter.

Hazelius flyttade från 1891 sitt intresse i allt större utsträckning

Kontorslokalerna på Drottninggatan 79. Expeditionen fotograferad i oktober 1893. Ur album som tillhört Hjalmar Hagberg.

Nederst t.v. Kassaexpeditionen som var Artur Hazelius arbetsrum innan han flyttade till Skansen 1892. Foto från slutet av 1890-talet.

till Skansen och dess utveckling. Här krävdes stora praktiska insatser för att omskapa terrängen, anlägga vägar, flytta och uppföra hus. Kraftexplosionen imponerade redan då på omvärlden.

De märkliga utställningarna på Drottninggatan

Folkdräkterna stod i fokus för Artur Hazelius intresse de första åren och folkdräktsplagg var de första föremål han samlade in under resorna sommaren 1872. Samtidigt publicerade han ett samlingsprogram, "Några anvisningar vid insamlandet av folkdräkter och bohag, m.m." Det var under dessa höstmånader som Nordiska museet föddes och strategin utarbetades. De interiörer Artur Hazelius byggde upp i den södra paviljongen visade att han pedagogiskt tagit ett steg till. Under sina resor 1872 upprättade han förteckningar och beskrivningar och i hans anvisningar för insamling betonade han vikten av att sätta in sina folkdräktsklädda figurer i ett bredare, pedagogiskt koncept, i särskilda interiörer som visar vilken miljö de hörde hemma i. Det var den stora pedagogiska nyheten, där han lyckades kombinera fantasi med kunskapsinhämtande.

Artur Hazelius hade låtit sig inspireras på flera sätt. Ett var samtidens intresse för dioramor och för "tableaux vivants". Dioramorna var ett slags panoptikoninteriörer med klädda dockor i naturlig stor-

lek, insatta i miljöer med föremål och redskap. Senare, på Skansen, bytte han ut kulisserna mot verkliga miljöer och byggnader och dockorna ersattes av levande människor i folkdräkt.

Denna presentationsform hade använts i olika sammanhang, t.ex. på tidens många stora internationella konst- och industriutställningar. De svenska och norska paviljongerna gav man särskilda nationella drag. I Paris 1867 är t.ex. Sveriges paviljong en kopia av Ornässtugan. Redan i Paris 1855 och på alla senare utställningar visade Sverige olika figurgrupper i sockendräkter, de flesta efter förebilder ur Christian Forssells och J.G. Sandbergs planschverk "Ett år i Sverige" (1827–1835, med ny utgåva 1865). Dräktgrupperna flankerade svenska industriprodukter och väckte uppmärksamhet internationellt. Dräktfigurerna var tillverkade av skulptören Carl August Söderman, senare professor vid Konstakademien, och som även medverkade i det nya museet. På

Nordiska museets entré i södra paviljongen, Drottninggatan 71 A 1898 med dräktdockor i fönstren. Affischerna gäller Skansen, bl.a. för den gruvutställning som Skansen övertog efter Stockholmsutställningen 1897 samt för Bredablick. Foto Anton Blomberg. Ur Ny Illustrerad Tidning 1898.

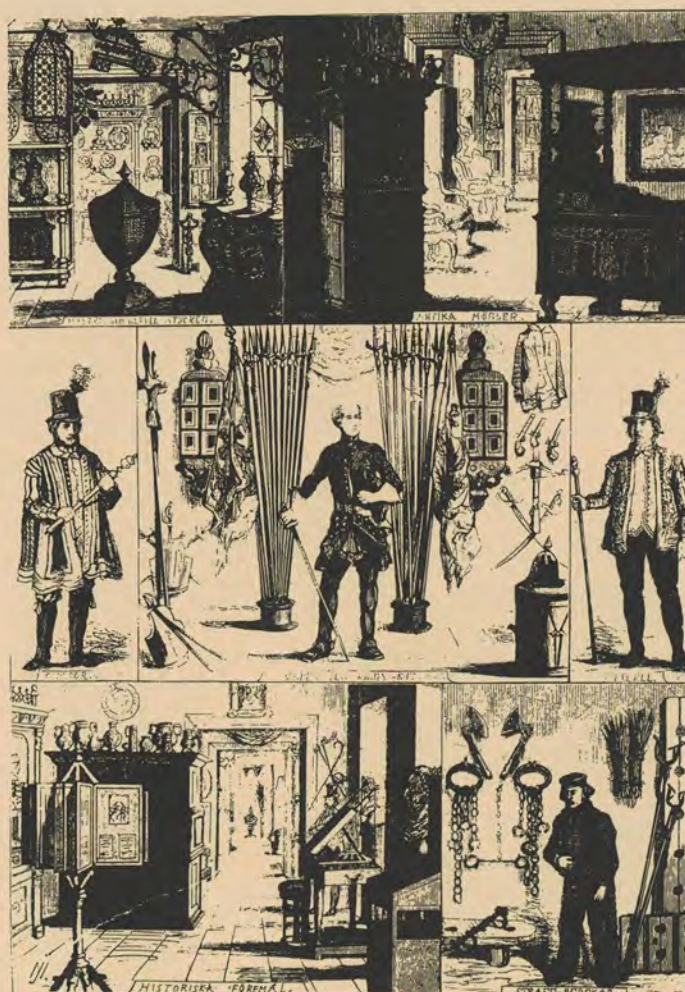

Från utställningarna vid Drottninggatan.
Stuga från Ingelstad i Skåne och ett arrange-
mang med dräkter från Bjuråker och Järvsö i
Hälsingland. Stuginteriören från Åstorp i
Halland visades i Paris 1878, där denna bild är
tagen. Fotografierna, ofta färglagda och monterade på kartong, såldes som "minnen" från museet. Hallandsstugan är fotograferad av E. Neurdein, de övriga av Axel Lindahls fotografiateljé 1889.

den Skandinaviska utställningen i Stockholm 1866 visades en samling sockendräkter med dockor av Söderman i en särskild lokal, året därpå ställdes de ut på Parisutställningen i den svensk-norska avdelningen. Det var här Artur Hazelius hämtade sin inspiration liksom vid de nämnda studieresorna på kontinenten. Med sin vetenskapligt skolade inställning och sina lärar erfarenheter ställde han höga krav på korrekt dokumentation och mer engagerande och pedagogiska presentationer. De svenska industriprodukterna kryddades även i kommande utställningar med folkdräktsgrupper. Så är det t.ex. i Philadelphia 1876. I Paris 1878, där Artur Hazelius får uppdraget att visa miljöer från Skandinavisk-etnografiska samlingen, gjorde han succé. Ett trettioital svenska folkdräkter visades upp, klädda på dockor och grupperade i dramatiska situationer i miljöer. Här visades flera av miljöerna från Drottninggatan, ett panorama med lappar och Rättviksinteriören "Lillans sista bädd" efter Amalia Lindegrens målning. Detta var nå-

got nytt och skilde sig från de många, nästan slentrianmässigt presenterade folkdräktsgrupperna. Dessa levande tablåer gav museet världsrykte. Den franska pressen ägnade stor uppmärksamhet åt arrangemangen. Även jag stannade framför dessa livslevande tavlor i hög grad fängslad, och jag blev alltmer rörd, ju mer min blick inträngde i det forna livets seder och skick i anslutning till den tavla jag hade för ögonen. ... Aldrig har vax- eller träfigurer och teaterdekorationer uppnått en sådan konstnärlig verkan av sanning och liv. Alla mödrar gråta vid lillans sista bädd.⁴

Tablå med samer och renar samt ett par andra av Artur Hazelius scenerier på världsutställningen i Paris 1878. Ur Le Journal illustrés utställningsnummer 18 augusti.

Till vänster en serie bilder från utställningarna i Nordiska museets annex Drottninggatan 77-79. Teckning av Nils G. Jansson. Efter Dagens Nyheter 27/7 1877.

Forts. sid. 79

Dalkullorna – en viktig personalkategori

På tåget mellan Budapest och Wien skriver Artur Hazelius år 1889 hem till Tägt Karin på museet, en betrodd Leksandskvinna som var förman för de andra anställda kullorna: *Snälla Karin. Jag hoppas att mor Karin håller god ordning bland sitt folk, ser till att de äro förekommande och artiga mot främlingar och att allt är putsat och fint. Din tillgivne vän A.H.*^{4b}

Denna vänliga underskrift i brevet är typisk för museichefen Artur Hazelius som hade en mycket väl utvecklad förmåga att umgås med människor från olika miljöer och att få dem att känna att det var en heder att på olika sätt hjälpa till med museiarbetet. Nyckeln till förvärvandet av denna förmåga hittar man i hans uppväxttid. Stockholmspojken Arturs vistelse i Hannäs i Småland lärde honom att älska den svenska landsbygden. Denna kärlek till allmogekulturen ökades ytterligare genom de månadslånga fotvandringar som han företog i Dalarna som student. Speciellt betydelsefull blev en sexveckorsvandring år 1857, då han knöt kontakter med dalfolket, bl.a. med Budfamiljen i Mora. När han sedan behövde personal till sitt museum var det naturligt för honom att anställa folk från Dalarna. Och dalfolket var i sin tur vant vid att behöva lämna hemmet för att söka sin utkomst i huvudstaden eller annorstädes långt hemifrån. Den PR-begåvade Artur

Hazelius insåg naturligtvis också det mervärde det skulle ge museet att bland de utställda allmogeföremålen ha museivakter som i sin klädsel och kulturella bakgrund åskådliggjorde den kultur som han ville rädda åt framtiden.

Redan i räkenskaperna för begynnelseåret 1873 finns uppgifter om anställning av en kulla. Hon kallades Leksands-Karin och lyfte sin lön första gången i oktober månad. Vid årets slut hade ytterligare ett par kullor anställts. Följande år tjänstgjorde dessa och flera andra längre eller kortare tid på museet.

Under de två första åren utförde hustrun Sofi ensam amanuenssysslor. År 1883 bestod personalen av 5 ordinarie amanuenser, 9 kullor och 1 rustmästare och år 1890 var 11 kullor anställda. Museet behövde ständigt

utöka sin personal eftersom verksamheten blev allt mer omfattande. Nya lokaler på Drottninggatan öppnades i rask följd så att museet 1888 omfattade åtta stora våningar med över 90 rum.

Förutom att de folkdräktsklädda kullorna gick med bud och uträttade olika slags ärenden, ingick de i den publika verksamheten som biljettförsäljare och vakter. Vi är mycket väl underrättade om vad som ålåg kullorna eftersom en fyrsidig, prydligt handskriven instruktion "Ordningsstadga för kullorna" finns bevarad. De bodde också i museets lokaler på Drottninggatan, där de inte fick vara ute längre än till kl. 10 om aftonen. Den vakthavande kulan plus en kamrat skulle kl. 10.10 varje kväll gå igenom alla rum på Drottninggatan 77, 79 och 88 och tillse att ytterdörrarna var stängda och gasen släckt. Golven skulle torkas med en våt trasa ett par gånger i veckan. Dammningen var viktig. Vaksamheten mot eldfaran skulle vara stor. I kakelugnarna fick aldrig insättas för mycket ved på en gång. Påfyllningen av fotogen i lamporna fick ej ske annat än i dagsljus. Tända ljus fick inte förekomma i utställningssalarna. Brandsprutorna måste alltid vara välfyllda. Beträffande kontakten med besökarna gällde att: Varje besökande, hög eller låg, bemötes vänligt och uppmärksam. Besökande som infunnit sig sent på

Anna Sjöbom från Enviken.

Några av kullorna fotograferade 1908 framför ingången vid museets norra gavel.

Sittande fr.v.: Tors Anna, Knapp Anna, Grop Anna, Anna Strand, Knuts Anna, Toms

Karin, Berns Maria samt stående Lisa Hellman, Berns Ester, Brita Westerberg, fru Viktor Holmström, Kerstin Strand, Brita Flodin och Daniels Brita.

dagen fick stanna kvar vid pass en halvtimme efter den angivna stängningstiden. Men om en kulla märker att en manlig besökande infinner sig ej för samlingarnas skull, utan för att samspråka med henne, bör hon ovillkorligen avvisa honom och låta honom förstå att hon ej är sinnad att inlåta sig i samtal.

Artur Hazelius kände stort ansvar för kullornas vandel och han övervakade noga deras klädsel. De fick inte bära

blusar med puffärmar till sina folkdräkter och de fick inte härma efter modet och göra sina kjolar för långa. Under sin vakthållning fick de heller inte virka men gärna sticka strumpor, som ansågs höra ihop med deras egna textila traditioner.

Pers Brita Andersdotter från Rättvik får utgöra ett exempel på vilka arbetsuppgifter som Hazelius kunde lägga på en av sina unga kullor. Museet deltog i världsutställningen i Paris

1878 med ett trettiotal "levande tavlor", mestadels stuginteriörer. Under de tre sista utställningsmånaderna överlämnades hela tillsynen och ansvaret för museets utställningsdel åt den ensamma Rättvikskullan. Ett tiotal brev från Hazelius till Paris finns bevarade och de vittnar både om stort förtroende och stor omsorg. Kullan fick efter sin hemkomst alltid heta Pariser-Brita.

Även efter Artur Hazelius död var det vanligt med sockendräktsklätt dalfolk på olika poster. När Gösta Berg började sin anställning 1924 bestod nästan hela biträdespersonalen av kullor. Anna Lewin, amanuens vid museet 1886–1930 och länge arbetsledare för kullorna, berättar i en tidningsartikel att när skrivmaskinerna började införas på museet såg man kullorna i sina folkdräkter sitta vid tangentborden. De var klädda i sin tjänsteuniform, folkdräkten, ännu omkring 1960.

Den sista kullan som alltid gick i sin egen folkdräkt var Anna Sjöbom från Enviken. Hon började som märkerska av "fornföremål" år 1908 med en lön på 30 kronor i månaden. Och denna befattning, men på halvtid, hade hon fortfarande när hon vid 87 års ålder gick bort 1973. En hundra-årig tradition hade brutits.

/INGRID BERGMAN/

De kvinnliga amanuenserna

Kvinnorna har alltid haft viktiga och ansvarsfulla arbeten på museet. De har rönt respekt och uppskattning. Hazelius omgav sig med kvinnliga amanuenser, begåvade språkkunniga unga flickor av god familj. Lön utbetalades men den var inte stor. Några gifte sig och slutade, för andra blev museiarbetet ett kall som gav mening åt tillvaron och ersättning för hem och familj. De registrerade föremål och post, skrev rent och höll ordning i bibliotek och arkiv. Deras forskningsbegåvning eller konstnärlighet togs tillvara. En av dem, folkloristen Louise Hagberg, blev hedersdoktor. För alla sysslor som rörde textil var kvinnorna självklara. Den första kvinnan med högre akademisk examen som anställdes var fil.lic. Anna-Maja Ny-lén, senare docent. Hennes lön sattes

till en början lägre än en likvärdig manlig kollegas. I själva arbetet har annars könsdiskrimineringen varit liten eller ingen, men för de yngre tedde det sig skamligt att lunchbordet på Nyloftet och senare Högloftet var separerade till in på 1960-talet. Sigurd Wallin samlade kring

Anna Rudbeck, klädkammarens föreståndare, bistår Brita Stjernswärd som provar en klänning inför en av museets många kamratfester (överst t.v.), därefter Emelie von Walterstorff i Textils studiesamling. Elisabeth Strömberg, textilexpert som sedan övergick till Röhsska museet, foto 1939. Övan. Bibliotekarien Laura Stridsberg, en gång medhjälperska till Artur Hazelius, arbetade sommartid i biblioteket till in på 1960-talet, foto 1939.

Motstående sida: T.v. Louise Hagberg, senare filosofie hedersdoktor, på uppteckningsresa med spark i Medelpad 1917. Nedanför: Ragnhild Bergström i en av museets arkivskrubbar, foto 1939. T.h. Märta Claréus fotograferar en vävd tapet i Stora hallen.

sig herrar akademiker, damerna åt för sig och var inte välsedda vid herrarnas bord. Den som först bröt mot detta var Birgit Klein 1952, som senare under namnet Arrhenius blev välkänd professor i laborativ arkeologi. Att vara "museiman" var länge ett manligt yrke. Kvinnorna, med få

men lysande undantag, hade lägre och assisterande befattningar. Sedan 1970-talet har alltfler akademiskt utbildade kvinnor sökt sig till yrket som numera har en klar kvinnodominans åtminstone numerärt.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

August Strindberg och Nordiska museet

August Strindberg hade som bekant en mångfald intressen och prövade under olika perioder – med större eller mindre framgång – en rad skilda vetenskaper. Det fanns emellertid ett vetenskapsfält som aldrig upphörde att intressera honom och där han också – åtminstone på senare tid – hyllats som en föregångsman: kulturhistorien och etnologien. Sigurd Erixon har påpekat att den bekanta studie av nyckelpigans benämning i olika landsdelar, som Strindberg påbörjade redan 1876 och slutligen publicerade som inledning till sitt stora kulturhistoriska arbete "Svenska folket", torde vara den första kulturgeografiska karteringen överhuvud taget av ett rent folkloristiskt ämne.

I sina historiska skådespel är Strindberg alltid noga med att scenografien och kostymerna skall vara kulturhistoriskt korrekta, även om han anser sig fri att stöpa om historien själv för att passa skådespelets idé. Inför genombrottsdramat "Mäster Olof" gjorde han omfattande egna kulturhistoriska studier som kan sägas vara grunden för hans senare forskning, som kom att främst publiceras i "Gamla Stockholm" (1880–1882) och "Svenska folket" (1881–1882) men också i samlingen "Kulturhistoriska studier" (1881). Men han samlade inte bara på ramsor, arbetssånger och Kasperateaterns repertoar utan även,

om än i liten skala, på kulturhistoriska föremål och arkivalier. Det är som en sådan samlare hans första dokumenterade kontakt med Artur Hazelius har noterats i form av en rad gåvor till Nordiska museet vid olika tillfällen i oktober 1880. I det första bevarade brevet dem emellan, 14 november detta år, ger Strindberg som biprodukt av sina egna studier för "Gamla Stockholm" Hazelius tips om var han kan hitta diverse förbisedda kulturhistoriska föremål, samtidigt som han utlovar ytterligare gåvor till samlingarna. Med brevet följer en Taroclek från 1813 som Strindberg skänker till N.M. såsom en obetydlig gård av tacksamhet.⁵ Hazelius har hjälpt Strindberg med uppgifter till stockholmsboken – Strindberg undertecknar: *Inneslutande mig och mitt företag i Herr Lektorns fortfarande välvilja*. Inför utgivandet av "Kulturhistoriska studier" föreslog Strindberg i maj samma år Albert Bonnier att ta med uppsatsen "Vandringar i Nordiska Museum" – tyvärr kom den inte med, om den nu verkligen var skriven. Däremot publicerade Strindberg året därpå en uppsats om "Skomakarämbetets i Västerås låda" i tredje häftet av "Minnen från Nordiska museet".

Det står klart att Strindberg och Hazelius hade ett gemensamt intresse i den lättförståeliga kulturhistoriska tablån, så väsensskild från Oscar

Montelius typologiska föremålssamlingar i Historiska museet, som Strindberg så dräpande har karikerat i "Det nya riket" som "Läran om knappologien". I den stora svenska kulturhistoria som han, inspirerad av Hans Hildebrand och Troels-Lund, ville ge ut under namnet "Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia", lät han Carl Larsson rita historiska typbilder med agerande figurer efter hans egna noggranna anvisningar. Arbetet publicerades häftesvis och Strindbergs politiskt radikala anmälan av verket på första häftets omslag 1881 startade en häftig polemik som blev en vändpunkt i hans litterära och personliga karriär. Medan han kritiserades av Hildebrand, hans vän och föregångare inom svensk kulturhistoriskt författarskap, tycks Hazelius troget stått vid hans sida. Ännu i april 1883, då Strindberg efter "Det nya riket" som "skandalskrivare" definitivt uteslutits ur det borgerliga samhällets gemenskap, bad Hazelius Strindberg skriva om museets nyordnade samlingar. Strindberg svarade emellertid avböjande: *K.B. För mig äro, tyvärr, numera alla tidningsspalter slutna och jag sitter i författargriller, men min vän Pebr Staaff är djupt inne i tidningsvärlden och är dig och ditt verk tillgiven samt redo när du kallar honom. Föråt mig, men jag vill icke att*

du skall försumma fatalierna genom att förgäves räkna på mitt, numera gagnlösa biträde. Jag är som en bruten rö, kastad på sopbacken.

Hazellius köpte emellertid inför Strindbergs stundande landsflykt en samling böcker, däremot ännu inte de kulturhistoriska samlingar som

Manuskript, brev, fotografier, telefonlista, reagenslappar för guld – några exempel från Strindbergsarkivet i Nordiska museets arkiv.

forts. nästa sida

forts. August Strindberg och Nordiska museet

Strindberg i brev till Hazelius kallar mina *Anteckningar till Arbetets Bildningens och Sedernas historia i Sverige*. Efter Strindbergs återkomst sju år senare förvärvade emellertid Hazelius år 1891 samlingen, och Strindberg tackade i ett brev där han bekräftade sitt intresse för Nordiska museet.

Strindberg var emellertid inte helt okritisk mot Hazelius i hans tycke osystematiska samlande. Strindbergs huvudidé som etnolog var att finna och beskriva den karaktäristiska bondetypen i varje provins liksom de typiska husformerna, redskapen etc. I ett brev till Albert Bonnier 1885 föreslår han en studieresa med detta ändamål och avslutar: *Därmed vore Hazelii huvudlösa arbete gjort en gång för alla och saken klar.*

Det goda förhållandet skulle emellertid fortsätta fram till Hazelius sista år. Litterärt skulle Strindberg framföra sin hyllning i det idylliska skådespelet "Midsommar", som skrevs strax före Hazelius död 1901. I femte tablån, "Djurgårdsslätten", frågar en gammal fru från Munkbron två för tillfället rentvättade och modernt sportklädda cyklande sotargossar: *Kan unga herrarna säga oss vem som har byggt Skansen däroppe?* En fiskare sticker in: *Är det inte lilla Hazelius?* Sotargossen svarar: *Jo, nog är han liten, men han har byggt det största*

huset i Stockholm. Frun från Munkbron undrar: *Inte är det generalen Hazelius?* [Artur Hazelius far]. Den andre sotarpojken svarar: *Känner inte fruarna Doktor Hazelius, så är det deras skam!*

Sjätte tablån utspelas just på Skansen och inleds med den unga Luise replik: *Ser du, hit gå vi ungdom, när vi vilja skåda vårt stora sköna land i sammandrag och känna oss hemma! Och vet du en sak till: här få vi på samma gång se utlandet, ty hit komma alla utlänningar och lära oss både tycka om vårt land, och erinra oss att vi också äro utlänningar.* Skådespelet slutar med en stor tablå där folk klädda i dräkter från Vasatiden och olika folkdräkter samlas kring Gustav Vasas blomstermyckade byst. Ursprungligen hade Strindberg tänkt föra in Hazelius själv på scenen för att hyllas och inleda en tablå om "Gullhjälmarna i Älleberg".

Några år senare, när Strindberg var som mest bitter och framförde sin samhällskritik i romanen "Götiska rummen" låter han doktor Borg i sjätte kapitlet berätta hur han visat Skansen för en fransman som bara gör narr av Sveriges Akropolis och den uppblåsta nationalism som ofta förbands med Skansen. Borg slutar sin berättelse med ett förtäckt avståndstagande från hyllningen i "Midsommar": *Men aldrig kan jag*

förstå att det var så lite att visa: två klockstaplar, nio stugor och ett menageri. Jag rodnar om örsnibbarne, när jag tänker på mitt tal vid Skansens invigning! Minns ni det, så tala inte om 'et! Trots allt spelar Skansen en viktig roll i romanen som miljö: romanen slutar med utsikten från Skansenhöjden mot staden.

Strindbergs sista bidrag till Nordiska museet var att på Carl Eldhs begäran 1905 skriva texterna till de sex reliefer föreställande landsbygdens arbetare som omger huvudportalen. Efter Strindbergs död fick museet 1914 ta emot hans arbetsrum, bibliotek, manuskript och den största samlingen av hans egna målningar, sedan oviljan mot Strindberg hos det ledande etablissemangen omöjliggjort det Strindbergsmuseum som vännerna och arvingarna planerat. Även om Kungliga biblioteket år 1922 efter en kampanj från strindbergsforskarna Martin Lamms och John Landqvists sida lyckades som ständig deposition få överta de manuskriptsamlingar biblioteket inte velat ta emot tio år tidigare, kom strindbergssamlingarna i Nordiska museet att vara en förutsättning för att det nya Strindbergsmuseet i Blå tornet kunde byggas upp och invigas 1973, ett museum som har Nordiska museet som en av sina huvudmän.

/GÖRAN SÖDERSTRÖM/

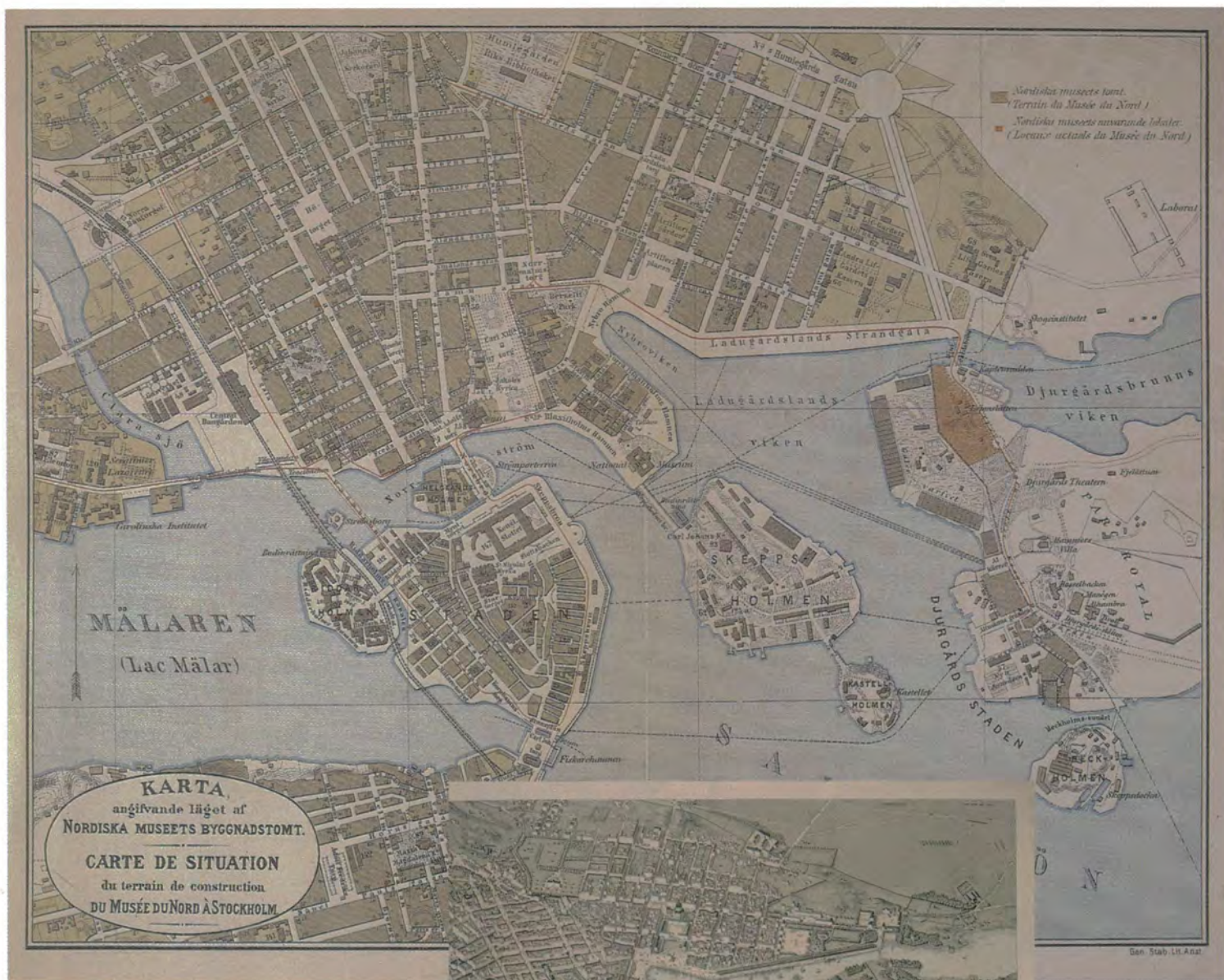
Det bärande i Artur Hazelius arbete fanns med redan från början när han bestämde sig för att samla och bevara dräkter, vidgat även till bohag och övriga föremål, som kunde belysa en traditionell svensk kultur. Men för skolmannen och folkbildaren räckte det inte med detta. Det måste finnas ett övergripande syfte: att berätta och undervisa om seder och bruk, om svenska folkets liv i helg och söcken, att väcka förståelse för och kärlek till fosterlandet och dess kultur. Den pedagogiska vägen gick via de geniala stuginteriörerna, en sorts tredimensionella Düsseldorfmålningar. I sin fulla utsträckning förverkligades denna med friluftsmuseet på Skansen.

Från Drottninggatan till Lejonslätten

Samlingarna växte snabbt och krävde nya lokaler. Sannolikt låg det i Artur Hazelius strategi redan från början att på sikt skapa en egen byggnad, värdig den svenska folkliga kulturen. Hans senare uttalade önskan var att ett besök i det nya museet skulle ge en mäktig fosterländsk stämning. Så utformades också de första skisserna av Isak Gustaf Clason.

Redan 1882 hade han erhållit dispositionsrätt till mark på Lejonslätten mellan Galärvarvsmuren och dåvarande Djurgårdsvägen. Djurgården var huvudstadens mest omtyckta rekreationsområde sedan århundraden tillbaka och stockholmarnas stora utflyktsmål för promenader och andra nöjen. Från senare delen av 1700-talet blev Djurgården alltmer en folklig rekreationsplats öppen för förlustelser av olika slag, vilket t.ex. flera av Bellmans sånger speglar. Under senare delen av 1800-talet fick Djurgården en prägel av både förnämt bostadsområde och populärt nöjescentrum. Vid Blå Porten låg Teaterslätten med teaterladan, senare ersatt av Djurgårdsteatern nedanför Skansenberget. Till området drogs olika folkliga aktiviteter. De alltmer populära Hasselbacken, Manegen och Tivoli förde med sig att nöjeslivet efter hand flyttade till Djurgårdsslätten.

Man kan förstå Hazelius tankegångar när han söker ny plats för sitt framgångsrika men trångbodda museum vid Drottninggatan. Redan vid 1870-talets slut umgicks han med planer på att förlägga museet till Djurgården. Man kan säga, att han följde efter Wilhelm David-

son och hans Hasselbacken. Skansenberget var ett av de främsta utflyktsmålen med en fantastisk utsikt ut mot skärgården och över stora segelleden in mot Stockholm. Från 1890 förvärvade Hazelius successivt allt fler områden på berget, där friluftsmuseet öppnades 1891. Han fullföljde också traditionen med folkliga fester, med Valborgseldar och förstamajfirande redan det första året.

Skansen – friluftsmuseet

I sin minnesskrift säger Artur Hazelius 1898: *Från anordnandet av de bekanta interiörerna i museets paviljonger leddes jag småningom till den övertygelsen, att man om möjligt borde söka framställa även hela byggnader, som kunde anses typiska för de nordiska landen under olika tider. Redan 1885 inköpte han i Mora socken i Dalarna den högstuga, som sedermera 1891 flyttades till Skansen, samt anskaffade dess utom inredning för åtskilliga typiska allmogehem, förutom det att jag lät utföra uppmätningar och ritningar av ålderdomliga allmogebyggnader och byggnadskomplex, ja hela byar.⁶*

Det är helt naturligt, att tanken på ett friluftsmuseum tidigt låg latent hos Artur Hazelius. Tankesteget att flytta ut stuginteriörerna från Drottninggatan och låta dem inredas i hela byggnader och miljöer är logiskt och kort. Han kan ha inspirerats av t.ex. Ornässtugan på Parisutställningen 1867, eller 1878, där t.ex. Frankrike lät ställa ut föremål och interiörer i byggnader från de franska kolonierna. Mandelgrens visionära arbete "Atlas till Sveriges odlingshistoria", syftade till att redovisa bebyggelse från kyrkor till herrgårdar och bondgårdar. Det publicerades i en första del 1866 och fanns givetvis med i kunskapsbakgrunden, aktualiserad i en delutgåva om bostäder och husgeråd 1877. Det finns också antydningar om att Hazelius tänkte i denna riktning redan 1878 och 1879, både i uttalanden och i direktiv till sina medarbetare. Man ser detta också i insamlingsmaterialet, t.ex. i den dokumentation av skänegården Stora Håslöf som genomfördes sommaren 1879. Tankarna blev mer konkreta sedan mark avsatts för det nya museet 1882 och dessa år lekte han med tanken att flytta Håsjö gamla klockstapel till Stockholm. Morastugan mättes upp i september 1884 och blev året därpå det första byggnadsförvär-

"Valborgsmässoafton" av A. Bergström 1896, publicerad som litografi i Artur Hazelius "Bilder från Skansen" 1899.

Motstående sida. Karta över Stockholm, hämtad från "Program för en byggnad åt Nordiska museet" 1883. Den markerar dels området för det nya museet på Lejonslätten, dels museets utställningslokaler vid Drottninggatan.

Infälld. Ett utsnitt ur Heinrich Neuhaus berömda "ballongbild" över Stockholm, tryckt 1875, med dåvarande bebyggelsen och ett hörn av Skansen. Kungl. Biblioteket.

Morastugan från Östnor var den första stuga som Hazelius förvärvade och som tillsammans med Hackstugan, Kyrkhultstugan och Lappvistet var de första byggnaderna som

Artur Hazelius och greve Walther von Hallwyls förslag till anläggning med "nordiska" byggnader vid Framnäs på Djurgården med kopior av Ornässtugan, Borgunds stavkyrka och Fatburen från Björkvik. Teckning av Henrik Reuterdaahl i Ny Illustrerad Tidning 1890.

uppfördes till Skansens öppnande 1891. Kulan med getterna är livs levande, staffagefigurer i bakgrunden var utplacerade dockor som gav liv åt miljöerna. Foto från 1890-talet.

"Skansen och Nordiska museets anläggningar på Kgl. Djurgården" var den första vägledningen till Skansen, skriven av journalisten Herman A. Ring 1893. Med dedikation av Artur Hazelius till nämndledamoten, justitierådet A.W. Åbergson.

vet och dessa år bör han också ha börjat leta efter mark. 1889 lät han arkitekten Ferdinand Boberg skissa på ett "Utkast till anordning af äldre svenska och norska byggnader ämnade att uppsättas i närheten av det blivande Nordiska museet på Lejonslätten", kanske med tanke på Framnäs nedanför Skansenberget. Det var tre typexempel på vad som uppfattades som nordisk arkitektur: Borgunds stavkyrka, Fatburen från Björkvik och Ornässtugan.

Hazelius var inte omedveten om Oskar II:s byggnadshistoriska samlingar på Bygdøy kungsgård utanför Kristiania och Thomas Heftyes samlingar på Frognerstaden. Till Bygdøy flyttades ett antal kulturhistoriska byggnader med början 1881 och som blev tillgängliga för allmänheten året därpå. Heftystunets samlingar av äldre allmogebyggnader, uppblandade med nyuppförda byggnader i gammal stil och med utställningar av möbler och redskap, visades för allmänhe-

ten från 1880-talets slut. Viktiga var också Eilert Sundts forskningar kring äldre norskt byggnadsskick. Det norska inflytandet var starkt när Hazelius började planera Skansen. Men även i Sverige fanns samtida ambitioner, t.ex. hos Georg Karlin och det av honom grundade Kulturen i Lund, som öppnade 1892. Det hela låg i tiden!

Det första steget till friluftsmuseet togs när greve Walther von Hallwyl köpte Framnäs 1890. Året därpå utformades planerna på att förvärva mark på Skansenberget och den första delen inköptes från Christian Hammer i mars. Hazelius skrev senare: *hit flyttades fältet för förverkligandet av tanken att anlägga ett museum, som då ännu saknade någon egentlig motsvarighet, nämligen ett folkloristiskt kulturhistoriskt friluftsmuseum.*⁷ Den 11 oktober 1891 hölls invigningsfesten. Under den kommande tioårsperioden förvärvades flera markområden och gårdar och anläggningar växte upp i snabb takt.

Skansens markförvärv 1890–1901. Framnäs återgick 1908 till Djurgårdsförvaltningen. Ur Gustaf Upmark, Skansen 25 år.

Ovan. Den första kartan över Skansen upprättad 1893 av C.E. Dahlman. Här finns stugorna, de många djuranläggningarna och det nya vägnätet med namn efter historiska personer.

De första åren ägnades nästan uteslutande åt att bygga upp friluftsmuseet. Till de första anläggningarna hörde som nämnts Lappviset, Morastugan och Kyrkhultstugan och den första kompletta gården blev Oktorpsgården från Halland som förvärvades och flyttades 1896.

Här utvecklade Artur Hazelius det som skulle göra Skansen till något unikt inom folkbildningsarbete och museivärld. Till miljöerna kopplades stora, fosterländskt präglade arrangemang. Det måste vara detta Hazelius syftade på, när han skrev att hans friluftsmuseum egentligen saknade motsvarigheter. Fester och marknader arrangerades, vars intäkter skulle gå till utbyggnad av Skansen och föra den publika verksamheten vidare. Ett uppbåd av frivilliga krafter, oftast kvinnor hämtade från huvudstadens mer förmögna kretsar, möjliggjorde att festerna kunde genomföras. Intäkterna var nödvändiga för att bekosta verksamheten.

På invigningen var det stor promenadkonsert, åren därpå återkommande vårfester, nationalfester och historiska fester. Historiska personer och tilldragelser firades. Man högtidlighöll minnet av Gustav II Adolf och Karl XII. Från 1893 firade man Gustavsdagen den 6 juni, *som en de fosterländska minnenas högtidsdag, vilken där firats och härnäst kommer att firas såsom nationaldag*.⁸ Det blev upptakten till Svenska flaggans dag och officiellt den svenska nationaldagen nittio år senare, 1983.

Nordiska museet 25 år 1898

För Nordiska museet och Skansen var 1897 års Konst- och industriutställning en positiv utmaning som Artur Hazelius utnyttjade på flera sätt, även om den innebar att arbetet på museibygnaden sköts upp något år. Den till skalet färdiga norra delen av museet inrättades för utställningar liksom den provisoriska träbyggnaden på sockelvåningen i södra delen. Samtidigt uppstod det problem om hur Skansen skulle knyta an till utställningsområdet och kunna ta egen entré. Lösningen blev att ny mark anskaffades som knöt an till Lejonslätten, Rosendalsvägen och nuvarande Hazeliusbacken och därmed till utställningen. Här uppfördes en ny entré till Skansen, vettande mot

Byffén framför Kyrkhultstugan under den första vårfesten 1893. Friherrinnan Ebba Rudbeck och fruarna Lotten Abelin, Gustava Adelsköld och Anastasia Reuterswärd bekostade och serverade all mat och dryck. Intäkterna av försäljningen tillföll museet och Skansen.

Jödde i Göljaryd, Karl Petter Rosén, berättade mer eller mindre sanna historier och sjöng till dragspel. Stenen på Bollnästorget finns kvar än idag. Foto Helene Edlund ca 1900.

Det första lappvistet, en kopia av ett läger från Frostviken, kom på plats redan 1891 och befolkades av en samefamilj. Foto Axel Lindahl 1898.

muséet, och ett nytt slingrande vägsystem upp mot Sagaliden och Oscarsterrassen. I anslutning här till byggdes även bergbanan. Hazelius hade lyckats knyta ihop de båda delarna av institutionen. Skansen kunde för besökarna visa sina kulturhistoriska byggnader och djuranläggningar och och de över 600.000 besökarna, över en tredjedel av alla utställningsbesökare, motsade inte dess dragningskraft.

Året därpå, i oktober 1898, hade det gått 25 år sedan Artur Hazelius öppnade sitt museum vid Drottninggatan 71. Nu kunde han se tillbaka på en samlargärning och ett folkbildningsarbete av sällan skadad art och dragningskraft. Det fosterländska folkbildningsarbetet hade varit framgångsrikt. Hazelius och hans medarbetare hade lyckats uppfylla stora delar av det uppsatta målet: att bevara kunskapen om den försvinnande traditionella kulturen och redovisa den både i utställningar och i "levande" miljöer. De ursprungliga stolta museiplanerna hade fått krympas men den nya museibyggnaden var på god väg att förverkligas. Vad gäller Skansen pågick förhandlingar om det sista större markförvärvet, tivoliområdet där nu Solliden ligger, vilka skulle bli klara några år senare.

Artur Hazelius hade både definierat vad vi idag menar med begreppet "kulturarv", lyckats lyfta fram och väcka respekt för detta i flera bemärkelser, både det materiella och det andliga, och givit det en särskild dignitet. Han hade konstruerat ett Allmoges-Sverige i olika tablåer, både statiskt i utställningarna på Drottninggatan och mera levande på Skansen, där som man ofta sagt, ett Sverige "i miniatyr" byggts upp. Artur Hazelius hade lyft det hela genom att föra fram traditioner och minnen, låta folklivet fylla gårdar och marknadsplatser. Genom sin verksamhet kom han att inspirera den framväxande hembygdsrörelsen och tillkomsten av läns museerna.

Nordiska museets 25-årsjubileum firades med ståt och prakt den 24 oktober 1898, utförligt skildrat i minnesskriften från 1900. Man hörde klockorna ringa från Skansens klockstaplar, fyrdubbel svensk lösen dånade, en barnkör sjöng koraller från Håsjöstapel. På kvällen flammade tjärtunnor och marschaller, när det historiska festtåget med glimmande facklor och mullrande pukor red upp till Bredablick. Ett fyrverkeri avslutade dagen. Ett oändligt antal lyckönskningar från hela Sverige och många av världens länder anlände och i spetsen för

Motstående sida:

Skansens entré ritad av Gustaf Améen till Skansens 15-årsjubileum 1906. En byst av Artur Hazelius placerades i fonden. Denna entré ersatte en tidigare som byggts på samma plats inför Stockholmsutställningen 1897. Foto 1916 av O. Halldin vid Skansens 25-årsjubileum.

"Nationalfest till firande af våra historiska minnen" den 6 juni 1893. Annonc för Skansens första värfest. Svenska Dagbladet den 6/6 1893.

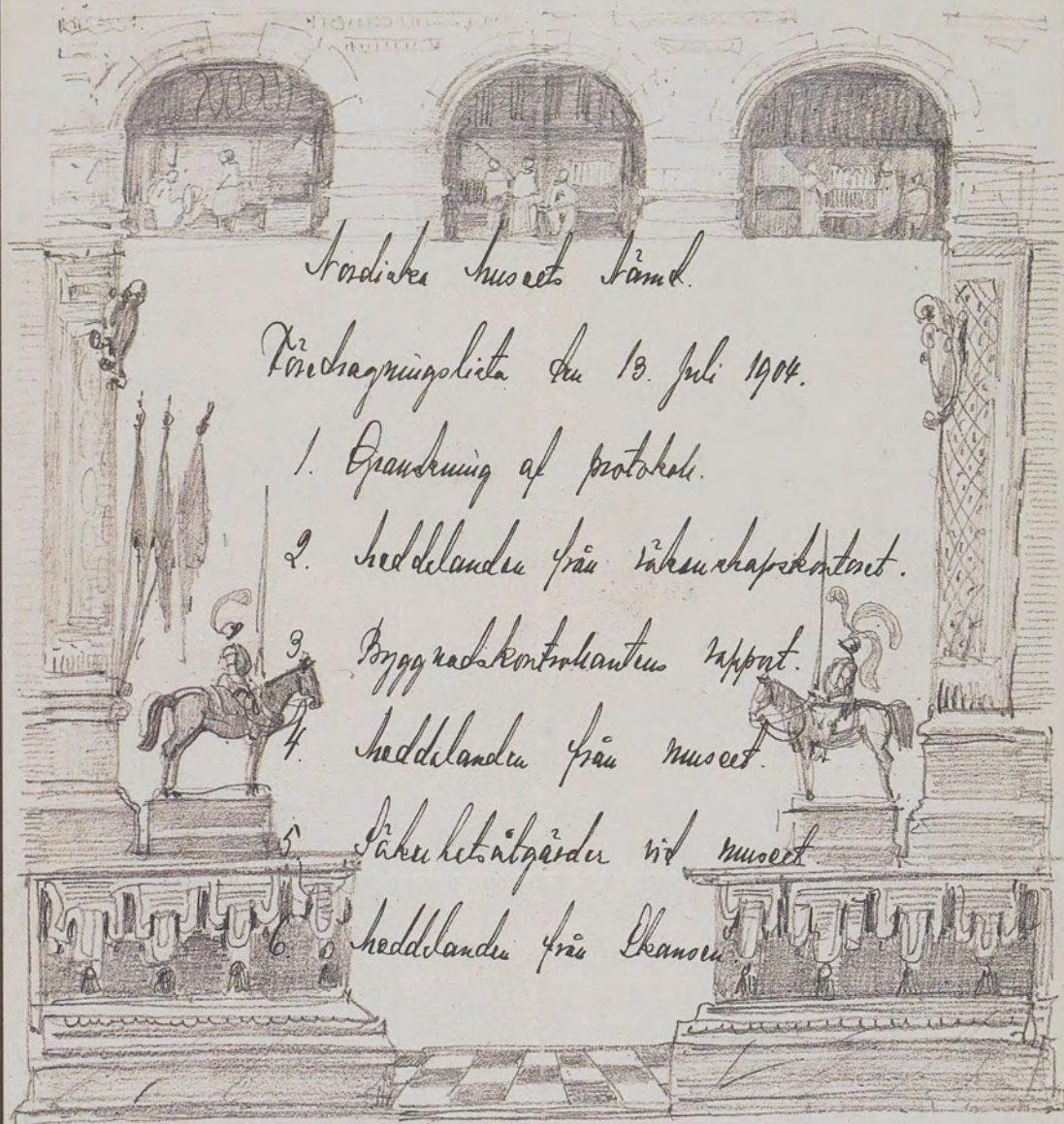
detta jubileumsfirande fanns Oskar II och kungahuset. Artur Hazelius måste ha glatt sig över de resultat hans arbete givit. Kunde manifestationen av landets kultur bli större?

I minnesskriften avslutar Artur Hazelius stolt med vad han och medarbetarna åstadkommit och vad Nordiska museet och Skansen stod för. Det blev ett slags testamente likaväl som en avstamp för kommande generationer: *Måtte de minnen, Nordiska museet gömmer, och det nya hem, i vilket de skola inflyttas, liksom det mångskiftande livet på Skansens höjder i sin mån bidra att hos släkten efter släkten stärka nationalkänslan, att hos unga och gamla – för att använda ett fäderneärv uttryck – 'ingjuta fosterlandskärlek i väldiga droppar'...*⁹

Under förberedelserna för Skansens traditionella vårfest avled Artur Hazelius hastigt pingstdagen 1901. Hans livsgärning ägnades lovord utan ände, hans jordfästning blev en väldig manifestation och han gravsattes senare under stora hedersbetygelser på Skansen. Museet lämnades dock i en besvärlig situation och frågan om hans efterträdare kom att skapa problem och svårigheter.

SKANSEN.
Vårfestens sista dag
 och på samma gång
Stor Nationalfest
 till firande af våra historiska
 minnen
i dag Tisdag
den 6 Juni
 (Gustafsdagen)
kl. 12–10.
 Inträdesavgift 1 kr., hälften för
 barn under 12 år.
 Innehafvare af årskort och van-
 liga frikort betala **half** avgift.
Stor marknad
Två konserter.
 Årreport. — Utställning af Professor J.
 Kronbergs stora taffel Karl XII. — Karo-
 linnskt läger. — Gustaf Adolfs-läger. —
 Historiskt festtåg (Gustaf III och hans
 hof) i kungliga vagnar. — Folkdansar
 på dansplanen. — Gästgivaregård med
 13 hästar och 9 vagnar. — Apotek. —
 Posthus och postdilligens. — Flera vis-
 adsgare och birlare. — Rumormästare.
 — Kyrkatöt. — Skälkulle. — Brand-
 vatter och mycket annat.
 Kl. 1/10 stjeraregn fr. Bredablick.

Nordiska museets Samfund.

Förhagningsskista den 13. juli 1904.

1. Granskning af protokollet.
2. Meddelanden från inkassokontoret.
3. Byggnadskontrollantens rapport.
4. Meddelanden från museet.
5. Säkerhetsåtgärder vid museet.
6. Meddelanden från Skansen.

Museibygget

PENNINGAR? SKULLE JAG HAVA VÄNTAT PÅ SÅDANA,
INNAN JAG GÅTT TILL VERKET, VAD HADE DÅ BLIVIT GJORT?

ARTUR HAZELIUS I "MEDDELANDEDEN FRÅN NORDISKA MUSEET", 1901, (TRYCKT 1903).

SAMLINGARNA VÄXTE snabbt och behövde större utrymme och värdigare inramning. Redan 1877 hade man bildat en särskild byggnadsfond. Man önskade bygga på ett område på Djurgården som var kunglig mark, nämligen på Lejonslätten mellan Djurgårdsvägen och varvsmuren samt på Kaptensslätten på andra sidan om vägen. Nämndledamoten professor Axel Key vände sig till Kungl. Maj:t med förfrågan om området kunde upplåtas, och när man fick ett gynnsamt förhandssvar, inlämnades en ansökan till Riksmarskalks-ämbetet i december 1881. Svaret kom den 17 april 1882 att Lejonslätten kunde disponeras för en årlig tomtavgift på 400 kr men att Kaptensslätten skulle disponeras för Djurgårdens egen räkning.

Motstående sida: Den närvarande historien.

I.G. Clasons klotter på föredragningslista vid nämndsammanträde 1904. Clason var då nämndens vice ordförande.

Arkitekttävlingen

För att vinna kunskap om samtidens stora museer gjorde Hazelius en rad långa resor till Europas stora städer. Sommaren 1882 – för att ta ett exempel – besökte han Danmark, England, Frankrike, Tyskland och Österrike. De internationella kontakterna var alltid viktiga. Ett program för den nya museibyggnaden gjordes upp och en internationell arkitekttävling utlystes 1883. Museibyggnaden skulle enligt programmet i huvudsak omfatta – och här citerar jag Erik Andréns uppsats om arkitekttävlingen i Fataburen 1967:

Isak Gustaf Clason

I.G. Clason. Blyertsteckning 1909 av Claes G. Norström som var byggnadskontrollant under museets hela byggnadstid.

Isak Gustaf Clason (1856–1930) var Nordiska museets arkitekt

och ordförande i Nordiska museets nämnd 1906–1930. Clason hade en ledande ställning inom svensk byggnadskonst som professor, genom sina många egna byggnadsverk, som ämbetsman och chef för Överintendentsämbetet samt som Konstakademiens preses.

Som professor i arkitektur vid Tekniska högskolan i Stockholm 1890–1904 fick Clason den största betydelse för den svenska byggnadskonstens utveckling mot nationalromantik. Bland hans elever fanns Carl Westman, Lars Israel Wahlman, Ragnar Östberg, Torben Grut och Ivar Tengbom som förde vidare Clasons intresse för utnyttjande av historiska nationella motiv men med nytt uttryck.

Bland Clasons övriga verk kan nämnas fasaden för Bünsowska huset vid Strandvägen, Hallwylska palatset, Adelswärdshuset vid Strömgatan, samtliga i Stockholm, Norrköpings rådhus, Adelsnäs i Östergötland samt ombyggnader av många slott och herrgårdar, bland dem Tyresö slott.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

utställningsrum – en stor hall med gallerier i två våningar, det nedre med ca 50 rum, öppna mot hallen och med fönster i fonden, avsedda för allmoginteriorer och landskapsbilder, det övre galleriet 'för förevisning av allmogeföremål' – en stor vapensal och en sal för kyrkliga minnen – en våning med en större sal 'till förvaring av historiska minnen' och inemot 80 rum om ca 70 kvm vardera för föremål 'tillhörande de särskilda yrkena och de högre samhällsklasserna';

biblioteksrum – en boksal, ett gravyr- och planschrum samt en läsesal;

förrådsrum – tre eller fyra stora salar;

arbetsrum – ett upppacknings- och verkstadsrum för rustmästaren, ett tillfälligt förrådsrum och ett arbetsrum för tre amanuenser – snickarverkstad – ett arbetsrum för en och ett för två amanuenser, ett mottagningsrum, styresmannens rum samt arkiv;

personalrum – tre rum och kök för rustmästare och portvakt – tre rum med kök för kvinnlig tjänstepersonal.

Endast 16 förslag kom in – jämför med nära 300 förslag till Vasamuseet 1982. Prisnämnden som bestod av arkitekterna Magnus Isæus, som tillika var nämndledamot, F.G.A. Dahl och A.T. Gellerstedt samt Artur Hazelius gav första pris till W. Manchot i Mannheim och andra pris till H. Mahrenholz i Berlin. Av svenska arkitekter fick Valfrid Karlson tredje pris, Carl Wallentin fjärde och Ludvig Peterson ett sista och sjunde pris. Inget av förslagen kunde emellertid antas, de saknade varje karaktär av nordisk stämning. Uppdraget lämnades då till Magnus Isæus. Inte desto mindre kom Manchots förslag att ligga till grund för det utkast som Isæus påbörjade och som fullföljdes av Isak Gustaf Clason efter Isæus död. Manchot hade visserligen gjort den stora hallen korsformig med tydlig utsträckning i östvästlig riktning, men han hade en planform med två parallella längor och tre tvärlängor där den mittersta avslutades med en stor absid. Inne i byggnadskomplexet fanns två lika stora ljusgårdar – och allt detta kommer igen i Clasons förslag som godkändes 1891.

Tävlingsförslagets osvenska och akademiska karaktär har påtalats av både samtid och eftervärld, tydligast i Nya Dagligt Allehanda den 28 jan. 1884: *Skall verkligen detta palats med sin tunga, nästan överlastade prakt innesluta minnena av våra fäders liv? ... Varje monumental byggnad måste vara ett sant och levande uttryck av sitt ändamål. Vad*

finns i dessa två byggnader (Manchots samt ett annat tyskt förslag) som säger oss: Här ligger förvarat arvet efter ett folk, som fick sin kraft av fatigdomen, som vuxit upp till storhet under striden med den hårdaste natur. Ädel och majestätisk, men tillika enkel, skall en sådan byggnad vara och tala till oss ej genom rikedom i utsmyckning, utan genom kraft och renhet i hela sin hållning. Det finns många tecken på att man verkligen kom att finna sådana kvaliteter i den byggnad som Isak Gustaf Clason uppförde och som ännu är Nordiska museets byggnad.

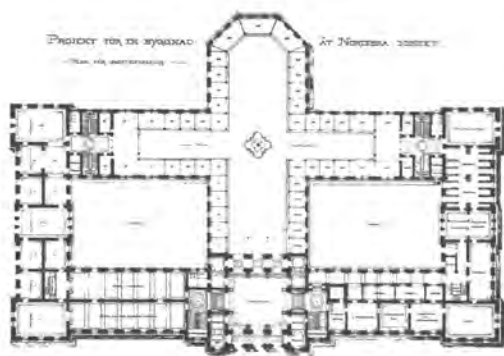
Nordiska museets byggnad – den stora versionen

1891 kunde Clason publicera ett häfte i storfolio med 15 förslagsritningar till Nordiska museets byggnad. Det är en byggnad som är ofattbart stor och när man tänker på att allt detta planerades bara 18 år efter det att museet öppnade blir den ännu mer otrolig. Förslaget sägs huvudsakligen vara utarbetat efter programmet för 1883 års utlysta pristävling. Museets samlingar, heter det föga anspråkslöst, är *avsedda att åskådliggöra kulturlivet i de nordiska landen från äldsta tider intill våra dagar*, och så följer alla de avdelningar som ska inplaceras i byggnaden. Det är en storslagen plan där kyrklig konst tar en väldig plats och där också andra avdelningar som inte längre ingår i Nordiska museets ansvarsområde finns upptagna: fornsaker, medeltid samt mynt- och medaljsamling.

Hela byggnadskomplexet är nästan fyra gånger så stort som vår nuvarande byggnad. Den nordiska egenarten framhävs som genklang av dansk renässans, av Kronborg och Fredriksborgs slott, och av de svenska Vadstena och Gripsholm. *I ett jättelikt famntag*, skriver Ragnar Josephson, *skulle Vasaarkitekturen med sina kolossala rundtorn omsluta det danska renässansslottet, så ter sig i en antropomorfisk bild denna arkitektoniska skandinavism. Det var bara Danmark som blev färdigbyggt.*¹

Så planerades det jättelika byggnadskomplexet²:

”Främre byggnaden”, var en smal länga parallell med och lika hög som ”bakre byggnaden eller allmogehallen”. Främre byggnaden innehöll entrén och bar upp det största tornet, bakre byggnaden var i stort sett den vi nu har. Dessa längor sammanbands av tre tvärlängor

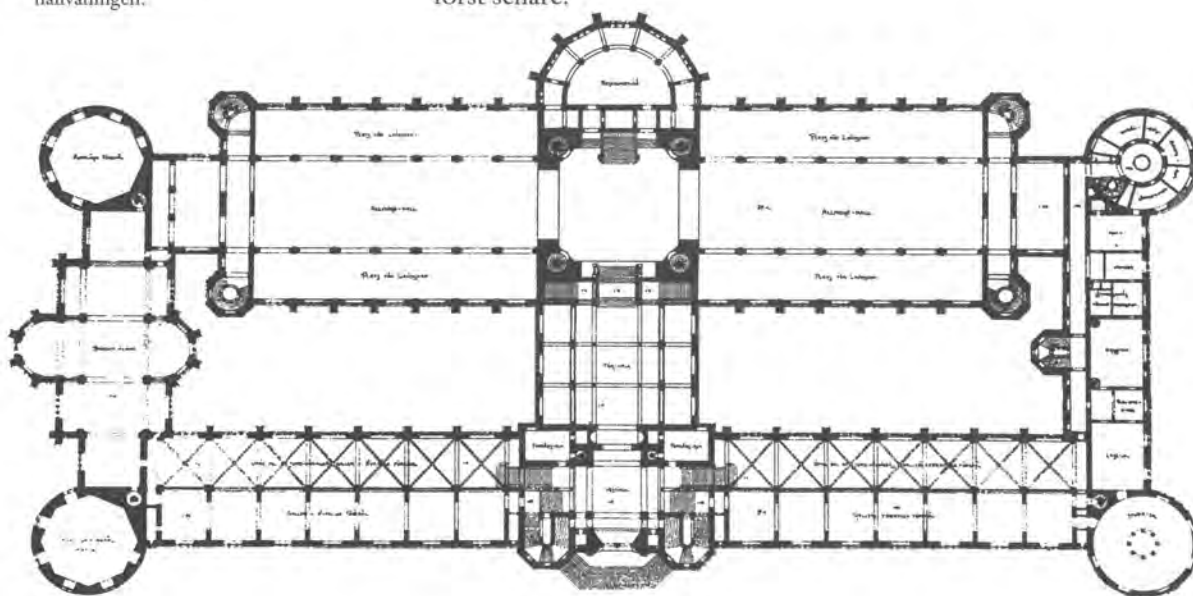

Arkitekten W. Manchots prisbelönta förslag 1883 till Nordiska museets byggnad. Plan av bottenvåningen.

och därmed bildades två omslutna gårdar. "Norra eller ekonomiflygeln" innehöll styresmannens rum, kansli, bibliotek, läsesal och några fåtaliga rum för amanuenser. "Södra eller kyrkflygeln" innehöll en "barockkyrka" som kunde tjäna Djurgårdsförsamlingen och rymma 900 personer. Kyrkans största prydnad skulle bli Burchard Prechts altartavla för Uppsala domkyrka som hade tagits ned vid Zettervalls restaurering av kyrkan och nu var deponerad i museet. (Den finns nu i Gustav Vasakyrkan vid Odenplan.) Dessa flyglar avslutades med kraftiga runda torn. De innehöll utställningssalar och i norr verkstäder, tjänsterum m.m. Den tredje flygeln var "sammanbindningsbyggnaden", en magnifik förhall som förde besökaren från vestibulen in i allmogehallen, museets hjärtpunkt. Väl synlig och högt placerad tänkte man sig Berndt Notkes staty Sankt Göran och draken, som ännu inte funnit sin plats i Storkyrkan.

När man trädde in i allmogehallen skulle man mötas, liksom nu, av en stor absid. Exteriört hade absiden redan funnit sin slutgiltiga form. Sedd inifrån låg den ca 4 meter över hallens golvnivå. Breda trappor ledde dit. Där skulle man ställa ut i form och färg de dyrbaraste minnena ur allmogens liv. Därunder var en "restauration" placerad. Tanken på en kolossalstaty av riksgrundaren Gustav Vasa kom först senare.

I.G. Clasons förslag, den stora versionen, till Nordiska museet 1891. Plan av hallvåningen.

Av de utställningar som planerades känner vi igen de "dioramaar-tade karakteristiska landskapsbilder" och "interiörer från de olika bondstugorna" som gjort Hazelius så berömd. De skulle ligga i gallerierna kring den stora hallen. Högrestandsvåningen skulle bestå dels av interiörer, dels av föremål i typserier, vilket förverkligades i den magnifika svit som fyllde hela andra galleriet och som fanns kvar i vissa delar till 1970-talets början. Hazelius samlade ju på minnen av stora svenska män och kvinnor; därigenom skulle hågkomsten av dem befästas och sporra ungdomen till nya krafttag. En rad smårum belysta av fönsterkupor i entrébyggnadens översta våning skulle hysa dessa minnen och det galleri som förband dem skulle prydas av bilder från de nordiska folkens historia och där skulle "byster och statyer av våra ypperste män" ställas upp. Att samla minnen av stora män och kvinnor har museet fortsatt med, men någon permanent utställning med det temat har aldrig gjorts.

I.G. Clasons förslag 1891, tecknat av hans medhjälpare Gustaf Améen. Dansk renässans i den stora hallbyggnaden, omsluten i ett famntag av svensk Vasatid. De kraftiga rundtornen för tankarna till Vadstena och Gripsholms slott.

"Den del av byggnaden, som är ämnad att först utföras. (Allmogehallen)." Teckning av Gustaf Améen efter I.G. Clasons förslag, publicerat 1891.

Det var en alltigenom utarbetad plan, storlagen i sin ambition att omfatta allt, att ge sammanhang och översikt, vara omväxlande, lärande och väcka känslor. Trots det ska vi nog vara tacksamma för att planen aldrig genomfördes.

Allmogehallen, den festsal där de stora nationella festerna skulle firas, var den del av byggnaden som låg Hazelius varmast om hjärtat. *Museilokalerna komma alltid att kräva sitt utförande, men så icke hallen. Om inte jag bygger den, blir den kanske aldrig utförd,*³ var hans motivering. Bland ritningarna från 1891 finns flera vackra perspektiv av hela komplexet, utförda av Gustaf Améen som var Clasons främste medarbetare. Redan då fanns som ritning nr 15 en exteriör från Strandvägen föreställande *den del av byggnaden, som är ämnad att först utföras (Allmogehallen)*. Här finns hela fasadindelningen, de höga renässansfönstren mellan strävpelarna, hörntornen med sina huvar, centraltornet med sitt galleri och de stora fönsterkuporna som mer än något annat ger byggnaden drag av Christian IV:s renässans. På gavelspetsarna står redan krigarna av koppar. Men det som är främmande är det stora entrépartiet, utbyggt som en hög och bred men kort tvärlänga. Källarvåningen har ännu ej sina valvbågade fönster och utbyggnaden mot norr, som nu innehåller styresmannens kansli och tjänsterum, finns inte alls. Den flygeln blev en nödlösning när det stod klart att den stora planen aldrig skulle fullföljas.

Den nya byggnaden

Det första spadtaget till den nya byggnaden togs den 24 oktober 1888, men det var av symbolisk art. I upplåtelsebrevet på tomtmarken stod att byggnadsarbetena måste påbörjas innan detta års utgång, men några byggnadsritningar var ännu inte klara. Byggnadslov gavs av Kungl. Maj:t den 25 april 1892 men endast för den s.k. allmogehallen, dvs. vår nuvarande byggnad. Hela komplexet tedde sig, enligt Kungl. Maj:t:s utlåtande, alltför överväldigande för platsen.⁴ Sprängningen för grundläggningen börjades med hallbyggnadens norra del 1891. Museets nämnd tycks då ha hyst förhoppning om att hela den stora planen skulle kunna fullföljas efter Clasons ritningar. Det som avgjorde att så inte blev fallet var beslutet att 1897 års stora Allmänna Konst- och Industriutställning skulle förläggas till södra Djurgården i omedelbar anslutning till den nya Djurgårdsbron som planerades i Narvavägens förlängning. Det stod klart att den nya Djurgårdsvägen skulle dras över den mark som Nordiska museet behövde för att bygga den främre längan i det stora komplexet. Efter långa förhandlingar kom man 15 aug. 1895 fram till att museet skulle avträda den delen av marken och inskränka hela museikomplexet till hallbyggnaden, dvs.

Granitblocken för grunden är på plats. I bakgrunden skymtar det nyuppförda Büinsowska huset vid Strandvägen. Foto 1892.

Nordiska museets byggnad på 1897 års utställning. Brevkort med teckning av Anna Palm. Norra hallbyggnaden är uppförd, kompletterad med en tillbyggnad av trä, ritad av Agi Lindegren. Tillbyggnaden revs efter utställningens slut.

till den byggnad vi nu har. I gengäld skulle ramper och trappor upp till den nya huvudentrén ordnas och Nordiska museets byggnad införlivas i utställningen. Också Framnäsområdet med dess byggnader avträdde.⁵ Att museibyggnaden skulle bli en del av utställningen var naturligtvis fördelaktigt för museet, och det verkar av nämndens protokoll som om det närmast var en lättnad att museets volym, och därmed byggnadskostnaderna, minskade. För Clason var det sannolikt en tragedi att hans stora koncept gick om intet.

Museibyggnaden – en del av 1897 års utställning

Till 1897 års utställning var norra delen av museet färdig till det yttre: grunden av finhuggen granit som gick över i grovhuggen yta, stommen av tegel med fasadbeklädnad av rosafärgad sandsten från Roslagen, lisener och fönsteromfattningar i kalksten, taket av skiffer och glas, hörntornens huvar av koppar. Clason avskydde putsfasader och i hela sin lärargärning propagerade han för ”äka material”. Men han var som tekniker också intresserad av ny teknik, vilket demonstrerades i bl.a. användandet av cementsten i den balustrad som avslutar muren där takfallet tar vid. Också i det inre användes nya byggnadstekniska metoder och material – till det ska vi återkomma. Invändigt var ingenting fullt färdigt till 1897. De stora pelarna som bär hallens

valv stod ännu i råtegel, väggpartierna över hallens valvbågar var putsade men bågarerna ännu inte inklädda med marmor. Första galleriets balustrad var ett provisorium, kolonnerna var inte på plats och följaktligen var andra galleriet alls inte byggt. Endast vid hallens norra ände fanns ett galleri som bars upp av sex kolonner. Detta korta galleri hade redan en vackert skulpterad läktarbröstning tillverkad av Ekmans snickerier, samma bröstning som nu finns runt hela galleriet. Golvbeläggningen var provisorisk.

Inför 1897 års utställning var södra hallen grundlagd och sockelvåningen byggd. Agi Lindegren hade fått i uppdrag att rita en tillfällig byggnad av trä som utgjorde mittparti med huvudentré och en stor, men något lägre hall åt söder. Det var naturligtvis en svår uppgift att få den nya byggnaden i jämvikt med stenhuset i norr. En tvärställd länga över mittpartiet, ett stort torn förskjutet till söder om porten och ett avslutande torn i det sydöstra hörnet gör det hela till en förbluffande och levande komposition.

Byggnadsarbetena fortsätter

Efter utställningen revs träbyggnaden och byggnadsarbetena fortskred. Nu tillkom en rad funktioner som måste ges plats – magasin, tjänsterum, verkstäder, bibliotek, arkiv m.m. som planerats till andra

Skridskotävling på Djurgårdsbrunnsviken. I bakgrunden börjar museets södra hallbyggnad att resa sig. Foto nyåret 1901.

delar av det stora komplexet. Den låga entresolvåningen mellan hallvåningens galleri och första galleriet lades in för att användas som magasin, numera tjänsterum. Norra absiden byggdes om för tjänsterum. Många egendomliga nivåskillnader, framför allt i norra delen av byggnaden, beror på dessa senkomna ändringar av ritningarna. Cla-son hade ett ritkontor intill bygget och där arbetade under någon tid de flesta unga arkitekter som senare skulle göra sig kända. Närmaste man var arkitekten Gustaf Améen – så sitter han också insmugen som porträtt med arkitektsymbolen vinkelhaken i en av stora portens kapital.

1900–1901 fullbordades den södra längan och nu stod de två hal-

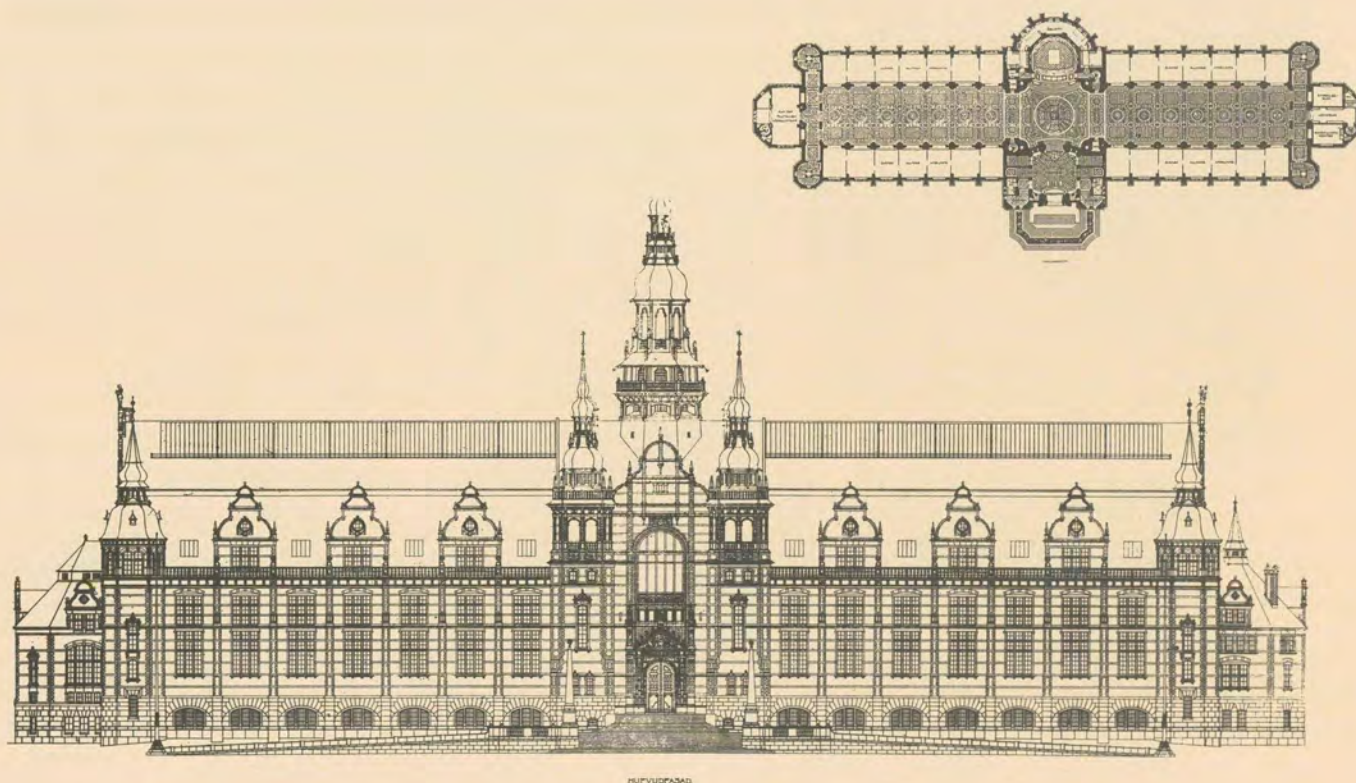
Utsikt från Blasieholmen. De båda hallarna är klara, mellan dem ska man slå det stora valvet som ska bära tornet. Foto senhösten 1901.

larna med ett stort gap emellan som skulle fyllas med mittvalvet, det stora tornet, entréhallen, de östra trapptornen och själva portalen. Denna del byggdes åren 1903–1904. På Clasons ritkontor arbetades febrilt med att lägga in alla de ändringar som det nya programmet krävde och med att fullborda mittpartiet. Sist av allt blev ritningarna till entrépartiets exteriör färdiga. Den enkelhet och kraft som man menade att byggnaden utstrålade kom aldrig att prägla själva portalutformningen, som med sina många motiv talar ett annat språk. Hela den övriga byggnaden är organisk, dess yttre berättar om det inre: strävpelarna om hur travéerna uppdelar hallen och tar upp lasterna från hallens välvning. Glasningen invid takets nock berättar om ljus-

I.G. Clasons slutgiltiga ritningar till Nordiska museet 1907. Entréfasaden och plan av hallväningen.

Fasaderna är klädda med rosaskiftande sandsten från Roslagen. Band av grå kalksten gör dem mätbara för ögat. Sockelvåningen är klädd med grovhuggen granit, växlande med finhuggen.

insläpp, men ett stort velum, ett segel av svart papp spänt i ramar måste sättas upp på vinden för attnocken skulle teckna sig mot himlen. De stora höga renässansfönsterna var avsedda att spegla interiörens våningsuppdelning. Men den i sista minuten inlagda entresolvåningen med sin tunna fönsterrad och snedställda bröstning som låter ljuset från fönstren bakom den sila ner i bottenvåningens galleri blev en nödlösning som inte avspeglar sig i fasaden.

Ett nordiskt palats

Det är en rikt artikulerad fasad. Den rosa stenen skiftar i många nyanser, strävorna ger rika skuggfonder, sockelvåningens granit demonstrerar kraft och bärande som accentueras av jordvåningens välvdade fönster. De många listverken av ljus kalksten och fönsteromfattningarna gör ytan mätbar för ögat. De stora fönsterpartierna klingar ut i fönsterkupornas festliga gavelformer. De olika tornhuvarna, hörntornen, de östra trapptornen och den stora takryttaren tecknar sig i samspel mot himlen. Bäst har man ansett att byggnaden ter sig från Strandvägen dit den vänder sin stora slutna gavel. Som helhet bildar byggnaden ett markant inslag i Stockholms silhuett.

Den nordiska tanken är manifesterad i de fyra riksvapnen i relief som pryder de stora slutna gavlarna: det svenska lilla riksvapnet med

Forts. sid. 105

Porten

I kapitälet snickarbasen F.O. Anderssons porträtt. Foto 1938.

Nordiska museets stora port och hela entréparti uppfattades som det minst lyckade av exteriören. Det ansågs för sprött och för detaljerat i den i övrigt så monumentalt enkla fasaden. Det hade också vållat de största svårigheterna att utforma och blev med nöd och näppe färdigt till invigningen 1907. Flera arkitekter hade kämpat med dess utformning på Clasons ritkontor bl.a. Ragnar Östberg och i senaste skedet Charles Lindholm.

De stora trapptornen flankerar entrépartiet; de kröns av tornhuvor över öppna balkonger. Motivet upprepas i

mindre skala på sidorna om portutbyggaden. Dessa mindre torn avslutas med en aedicula, ett litet hus, prytt av en tornhuv och i husen står till vänster Olaus Magnus och till höger Olof Rudbeck, två historietecknare som hävdade Sveriges storhet.

Mellan dessa torn står själva portbyggnaden, en tempelgavel uppbyggen av parvis kopplade kolonner som på renässansvis omslutits av reliefornering med stiliserade blommor. Kolonnernas postament är försedda med reliefer av Carl Eldh som framställer män med arbetsredskap representerande basnäringarna, jordbruk, bergsbruk, skogsbruk och fiske. De två övriga relieferna föreställer en ung mor med barn och en gammal kvinna som spinner. Strindberg har skrivit de korta, fornnordiskt inspire-

rade, texterna som karakteriserar figurerna: *Sent mogna vildmarkens skördar* och *List mot list Liv för liv Ovis vinning*. Den gamla kvinnan representerar den folkliga andliga kulturen: *Sagor jag täljer att arv sitt de unga minnas må*. I kolonnernas kapitäl gömmer sig små porträtthuvuden av bl.a. arkitekten Améen, byggmästaren Håkan Larsson, stenhuggarbasen samt av snickarbasen och murarbasen. Det är en hyllning till dem som gjorde jobbet.

De tunga ekdörrarna är järnbeslagna på ett sätt som både skall ge känsla av styrka och säkerhet och samtidigt föra tanken till medeltida kyrkportar trots att skalan är något helt annat. På varje dörrhalva sitter en smidd ram för meddelanden om öppettider. Under det genombrutna förhöjda

Kolonnernas postament med August Strinbergs texter och Carl Eldhs spinnerska.

smidet satt tidigare grovt rött kläde.

Det märkligaste är nog själva tympanon, portens gavelformade överstycke. I gavelformens mitt tronar en kvinnogestalt. Hon är en symbol för museet, kanske är hon också moder Svea, sittande frontalt i en tronsol. Till henne kommer från höger och vänster det svenska folket med hävor av olika slag och i gavelns ena svickel sitter en man som spelar nyckelharpa, i den andra en man som ristar in skrift i en tavla. Därmed räknas också folkmusiken och nedtecknandet av minnen, kanske främst sagor, som gåvor att spara för framtiden.⁶

För att täcka gavelformens murfogar så att inte vatten ska rinna in, finns små socklar och på varje sockel sitter en ekorre, vänd utåt. De är de idoga samlarna, dvs. museets tjänstemän, på väg ut för att utföra sitt värv. Högst upp på gavelspetsen sitter Oden, allfadern, och minner oss om forntro och nordiska gudasagor. Han sitter frontalt och upprepar moder Sveas ställning, men inte nog med det. I samma linje som ju betecknar museets mittlinje sitter Milles Gustav Vasa i exakt samma position. Att se någon mening i själva upprepningen är svårt, varje figur skall verka oberoende av de andra.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Foto från 1907. Dörrbladen senare utbytta.

tre kronor till vänster och det norska lejonet med S:t Olavsyxan till höger på norra gaveln, det finska lejonet med sitt höjda svärd i det vänstra vapnet och de tre danska leoparderna i det högra på södra gaveln.

Det inre skulle stämma till högtid, man skulle uppleva storheten i vårt förflutna. Redan vestibulen med sitt enorma stjärnvalv ger upptakten. I de höga nischerna skulle representanter för de fyra stånden avbildas. Från vestibulen fördelar sig olika vägar in i byggnaden: rakt fram upp till stora hallen, ner åt sidorna till jordvåningen och till trapporna i de båda östra tornen som leder upp till första galleriet. Också trapporna är välvda och valven bärs av tunga kolonner. Två av dessa har kapitäl med det finaste stenhuggeriarbete. På det södra skildras jordbruket: en man slår med lie, en annan plöjer, en kvinna kärnar smör, en ko står bakom en gärdesgård – det senare motivet torde vara unikt som kapitälskulptur. Motiven är sammanvävda av blad, och här hade man väl väntat björk, rönn, lönn eller rentav tall-

Vestibulen med dess stora stjärnvalv och trappor som leder åt olika håll in i byggnaden. Fotografier från de första åren. Det

fanns varken tid eller pengar att behugga flera av de stora kolonnernas kapitäl och de har förblivit ohuggna.

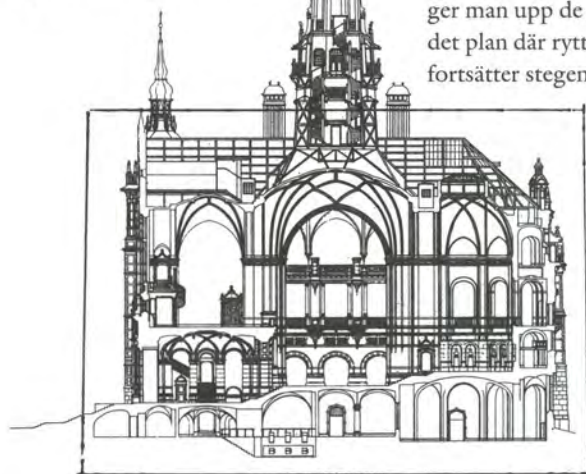

kvistar. Men icke så – det är akantusrankor som omsluter de små figurerna. På norra kolonnkapitålet illustreras de andliga övningarna: runristaren, antropologen, fornforskaren. De sex övriga kolonnernas kapitäl har lämnats råhuggna. Tid och pengar saknades och man planerade att behugga dem senare. Nästan ingenstans i museet är ljusfö-

Uppåt stiga vi

Ser man Nordiska museets byggnad i genomskärning tvärs genom mittpartiet tillsam-

mans med marken som ligger framför är det lätt att förstå att här är en processionsväg tänkt. Man börjar med vägbanan; från trottoaren stiger man upp de få trappstegen till det plan där ryttarstatyn står, man fortsätter stegen upp mot rampen.

Från den går trappan upp till entrénporten delad i två sektioner med ett vilplan emellan. Så träder man in i den magnifika entréhallen med dess kolossala stjärnvalv. Ytterligare en trappa leder upp till hallplanet. Du möter hallens väldiga rymd och fortsätter fram mot Gustav Vasa, ytterligare steg upp, ett vilplan och nya steg och du står vid kungens sockel. En processionsväg är tillryggalagd med en lång följd av steg uppåt som ideligen avbryts av vilplan, aktivitet som avlöses av meditation. Är det underligt att det finns besökare som trott att Gustav Vasa varit en gudabild?

Sektion mitt genom byggnaden. Ingångssidan till vänster.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

ringen så genomarbetad som i trapporna upp från vestibulen. Trappfönstren på olika nivåer ger ett ljus som vibrerar i pelarnas svenska marmor.

Den stora hallen

Artur Hazelius vision av museet och den stora hallen har han uttryckt i en ofta citerad passus: *Jag ville gärna få samlingarna i en sådan inramning, att ett besök i den blivande byggnaden eller det blivande palatset skulle bibringa en stark och mäktig stämning och således i sin mån verka fosterländskt väckande.* Hans tankar utvecklades efter hans död i Nordiska museets Meddelanden 1901: *Den (byggnaden) skulle innefatta en väldig hall av den största kyrkas dimensioner. Han såg denna hall fri och vid med luftiga perspektiv inramad av de färgrika allmogebil-derna, av utsikter från de nordiska landens skönaste näjder. Han hörde sånger ljuda till firande av fäderneslandets stora minnen, han såg en entusiastisk ungdom samlad där inne under de vita fanorna kring kung Göstas stod.*

Den stora hallen har genomgått många faser på ritborden innan dess konstruktion och utseende fastställdes. Isäus hade tänkt sig taket som en järnkonstruktion, något som låg i tiden. Clason gjorde om den till en timmerkonstruktion. Takets fönsterformer genomgick många förändringar.

De 60 kolonnerna

Det andra galleriet bärs upp av kolonner av kolmårdsmarmor. Dessa kolonner ingick i en gåva av kungahuset 1884. Gåvan bestod av en stor samling arkitekturdelar i huggen italiensk marmor och kolmårdsmarmor, förvarade i ett magasin invid Rosendals slott på Djurgården.⁷ Karl XIV Johan hade planerat ett slottsliknande museum vid Rosendal och för detta var dessa marmorkolonner och andra arkitekturdelar inköpta. Ritningarna var utförda av Fredrik Blom men museet blev aldrig byggt. Det skulle ha blivit ett nationalmuseum för de kungliga samlingarna av måleri och skulptur, ca 80 m långt och 16 m brett med en stor rotunda som centralt rum.⁸ Fasaden och gavelin-

Konsol i vestibulens norra trappa. Enligt medeltida sed finns här ett porträtt av stenhuggaren, Oskar Sundström, i arbete.

Motstående sida: Den skulpturala utsmyckningen är modellerad av Johan Lindström och huggen av Oskar Sundström. Kapitälet på kolonnen i vestibulens södra trappa med motiv från lantbruk och lantushållning omramade av akantusblad: en man som plöjer, en flicka som kärnar smör (modellen hette Stina Nylén och arbetade som vakt i museet ännu på 1940-talet), och en ko vid gårdesgård.

En slumrande nallebjörn vid balustraden i entrépartiets södra trapptorn.

Motstående sida: Norra hallen under byggnad. Golvet har ännu inte lagts över jordvåningens kryssvalv. Taket är putsat men väggar och valvbågarna väntar ännu på puts och marmorinklädnad. Foto 1896.

gångarna skulle ha prytt av joniska kolonner och det är dessa som kommit till bruk i Nordiska museet. 24 sådana kolonner med bas och kapital ingick i gåvan. Det förefaller som om blott 17 av dessa var användbara, ty gåvan behövde kompletteras. I hallen finns 60 kolonner, 30 i norra delen och lika många i södra. 1899 levererade Nya Marmorbruksaktiebolaget i Norrköping 9 kolonner i kolmårdsmarmor för norra hallen. I juli 1900 gjordes upp kontrakt på ytterligare 34 "pelare" som levererades 1902–1904.⁹ Kolonnerna från Rosendal var inte tillräckligt höga och försågs med en 17,5 cm hög skarvbit i nedre delen av kolonnstammet avslutat med en liten vulst. Denna förlängning finns även på de nytilverdade kolonnerna.

Det finns också ett rykte att kolonnerna ursprungligen skulle varit avsedda för Gustav III:s stora slottsbygge på Haga som aldrig kom längre än till grundläggningen. Detta rykte kan avskrivas då slottets planerade kolonnad och även de kolonner som skulle stått i det stora runda mittrummet planerades större än de som kom till Nordiska museet.

Mer om Hallen

Hallen fick sitt ljus genom de runda lanterninerna, förstärkt vid mörker av s.k. bågglampor, medan mittpartiet skulle klara sig med dagsljuset. Elektriskt ljus installerades i utställningssalarna först på 1930-talet. Vi som var med innan halogenlamporna installerades ovanför lanterninerna minns hur vackert hallen belystes av dagsljuset i ständig förändring av dragande skyar. Men visst var där mörkt kulna vinterdagar!

I en tidigare version var gallerierna öppna mot hallen vilket byggnadskommittén ville behålla, men Clason hävdade att ljuset i hallen då skulle bli ojämnt. Detta sammanföll med museimännens önskemål. När man planerade installeringen av föremålen insåg man snart behovet av väggar och därför skärmades första galleriets utställnings-salar av med en vägg som lämnade en passage utmed kolonnraden. Andra galleriets valv murades igen.

Mithallen domineras av den finhuggna men inte putsade svenska marmorn, s.k. Mölnbomarmor från trakten av Gnesta. Alla stora ytor

är av puts och många av dem var ursprungligen planerade att bemålats med scener ur nordisk historia. Gunnar Hallström och Olle Hjortsberg gjorde förslag till hallens dekorer. Att förslagen inte genomfördes berodde nog inte bara på att pengarna tröt, tidssmaken krävde större enkelhet och Vasatidens ljusa putsade väggar blev ett ideal.

Redan Hazelius hade tänkt sig att Gustav Vasas bild skulle ställas upp i absiden, *detta svenska panteons allra heligaste*.¹⁰

Carl Milles fick beställningen på kolossalstatyn 1904/05 och en polykrom gipsversion av en gammal trött kung Gösta stod på plats vid invigningen 1907. Om detta, se s. 112–113. Valven över kungen skulle prydas med målningar.

Golvet lades med en oerhörd precision: slipad rödbrun kalksten från norra Öland med inlagda mönster i grå kalksten från Närke. Golvet är indelat i fält som svarar mot hallens arkitektur. I mittpartiet är en stor kompassros inlagd, under lanterninfönstren metall- och jordartssymboler. Längre rengjordes golvet dagligen med oljedränkt hyvelspån som med mycket breda moppar drogs över golvet och gjorde det mörkt och blankt.

Hallens mitt under det kolossala stjärnvalvet är ett ceremoniellt rum, det är allvarligt och får symbolisk tyngd av Gustav Vasastatyn och kröningsläktaren. Här är ganska mörkt, en ljusstråle faller ner endast på Vasastatyn genom det färgade glaset i den lilla lanterninen ovanför dess huvud. De båda sidohallarna kan ses som ett långskepp omgivet av sidoskepp i en katedral. Här är ljusare och den rytmiska travéuppdelningen betonas av taklanterninerna och golvet's mönster där lanterninernas runda form ekar i de cirkelformade inlagda metallsymbolerna.

Kröningsläktaren och Livrustkammaren

Mitt emot Gustav Vasastatyn, som en utvidgning av första galleriet, ligger kröningsläktaren. I de tidigare planerna heter rummet vapensalen – där skulle nämligen vapen ställas ut. I presentationen av den färdiga byggnaden i Arkitektur 1908 kallas det kungsrummet och när Livrustkammaren installeras kallas det kröningsrummet.¹¹ Barriären mot hallen har en märkvärdig utsmyckning; över den har man hängt

Motstående sida: I stora hallens golv, 126,6 m långt, har fjorton rundlar lagts in i röd och grå kalksten med symboler för metaller och jordarter. De ska läsas från entrésidan. Symbolerna i golvet är sannolikt en hyllning till Sveriges stora kemister. I sina rundlar, en i varje travé, svarar de mot taklanterninernas form rakt ovanför. Närmast betraktaren är symbolen för zink.

ut två tunga kronkläden – huggna i ljusgrå marmor. Detta tyder på att man tänkt sig att de kungliga skulle deltaga i de folkliga festerna uppifrån denna läktare. När det blev bestämt att Livrustkammaren som var husvill skulle beredas plats i museet ordnades här utställning av kröningskläder och andra kröningsattribut, presenterade i blågröna montrar med stora glas. Det stora fönstret mot öster skulle förse med glasmålningar, en klart prestigehöjande åtgärd som också kunde ha mildrat ljuset och gett det skiftande färg.¹² Någon glasmålning kom aldrig dit. (Det enda målade glasfönstret är det runda som sitter över absidens kupol.) Gamla svenska regementsfanor i Livrustkammarens samlingar hängdes ut på stänger från första galleriet. Dessa praktfulla fanor som sakta rörde sig i luftdraget, for ganska illa men rent arkitektoniskt gav de liv och färg åt hallen.

Förebilderna till tecknen, Torben Bergmans kemiska symboler från 1780-talet, i den ordning de är inlagda i golvet från söder till norr.

	<i>Kobolt</i>
	<i>Svavel</i>
	<i>Guld</i>
	<i>Kvicksilver</i>
	<i>Kisel</i>
	<i>Lerjord</i>
	<i>Kalkjord</i>
	<i>Hallens mitt</i>
	<i>Järn</i>
	<i>Koppar</i>
	<i>Zink</i>
	<i>Bly</i>
	<i>Outtydd</i>
	<i>Silver</i>
	<i>Nickel</i>

Forts. sid. 114

Gustav Vasastatyn

Redan hösten 1872, innan det ens fanns mer än en liten samling föremål, drömde Artur Hazelius om att ha Gustav Vasas byst centralt placerad omgiven av bilder ur folklivet. Konsthistorikern Ulf Abel har i sin avhandling om Carl Milles antagit att han varit inspirerad av C.J.L. Almqvists stadgeförlag till Manhemsförbundet: *i medelpunkten av folket står dess ideal, dess högste älskling, centralljuset, konungen. Konungen (det ideala) och folket (bonden, det reala) äro i grunden att tala, de två, som i landet endast finnas; och av deras förening uppstår den statiska enheten, riket.*¹³ Så tidigt som 1899 har tanken på en jättestat av gamle kung Gösta i museets absid meddelats till pressen. Också i sitt tryckta förslag 1902 utgick museets installationskommitté från att tanken på en kolossalbild av Gustav Vasa i absiden skulle bibehållas. Verner von Heidenstam som ingick i kommittén hävdade att kungen borde framställas sittande *som den äldriga kung Gösta på Sveriges tron, sådan han lever för vår inbillning.*

Carl Milles fick beställningen under vintern 1904–1905. Han utförde de första skisserna i München, där han kan ha inspirerats av skulptören Rudolf Maison som arbetade monumentalt i en realistisk stil och målade sina skulpturer polykromt. Gustav Vasabilden utfördes i gips och

bemålades. Det var en gammal och trött Gustav Vasa med kal hjässa, böjt huvud och långt vitt skägg. Han satt på en hög tron. Guld och purpur tycks ha varit de dominerande färgerna. Monumentet stod färdigt

vid museets invigning i juni 1907. Gipsstoden var ett provisorium. 1913 var där redan vissa sprickor och avflagningar. Milles ville göra en ny bild i trä men medel fattades. Hösten 1920 framträdde Helge Ax:son Johnson som donator.

Milles ville nu omarbota sitt ungdomsverk och göra en ungdomlig, stark Gustav Vasa, vilket mötte stort motstånd. Clason skrev till Milles: *Du måste vänja Dig vid tanken, att denna bild icke längre är Ditt konstverk, utan att det andligen och lekamligen tillhör svenska folket.* Den nya bilden blev trots detta totalt olik den tidigare i såväl uttryck som formspråk. Monumentalt stiliserad och skulpterad i ek visar den brevs kraftfulle Gustav Vasa. Greve

Magnus Brahe på Rydboholm skänkte ekarna och i kungens panna sägs vara ett stycke av den ek som Gustav Vasa själv menades ha planterat. Maningen på postamentet "Warer svenske" hade inte funnits på den tidigare versionen, men uttrycket går tillbaka på en dikt av Daniel Fallström och användes av Clason i hans invigningstal 1907, då han lade orden i munnen på gamle kung Gösta. Den nya inskriften är närmast en återklang av sekelskiftets nationalromantik, säger Abel. Skulpturen stod klar våren 1925 och uppfattades genast som ett nationalmonument.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Den nuvarande statyns kraftfulla händer.

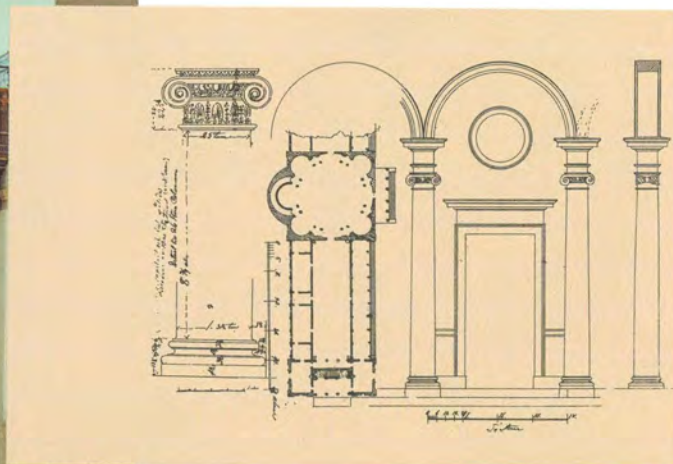

Kröningsläktaren, med kronkläden huggna i marmor, var ursprungligen avsedd som vapensal och för de kungligas deltagande i de planerade folkfesterna i hallen. Den kom i stället att användas för Livrustkammarens utställning av dräkter, sadlar och andra föremål använda vid kröningar.

Gallerier och entresoler

Bottenvåningens gallerier skulle öppna sina interiörer och landskaps-scenerier mot den stora hallen. Men när museiledningen och installationskommittén efter Hazelius död uteslöt dessa scener, gjordes montrar i valven mot hallen och utställningsutrymmen bakom dem. Dessa gallerier skulle bli oproportionerligt höga. Dessutom var det en skriande brist på utrymmen och därför lades entresoler in. Ursprungligen avsåg man att här ha magasin, arkiv och läsesal. Numera används tre av dem till tjänsterum och en till biblioteket. Entresolerna bärs av ett betongbjälklag av s.k. Hennebique-konstruktion, som var en fransk konstruktiv nyhet.¹⁴ Första galleriets bjälklag utgörs av betongvalv mellan järnbalkar, medan andra galleriets samt norra och södra absidernas bjälklag är av trä. När en ventilationstrumma i mitten av 1980-talet skulle dras upp från restaurangen genom ett

av tjänsterummen i norra absiden sågades en av de gamla bjälkarna i väldig dimension igenom – den var gul som färskt trä och luktade fortfarande skog!

Det mest påkostade rummet var mottagnings- eller väntrummet utanför styrelsens rum, som sedan 1920-talet är styresmannens arbetsrum. Mottagningsrummet har ekpanel och ekparkett samt hade en järngrind i utsökt smide mot den stora välvda dörröppningen mot hallen (senare flyttad till norra porten varifrån den togs ned 1996). Styrelsens rum fick en enklare furupanel som behandlats med syra, bränning, slipning samt vaxboning.¹⁵ Där gavs plats för porträtt av museets grundare, dess arkitekt och dess blivande styresmän att fällas

Sextio kolonner av kolmårdsmarmor bär det översta galleriet. 17 av dem var en gåva av kungahuset. De hade tillverkats för Karl XIV Johans museislott vid Rosendal på Djurgården som aldrig blev byggt. Fredrik Bloms ritningar till slottet visar drygt halva planen, och kolonnadens placering. Det är kolonnerna till höger som kom att användas i Nordiska museet, men deras höjd ökades nertill med en skarvbit på 17,5 cm. Ritning ur Hawermans samling, ATA.

in i panelen, Hazelius på hedersplats och i större format än de som skulle komma att efterträda honom.

Märkvärdigt nog gjordes spiraltrappan upp till styrelsens, nu styresmannens, rum enkel som en baktrappa, medan spiraltrapporna som på medeltida manér är placerade inne i två av de stora pelarna i hallens mitt är utformade med utsökt precision i stenhuggeriarbetena. De fyra stora trapptornen i byggnadens hörn har fått en genomarbetad monumental utformning. De avslutas med stjärnvalv, och ljuset strålar från de många fönstren i kontrast mot den övriga byggnadens relativa mörker. Utställningssalarna var tämligen enkla – där skulle föremålen tala. Första galleriet har ett arbetat bjälktak som vackert samverkar med galleriets kolonner i den mån dessa inte är skymda. Golven belades med brun engelsk linoleummatta, som i vissa gallerier höll till in på 1970-talet.

Det inre kommunikationssystemet är märkligt. Tjänstemännen rör sig som mullvadar i gångar som inte anas från hallen: vi arbetar i entresolvåningen under första galleriets bjälklag och springer i spiraltrappor inbyggda i de jättelika murpelarna som bär mittvalvet. Två av dem innehåller ju hissar – elektriska hissar av Graham Brother's fabrikat – på sin tid en modernitet. Åtminstone en av hissarna kom från Industrihallen på 1897 års utställning, där leverantören monterade ner den och fraktade den till museet sent på hösten efter utställningens slut.¹⁶

Nordiska museet var ett tekniskt sett för sin tid modernt bygge. All hållfasthet beräknades matematiskt. I anmälan i Arkitektur 1908 betonas särskilt hur takryttaren (tornet säger vi nu), som ju är konstruerad av trä, vilar på en järnkonstruktion vars övre del förstyvats av en 10 cm bred betongplatta. Dess undre delar är förankrade i de stora murpelarna. Beräkningar och konstruktionsritningar var uppgjorda av civilingenjör F. Söderberg.

Värmesystemet var utarbetat av tidens främste expert, ingenjör Wilhelm Dahlgren. Hallen värmdes med varmluft enligt s.k. kalorigersystem från fyra värmekammare, två i var ända av hallen. Värmen kom från sex lågtrycksångpannor, uppdelade i två grupper med skilda värmeledningar. När det inte var så kallt användes bara den ena, vid stark kyla användes båda. Men det var inte varmare än att både

besökare och tjänstemän under vintertid alltid hade ytterkläder på ute i samlingarna. Detta medförde å andra sidan att de fanerade möbler som var utställda hade ett idealiskt klimat. Någon ventilationsanordning ansåg man inte nödvändig i hallen på grund av självdrag och den kolossala luftmassan.

Samtidens bästa konstruktörer, ventilationstekniker, stenhuggerier och snickerifabriker medverkade. Det var ju en tid då många stora byggnadsföretag samtidigt var på gång. Man kan nämna Operan, riksdagshuset, Konstakademien, Oskars och Sofia kyrkor samt restaureringen av kungliga slottet, där samma firmors kunskap utnyttjades i olika grad.

Förrummet utanför styresmannens rum (tidigare styrelsens rum) är påkostat med golv, paneler och dörrar av bonad ek. Den smidda järngrinden är sedan länge borttagen. Foto 1907.

Rapporter och räkenskaper

Bygget kan följas i detalj i byggnadskontrollantens månatliga rapporter och i verifikationerna till alla utbetalningar som är inbundna i tidsföljd i folianter. Det är en fascinerande läsning av stort och smått. Här får man verkligen en föreställning om alla de enorma stenmassor

Figuren på norra gavelns krön under reparation 1996. Det är en krigare i "1600-talskostym" enligt skulptören Gustaf Malmquists räkning för arbetet med gipsmodellen som han levererade i oktober 1895. Den drevs i koppar året därpå av L. Millstrand. Malmquist gjorde senare Karl X Gustavs ryttarstaty som står framför museet

Figuren på södra gavelns krön föreställer en medeltida riddare, också den driven i koppar. Bilden visar arbetslaget hos A. Lindströms kopparslageri vid Tyska Brunn i Gamla stan då figuren var färdig 1896. Under 1897 års utställning var båda figurerna placerade på norra delen av byggnaden, den enda del av museet som då var färdig. Krönande takfigurer är ett arv från renässansens praktbyggnader.

som båtledes fraktades till bryggor i närheten och strömmen av hästforor som tog dem till bygget. Mestadels användes museets egen brygga från vilken räls för hästtransporterna ledde fram till byggplatsen. Det fördes granit från Huvudsta, kalksten från Närke, Gotland och Öland, sandsten från Roslagen för fasaden, från Gävle för huvudportalen, takskiffer från Grythyttan, marmor från Mölnbo för interiören och huggna kolonner från Marmorbruket i Kolmården. Dessutom kom i jämn ström lass med sand, tegel och cement, timmer till byggnadsställningar och bruk till putsningen av murarna. Men där finns också alla avlöningslistor och räkningar på fotogen till lampor, ritpapper till ritkontoret, regnrockar till arbetare och budning av torrdassan.

De två arbetsledarna, byggmästaren Håkan Larsson och byggnadsingenjören och kontrollanten Claes G. Norström följde bygget från början till slut, en process som varade i 17 år och som bedrevs i mycket ojämn takt. Perioder med endast ett fåtal arbetare när pengarna tröt – särskilt vårvintern 1894 – växlade med perioder med hektisk byggnadsiver då lotterimedel och donationsmedel tilldelats. Lönelistorna visar att arbetsintensiteten alltid var mindre under de kalla månaderna. I övrigt kunde den röra sig mellan 10 och 120 man, ofta omkring 60 eller 70. Gång på gång försenades arbetet då ritning-

Forts. på sid. 122

Karl X Gustavs ryttarstaty

Det kan synas underligt att utanför ett museum som kallar sig det Nordiska står en ryttarstaty rest till minnet av fredsslutet i Roskilde 1658, då Danmark tvingades överlämna Skåne, Blekinge, Halland, Bohuslän, Jämtland och Härjedalen till Sverige. Till minnet av freden hölls en festdag i Stockholm den 28 febr. 1908. Gipsmodellen till skulptören John Börjessons ryttarstaty för Stortorget i Malmö sattes upp utanför museet på dess trappa. Sannolikt var det samma modell som visats på 1897 års utställning och som ännu

befann sig i Stockholm. Festligheterna inleddes med en kvarts timmes klockringning i stadens kyrkor, folktåg och militärparad och de kungliga på trappan. Museet öppnade samtidigt en utställning över Karl X Gustav som besöktes av *en aldrig sinande ström av intresserade*.

Sedan 1906 hade Karl X Gustafs-föreningen verkat för att få ett monument i Stockholm över krigarkungen. Arrangemangen 1908 ansågs så lyckade att man ville ha statyn gjuten i brons på platsen.

Förslaget väckte genast opposition. I Malmö ville man vara ensam om Börjessons staty och konstnärerna krävde en tävling. I november 1911 inbjöds till en sådan; 22 förslag lämnades in men inget av dem godkändes till utförande. Gustaf Malmquist (1865–1926), som lämnat förslag, fick dock bearbeta sin skiss. I juryn satt Verner von Heidenstam, Erik Lindberg, Theodor Lundberg, Georg von Rosen och Ragnar Östberg. När juryn inte förordat något förslag till utförande lämnade Theodor Lundberg in ett eget förslag, vilket väckte en storm bland konstnärerna. Malmquist stod som vinnare men första världskriget kom emellan och lade en förlamande hand över projektet. Konstgjutare Meyer hade dessutom svårt att få tag på metall.

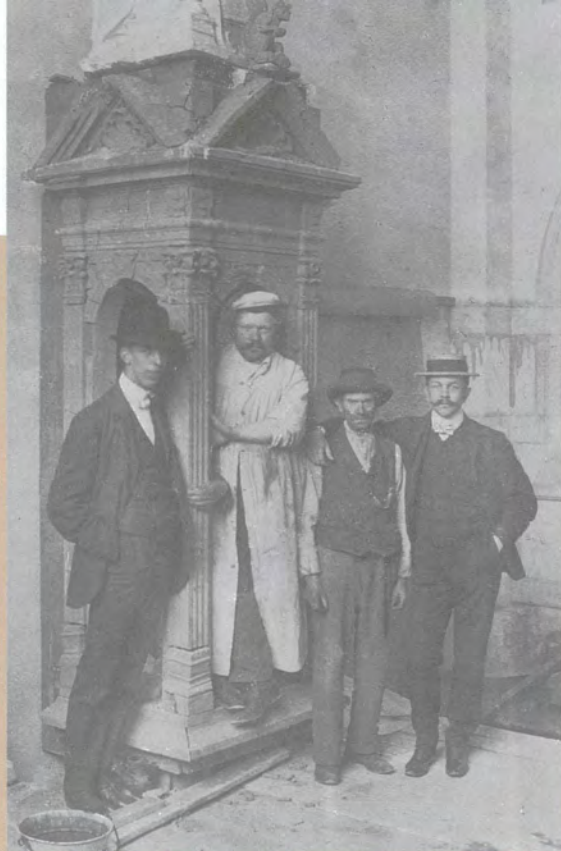
Den 6 juni 1917, årsdagen av Karl X Gustavs kröning 1654, kunde dock statyn invigas. Den var en gåva till Nordiska museet av Karl X Gustafs-föreningen och bekostad genom en donation av bankiren Carl Cervin. Granitsockeln, ritad av I.G. Clason, bekostades av andra medel. Kung Gustav V avtäckte, trupper defilerade, militärmusiken spelade, fanor och standar fladdrade. Mottagandet var på de flesta håll negativt. Man anmärkte på placeringen, på proportionerna och på det bristande sambandet mellan ryttare och häst.¹⁷

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Ovan. Denna bild av männen på spängerna och murarna i arbete med vindsrummens gavlar på södra delen av byggnaden togs i augusti 1903.

Överst till höger. Gipsmodell till de små hus eller baldakiner för entrépartiet där Olaus Magnus och Olof Rudbeck ska placeras. Foto augusti 1903.

Till höger. Brukbärlaget vid bygget i oktober 1903. Den 24 november 1894 hölls taklagsöl. Förteckning på alla deltagarna finns i räkenskaperna, bara män, inga kvinnor.

Menare akord vid Musei Byggnaden i "Lönestaden"

Dagsverks-Lista fr. o. m. d. 13 t. o. m. d. 17 juni 1892

Arbetares namn: dag 13 14 15 16 17

Arbetares namn	dag	13	14	15	16	17	Summa timmar	Öre per tim	A/ning	A/drag	Behållning
H. Larsson		11	11	9	11		53	40	21	20	
A. Proberg		11	11	9	11		53	40	21	20	
E. Eriksson		8	11	9	11		39	40	15	60	
J. Olson		11	11	9	11		53	35	18	53	
Ida							48	18	8	64	
Lina							42	18	7	56	
							90	18			

prittat den 2/6 1892 H. Larsson

Sammanlagt 98,75

Godkännt: Hans E. Nordström

Övan till vänster. Lönelista, s.k. dagsverkslista, från 13–17 juni 1892. De tidigaste lönelistorna upptar 45 öre i timmen för stenhugarna som är bäst betalade. De står där med sina fulla namn. Bruksbärerskorna heter bara Ida och Lina, utan efternamn. De har 18 öre i timmen, för alla gäller 10 timmars arbetsdag, sex dagar i veckan.

Övan. Stenupplag för bygget vid södra porten. Foto juli 1905.

Till vänster. Byggmästare Håkan Larsson ledde byggnadsarbetena under hela byggnadsperioden från 1889 till 1907. Hans porträtt finns inhugget i ett av kolonnkapitälerna till vänster om stora porten.

Var kom pengarna ifrån?

Att sätta igång med ett bygge av Nordiska museets storlek utan att på något sätt ha finansieringen klar var ett vågspel som med vår tids synsätt var fullständigt oansvarigt. Hur pengarna rann till kan till vissa delar rekonstrueras.

1877 bildades en byggnadsfond som ett resultat av den första stora basar som ägde rum i Börshuset i Stockholm. Fonden förstärktes under 1880-talet genom nya basarer och uppgick 1888 till 410.000 kr. Särskilt berömd blev basaren på Börshuset 1885 då lokalen strålade i elektriskt ljus. Som exempel på hur olika delar av landet deltog kan nämnas en folkfest i Östersund i januari 1885 och en annan i Sundsvall i maj samma år. Till attraktionerna hörde "Zigenarläger", "bröllopsbord", "julbord" och "bröllopsskara".¹⁸

Upprop, riktade till förmögna och "fosterländskt sinnade", lån, privata donationer samt gåvor av byggnadsmaterial höll bygget gående. Ett år (1888) avstod styresmannen hela sin årslön. Lotterier anordnades flera gånger på 1880-talet, men det avgörande bidraget kom med Kungl. Maj:ts tillstånd att göra ett stort lotteri. Lotteriet hade sex olika dragningar mellan 1898 och 1901. Varje dragning hade 90.000 lotter à 10 kr, 540.000 kronor delades ut varje gång. Högsta vinsten var på 50.000 kr. Alla lotter såldes slut och lotteriet blev så populärt att lotter köptes upp och såldes på nytt för 20–22 kr styck. Vid tredje dragningen fick en rättare på en gård vid Hedemora högsta vinsten och en ung tjänsteflicka i Stockholm den näst högsta.¹⁹

Enligt Arkitektur 1908 uppgick byggnadskostnaderna totalt till 3.400.000 kronor. Det framstår fortfarande som en gåta att man vågade och också klarade av att uppföra en så stor byggnad med kvalitetskrav i varje detalj utan en fastställd ekonomisk plan.

Så stod byggnaden färdig

Den 8 juni 1907 invigdes den nya byggnaden. Vad ville man uttrycka med den, hur skulle den förmedla sitt innehåll som hemvist för den svenska kulturhistorien? Utgångspunkten var i första hand nordisk; när byggnaden koncipierades hade museet nyligen fått sitt nordiska namn, samlingarna skulle spegla Nordens kultur. Därför kändes inte

Motstående sida: Hela landet bidrog på olika sätt att skaffa medel till det storartade byggnadsverket. Effektivast var Nordiska museets lotteri 1898–1901, beviljat av Kungl.

Maj:t. Det hade sex olika dragningar och höga vinster. Ur Nordiska museets klippsamling.

de danska renässansförebilderna alltför främmande. Storheten i måtten skulle stämma till fosterländsk andakt. Ett litet folk med en stor historia som fortfarande kunde handla och tänka stort – ungefär ett sådant innehåll skulle läsas in i byggnaden.

Vid invigningen hyllade arkitektkåren Clason för hans storverk, men ironiskt nog var byggnaden på grund av den långa byggnadstiden redan stilmässigt omodern när den äntligen stod färdig. Vasatidens tunga murmassor och sammanhållna strama volymer präglade det nya arkitekturidealet medan Nordiska museet med sina omväxlande fasadmaterial och många utarbetade detaljer representerar övergången från en äldre historiesyn till en nyare. Men byggnadens kvalitet och betydelse i svensk arkitekturhistoria har aldrig ifrågasatts.

Till vänster. Parti av absiden. Foto 1907.

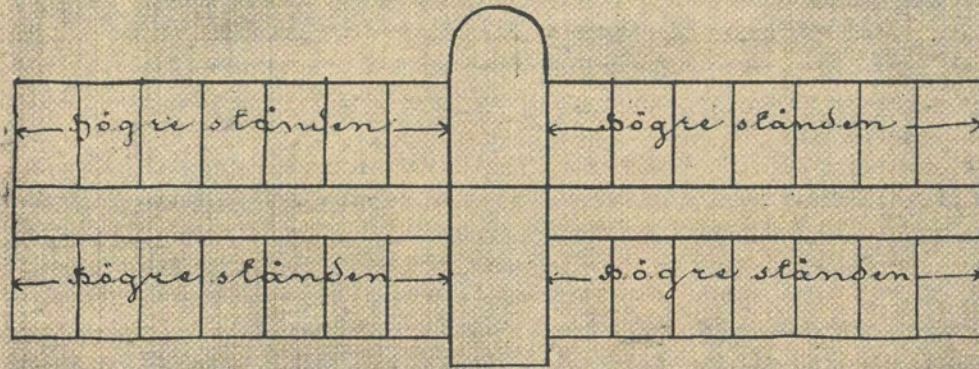
Till höger. Entrépartiets södra trapptorn med sin kopparhuv och gavelkrönet över stora porten. Samspelet av museets sju tornhuvur bildar ett karakteristiskt inslag i Stockholms silhuett.

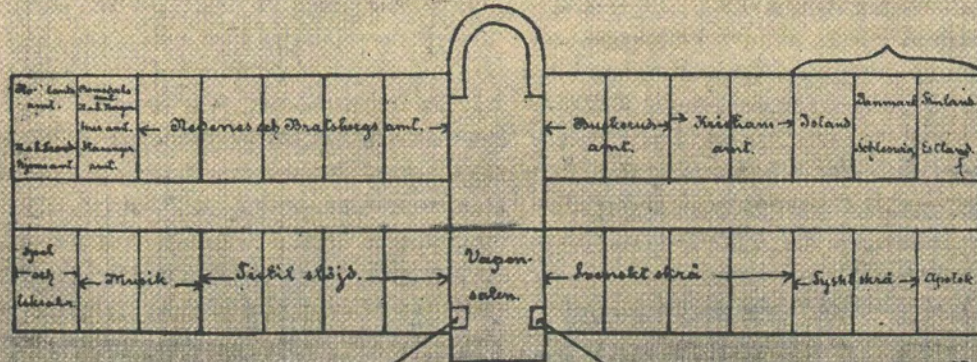

Öfversla galleriet.

Skizze 3

Kolonnegalleriet

Uniformmålning

Grundskolans målning

Skizze 4

Installationen

EN GÅNG, EN GÅNG DET HUS SKALL FÄRDIGT STÅ,
DÄR VARJE HEMBYGDSBILD SITT RUM SKALL FÅ

CARL DAVID AF WIRSÉN I "SÄLLSKAPSSPEKTAKEL PÅ KUNGL. OPERAN" 1879 TILL FÖRMÅN FÖR
SKANDINAVISK-ETNOGRAFISKA SAMLINGEN

GENOM ARTUR HAZELIUS död försattes Nordiska museet i en brydsam situation. Någon självklar efterträdare fanns inte. Hazelius hade heller inte efterlämnat några planer för utställningsutrymmenas disposition i den byggnad som höll på att uppföras. Däremot fanns skisser över hur han hade tänkt sig utställningarna i den ursprungligen planerade byggnaden. Efter Skansens tillkomst ägnade han sina krafter huvudsakligen åt att förverkliga fri-luftsmuseiidén och det tycks som om han inte riktigt förmådde att planera för den mycket krympta museibyggnaden. Naturligtvis måste han ha betraktat det som ett nederlag att de ursprungliga planerna inte kunde förverkligas.

Motstående sida. Den slutliga installationsplanen som antogs av nämnden 1904 låg till grund för Nordiska museets utställningar under mer än 25 år. Planerna för de två gallerivåningarna. Nordiska museets arkiv.

Striden om styresmannaposten

Artur Hazelius hade i testamentariska anteckningar från 1896, förnyade strax före hans död, föreslagit sin son Gunnar Hazelius som sin efterträdare. Men på grund av Gunnars ungdom förordade Hazelius att tjänsten, i händelse av hans bortgång, skulle vakanssättas tills sonen uppnådde lämplig ålder. Gunnar skulle emellertid, till dess att han övertog styresmannaskapet, fungera som rådgivare, eftersom han var den som bäst var insatt i faderns tankegångar.

Ordförande i Nordiska museets nämnd vid Hazelius död var pro-

John Böttiger innehade ett tiotal år en oavlönad tjänst vid museet. Han var samtidigt chef för Oskar II:s privata konstsamling. Vid Artur Hazelius död utsågs han till Hazelius efterträdare i nämnden och att "övervaka museisamlingarna". Efter att hans förslag om att skilja Skansen från museet fallit, avgick han och blev sedermera chef för Kungl. Husgerådskammaren. Bilden tagen omkring sekelskiftet. Privat ägo.

fessor Axel Key, också god vän till familjen Hazelius. Vid det första sammanträdet efter Artur Hazelius bortgång enades nämnden om att arbetet skulle fortsätta i hans anda. I nämnden fanns också Viktor Almqvist, brorson till skalden och släkt till familjen Hazelius. Almqvist kom att bli den som framför allt arbetade för att föra arvet från Hazelius vidare. Axel Key avled strax efter Hazelius och ny ordförande blev professor Carl Curman, läkare och balneolog, och med Isak Gustaf Clason, museets arkitekt, som vice ordförande.

Vid nämndens första sammanträde efter Hazelius död utsågs John Böttiger till chef för högrestandsavdelningen, P.G. Vistrand för allmogesavdelningen, hantverk och skrå, Nils Edvard Hammarstedt blev registrator och chef för expeditionen och Gunnar Hazelius för anläggningarna på Skansen. Han utnämndes dessutom till nämndens sekreterare och testamentsexekutor. Allt tycks förberett för att han så småningom skulle ta över styresmannaskapet efter sin far.

John Böttiger hade ett 10-tal år arbetat som oavlönad tjänsteman vid museet. Han var dessutom hovintendent och chef för Oskar II:s privata konstsamling. Till en början stödde han nämndens beslut att fortsätta i Hazelius anda. Böttiger utsågs emellertid till Artur Hazelius efterträdare i nämnden och fick också av denna uppdraget att övervaka arbetet vid museiavdelningarna. Därmed ansåg han sig ha fått en överordnad ställning gentemot övriga avdelningsföreståndare och krävde föredragningar av dessa – även av Gunnar Hazelius för Skansen. Denne protesterade mot Böttigers, som han ansåg det, översitteri, och han fick så småningom rätt när ärendet kom upp i nämnden. När det gällde själva styresmannafrågan klargjorde John Böttiger ganska snart för Gunnar Hazelius att han inte kunde tänka sig att vara underställd en person med lägre akademisk examen än han själv, ett inte ovanligt ställningstagande i tidens akademiska värld. Han förklarade också att han ämnade ägna all sin kraft åt den stora museiuppgiften och att föreståndarskapet för högrestandsavdelningen endast var ett provisorium till dess han lagt fram förslag inför nämnden om en ny organisation för institutionen.¹

Det förslag som han lade fram våren 1902 gick kortfattat ut på att skilja Nordiska museet och Skansen åt. Till museet skulle knytas Skansens kulturhistoriska avdelning, endast programverksamheten och

Gunnar Hazelius i kretsen av de kvinnliga amanuenserna på Sagalidens veranda. Vid hans högra sida hustrun Gina Hazelius. Andra kvinnan från höger är Sigrid Millrath, senare gift med Alarik Behm och Artur Hazelius allt i allo på Skansen under 1890-talet. Hennes minnen från 1890-talets Skansen utgavs 1993. I bakgrunden Axel Nilsson. Foto 1903.

den naturhistoriska delen med djuren återstod för Skansenföreståndaren. Böttigers motivering var att institutionerna krävde så olika kompetenser att de borde ha var sin chef.

Gunnar Hazelius tog mycket illa vid sig. Han erbjöd sig i ett brev till nämndordföranden Carl Curman att avgå om han inte kunde räkna med nämndens förtroende. Nämnden bordlade Böttigers förslag under ett halvår. När det på nytt togs upp till behandling, förkastades det av en, bortsett från förslagsställaren, enig nämnd. John Böttiger tog konsekvenserna av detta och avgick från sin oavlönade befattning, men han stod kvar som ledamot av nämnden till 1929.

Vid samma nämndsammanträde beslutades om en ny arbetsordning med en intendent ansvarig för vardera Skansen och museet och med var sitt kansli. Till intendent för Skansen utsågs Gunnar Hazelius och för museet arkeologen Bernhard Salin som närmast kom från Historiska museet. Båda tillträdde den 1 januari 1903.

Installationsfrågan

Strax efter Artur Hazelius död tillsattes en installationskommitté med uppdrag att utreda och lägga fram förslag om hur den nya museibyggnaden skulle disponeras. Kommittén utgjordes av riksantikvarien Oscar Montelius, ordförande, författaren Verner von Heidenstam och skalden och konstnären Albert Theodor Gellerstedt, båda medlemmar av Svenska Akademien, vidare arkitekten Gustaf Améen, Emanuel Cederström, tidigare chef för konungens konstsamlingar samt från museet John Böttiger, Gunnar Hazelius, Nils Edvard Hammarstedt och P.G. Vistrand. När Bernhard Salin anställdes kom även han att delta i kommitténs arbete.

Till att börja med begärde kommittén information om Artur Hazelius planer för utställningarna. Som nämnts avsåg dessa den ursprungligen tänkta byggnaden och några planer för den som nu höll på att färdigställas fanns inte.

Det första förslag som installationskommittén lade fram efter att ha tagit ställning till Hazelius idéer och till de provuppställningar som gjorts under Hazelius tid, innefattade i stora drag följande:

Hallen skulle fungera som en öppen promenadplats med statyer och byster av kända svenskar och med Gustav Vasastatyn i absiden. Tankar hade även funnits på ytterligare två kolossalstatyer av svenska kungar vid vardera ingången till norra och södra hallarna. Även sidorummen följde i stora drag Hazelius idéer med interiörer och landskapsanamor. Allmogesamlingarna däremot, ordnade efter landskap, begränsades till översta gallerivåningen. Högreståndsavdelningen, kronologiskt ordnad, skulle placeras i första galleriet och utformas omväxlande som interiörer och föremålsrum.

Bottenvåningen skulle inrymma de förhistoriska samlingarna, vagnar samt skråsamlingen och Stockholmsamlingen. I våningens midskepp skulle föremålsmagasin inredas, arrangerade som studiemagasin och möjliga att visa för särskilt intresserade. Södra absiden reserverades för cafélokaler.

Kommittén var inte enig. Nils Edvard Hammarstedt och P.G. Vistrand menade att allmogeavdelningens geografiska uppställning efter landskap var olycklig. Det gällde att visa upp en enhetlig svensk kultur snarare än överbetonade landskapskaraktärer, menade de. Om

kommitténs förslag genomfördes skulle museet framstå som en serie provinsmuseer samlade under ett och samma tak. Dessutom talade de båda för ett antal utställningar, arrangerade efter ändamål och typ, till exempel fiske, jakt, enklare samfärdsel till sjöss, boskapsskötsel. Dessa borde placeras i anslutning till hallvåningens dioramor (till dessa tankar återkommer jag).

I januari 1902 fick avdelningsföreståndarna i uppdrag att räkna ut hur stor yta var och en behövde för att presentera sina samlingar. Orsaken var att nämnden inte ville godta förslaget, eftersom den insåg att en överblick över samlingarnas storlek saknades. Man menade att det allra mesta skulle ställas ut, vilket naturligtvis vid sammanräk-

Tankarna på Allmogehallen som den stora mötesplatsen vid fosterländska fester ommöblerades genom att valven byggdes igen och ljusflödet från gallerierna stängdes ute genom att slutna utställningsrum skapades. Hallen blev ett stort slutet rum som fick härbergära Livrustkammaren. Från Karl X Gustav-utställningen 1908. Foto Anton Blomberg.

Erland Heurlins teckning från 1896 visar hur Artur Hazelius tänkte sig att Stora hallen skulle fungera. Besökarna skulle vandra bland byster och montrar med minnen av kända svenska män och blicka in i landskapspanoramor och scener från svenska allmogehem.

ningen visade sig vara omöjligt. Enligt ett förslag, förvarat bland Gunnar Hazelius efterlämnade papper och som förmodligen härrör från denna diskussion, har alla dioramor tagits bort och hallvåningens sidorum stängts mot hallen och reserverats för svenska allmogeföremål, utställda landskapsvis. I de slutna valvbågarnas trånga monter skulle folkdräkter visas.

Översta galleriet skulle omfatta 16 allmogeinteriörer omväxlande med rum med allmogeföremål utställda efter komparativa principer.

I första galleriet skulle inrymmas tio högreständsinteriörer, om möjligt kompletterade med minnen av kända personer. Fjorton rum skulle ägnas hantverkets utveckling och skråväsendet samt konsthantverket, ordnat efter material: tenn, glas etc. på samma sätt som i utställningarna på Drottninggatan. De utländska allmogesamlingarna och bl.a. det tyska skråväsendet skulle inrymmas i bottenvåningen.

Gunnar Hazelius protesterade mot förslaget som han ansåg inte vara i överensstämmelse med museets och faderns anda. Han betonade museets båda uppgifter: att vetenskapligt samla och bearbeta minnen av de nordiska folkens liv samt att på ett åskådligt och *för de olärd* fattbart sätt framställa bilden av gångna tider för att stärka fosterlandskärleken och den nordiska samhörighetskänslan. *Den sanna vetenskapen är ej ett privilegium för ett fåtal lärde utan den vinner just i vetenskaplig styrka genom att spridas ut till största möjliga antal.*² Den bästa metoden ansåg han vara interiörer och exteriörer på grund av deras åskådlighet. Han krävde att allmogesamlingarna skulle få sin plats i hallplanet, där de borde omväxla med landskapspanoramor, helt enligt faderns idéer.

Kommittén engagerade konstnärerna Julius Kronberg, Johan Tirén och Georg Pauli för att undersöka möjligheterna att arrangera panoramor. Redan 1898 hade Isak Gustaf Clason på Artur Hazelius uppdrag tillfrågat Bruno Liljefors, då aktuell genom sina panorama-målningar i det nyöppnade Biologiska museet, om han ville utföra landskapsmålningarna, men han avböjde. De nu engagerade konstnärerna konstaterade att sidorummen inte lämpade sig; de var för små. Däremot kunde man använda sig av bakgrundsmålningar, som dock aldrig skulle kunna ge verkan av panoramor, endast av kulisser.

Det förslag som installationskommittén i april 1902 överlämnade

till nämnden innebar en delseger för Gunnar Hazelius. Det innefattade bland annat att hälften av hallplanets sidorum skulle innehålla allmogeinteriörer och den andra hälften få landskapsmålningar som bakgrunder. Stora hallen skulle också ägnas åt bemärkta svenska historiska gestalter och de nordiska samlingarna föreslogs placerade i andra galleriet.

Högreståndsavdelningen skulle inordnas i tolv salar i första galleriet och rummens arkitektoniska inredning i detaljer anpassas efter den stilepok de skulle visa. Däremot frångick man tanken på interiörer. På vinden föreslogs en undervisningsutställning för museimän med råämnes- och stoffprover, förfalskningar m.m. Södra absiden skulle innehålla café och i bottenvåningen planerades en föreläsningssal. Stora hallen, sidogallerierna och bottenvåningen borde förses med elektriskt ljus.

Gunnar Hazelius och i viss mån P.G. Vistrand och Emanuel Cederström reserverade sig på flera punkter. Reservationerna gällde framför allt att förslaget frångått tanken på dioramor och miljöarrangemang. Den stora allmänheten skulle aldrig kunna få en levande bild av förgången tid genom att se föremålen i montrar och skåp. De borde ses i folklivsbilder i sin naturliga miljö, dvs. i dioramor och interiörer och dessa var alldeles för få i förslaget, menade reservanterna. Den historiska utställningen var också försummad, men allvarligast var att den nordiska samhörighetstanken hade kommit bort. Nordiska museet skulle, om detta förslag genomfördes, bli ett svenskt nationalmuseum med smärre inslag från nordiska och andra europeiska länder.

Bernhard Salin hade i stort sett motsatta åsikter mot Gunnar Hazelius. Han var motståndare till allt som verkade romantiskt och ovetenskapligt; inga stämningsväckande arrangemang fick förekomma, inga osäkra rekonstruktioner i dioramor, interiörer eller montrar. Museibesökaren skulle bibringas ett intryck av klarhet och överskådlighet.

Museets tjänstemän bestod av en kärntrupp från Artur Hazelius tid och en liten flock av yngre krafter. Kärntruppen hade under alla år arbetat utan större materiellt vederlag, slitit i de trånga och besvärliga lokalerna på Drottninggatan. *De hade belönats och känt sig rikligen*

*belönade genom ett leende, ett ord av gillande från Hazelius och ägnade honom en nästan obegränsad vördnad och dyrkan.*³ Till denna grupp hörde framför allt Gunnar Hazelius, P.G. Vistrand, Nils Edvard Hammarstedt, Visen och Anna Lewin, Gerda Cederblom, Lotten och Louise Hagberg och Emelie von Walterstorff. De hade stöd i nämnden av framför allt Viktor Almqvist, som ju var den som där förde Hazeliusarvet vidare.

Gunnar Hazelius

Artur Hazelius hade i testamentariska anteckningar rekommenderat sitt enda barn, Gunnar Hazelius (1874–1905) som sin efterträdare som styresman för Nordiska museet och Skansen. Denne var, menade fadern, mest förtrogen med hans planer och därför den som bäst skulle kunna föra livsverket vidare.

Modern, Sofi Hazelius, dog i barnsäng när Gunnar föddes, och sonen kom som mycket ung att bli faderns

förtroende. Gunnar studerade historia i Uppsala för Harald Hjärne och blev filosofie licentiat på avhandlingen "Om handtverksämbetena under medeltiden", publicerad postumt 1906 av Eli Heckscher i "Bidrag till vår odlings häfder".

Under Uppsalatiden var Gunnar Hazelius sekreterare i studentkåren samt en av de ledande i den konservativa studentföreningen Heimdal. Han förvandlade dock Heimdal till en samlingspunkt för studenter med olika politisk åskådning och lyckades ena Heimdal och den betydligt radikalare föreningen Verdandi att gemensamt arrangera en nordisk folkbildningskongress 1901. Gunnar Hazelius engagerade sig starkt i aktuella samhällsfrågor och särskilt i Nordiska museets och Skansens framtid.

Han utsågs vid faderns död 1901 till föreståndare för museets avdelningar på Skansen och att som nämndens

sekreterare bereda ärenden och ansvara för institutionens kansli. I styresmannafrågan stöddes han till en början av nämnden som önskade fullfölja traditionen från fadern. I fråga om den nya museibyggnadens disposition och utställningarnas installation kom det till en strid, där den falang med Bernhard Salin i spetsen, som förspråkade en mera vetenskapligt präglad presentation av samlingarna, efter år av tvister och utredningar segrade.

Av en av sina hävdadecknare, Gunnar Hallström, beskrivs Gunnar Hazelius som tyst, sluten och rådklok, fri från fördomar, partimeningar och auktoritetstro, samtidigt oerhört känslig. *Han led mer under den lugna behärskade ytan än de flesta anade.*⁴ I februari 1905, bara några månader efter nederlaget i styresmannastriden, avled Gunnar Hazelius i akut magblödning.

/HANS MEDELIUS/

Till de yngre hörde Johnny Roosval, som dock arbetade mycket kort tid i museet, Gustaf Upmark, Sune Ambrosiani, Axel Nilsson och Axel Romdahl. Det var inte fråga om någon klar uppdelning i olika läger och någon ovänskap tycks inte ha förekommit. *Sällan har en fejd av detta slag utkämpats med större ädelmod*, karakteriserar Ernst-Folke Lindberg striden.⁵ I sitt tacktal till Bernhard Salin, då denne lämnade museet för att bli riksantikvarie 1913, sade nämndordföranden Isak Gustaf Clason: *Det är en heder för de båda kämparne Gunnar Hazelius och Salin, vilka samtidigt stodo som vapenbröder, den ene ledande Skansen, den andre museet; att de aldrig, ej ens i de mest avgörande ögonblicken förlorade lugnet, aldrig i striden inmängde något personligt; det är så mycket mera att beundra som det säkerligen gällde deras innersta och käraste intressen och övertygelser.*⁶ Även bland de gamla fanns det några som i vissa frågor ställde sig på de yngres sida. Också nämnden var delad i sina åsikter och de unga såg med oro fram emot varje nämndsammanträde. Salin tycks ha varit beredd att avgå om nämndens ställningstagande gått honom emot.⁷ Och om så skett hade sannolikt flertalet av de yngre också sökt sig till andra befattningar.

Striden gällde framför allt om museet skulle utvecklas till en vetenskaplig institution eller *en anstalt för en romantiskt betonad nationell fostran*⁸, som Romdahl uttrycker det. Den senare karakteristiken åsyftar Skansen. Nämndens och även många av de äldre tjänstemännens åsikt var att Hazelius tankar och planer inte utan vidare kunde frångås.

Bernhard Salin menade att mycket av det Artur Hazelius tänkt sig att realisera i museibyggnaden hade han vid sin död redan genomfört på Skansen. Skansen hade utvecklats till en plats för nationella fester med de historiska, tematiska vårfesterna som kulmen, den funktion som museets stora hall var tänkt för. Hela Skansen var ett väldigt panorama över svensk natur och stugornas interiörer mycket mera verklighetstroga och pedagogiska än vad de skulle ha kunnat bli i de trånga, treväggiga monterrummen i museet, där arkitekturen begränsade möjligheterna att ge interiörerna och panoramorna ett realistiskt intryck. Genom sitt stora engagemang på Skansen, inte minst därför att det var Skansen och dess programverksamhet som drog in pengarna till museiverksamheten, hann eller orkade Artur Hazelius för-

Bernhard Salin

Bernhard Salin i sitt arbetsrum.

Bernhard Salin (1861–1931) var drygt 40 år när han 1 januari 1903 tillträdde befattningen som intendent för Nordiska museet, samtidigt som Gunnar Hazelius blev intendent för Skansen. Efter Gunnar Hazelius död 1905 blev Salin styresman för både museet och Skansen. Han var den som främst drev installationsdiskussionerna, där han hävdade ett vetenskapligt synsätt.

Salin var arkeolog, elev till Oscar Montelius, och hade tjänstgjort på Statens historiska museum. Han disputerade 1904 i arkeologi på avhandlingen "Die Altgermanische Tierornamentik", ett ämne som låg konsthistorien nära.

Tillsammans med Axel Nilsson, amanuens på Skansen men också verksam

i museet, gjorde han resor till museer ute i Europa för att studera "musei-uppställningar" inför installationen i den nya byggnaden. Han startade tidskriften *Faraburen* som från och med 1906 utkom med fyra häften om året. Hans stora intresse inom Nordiska museets verksamhetsområde var dock folkloristiken och han värnade om "Arkiv för svensk folklivsforskning", folkminnessamlingens föregångare, och efterlämnade bland annat manuskript om svenska offerkällor.

Salin blev, när han utnämndes till chef för Nordiska museet, ifrågasatt som rätt man att lösa museets problem, framförallt de ekonomiska. Det var också stora uppgifter som förväntades av honom. Museibyggnadens anpassning för den nya situationen,

ekonomin inför slutförandet och installationen av utställningarna var de stora frågor han hade att ta itu med. 1906 tog han tjänstledigt från chefskapet på Skansen för att helt ägna sig åt museet inför invigningen 1907. Han var starkt positiv, och möjligen den som tog initiativet, till Livrustkammarens överflyttning till Nordiska museets byggnad. Salin hävdade en vetenskaplig linje såväl i institutionens inre som utåttriktade verksamhet; ingenting fick presenteras i utställningsform som inte kunde vetenskapligt beläggas. Han lyckades emellertid med sin svåraste uppgift: att färdigställa museet så att det kunde invigas på utsatt tid, den 8 juni 1907.

Salin var 1906 med om att bilda Svenska Museimannaföreningen och engagerade sig med allvar för en professionalisering av museimannayrket.

Styresmannaskapet och det svåra arbetet med installationen slet hårt på hans hälsa. När han 1913 utnämndes till riksantikvarie var han en bruten man. Själv talade han dock om åren vid Nordiska museet som sina lyckligaste. Det sista tiotalet år av sitt liv var han sängliggande. Han avled 1931. Av sina hävdatecknare karakteriseras han som konstnärlig, gladlynt, sällskaplig, välmenande och vänfast.

/HANS MEDELIUS/

modligen aldrig att revidera sina tankar om museibyggnadens disposition. Salin hävdade till och med att om Artur Hazelius hade levat och deltagit i installationsdiskussionerna, skulle han i mångt och mycket ha ställt sig bakom de nya planerna.

De flesta av de unga akademikerna i museet hälsade med glädje den nya sakligheten och den vetenskapliga inriktningen. *Vi ungdomar stodo helt på vår chefs sida*, skriver Axel Romdal, som 1903 anställdes för att hjälpa Gustaf Upmark med högreståndsavdelningens uppställning. *Det kunde kännas rätt pinsamt, när vi hade att på styrelsens order bygga upp experimenttravéer med landskap, stuguinteriörer och mot hallen öppna Högre Ståndsrum för att ge en föreställning om hur diorama-tanken skulle komma att te sig, om den bleve omsatt i verkligheten. Det vore oriktigt att säga, att vi saboterade den – det skulle den ridderlige Salin aldrig ha tillåtit sig själv eller oss. Men experimenten torde ha visat hur orimlig den ursprungliga planen tedde sig för den syn på museispörmål, till vilken man redan då för tiden hade nått*, fortsätter Romdal.⁹

De unga var ju, liksom Salin, akademiskt skolade och företrädde ett vetenskapligt synsätt. De flesta var konsthistoriker (även om ämnet ännu inte hade egen lärostol, det sorterade under Estetik). Även

T.v. Nils Edvard Hammarstedt, museets första fotograf August Hultgren, Sune Ambrosiani och Hilda Wallin i en paus under installationsarbetet. Foto omkring 1905.

Övan. Axel Nilsson, Emelie von Walterstorff och Gustaf Upmark vid en uteservering på Skansen. Odaterat foto.

Gunnar Hazelius var akademiker, men han valde att arbeta för att fullfölja faderns intentioner. Under 1900-talets första år finns en tendens till kamp mellan det moderna och det traditionella, ett antingen/eller till skillnad mot 1800-talets både/och.¹⁰ Man kan tolka Salins och de ungas hållning som ett ställningstagande för det moderna och samtidigt som en manifestering av en ny yrkesroll, den vetenskapligt skolade museimannens professionella roll.

1906 bildades Svenska Museimannaföreningen i Göteborg av ett antal akademiskt skolade museimän. Bernhard Salin deltog tillsammans med åtta av museets tjänstemän, bland dem mötets enda tre kvinnliga deltagare. Året därpå, samma år som den nya byggnaden invigdes, hölls mötet i Nordiska museet som därmed befäste sin ställ-

forts. sid. 140

Nils Edvard Hammarstedt

Nils Edvard Hammarstedt vid sitt arbetsbord på 70-årsdagen den 3 mars 1931.

Nils Edvard Hammarstedt (1861–1939) tillhörde den första generationen vetenskapligt utbild-

dade tjänstemän. Efter att i ungdomen ha studerat måleri och tänkt sig en framtid som konstnär, blev han 1890 amanuens vid museet, där han stannade till sin pension som intendent 1928. Han föddes 1861 på en uppländsk prästgård och meriterade sig för tjänst på museet genom mångårigt insamlingsarbete kring sin västuppländska hembygd.

Trots all avsaknad av egen vetenskaplig utbildning och skolning blev Hammarstedt en både lärd och banbrytande forskare. Han blev i svensk etnologi den främste företrädaren för Wilhelm Mannhardts och James Frazers idéer om vissa drag i den sena folkkulturen som avspeglar av förkristna bruk och föreställningar. Man kan säga att hans

arbeten, t.ex. om fruktbarhetsmagiska drag i bröllopsseder och julseder, betecknar slutpunkten i den evolutionistiska forskningstraditionen i svensk etnologi.

Hans kabyss uppe i vindskammaren var fylld av trolltyg, kvistar, klykor, spiritussar och svartkonstböcker, och han själv var uppfylld av alla de sällsamma tankar och kombinationer som byggt folktrons nästen kring dessa ting. Från våra nordiska lövjerskor och kloka gubbar kunde han dra linjerna ut till antiken och till fjärran folk och länder med hjälp av Mannhardt och Frazer och sin egen mångsidiga lärdom och levande intuition, skriver Axel Romdahl om Hammarstedt i sina memoarer.

/MATS HELLSPONG/

Axel Nilsson

Axel Nilsson (1872–1924) studerade i Lund, där han tog sin fil. kand. 1900. Redan 1893 hade han börjat arbeta som amanuens hos Georg Karlin på Kulturen och han var en nyckelperson när Bernhard Olsen på Frilandsmuseet i Kgs. Lyngby utanför Köpenhamn planerade och uppförde skånska gårdsanläggningar. 1902 kom han till Nordiska museet med uppgift att delta i det mesta som rörde museets verksamhet. På Skansen utgav han den första vägledningen över den kulturhistoriska avdelningen 1905 och ledde bl.a. uppbyggnaden av Ravlundagården 1912. Den sattes upp utan ”förbättringar” – tidigare hade man gärna försökt rekonstruera ett äldre tidskikt vid återuppförandet av gårdar på Skansen. Axel Nilsson var en mycket praktisk man. Han var den ”tekniske experten” vid installationsarbetena i museet, han ritade möbler, konstruerade stort och smått och gick alltid med måttstock, passare, pennor och ritblock i fickorna. Han konstruerade bland annat det geniala skärmsystemet för de textila utställningarna och museets första desinfektionsugn, den s.k. lusknäppen. Han fick också uppdraget att leda installationen av Livrustkammaren i Nordiska museets byggnad.

Axel Nilsson dominerade kamratkretsen genom sin aktivitet och sitt temperament. Han infann sig aldrig

till tjänstgöring förrän vid elvatiden, berättar Axel Romdahl, *därigenom tog han igen något av sitt nattvak i samkväm och vid arbetsbord. Nu känns plötsligt ett vinddrag, det slår och smäller i dörrarna, papperen virvlar på bordet i expeditioner och arbetsrum... Med honom kom det in fart och arbetsglädje och oro i lägret.*¹¹

Axel Nilsson var en utmärkt pedagog och invigde de arkitekturstuderande vid Tekniska Högskolan i allmogens bostadsskick och husens konstruktion med Skansens hus och

gårdar som demonstrationsobjekt. Han tog också viktiga initiativ utanför själva museiverksamheten, t.ex. till utgivningen av Olaus Magnus ’ ”Historia om de nordiska folken” (1909–1925) och till publikationsserien ”Gamla svenska städer” (1903–1930). Sin allra största insats kom han att göra som engagerad planerare av och från 1914 chef för Röhska konstslöjdmuseet i Göteborg. Han blev samma år filosofie hedersdoktor vid Göteborgs Högskola.

/JONAS BERG, HANS MEDELIUS/

Axel Nilsson på förstukvisten till en gård i Lillhärdal, Häradalen. Foto omkring 1910.

ning som den centrala institutionen för svensk kulturhistoria. I Tyskland hade ungefär samtidigt ämnet Museumskunde, omfattande utställningsteknik, vård, konservering samt administration börjat diskuteras, och tidskriften med samma namn anmälades av John Böttiger i Svenska Slöjdföreningens tidskrift.¹²

Även Nils Edvard Hammarstedts och P.G. Vistrands förslag att ställa ut vissa samlingar efter funktion var hämtade utifrån. I museets arkiv finns en handskriven råöversättning med titeln ”Om principer för Etnografisk-kulturhistoriska samlingars ordnande”. Originalartikeln ingår i Smithsonian Institutions i Washington Annual Report 1898. I kompendiet anges att utställandet av samlingarna är det som anger museets värde som bildningsinstitution. Den viktigaste frågan var då på vilket sätt och med vilka metoder ett museum presenterade samlingarna. Huvudsaken är, sägs det, att materialet ställs ut *i en så*

En av de provuppställningar som gjordes inför installationen i den nya museibygnaden. En målad kuliss får föreställa det lapska landskapet. Foto omkring sekelskiftet.

logisk ordning, att grunddragen av människosläktets historia förtäljas på det koncisaste och åskådligaste sättet. I fortsättningen talas om den geografiska eller etnografiska samt utvecklings- eller den genetiska metoden som de viktigaste, medan andra, som de kronologiska, komparativa och individuella metoderna mera är specialmetoder. Museimaterialet indelas i utställningsgrupper och här räknas bland andra upp: Eldens användning, Belysning, Fiske, Transport både till sjöss och till lands jämte många andra. Varje grupp bör behandlas så som den

systematiske forskaren skulle göra för att beskriva föremålets historia. Forskaren bör börja med de tidigaste stadierna och steg för steg nå fram till föremålens högsta utveckling.

Det var således från Smithsonian Institution i Washington som Hammarstedt och Vistrand hämtade förebilder till sina förslag om allmogematerialets disponering i grupper, ordnade efter föremålens ändamål, ålder och typ. Deras egna förslag gällde bland annat fiske och enklare samfärdsl till sjöss, jakt och djurfångst, boskapsskötsel och enklare mejerihantering, alltså i stort sett samma teman som i Smithsonians grupper.

Bernhard Salin ställde sig inte helt avvisande till Hammarstedts och Vistrands förslag, men han befarade att en gruppering av materialet efter dessa kriterier skulle ta alltför lång tid och fördröja invigningen av museet som alla väntade på, ytterligare något år. Salin var

Svenska Muscimannaföreningen bildades vid ett möte i Göteborg i februari 1906. Från Nordiska museet deltog nio personer med Bernhard Salin (sittande i mitten i främre raden) i spetsen. Mötets enda tre kvinnliga deltagare, "fröknarna" (herrarna presenterades med yrkestitlar) Louise Hagberg samt Visen och Anna Lewin, kom alla från Nordiska museet.

Foto Aron Jonason. Ur Idun.

Överst. Sofia Magdalenas rum från Adelcrantz operahus var en av de 1700-talsinteriörer som byggdes upp inför invigningen 1907.

Övan. Möbelfabrikören Jacob Ottergrens salong på Storgatan 6 i Stockholm lånades in och byggdes upp i sviten av högreståndsinteriörer. Möbelen är tillverkad 1869. Fotot från Ottergrens hem är taget 1898.

också ängslig för att de öppna interiörerna skulle locka till sig tjuvar och att föremålen skulle ta skada genom att de utsattes för damm och andra föroreningar. Ett annat skäl till hans misstro mot Hazelius-falangens planer var att dioramorna och interiörerna skulle ta alltför stort utrymme så att endast en del av de växande samlingarna skulle få plats i utställningarna. Salin fick uppbära ganska mycken kritik, även utifrån i bl.a. tidningsartiklar. En skribent i en Stockholmstidning framhöll faran av att *en person som på museihyllor sett sig blind satts att vårda våra heliga nationalklenoder*.¹³

Uppordningen av samlingarna i det nybyggda museet

Vid överflyttningen från Drottninggatan togs den del av hallen som stod färdig i anspråk för att packa upp, fotografera, katalogisera och ordna samlingarna. Detta var första gången tjänstemännen kunde få en överblick över vad samlingarna innehöll och var bristerna låg. I samband med installationskommitténs förslag 1902 påpekas som ett av skälen till att inte godkänna det, att samlingarnas verkliga omfång och innebörd ej ännu var tillfullo känd.¹⁴ Det gällde nu att skapa helhet, en syntes, inför utställningarna. *Här stodo om varandra i en vild oordning eller rättare i en skön ordning, om vilken bara den orubbligt vänlige och tjänstaktige gamle rustmästaren Holmström med sitt silverskägg och apostelhår visste besked, alla slags möbler och inredningsföremål. Det var som om 16-, 17- och 1800-talens adel, präster och borgare skulle ha slagit sig tillsammans om en jättelik husauktion. 1600-talsskåp och gustavianska himmelssängar, förgyllda barockstolar och bukiga rokokobyråar, krogskänkar och prästgårdsoffor, dörrar från Tynnelsö och väggpannåer från Gustav III:s opera stodo om varandra på det väldiga golvet, pudrade av kalkdammet från bygget på andra sidan den provisoriska väggen*, skriver Axel Romdahl om sin första arbetsdag i museet.¹⁵ Saknades viktiga föremål inför utställningarnas ordnande, skickades de unga ut till stadens antikhandlare för kompletteringar.

Det slutliga förslaget till uppställning blev en kompromiss. I hallens sidogallerier arrangerades interiörer i första och sista rummen i varje sidogalleri, alltså åtta stycken. De övriga valvbågarna stängdes och rummen innanför skulle inrymma allmogesamlingarna. Stora

hallen blev ett så gott som slutet rum. Den gamla tanken på ett promenadtorg med inblickar i sidorummen var förvanskad. Salin ansåg inte heller att museet ägde samlingar som uppfyllde hallarkitekturens krav på magnificiens.

I slottet fanns Livrustkammaren i trånga, otidsenliga lokaler. En flyttning till Nordiska museet skulle både lösa lokalfrågan och ge samlingarna en magnifik inramning. För museets del skulle de bli ett utomordentligt komplement till de egna samlingarna, i synnerhet eftersom tanken på en historisk utställningen övergivits. En officiell förfrågan om att flytta Livrustkammaren framställdes hösten 1904. Vem som kom med idén kan man bara spekulera kring. Efter riksdagsbeslut våren 1905 påbörjades 1906 överflyttningen. Artur Hazelius storlagna plan för Stora hallen som en nationell festsal med allmogeinteriorer och landskapspanoramor i sidogallerierna hade omvandlats till små, slutna utställningssalar och med ett annat museums samlingar i den väldiga centralhallen.

Det slutliga beslutet om installationen togs av nämnden först i september 1904. Bernhard Salin hade till detta tillfälle utarbetat en PM med en fullständig installationsplan som i vissa delar skiljer sig från installationskommitténs slutliga plan, bland annat flyttades Högrestandsavdelningen upp till översta galleriet.

Gunnar Hazelius höll vid detta nämndsammanträde ett långt och känslösamt anförande. Striden som nu var avslutad, menade han, hade gällt om det museiideal i vars tjänst den nya byggnaden hade uppförts skulle uppfyllas eller om någonting nytt skulle komma. Bernhard Salin svarade att, som han såg det, var Artur Hazelius stora insats de samlingar han hopbragt och gjort tillgängliga för vetenskaplig forskning. Salin nämnde ingenting om Hazelius folkbildningstanke och hans arbete för att stärka fosterlandskänslan. Gunnar Hazelius menade att Salins förslag innebar betydande avsteg från faderns båda principer, nämligen att både gagna vetenskapen och stärka fosterlandskärleken. Gunnar Hazelius ställde frågan om faderns livsgärning betraktad endast som samlarens *kunde förenas med en hög och värdig uppskattning*, och fortsatte: *huru annorlunda såg icke han innebörden av sin livsgärning. Och måste icke jag tvivla på att hans syften här skola nås, då man i stort sett endast vill tillgodose vetenskapens i och för sig*

Mellan interiörerna i högreståndsvåningen låg "föremålsrum" med möbler, dräkter och husgeråd som fördjupning och illustration av tidssmaken. "Föremålsrummet" från perioden 1750–1770 i anslutning till rokokointeriören.

*naturligtvis fullt berättigade krav.*¹⁶ Salin tycktes mena att gagnandet av vetenskapen var en uppgift för Nordiska museet, medan stärkandet av fosterlandskänslan åvilade Skansen. Att skilja på dessa två var något absolut förkastligt, menade Gunnar Hazelius. Hela institutionen måste besjålas av samma anda – det vetenskapliga och det folkuppfostrande var oskiljaktiga komponenter.

Gunnar Hazelius hade inte släppt tanken på ett större Nordiska museet. Han menade att utrymmesfrågan var oväsentlig, den skulle lösas genom kommande utbyggnader. Han talade också varmt för att växla utställningar; det borde inte byggas statiska, för alla tider stående arrangemang, som nu verkade vara avsikten. Målet borde också vara att visa hela samlingarna. Installationsfrågan borde lösas utifrån en totaluppfattning om byggnadens ändamål. Ordnade man allt så lockande och fängslande som möjligt, enligt faderns principer, skulle besökarna strömma till. Då behövdes också en stor, ljus ”smörgåsbuffé” och ”konstgjord belysning”, dvs. elektriskt ljus, borde installeras. Skulle däremot museet ordnas efter Salins riktlinjer, torde besökskarantalet bli betydligt lägre, det planerade caféet onödigt och den elektriska belysningen inskränkas, menade Gunnar Hazelius. Han blev sannspådd. Caféet kom aldrig till stånd och det dröjde till 1932 innan elektrisk belysning installerades i utställningssalarna, fyrtiosex år efter det att Artur Hazelius installerat det första elektriska ljuset i samlingarna på Drottninggatan med ström från privata dynamotorer.

Diskussionerna gällde också förhållandet mellan museet och Skansen. Risken fanns, menade Gunnar Hazelius, att Skansen skulle drabbas av samma vetenskapliga torrhet som museet, men också att avbrott i tillförseln av kunnskap från museet skulle betyda avtynande och död för Skansen (jfr diskussionerna i samband med skilsmässan 1963).

I början av februari 1905 utsågs Bernhard Salin av nämnden till styresman för både museet och Skansen. Gunnar Hazelius valdes in i nämnden, men framförde samtidigt i ett brev till Viktor Almqvist sin stora resignation. Kort därefter, den 26 februari 1905, avled han i akut magblödning.

I annat sammanhang hade Salin hävdad att etnologin, till skillnad

Samlingarna flyttades kontinuerligt över till den nya museibygnaden. I Stora hallen packades de upp, katalogiserades och fotograferades. Först nu fick man en överblick över vad samlingarna innehöll. På golvet i förgrunden är skånska textilier utbredda och i bakgrunden står en del av Livrustkammarens samlingar. Bilden är troligen tagen 1906.

forts. sid. 149

Livrustkammaren i Nordiska museet

Livrustkammaren, Sveriges äldsta museum med anor från 1620-talet, hade länge fört en ambulerande tillvaro. Under århundradenas lopp har den varit installerad i inte mindre än tretton olika byggnader. Efter att en kort tid ha varit inhytt i Nationalmuseum, flyttades den till Stockholms slott, där dess samlingar var utställda åren 1884–1906. På slottet hade man emellertid behov av dessa lokaler och en möjlighet att få dem fria yppade sig i och med att Nordiska museets nya byggnad stod färdig för installation av utställningar.

Fredagen den 14 april 1905 debatterades i Första och Andra kammaren Kungl. Maj:ts proposition om flyttning av Livrustkammarens samlingar. Som underlag förelåg ett flertal yttranden. Livrustkammarens föreståndare, friherre Rudolf Cederström, framhöll att lokalerna i slottet var otillräckliga och magasinssvåningen angripen av fukt. Han förordade Nordiska museet, där centralhallen i monumentalitet saknade sin like. *Starkare framhållt än där, i huvudrummet av en byggnad, som inneslöt den allsidigaste samling till belysande av svensk kultur och historia under nyare tiden, torde livrustkammarens historiska samling knappast kunna bliva.*¹⁷

Nationalmusei nämnd ansåg i sitt första yttrande att Livrustkammaren helst borde placeras i en statlig byggnad, förslagsvis i Arvfurstens palats,

och att Nordiska museets stora hall var otillfredsställande som utställningslokal. Nordiska museets nämnd däremot, som var angelägen om att få en så publikdragande, spektakulär utställning som möjligt i detta centrala utrymme, framhöll vikten av att sammanföra Nordiska museets och Livrustkammarens samlingar *vilka i viktiga delar kompletterade varandra till belysandet av det svenska folkets utveckling i etnografiskt och historiskt avseende...*¹⁸

Nämnden var dock i den positionen att den kunde ställa villkor som i stort sett antogs. Två nämndledamöter reserverade sig. Den ene var riksantikvarien Hans Hildebrand med ett förvånande skarpt uttalande att han *icke kunde finna det vara svenska staten värdigt att i en annan institution, i all synnerhet i en, som icke vore en statsinstitution, söka inackordering för en gammal, dyrbar, vida känd och vida prisad statssamling.*¹⁹

Debatten i de båda kamrarna blev inte särskilt livlig och Livrustkammarens flyttning bifölls. De viktigaste punkterna i överenskommelsen mellan staten och Nordiska museet var följande: Nordiska museet övertar Livrustkammarens samlingar som deposition under förvaltning av Nordiska museet nämnd; närmaste vården och tillsynen över Livrustkammaren utövas av dess föreståndare,

Rudolf Cederström på äldre dar. Teckning av B. Cronander 1938.

re, som utses av Kungl. Maj:t efter förslag av Nordiska museets nämnd. Denne föreståndare skall tillika vara anställd som tjänsteman vid Nordiska museet (upphörde efter några år); en inspektör förordnas av Kungl. Maj:t att övervaka förvaltningen av Livrustkammarens angelägenheter; Nordiska museet ordnar uppställningen av samlingarna samt bekostar montrar och övrig utställningsmateriel.

Denna överenskommelse innebar att Livrustkammaren kom i beroendeförhållande till Nordiska museet. Dessutom kan det tyckas märkligt att Nordiska museet kunde ge plats åt en annan institution i en byggnad som bara utgjorde ca en fjärdedel av det som tidigare ansetts behövligt. Museets styresman Bernhard Salin var dock positiv till att hallen på detta sätt skulle innehålla landets främsta historiska minnen.

Livrustkammarens samlingar flytta-

Livrustkammaren öppnades 1909 i museets Stora hall.

des i juni 1906 över till Nordiska museet. Huvudtransporten gick med pråmar som lastades vid Logårds-trappan, lossades vid Nordiska museets brygga vid Djurgårdsbron och fördes på museibyggets järnbana upp till museet. Uppställningen av samlingarna kunde helt naturligt inte vara klar vid Nordiska museets stora

invigning den 8 juni 1907. Cederström, med sitt brinnande engagemang men svaga kroppskonstitution, blev tvungen att av hälsoskäl bege sig utomlands. För utställningsarbetet svarade den initiativrike och skicklige Axel Nilsson, sedermera Röhsska museets förste chef, som hade stått för det inredningstekniska arbetet

med Nordiska museets utställningar. Han hade hjälp av bland andra uppsalastudenten Sigurd Wallin, *en synnerligen duktig och arbetsam pojke*.²⁰ Wallin var ensam ansvarig när Cederström efter Livrustkammarens invigning den 28 juni 1909 plötsligt stod i Nordiska museets hall. Under tystnad granskade han monter för monter och gav slutomdömet: *Jä, fullt så djävligt som jag hade tänkt var det inte. I morgon börjar vi väl revidera katalogen och uppställningen*.²¹

Livrustkammaren hade en central roll i museet genom att den disponerade hela den södra och den norra delen av Stora hallen samt det s.k. Kröningsrummet på läktaren i hallens mittparti. I södra delen visades rustningar, vapen och kungliga dräkter från tiden fram till 1660, i norra delen föremål från tiden därefter, i Kröningsrummet dräkter och attribut med anknytning till kröningar och andra ceremonier. Runt hela Stora hallen hängde från gallerivåningen svenska regementsfanor. Hela arrangemanget gav en mättad stämning av storslagenhet och nationell medvetenhet, helt i tidens anda. Samtidigt skänkte föremålen närhet, eftersom de ofta var bundna till bestämda personer och speciella händelser.

Utställningarna förändrades naturligtvis under de cirka 65 åren i Nordiska museet. Eftersom man inte

forts. Livrustkammaren i Nordiska museet

En valmonter med föremål från Karl X Gustavs tid.

hade tillgång till extra utställningsutrymme placerades de många tillfälliga utställningarna i Kröningsrummet eller i delar av Stora hallen. För den stora Gustav II Adolfsutställningen 1932, där Livrustkammaren

givetvis spelade en viktig roll, tömdes hela hallen. Under andra världskriget var samlingarna evakuerade och hallen användes av Nordiska museet för tillfälliga utställningar. Först den 26 december 1948 återöpp-

nades Livrustkammaren i sin helhet – i moderniserat skick men med samma kombinerade uttryck av högtidlighet och intimitet. Många som har besökt Nordiska museet under Livrustkammarens tid har ett påtagligt minne av de ståtliga karosserna och av mötet med Gustav II Adolfs häst från slaget vid Lützen, Karl XII:s uniform från Fredrikshald och den dräkt Gustav III bar när han träffades av skottet vid maskeraden på Operan 1792.

Behovet av självständighet markerades med jämna mellanrum och diskussionerna intensifierades under 1960-talet. Beslutet om flyttning till Stockholms slott togs under hösten 1974. Under flera års tid var Stora hallen med undantag av mittpartiet en stor konserverings- och packningscentral, stängd för allmänheten på grund av flyttningsförberedelserna. Från den 1 juli 1978 lämnade Livrustkammaren Nordiska museets nämnd och bildade tillsammans med Skoklosters slott och Hallwylska museet en ny museiorganisation med egen styrelse. Den 28 september 1978 invigde Livrustkammaren sina nya utställningar i slottets östra länga och i södra Logårdsflygeln.

/KERSTI HOLMQUIST/

Gustav II Adolfs häst från slaget vid Lützen var en av de stora attraktionerna i Livrustkammaren. Till höger Axel Oxenstiernas släde.

från arkeologin och konsthistorien, inte hade någon fast vetenskaplig grund att stå på. Nu gällde det att avhjälpa detta. Museets kapacitet måste utvecklas genom vetenskapligt skolade medarbetare. Man måste komma ihåg att Bernhard Salin var arkeolog, elev till Oscar Montelius, som han också efterträdde som riksantikvarie 1913. Han disputerade i arkeologi 1904, då han redan kommit i Nordiska museets tjänst, på avhandlingen "Die Altgermanische Tierornamentik", ett ämne som låg konsthistorien nära. *Salin hör till de få personligheter, som på en gång varit framstående vetenskapsmän och framstående museimän och han gav den vetenskapliga lyftning och bärkraft som sedan präglat Nordiska museet*, skriver etnologiprofessorn Nils Lithberg i en minnesruna 1931.²² Salin tvekade aldrig kring förhållandet Nordiska museet och Skansen. De var oskiljaktiga men hade olika inriktning. Hans krafter tycks dock aldrig ha riktigt räckt till för verksamheten på Skansen.

forts. sid. 150

Sune Ambrosiani

Sune Ambrosiani (1874–1950) sköts till Nordiska museet 1903. Han kom att göra stora insatser under museets tidiga decennier, inte minst som historiskt inriktad föremålsforskare. Längre hade han ansvaret för museets hantverks- och skråsamlingar. Han publicerade sig flitigt, inte minst i museets tidskrift och senare årsbok Fataburen, som han i praktiken redigerade under många år. Från starten 1918 var han också redaktör för tidskriften Rig, en uppgift han behöll ända till 1933.

Över huvud taget personifierade Ambrosiani den mångsysslandets och tvärvetenskapens filosofi, som

präglade Nordiska museets ledande företrädare under 1900-talets tidiga decennier. Han var den strängt sakli-

ge föremålsforskaren, lidelsefullt ivrande för undersökningar och fältarbeten och för publicering av forskningsresultat i snabbast möjliga tempo. Ingen kunde vara mera övertygad än han om värdet av den typologiska metod, med vilken Oscar Montelius vunnit sina segrar. *Det var knappast rådligt att rubba hans cirklar genom att byta ut ett föremål ur de serier han ville ställa upp genom att helt ovetenskapligt placera in dem i en ensemble som skulle föreställa en historisk interiör*, karakteriserar Axel Romdahl Sune Ambrosiani.²³

/MATS HELLSPONG/

Gunnar Hazelius exhibris, komponerat av Agi Lindegren.

Invigningen

Den 8 juni 1907 var allt klart för den högtidliga invigningen. Oskar II, som stött Artur Hazelius både genom privata donationer och som regent, var för svag för att delta. Det blev istället kronprins Gustav som i närvaro av ett antal övriga medlemmar av kungahuset, regering och riksdag, främmande länders sändebud, representanter för andra museer både i Norden och i Ryssland, liksom ett mycket stort antal övriga honoratiores, förrättade den högtidliga invigningen.

Gästerna samlades utanför museet. Regnet öste ned. Planen var prydd av äreportar med granrisgirlander och stänger lindade med grönt och med blågula vimplar i toppen. På stora portens båda sidor hängde jättelika vimplar från takkransen ned till trappan. Flottans musikkår spelade från balkongen i ett av mittpartiets sidotorn. Nämndens ordförande Isak Gustaf Clason höll välkomstalet. *Nordiska museet är icke en samling egendomliga föremål uppradade för att roa en nyfiken allmänhet. Nordiska museet är en källa, vars aldrig sinande flöden redan väckt och allt framgent skall väcka och giva kraft åt slumrande nationella ideer.*²⁴ Det var inte bara genom de skådesamlingar som visades utan också genom publikationer, genom föreläsningar och demonstrativa specialutställningar som museet med ökande krafter skulle arbeta för att sprida nordisk, företrädesvis svensk kultur, dvs. arbeta för att lära oss känna och förstå oss själva med våra nationella egenskaper – med våra minnen och våra drömmar.

Kronprinsen förklarade i Konungens namn Nordiska museet öppnat. I samma ögonblick slogs som genom ett under de tunga ekdörarna upp och till tonerna av marschen ur August Södermans "Bröllopet på Ulfåsa" tågade gästerna in. Hazelius byst var placerad i Norra hallens fond, omgiven av dekorationer av blommor och grönt och med band i blågula färger. Härifrån höll styresmannen Bernhard Salin högtidstalet, utformat som en hyllning till Artur Hazelius. *Samlandet var dock endast medlet. Målet var väckande av fosterlandskärleken. Kärlek till vårt gamla härliga land med sina skogomkransade sjöar och fält, vördnad och hängivenhet för det folk, som sedan urminnes tid bebott och odlat detta land, de voro rötterna, från vilka hans verksamhet växte upp.*²⁵ Man sjöng "Du gamla du fria", varpå hyllningar framfördes av representanter för olika organisationer och länder. Dagen avslutades

med middag för särskilt inbjudna gäster, då bland andra Viktor Almqvist talade till Hazelius minne. Ecklesiastikministern Hugo Hammar skjöld höll tacktalet där han erinrade om att så länge Sverige äges av svenskar, så länge skall Nordiska museet stå och växa, troget understött av det land, vilkets minne det bevarar.²⁶

Dagen därpå slogs portarna upp för allmänheten.

Nordiska Museets afdelning
 Å
LEJONSLÄTTEN
 Kulturhistoriska samlingarna
 öppna Söndagen den 9 Juni kl. 1-3 e. m.
 Inträdesavgift: 1 krona, Barn under 12 år halft afgift;

Å
SKANSEN
 Söndagen den 9 Juni:
TVÅ KONserter.
 Rytmiska koraler.
 Sång af Stockholms Sångareförbund
 under anförande af Direktör O. KDBERG.
 Strängospel.
FOLKDANSAR.
RINGLEKAR.
 Jössehäradsjäntan Lydia Flood
 i Bollnässtugan.
 Servering vid Bredablick, i Högloftet, Idunshallen, Balderslunden och å Sagaliden.
 Obs! Middagsservering i Högloftet och Idunshallen.
 Inträdesavgift: 50 öre. Barn intill 12 år halft afgift, intill 3 år helt tillfrädd.
 Skansens portar stängas kl. 10 e. m.
 Programmet följer under föreställning af gymnasiet väderick

Ur programmet:
 1. 18. Skansen portar och Bredablicks museum öppnas.
 2. 19. Skansen öppnas.
 3. 20. Skansen öppnas.
 4. 21. Skansen öppnas.
 5. 22. Skansen öppnas.
 6. 23. Skansen öppnas.
 7. 24. Skansen öppnas.
 8. 25. Skansen öppnas.
 9. 26. Skansen öppnas.
 10. 27. Skansen öppnas.
 11. 28. Skansen öppnas.
 12. 29. Skansen öppnas.
 13. 30. Skansen öppnas.
 14. 31. Skansen öppnas.
 15. 32. Skansen öppnas.
 16. 33. Skansen öppnas.
 17. 34. Skansen öppnas.
 18. 35. Skansen öppnas.
 19. 36. Skansen öppnas.
 20. 37. Skansen öppnas.
 21. 38. Skansen öppnas.
 22. 39. Skansen öppnas.
 23. 40. Skansen öppnas.
 24. 41. Skansen öppnas.
 25. 42. Skansen öppnas.
 26. 43. Skansen öppnas.
 27. 44. Skansen öppnas.
 28. 45. Skansen öppnas.
 29. 46. Skansen öppnas.
 30. 47. Skansen öppnas.
 31. 48. Skansen öppnas.
 32. 49. Skansen öppnas.
 33. 50. Skansen öppnas.
 34. 51. Skansen öppnas.
 35. 52. Skansen öppnas.
 36. 53. Skansen öppnas.
 37. 54. Skansen öppnas.
 38. 55. Skansen öppnas.
 39. 56. Skansen öppnas.
 40. 57. Skansen öppnas.
 41. 58. Skansen öppnas.
 42. 59. Skansen öppnas.
 43. 60. Skansen öppnas.
 44. 61. Skansen öppnas.
 45. 62. Skansen öppnas.
 46. 63. Skansen öppnas.
 47. 64. Skansen öppnas.
 48. 65. Skansen öppnas.
 49. 66. Skansen öppnas.
 50. 67. Skansen öppnas.
 51. 68. Skansen öppnas.
 52. 69. Skansen öppnas.
 53. 70. Skansen öppnas.
 54. 71. Skansen öppnas.
 55. 72. Skansen öppnas.
 56. 73. Skansen öppnas.
 57. 74. Skansen öppnas.
 58. 75. Skansen öppnas.
 59. 76. Skansen öppnas.
 60. 77. Skansen öppnas.
 61. 78. Skansen öppnas.
 62. 79. Skansen öppnas.
 63. 80. Skansen öppnas.
 64. 81. Skansen öppnas.
 65. 82. Skansen öppnas.
 66. 83. Skansen öppnas.
 67. 84. Skansen öppnas.
 68. 85. Skansen öppnas.
 69. 86. Skansen öppnas.
 70. 87. Skansen öppnas.
 71. 88. Skansen öppnas.
 72. 89. Skansen öppnas.
 73. 90. Skansen öppnas.
 74. 91. Skansen öppnas.
 75. 92. Skansen öppnas.
 76. 93. Skansen öppnas.
 77. 94. Skansen öppnas.
 78. 95. Skansen öppnas.
 79. 96. Skansen öppnas.
 80. 97. Skansen öppnas.
 81. 98. Skansen öppnas.
 82. 99. Skansen öppnas.
 83. 100. Skansen öppnas.

Nordiska museet slog upp sina portar för allmänheten söndagen den 9 juni 1907 efter den högtidliga invigningen dagen innan. På affischen annonseras detta som "Nordiska Museets afdelning å Lejonslätten. Kulturhistoriska samlingarna", men Skansens program får ändå de fetaste rubrikerna. Entrén till museet var 1 krona, till Skansen bara 50 öre.

Motstående sida. Nordiska museets nya byggnad invigdes den 8 juni 1907 av kronprins Gustav, sedermera Gustav V. Regnet öste ned. Fasaden var smyckad med banderoller i blågult och Flottans musikkår spelade från läktarna i tornet. På trappan paraderar de folkdräktsklädda kullorna. Foto Anton Blomberg.

T.v. Professor Isak Gustaf Clason, nämndens ordförande och museets arkitekt, hälsar välkommen. Foto Anton Blomberg.

Mitten. Välkomstceremonin, tecknad i tidningen Dagen. *Mitten t.h.* Styresmannen Bernhard Salin högtidstalar framför den rikt smyckade bysten av Artur Hazelius i museets norra hall. Okänd tidning.

Nedan. De kungliga anländer till invigningen.

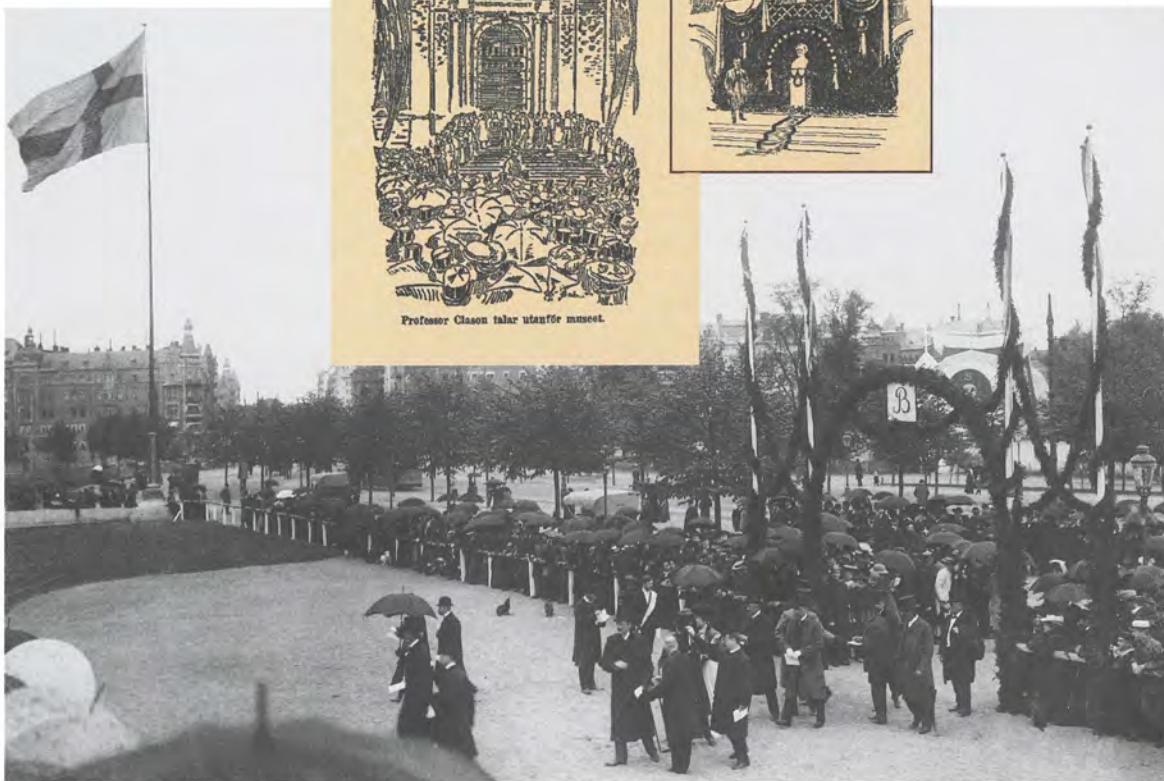
Foto Anton Blomberg.

Nordiska museets invigning.

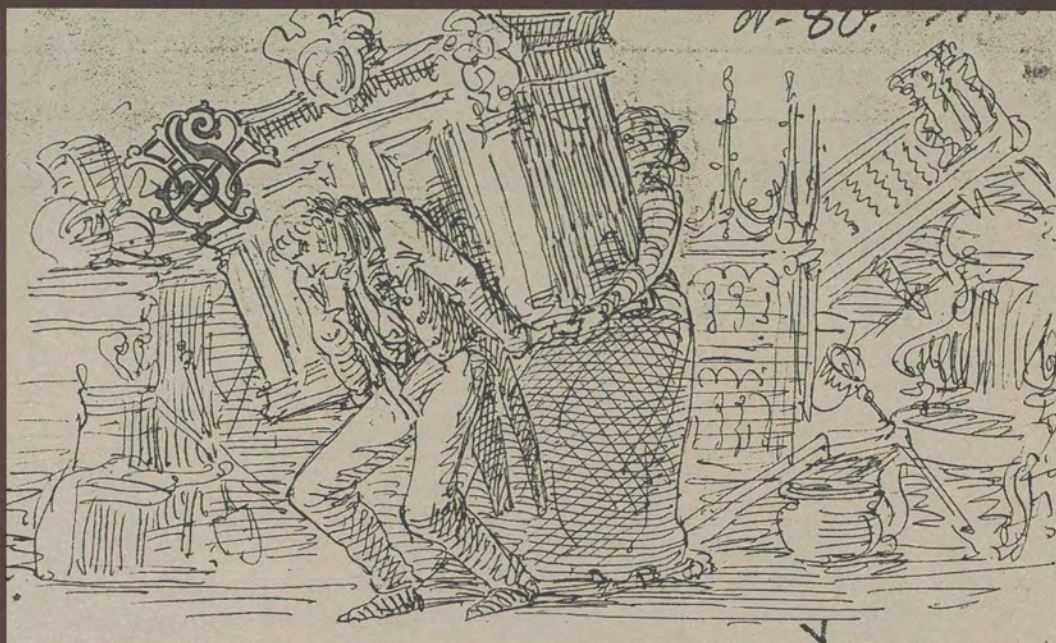

Professor Clason talar utanför museet.

Nordiska museets öppnande.

Broder Lär! Af ofvantaende torde Du klarligen finna att jag
 så temmeligen vet hvad Du sysslar med nu för tidare. Gamle gym-
 nasiark! Du öfvar dina krafter på stök i "fornsalen". Allt gå; det är
 både nyttigt och adelt. Men att din snälla fru skall ikläda sig en
 "kulis" släpande gestalt på äldre dagar, det är, lindrigt sagt, en vild-
 het hvarom jag aldrig kunde misstänka ditt ridderliga sinne. Hoppom
 att ryktet nu såsom ofta förut, bläst falska toner i sin trumpet, och att
 Du skonas din maka från de bördor hvilka din egen ifver finner ljufviga
 och fjäderlätta, blott de äro väl insmorda med antediluvianskt lamm
 och knaka i mörknade fogningar för dina kämparöfvar. Se själf huru
 qvickt det ser ut och tänk om släpet faller ned på din hustrus fötter,
 det blefve betänkligt! Timmerholm, Timmerholm... etc etc!

Tack för sist! Du kom ej tillbaka och hade ej lust att taga en nattkur på skug-
 gan, ehuru det på den tiden var både varmt och grönt der ute. Nu är detta

Museilandet tar form

...SNIPSKÅLAR, ÖLBULLAR, KANNOR, GRÖTABYTTOR OCH ANDRA SMÅLÄNDSKA KURIOSA

G. O. HVLÉN-CAVALLIUS OM SIN SAMLING 1865

DET VAR I DALARNA 1872 som Artur Hazelius blev medveten om att den gamla folkkulturen höll på att förändras. Men just där kunde han också se exempel på hur folkкультurens föremål blivit värda att bevara. Det fanns nämligen ett museum i Falun. Inte särskilt omfattande, men i samlingarna ingick bl.a. små dockor med några av landskapets sockendrakter. Offentliga föremålssamlingar hade börjat bli en aktuell fråga i flera svenska städer vid denna tid och öppnandet av Skandinavisk-etnografiska samlingen i Stockholm 1873 var ett av många tecken på att Sverige höll på att bli ett museiland.

Museisverige tog form i en växelverkan mellan huvudstadens institutioner och landsortsstädernas. I denna artikel ska relationen mellan Nordiska museet och de regionala museer, som så småningom kom att kallas läns museer, belysas med några kon-

kreta exempel från det senare 1800-talet och tidigare 1900-talet. Det handlar om hur föremålssamlingar skulle visas i museer, om intresset för gamla byggnader och om olika sätt att sprida en gemensam syn på museer och på museiarbete. Det handlar också om gränser och samband mellan centralt och regionalt.

Landskapen hade tidigt blivit museigeografins grundenhet. Museet i Falun ägnades Dalarna. I Växjö fanns Smålands museum, uppmärksammat i huvudstadens tidningar 1870 för sin nya inriktning på det kulturhistoriskt värdefulla. Det som i de flestas ögon, enligt en tidning, var skräp. I Visby hade läroverksadjunkten P.A. Sæve försökt skapa ett gotländskt landskapsmuseum redan i slutet av 1850-talet. Sedan hade han, i Aftonbladet 1866, föreslagit att alla länsstäder skulle visa sitt landskaps folkliga egenart bl.a. genom att ha fornsalar med föremålssamlingar.

När denne Sæve 1874 till sist själv började skapa Gotlands fornsal hade han sett Hazelius nyöppnade museum. Folkкультurens föremål kom mer i fokus och fornsalen fick en ny ställning. Först hade Sæve nämligen tänkt sig historiska samlingar knutna till stadens läroverk. Så var det på flera andra håll i landet, vilket åtminstone teoretiskt var början till ett annat slags museum med både historiska och naturhistoriska samlingar. I det tidiga 1870-talet skapades istället några fristående kulturhistoriska museer: Gotlands fornsal och ett par andra regionala museer – både före och efter Hazelius.

Regionalt museiskapande kunde vara en driftig mans livsuppgift, men det

Motstående sida. P.A. Sæve flyttar Gotlands fornsals samlingar med hjälp av sin hustru 1876. Ur brev till Sæve från F.W. Scholander. Kungl. Biblioteket.

var inte formellt ett enmansföretag. I Falun skapades museet av Dalarnas fornminnesförening. På Gotland fick fornsalen genast stöd i form av Föreningen Gotlands fornvänner. De män som 1877 gjorde ett upprop för ett historiskt museum för Kristianstads län började med att bilda en förening. Trots namnet var deras museiplan mer inspirerad av Skandinavisk-etnografiska samlingen i Stockholm än av det närbelägna och drygt sju decennier gamla Historiska museet vid universitetet i Lund. En frivillig organisation för att uppmärksamma och rädda gemensamma historiska minnen blev den regionala modellen, ofta benämnd fornminnesförening. Det innebar att regionalt museiskapande inte var en enskild persons konkurrens med museet i huvudstaden. Den samlare och militär som var Artur Hazelius kontakt i Halmstad meddelade efter 13 års brevväxling 1886 att ett halländskt museum var på gång och därmed bytte han pronomen: från *jag* och *min samling* till *vi* och *vårt museum*. Den ideella organisationen blev också den lösning Artur Hazelius själv valde när han 1880 bildade Samfundet för Nordiska museets främjande. Liksom landskapens och länens fornminnesföreningar tillgodosåg Samfundet museiskapandets behov av offentlighet och av garanti att företaget tjänade det allmännas bästa.

Utställandet – principer att följa

På 1880-talet öppnades museer i flera residensstäder. Några av de sydligare

var försedda med stuginteriörer. I den nybyggda Fornstugan i Kristianstad (1886) fanns en skånsk bondstuga med två figurdockor i folkdräkter. På fotografier ger arrangemanger intryck av att närmast likna Hazelius halländska "bålastuga" både i fråga om rummet och personnaget. Det inre av en halländsk ryggåsstuga var planerat, men inte klart, när Hallands museum öppnades i Halmstad 1889. Smålands museum, invigt 1890, visade en småländsk fornstuga. Kalmar läns fornminnesförening diskuterade att göra både en öländsk och en småländsk stuga med husgeråd och nationaldräkter, men hade inte råd.

En generation senare hade utställandets principer och estetik förändrats. I det tidiga 1900-talet sammanföll uppställningen av Nordiska museet i den nya byggnaden på Djurgården med den professionalisering som bildandet av Svenska museimannaföreningen 1906 var ett uttryck för. Just det inne i museet utförda arbetet, samlingarnas ordnande som det benämndes, var en av de särskilt utpekade professionella uppgifterna. Nordiska museet var tidens största exempel på detta och regionala museer vände sig till det centrala museet för sakkunskap. Nordiska museets intendent Axel Nilsson gjorde ett utlåtande för Örebro läns museum 1910 och ett för Dala fornsal 1914. Styresmannen Gustaf Upmark besökte Nyköping 1915 angående en plan för Södermanlands läns museum.

Örebro läns museum gjordes sedan

om av den unge Sigurd Wallin som skapade avdelningar av museisamlingarna och använde två principer hämtade från Nordiska museet. Den ena var uppdelningen av föremål i "allmoge" och "högre stånd". Detta trots att Örebro-museet inte hade tillräckligt av varken det ena eller det andra. Högreståndssamlingen t.ex. var ofullständig, en blygsam början till en avdelning efter auktoritativ förebild, rapporterade Wallin. Den andra hade med teknik och estetik att göra. Allmogeavdelningen inreddes med skärmväggar, klädda med gråbrun väv av samma sort som använts i Nordiska museet. Väven och uppdelningen i allmoge och högre stånd hade blivit självklarheter när Wallin i början av 1920-talet ändrade om Kalmar läns museum. Själv hade han då blivit intendent vid Nordiska museet. I Kalmar införde han skärmar klädda med grå juteväv, lister målade med brungrå lasyr, pallar och väggska. En del var gjort genom ombyggnad av gammal montermateriel, vilket påminner om att skärm- och pallsystemet representerade ett mer öppet utställningsideal än det sena 1800-talets slutna (men också hemlighetsruvande) montrar. Den gråbruna väven bildade en neutral eller saklig bakgrund som inte konkurrerade med utan snarare var avstämmd mot föremålen av trä. Inte bara Sigurd Wallin arbetade med sådana arrangemang, de var under lång tid närmast norm för både nybyggda och omgjorda regionala museer.

Interiör av Fornstugan i Kristianstad. Foto Karl Dahlgren, efter vykort i Kristianstads läns museums arkiv.

Byggnader – den delade kunskapen

I det tidiga 1900-talet växte intresset för gamla byggnader. Från mitten av 1910-talet sammanföll Nordiska museets byundersökningar och olika regionala planer på friluftsmuseer. Med sin riksomfattande överblick framhöll Nordiska museets Axel Nilsson 1914 om Dalarna att: *Intet landskap i vårt land har en sådan rikedom på äldre värdefulla allmogebyggnader och ingenstades kan vår äldre bostadshistoria så klart avläsas.* Det fanns därför anledning att ställa krav. Dalarnas fornminnesförening uppmanades att skapa ett friluftsmu-

seum, ett Skansen för Dalarna. På andra ställen kom initiativet från regionalt håll. När Västmanlands fornminnesförening fick veta att en tjänsteman från Nordiska museet skulle besöka landskapet för forskning 1916, beslöt man att bidra till resekostnaderna med 150 kr *förutsatt att han vistades i Västmanland en månad och därvid gjorde undersökningar med hänsyn till planen att få till stånd ett hembygdsmuseum i Västerås.*

Sigurd Erixon gjorde flera resor i Västmanland 1916. I en deltog fil.kand. Sven T. Kjellberg, som inte

långt därefter blev intendent i Västmanlands fornminnesförening och den som fick hålla i arbetet med friluftsmuseet Vallby i Västerås. När Kjellberg gjorde upp en plan för Vallby kunde han ta hjälp av en fyllig genomgång av "Västmanländsk byggnadskultur" som Sigurd Erixon skrivit för Svenska Turistföreningens Årsskrift 1918. Men allra först hade Kjellberg katalogiserat Västmanlands fornminnesförenings samlingar. Det föranledde en notis i Fataburen 1917, katalogiseringen hade nämligen gjorts enligt de principer som tillämpades vid Nordiska museet och detta

museum hade dessutom fått en dubbellett av katalogen.

I möjligheten att göra dubbletter eller kopior låg en nyckel till samarbete. Det gällde även byggnader. Vad Nordiska museet samlade var främst uppgifter. Det var inte själva objektet som räddades, utan den kunskap som bevarades i det skrivna, tecknade och fotografiska material som hemfördes till museets arkiv. Sådana uppgifter kunde mångfaldigas och kunskapen därmed delas av flera. En specifik form för kunskapsdelning var den tillfälliga utställningen. Sedan 73 värmländska herrgårdar snabbinventerats visades resultatet i en särskild Herrgårdsavdelning på en stor Värmlandsutställning i Karlstad samtidigt som nybyggda Värmlands museum invigdes 1929. Detta var en markant regional manifestation, där alltså det centrala museet hade en roll och bidrog till det lyckade resultatet. Ett par inventeringar hade redan tidigare redovisats i andra städers utställningar. Det borde göras i alla landskap, underströk Nordiska museets amanuens när han talade i Karlstad och nämnde både de landskap som varit först och de personer som medverkat till att dessa varit först. Nordiska museet satte strålkastare på landskap efter landskap, jämförde inte bara regional byggnadskultur utan även det regionala arbetet för denna byggnadskultur.

Nordiska museets fältarbeten underströk fortsättningsvis den sociala tudelning som hette allmoge och

högre stånd. Värmland t.ex. var på 1920-talet inte bara uppmärksammat för sina herrgårdar. Sigurd Erixon efterträdde Nils Keyland som rådgivare åt friluftsmuseiskaparna i Karlstad, ett engagemang som han kopplade till sin snabbinventering av den gamla svenska allmogekulturens rester. Ett uppmuntrande stöd för det regionala arbetet var hans uttalande att han under sina resor inom landet icke förut påträffat någon så idealisk plats för friluftsmuseum som Mariebergsskogen. Allmogebyggnader och herrgårdar, men också boställen och prästgårdar, gjorde Nordiska museet till den främste byggnadsintressenten i landet, bara byggnader i statlig ägo hade blivit föremål för statlig kulturminnesvård. Det var också Nordiska museet som började uppmärksamma städers äldre bebyggelse. Sven T. Kjellberg hade varit inkopplad i Sigurd Erixons arbete med det tidiga stadshistoriska verket om Ronneby (1918). Redan 1920 skrev Kjellberg som intendent i Västmanland om "Det gamla Västerås" och redan i första planen för friluftsmuseet Vallby övervägde han att ta med byggnader från staden.

Utbildning – kontakter och lärdomar

Sven T. Kjellberg var den förste fackutbildade museimannen i Västmanland. Fil.mag. Ragnar Jirlow förmedlades från Nordiska museet till en intendentpost i Västerbotten 1920. Första sommaren där ledde

han en expedition med två teknologer inom ramen för Nordiska museets byundersökningar, vilken också gav material för planeringen av friluftsmuseet Gammlia i Umeå.

Manne Hofrén, som deltagit i flera av Nordiska museets expeditioner, blev Sigurd Wallins medhjälpare vid omändringen av Kalmar museum i början av 1920-talet och fick sedan tjänst i Kalmar. Bengt Cnattingius, som bl.a. lärt sig katalogisera vid Nordiska museet, kom till Östergötlands museum för att just katalogisera samlingarna där. Hofrén och Cnattingius blev givna medarbetare för Sigurd Wallin när han undersökte herrgårdar och andra byggnader i bl.a. Tjust och Östergötland. Genom sådana samarbeten bidrog Nordiska museet till regionala museimäns arbetsuppgifter och i viss mån till deras professionella status.

Ragnar Jirlow hade varit frivillig medarbetare utan lön, lärjunge, åt den förste professorn i folklivsforskning Nils Lithberg, och kanske var Jirlows särskilda intresse för föremål ett resultat av denna relation. Den tidiga historien innehåller exempel på individuella utbildningar, så t.ex. skickade Föreningen Jämtslöjd sin medarbetare Agnes Ericsson på en månads lång kurs vid Nordiska museet 1911, ett speciellt utbildningsarrangemang för just henne, med textil inriktning. Under 1920-talet blev en mer formaliserad tjänstgöring vid Nordiska museet i och för museal utbildning allt vanligare. Våren 1928 hade museet tagit emot 9 personer,

Dräktdockor i Dala fornsal, iförda dräkter från Husby socken, utflyttade för fotografering på 1930-talet. Foto Dalarnas museum.

vanligen i två månader – den tid som just blivit bestämd som minimifordran för att få intyg. Det var en utbildning i de rent museala uppgifterna, bl.a. föremålshandling, korrespondens och museimannaskapets förpliktelser i allmänhet. På Skansen studerades flyttning av byggnader, underhåll och över huvud taget skötseln av ett friluftsmuseum. Undersökningsmetoder i fält, arkivstudier och fotografering förberedde för egna expeditioner. Blivande museimän

kunde också få provtjänstgöring vid Statens historiska museum. Det tänktes underlätta riksantikvariens arbetsbörda eftersom de som fick tjänst i landsorten sedan visste hur ett ärend skulle skötas. Lika direkt, för att inte säga pragmatiskt, var knappast Nordiska museets utbildningsintresse. Men det låg en framtida nytta i att skapa relationer till blivande kollegor och förmedla en gemensam syn på arbetsuppgifterna och hur dessa skulle utföras.

Museisverige – skillnader och komplettering

Styrelseposterna i Svenska Museimannaföreningen innehades länge av museimän i huvudstaden, Nordiska museet var självklart representerat. Denna förening blev först forum för synen att landets museer kunde delas upp i två grupper, centralmuseer och landsortsmuseer som på olika sätt, inte minst vetenskapligt, skilde sig åt. Snart visade sig landsortens museer vara av två slag, bygdemuseerna tillkom och den svenska museihierarkin med sina tre nivåer av centralt, regionalt och lokalt fick sin formel på ett av museimannaföreningens möten. Det var mycket tal om skillnader och gränser på 1910-talet. I det konkreta arbetet kommunicerade Nordiska museet samtidigt med museer ute i landet individuellt. Centralmuseet kunde, som redan framskymtat, bekräfta en regional särställning i jämförelse med andra regioner i landet och i jämförelse med regionens egna bygdemuseer. Men också framhålla att denna ställning förpliktade. Axel Nilssons tidigare citerade utlåtande till Dalarna 1914 var just sådant. När Sigurd Erixon 1926 visade den nyordnade Dala fornsal för landstingsmän passade han på att för dem reda ut skillnaden mellan bygdemuseerna, de s.k. gammalgårdarna och ett landshapsmuseum som Dala fornsal.

Nordiska museets tjänstemän kunde lämna de intyg som regionala museiskapare behövde för att skaffa sig resurser. Att Dala fornsals samlingar var värdefulla intygade först Axel

Nilsson 1914 och sedan Sigurd Erixon 1926. Båda undvek risken att deras beröm skulle tas som inträkt för att man regionalt kunde slå sig till ro. Båda framhöll nämligen med kraft vikten av att man fortsatte samla. Inom kort ska det viktigaste materialet vara skingrat, skrev Sigurd Erixon. Lika hotfullt hade han formulerat det något år tidigare då han manade östgötar till insatser i Östergötland. Det var i en handledning i kulturminnesvård och hembygds-kunskap som Östergötlands Fornminnes- och Museiförening låtit göra med tanke på de många fornminnesvårdare som den, i likhet med ett par andra regionala föreningar, utsett till sin hjälp. *Medarbetarna ute i bygderna* kallade Sigurd Erixon dem och skulle senare skapa en riksomfattande kår av sådana lokala kunskapsförmedlare genom att värva ordsmedelare till Nordiska museet.

I den östgötska handledningen framtonade Östergötlands museum och Nordiska museet som ganska jämbördiga representanter för vetenskapligt ledda museer – till skillnad från bygdemuseer. I andra sammanhang kunde Nordiska museet och Statens historiska museum framträda som en logisk helhet. Så var det 1908 när ett första möte i svensk folkkunskap hölls och de båda huvudstadsmuseerna tillsammans sades representera denna folkkunskap. Intendenten i Västernorrland var en av de få regionala museirepresentanterna vid detta möte, men hade sedan intressanta lärdomar att rapportera

för sin styrelse. Stor uppslutning var det vid det intendentmöte som riksantikvarien inbjöd till 1930. 22 museer utanför Stockholm var representerade, 16 var läns museer. Vid detta möte hade Nordiska museet en framträdande roll. Sigurd Erixon påpekade att de flesta svenska museer främst hade ett etnografiskt material och pläderade för samverkan mellan museerna med Nordiska museet som den naturliga förmedlaren. Några av de regionala museimännen var dock mer angelägna om att diskutera dubletter. Intendenten i Värmland, Helge Kjellin, önskade *avskrifter, förteckningar och beskrivningar av allt material, som redan samlats i Nordiska museet från hans landskap*.

Vad Sigurd Erixon önskade var att museerna skulle skaffa sig en specialitet. Läns museer måste visserligen vara mångsidiga och samla allt möjligt, men han ville ändå föreslå en specialitet vald i samråd med de andra. Specialisering skulle innebära komplettering och mindre dubbelarbete. I sina skrifter hade han tidigare pekat på regionala skillnader och specialiteter när det gällde sådant som byggnader och möbler. Men det var snarast vad han bidragit med på den stora Göteborgsutställningen 1923 som skulle bli vägledande för den specialisering som följde. I Göteborg hade hantverk och industri varit en uppmärksam avdelning och i det tidiga 1930-talet började flera museiintendenter att lyfta fram det regionalt karaktäristiska i traditionellt arbets- och näringsliv.

Uppmuntrade av huvudstadsmuseet förtydligade de den regionala identiteten.

Detta regionala arbetsliv representerade sjöfolk, stenhuggare, glasblåsare och andra hantverkare men var tämligen enkönat, eftersom det i hög grad handlade om männens arbete. Var det ändå en social nyansering av det gamla parbegreppet allmog och högre stånd? Eller snarare uttryck för den tendens som också innebar att teknik och industri 1936 fick sitt eget tekniska museum i huvudstaden. Specialiseringar i museivärlden var av olika slag, så småningom skulle också allt fler byggnader föras till det antikvariska området och inte längre vara ett Nordiska museets revir. Oavsett sådana förändringar lockar backspegeln med en bild av kontinuitet i svenska museirelationer. Erixons förslag anno 1930 ser ut som en föregångare till det samarbete som sedan 1970-talet varit den svenska museivärldens specialitet. Den samordnade samtidsdokumentationen där museer i samråd med varandra åtagit sig olika områden för en gemensam sak och för att undvika dubbelarbete.

Nordiska museet och hemslöjdsrörelsen

Styrelsesammanträde i Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund 1922 i Nordiska museet. Fr.v. hemslöjdschefen i Gävle Ebba Fick, t.f. sekreteraren i Kommerskollegium Knut H. Eriksson, hemslöjdschefen i Malmö Lizzie Möller, ordföranden landsbördingen i Kalmar län Johan Falk, v. ordföranden i Malmöhus läns hushållningssällskap Gustaf Leufvén, Anna Fablén ordförande i Ångermanlands hemslöjdsförening, konstnären Gustaf Ankarcrone samt Stina Rodenstam.

Artur Hazelius räknas som den främste idégivaren till hemslöjdsrörelsen. Nordiska museets tidiga inriktning på en bred dokumentation av landsbygdens liv och arbete bidrog i hög grad till att skapa ett intresse för folkkulturen. Detta tog sig olika organiserade former varav hemslöjdsrörelsen är en. Dess uppbyggnadsperiod låg omkring sekelskiftet. Hemslöjdsrörelsen har haft sin utgångspunkt i bondesamhällets bruksföremål och i det som kallas för svensk folkkonst. Museets samlingar har i detta sammanhang spelat en mycket viktig roll. Men utbytet har varit ömsesidigt. Hemslöjdsrörelsens portalfigur, Lilli Zickerman, startade

Föreningen för Svensk Hemslöjd år 1899. Hon började sedan ett landsomfattande inventeringsarbete, som museet stödde. Resultatet, ett samlingsverk över svenska allmogetextilier bestående av 24.000 kommenterade fotografier, finns nu i museets arkiv.

Under hemslöjdsrörelsens uppbyggnadsskede gav museet på somrarna från år 1911 speciella studiekurser. Museets samlingar ansågs så betydelsefulla att 1917 års hemslöjdskommitté föreslog att en högre hemslöjdsskola skulle inrättas i anslutning till museet. Så blev emellertid inte fallet. En avancerad utbildning startade istället så småningom (1967) vid Handarbetets

Vänners skola och där har undervisningen i slöjdhistoria alltsedan dess skötts av tjänstemän från Nordiska museet. Förutom att förmedla kunskap har många av museets utställningar också haft som syfte att stimulera intresset för eget skapande. En del tillfälliga utställningar har föregåtts av slöjdinventeringar och har sedan blivit inkörsporten till en revitalisering av olika tekniker. I detta sammanhang är det viktigt att också påminna om tjänstemännens publikationer med anknytning till slöjden. Anna-Maja Nyléns bok "Hemslöjd. Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut", utgiven i flera upplagor sedan 1968, är en klassiker.

År 1973 övertog museet Hedvig Ulfsparrs textilsamling, som innehåller en bred dokumentation av hemslöjdsrörelsens textila alster och som visas i Textilmuseet i Högbo, Sandvikens kommun, Gästrikland.

Ett sentida exempel på samarbete mellan museet och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund är det stipendium som institutionerna alltifrån år 1993 delar ut till slöjdare. Slöjdaren deltar sedan med egna verk i museets årliga utställning Slöjd*Jul, som också visar besläktade äldre slöjdföremål.

/INGRID BERGMAN /

Nordiska museet och de tusen hembygdsgårdarna

Grundaren av Funäsdalens hembygdsmuseum i Härjedalen, Erik Fundin, i en av utställningarna där. Foto Emil Bäcklin.

Den svenska hembygdsrörelsen har en av sina djupaste rötter i 1800-talets romantiska engagemang för folkkulturen, dvs. samma idéströmning som väckte Artur Hazelius planer på att skapa Nordiska museet. De regionala fornminnesföreningarna – som blev upphov till våra läns museer – hade börjat samla ”fornsaker” inom sina landskap; det första museet öppnade i Växjö redan

1867. Hazelius inriktade sig på hela riket (rentav hela Norden – även om målsättningen bara kom att leva kvar i museinamnet). Museer som enbart tog sikte på att spegla ett lokalt kulturarv tillkom första gången på 1890-talet, men eftersom dessa byggde på samma ideologi fick de också näring av den fosterlandskärlek som genomsytrade Artur Hazelius skapelse. De var alla samma andas barn.

När så Karl-Erik Forsslund vid sekelskiftet gav ut sin bok ”Storgården” tog hembygdssromantiken en något annan inriktning. Det var nu själva rörelsen föddes, koncipierad som en protest mot de samhällsförändringar som höll på att ersätta den gamla allmogekulturen med en ny stads- och industrikultur, där den enskilda människan fick mindre plats, mindre sol och luft.

Forsslund beundrade förvisso Hazelius insatser; han hade själv hämtat inspiration till sitt försvar för landsbygdens kulturarv under sina vandringar på Skansen. Men Nordiska museet och andra stora museer hyste han en viss skepsis emot. Han ifrågasatte deras folkliga förankring:

...ett stort museum kan inte undgå att i viss mån bli ett mausoläum. En väldig grav, där föremålen radas upp som katakombernas balsamerade lik – ännu levande endast för vetenskapsmannen, fornforskaren och historikern, men döda för folket i gemen.

(Ur Hembygdsvård, 1914)

Som motpol såg han det lilla lokala museet, där folkets traditioner och minnen bevarades mitt i människornas egen vardagsverklighet. Bygdemuseet skulle egentligen inte se ut som ett museum, snarare likna *ett hem, organiskt uppvuxet ur marken*. Hembygdsvårdens uppgift skulle vara att skapa sådana *värkliga varma*

svenska hem – så sammanfattade Forsslund sitt program.

Men museitanken övergavs inte inom rörelsen. Den fick näring av de landskapsrum som Nordiska museet inrättade när dess stora byggnad på Djurgården stod färdig 1907. Många hembygdsföreningar grundades långt fram i 1900-talet med syftet att samla in och bevara de bondesamhällets artefakter som höll på att förbrukas i allt snabbare takt och ersättas av industriprodukter. Stugorna i hembygdsparker och hembygdsgårdar fylldes med föremål som människor "donerade" när de inte hade plats för dem hemma längre.

Artur Hazelius var en föredömlig samlare, noggrann i sin dokumentation, pragmatiskt inriktad på att föremål måste omges med kunskap för att kunna användas i forskning och folkbildning. Inte alla behjärtade hembygdsvårdare hade vare sig tid eller tanke för den uppgiften; museiföremålen förblev ofta sig själva nog.

Nordiska museet och länsmuserna var bygdemuseets förebilder; hembygdsgården hämtade sitt ideal från Skansen och i någon mån från den Forsslundska utopin. I skärningspunkten mellan dessa båda målriktningar uppstod ibland en konflikt för hembygdsrörelsen. I bästa fall löste man den, antingen till välordnade

lokala museer eller till miljöer som andades något av det gamla hemmets trivsel. I sämsta fall blev den gamla stugan ett kuriosakabinett eller en unken och kylig miljö med *knarrande trappor och betsel från Isdal* (som i Harry Martinsons dikt "Museet").

Där står egentligen hembygdsrörelsen ännu idag. Den har gett oss omkring ett tusen hembygdsgårdar landet över. Bara en tiondel därav kan betraktas som museer, påstår den senaste museiutredningen. Orättvist, kan man tycka, men samtidigt ett uttryck för den konflikt som aldrig blivit riktigt löst. Den tunga uppgift, som förvaltningen av det massiva förrådet av fastigheter och föremål medfört, har hämmat det som jag gärna vill se som rörelsens huvuduppgift: ett kraftfullt engagemang för kulturmiljö och lokal identitet i nuets samhällsutveckling.

Det hindrar naturligtvis inte att man måste känna en djup respekt för det enorma arbete som – med inspiration från Artur Hazelius båda skapelser – lagts och läggs ned i våra hembygdsgårdar. Och för den kärlek som gett styrka därtill.

Mötet mellan Nordiska museet och hembygdsrörelsen har burit många handa frukter. Museets insamlings- och inventeringsverksamhet har förmedlat idéer och inspiration till hem-

bygdsrörelsen. Många hembygdsvårdare har hämtat kunskap och metodisk erfarenhet ur museets publikationer. I folkminnessamlingarna har hembygdsforskare funnit rikligt källmaterial. Centralmagasinet och Lantbruksmuseet i Julita har blivit en förebild för hembygdsföreningarna när det gäller att hantera sina stora samlingar från bondesamhället.

Förhoppningsvis har Nordiska museet haft motsvarande utbyte av sina kontakter med hembygdsvårdare landet över. Längre bevakade man noga vad som skedde i den lokala och regionala museivärlden landet över; under åren 1931–1956 publicerades i Fataburen varje år en utförlig krönika med samlingsrubriken "Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar".

Hembygdsrörelsen har genom sin riksorganisation medverkat i åtskilliga av Nordiska museets aktiviteter, t.ex. i arbetet kring torpinventeringarna under 1970-talet och den stora utställningen "Den Svenska Historien" 1993. Regelbundna överläggningar har, i varierande omfattning, genom åren hållits mellan förbundet och museet med inriktning på samarbete och stöd för båda.

Förhoppningsvis kommer detta samarbete att fortsätta.

/JOSEF RYDÉN/

De ”tålmodiga sanningssökarna”

ATT OSTÖRD AV BRÖDBEKYMREN ODELAT FÅ ÄGNA SIG ÅT VETENSKAPLIGA UTREDNINGAR OCH STUDIER...

UR VON HALLWYLSKA GÄVOBREVET TILL PROFESSUREN I FOLKLIVSFORSKNING 1919

FÖRSTA VÄRLDSKRIGET betydde sämre ekonomi för museet, att utlandskontakterna minskade och att tjänstemännens resor inte kunde sträcka sig utanför Nordens gränser. Dyrtiden som följde betydde också inskränkningar. Inte desto mindre utvecklades museet: förvärv av storartade föremål berikade samlingarna, byundersökningar genomfördes, nya byggnader uppfördes på Skansen och den museala filmverksamheten kom igång. Museet tog aktiv del i landets hembygdsvård och blev dess andliga centralpunkt. Hembygdsrörelsen var då en blomstrande folkrörelse och kanske var den en av de mest betydelsefulla frukterna av Hazelius arbete.

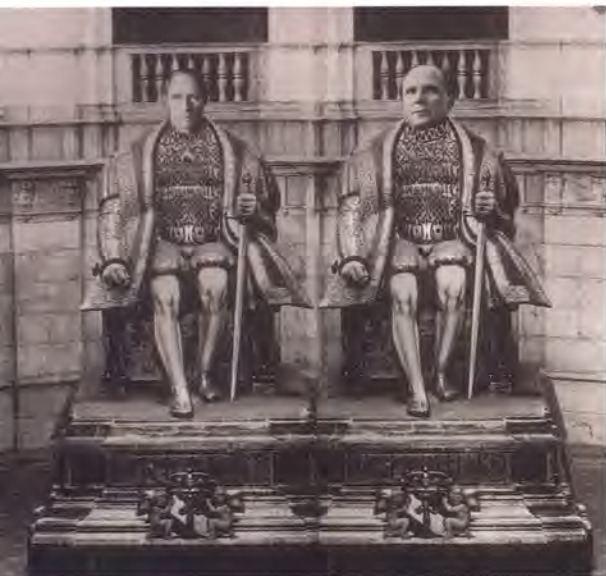
Samfundet Nordiska museets Vänner stiftades 1918 för att ge ekonomiskt stöd och hjälp vid föremålsförvärv.

Framför allt betydde tiden ett genomslag för Nordiska museet som vetenskaplig institution. Gustaf Upmark d.y. hade tillträtt som museets styresman 1913 och hans tid beskrivs som lugn och harmonisk; hans förmåga att genom förtroende stimulera sina medarbetare har särskilt framhållits.¹

Den moderna kulturhistorien växer fram

Under Gustaf Upmarks tid skapades den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning. Vid dess invigning talade

Motstående sida. Professorskan Thérèse Kjellbergs stora silversamling på nära 1.200 föremål donerades efter hennes död 1912 till museet av hennes barn. Ytterligare 425 föremål testamenterades senare av hennes arvingar. På bilden ses en brudkrona från V. Tollstad i Östergötland, tillverkad i Norrköping av Johan Svensson Berg (verksam 1719–1745); två spännen av förgyllt silver från Skåne samt en kåsa, s.k. ”lappkåsa” tillverkad av I. Ekman, Luleå, verksam 1765–1790.

"De två tyrannerna", Sigurd Wallin och Sigurd Erixon, dominerade inte bara Nordiska museet utan hela Museiverige. Fotocollage.

Isak Gustaf Clason, nämndens ordförande, och betonade att museet nu befann sig i en period av vetenskaplig bearbetning av det enorma material som samlats; *de flitiga, tålmodiga sanningssökarna* hade nått *det analytiska stadiet* men nu gällde det att nå fram till syntes och sammanfattning.² Till detta räckte inte museimännens tid, menade han, det krävdes en fri forskare, obunden av det dagliga museiarbetet. Nu fick museet sin chans med en professur för forskning och undervisning. Det skulle dock visa sig att det var museimännen som gjorde de stora sammanfattningarna. Under Upmarks tid växte den moderna kulturhistorien fram och många av de arbeten som blivit standardverk skrevs av museets tjänstemän.

Upmark tycks själv ha varit ett lysande föredöme både som forskare och ämbetsman. Vid sin sida hade ha en skara sällsynt skickliga museimän, både äldre och yngre, som senare blivit smått legendariska på grund av vad de skrivit. Det förefaller som om museet var sitt eget kulturhistoriska universitet där konsthistoriker och folklivsforskare på ett lyckligt sätt kompletterade varandra.

Flera av de äldre vetenskapsmännen var ännu verksamma. Nils Edvard Hammarstedt har av Sigfrid Svensson karakteriserats som den som grundlagt Nordiska museets karaktär som forskningsinstitution. Hans specialområde var folktro och folksed. Nils Keyland hade ansvar för Skansens kulturhistoriska avdelning och dess folkliv och fester, men hans varaktiga betydelse ligger i dokumentationen av hans hembygd i Värmlands finnbygder. Sigurd Wallin och Sigurd Erixon utnämndes båda till avdelningsföreståndare 1924 och kom att dominera verksamheten. Olika till karaktär och arbetssätt gav de tillsammans en grundläggande kunskap om boendet i herrgårdshem och bondgårdar. Ernst Klein kom till museet 1921 och blev 1929 landets förste museilektor. 1923 anställdes Gösta Selling, framstående byggnadsforskare och slutligen riksantikvarie. Året därpå blev Gösta Berg och Sigfrid Svensson amanuenser. Gösta Berg blev sedermera museets styresman, Sigfrid Svensson en älskad etnologiprofessor i Lund. Bland de många icke akademiskt utbildade kvinnorna fanns stora forskarbegåvningar. Louise Hagberg, folkminnesforskare som skrev bl.a. "När döden gästar", blev hedersdoktor och Gerda Cederblom gav ut standardverket om målaren Pehr Hilleström.

forts. sid. 168

Gustaf Upmark d.y.

Gustaf Upmark d.y. (1875–1928) efterträdde Bernhard Salin som Nordiska museets styresman och uppehöll tjänsten åren 1913–1928. Upmark var den ständigt flitige forskaren och systematikern. Han beskrivs som kraftfull och urban, en representativ och skicklig ämbetsman och som en öppen sällskapsmänniska i kamrat- och familjekretsen. Hans djuplodande studier i svensk högre ståndskultur hindrade honom inte att med kraft ta del av dagens frågor, speciellt när det gällde Stockholms utveckling.

Han var född in i museivärlden, hans far som bar samma namn, var en lysande chef för Nationalmuseum. Redan 1902 kom Gustaf Upmark, som redan i samtiden kallades "den yngre", till Nordiska museet. Som amanuens fick han ansvar för skråväsen och hantverk. Han var då fil.lic. i historia. 1906 utnämndes han till intendent och 1912 disputerade han i ämnet historia på avhandlingen "Om Gustaf Vasas hof".

Upmark ledde arbetet med installandet av högreståndsvåningen inför den nya museibyggnadens öppnande. Den fyllde hela andra galleriet med interiörer från olika årtionden som sattes upp kronologiskt, växelvis med rum för möbler, silver och annat konsthantverk som belyste stilutvecklingen. Märkligt med den

na våning var att den gick ända fram till samtiden, ty sviten avslutades med Ferdinand Bobergs möblemang för det s.k. kungsrummet i svenska paviljongen på världsutställningen i Paris 1900. Detta arbete ledde fram till det första översiktliga verket om svensk möbelhistoria, "Möbler i avdelningen för de högre stånden" (1912–1913), en pionjärinsats som skjutits åt sidan av Sigurd Wallins trebandsverk "Nordiska museets möbler från svenska herremanshem" (1931–1935). I praktverket "Svenska slott och herresäten" (1908–1914, ny följd 1918–1923) skrev Upmark en mängd herrgårdsmonografier, faktiskt fler än någon annan författare i verket, vilka vittnar om en djup kunskap om arkitektur, inredning och trädgårdskonst.

Sin mest bestående insats gjorde Upmark som silverforskare. Efter 25 års systematiskt samlande av silverstämplar och arkivuppgifter kunde han år 1925 ge ut sin bok "Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850", ett arbete som med sina korta mästarbiografier och stämplat är grundläggande för all senare silverforskning i Sverige. Även internationellt sett var detta ett pionjärarbete. *Han hade konstruerat nyckeln till tids- och ortsbestämning av materialet...*, skriver Sigurd Wallin³ och nämner samtidigt att Upmark betraktade detta som ett grundarbete för att senare kunna

beskriva det svenska silversmidets utvecklingshistoria. Men här hindrades han av sjukdom som förde till hans död. Han blev bara 53 år.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Bearbetningen av samlingarna resulterade också i en rad tillfälliga utställningar av enskilda grupper av föremål, t.ex. Svenskt tenn, Flossade vävnader, Modedräkter från 1800-talet eller Utländska fajanser.

Inventeringar och undersökningar

Sigurd Wallin tog initiativet till en enkätinventering av landets samtliga prästgårdar inför en ny boställsförordning. Prästerna skulle inte längre ha jordbruk som del av sin inkomst. Undersökningen blev aldrig bearbetad men den visar ambitionen att få en landsomfattande överblick. Wallin framhöll just boställena som en särskilt intressant mellanform mellan herrgård och bondgård. Naturligvis var det det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet han särskilt studerade. Här kunde han finna *en från den rena allmogen skild men ändock nationellt särpräglad borgerlig högreståndskultur*.⁴ Denna svenska stil fann han just hos medelklassen och inte hos herremännen som i första hand sökt vara så nära de kontinentala förebilderna som möjligt. Vad är detta annat än den svenska stil, "the Swedish style", som i dessa dagar möts med så stor beundran för sin enkelhet, lantlighet och blonda renhet? Medvetenheten om föremålens varierande gestaltning och förekomst inom olika skikt hos borgarklassen förde in ett social-estetiskt perspektiv och började bryta upp den renläriga stilhistorien.

Fem år innan Göteborgsutställningen gick av stapeln 1923 började Sigurd Erixon en stor inventering av västsvenskt hantverk och industri. Här, som i det mesta han gjorde, var han nydanare. Med hjälp av ett antal studenter insamlades redskap och hantverksprodukter i stor mängd till museet och själva hantverksprocesserna studerades. Visst var detta nytt, men i princip var det samma önskan att kartlägga och demonstrera hantverket som redan fanns i Diderots och d'Alemberts stora encyklopedi utgiven i 35 band åren 1751–1780.

Prästgårdsundersökningen som påbörjades 1917 ger en yttlig men nästan heltäckande bild av landets prästgårdar. Väse kyrkoherdebo-ställe i Värmland. Foto 1927.

Byggnadsaktiviteter på Skansen

Upmark hade tidigare varit chef för högreståndsavdelningen och den befattningen behöll han också under sina första tio år som styresman. Men detta hindrade honom inte att med verkligt intresse och kärlek

omfatta Skansen, vilket framgår av hans skrift "Skansen 25 år" som utkom 1916. Ingående skildrar han festkalendern, folkdanserna, vårfesterna och lappfamiljens vistelse i lappläget. Under hans första år invigdes den tidigare planerade och anskaffade Ravlundagården, denna märkliga fyrångade Skånegård med bohag och redskap som till stor sorg brann ned 1972. Älvrosgården med sina fjorton olika byggnader stod färdig 1916 och samma år inköptes Seglora kyrka som därmed räddades från rivning. Den uppfördes under ledning av Sigurd Wallin och kunde invigas 1918. Nordiska museets fria frakt på Statens

Sigurd Erixon

Sigurd Erixon och Dag Trotzig t.v. Från inventering på Gotland 1937.

I ett internationellt perspektiv är Sigurd Erixon (1888–1968) utan vidare det största namnet i svensk etnologi under 1900-talet. Hans professorstid, 1934–1955, betecknar den diffusionistiska forskningens glansdagar i Sverige. Erixon var hela sitt liv trogen sin ungdoms program: att kartlägga den svenska folkkultur-

ren i bokstavlig mening, att peka ut kulturgränser och kulturområden. Hans perspektiv var samtidigt starkt historiska, men den geografiska precisionen drevs betydligt längre än den kronologiska.

Sigurd Erixon, "X:et" kallad, författade stora och alltjämt oundgängliga standardverk på en rad områden. De viktigaste är "Folklig möbelkultur i svenska bygder" (1938) och "Svensk byggnadskultur" (1947). Hans största arbete är "Skultuna bruks historia", som utkom 1921–1935. I likhet med Lithbergs stora verk om Schloss Hallwil är det ett arbete med vida utblickar och jämförelser, vilket inte framgår av verkets titel. Andra viktiga arbeten av Erixon är "Kila. En östgötsk skogsby" (1946) och den mer principiellt inriktade "Svenskt folkliv" (1938). Den av Erixon redigerade första delen av "Atlas över svensk folkkultur" (1957) är en sammanfatt-

ning av de intressen, mål och metoder, som var vägledande för honom som folklivsforskare.

Sigurd Erixon hade en central och ledande ställning inom sitt ämne i decennier, både nationellt och internationellt. Redan som ung intendent vid Nordiska museet lade han grunden till museets forskningsavdelning, då kallad Etnologiska undersökningen (EU). Han ledde denna dokumentations- och forskningsavdelning 1916–1934. Hans verksamhet sträckte sig över en rad områden samtidigt och präglas av en rastlös och okuvlig arbetsamhet. X:et var en kraftfull organisatör och hans stora författarskap blir inte möjligt att förstå, om man inte även inser hur många medarbetare han knöt till sig. Dem inspirerade han till hängivna insatser.

/MATS HELLSPONG/

En herrgård på Skansen hade länge varit ett önskemål. Valet föll på Skogaholm i Närke som länge stått övergiven. Underhandlingar

med ägarna om förvärv inleddes 1926 av Gustaf Upmark. 1929 överlämnades herrgården till Skansen som gåva av Skyllbergs

Bruks AB. Herrgården på ursprunglig plats i Närke. Gouache av Brita Carolina Wennerstedt.

Seglora kyrka i Västergötland räddades undan rivning och flyttades till Skansen där den invigdes 1917.

järnvägar gjorde det möjligt att frakta all stenen till bogårdsmuren från Västergötland till Stockholm! Viktor Rydbergs skrivrum från Ekeliden på Djursholm inrymdes i en paviljong ritad av Ragnar Hjorth 1918 och Julius Kronbergs ateljé med målningar, skisser och rekvisita flyttades från Stora Skuggan till Skansen 1922. Nyloftet uppfördes och Artur Hazelius födelsehus flyttades från Surbrunnsgatan till Skansen och därmed kom ett borgarhus till friluftsmuseet. Samtidigt underhandlades om möjligheten att flytta Skogaholm till Skansen för att realisera drömmen om den svenska herrgården.

Det är tydligt att det redan då varit tal om att skilja Skansen från Nordiska museet. I "Skansen 25 år" hävdar Upmark: *Att skilja dessa samlingar åt, därför att de lokalt förvaras på skilda håll, vore att slå sönder en med oändlig möda och målmedvetenhet sammanfogad helhet, ett sann-*

forts. sid. 172

Sigurd Wallin

Sigurd Wallin (1882–1968) var en liten tunn herre med precisa rörelser. Hans tal var exakt, ofta maliciöst, en briljant konversatör som späckade sitt tal med lärda anspelningar. Han har kallats "den siste gustavianen" och med sina stora kunskaper om den gustavianska epoken, sitt sirliga sätt och sin vassa replik, passade benämningen bra.

Sigurd Wallin kom till Nordiska museet 1916. Bakom sig hade han en fil.kand. från Uppsala och en fil.lic. från Stockholms högskola, båda i konsthistoria. Han deltog i installationen av Livrustkammaren i Nordiska museet 1909, i utställningen av kyrklig konst i Strängnäs 1910, arbetade några år som intendent på Helsingborgs museum och åren 1913–1916 på Kungl. Husgerådskammaren. 1932 promoverades han till hedersdoktor. Han var chef för högreståndsavdelningen 1924–1947 och under några år på 1940-talet då Andreas Lindblom var ledig, trädde han in som museets styresman.

Svensk högreståndskultur, byggnader och inredning var hans stora intressen. Med sin lärdom och flit, med fältundersökningar, utställningar och publikationer satte han sin prägel på institutionen. Han var samtida med Sigurd Erixon och de båda – en konsthistoriker och en etnolog av format – dominerade

Museisverige. Tillsammans gav de ut "Svenska kulturbilder" (1929–1932).

Han var med om att starta bokverket "Gamla svenska städer" och serien "Sveriges kyrkor". Han satte igång en prästgårdundersökning 1917 i samband med att prästerna miste jordbruket som löneförmån. Han ledde arbetet att flytta Seglora kyrka till Skansen, producerade en epokgörande utställning, "Hem och arbete", på Liljevalchs 1936. Tillsammans med Gunnel Hazelius-Berg gjorde han dräktgalleriet i Nordiska museet 1934. Trebandsverket "Nordiska museets möbler från svenska herremanshem" (1931–1935) är fortfarande den bästa boken om svensk möbelhistoria. Han var med och redigerade Årstafruns dagbok (1946–1953) och gav ut Erik Dahlbergs teckningar till Suecia antiqua (1963–1970). Vid sin död arbetade han med Linnés miljö.

Som pensionär hade han ett litet arbetsrum på museet. Varje kväll lyste hans fönster i fasaden mot Djurgårdsvägen sedan alla andra gått hem. Utanför fönstret stod en kastanj. Varje vår, då den blommade, ville han ha ut en bok eller större uppsats. Han segnade ner i dräktgalleriet och var död då man fann honom.

Hur levande tedde sig inte det förgång-

nas avlagringar under hans konstförfarna händer, skrev Svante Svärström i en dödsruna.⁵

Sigurd Wallin var mycket noga med kvaliteten på de föremålsbilder han ville publicera. Möbler skulle vara

tagna rakt framifrån och rakt från sidan, sakligt och med skärpa i varje detalj. Miljöbilder skulle fångas i ett milt ljus och helst med poetisk atmosfär. Här ses han i fotoateljén i museets vindsvåning granskande bilder med hjälp av amanuensen Bengt Bengtsson.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Unika föremål deponerades i Nordiska museet från Statens historiska museum 1915. Ovan den s.k. Bielkebollen, svarvad i ett stycke trä, största bredd 81 cm. Den användes sannolikt vid gravölet efter Peder Turesson Bielke år 1520. Runt brämet ett band med dennes och hans hustrus vardera 16 anor. Bielke och hans hustru hade släktförbindelser med Danmark, han stod i förbund med den danske kung Kristian.

Stol från Tidö slott. Av ek och furu och med initialerna AO AÅD. Den har tillhört Axel Oxenstierna och hans hustru Anna Åkesdotter (Bååt), 1630- eller 1640-talet.

skyldigt helgerån, som ingen som känner ansvaret som vårdare av arvet efter Artur Hazelius någonsin lär kunna påyrka. Historien visade sig senare vilja annorlunda.

Dyrbarheter till samlingarna

1915 gjordes en deposition av Statens historiska museum med anledning av att museernas samlingsområden reglerades. En rad omistliga konstslöjdsalster från 1500-talet och tidigt 1600-tal övergick i Nordiska museets vård. Dessa föremål hör fortfarande till det dyrbaraste och intressantaste som museet kan visa från denna tid. Till dem hör den stora bollen svarvad ur ett stycke trä, ur vilken man drack gravöl 1520 och en bildvävnad daterad 1554, framställande Jesus som uppenbarar sig för Maria. Den anses vara vävd av Nils Eskilsson i Gustav Vasas tapetvävareverkstad. I depositionen ingick också två stolar märkta med Axel Oxenstiernas och Anna Åkesdotters initialer. Från en privat ägare erhöll museet den märkliga trädysken, dvs. trätallriken från Stola herrgård

I gengäld deponerade Nordiska museet hela sin kyrkliga samling och sitt arkeologiska material i Statens historiska museum. När Stockholms stadsmuseum grundades deponerades dit åtskillig Stockholmiana som tidigare funnits i Nordiska museet.

En tennsamling på 1.300 nummer överlämnades som gåva och därmed hade museet ett representativt urval att ställa ut. 1912 fick museet till Upmarks stora glädje ta emot fru Thérèse Kjellbergs silversamling. Båda dessa gåvor var naturligtvis skänkta med anledning av att landets ledande expert på silver och tenn, Gustaf Upmark, var knuten till museet.

Ett annat märkligt förvärv var Strindbergs möbler, böcker och manuskript från författarens sista bostad i Blå tornet på Drottninggatan. Strindberg hade ju dött 1912 och genom ett hängivet arbete av Wilhelm Carlheim-Gyllensköld dokumenterades varje vrå av bostaden och varje boks placering i biblioteket. Allt detta är nu deponerat i Strindbergsmuseet. En norsk givare skänkte ett flertal målningar av Strindberg, varigenom Nordiska museet äger den största samlingen av Strindbergmålningar.

Bildvävnad med silke och guldtråd föreställande Jesus som uppenbarar sig för Maria. Den är daterad 1554 och med ätterna

Stenbocks och Leijonhufvuds vapen invävda och anses vara vävd av Nils Eskilsson i Gustav Vasas tapetvävareverkstad.

Folkkonsten rinner ur landet

En plötsligt intresse för svensk folkkonst av trä med skuren eller målad dekor blommade upp i Amerika och det kändes som om den rann ut ur landet. Efter utredningar, i vilka Sigurd Erixon var drivande, stiftades en lag 1927 som var avsedd att förhindra export av särskilt värdefulla ting. Senare har framför allt möbler av städernas skråhantverkare varit begärliga och exporterats till kontinenten. Lagen skrevs om 1979 och omfattar sedan dess betydligt fler föremålskategorier. Nordiska museet medverkade i förarbetet till lagens utformning och har till dags dato huvudansvaret för bedömningen av vilka möbler som ska beläggas med exportförbud. Genom ständiga inspektioner på auktionshusen har mycket kunnat räddas, främst genom inköp till läns museer och kommunala museer.

Andreas Lindblom som efterträdde Upmark fann mycket, i synnerhet på Skansen, som behövde åtgärdas och förnyas. Men frågan är om inte Upmarks tid med sina väl skolade och skickliga museimän utgjorde grunden för den storhetstid som institutionen upplevde under Lindbloms styresmannaskap.

Hemliga Antikvitetsexportföreningen

Har ni hört den förskräckliga händelsen, den är sann, för den hände i fjol, att en herre i Nordliga Amerikat ville köpa sig en allmogestol.

Vad han skulle med allmogestolen till är det ingen människa som vet, men aldrig kunde han förmoda att det angick kunglig majestät.

Men det finns uppå kungliga Djurgår'n ett hus, där de stora idéerna kläcks. I det huset finns det en allmogestol och på den sitter självaste herr X.

Och när X fick höra att en allmogestol skulle köpas av en amerikan, då reste sig locken i planeten och han ilsknade till av bara fan.

"Hör", skrek han, "finns här i Sverges land varken hut eller lag eller rätt, skall en äkta, en svensk gammal allmogestol profaneras på ett så horribelt sätt?

Skall en äkta svensk gammal allmogestol, en oskyldig och kulturhistorisk sak, bli offer för yankeens osedlighet och ett säte för hans äckliga bak!"

Och han höjde ett rop och han plita och skrev, sin Herre och Konung han besvor: "Beskydda, o Konung, vår allmogestol, ty dess nöd och dess fara är stor".

Och konungen satte sig på sin tron och tog krona och glasögon på, och så skrev han en lag om att allmogestol ur riket ej utföras må.

Och där gick den förtvivlade amerikan och drömde om sin allmogestol, och han sorg den växte dag efter dag och förmörkade hans himmel och hans sol.

Och han längtade efter sin allmogestol tills hans själ blev ett enda rop och han dränkte sig en stormig natt i Atlantens förfärdeliga grop.

Men X:et på Kungliga Djurgården satt så sataniskt belåten och log och smekte sin lock och sin allmogestol och sa: "Det var roligt han dog".

TILLFÄLLIGHETSVERS AV ERNST KLEIN
TILL SIGURD ERIXONS 40-DAG 1928

Ernst Klein

Ernst Klein (1887–1937) utnämndes 1929 till museilektor vid Nordiska museet och blev därmed den förste museilektorn i Europa. Innan han kom i museets tjänst 1921 hade han varit lärare på Brunnsviks folkhögskola och journalist vid Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, för vars räkning han bevakade ryska revolutionen och finska inbördeskriget. Han övergick alltmera till kulturjournalistik, en verksamhet som han inte lämnade när han blev museiman. Han var samhällstillvänd och radikal, han vände sig mot officiell historieskrivning och ville skildra folkets historia.

På Skansen stod han för programverksamheten, regisserade de stora värfesterna och intresserade sig för folkmusik och folkdans. På museet tog han initiativ till en rad utställningar av en ny typ, de så kallade pedagogiska utställningarna, breda tidsskildringar som speglade samspelet mellan olika samhällsklasser, t.ex. "Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid" och "Barnets värld genom två århundraden". Han höll studiecirklar för lärare på kvällstid och utvecklade samarbetet med folkbildningsorganisationer och med skolan. Tidigt hade han gjort experiment med film från iscensatt stenåldersliv på godset Rockelsta (1919) till estlandssvenskt folkliv på Runö (1923). För museet gjorde han en pionjärsats med en rad filmer

Ernst Kleins 45-årsdag firas på Skansen strax före jul 1932 av manliga museivänner. Stående i bakre ledet från vänster: Olle Homman, Gösta Selling, Gerhard Lindblom, bokförläggare Josephson samt okänd. Stående mellanledet: Olle Ekberg, Adolf Schück, Sune Ambrosiani, Gösta Berg, Torsten Lenk, Nils Lithberg

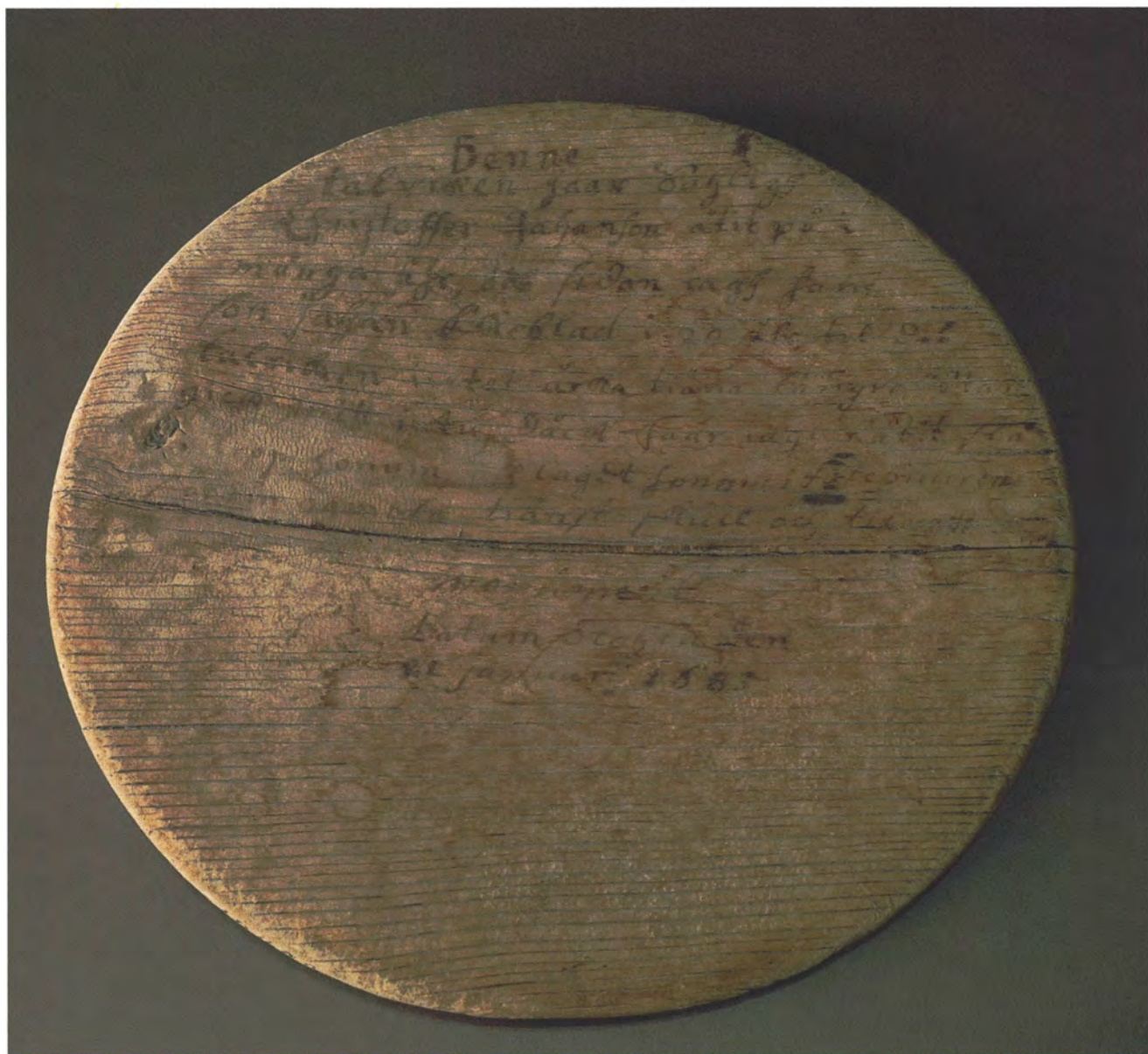
(stjärngosse), Oscar Klein, Rudolf Cederström (Herodes), okänd stjärngosse, Sigfrid Svensson (Judas), Ola Bannbers, Torsten Althin (stjärngosse), Martin Olsson. Sittande: två okända, Sigurd Wallin, festföremålet, Bengt Thordeman, Arvid Backström, Karl Alfred Gustavsson och Ragnar Jirlow.

som skildrade svenskt folkliv. Klein beskrivs som en sjudande mångfres-tare, han var initiativrik, verbalt begåvad, improvisatör och versdiktare, den gladaste bland kamrater. Fort skulle det gå, men *bakom glädjen fanns allvar, moraliskt mod att vara sig själv och djup känsla för andras öden* som Gösta Berg skriver.⁶

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Ernst Klein framför Rockelsta i Sörmland.

Trädisk (tallrik) från godset Stola i Västergötland. Den användes till vardags av godsets ägare i två generationer, greve

Christoffer Ekeblad och ambassadör Johan Ekeblad, fram till 1685. Påskriften berättar tallrikens historia och om den magnifika sil-

verservis som ambassadören fått i gåva av Ludvig XIV. Gåva 1915 av greve A. Hamilton, Hedensberg.

Nordiska museet och filmen

Filmade rörliga bilder introducerades tidigt i Sverige på konst- och industriutställningarna i Malmö 1896 och i Stockholm 1897. De första hittills mer medvetna filmreportagen och undervisningsfilmerna gjordes under seklets första decennier. På Baltiska utställningen 1914, i Stora Kopparbergs avdelning, kunde man se dokumentären "Hur det arbetas i Järnbärrland". Det blev populärt hos åtskilliga företag att göra filmer om verksamhet och produktion. Däremot dröjde det till 1920-talet innan några tidsmedvetna, unga museimän satsade på film som ett sätt att dokumentera, redovisa och bedriva en sorts grundforskning, samtidigt som man insåg de rörliga bildernas pedagogiska potential.

De första försöken gjordes 1919 av Nationalmuseum med några konstfilmer, som dock lades ner efter en oförstående kritik. Större framgång hade ett arkeologiskt experiment, det inom museivärlden berömda "Stenåldersliv". Filmen spelades in vid sjön Båven 1919 och arbetet leddes av dåvarande journalisten Ernst Klein och arkeologen Sune Lindqvist från Historiska museet. Det var annars den stora Göteborgsutställningen 1923, som ledde till de avgörande stegen. Ansvariga för industri- och hantverksavdelningen var Tors-ten Althin, senare chef för Tekniska museet, och Sigurd Erixon vid Nor-

diska museet. De planerade inspelning av ett trettiotal filmer om hantverk, småindustri och bl.a. fiske 1921–1922, vilka sedan visades på utställningen. Något år senare ledde Althin med medverkan av Arvid Bäckström vid museet inspelningen av den storslagna dokumentärfilmen om Rörstrands porslinsfabrik –museivärldens första dokumentär.

Det följande skedet fram till andra världskriget kom att domineras av Nordiska museet, som från 1926 som enda museiinstitution erhöll statligt bidrag för att bygga upp ett kulturhistoriskt filmarkiv utifrån i första hand en egen filmproduktion. Initiativet togs av Sigurd Erixon och filminspelningarna och filmarkivet knöts till den av honom ledda Etnologiska undersökningen. Erixon hänvisade till filmens vetenskapliga och pedagogiska värde och i ett föredrag i anslutning till premiärvisningen av "Svedjebruk" (1931) betonade han: *En uppteckning av en gammal sedvänja, en arbetsmetod, en hel livsmiljö, hur livfull och uttömmande den än kan göras i ord och fotografi, kan ej tillnärmelsevis på samma sätt som en filmupptagning fylla kravet på äskädighet eller vid fixering av rörelse och handling...*

Under fjorton år erhöll museet sammanlagt 36.000 kr ur överskottsmedlen från Statens Biografbyrås verk-

samhet som bidrag till filminspelningarna. 1941 omfattande museets filmarkiv ett drygt 100-tal kortare och längre filmer.

Det var annars Ernst Klein som personligen drev fram en reell inspelningsverksamhet. Han hade ansvarat för den Estlands-svenska avdelningen på Göteborgsutställningen och sommaren 1923 spelat in en s.k. folklivsfilm på Runö. Hösten 1925 filmade han några danser, Huppleken och Leksandslåten i Dalarna. Sammanlagt filmade han ett trettiotal danser de närmaste åren i Dalarna, Halland, Skåne och Värmland. Danserna uppfördes av folkdanslag på grundval av *ännu levande traditioner* och uppteckningar. De kompletterades med beskrivningar och musikuppteckningar. Ett av Kleins stora intressen var den traditionella folkliga dansen, och det är intressant att notera hur han här använde filmen som ett forskningsinstrument för att registrera steg och turer. Det var en ny och analytisk ambition, som också kom till uttryck i "Stenåldersliv". Klein spelade också in filmer om fiske och hantverk, bl.a. "Gelbgjutning i Gustafs".

1929 övertogs filmansvaret av Ola Bannbers som under 1930-talet ledde inspelningen av ett tjugotal filmer främst från Dalarna, om bl.a. höbärgning och slåtter i Älvdalen, Val-

forts. Nordiska museet och filmen

Ola Bannbers leder inspelningen av "Majsjungningen" i Maglehem, Skåne, 1937.
Foto Albert Eskeröd.

borgsmässfirande i Floda och Malungs skinnare. Från 1938 fick Albert Eskeröd ansvaret för filmverksamheten, delvis i samarbete med Mats Rehnberg, och de närmaste åren spelade man in ett trettio-tal filmer. Till de viktigare hör "Älgjakt på Sollerön", "Timmerskog", "Fiske i Skåne", "Sälklubbning i Roslagen", "Kyrkbåten bygges" och "Kyrksöndag i Rättvik".

Albert Eskeröd hade ett särskilt intresse för vad han kallade den dokumentära folklivsfilmen. Folklivsfilmerna skulle fylla en lucka i beva-

randet av den svenska folkkulturen. De skulle dock inte vara rekonstruktioner utan återge äldre traditioner, som de levde kvar i dagens samhälle. De borde kunna användas inom skola och folkbildning.

I mindre utsträckning använde sig även andra av film, men vanligen som komplement till andra slag av fältarbeten, bl.a. John Granlund, Jan Erik Anderbjörk och Per Modén. Av de filmer som spelades in fram till 1950-talet finns största antalet inom grupperna hantverk, slöjd och småindustri med över 30 titlar, jakt och

fiske med 27 titlar, jordbruk, boskapsskötsel och skogsbruk med 40 titlar och folkliv och dans med 30 titlar.

Filmerna användes också i pedagogiska sammanhang. 1936 visades sammanlagt 18 filmer på Liljevalchs konsthall i samband med museets utställning "Hem och hantverk". Några år senare redigerades flera 16 mm filmer för programverksamheten på Skansen och visades där regelbundet under de första krigsåren. Visningarna var välbesökta och som berättare till stumfilmerna fungerade bl.a. Albert Eskeröd, Anna-Maja Nylén, Bengt Bengtsson, Marshall Lagerquist, Mats Rehnberg och Carl-Herman Tillhagen. I övrigt visades museets filmer över hela landet, främst vid olika militära föreläsningar genom kursverksamheten. Visningarna var ett led i strävandena under kriget att stärka känslan för svensk tradition och hembygd.

Efter kriget minskade museets filmverksamhet, främst i brist på medel. Kanske bidrog även konkurrensen i omvärlden. Kortfilmer från SF och dokumentärfilmare som prins Wilhelm, ledde till att svensk dokumentärfilm täckte in allt fler områden. Endast koncentrerade satsningar som den Västerbottens museum med bl.a. Sune Jonsson, Katarina och Per-Uno Ågren gjorde under 1970-

Paus i arbetet under filmningen av träddragerier i Gnosjötrakten i Småland. På bilden Torsten Althin, Torsten Lenk, filmfotografen G.A.

Gustafsson från Svensk Filmindustri samt träddragare och chaufför.

Fönsterfrieri. Ur "Kyrkbelg", inspelad 1928 i Nederluleå och Öjebyns kyrkstäder.

Fotografen G.A. Gustafsson filmar träskomakeri inför Göteborgsutställningen 1923. Foto Torsten Lenk 1922.

och 1980-talen, liksom kulturrådets stöd under fem år till filmproduktion vid museerna vid mitten av 1980-talet, har givit mer omfattande resultat. Sporadiskt har dock Nordiska museet genomfört inspelning av några filmer, ledda av bl.a. Albert Eskeröd, Åke Wintzell, Bengt Nyström och Annette Rosengren. Museets filmarkiv har ändå successivt vuxit, de senaste decennierna främst genom gåvor och förvärv av filmer inom museets ämnesområden. Det omfattar idag närmare 400 filmer.

/BENGT NYSTRÖM/

A photograph of a piece of red fabric, possibly a textile sample or a garment. The fabric has a white label sewn onto it with the handwritten text "1. Stora Tuna p.n., Dalar.". The fabric is bordered by a wide, multi-colored striped band in shades of red, black, and blue. The background is dark and textured.

1. Stora Tuna p.n., Dalar.

Samlingarna och samlandet

SKRIV FLITIGT, SAMLA MYCKET,
PACKA VÄL OCH MÄRK SAKERNA NOGA

ARTUR HAZELIUS I BREV TILL DEN NORSKE SKAFFAREN TORJUS LEIFSSON BOLKESJØ 1877

ETT MUSEUMS KÄRNA är dess samlingar. I Nordiska museet består samlingarna av föremål, böcker, arkivalier och fotografier. Den till omfånget största delen är föremålen, drygt 350.000 inventarienummer finns noterade i museets Huvudliggare. Bakom varje nummer kan dölja sig flera föremål, det egentliga antalet uppskattas därför till drygt 1,4 miljoner. Samlingarna spänner över ett vitt fält och speglar skilda tider och sektorer av samhället.

Föremålen, böckerna, arkivalierna och fotografierna har samlats vid olika tidpunkter och från olika utgångspunkter. Ofta har förvärven varit mycket medvetna, andra gånger har tillfälligheter eller tjänstemännens egna intressen spelat in. Många gånger har förvärven gjorts med utgångspunkt från tidens aktuella frågor och forskningsrön.

Museet har fått föremålen som gåvor av privatpersoner eller av Vänföreningen, köpt dem direkt av ägarna, vid auktioner eller i antikvitieshandeln. En väsentlig del har förvärvats i samband med dokumentationsarbeten i fält.

Det är om samlingen och samlandet som detta kapitel handlar – till stor del om hur museisamlingen växte fram och formades under Artur Hazelius ledning. Han har kommit att prägla samlingarnas sammansättning ända in i vår tid. Det är därför naturligt att stort utrymme ägnas åt de första decennierna i denna presentation.

Motstående sida. Märkningen på Nordiska museets första föremål, en kjol från Stora Tuna som Artur Hazelius inköpte 1872.

Yllekjol från Stora Tuna, inventarienummer 1 i Nordiska museets samlingar.

Det första föremålet

1. Yllekjol från Stora Tuna socken Dalarna. Röd och grönrandig, vackert, starkt hemvävt arbete. Inköpt i Stora Tuna socken genom doktor A. Hazelius i Stockholm jämte 2 = 15 riksdaler 29/7 1872.

Så lyder den första noteringen i Nordiska museets accessionskatalog för föremål, "Huvudliggaren". Den hemvävda yllekjolen från Stora Tuna hade i och med att den blev införd i Huvudliggaren blivit Nordiska museets första föremål. I denna följs kjolen närmast av nio andra delar till en folkdräkt, alla inköpta i Stora Tuna av Artur Hazelius och hans hustru Sofi under en resa i Dalarna sommaren 1872. Resan var en stor upplevelse för dem båda och finns skildrad i Sofis målade reseanteckningar. Artur skulle senare vid många tillfällen komma att referera till just denna resa när han ville beskriva när och hur han hade fått idén till att grunda sitt museum. Han hade flera gånger tidigare rest och vandrat genom Dalarna, iakttagit och gjort noteringar om folkliv, seder och bruk. Nu, 1872, tyckte han sig förstå att mycket förändrades, det gamla dräktskicket höll på att avlösas av modernt mode, seder och bruk omvandlas i rask takt. Den nya, moderna tiden gjorde sig starkt påmind. Hazelius beskrev dessa iakttagelser 26 år senare.

Då jag sommaren 1872 gjorde en resa i Dalarna, rönt jag ett livligt intryck av den styrka, med vilken egenheterna i folkets seder började utjämnas, även i dessa bygder... Det blev mig uppenbart att man skyndsamt måste ingripa, om man ville göra sig till godo de hjälpmedel för forskningen, vilka ännu erbjödo sig i dessa gamla boningar, som revos eller i dessa bohag, som ringaktades, och i dessa dräkter, som bortlades.

Minnen eller föremål?

Hazelius var, som vi har sett i tidigare kapitel, inte ensam om idén att det var av vikt att samla iakttagelser om den gamla allmogekulturen. Alltsedan 1860-talet hade en rad fornminnesföreningar varit verksamma på olika håll i landet genom att göra uppteckningar av seder och bruk och samla kunskap om folkdräkter och om vad man kallade "fornsaker". Till en början var det inte dessa föreningssträvan att samla faktiska föremål, det räckte, ansåg de, att samla just kunskap

Motstående sida. Första sidan ur kladden till museets första Huvudliggare. Föremålen fördes (och förs fortfarande) först in i en "kladd" som sedan renskrivs.

Stadd:

De med rätt berättade
om hvarandra gjorda ing
i hvarandras beaktning.

A. H.

1. Röd- och grönsandig yllebjöl fr. Stora Tuna sn. eller alldeles obeständigt
lätts lina fgt. Dalarna. eller och utom värde
fackert, starkt, heminfölt arbete. Torde kunna användas af konstnärerna.

Närmare uplysningar
ger böra inkomma

Ink. fr. Stora Tuna socken. om 4, 119 4, 122 (Stora Tuna socken i Stockholm jämte 2 = 15 rök 29/7 1872. A. H.

2. Bindnings fr. Stora Tuna sn.
Med stycke.

Massan af ljussvart sidan
broderad med silke och för-
sedd med

Ink. ss. 2:1.

3. Lipstyecke fr. Stora Tuna (Leendberg) sn.

af rått sidensars. Broderadt
med silke, framtill öföf. [Stycke
enligt uppgift vara]

Ink. om fröken Maria Leendberg
Stora Tuna socken

eller minnen av en svunnen tid. Tanken att samla in själva föremålen och förevisa dem anammades inte av föreningarna förrän vid 1870-talets början. En av föregångsmännen var Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som på 1860-talet publicerat "Värend och virdarne. Ett försök i Svensk ethnologi". Hyltén-Cavallius, verksam i Växjö, hade vid 1860-talets mitt börjat samla småländska allmogeföremål. 1867 skänkte han dessa, av honom själv rubricerade som "Småländska fornsaker", till stadens läroverk och Smålands museum var därmed grundat. Det är sannolikt att Artur Hazelius hämtade inspiration från Hyltén-Cavallius museiskapelse.

Det fanns också andra företeelser som kan ha påverkat Hazelius att ta sig an det gigantiska insamlingsarbetet på det systematiska sätt som han gjorde. Rapporterna i samtiden om allmogekulturens snabba förändring var många. I till exempel landshövdingarnas femårsberättelser hade det under 1860-talets slut framkommit att man ansåg att förändringarna i det dagliga livets seder och bruk på svensk landsbygd gick med en sådan hastighet att något borde göras för att rädda kunskapen om åtminstone delar av denna kultur åt eftervärlden. I den sammanfattning av femårsberättelserna för åren 1866–1870 som publicerades 1873, uttalades en önskan att *samlingar av gamla folkdräkter, som i flera hänseenden bära prägeln av en förgången tids hemseder och levnadsvanor, måtte anläggas innan tillgången på dylika persedlar alltmer uttömmes*.

Dec 1. Uppsatte förslag till mina anvisningar för anskaffande av folkdräkter

Redan i december 1872 formulerade Hazelius riktlinjer för vad som skulle samlas in och hur arbetet skulle gå till. I "Några anvisningar vid samlandet af folkdräkter och bohag m.m." angav han att de viktigaste samlingsområdena var just folkdräkter och bohag. Av dessa stod folkdräkterna till en början tydligast i centrum. Det var, som nämnts i tidigare kapitel, i första hand ett museum för folkdräkter Hazelius hade i åtanke, där de olika dräkterna för livets och årets högtider skulle finnas representerade – han var klart medveten om att det folkliga dräktskicket hade stor variationsrikedom. Till föremåls-

gruppen "folkdräkter" räknade han in olika dräkttillbehör som vantar, handskar, bälten, väskor, smycken och spännen. Till "bohag" räknade han köksgeråd som tallrikar, knivar, bägare, kryddkvarnar och ostpressar, men också föremål som möbler, runstavar, selbågar, bytrummor och vallhorn.

Han önskade att folkdräkterna om möjligt skulle vara alldeles befria och att de skulle ha ett *fullkomligt nytt utseende*. I de fall där man inte kunde finna plagg som var i *fullkomligaste gott skick* kunde man istället låta sockenskräddaren sy upp en ny dräkt efter gamla mönster, något som faktiskt skedde i några fall. I trakter där man hade många varianter av dräkter borde man välja den ovanligaste eller *egendomligaste*, som han själv uttryckte saken, och han antog att dessa ofta var helgdagsdräkter. Vad gällde bohag favoriserades föremål med utskuren dekor eller målade ornament, av dessa borde man gärna samla många varianter från en och samma socken.

Anvisningarna för insamlingsarbetet fick snabbt stor spridning. Hazelius skickade ut det till vänner och bekanta och till många av de människor han träffat på resor och vandringar runt om i landet. Han tycks ha ägt en fenomenal förmåga att vinna människor *för den stora fosterländska saken*, som han kallade sin museitanke. Under jul- och nyårshelgen 1872 sändes häftet ut tillsammans med en liten uppmuntlande och i sammanhanget passande bokgåva, Carl Jonas Love Almqvists folklivsskildring "Kapellet", en bok som Hazelius själv hade låtit ge ut några år tidigare. Det dröjde inte länge förrän föremål i en strid ström började anlända till Stockholm.

Hazelius främsta hjälp i insamlingsarbetet var det nät av frivilliga, oavlönade medarbetare som han tidigt byggde upp. De fungerade som föremålsombud för museet och han kallade dem, karaktäristiskt nog, för sina *skaffare*. Han förvärvade också föremål av privatsamlare, vid auktioner eller genom antikvitetshandeln. Snart kom också hembuden, föremål som museet erbjöds att köpa, att få en stor betydelse för samlingens tillväxt.

Efter fem år hade drygt 15.000 inventarienummer noterats i Huvudliggaren. Under de närmast följande tio åren intensifierades insamlingsarbetet ytterligare och drygt 37.000 nya poster kunde antecknas.

Som man ropar får man svar

Att Hazelius anvisningar för insamlingsarbetet under en lång följd av år verkligen kom att styra insamlingens inriktning skvallrar samlingarnas sammansättning om. Bland de första årens förvärv finns många dräkter och dräktdelar liksom många av de andra föremålsgrupper som han nämnt i uppropet 1872. Särskilt rikt representerade var föremål med utskuren eller målad dekor liksom föremål med ålderdomlig ornamentering. Hazelius samlade gärna många exemplar ur en och samma föremålskategori, så togs till exempel ett stort antal bindmössor, vävlunor, mangelbräden och brudkronor in till samlingarna. Det

Skaffarna

"Skaffaren" Bud Erik Olsson och hans hustru Emma, Vinäs, Mora socken, foto 1895.

Museets samlingar växte i ett rasande tempo under de första åren. Den både till omfång och innehåll imponerande museisamlingen var ett resultat av ett rastlöst samlande alltifrån det att insamlingsarbetet startades sommaren 1872. Hazelius själv var en mycket flitig samlare, den största delen av insamlingen stod dock hans många frivilliga och oavlönade medarbetare för. Han kallade dem för sina "skaffare" och de kom att verka som ett slags föremålsombud i sina hemsocknar, landskap och städer. Kanske fick han idén till detta från riksantikvariens och Vitterhetsakademiens landsomfattande nät av ombud.

Hazelius tycks ha haft en sällsynt god begåvning för vänskap. Det är väl omvittnat att han hade en mycket stor vänkrets och att vännerna fanns i skilda samhällsklasser. Hans

hustru Sofi, som i sin dagbok skildrat parets resa till Dalarna sommaren 1872, ger i en notis en kort men målande beskrivning av detta karaktärsdrag hos maken. I samband med att de bevistar ottesången i Leksands kyrka en tidig söndagsmorgon, går de efter gudstjänsten runt bland folket på kyrkbacken. Sofi konstaterar att hon gör sig bekant med några, men med Artur är det annorlunda. Hon skriver: *Sos Brita från byn Björken var en av mina bekantskaper – Arturs voro otaliga.*

Hans breda kontaktnät blev honom till stor nytta och glädje när museiidén skulle genomföras. Många av de skaffare som kom att verka för museet var hans vänner sedan ungdomsåren. Flera av de bönder och kullor som han under sina sommarvandringar i Dalarna på 1850- och 1860-talen hade lärt känna, kom under museets första decennier att

kan idag synas märkligt med detta hopande av många föremål av samma typ, men det har, sett ur sitt tidsperspektiv, en rationell förklaring. Hazelius var intresserad av de senaste arkeologiska metoderna och forskningsrönen. Han var god vän med landets ledande forskare inom området, Hans Hildebrand och Oscar Montelius, och inhämtade deras råd i en rad museala frågor. Dessa båda, framför allt Hildebrand, arbetade med att för den arkeologiska forskningen utveckla den typologiska metoden som innebar att man strävade efter att ordna, klassificera och strukturera fynden efter material, form och dekor. Därefter ansåg man sig kunna dra slutsatser om föremålens ål-

bringa tusentals föremål till museisamlingen. Deras insatser var ovärderliga. *Skriv flitigt, samla mycket, packa väl och märk sakerna noga*, skrev Hazelius 1877 till den norske skaffaren, hemmansägaren Torjus Leifsson Bolkesjö. Liknande uppmaningar riktade han ofta till de övriga. Hazelius var en flitig och flyhänt brevskrivare och hade tät kontakt med medarbetarna ute i landet. De sparade breven och brevkopiorna är idag en ytterst givande källa för kunskap om hur de första årens arbete kunde te sig.

Uppmaningen till Torjus Leifsson utgör ett koncentrat av Hazelius idéer om hur insamlingsarbetet borde gå till. Brevledes borde skaffaren ha kontakt med Hazelius för att diskutera vad som skulle förvärfvas och, inte minst viktigt, till vilket pris. Skaffaren skulle samla så många föremål som möjligt. När de väl var förvärfvade gällde det att hantera dem

varsamt och att packa dem väl inför den många gånger långa och besvärliga transporten till Stockholm. Sist, men inte minst, skulle uppgifter om föremålens ursprung, ålder och användning noga noteras och tillsammans med föremålen sändas till museet. Det var viktigt att numrera, både föremål och noteringar, på ett sådant sätt att det vid upppackningen inte skulle kunna råda något som helst tvivel om till vilket föremål uppgifterna hörde.

I åtskilliga av de bevarade breven framskymtar en del av de problem som skaffarna kunde ställas inför. Många gånger var priserna på föremålen höga, alltför höga, ansåg Hazelius och formuleringar om att söka få föremålen till så låg kostnad som möjligt eller som gåvor återkommer i många brev. I november 1876 skriver han till Lång Karin Persdotter i Dalarna: *Försök naturligtvis*

att få så mycket som möjligt såsom gåvor, och där du måste betala, pruta så mycket du kan. I många brev framskymtar att konkurrensen mellan museets skaffare och den uppblomstrande antikvitetshandeln hårdnar och att denna trissar upp priserna. Ibland går insamlingen trögt av andra skäl, Hazelius museiskapelse väcker inte alltid den anklang och det intresse han önskar sig. I ett brev till Bälter Anders Hansson, en av skaffarna i Dalarna, skriver han i januari 1888: *Laga att du får gamla klädesplagg till skänks. Orsaborna borde vara litet mer offervillig[a]. Be dem tänka på fosterlandet!*

Breven till skaffarna är ofta kortfattade, med koncisa förfrågningar av praktisk natur. Trots detta ger de många gånger prov på uttryck för sann, uppriktig och livslång vänskap.

/CECILIA HAMMARLUND-LARSSON/

der och föremålsgruppernas interna eller relativa kronologi. Den bakomliggande föreställningen var att kulturer och delar av kulturer utvecklas från enkla former till mer komplicerade strukturer. Föremålen antogs spegla en sådan utveckling och borde därför ordnas i utvecklingskedjor. Detta resonemang låg i tiden och hade hämtat mycket av sina grundläggande idéer från Darwins utvecklingslära. Ett stort fyndmaterial med rikt dekorerade föremål ansågs vara en förutsättning för att kunna upprätta sådana typologiska serier.

Hazelius angav i stadgarna för Nordiska museet 1882, att han samlade föremål inte enbart för att de skulle ställas ut och väcka förundran, nyfikenhet och beundran utan också uttryckligen i ett vetenskapligt syfte. I årsredogörelsen 1893 poängteras apropå insamling av skånska folkdräkter att denna varit av särskilt intresse just för att den kan komma att leda fram till en ökad *kännedom om de skånska folkdräkternas* utvecklingshistoria. Vi kan med fog anta att Hazelius vetenskapliga intresse var riktat mot typologin som metod och att han därför sökte samla föremål på ett sådant sätt att en typologisering av materialet skulle vara möjlig. Han var medveten om att han för detta behövde ett stort antal föremål, gärna av samma typ men i många olika varianter. Typologin som metod erbjöd möjlighet till indelning av allmogeföremålen i olika tidskikt. Hittills hade föremålet enbart varit gammalt, diffust ålderdomligt eller i största allmänhet ”fornt”. Med typologin kunde man ge allmogekulturen en kronologi och ett klarare tidsdjup.

Hazelius insamlingsmetodik mötte inte alltid full förståelse. Det fanns de som hävdade att han samlade onödigt mycket skräp och ifrågasatte hans samlande av många likartade föremål. Han belackare liknade honom vid *en skenande häst* med avseende på det nitiska samlandet. Han såg sig därför nödsakad att i tryck förklara sin insamlingsmetodik. 1882 rymde museets Meddelanden något som kan rubriceras som ett försvar för hans sätt att samla: *Då erfarenheten givit vid handen, att många låta avhålla sig från att till museet insända föremål, emedan de föreställa sig, att flere exemplar där redan förut finnas av de samma, må här framhållas dels att likartade föremål dock ofta äro så skiljaktiga, att denna skillnad bör åskådliggöras, dels att många exemplar i flerfaldiga avseenden underlätta forskningen och möjliggöra säkra slut-*

satser. Den ofta hörda anmärkningen om ett överflödigt antal exemplar har alltså sin grund i en bristande insikt om, vad frågan här gäller, och bör därför på det kraftigaste motarbetas, då hon utan tvivel hindrar museet att fylla sin uppgift. Denna uppmaning stod att läsa i Meddelandena, senare tidskriften Fataburen, varje år fram till 1906.

forts. sid. 192

Föremålen registreras

Skall en museisamling överhuvudtaget vara möjlig att överblicka måste det härskas ordning och reda i sättet att föra bok över alla de föremål som förvärfvas. Inom museivärlden kallas detta arbete att registrera och katalogisera. En noggrann och konsekvent utförd registrering och i förlängningen också en kategorisering av föremålen är i själva verket absolut nödvändig för att man skall kunna söka kunskap och information om föremålen, när de en gång för alla hamnat i museisamlingen.

Artur Hazelius drog själv upp riktlinjerna för hur registreringen av samlingarna skulle se ut när han med stålpena och på handgjort papper förde in inventarienummer i i inventarieboken, den så kallade Huvudliggaren. Redan från början insåg han vikten av att med stor noggrannhet föra bok över alla föremål som strömmade in till museet. I denna inventariebok skulle även grundläggande uppgifter om vart och ett av föremålen föras in, här skulle noteras när och var föremålet hade förvärfvats och av vem. Viktiga uppgifter var också vem som hade brukat det och om möjligt

när föremålet var tillverkat och under vilken tid det hade brukats. Likaså var det av vikt att föremålet kortfattat beskrevs till material, form och färg. All denna information skänker föremålen ett än större kulturhistoriskt värde än om de endast "anonymt" hade förts till samlingarna. Den noggranna och konsekventa registreringen gjorde det möjligt att efter hand systematisera sökningen av data om föremålen. Huvudliggaren, med tillhörande bilagor, utgör därför än idag den viktigaste källan i museets system av uppgifter om samlingarna. En lång, framgångsrik linje leder på så sätt fram till vår tids digitaliserade föremålsdatabas.

Redan från början fördes även olika register i form av alfabetiska listor, såväl över orter som personer med anknytning till de insamlade föremålen. I Hazelius gruppering av de inkommande föremålen finner vi grunden till dagens system för föremålsklassifikation. På 1940-talet utvecklades detta system som nu vid 1990-talets slut, i förenklad form, går under namnet "Nordiska museets klassifikationssystem".

För forskningsändamål upprättades tidigt också en "lappkatalog" med i början handskrivna lappar försedda med teckningar eller akvareller av föremålen. Denna katalog har behållits och man skriver än idag ut kataloglappar för varje föremål som förvärfvas till museet. Numera skrivs dock lapparna på dator och förses med ett fotografi av föremålet i fråga.

1980 skaffade Nordiska museet sin första datamaskin och de datakategorier som behållit sin struktur i mer än 100 år kunde med framgång översättas till elektroniskt medium. Samma sökingångar: namn, ort, sak behölls men antalet sökmöjligheter utökades. Arbetet leddes av Göran Bergengren som också genomförde inskrivningen av museets huvudliggare och föremålsregister vid tjugotalet museer i landet. De senaste femton åren har söksystemen kompletterats och likaså uppgifterna, men alla manuella system, både liggare, kortregister och lappkatalog används än idag.

/HEIDI HENRIKSSON/

79723

(2)
1900-talet. f.d.

Solfbeklädnad,
broderi i sylke på
linne.

1/3.

Äldre handskrivna kataloglappar av handgjort papper med akvareller av Emelie von Walterstorff. Hon arbetade på museet mellan 1903 och 1933 som textilexpert och konstnär.

Varje föremål som förs in i samlingarna beskrivs fortfarande på kataloglapp innan de förs in i huvudliggare och databas.

69043

Lifstjärne
af hemväft halvylla
med hemmålare.

93181

1804

II
[3]

Broderi

1/2.

Dalarna,
c. c. c.

92645

Dalarna,

"Hälsa"

Kvinnomissa af rödt siden
med broderier och hängband.

Mochfjärds kapell.
församling?

Af blåde bömmar i sidorna, sprund bektion.
Ärmarna med en röm, blindslag och sprund,
som hopfäster med mässingskåttor. Höfve af
larna bandrossetter af siden, hvardera med en
huldrig mässingsknapp på högrödt underlag.
Ä knapparna i relief. Förklädet med bröst-
lapp, vidsyd och kantad med sidenband.
Koltin kantad med tin, kring halsringningen
och skrudet med rødvarusband.

•126159

Södermanland

Opunda hd.

Österåkers sn.

Lilstrycke

Af sidendamast,

broderast.

1/2

1/10

Kataloglapparna är ett ständigt använt arbetsmaterial, allt viktigare då föremålen är magasinade långt från museibyggnaden. Numera förses de också med ett registreringsfoto, snart kan bilder tas fram på dataskärmen. Det var längesen någon avbildade föremålen i utsökta akvareller.

MÅNGA FÖRSTODO EJ ÄNNU,
VAD SAKEN GÄLLDE,
OCH VILLE SÅ GÄRNA ANSE DET
RÖRA SIG ENDAST OM
BINDMÖSSOR OCH SELKROKAR,
JA TRASOR, OCH FÖR DEM VAR
MUSEET FÖGA ANNAT ÄN EN
LUMPBOD.

ARTUR HAZELIUS I NORDISKA MUSEETS
TJUGOFEMÅRSMINNE 1873-1898

Även i riksdagen diskuterades Hazelius och hans samlande. I debatter rörande de statliga bidragen till museet åren 1890 och 1900 framfördes starkt kritiska synpunkter på Hazelius och på vad man ansåg vara hans alltför frenetiska samlariver. Också här förekommer ordet skräp som beskrivning av delar av hans museisamling. Dock hade hans insamlingsidéer liksom den vetenskapliga typologin vapendragare även i riksdagen. I andra kammaren yttrade 1890 ledamoten Nyström i debatten att *framför allt behöver denna vetenskap s.k. serier, d.v.s. en mängd föremål, som i huvudsak äro lika, men i enskildheterna mer och mindre skilja sig från varandra, för att komma till klar insikt om den historiska utvecklingen i detta fall*. Lite längre fram i sitt anförande hänvisar Nyström också till Darwin och hans teorier.

Inte bara allmogekulturen

Även om Hazelius till en början främst riktade sitt intresse mot allmogekulturen skulle det inte dröja länge förrän det sociala perspektivet breddades. I Huvudliggarens första band finns åtskilliga föremål med ursprung i borgerlig stadsmiljö eller i högre ståndsmiljö införda. Så skaffades redan 1873 exempel på borgerligt dräktskick till samlingarna. Möbler och konst från högre ståndshem införslivades också liksom föremål med anknytning till kända personer. Vid 1870-talets mitt påbörjades en systematisk insamling av skråföremål, vilken snabbt kom att resultera i en mycket omfattande samling som speglar stadshantverkens historia. Snart kom även andra av städernas traditionella näringar att vara väl representerade, till exempel en lång rad föremål som speglar skol-, tull-, brand- och rättsväsende. Apoteksnäringen blev också tidigt mycket väl företrädd.

Landskapens representation

Det är intressant att studera varifrån i landet, och även var i utlandet, föremålen hämtades under museets första decennier. Några landskap är synnerligen väl representerade, andra underrepresenterade. I täten finner vi Dalarna, följt av Småland, Skåne och Hälsingland. Sämst representerade är Medelpad, Bohuslän, Närke och Gästrikland.

Intressant är att Dalarna, Småland och Hälsingland var landskap i vilka näringsliv och samhällsliv var stadda i snabb förvandling redan vid 1800-talets mitt. I trakterna runt Siljan utvecklades tidigt en industriproduktion av påfallande modernt snitt. Det var möjligt att redan på 1860-talet resa med såväl järnväg som ångbåt i området och dalfolket självt var vant att ta sig till andra delar av landet för att söka arbete. Kontrasten mellan det gamla och det nya måste ha varit tydligare i dessa bygder än i andra. Just denna kontrast ledde säkert till att Hazelius och hans meningsfränder såg hotet mot det gamla framstå så mycket tydligare i dessa trakter. Därför inriktades också de tidiga insamlingsinsatserna framförallt hit. Vi kan ta ett annat exempel: Södermanland som helhet är inte exceptionellt väl representerat i de tidiga samlingarna, men inom landskapet intar några socknar en tätposition, nämligen Östra och Västra Vingåker och Österåker. Dessa var bygder med självägande bönder som liksom dalfolket ofta var på resande fot. Genom socknarna gick stora och viktiga vägar och hit kom järnvägen tidigt. Vingåkersbönderna var kända för att ha väl utvecklade kontakter med Stockholm dit de tog sig för att sälja sina jordbruksprodukter. De hade därmed möjligheter att tidigt ta till sig den moderna tidens sedvänjor. Också här måste kontrasten mellan det gamla och det nya ha framträtt tydligare än på annat håll. I Vingåker hade bönderna, delvis som en följd av propåer från kyrka och adel, länge bevarat ett ålderdomligt dräktskick. Men nu, vid 1800-talets mitt, stod förändringarna inte att hejda. Det var dessa och andra liknande områden som tidiga folklivsforskare kom att intressera sig särskilt för.

En icke föraktlig del av de tidiga samlingarna hämtades från Norge, då ännu i union med Sverige. Närmare 12.500 inventarienummer hade vid 1800-talets slut norskt ursprung. Framför allt blev de centrala delarna av Sydnorge, främst Telemarks fylke, tidigt väl representerade i samlingarna. Även från det övriga Norden hade museet ganska omfattande samlingar. Baltikum fanns också med, men ännu i ganska liten skala. Det var främst de svenskspråkiga områdena som intresserade Hazelius och han hade tidigt skaffare där. Från övriga Europa hade museet hämtat drygt 2.000 föremål. Man kan därför påstå att Hazelius ursprungliga tanke, att samlingarna skulle ge

forts. sid. 196

Biblioteket

Amanuensen fröken Visen Lewin i bibliotekets expedition 1909.

Nordiska museets bibliotek var en hjärtefråga för Artur Hazelius. När han 1883 utlyste arkitekttävlingen om hur museets byggnad skulle utformas förde han upp lokaler för biblioteket som en av de viktigaste punkterna i programmet. Biblioteket placerades också centralt i den nya byggnaden, i omedelbar närhet till byggnadens symboliska centrum, Gustav Vasa-statyn, vilket visar vilken betydelse museigrundaren och hans närmaste efterföljare tillmätte bibliotekets samlingar. För hundra år sedan dominerades de framväxande humanistiska vetenskapsgrenarna av komparativa perspektiv.

Jämförelserna var inte möjliga utan tillgång till ett välförsett vetenskapligt bibliotek. John Böttiger, vid seklets början tjänsteman vid museet och medlem av nämnden, brukade säga: näst efter resor är inget så viktigt för museimannen som ett gott bibliotek.

Bland de medarbetare i specialområden som Hazelius allra först utsåg finner vi därför också en bibliotekarie, P.G. Vistrand. Denne sattes av Hazelius att bygga upp museets litterära förbindelser med andra institutioner. I slutet av 1890-talet hade museets bibliotek etablerat 185 såda-

na litterära bytesförbindelser, vilket innebar att de egna skrifterna byttes mot andra museers och vetenskapliga samfunds utgivning. Museet spred på så sätt kännedom om sin verksamhet och sin forskning, samtidigt som ett välförsett bibliotek kunde byggas upp till stöd för de museala aktiviteterna. Bytesförbindelserna har fortsatt att svara för en huvuddel av bibliotekets årliga nyförvärv av skrifter. För närvarande skickas museets årsbok till cirka 630 bytespartners, varav 4/5 finns inom Norden. Vid förra sekelskiftet utgjordes merparten av tyska museer och samfund, ett mått på det starka tyska kulturinflytandet i Sverige vid den tiden och på hur svagt utvecklat museiväsendet i Norden ännu var.

Grunden till bibliotekets boksamlingar lades av Artur Hazelius själv när han generöst donerade ur sina egna samlingar av etnografi, forn-kunskap, språkvetenskap, historia, biografi, kulturhistoria och skillingtryck. Många andra donatorer har genom åren följt i hans spår. Bland andra skänkte Svenska Akademien i början av 1890-talet en stor mängd äldre Ortsbeskrivningar, som kom att bilda stommen till bibliotekets viktiga topografiska avdelning. Vid slutet av samma decennium kunde Hazelius med hjälp av några frikostiga donatorer förvärva en stor samling äldre akademiska avhandlingar

från Upplands nation vid Uppsala universitet. Med dessa tillskott höjde biblioteket avsevärt sin standard. Redan från 1890 registrerade det sina utländska nyförvärv i Accessionskatalogen, en för svenska vetenskapliga bibliotek gemensam nyförvärvsförteckning. Biblioteket tog därmed sin plats i kretsen av vetenskapliga bibliotek i Sverige.

Många av dem som haft nära anknytning till museet har fortsatt att i Hazelii anda skänka delar av sina egna boksamlingar till museets bibliotek. Hovintendenten John Böttiger donerade med början 1903 sin stora och värdefulla samling av konsthantverkslitteratur, på villkor att samlingen hölls ihop som en särskild avdelning. P.G. Vistrand testamenterade vid sin död 1912 den del att sitt privata bibliotek, som omfattade svensk etnografi och svensk släktforskning. Från senare år kan nämnas förre styresmannen Gösta Bergs gåva av sin omfattande särtryckssamling, ihopbragt under ett långt och framgångsrikt forskarliv.

Museet var fram till mitten av 1960-talet ett klassamhälle, dvs. det var organisatoriskt indelat i två huvudavdelningar, allmoge- och högreståndsavdelningarna. Samma grundindelning kan återfinnas i bibliotekets bokuppställning. Mot inriktningen på allmogen svarade bibliotekets

etnologiska och etnografiska fack, medan litteraturen om olika slags konsthantverk motsvarade högreståndsavdelningens inriktning. Vid sidan av dessa växte en rad andra fack till sig, t.ex. folkdiktning, arkeologi, topografi och kulturhistoria. Uppdelningen av litteraturen i ett system av olika fack fullbordades under 1920- och 30-talen och har sedan dess kunnat behållas i stort sett oförändrad.

Bokförvärven har genom åren speglat museets inriktning och ämnesområde. Förutom att sålunda förvärva litteratur om svensk kulturhistoria sedan Gustav Vasa strävar biblioteket att, i mån av resurser, införskaffa sådan litteratur som kan underlätta kulturhistoriska jämförelser och tjäna som teoretisk och metodisk inspiration för museiavdelningarnas arbete. Särskilt under Sam Owen Janssons tid som chef för biblioteket (1942–1972) berikades samlingarna med litteratur av de senare slagen. Omkring 1980 gjordes under Jan-Öjvind Swahns ledning ansträngningar att täppa till vissa luckor i samlingarna. I början av 1990-talet, innan fallande kronkurs och stigande prenumerationspriser urholkade bibliotekets förvärvsanslag, gjordes satsningar för att förvärva litteratur inom framväxande nya internationella forskningsinriktningar, t.ex. föremålsforskning, stu-

diet av levnadsberättelser, visuell antropologi, fältarbetsmetoder och muscologi. Två områden som hela tiden är centrala för bibliotekets förvärv är litteratur om klädedräktens och födöans kulturhistoria.

Förutom att bistå med litteratur i det museala forsknings- och utställningsarbetet har biblioteket haft ytterligare en viktig uppgift: att samla och dokumentera med inriktning på boken som föremål. Biblioteket äger därför samlingar av t.ex. biblar och psalmböcker som belyser den tryckta bokens kulturhistoria och bokbandens stilhistoria. Dessutom förvärvades under 1900-talets första decennier ett antal kulturhistoriskt intressanta privatbibliotek. Som viktiga exempel kan nämnas Viktor Rydbergs och August Strindbergs bibliotek (det senare numera deponerat i Strindbergsmuseet i Stockholm), liksom herrgårds- och slottsbiblioteken i Julita och på Tyresö.

En av bibliotekets grundfunktioner har alltid varit att hjälpa museets medarbetare och besökande forskare att hitta litteratur inom de speciella ämnesområden de intresserat sig för. Som centralt hjälpmedel började på 1910-talet utarbetas en efterhand allt mer omfattande ämneskatalog. Senare har bibliografier över enskilda av museets tjänstemän och över museets egen bokutgivning produce-

forts. sid. 196

möjlighet till komparativa studier de olika ländernas kulturer emellan, avspeglas i de första decenniernas insamling. Det komparativa studiet var en av grundstenarna i det evolutionistiska kunskapsbygget, den typologiska metoden var en annan.

Föremål utan angiven proveniens

Hazelius poängterade redan från början vikten av att föremålen skulle ha en proveniens, ett geografiskt ursprung angivet. Han var noga med att inte enbart samla föremål utan också uppgifter om dem. Detta framgår av hans sätt att föra accessionskatalogen och av hans instruktioner till sina medarbetare. Här spelade förmodligen hans kontakter med Hildebrand och Montelius in. Bägge var förespråkare för att noggranna uppgifter skulle samlas in om fornfynd, annars, menade de, förlorade fynden mycket av sitt arkeologiska källvärde. I Hazelius dagbok från 1872 finns en notering den 26 november: *Hämtade anvisningar av Hildebrand och Montelius ang. sättet att föra inventariebok m.m.* Denna noggrannhet i sättet att föra uppgifter om föremålen har alltsedan dess varit vägledande, något som ytterligare ökar samlingarnas kulturhistoriska källvärde.

Detta till trots saknar ca en fjärdedel av de första årtiondenas för-

forts. Biblioteket

Bibliotekets galleri har en säregen atmosfär.

rats, senast ett omfattande innehållsregister över museets årsbok *Fataburen 1884–1989* (tryckt 1991). Sedan 1964 presenterar biblioteket regelbundet sina inköp i en nyförvärvslista. I planerna för den närmaste framtiden ingår dels att datorisera bibliotekets kortkatalog och lånerutiner, dels att producera en serie ämnesspecifika bibliografier inom områden med stor relevans för museets arbete. Den första av dessa,

Våra traditioner, utkom hösten 1996.

Biblioteket strävar på dessa sätt att ta aktiv del i museets arbetsprocesser. Genom att pumpa ut kunskaper och fakta som syresätter de olika museala verksamheterna och som bidrar till pulsen i forskning, dokumentation och utställningsbyggande verkar biblioteket som museets hjärta.

/BO G. NILSSON/

värv proveniens. Främst gäller detta föremål från högrestandsmiljö. En del av förklaringen kan ligga i att en stor del hade inhandlats vid auktioner eller hos antikvitetshandlare och då hade uppgifter om var föremålen brukats inte alltid stått att få. Man kan också tolka detta på följande sätt: Hazelius och hans samtida, och faktiskt även deras efterföljare, fann det inte väsentligt med proveniensuppgifter för föremål hämtade ur borgerlig miljö och högrestandsmiljö. Viktigare ansågs uppgifter om vem, det vill säga vilken hantverkare som tillverkat föremålet och till vilken konsthistorisk stil det kunde hänföras. Detta var i sin tur en återspeglning av föreställningen att högrestandskulturen inte utvecklade vare sig några lokala, regionala eller nationella stilvarianter – sådana resonemang ansågs tillämpliga endast för allmogekulturens föremål. Högrestandskulturen ansågs istället vara formad av influenser och impulser från övriga Europa. Den var internationell till sin prägel och kunde bestämmas till epok genom sina skilda stilar. I och med att konsthistorikerna under 1800-talets andra hälft hade utvecklat tillämpliga stilbegrepp, fanns redan en fast kronologi för föremål ur högrestandsmiljö, några typologiska serier behövde inte konstrueras. Högrestandskulturen uppfattades som buren av individer och hantverkaren eller konstnären hade en viktig förmedlande roll.

Nära sammankopplad med denna uppfattning var föreställningen att allmogekulturens föremål inte var skapade av individer utan av en anonym massa av "folk" vilken bar upp en kultur som rubricerades som nationell till sin karaktär. Begreppet "folkkonst" som särskild kategori var ännu inte formulerat och det skulle dröja ännu några år innan de individuella konstnärerna bland folket upptäcktes.

Gammalt eller nytt?

Det brukar framhållas att Hazelius och hans kollegor enbart intresserade sig för att samla föremål av hög ålder. Detta stämmer inte helt. Visst hade han ett uttalat och starkt intresse för de delar av allmogekulturen som han uppfattade som ålderdomliga. Han uttryckte det själv som att det var det som var fornt som var av störst intresse att samla in. Trots detta kan vi konstatera att det redan under museets

första år samlades åtskilliga, rämligen nytillverkade föremål. Bland dessa finns ett par glasögon, några tryckta julbonader av papper, ett antal vallhorn, flera linfästen, ett par brudkronor m.m. Det finns också exempel på att helt nya föremål togs in i samlingarna.

Ett skäl till detta kan ha varit att Hazelius uppfattade allmogekulturen som starkt traditionsbunden och statisk. Därför är det foljdriktigt att även nytillverkade föremål, bara de var tillverkade efter gamla förlagor, lika väl kunde representera allmogekulturen som föremål av hög ålder. Det väsentliga var att de hade en ålderdomlig prägel.

Textilmuseet i Högbo

Hedvig Ulfspärre framför Märta Måås-Fjetterströms "Enhörningen i skogen", 1957.

På Textilmuseet i Högbo, Nordiska museets filial i Gästrikland, visas Hedvig Ulfspärres stora textilsamling. Textilmuseet ligger 3 km utanför Sandviken i en gammal vacker bruksmiljö med anor från 1600-talet och det hålls öppet året

om. De för Ulfspärresamlingen skräddarsydda lokalerna uppfördes år 1983 av Högbo Bruk AB, som kostnadsfritt upplåter dem till museet. Gästriklandsfonden, som ursprungligen ärvde den rikstäckande textilsamlingen, ger årliga bidrag till verksamheten.

Skånskan Hedvig Ulfspärre (1877–1963) kom vid unga år till Gästrikland, där hon ganska snart blev en av centralfigurerna inom hemslöjdsrörelsen. Hon började omkring 1910 att samla på textilier, dels olika hemslöjdsföreningars alster, dels en rad kända textilkonstnärinnors verk. Så småningom skapade hon den förnämsta dokumentationen som finns över hemslöjdens textila produktion under 1900-talets första hälft. Representativa verk från de flesta av landets hemslöjdsföreningar finns tillgängliga för studium.

Den nära 10.000 nummer stora samlingen innehåller ett stort antal ylle-, linne- och bomullsvävar utförda i olika tekniker; Hedvig Ulfspärre förvärvade också ett stort antal högklassiga spetsar från olika delar av Sverige. En höjdpunkt i samlingen utgör ett femtiotal verk av Märta Måås-Fjetterström; mest känd är gobelängen "Enhörningen i skogen" men där finns också exempel på textilkonstnärinnans mera enkla vardagsvaror som trasmattor, draperier och dukar.

Museibyggnaden på 600 kvm innehåller bland annat ett specialinrett studierum med tvåsidiga utdragbara ramar med monterade textilier och ett stort antal smålådor med tygprover. I breda väggmontrer visas bomullstyger i metervara. En utvald samling textil litteratur finns också att tillgå för besökarna.

/INGRID BERGMAN/

Överblick och utställning

Under Hazelius egen tid var förvärvssiffrorna mycket höga. En viss avmattning i samlandet skedde åren kring sekelskiftet, vilket delvis kan ha sin förklaring i att museets personal var strängt upptagen med att utveckla verksamheten på Skansen och att man ännu hade gott om föremål att inreda Skansenstugorna med. Åren 1902–1906 blev insamlingsverksamheten återigen intensiv, något som kan förklaras av att man till utställningarna i museibyggnaden, som skulle öppnas 1907, behövde komplettera samlingarna. I samband med överflyttningen av samlingarna till det nya museet fick man för första gången en överblick över dem och kunde därmed också konstatera vad som saknades. Ganska snart blev man, för att nämna ett exempel, på det klara med nödvändigheten att komplettera möbler från högre ståndsmiljö för att kunna inreda de stilrum som skulle byggas upp. Kompletteringar av liknande slag präglade mycket av insamlingsarbetet under 1910-talet.

Föremål och fältarbete

Första världskriget kom med dyrtid och svag samhällsekonomi, något som naturligtvis återverkade även på Nordiska museet och dess insamlingsverksamhet. Förvärvssiffrorna var låga också under de närmast följande åren. Vid 1920-talets mitt skedde emellertid en förändring och en intensiv insamlingsverksamhet tog sin början. Under mellankrigstiden kom förvärvssiffrorna att förbli mycket höga. Museet åtnjöt nu förhållandevis höga statsanslag för både föremålssamlande och dokumentation. Den högsta förvärvssiffran i museets historia nåddes under femårsperioden 1927–1931, då i genomsnitt 5.737 föremål per år togs in i samlingarna.

En grupp av föremål som museet särskilt uppmärksammade under sent 1910-tal var sådana som belyste byarnas samfundsväsen. Hit räknades till exempel bytrummor, budkavlar och bykistor – ting som berättade om samhällsorganisationen på landsbygden. Dessa samlades ofta in i samband med den nya typen av fältundersökningar, byundersökningarna, som leddes av Sigurd Erixon. Poängen med detta sätt att arbeta var att föremålen kunde studeras i sitt sociala och

Textilvård, alltför hårdhänt för nutida ögon.
Signe Wennerlund på museets piskbalkong
1930.

samhälleliga sammanhang och att uppteckningar om funktion, användning och ålder kunde göras parallellt med förvärven. Föremålens kulturhistoriska värde ökade därmed.

Under hela mellankrigstiden framhölls sambandet mellan dokumentation och föremålssamlande som något ytterst väsentligt. 1929 sägs i årsberättelsen: *Särskild vikt har härvid lagts på att till föremålen också erhålla utförliga beskrivningar och att alltså förena föremålsinsamlingen med uppteckningsarbete.* Vidare skriver allmogeavdelningens föreståndare, Sigfrid Svensson, 1937 i samband med förvärv av fiske-redskap: *...några redskap från Södermanland, använda för fiske med katsa i sjön Långhalsen uppvisar idealet för varje nyförvärv till samlingarna. De med föremålen förknippade arbetsmetoderna ha nämligen samtidigt utförligt upptecknats och avbildats.*

En stor del av de förvärv som gjordes i anslutning till den dokumenterande verksamheten gällde hantverk. Yrken och hantverkarmiljöer dokumenterades och hela uppsättningar av verktyg samlades in. Detta kan kopplas samman med ett nyvaknat intresse för att dokumentera arbete och arbetsprocesser. Museet började nu också filma i dokumenterande syfte. Filmen var ett utmärkt medium för att dokumentera just hantverkens olika arbetsmoment.

Intresset för hantverk kan ses som en följdriktig fortsättning av Hazeliuss insamling av skråföremål. Hans intresse hade riktats främst till den försvinnande skråorganisationen medan 1920-talets museiman främst riktade sitt intresse mot hantverket som sådant. Förmodligen bottnade detta i en medvetenhet om att själva hantverksyrkena och inte enbart deras sociala ramverk höll på att försvinna.

Elegante Torsten Lenk har köpt en gödselkärra för Göteborgsutställningen 1923.

... att komplettera förefintliga luckor...

Under mellankrigstiden beskrivs museets föremålsinsamling ofta med ordet "komplettering". I Fataburen 1932 säger allmogearvdelningens chef Sigurd Erixon angående insamling av allmogemöbler: *De få möbelförvärv som gjorts under året, ha avsett att komplettera förefintliga luckor i samlingarna vare sig dessa varit av typologisk, stilmässig eller topografisk art.* Här har arbetet uppenbarligen givits ganska vida ramar vad gäller vilka luckor som skulle fyllas. Det kompletterande arbetet ansågs vara en mycket viktig uppgift och stor möda lades ned på att bestämma vilka luckorna var. Flera systematiska genomgångar av samlingarna gjordes därför, vilka resulterade i förteckningar ordnade efter samlingarnas innehåll och geografiska fördelning över socknar och landskap. Genomgångarna låg till grund för vidare diskussioner om kompletteringsarbetets fortsatta inriktning.

Större social bredd

Det sociala perspektivet vidgades under 1920- och 30-talen och samlingarnas sociala bredd blev större. Allmogearvdelningen samarbetade t.ex. med Landsorganisationen (LO), något som vid 1930-talets mitt bland annat ledde till insamling av föremål från arbetarhem vid bruk runt om i landet. Denna breddning av perspektivet kännetecknade givetvis också den dokumenterande verksamheten.

Högrestandsavdelningen framhöll ett flertal gånger under 1930-talet att man särskilt strävade efter att förvärva föremål som kunde skildra *vardagslivet* i samhällets övre skikt. Intresset riktades till exempel mot enkla köksgeråd och vardagskläder – föremål man tidigare inte samlat i särskilt stor utsträckning från dessa samhällsklasser.

Nutidsskiktet

Även tidsperspektivet breddades och det fanns ett uttalat intresse för att samla föremål som speglade den moderna tiden och industrisamhällets framväxt. Det var emellertid inte helt okomplicerat att utarbeta en strategi för hur en sådan insamling skulle genomföras. Den moderna tidens föremålsrikedom framhölls som problematisk. Vilket

urval skulle museet göra? Hur skulle man välja ur den rika föremålsfloran? Diskussioner om detta kom så småningom att förändra urvalskriterier och insamlingssätt. 1935 skrev allmogedivisionens chef att när det gällde insamling av allmogedräkter var det väsentligt att inte enbart samla sådant med ålderdomlig prägel utan även sådant som kunde spegla en *bondegarderob under den senaste övergångstiden*. Övergångstiden skall här förstås som tiden för industrialismens genombrott. Sigurd Erixon talade vid denna tid om *nutidsskiktet* och definierade det som den tidsrymd som kunde speglas genom äldre informanternas berättelser. Det tidskikt man strävade efter att dokumentera var alltså 1800-talets sista decennier och 1900-talets början. Helt revolutionerande var inte detta. Museet hade redan 1910 tagit in samtida föremål, t.ex. telefoner och cyklar. Men det som skiljer 1930- och 40-talens intresse för det slutande 1800-talet och 1900-talets början, var att man på ett helt annat sätt än tidigare strävade efter en systematiserad insamling av föremål från denna period.

Beredskapstid och föremålsevakuering

Under beredskapstiden sänktes de statliga anslagen för föremålsförvärv drastiskt och mycket av arbetstiden fick istället ägnas åt evakuering av föremål, bort från Stockholm ut till vad som ansågs vara säkrare lagringsplatser. När insamlingsarbetet kom igång igen efter kriget dröjde det närmare tjugo år innan förvärvssiffrorna nådde 1930-talets höjder. Efter krigets slut var anslagen för föremålsinköp mycket snålt tilltagna under en följd av år. Till detta kom att diskussionerna om vilka ämnesområden, tidsperioder och sociala grupperingar som insamlingsverksamheten fortsättningsvis skulle belysa, avlöste varandra under såväl 1950- som 60-talen. Naturligtvis avstannade inte insamlingsverksamheten – den var bara inte lika intensiv som under 1930-talet.

Sammanfattningsvis kan sägas om perioden 1920–1950 att det samlades in ett mycket stort antal föremål, dels genom komplettering av samlingarna, dels genom att söka nya insamlingsområden och att bredda såväl det sociala som tidsmässiga perspektivet. Insamlingsarbetet förblev emellertid uppdelat mellan Allmogedivisionen och

Amanuensen Louise Hagberg registrerar föremål inom gruppen "Tro och sed".

Avdelningen för de högre stånden, en uppdelning som speglade tanken att museet främst skulle ägna sig åt studier av det gamla ståndssamhället. Perioden kännetecknades också av omprövningar och omorienteringar från det rent typologiskt inriktade studiet.

Från typologi till kartering

Vid 1920-talets början riktade Nils Lithberg, den förste Hallwylska professorn, sitt intresse mot det man brukar benämna den historiskt-geografiska skolan. Inom denna forskningstradition intog studiet av olika kulturföreteelsers utbredning och spridning en central plats. Kartering blev en viktig metod och utbredningskartan ett viktigt arbetsredskap. Utgångspunkten kunde vara det typologiskt ordnade materialet i vars serier man lätt kunde iaktta variationsrikedomen, såväl inom som mellan skilda geografiska områden.

Även Sigurd Erixon, som vid 1920-talets början hade startat sina systematiskt upplagda by- och byggnadsundersökningar, uttalade sitt stora intresse för dessa metoder. Han presenterade till exempel sina forskningsrön rörande det traditionella svenska byggnadsskickets olika variationer i form av utbredningskartor. Centralt var att de upp-

gifter man grundade sina antaganden på måste vara bestämda i tid och rum och helst också till social hemvist. Även museets föremålsinsamling påverkades av detta synsätt. I Fataburen 1934 skriver Sigurd Erixon angående insamlingen av jordbruksföremål att man nu har samlat så mycket av detta slag att man *börjar kunna klart urskilja de karaktäristiska typerna och ta sikte på ett mera systematiskt studium av deras geografiska utbredning*. I detta intresse för olika föremålsgrupper spridning och utbredning har vi en av förklaringarna till den tydliga strävan att knyta den upptecknande verksamheten närmare föremålssamlandet. Utan precisa och fylliga uppgifter om föremålens proveniens, användning, ursprung och *rörelse i rummet* blev en kartering omöjlig och därmed också möjligheten att dra vetenskapligt grundade slutsatser.

Vid 1930-talets mitt fanns också en tendens att mer än tidigare intressera sig för föremålens kommunikativa aspekter. Förenklat kan man säga att man alltmer intresserade sig för föremålet som medel till kunskap om människan och hennes kultur än för föremålet som sådant. Sigfrid Svenssons avhandling "Skånes folkdräkter" (1935) är präglad av ett sådant perspektiv. För denna och andra liknande studier kom de redan insamlade föremålen att utgöra den självklara ut-

Brudkroneinventering i Strängnäs stift 1980.
Sigrid Eklund katalogiserar.

gångspunkten. Det skulle dröja ytterligare några decennier innan detta synsätt påverkade föremålsinsamlingens inriktning och då är det kommunikativa intresset sammankopplat med intresset för att söka fånga samtiden och samtida företeelser.

Etnologi och konsthistoria – två skilda synsätt

De båda föremålssamlande avdelningarna hade från första början sin forskningsanknytning till olika universitetsämnen. Allmogeavdelningens intresse var riktat mot folklivsforskningen och kulturgeografin medan Högreståndsavdelningen främst riktade sitt intresse mot konsthistorien. Detta är en av förklaringarna till att högreståndsavdelningen under lång tid ägnade sig åt stilhistoriska studier. Kanske var det den starka anknytningen till stilindelningstraditionen som gjorde att denna avdelning på ett mera självklart sätt än allmogeavdelningen tidigt var benägen att föra tämligen moderna föremål till samlingarna. I föreställningen om att konstens historia kan delas in i skilda perioder med skilda stilar, ligger även uppfattningen att det är naturligt att en stil avlöser en annan, traditionen upphör därmed inte – den övergår i en annan form, i en ny stil. Därför kan det ha tett sig självfallet att även samla in moderna och nästan samtida föremål. 1916 hade högreståndsavdelningen i sin årsberättelse rubriken: *Föremål från nyaste tid, 1900-talet*. Under denna dolde sig förvärvet av en *elegant supékläddning av siden och chiffon med rika pärlbroderier. En utmärkt representant för 1900-talets snäva kjolmod*. Vidare påpekades att det är särskilt viktigt att samla modedräkter från senare tid eftersom de snabbt blir omoderna och då glöms bort. Redan ett drygt decennium tidigare hade högreståndsavdelningen förvärvat en rad föremål som härrörde från den nära samtiden, till exempel Ferdinand Bergs jugendmöblemang, tillverkat för världsutställningen i Paris år 1900.

Vi kan förmoda att det bland allmogeavdelningens företrädare, av vilka de flesta hade en vetenskaplig hemvist inom folklivsforskningen, länge fanns den grundläggande föreställningen att den allmoge-kultur som man såg som sin uppgift att studera, var stadd i avtagande för att inte säga utdöende. Till denna föreställning hörde också tan-

ken att de sentida yttringarna av denna kultur var så deklinerade och urvattnade att den överhuvudtaget inte var intressant att studera. Tidsgränsen ansågs kunna dras vid 1800-talets slut. När alla relevanta aspekter av allmogekulturen en gång hade dokumenterats skulle det därför inte längre finnas något att studera. Det var först när folklivsforskarna vidgade sitt sociala perspektiv och riktade sitt intresse även mot andra samhällsklasser som tanken att samla föremål från modernare tid överhuvudtaget var möjlig. Nya forskningsrön inom antropologi och senare även sociologi, uppmuntrade folklivsforskarna till studier av traditionernas samhälleliga funktion och förändring. Därmed blev det också intressant att söka synliggöra traditionerna i samtiden och att studera dem i en social kontext. Först detta studium erbjöd den begreppsliga möjligheten att motivera en insamling av samtida föremål.

Denna förskjutning av det etnologiska forskningsperspektivet tog tid – från diskussionerna i tidigt 1930-tal till 1950-talets accepterande av de samtida traditionerna – och den avspeglade sig också i diskussionerna om insamling av samtida föremål.

Att välja rätt

Under 1950- och 1960-talen fortsatte den nyorientering som hade påbörjats under de närmast förgående decennierna. Medvetenheten om att insamlingen måste spegla även 1900-talet växte, och man talade om att föra förmålsförvärvet i kontakt med nutiden. Resultatet blev en allt rikare insamling av föremål från 1900-talets första hälft, till exempel vardagskläder, arbetskläder, modernt köksgeråd och av nya material som till exempel plast. Helt oproblematiskt tedde sig dock inte denna, den ständigt återkommande frågan var: Hur och av vem skulle urvalet göras? Under 1950- och 60-talen framskymtar några alternativa lösningar. Den ena är att samla begränsade helheter eller miljöenheter, att samla, om inte samtliga, så i alla fall en stor mängd föremål till exempel från ett och samma hem. Allmogeavdelningen hade därför under 1950-talet kontakt med två lantbruk varifrån man återkommmande samlade föremål. Ibland framställdes museets mottaganden av dödsbon som den idealiska formen för insam-

ling. Detta gav möjlighet att dels skaffa samtliga föremål i ett hem, dels att komplettera museets ämnesordnade föremålssamling, vad man i dagligt tal kallade typsamlingen. Den andra svaret på frågan om urvalsprinciper var att samla föremål vid källan, dvs. direkt från tillverkaren. Som ett exempel kan nämnas att museet 1956 slöt avtal med leksakstillverkaren BRIO om att för all framtid få göra ett fritt urval av BRIO:s tillverkning och försäljning av leksaker. Ett sådant insamlingssätt kom upp till diskussion på 1970-talet i samband med att principerna för arbetet inom Samdok drogs upp.

När museet skildes från Skansen 1963 förändrades också organisationen. Insamlingen skildes från den dokumenterande verksamheten och ansvaret för insamlingen av föremål fördelades nu på tre avdelningar med skyldighet att bevaka olika ämnesområden, Avdelningen för bostadsskick, Textilavdelningen och Avdelningen för näringsliv och samfund. Borta var nu indelningen efter det gamla ståndssamhällets grupperingar.

Ännu under 1960- och 1970-talen var förvärvstalen ganska höga men omkring 1980-talets början sjunker de drastiskt. 1984 noteras den lägsta siffran någonsin i museets historia – 475 inventarienummer antecknades detta år. Därefter har insamlingen intensifierats något och förvärvstalet ligger vid 1990-talets slut på ca 1.500 föremål per år.

Kontinuitet, förnyelse eller vanans makt?

Idag, i det sena 1900-talet, har museet valt att samla föremål efter två huvudprinciper. Enligt den ena läggs stor vikt vid föremålens kulturkommunikativa och symboliska kvaliteter. Dessa föremål har framför allt funktionen att berätta om den moderna människans förhållande till tingen och till tillvaron i stort. Detta har lett till en mycket sparsmakad insamling där helheten och den sammanhållna enheten har stor betydelse. Denna insamling sker i direkt samband med den etnologiskt dokumenterande verksamheten. Enligt den andra huvudprincipen samlar museet föremål dels för att fylla luckor i samlingarna, dels för att komplettera de äldre föremålsserierna med samtida föremål. Det senare en insamling med fokus på föremålet som sådant.

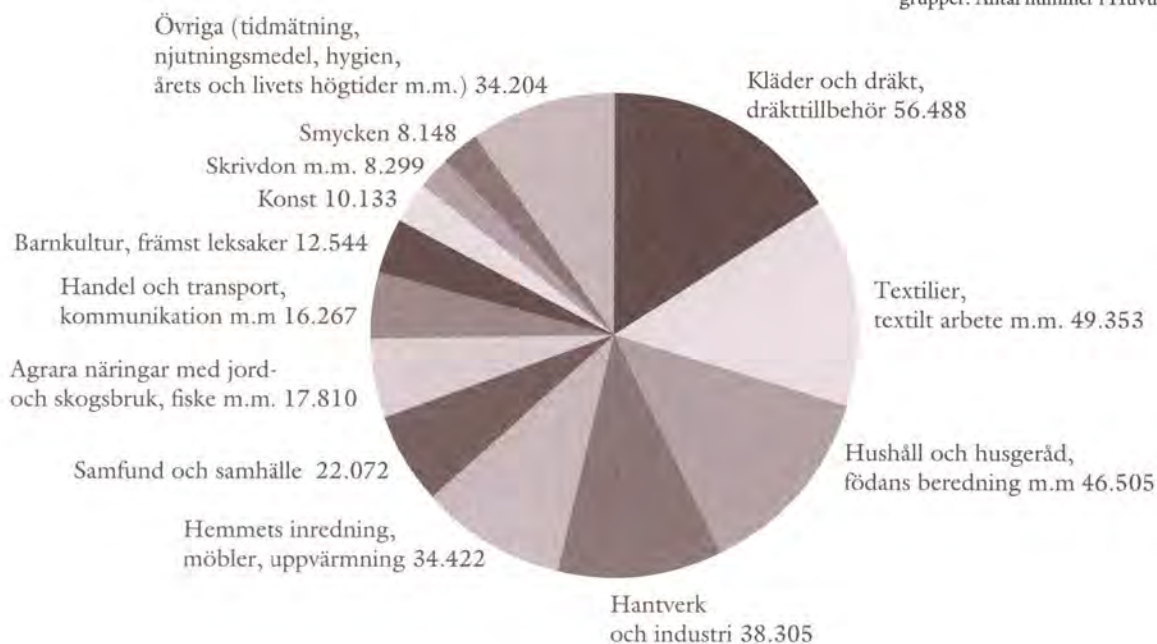
Det är slående att flera av de föremålsgrupper som Artur Hazelius

poängterade som särskilt intressanta 1872 än idag, med få undantag, är de som museet uppfattar som mest väsentligt att samla. Så utgör dräkt, dräkttillbehör och textilier fortfarande de grupper som stadigt växer, liksom också möbler och föremål som sorteras in under benämningen födans beredning och servering, dvs. husgeråd. När det gäller dessa grupper har förvärvstalen varje år hållit sig förvånansvärt konstanta. Vad gäller jordbruk, boskapsskötsel, skogsbruk och fiske som traditionellt brukar förknippas med museets insamlingsområde, är det värt att notera att dessa kategorier inte hör till de större i samlingarna. Detta kan ha sin enkla förklaring i att föremålen ofta är tämligen skrymmande. Men en närmare förklaring är säkert att kläder, mat, hem och hushåll är något ytterst centralt i vår tillvaro – här har det alltid funnits en rik föremålsflora att samla ur.

Sammanfattningsvis kan således sägas att museet idag anser det vara av största vikt dels att kontinuerligt komplettera och bygga vidare på sina traditionella samlingsområden, dels att i insamlingen också spegla samhällets förändring.

Samlingarnas fördelning på olika föremålsgrupper. Antal nummer i Huvudliggaren.

Inga Wintzell var den första som samlade in jeans till museer. Hon skrev en bok och gjorde en utställning och en vandringsutställning som gick runt i Sverige, Norge och till Island. Här med jeansklädda "skinnknuttar" som besökte utställningen på museet 1979.

Nedan. Skateboard, förvärvat i anslutning till forskningsprojektet "Staden" 1997.

T.h. Campingprylar från 1950-talet, bärbar radio, fällstolar, termos och campingväska.

Arkivet

Nordiska museet har systematiskt samlat in uppgifter om svenskt folkliv i mer än hundra år, inte bara om materiell och social kultur utan också om den andliga kulturen, om hur man tänkt, känt och trott bland folkets flertal. Detta material är en av ingångarna till Sveriges historia.

Grunden till arkivets rika kulturhistoriska samlingar lades av Artur Hazelius på 1870-talet. Vid sekelskiftet skildes språklig information och bilder från övriga föremålsbestånd. Arkivstrukturen präglas av att ha byggts upp av museimän: till en början samlades främst "intressanta" handlingar som fördelades på den personorienterade handskriftssamlingen och en efter kulturhistoriska slagord uppbyggd ämnessamling – det kan karakteriseras som ett svärsökt arkiv med rika skatter fördolda. Skickliga tjänstemän som Arvid Bäckström, Sten Lundwall och Rut Liedgren byggde upp och förvaltrade det. Först 1983 anställdes en fackutbildad arkivchef. Arkivet utgör genom sin orientering mot den enskilda människan, hennes miljö och levnadsvillkor, ett viktigt komplement till de myndighets- och organisationsinriktade statliga arkiven. Nordiska museets arkiv är uppbyggt av en mängd större och mindre arkiv med olika innehåll och inriktning.

Ett exempel ur en av arkivets många dagböcker.

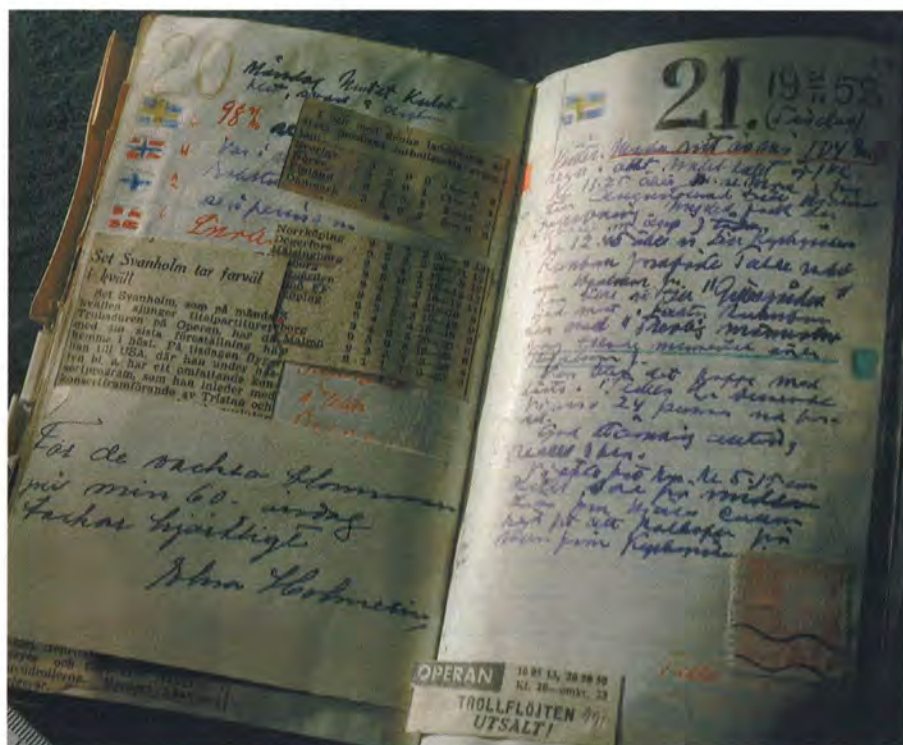
Fältnöten som utförts av museets tjänstemän har gett upphov till ett stort källmaterial. Här finns uppgifter om bebyggelse i städer och på landsbygd, om arbetsliv och fritid, hem och hushåll.

Frågelistsvar, självbiografier och dagböcker är en annan grundstomme i arkivet. Sedan 1928 har Nordiska museet skickat ut frågelistor och upprop till enskilda och grupper i hela landet. Frågorna har behandlat en rad olika ämnen, allt från jord-

bruk till sägner om rövare. 1928 svarade 718 meddelare på frågor om mat och dryck medan listan "En sällsynt leksak" 1953 bara fick 37 svar. Bland självbiografierna är yrkesminnena mest kända.

I Folkminnessamlingen förvaras förutom folkloristiskt material som sägner, spökhistorier, gåtor och visor, även excerpter över olika företeelser som folklig läkekonst, årets och livets fester, älvor, troll, varsel m.m.

forts. nästa sida

forts. Arkivet

Under en lång rad år har pristävlingar utlysts – ofta i samarbete med någon tidning – och de svar som kommit in har tillförts arkivet. Exempelvis utlystes en tävling 1942, ”Mitt hem”, i vilken skolbarn inbjöds att beskriva sina hem. Elever från nästan hela landet deltog och ambitionerna var i många fall höga. Beskrivningarna kompletterades ofta med foton, teckningar och prover på tapeter, golv och textilier. Här har vi en unik och bred inblick i svenskt boende för drygt 50 år sedan.

Till detta kommer de gåvor, depositioner och köp, som tillförts alltsedan Hazelius tid. De första årtiondena koncentrerades förvärven till etnologiskt uppteckningsmaterial för att under de senare åren närma sig arkiv i traditionell mening.

I dag har arkivet ca 2.000 olika arkiv från enskilda, gårdar, föreningar och företag. Bland de större gårdsarkiven kan nämnas det från Godegård, som omfattar gårdshandlingar från 1700-talets senare del till 1920-talet med bruksräkenskaperna som huvudmaterial samt en stor brevsamling (ca 17.000 brev) från släkten Grill, ägare till Godegård från och med 1775.

Under de senaste åren har stora arkiv, som skildrar 1900-talet kommit in. NK (Nordiska kompaniet), grundat 1902 och säkerligen ett av landets

Gratulationstavla. Inköpt i Jönköping 1929 (176.942).

mest välkända företag, har lämnat över ett arkiv med tonvikten lagd på möbelritningar och fotografier. Ervacos, en av de första annonsbyråernas (grundad 1925) arkiv har förvärvats och tyngdpunkten i detta ligger just på annonsmaterialet, som finns bevarat från 1929 till 1976. General Motors skänkte nyligen sitt bildarkiv på ca 100 hyllmeter, ett eldorado för bilvänner, med foton från reklam och pressreleaser samt ett stort antal servicehandböcker.

Tyngdpunkten ligger dock fortfarande på den enskilda människan – hennes liv och arbete. Och var kan man komma oss närmast om inte i våra dagböcker? I arkivet finns allt från lösryckta almanacksanteckningar till dagbokssviter förda under ett helt liv. Märta Helena Reenstierna, mer känd som den dagboksskrivande Årstafrun, skildrar ett förgånget Stockholm från slutet av 1700-talet fram

till 1837. Olov Ljunggren, civilekonom, började skriva dagbok redan som tonåring och fortsatte fram till två dagar före sin död. Hans svit av minnesanteckningar sträcker sig från 1903 till 1972. Allan Holmström började skriva dagbok 1877, han fortsatte till 1962 och hans son, Gustav, har skrivit dagbok under tiden 1933–1944. De var bosatta i Södertälje. Axel Wennbergs dagböcker ger en inblick i skärgårdsbefolkningens liv under senare hälften av 1800-talet. Birgitta Curman, som föddes 1897 och som bodde mer än 70 år på Antuna strax norr om Stockholm, tillhör de dagboksskrivande kvinnorna, och skildrar också hon ett förgånget Stockholm med omnejd under 1900-talet. Hennes arkiv omfattar även brev, hushållsräkenskaper och foton och visar hur livet och förhållandena ändrats under denna tid.

Här finns manuskript och andra handlingar efter skönlitterära författare och kulturpersonligheter som Carl Jonas Love Almquist, Carl von Linné, Johan Henric Kellgren, Viktor Rydberg och August Strindberg och bland kvinnorna Emilie Flygare-Carlén och Fredrika Bremer.

Brev och notmanuskript finns efter Richard Dybeck, Otto Lindblad och Emil Sjögren. Sångerskan Jenny Lind är representerad med en stor brevsamling.

Konstnärer finns representerade i bl.a. en stor samling skissböcker med namn som Ottilia Adelborg, Ferdinand Boberg och Erik Tryggelin.

För den som är matintresserad finns det mycket att hämta alltifrån recept- och kokböcker till en stor samling matsedlar, som visar menyer med en spännvidd från Karl XIV Johans taffel till dagens restauranger eller Gunnar Jarrings matsedelsamling från

kungamiddagar till måltider i luften på resor runt om i världen. Kostnader för mat och alla andra utgifter som förekommer i ett hushåll kan också studeras, från mitten av 1700-talet och framåt. Detta gäller från arbetar- och medelklass såväl som från Verner och Greta von Heidenstams hushåll.

Inte minst viktigt är Hazeliusarkivet som omfattar alla skrivelser från och

till museets grundare. Det har liksom museets ämbetsarkiv varit en guldgruva för denna bok. I det senare bevaras alla protokoll, räkenskaper samt utgående och ingående skrivelser, kort sagt hela museets historia. Det omfattar även Skansen fram till skilsmässan från Nordiska museet 1963.

Tillväxten är ca 70 nya arkiv om året. Men det räcker inte med att ta emot och förvara – aktiva åtgärder sätts också in för att rädda och bevara dokumenten till kommande generationer.

Arkivet är i högsta grad integrerat i all verksamhet i museet men har också en viktig kulturförmedlande funktion utåt. Det finns nu i ändamålsenliga lokaler i kvartetet Garnisonen på Linnégatan. Härigenom har dörrarna för forskare öppnats och tillgängligheten kunnat sättas i centrum. Forskare, massmedia och allmänhet får här tillgång till något av en kulturhistorisk guldgruva. Besöksfrekvensen är stigande, akademiska forskare samsas med släkt- och hembygdsforskare. Journalister, författare och scenografer inte att förglömma.

/CARIN TISELL/

"Mitt hem" var en tävling bland skolbarn 1942. Idag är det en otrolig källa till kunskap om boende i hela landet och bland alla socialgrupper.

Fotosamlingarna

Människor, deras liv och miljöer blir synliga när vi söker vår historia i fotoarkivet. Precis som fotografier träder fram i framkallningsbadet kommer de mot oss. Det finns oändligt mycket att läsa ut ur dessa bilder. De öppnar världar och de speglar olika hållningar till motiven. Betydelsen av en så gammal samling växer och skiftar, nya förvärv och dokumentationer liksom forskning kastar nytt ljus över historien.

De första fotografierna i huvudliggaren var inköpta av Artur Hazelius under en resa i Norge 1875, bland annat en bild på en folkdräktsklädd flicka, en "Seterdalspige". Vi kan förstå att det var dräkten som var det viktiga men samtidigt var fotografiet ett typiskt föremål för sin tid, ett så kallat visitkort taget av en av alla de porträttfotografer som etablerat sig vid denna tid.

Fotografen blev allt vanligare under senare delen av 1800-talet och i de flesta trakter fanns omkring sekel-skiftet bygdefotografer, 1897 utlyste Svenska Turistföreningen en pristävling för att få en representativ samling fotografier av vad som var karaktäristiskt för Sveriges land och folk. I prisnämnden satt bland andra Isak Gustaf Clason, utsedd av Nordiska museet. De insamlade fotografierna har senare skänkts till museet och hela STF:s bildarkiv donerades 1998.

Årsberättelserna under de första decennierna av 1900-talet är fulla av detaljerade uppgifter om fotografier som flutit in från olika landsdelar. Av museets egna tjänstemän var det framförallt Nils Keyland och Ernst Manker som mer systematiskt använde kameran i sina skildringar av Värmland respektive samerna. Museets första fotograf, August Hultgren, anställdes 1906. En viktig yrkeskategori hade därmed knutits till museet.

Fotosamlingarna omfattar idag ca 4 miljoner bilder vilka utgör exempel på fotohistoriens vanligaste fotografiska förfaranden. När det gäller färg har vi både autokromer, färgdior från 1937 och framåt samt digitala bilder. Motivmässigt ligger insamlingen på svenskt liv och arbete. Hur man tänkte vid insamlingen kommer tydligast till uttryck i Bildarkivets rubriker. Bakom dessa finns den etnologiska forskningen kring föremål och hantverk, jordbruk, fiske m.m. Bilderna sorterades in efter forskningens behov. Kontexten kring själva bilderna förlorades men går att återskapa med datorisering av bildarkivet, så att man t.ex. kan sammanföra alla bilder av en viss fotograf som hör samman i samma accession.

I bygget av ett nationellt kulturhistoriskt bildarkiv deltar liksom tidigare flera av museets olika delar. Doku-

mentationsavdelningen med Samdok samlar aktivt in bilder i fält med hjälp av museets fotografer, Kulturhistoriska undersökningen får in fotografier i frågelistsvaren.

Arkivet har under senare decennier förvärvat stora fotografarkiv som Gunnar Lundhs, K.W. Gullers, Kerstin Bernhards och Karl-Erik Granaths samt andra bildsamlingar som Allhems förlags bilder till sin utgivning av landskapsböcker, Limasamlingen av så kallad bygdefotografi, delar av Morgontidningens fotografier (pressbilder), vilka har inlemmats i arkivet. De har alla behållit sin ursprungliga ämnesindelning. Svenska British Petroleums (BP) och bilagenturen General Motors (GM) arkiv är exempel på företagsarkiv med rika fotosamlingar, liksom Ervacos arkiv (reklam).

Amatörbilder är givna i museets insamling av fotografier och de kommer huvudsakligen in tillsammans med uppteckningar eller som gåvor till museet. De utgör mycket betydelsefulla egna dokument från människor. Från fritt verkande dokumentärfotografer har museet också betydande fotografi från tidig och sen tid. När detta skrivs pågår en kamp för att få gehör för vad det innebär att ta hand om samtida fotografi.

1929 blev Arkivet med bildarkivet en

egen avdelning. Efter omorganisation 1989 fick det behålla sin sektionsstatus, däremot inte Bildarkivet. Detta samtidigt som bildsamlingarna fördubblats och bildens betydelse markant ökat i samhället. Med den nya organisation som trätt i kraft juli 1998 har "Centrum för kulturhistorisk fotografi" bildats. Att skapa ett bildarkiv är vanskligt.

Vilken verklighet speglar bilderna, vilka har tagit fotografierna, vilka vill man nå? Sommaren 1996 öppnades "Nordiska museets Bildbyrå" med uppgift att marknadsföra de kulturhistoriska bilderna aktivt. Hur detta kommer att påverka synen på fotosamlingarna blir intressant att se.

/ÅSA THORBECH/

Ett stort bildmaterial skapas av museets egna fotografer. Det gäller föremålsfotografering och bilder tagna i samband med fältundersökningar. Sören Hallgren har här dokumenterat ett syrianskt dopkalas för Eva Katrin och Juan Fabian i juli 1993 i Hallunda.

Bildexempel finns på nästa uppslag.

Övan. Daguerrotyp av okänd man gjord av Johan Adolf Sevén, f. 1806, inkommen som gåva 1981 (307.669). Museet har en fotohistoriskt intressant samling av tidig fotografi. Daguerrotypen är unik och kan bara mångfaldigas genom omfotografering. Oftast ligger bilden i etui och skyddas av glas

T.h. Kopia från en glasplåt i format 12x16 cm tagen av Georg Renström 1916 och föreställande familjen Jacob Jacobsson i Risätra. Lägg märke till den lösa fonden som är uppspänd på en husvägg. Kontaktkopior levererades i format 9x12 cm. Fotografi ur Sven Johanssons Lima-samling.

Nedan. En typisk gruppbild från 1890-talet. Sotarna är fotograferade av Heléne Edlund, som är rikt representerad i bildarkivet. Många tidiga fotografier var kvinnor.

Motstående sida nederst. 1961 fick Nordiska museet hela Gunnar Lundhs fotografiska arkiv. Han är bl.a. känd som "statarfotografen" efter sitt samarbete med Ivar Lo-Johansson. Tillsammans besökte de 1939 Stångarö, Nykvarn.

T.b. Karl-Erik Granaths bild av Niklas Ek togs för Tidningen Vi 1970. Andra uppdragsgivare har varit KF:s provkök, NK m.fl. Granaths arkiv innehåller intressanta produktbilder och interiörer i färg och sv/v från 60- och 70-talen.

Nedan. Med K.W. Gullers arkiv fick museet ett fantastiskt tillskott av bilder från perioden 1938–1978. Det är mycket fotografi av reportagekaraktär och samlingen ger en tidsbild av Sverige. Fotografi från Mölnlycke Väfveriaktiebolag 1947.

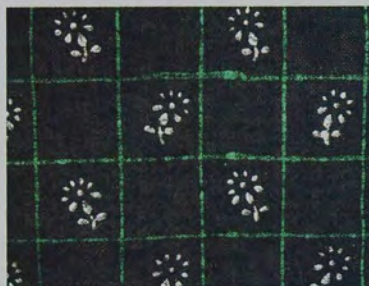
Nedan. Ungdomsdans den 5 december 1956. Vid ett par tillfällen har museet köpt fotografier av Karl Hernried, som hade firman Foto-Hernried. Han utförde fotograferingar på beställning men tog också bilder som han erbjöd tidningar att köpa.

Motstående sida. Av museets samling folklig dräkt kan vi bara visa några få exempel i bild. Denna hätta är från Äls socken, Dalarna, och insamlad av Artur Hazelius 1872. Inv. nr 15.

Ovan. Dopdräkt från Veinge socken, Halland, detalj (53.547).

Överst t.v. Märkning på brudgumsskjorta 1842 från Valbo socken, Gästrikland (91.799).

Längst t.v. Dockor klädda i exakta kopior av dräkter från sydöstra Skåne. Pojkens skjorta är märkt NIS 1848 (299.802, 299.803).

Överst i mitten. Klänning av ylletyg med mönster i oljefärgstryck. Från Hjäls socken, Uppland. En folklig dräkt som vill likna borgerligt mode. *Allra överst* detalj av tyget (182.337).

Mitten. Pälsfodrade halvvantar av svart kläde med broderi. Älfta socken, Hälsingland (28.431).

T.v. Detalj av förkläde, blocktryck på bomullstyg. Mockfjärds socken, Dalarna (92.662).

Folkliga textilier

Ovan. Åkdyna i flamskväv, Torna härad, Skåne ca 1800 (24.308).

Sängrya, vävd i två våder, 1800-talets förra del. Husby Lyhundra socken, Uppland (185.365).

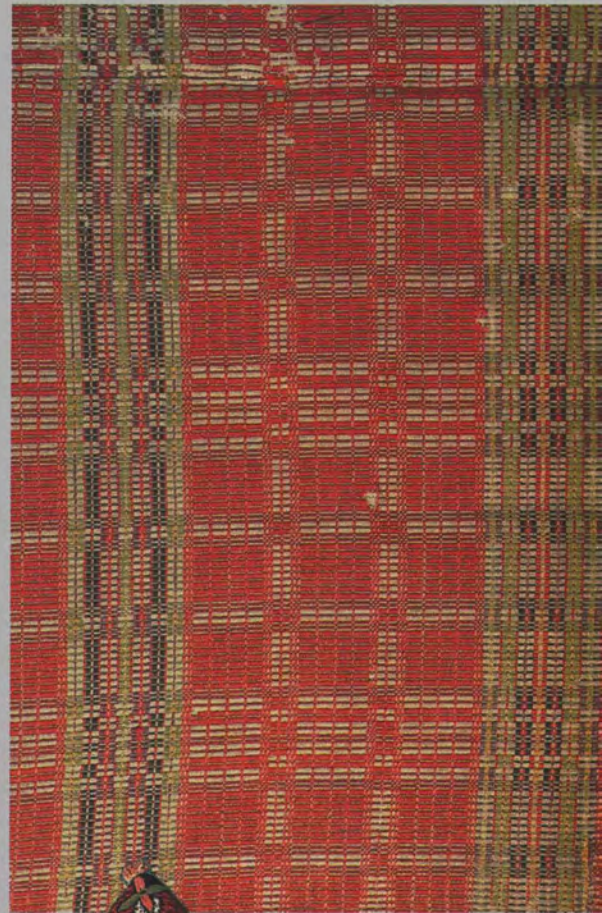

Nedan. Täck i röllakan, Blekinge (181.299).

T.h. Åkdyna, detalj av yllebroderiet,
Vemmenhög's härad, Skåne (9.031).

Längst t.h. Vepa, vävd i munkabälte, detalj.
Leksands socken, Dalarna (253.038).

Nederst t.h. Dyna, fritt broderi i ylle,
Bara härad, Skåne, märkt 1820 MND
(120.931).

Dalmålning, Bröllopet i Kana, omkr. 1800 av Winter Carl Hansson, Leksand (208.656).

Nederst t.v. Stol med sits av flätad halm, Torna härad, Skåne. (25.308).

Nederst mitten. Näverburk från Medelpad (182.166).

Mitten. Skrin, troligen trolovningsgåva, Västra Vingåker, Sörmland 1800-talets början (91).

Skåp av målaren och träsnidaren Hans Wikström, Gästrikland, daterat 1793 (37.624).

Sydsvensk bonad, Sunnerbo härad, Småland, 1813. Detalj, en av de vise männen (228.896).

Lergodsfat från Östra Karup, Halland, daterat 1777 (53.760).

Överst t.v. Rikt utskurna och bemålade linfästen, friargåvor från Roslagen, 1800-talets första del (2.748, 94.016, 2.749).

Ovan t.v. Skäkteträ, Hälsingland (3.027).

T.v. Klockfodral till ståndur, s.k. Ångermanlandsbrud (64.111).

T.b. Ljusstake av smidesjärn, Öland (70.965).

Ovan. Mangelbräden från Danmark (37.072, 37.064, 42.765, 48.832, 37.068, 5.978, 49.002).

Ovan t.h. Saltkont av näver från Karelen i Finland (11.014).

T.h. Ljusstakar, lejonstakar, från Norge (8.061, 63.761).

Motstående sida:

Stickade strumpor från Estland (151.757, 91.269, 151.758, 232.836).

Förvaringskärl, s.k. stånda, från Lillhärda i Härjedalen. Ståndan har C14 daterats till omkring år 1050. (100.050).

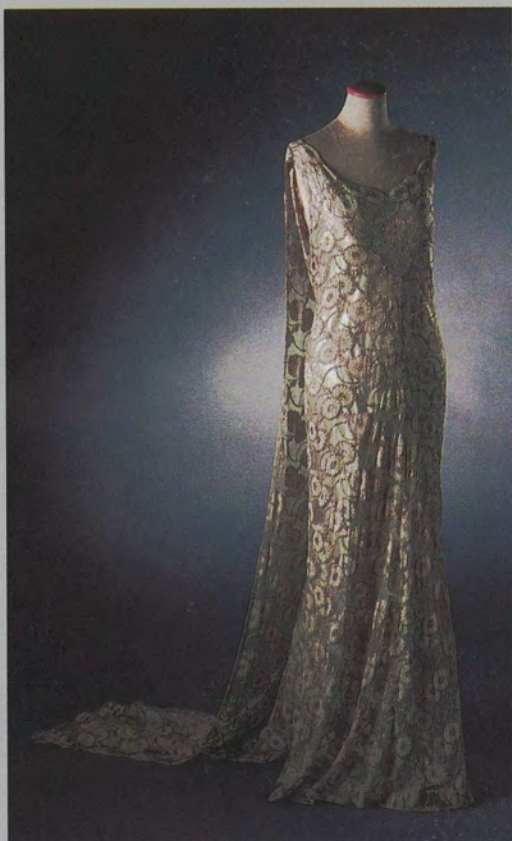
Täcke vävt i krabbasnår, Island (71.850).

Damhatt, 1910 (213.221).

T.v. Drottning Astrids klänning buren vid prinsessan Ingrid's bröllop 1935 (206.293).

Nedan. Damskor av ersättningsmaterial (trä, papper) från tiden för andra världskriget (230.908, 283.385, 283.384, 314.787, 283.387).

Motstående sida:

överst t.v. Axel von Fersens rock, detalj. 1780-talet (77.161).

t.h. Klänning av bomullstyg, omkring 1885, buren av en av Lars Johan Hiertas döttrar (MDCXXVIII).

Modedräkt

Motstående sida nederst:

t.v. Halssmycke, överlämnat av riksrådet Gustaf Banér till hans efterlevande strax innan han halshöggs vid Linköpings blodbad år 1600 (243.031).

mitten. Folkligt hängsmycke av silver, tillverkat av Håkan Lärka, Ystad 1850 (17.516).

t.h. Smyckegarnityr av gjutjärn, tillverkat i Berlin, 1800-talets förra del (88.938).

Smycken

T.b. Stolsklädsel i flamskvävnad, 1700-talets mitt, från Skirö socken, Småland (21.277).

Nedan. Knypplad spets, Flandern, 1700-talets början (81.401).

Mitten. Professor Anders Berchs samling omfattar ca 3.300 prover på råämnen, halvfabrikat och färdiga produkter från 1700-talets manufakturer. Här några av böckerna med engelska tygprover (17.648).

Nedan. Sidenbrokad av svenskt silke, vävd av Abraham Ekstedt 1765 för prinsessan Sofia Albertina. Berchska samlingen (17.648).

Nederst. Tryckt mönster på bomull, detalj av foder i täcke, 1700-talets mitt (263.128).

Nederst i mitten. Linnekretong med tryckt mönster. Ur funkisfirman Futurums sortiment, 1930-talet.

Broderi på siden. Detalj av mönsterduk, daterad 1804 (93.181).

Karmstol, ritad av Gunnar Asplund för världsutställningen i Paris 1925 (280.237).

T.h. Gustaviansk byrå av Jonas Hultsten, Stockholm (49.937).

T.h. nedan. Valnötsfanérad rokokosekretär av Lorentz Nordin, Stockholm omkring 1770 (138.592).

Mahognyfanérad chiffonjé, mästestycke av Ad. Fr. Ranft, Stockholm 1831 (17.640).

Pinnstol av mahogny med Stockholms stolar-
makareämbetes stämpel, sent 1700-tal
(145.886).

August Strindbergs Snöstorm på havet, målad i Paris 1894 (231.664).

Två minnestavlor. *T.v.* över Carl Gustavsson Horn, född och död samma dag, 27 februari 1662 (68.825).

T.h. över Siri Oxenstierna, död som åttaåring 1613 (2.186).

Nedan. En s.k. "gåramålning" Sandby nr 20, Borrbys socken, Skåne. Gåramålning av Carl Ljungberg 1920 (280.579).

Ovan. Form av koppar för hummeralåd, ca 1800 (15.926).

Ovan i mitten. Kopparslagaren Bengt Elglunds mästestycke, Stockholm 1813 (222.613).

Nedan. Bonbonjär, "Ängslif", ritad av Erland Heurlin och stämplad av C.G. Hallberg Guldsmeds AB, Stockholm, 1909 (244.923).

Två så kallade lappskeidar i silver, tillverkade av silversmederna J.P. Forsberg i Luleå 1866 (192.908) resp. Nils Öhstedt i Piteå 1854 (90.855).

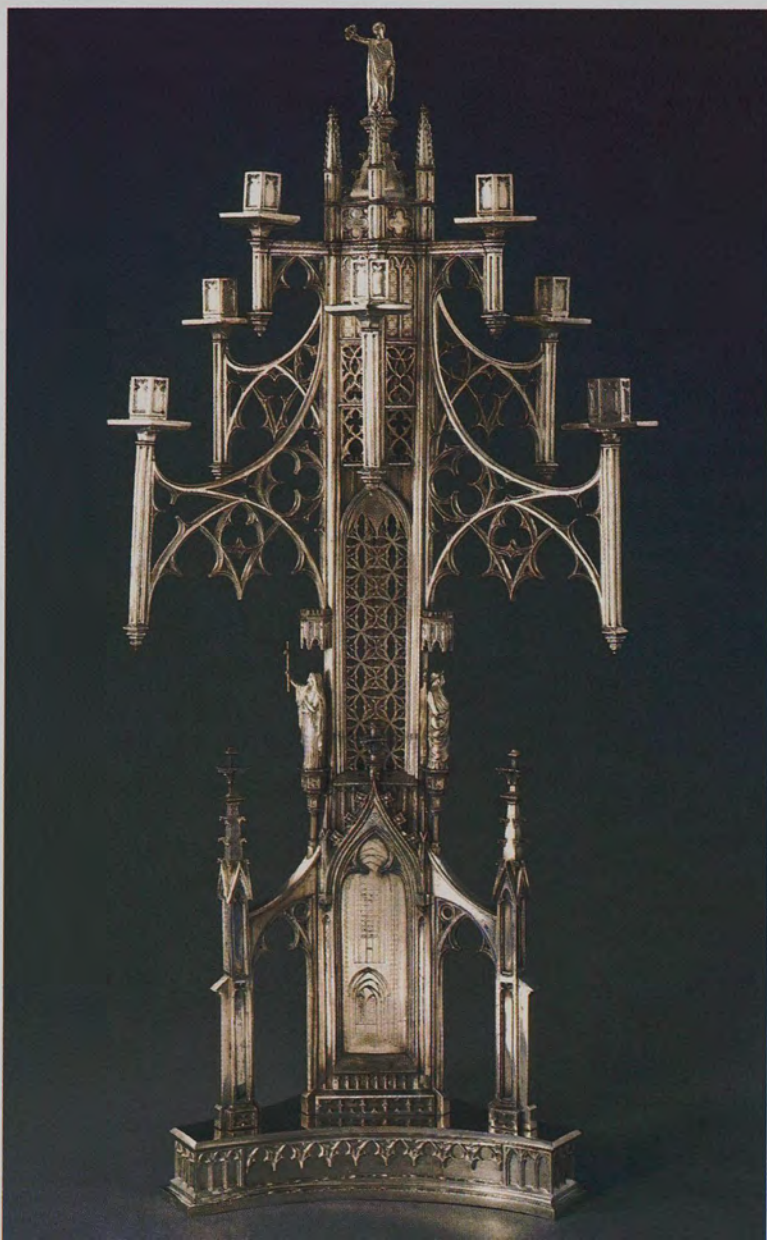

Tennerrin tillverkad av Carl Westman, Stockholm, 1700-talets senare del (133.139).

Tallrik av silver med Erik XIV:s monogram i förgyllning, tillverkad på 1560-talet (205.494).

Kandelaber av silver, tillverkad av Gustaf Dahlgren, Malmö, 1854 (147.455).

Motstående sida. Gästabudsknivar från Hälsingland och Dalarna.

Nedan. Senmedeltida lergodsföremål, gryta, fältflaska, flaska och krus från Östergötland och Småland (64.437, 71.514, 43.878b, 59.461).

Ovan. Uppläggningsfat av fajans med kinesiserande dekor, tillverkat vid Rörstrand på 1740-talet (221.121).

Nedan t.h. Tre Rörstrandskannor från tre århundraden, från v. tekanna från sent 1700-tal, "Mulberry", 1860-tal, och "Mon Ami" av Marianne Westman, 1954 (279.306, 137.686, 252.124).

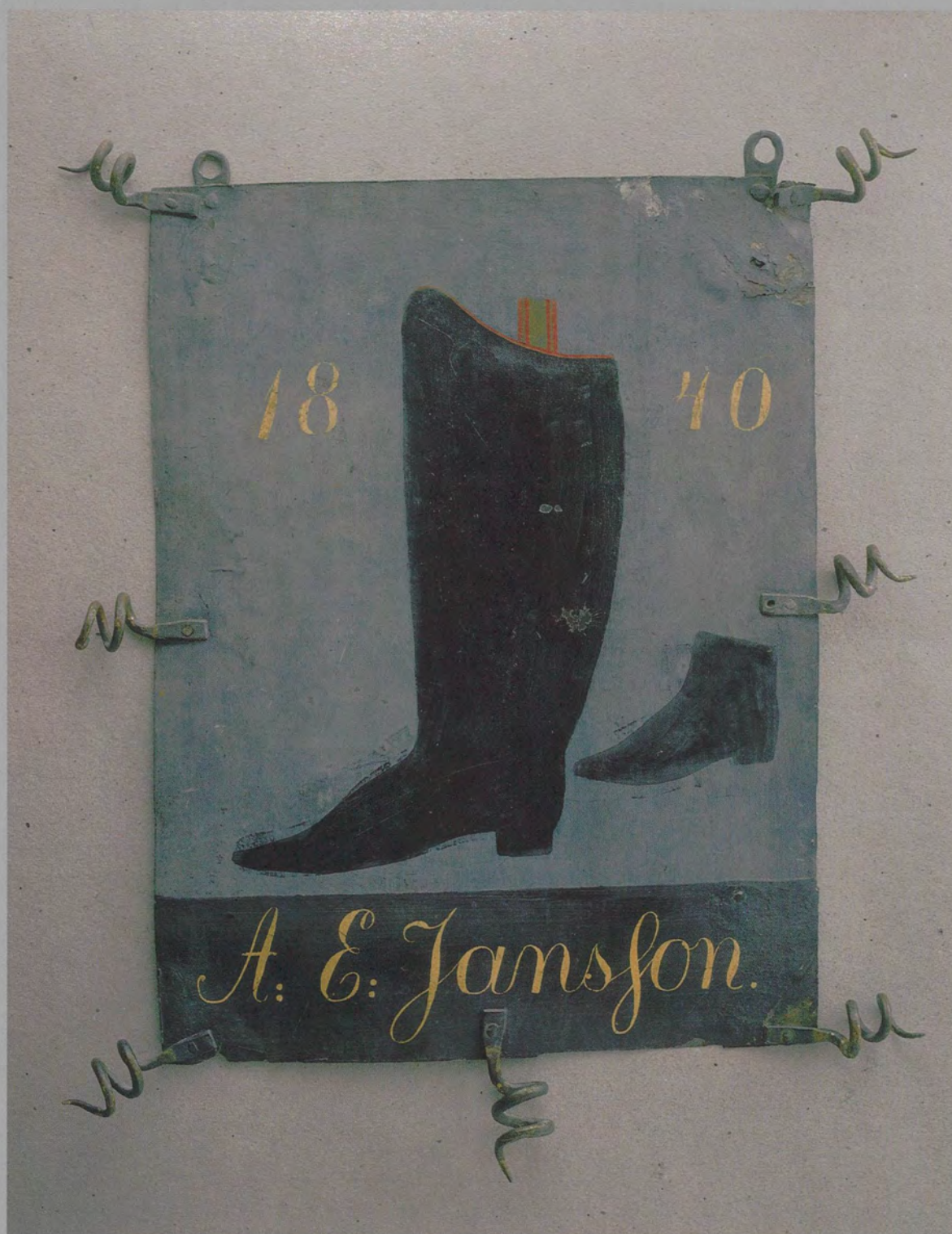

Ovan. Servisen "Illusion" med glas för champagne, rött och vitt vin och sherry, formgiven av Nils Landberg, Orrefors 1957 (313.286-289).

Nedan. Äggostformar i trä från Västergötland och Småland (26.391, 63.220, 46.555).

Motstående sida. Skylt från A.E. Janssons skomakarverkstad i Filipstad, etablerad 1840 (62.958).

Ovan. Hyvlar från 1700-talets mitt (136.559, 136.561, 86.439).

T.b. Välkomma i silver som tillhört glasmästareämbetet i Stockholm, tillverkad i Nürnberg 1647 (143.561).

Nedan. Skräkista från skomakarämbetet i Västerås, tillverkad 1650 av Israel snickare (11.642).

Ovan. Kopparslagaregesällen Bengt Elglunds ritning till mästestycke, uppvisad för Stockholms kopparslagareämbete den 18 oktober 1813.

På sid. 232 det utförda mästestycket.

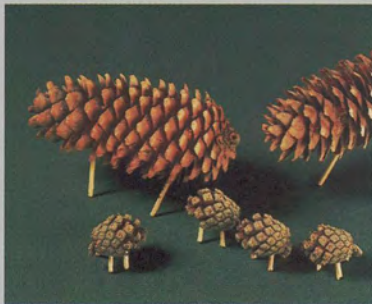
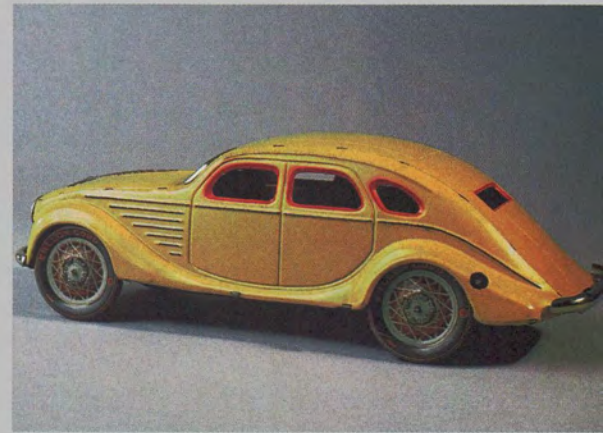
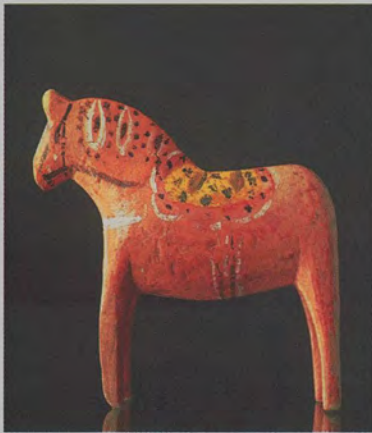
Nedan. Sockerbagarsocietetens i Stockholm protokollsbok från 1798.

Motstående sida. Dockskåp från 1860-talet, ordnat av Emilie Kihlberg, Stockholm, för hennes barn (229.151).

Överst t.v. Dalahäst, tillverkad i Nusnäs på 1920-talet (217.406).

T.v. Djur av kottar från Värmland, tillverkade av Nils Keyland (107.648).

Nedan t.v. Gunghäst från omkring 1900 som har tillhört barnen von Essen, Säbylund, Närke (112.466).

Överst i mitten. Två dockor som tillhört Siri Oxenstierna, 1600-talets början (2.203 a,b).

Mitten. Tre näverdockor tillverkade av Jubb Ingeborg, Näs, Dalarna, sent 1800-tal (127.624, 127.625, 127.716).

Ovan. Leksaksbil i plåt. Ur en stor samling leksaksbilar från 1940- och 1950-talen, som tillhört Arne Bothvidsson, Strängnäs (264.082).

Docka från 1830-talet som tillhört familjen Scharp, Stockholm (108.900).

Fältarbeten och forskning

BEARBETNING OCH FORSKNING ÄR ALLTSÅ
NÖDVÄNDIGT OM DET SKA VARA NÅGON MENING MED
VÅRT ARBETE, OM FOLK SKA FÖRSTÅ VAD VI GÖR

STEN RENTZHOJ | TAL TILL PERSONALEN 5.10.1989

FÖR ATT ETT INSAMLINGSARBETE skall bli meningsfullt krävs ett förberedande forskningsarbete. Forskningen följer sedan museimaterialet vidare i samlingarna: det skall förklaras och avlockas kunskap samt göras tillgängligt för den som söker kunskapen. Av detta skäl är insamling och forskning oskiljaktiga och utgör olika sidor av samma sak.

Artur Hazelius målsättning, värdering och syn på museimaterialet skiljer sig i grunden inte från vår egen. Han ville åt forskningen rädda det material som annars riskerade att förstöras, i avsikt att belysa svenska folkets historia under de senaste århundradena. Ända fram till sin död angav han tonen för vad som skulle samlas och hur insamlingen skulle gå till. Senare har dessa insamlingsprinciper förnyats vad gäller tidsaspekt och tematisk inriktning. De under olika perioder rådande teorierna har i olika grad präglat insamlingsarbetet. Museets olika tjänstemän har aktivt bidragit till förnyelsen alltefter bakgrund, utbildning och intresseområde. Museets styresmän har också satt sin prägel på insamling och forskning, vilket dock aldrig rubbat balansen mellan olika verksamheter.

Finansieringen av fältarbetena tycktes inte bereda några större problem; först på 1950-talet hämmades fältarbetena av brist på medel. Museet lyckades för det mesta med stor framgång sälja sin "affärsidé": den nationella betydelsen av utforskandet av det svenska folkets

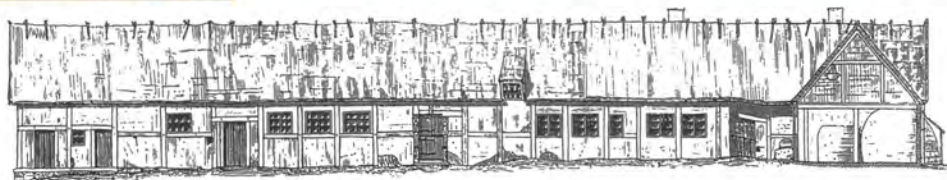
Motstående sida. Sigurd Erixon och Nils Berglind på byundersökning i Blekinge 1924.
Foto J. Lindros.

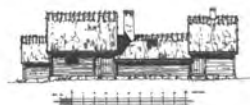
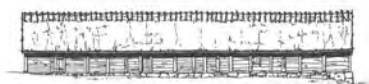
1879 besökte Artur Hazelius Södra Håslöf nr 2 i Skåne för att se om gårdens 1600-talsstuga kunde flyttas till Stockholm. Salomon Sörensen ritade av gården. Detta var en av de tidigaste gårdsdokumentationerna.

30. Håslöfstugan.

Oktorpsgården var den första kompletta gård som flyttades till Skansen 1896. P.G. Vistrand fotograferade och mätte upp gården 1895. Det färglagda fotot av gården på Skansen 1898 är av Axel Lindahl, uppmätningen från Skansen av John Samzelius 1904.

liv, sådant det framträder i dess materiella odling, i dess föreställningsvärld och i de olika bygdemålen. Tjänstemännen var övertygade om denna nationella mission och budskapet var fast förankrat i hela samhället. Städer och kommuner ställde upp med medel till dokumentation av äldre objekt som hotades av rivning. När de systematiska fältundersökningarna med dåvarande modern teknik kom till 1896, genomfördes dessa med driftsanslag och tillfälliga statsmedel. De stora insatserna skedde under mellankrigstiden. Museet lyckades under åren 1926–1938 få lotterimedel som möjliggjorde systematiska, stort upplagda expeditioner. Även senare bedrevs arbetet i viss mån med statliga anslag. För byundersökningarna fick museet statsanslag redan 1917.

Den sociala dimensionen

Vad ville Nordiska museet rädda åt framtiden? Begreppet ”kulturarvet” är ett svårhanterligt komplex av materiella, andliga och sociala fenomen med avseende på deras geografiska och sociala spridning. Inte minst kulturarvets ålder var föremål för diskussioner. Vad gäller den sociala dimensionen kan man skönja en klar linje från den traditionsbevarande, självägande bondeklassen till i stort sett alla samhällskategorier. Till en början inriktade sig museet nästan uteslutande på det materiella kulturarv som var bäst bevarat hos bondeklassen men som var på väg att förintas – ett tänkande som var dominerande under det första kvartsseket i museets historia men som inte uteslöt en insamling inom områdena tro, seder och bruk. Senare breddades insamlingen till att omfatta även skråhantverkarna. De högre stånden och medelklassen följde därefter. Mot slutet av 1930-talet, parallellt med historieforskningens alltmer ökade intresse för industrialismens samhälle, utvidgades perspektivet att omfatta även arbetarklassens livsvillkor och kulturtraditioner. Den systematiska dokumentationen av arbetarkulturen var en pionjärgärning som fick efterföljare också utomlands. Samtidigt utökades dokumentationen av landsbygdens befolkning till att omfatta även jordbrukets arbetare som statare, torpare, drängar och backstugusittare.

Tidsdimensionen

Mera problematisk var frågan om vilken tidsperiod museets undersökningar skulle omfatta. Diskussionerna om detta återspeglar inte bara Nordiska museets utan hela det svenska museiväsendets målsättning. Tyngdpunkten har förflyttats genom åren. Hazelius utpekade de senast förflutna århundradena som den viktigaste tidsperioden. Till en början ansågs 1800-talets andra hälft knappast höra till museets insamlingsområde. Den senare utvecklingen är belysande: från att ha fokuserat 1700-talet och 1800-talets förra del inriktade man sig mer och mer mot vår egen tid. Under mellankrigstiden kom man fram till att det var nödvändigt att bevaka sådana förändringar i samhället som såg ut att ha kommit för att stanna. Det fanns till en början en villrådighet över hur man skulle förhålla sig till industriprodukterna eftersom man enligt tidigare koncept bara samlade på föremål producerade av människorna själva. De masstillverkade produkterna ansågs länge inte ha någon berättigad plats i museets samlingar.

Sörgården i Mareks by, Asby socken i Östergötland, tecknad av Vilhelm Engelke 1890 under en av de tidigaste byundersökningarna. Vid ett återbesök 1921 under Boxholms-expeditionen kunde Gösta Selling konstatera, att Sörgården ersatts, strax efter Engelkes besök, av "ett lövsågningspalats i pärlspontbräder i tvänne våningar ... av den gamla byn återstod endast Norrgården".

Den tematiska principen

Man tycks tidigt ha varit medveten om kulturens enhet som skulle vara grunden för den tematiska principen: vilka delar av kulturen skulle utforskas och vad skulle in i samlingarna? Här kan man tydligt se hur ribban höjdes i de olika dokumentationsfaserna vad gäller mångsidighet. Denna ville man nå bl.a. genom detaljundersökningar. Årsberättelserna och tjänstemännens olika skrifter visar att det förekom ett brett spektrum av idéer. Dessa gällde uppfattningen om vad som bäst skulle avspegla bondeklassen, borgerskapet och andra sociala skikt eller vad som ansågs vara karaktäristiskt för vissa bygder och landskap. Den tidigaste insamlingsepoken sammanföll med industriprodukternas första genomslagsfas hos folkets bredare lager. Det framstod då tydligt vad av det gamla som höll på att försvinna. Dräkt och textilier, heminredning, folkkonst och redskap av trä var det som framför allt var i farozonen. Dessa grupper följdes tätt av konsthantverk och konstindustri.

I nästa etapp kom byggnadsbeståndet i fokus. Insamlingen kom snart också att omfatta arbetslivet med dess föremålsbestånd. Efter-

som människors föreställningsvärld tidigt stod på insamlingsprogrammet togs under 1900-talet även folkloristiskt stoff mer och mer in i fältarbetet. De tongivande etnologerna lade ned mycket arbete på att undersöka de förindustriella näringarna som fångst, jakt, jordbruk och djurhållning. Det tilltagande intresset för föremålstudier hämtade ofta sina objekt just från dessa fält. Inte att förglomma det textila området, inkluderande dräkt, som ända fram till vår tid varit av stort intresse att undersöka. Genom Sigurd Erixons och Sigurd Wallins kraftfulla insatser kom bebyggelsemiljön, byggnadskonsten och byggnadstekniken länge att dominera. Dessas betydelse ökade i och med att den sociala aspekten gjorde sig gällande i undersökningarna: bysamfälligheten och arbetslivet i byarna stod i samspel med bebyggelseformen. Detta påverkade i sin tur undersökningarna av andra sociala skiktets byggnadskultur och boende.

Varför dominerade då byggnadskulturen i fältarbetena för både högrestånds- och allmogearvdelningen? Möjligen därför att byggnader är de mest påtagliga vittnesbörden om olika tiders och olika sociala gruppers kulturarv; de återspeglar på samma gång såväl teknisk utveckling som smak- och stilinriktning, social organisation och näringsstruktur. Etnologin hade ett visst övertag och högreståndsavdelningens förvärvspolitik kompletterades med de principer (utifrån sociala och funktionella synsätt) som man tillämpade på allmogearvdelningen.

Den geografiska aspekten

Den geografiska aspekten var från början en viktig styrfaktor i insamlingsarbetet. Den manifesterades också i de tidigaste utställningarna genom de så kallade landskapsrummen. Under de första 30–40 åren tillfördes museet stora samlingar från de övriga nordiska länderna, främst från Norge. Dessa föremålsförvärv kombinerades sällan med uppföljande systematiska fältundersökningar eller konsekvent forskning i likhet med vad som skedde med det svenska materialet. Museet har också betydande samlingar även från länder utanför Norden, främst från Estland, Tyskland och Österrike. En ambition att berika museets samlingar med jämförande europeiskt material fanns ända

forts. sid. 248

Nils Keyland

Nils Keyland (1867–1924) var folklivsforskare och kulturhistoriker. Som bondson med finskt påbrå från Mangskog i Värmland började han i slutet av 1890-talet att för Nordiska museets räkning samla in föremål och dokumentera framför allt den gamla finnkulturen i Värmland. Han fotograferade äldre byggnader på landsbygden, bifogade noggranna teckningar till sina uppteckningar, skrev ner noter till melodier han hörde och köpte eller fick som gåva till Nordiska museet mängder av möbler, arbetsredskap och andra föremål. 1906 anställdes han vid museet med ansvar främst för Skansens kulturhistoriska avdelning. 1919 publicerade han "Svensk allmogekost", en omfattande redovisning av traditionellt kosthåll i hela landet. Boken i två band är fortfarande den främsta översikten över äldre folkliga matvanor.

Som kulturhistorisk fotograf blev Keyland en pionjär och föregångare när han redan kring sekelskiftet började använda sig av kamera för att visualisera och förtydliga vad alfabetets 28 bokstäver aldrig kan åskådliggöra. Keyland fotograferade ofta människor i vardagliga sysslor och framför allt tog han sina bilder av bland annat golvsurning, höbärgning, färklippning, fiske och tjärbränning i sin hemtrakt. Han betraktade sina fotografier som

dokument och använde dem för att illustrera många av sina artiklar, framför allt i Fataburen. Keylands fotodokumentation har, som något för sin tid unikt, efterhand kommit att värderas allt högre. Samtidigt har det visat sig att många av de situationer som fotografierna visar är iscensättningar som han själv regisserade.

/JAN GARNERT/

*Tre av Nils Keylands fotografier tagna i Mangskog, Värmland 1911.
Nattfrieri, Ryssjan sätts ut i en skogstjärn och
Den gemensamma bastun i Bjurbäcken.*

fram till mellankrigstiden. Några fördjupade fältundersökningar förekom endast undantagsvis utanför Norden och de europeiska kontakterna begränsades till studieresor. Vad gäller den etniska aspekten har museet gjort stora insatser dels för samisk kultur, dels för skogsfinnarna som invandrat till Sverige under århundraden. Samerna ägnades omfattande fältundersökningar medan skogsfinnarna är representerade främst genom föremål och arkivalier. Andra tidiga invandrar-kulturer saknas i undersökningarna men är väl representerade i samlingarna. Invandrade hantverkare, ofta experter inom olika områden, har medfört utländskt kunnande vad gäller teknik, stil och smak. Särskilt de utländska möbelsnickarna bör omnämnas. Museets samlingar av äldre datum är första rangens källor vad gäller historisk invandring till Sverige.

Nordiska museet räknade hela landet som sitt insamlingsområde. Detta kom tidigare tydligast till uttryck hos Sigurd Erixon och Sigurd Wallin i deras by- respektive herrgårds- och prästgårdsundersökningar. Den höga ambitionsnivån kunde av naturliga skäl inte genomföras konsekvent. Innan konkurrensen genom de regionala och lokala museernas tillkomst och utbyggnad var insamlingspolicyn ganska kategorisk. Ända fram till omkring 1960 rådde ett markant riktänkande. Detta kom även till uttryck i specialisttänkandet. Varje tjänsteman ansvarade för vissa sakområden och inom dessa förväntades man vara den främste experten i landet.

Högreståndsavdelningens arbetsuppgifter tangerade ofta Nationalmuseums och man delade insamlingsansvaret för en del föremåls-kategorier. Detta medförde en vänskaplig tävlan mellan tjänstemännen – vem som behärskade sitt material bäst. Under de första 40 åren ansågs centraliseringen absolut nödvändig. Det hette att provinsmuseerna hade till uppgift att rädda sin orts kulturhistoriska föremål, under det att centralsamlingarna hämtade sitt material från hela landet. Landsortsmuseerna måste vara beredda att i relativt sällsynta tillfällen överlämna, då vetenskapens intressen så fordrar, till centralmuseum vissa föremål.¹

Vid sidan av strävan efter en någorlunda jämn geografisk fördelning vad gäller undersökningarna, fanns också tankar på miljömässigt sammanhängande enheter som fåbodusökningar, kustunder-

sökningar m.fl., vilka så småningom resulterade i regelrätta undersökningsstationer, till exempel Gruddbo, Bruksvallarna, Kila, där man bedrev återkommande fältarbeten – föregångare till de s.k. longitudiella undersökningarna.

Fältarbetets organisation och utförande

Till en början var ivern stor att samla så mycket som möjligt. Artur Hazelius skaffade sig medarbetare ute i bygderna som efter hans anvisningar, ofta via flitig korrespondens, samlade önskade föremål och informationer. Tillfälligheterna fick stort spelrum; någon systematik var det inte frågan om ännu. När samlingarna inför installationen flyttades över till den nya museibyggnaden åren närmast efter sekelskiftet, var det första gången man kunde skaffa sig en överblick över samlingarnas sammansättning, och betänkliga luckor uppdagades. Det

Från en byundersökning i Västerdalarna 1926. Fr.v. chauffören, sedermera museets uppsyningsman Erik Lindstein, teknolog Nils Berglind, Sigurd Erixon, konstnären Olle Homman, Evert Eriksson, amanuens Sigfrid Svensson som var expeditionens ledare, och kandidaten Sam Owen Jansson, senare museets förstebibliotekarie.

Amanuens Gösta Berg under en byundersökning i Dalarna 1925.

krävdes systematisering av insamlingen vilken alltmer samordnades med fältundersökningarna. Regelrätta fältundersökningar med uppmätning och fotografering företogs första gången 1890 i Mareks by, Asby socken i Östergötland och i Vads by, Söderbärke socken i Dalarna. Redan dessa fältarbeten föregicks av intensiva metoddiskussioner i museets ledning.

Arbetet präglades av pionjäranda. De flesta av museets tjänstemän var sommartid ständigt på resande fot. Sigurd Erixon berömde sig av att ha besökt Sveriges alla socknar minst två gånger! Strax efter det att han trätt i tjänst 1912 började han planera omfattande fältundersökningar med utnyttjande av den tidens moderna teknik. Hans målsättning var komplex: det handlade inte bara om enskildheter utan om helheter i riksomfattande översikter. Dessa undersökningar fick senare efterföljd i studierna av lokalsamhällen. Ett regelrätt teamwork med olika specialister började växa fram. I vissa expeditioner kunde ett tiotal personer delta. Man förberedde dem noga, bland annat genom arkivstudier, analys av kartmaterial m.m. och vistades i fält under längre tid.

Sigurd Wallin blev amanuens 1916, samma år som Sigurd Erixon. Det var Wallin som organiserade Högreståndsavdelningens byggnadsundersökningar och också startade prästgårdsinventeringen 1917. Ambitionen var att bli rikstäckande. Till varje prästgård sändes ett formulär att fylla i med basuppgifter om bebyggelsen. 1925 inleddes undersökningar av herrgårdar vilka pågick i 25 år. Efter några år påbörjades också stadsundersökningar, som intensifierades under 1940-talet. Wallins stränga krav på byggnadsdokumentationerna, även om de oftast saknade funktionella och sociala aspekter, blev skolbildande. Fältarbetet handlade i första hand om miljöbeskrivningar. Verbal beskrivning tillsammans med fotografering och uppmätning värderades särskilt högt. Wallin och Erixon förblev portalfigurer för bebyggelsehistoriska fältundersökningar under trettio år. Publicering av insamlat och bearbetat material gav, förutom bidrag till folkbildning och forskning, stadga åt fortsatta fältundersökningar. Många banbrytande undersökningar genomfördes. Nämnas bör Kila by som studerades av Sigurd Erixon i syfte att klarlägga det sociala och ekonomiska livets organisation och inre drivkraft. Samtidigt lade man grunden

till återkommande undersökningar med återbesök under längre tid. Ofta finansierades undersökningarna av uppdragsgivare som önskade någon form av minnesskrift. Detta krävde snabb bearbetning och publicering av materialet.

Kväll på Älvdalens gästgivargård under en av Sigurd Erixons byundersökningsexpeditioner i Ovansiljan, Österdalarna och Dalarnas bergslag 1926. Fr.v. fotograf Olle Ekberg, fil.dr Bertil Hintze, Sigurd Erixon, amanuens Ola Bannbers och arkitekt Mogens Mogensen.

Frågelistorna

Parallellt med fältundersökningarna har insamling av traditionsmaterial pågått genom frågelistverksamheten. Metoden att genom upprop eller frågeformulär efterlysa information har förekommit i kulturhistorisk och språkvetenskaplig forskning sedan länge. 1928 skapades, med tidigare erfarenheter från olika håll, en fast medarbetarstab till Nordiska museets frågelistverksamhet. Syftet med denna rikstäckande verksamhet var att skaffa kunskap om kulturella variationer. Museet var till en början enbart intresserat av förindustriella förhållanden hos landsbygdsbefolkningen. Så småningom vidgades ramarna, inte bara tidsmässigt utan också socialt och insamlingen kom att omfatta även andra grupper i samhället. Arbetet inleddes av Gösta Berg och Sigfrid Svensson som mellan åren 1925–1928 tog initiativ till frågelistverksamheten genom pristävlingar. Dessa utföll så väl att de beredde marken för en fast organisation. Museet sände med jämna mellanrum ut frågelistor till medarbetarstaben som bestod av ett hundra-

forts. sid. 257

Byundersökningar och herrgårdsexpeditioner

I korrespondensen mellan Artur Hazelius och hans medarbetare lantmätaren Vilhelm Engelke, kan man redan 1890 tydligt följa de tidiga planerna på en första systematisk dokumentation av landsbygdens bebyggelse. Engelke, som blivit ombedd att utveckla planerna på en systematisk dokumentation av bebyggelsen, skriver i ett brev till Hazelius i juli 1890: *Svenska husets historia är tyvärr oskriven, ... och inom kort skall det bli omöjligt att skriva henne... Att taga itu med denna del av Nordiska museets verksamhet är viktigare än kanske någon annan. Du borde intressera någon av de arkitekter Du känner för saken. Landskyrkorna borde ock vidsträcktare studeras än hittills skett.*

Under 1890-talet utvidgades också den fasta personalen, vilket innebar att dokumentationsverksamheten utvecklades betydligt. Metoderna för byggnadsundersökningarna utvecklades framför allt av Nils Edvard Hammarstedt och konsthistorikern Axel Nilsson. Hazelius tidiga intresse för landsbygdens bebyggelse hängde naturligtvis samman med planerna på att bygga upp Skansen. Men intresset för byggnadshistoria omfattade inte bara allmogebebyggelsen utan också herrgårdsarkitekturen och stadsbebyggelsen. Sommaren 1903 bedrev Sune Ambrosiani och Gustaf Upmark herrgårdsstudier

Gösta Selling tar farväl av grevinnan Ebba Mörner på Torönsborg i Östergötland efter en herrgårdsundersökning. Till vänster Gunnel Hazelius-Berg. Foto Brita Stjernswärd 1937.

i Östergötland. På samma sätt engagerades flera av museets medarbetare i arbetet med bokverket "Gamla svenska städer", som gavs ut i nio band under åren 1908–1930, liksom i "Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början", som också bygger på Nordiska museets material.

Ett försök till en statistisk översikt över museets fältarbeten visar att från starten på 1880-talet intensifierades fältundersökningarna successivt med en markant uppgång under 1920-talet för att därefter långsamt avta i omfattning, med undantag för 1970-talet, som visar en tillfällig ökning. Sammanställningen omfattar

samtliga fältarbeten, stora som små, och återger det totala antalet. Bilden skulle sannolikt förändras något om man också tagit hänsyn till fältarbetenas omfattning. Byggnadsdokumentationerna utgör emellertid en klar majoritet. En av förklaringarna till den intensiva verksamheten i fält under 1920-talet avspeglas också i museets organisation och inrättandet av särskilda undersökningsenheter, skilda från arbetet med föremålssamlingarna, Etnologiska undersökningen och den motsvarande enheten för fältundersökningar vid högre ståndsdelen.

Sigurd Erixon anställdes sommaren 1912 som extra amanuens och fick i uppdrag att resa till Kila by i Hycklinge socken, Östergötland, för att dokumentera den oskiftade byn och dess bebyggelse inför laga skiftet. Detta fältarbete blev utgångspunkten för en brett upplagd studie av byar runt om i landet som ännu inte genomgått laga skifte. År 1916 sökte Erixon extra statsanslag för att kunna genomföra vad han kallade "byundersökningar" i Småland och Östergötland. Dessa undersökningar utvidgades under de närmast följande fem åren och pågick fram till första hälften av 1930-talet. Under 1910-talet inledde han även herrgårdsundersökningarna vid Bjärka-Säby gods. Enligt den sociala uppdelningen av fältundersökningar som senare

växte fram, kom man överens om att den dåvarande allmogedivisionen skulle dokumentera den folkliga bebyggelsen och högre ståndsdelen svara för herrgårds- och stadsbebyggelsen. Undersökningarna inleddes i större skala med prästgårdsinventeringen 1917, initierad av Sigurd Wallin. Några år senare, 1925 inleddes de systematiska herrgårdsundersökningarna, som har kommit att omfatta en stor del av landets herrgårdar. Dessa dokumentationer pågick mer eller mindre kontinuer-

ligt fram till 1960-talet. År 1928 inleddes stadsinventeringarna, vilka intensifierades under 1930- och 1940-talen. Den s.k. snabbinventeringen av stadsbebyggelsen under 1940-talet, delvis föranledd av krigshotet, syftade till att få fram en översikt över den äldre bebyggelsens karaktär och omfattning men kompletterades ofta med mer djupgående undersökningar. Vid stadsundersökningarna utvecklades tidigt ett nära samarbete med kulturminnesvården. Förstärkningen av läns museerna och den successiva decentraliseringen av bevakningsansvaret inom kulturminnesvården innebar från slutet av 1950-talet att Nordiska museets roll inom detta område förändrades. Sigurd Erixon och Sigurd Wallin hade inte heller fått några efterföljare som utvecklade metoderna och drev de systematiska inventeringarna vidare. Utvecklingen inom universitetsämnet etnologi gynnade vid den här tiden inte heller arbetet med inventeringar och byggnadsdokumentation. Även om myndighetsansvaret för kulturminnesvården helt lades på läns museerna och riksantikvarieämbetet, så har den kontinuerliga kunskapsuppbyggnaden inom det kulturhistoriska området bland annat genom museets fältarbeten skapat ett värdefullt material för dagens vidgade kulturmiljösyn.

Situationsplan över Bjälkesta herrgård, Uppland, ritad av H. Norgren 1928.

/LENA PALMQVIST/

Folkminnen och folktro

Artur Hazelius var till sin akademiska utbildning nordisk filolog med ett levande intresse för dialekter och folkminnen. För honom var det självklart att museet inte bara skulle dokumentera folkкультurens materiella och sociala sidor. Minst lika viktig var den andliga aspekten: hur man tänkte, diktade och trodde i bondesamhället. Hazelius hade den för sin tid ovanliga ambitionen att skildra hela människan som kulturvarelse. Tidigt hade han själv börjat samla in visor och andra folkminnen och publicerade även en del av sina rön. Hans synsätt har mer eller mindre konsekvent blivit rådande på Nordiska museet genom tiderna. Skansen, vars verksamhet han personligen kunde påverka, inrymde i sin roll som friluftsmuseum redan från början folkloristiska aktiviteter, framför allt folkmusik och folkdans men även muntligt berättande.

Avgörande för folkloristikens utveckling på Nordiska museet var att Hazelius i början av 1880-talet kunde anställa konstnären och forskaren Nils Edvard Hammarstedt. Denne lade grunden till museets folkminnessamling. Som vetenskapsman var han inom sitt område en förgrundsgestalt och omvittnad inspiratör.

Ett tiotal år senare knöts Louise Hagberg (1868–1944) till museet. Efter en tid blev hon assistent åt

Milosch Taikon berättar för Carl-Herman Tillhagen. Foto Märta Claréus 1947.

Hammarstedt. Särskilt uppmärksammad blev hennes forskning om trosföreställningar och seder kring döden, publicerad i boken "När döden gästar" (1937). Hon blev också filosofie hedersdoktor.

Nils Keyland (1867–1924) som i slutet av 1890-talet fick anställning vid museet, kom framför allt att göra betydande insatser som folkloristisk fälthandläggare. Hans intressen sträckte sig över ett vidsträckt fält, från folkseder och folktro till folkmusik.

En rad framstående forskare med delvis folkloristiska intressen blev under 1920- och 1930-talen tjänstemän vid museet: Ernst Klein, Gösta Berg, Sigfrid Svensson, Sam Owen Jansson, John Granlund, Albert Eskeröd, Gunnar Granberg och Mats Rehnberg. Granbergs doktorsavhandling "Skogsrådet i nyare nordisk folktradition" (1935) var liksom Eskeröds "Årets äring" (1947) epokgörande folkloristiska arbeten. Granberg fick som huvuduppgift att ta hand om folkminnessamlingen som

hade varit utan tillräcklig tillsyn sedan Hammarstedts tid.

Genom Carl-Herman Tillhagens insatser utökades dramatiskt folkminnessamlingen och förbättrades dess tillgänglighet. Under hans ledning och med hjälp av ofta akademiskt utbildad arbetskraft skedde en gigantisk excerpering av folkminnen. Materialet uppdaterades på ett överskådligt sätt, dels i ett sakmässigt uppbyggt "realarkiv" och dels i ett "topografiskt arkiv". Under sin tid som folkminnessamlingens föreståndare skrev Tillhagen sin viktiga doktorsavhandling "Folklig läkekonst" (1958).

Under 1970-talet förestods folkminnessamlingen en tid av Bengt af Klintberg som bland annat påbörjade insamling och forskning inom ett då helt nytt område: urban folklore. Sedan han lämnat museet har han kontinuerligt tillfört samlingen ett stort antal poster nyinsamlat folkloristiskt material. Han efterträddes av Magne Velure som likaledes ägnade stort intresse åt samtidsmaterialet, särskilt folklore om invandrare och främlingar. Bådas teoretiska intressen och deras nyorientering vad gällde insamlingen blev av påtaglig betydelse för samlingens utveckling.

Från 1978 till 1995 hade Ebbe Schön ansvaret för museets folkloristiska

verksamhet. Han utförde bland annat folkloristisk insamling med bandspelare och video med syftet att fånga berättarsituationer och att studera berättandets strukturer. Även viss forskning gällande förhållanden mellan folklore och litteratur initierades. Under hans tid samlokaliseras folkminnessamlingen och arkivet, varvid det blev möjligt att integrera de bägge sektionernas kundservice.

I dag är folkminnessamlingen vad gäller det insamlade materialet en av de största folkloristiska institutionerna i Europa. Originalmaterialet består dels av uppteckningar utförda av yrkesforskare, dels av kunniga amatörer från olika delar av landet. Insamlingen har till stor del skett med utgångspunkt från frågelistor. Av museets samtliga frågelistor handlar ungefär 40% om folkdikt, folktro, folksed, folkmusik och folkdans.

Den folkloristiska excerptsamlingen består av ca en miljon kort. Excerpterna har till större delen hämtats ur museets originaluppteckningar men i hög grad även från opublicerat material ur andra arkiv i Sverige och övriga Norden. En del är även hämtade från böcker, tidningar och tidskrifter eller från insamlingar genom press, radio och TV.

/EBBE SCHÖN/

Med undersökningen av Kila by i Hycklinge socken i södra Östergötland 1912 inleddes Sigurd Erixons omfattande byundersökningar. Flera återbesök gjordes och 1946 publicerade Erixon "Kila. En östgötsk skogsby."

T.v. och nedan t.h. Carl Viking i Kråksmåla, Småland, har besvarat flera av museets frågelistor och oftast illustrerat svaren. Två av hans berättelser om "Jakt och djurfänge" 1938.

Nederst t.v. En redogörelse för "korslagt virke", ur A.W. Johanssons svar på frågelistan om "Virke och virkesbehandling" 1931.

tal frivilliga, vilka besvarade frågorna. Den första frågelistan handlade om organisationen inom härad, socken och by. För att borga för det insända materialets kvalitet skolades meddelarna in per korrespondens. Museets tjänstemän läste igenom svaren noga och kommenterade dem per brev till meddelarna. I vissa fall gjorde man också besök hos dessa. Antalet meddelare har sedan varierat mellan 200 och 500 personer.

År 1945 började museet i samarbete med olika fackförbund utlysa memoartävlingar inom olika yrken. Den första gjordes i samarbete med Lantarbetareförbundet med anledning av statsystemets upphörande. De bästa bidragen publicerades i boken "Statarminnen" 1946. Denna livaktiga verksamhet resulterade i ett omfattande arkivmaterial av "yrkes-" eller "arbetarminnen", vilka kommit till flitig användning inom historisk och sociologisk forskning.

Vid slutet av 1950-talet övergick man till att fråga om nutidsförhållanden utifrån meddelarens eget perspektiv. Detta har medfört att frågelistsvaren fått en självbiografisk karaktär i motsats till de tidigare skildringarna, där meddelarna via informanter hörde sig för om äldre förhållanden och rapporterade om dessa. Detta sätt att samla information i stora mängder (originaluppteckningarna upptar uppemot 140 hyllmeter) är inte bara viktigt med tanke på möjligheten till jämförelse och systematisering utan också, i förhållande till fältundersökningarna, en billig metod.

Kompetensen

Ansaret för insamlingsverksamheten vilade på högrestånds- respektive allmogearvdelningen. Denna indelning förutsatte olikartade kompetenser – konsthistoria respektive etnologi – båda på kulturhistorisk grund. Även om det inte var vattentäta skott mellan de båda avdelningarna, visade deras undersökningar olika sidor av verkligheten. Man tacklade dokumentationen med egna metoder efter ämnestillhörighet. Regelbundna överläggningar avdelningarna emellan förekom inte. Vad gällde byggnadsundersökningarna innefattade arbetet ingående arkitekturhistoriska detaljstudier med noggrann fotodokumentation men med sparsammare uppgifter vad gällde funktioner. Den

forts. sid. 260

Nordiska museets sameforskning

Eva Brita Mulka, född Granström, 28 år, från Tuorpons sameby i Jokkmokk, med sitt barn på ryggen. Foto Lotten von Düben 1868.

skänkt sin samling till Hazelius. Mera samiskt material förvärvades efter hand och på Skansen ingick ett lappviste, en kopia av ett läger i Frostviken, bland de allra första anläggningarna 1891. Även för detta hade flera forsknings- och insamlingsresor gjorts och samiska föremål som redskap, husgeråd och kläder samlats in av bland andra jägmästarna Hugo Samzelius och H. Nordlund och av licentiaten K.B. Wiklund på resor också i Norge, Finland och Ryssland.

1939 tillsattes en särskild tjänst för samisk kultur, en tjänst som endast haft tre innehavare: Ernst Manker, Bo Sommarström och Rolf Kjellström.

Ernst Manker (1893–1972), som var född på Tjörn, var den förste fackutbildade etnografen som gick in för att försöka dokumentera samernas kultur genom systematiska undersökningar. Dessa blev början till en intensiv registrering, bearbetning och forskning kring den samiska kulturen.

Men innan Ernst Manker med Nordiska museets resurser som grund

kunde genomföra en allsidig inventering av samekulturen i Sverige, organiserade han först föremålssamlingen som också kompletterades genom köp eller depositioner. Genom att en mängd samiska föremål tidigt införskaffats till museet har Nordiska museet tveklöst världens förnämsta och mest omfattande samlingar av samiska föremål.

Nils Nilsson Skum och Ernst Manker med dotter på promenad i Stockholm. Foto Stockholms-Tidningen.

Artur Hazelius intresse för samisk kultur väcktes tidigt. Redan 1874, när den andra paviljongen vid Drottninggatan öppnades, visade han upp en tablå: en höstflyttning i Lule lappmark. Uppställningen var ett resultat av ett samarbete med professor Gustaf von Düben och hans hustru Lotten, som tog några av de tidigaste fotografierna av samer. Paret von Düben hade gjort flera forskningsresor till Pite och Lule lappmarker för sin bok "Om Lappland och lapparne" (1873) och hade

Manker byggde även upp ett samiskt arkiv genom att bryta ut det samiska materialet från museets allmänna arkiv. Även detta arkiv med cirka 1.800 nummer rymmer samlingar av unikt värde. Det rör sig dels om museets egna tjänstemäns uppteckningar, manuskript, frågelistor och fotografier, inte minst av Mankers eget material, men också om liknande material som erhållits som gåvor. Till exempel finns en mängd teckningar av Nils Nilsson Skum och Johan Turi.

Mankers arbete kom att omfatta många sidor av samisk kultur. Det typiska för hans arbete var den systematiska dokumentationen. Hans vetenskapliga produktion fick sitt förnämsta uttryck i serien *Acta Lapponica*. Här skrev han om samernas spåtrummor, den svenska rennomadismens flyttningar och årscykler, skogssamernas kulturform, kulturlämningar längs Stora Lulevatten, lämningar av gamla torvhus, fångstgropsystem, begravningsplatser och gravseder, offerplatser och heliga platser i samernas förkristna religion m.m. Vid sin bortgång höll Manker på att färdigställa en monografi över skidfynd från lappmarkerna. Det som gjorde honom så betydelsfull var hans systematiska arbetssätt som tog sig uttryck i sammanfattningar av både egna och andras forskningsresultat. Mycket av de företeelser som han beskrev och fotograferade skulle

Lappläger. Kritteckning av Nils Nilsson Skum 1942.

snart visa sig vara borta för alltid.

Parallellt med Mankers vetenskapliga arbete flödade en ymnig populärvetenskaplig och skönlitterär produktion som i hög grad kom att gagna samernas sak.

Ernst Manker var en sällsynt flitig person med en obruten författarpacitet intill sin död. I allt han gjorde spred han omkring sig en varm och vänlig öppenhet.

Ernst Mankers efterföljare kom delvis att ägna sig åt samma saker som han hade gjort, Bo Sommarström åt skogssamernas kultur och Rolf Kjellström åt fornlämningar i fjällen. I den senares forskning kom särskilt stalotomterna att väcka intresse genom att de tolkades härröra från nordisk vikingatid. Andra publikationer av honom har gällt samernas jojk, spåtrumma samt jakt och fångst.

/ROLF KJELLSTRÖM/

Brynolf Hellner under stadsundersökningarna i Västerås 1939. Foto Sander Rosén.

Nedan. Sigurd Wallin på besök i prästgården i Bolstad under prästgårdsundersökningen i Dalsland 1927. Foto Åzelius.

estetiska aspekten fick dock inte alltid dominera. För etnologerna hade det historiska perspektivet ofta mindre betydelse eftersom den folkliga kulturen länge ansågs vara "tidlös". I stället för stilepoker och stilgrammatik, som var viktiga i högreståndsavdelningens undersökningar, eftersträfvade allmogeaavdelningen att dokumentera föremålstypernas formutveckling och utbredning. Tjänstemännens kontakter med varandra bidrog till en viss balans. Det långa samarbetet mellan Wallin och Erixon fick stor betydelse för jämvikten och samstämmigheten i de båda avdelningarnas verksamhet.

Museets komplexa samlingar förutsatte kompetenser av skilda slag. Att de flesta av museets medarbetare hade förankring i historiska vetenskaper var naturligt. Långt in på 1900-talet var påverkan från arkeologi och konsthistoria påtaglig och fruktbar både för dokumentation och forskning. Eftersom någon etnologisk ämnesutbildning inte fanns under de första femtio åren, systematiserades folkkulturen efter etnografiskt tänkande. Museets ledning efterträvade en mångfald av kompetenser vid tillsättningen av tjänster. Det gällde att ge museet ökad vetenskaplig kompetens och specialkunskap.

Med folklivsforskningens framväxt som universitetsämne under mellankrigstiden kom etnologerna, tack vare kraftfulla företrädare

som Sigurd Erixon, Gösta Berg och Sigfrid Svensson, att överta ledningen vad gällde dokumentation och insamlingsprinciper. Den växande skaran av etnologer hade ofta sin bakgrund i landsbygdsmiljö och var i många fall bondsöner, vilket påverkade valet av ämne för undersökningarna.

Arkitekternas insatser bör också omnämnas. Det stränga krav på systematisk och omsorgsfull dokumentation som museet ställde när det gällde byggnadshistoriska undersökningar förutsatte utbildade fackmän. Man bör också betona den kvinnliga kompetensen. Antalet kvinnliga amanuenser och assistenter var stort redan i museets barndom. Till en början spelade säkert lönepolitiken en viss roll – kvinnor var billig arbetskraft. De var ofta engagerade i fältarbeten, i synnerhet vid dokumentation av seder och bruk. Inom det textila området var de kvinnliga amanuensernas och intendenternas insatser särskilt betydande. Kvinnorna hade viktiga men oavlönade roller även på Skansen vid basarer och vårfester, då ofta rekryterade ur stadens mera kända, borgerliga familjer. Andra hjälpte genom sina språkkunskaper, ofta förvärvade i tidens flickskolor, till att bygga ut museets internationella kontakter eller deltog i föreläsningsverksamheten. Det är uppenbart att de kvinnliga amanuenserna genom speciella färdigheter bidrog till att förstärka vissa kompetenser inom ”kvinnosfären” och att det fanns en viss arbetsfördelning mellan kvinnlig och manlig personal.

Den folkliga anknytningen

Det stora nationella projektet kunde inte genomföras utan nära samarbete med olika grupper av människor utanför institutionen. Museet hade från början en stark folklig förankring och banden till olika befolkningskategorier: präster, folkskollärare, högre ståndspersoner, hantverkare, bönder, torpare, statare och andra förstärktes hela tiden. Museets tjänstemän vände sig i första hand inte till myndighetspersoner och officiella befattningshavare utan direkt till dem som undersökningen gällde eller som var särskilt intresserade av att medverka. Artur Hazelius uttalade sig i samband med förvärv av föremål om ”svenska folkets offergåvor”. Viljan till frivilligt deltagande kom till

Medeltid

MELODI: LITEN KARIN.

Anna-lilla tjänste vid Arturi hov
Ju mera hon tjänste dess mindre hon sov
Helt i det Nordiska museet.

Anna-lilla sysslade med päll och sindal
tjänsten den var fin men förtjänsten var skral
Allt i det Nordiska museet.

Och när hon tjänste på sitt åttonde år
så frågar Anna-lilla vad lön hon väl får
Allt i Nordiska museet.

Artur han lystrade på Anna-lillas bön
han sade ”I himmelen där får du din lön”,
Men ej i Nordiska museet.

Men om du vill tjäna uti fyrtio år
så ska du sen få vila dig den tid som återstår
ifrån det Nordiska museet.

*Framförd vid festen för Anna Lewin på Den
Gyldene Freden med anledning av hennes pensionering 1933.*

uttryck inte bara genom att skänka föremål, bilder och texter utan också genom att ställa sig till förfogande för intervjuer. Det är tusentals människor som lämnat ovärderliga bidrag till uppbyggnaden av samlingarna. Många av dessa har själva bedrivit lokalhistorisk eller släkthistorisk forskning. Som Sigfrid Svensson påpekat var det ett radikalt patos och en samhällstillvändhet som var drivkraften. Museet arbetade hela tiden i medvind – utforskningen och vården av kulturarvet betraktades fram till tiden för andra världskriget som ett riksintresse.²

Det faller sig naturligt att i backpegeln se även brister och försummelser. Från 1930-talet stod det klart att massförvärvens tid var förbi. Nordiska museet skulle målmedvetet inrikta sig på kvalitet istället för kvantitet genom att samla mindre och i stället koncentrera sig på kunskapsförmedling. Så har dock inte riktigt skett.

En annan brist är att museet inte systematiserat det insamlade

Annika Österman intervjuar fru Bertha Larsson i hennes hem på Skaten i Öregrund under Öregrund-Östhammarundersökningen 1965.

materialet i akt och mening att nyttiggöra det för forskning och utbildning i större skala. Här saknas en länk mellan insamling och kunskapsproduktion. Att upprättandet av en museets kunskapsbank inte är något självändamål var man medveten om redan från början. Parallellt med bevarandemålet hade museet höga pedagogiska och vetenskapliga ambitioner. När samlingarna under mellankrigstiden började växa över huvudet, kunde man inte längre på ett meningsfullt sätt upprätthålla en eftersträvad balans mellan insamling, bearbetning och forskning.

Forskningen fram till mitten av 1960-talet

Fältarbetet och andra typer av materialinsamling gick hela tiden hand i hand med forskningen. Det kan vara svårt att skilja det ena från det andra, var dokumentationen slutade och när forskningen tog vid.

Rut Liedgren och Sander Rosén vid undersökningen av fiskeläget Råå utanför Helsingborg 1944. Foto Brynolf Hellner.

Sammankopplingen var en följd av att man var pionjär vad man än gjorde. Att insamla/bevara å ena sidan och förklara å den andra innebär olika nivåer. Detta kom att märkas allt tydligare med åren och med åtföljande svårighet att göra materialet rättvisa. Det förekom också en viss inkonsekvens i insamlingsstrategin vad gäller sambandet mellan föremålsförvärv och fältarbeten. Ofta gick de skilda vägar eftersom det var olika personer som svarade för de olika verksamheterna. Under större delen av museets historia har det varit en självklarhet att tjänstemännen skulle ta sig an det material de själva samlade in och forska inom de egna ansvarsområdena. Både i museets stadgar och arbetsbeskrivningar finns kravet på forskning. Uppmaningen från Artur Hazelius var länge en självklarhet – bildningsvärdet hos föremålen och hos det övriga insamlade materialet skulle tillvaratas genom forskning. Därför skulle samlingarna bearbetas och kunskapen spridas. Det har ofta betonats att forskningen inte har haft någon fast organisation eller "öronmärkta" anslag utan att den har utförts av tjänstemännen i mån av tid och kraft både i arbete och på fritid.

Det är uppenbart att museets tjänstemän representerade en stor forskningspotential. Den vetenskapliga kompetensen garanterades av deras utbildning och rika erfarenheter från insamling och bearbetning av det material som man önskade behandla vetenskapligt. Museiforskningen vitaliserades även genom kontinuerliga erfarenhetsutbyten med kolleger och universitetsforskare inom och utom landet.

Det ansågs med rätta att museet var en informell fakultet i kulturhistoria. I och med tillkomsten av den Hallwylska professuren 1919 och inrättandet av Institutet för folklivsforskning i början av 1940-talet, fick museet en vetenskaplig plattform som i hög grad berikade forskningsverksamheten. Den samlade forskningspotentialen kunde dock inte alltid tillvaratas av praktiska skäl – verksamheten var alltför splittrad och det fanns en risk att museiforskaren plottade bort sina kunskaper och publicerade sina resultat i ofta svåråtkomliga museiårsböcker.

Någon utbildning i museikunskap förekom inte. Den fick man skaffa sig själv. En hel etnologgeneration fick sin skolning genom arbete vid Nordiska museet. Under långa tider tillämpades ett slags lärlingssystem genom att yngre medarbetare praktiserade hos äldre

kolleger. Genom att delta i museiarbetets olika moment gavs möjligheter att utveckla även forskningsfärdigheten. Samtidigt fanns det ett band mellan Nordiska museet och universitetsinstitutionerna – flera tjänstemän från museet gick över till universitet eller tvärtom. Exempel på detta är Nils Lithberg, anställd som amanuens 1912, som utsågs till den förste innehavaren av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning 1918. Han meriterade sig främst genom sin förmåga att problematisera och ställa meningsfulla frågor till museimaterialet. I hans spår följde Sigurd Erixon, John Granlund och Mats Rehnberg – samtliga med lång erfarenhet av verksamheten i museet. Exempel på motsatt riktning är Andreas Lindblom som lämnade sin professur i konsthistoria för att inta styresmannastolen.

Forskningsmetoder

Medan undersökningarna oftast bedrevs som en kollektiv insats, författade man i regel sitt forskningsresultat ensam. Vad man ägnade sig åt var vars och ens ensak – friheten att själv välja var självklar, något som också verkade stimulerande. Det är först mot 1960-talet, då museet började tappa mark i konkurrens med länsmuseerna och Riksantikvarieämbetet, som denna oinskränkta frihet blev något av en belastning och kom att verka hämmande.

Sedan 1930-talet har diskussioner förts om museiforskarnas arbetssätt vad gäller hypoteser, problemformuleringar och teoretiska ramar för bearbetningarna. Vad var det som styrde? Teorierna eller materialet? Den klassiske museimannen antogs vara en pragmatiker hos vilken föremålet för undersökningen sattes högst. Det var länge en förhärskande uppfattning att museiforskningen hade att söka sig fram till sin egen metod eller snarare metoder, eftersom ämnets vidd gjorde att metoden måste variera efter ämnesområdets karaktär. Högreständsavdelningen hade en självklar konsthistorisk profil. Systematiseringen efter de klassiska europeiska stilepokerna medförde ett strängt krav på jämförelser med motsvarande på kontinenten – kontakter, påverkan och innovationer var nyckelbegrepp. Hantverksteknik och olika hantverkares handlag och egenheter studerades i t.ex. ebenisters, silversmeders och boktryckares arbeten. Stämplar på sil-

ver, tenn, keramik och möbler insamlades, systematiserades och tolkades. Inventarieförteckningar och import- och exportlistor genomgicks och gav en nyckel till produktion, handel och föremålsinnehav i olika sociala miljöer vid olika tidpunkter. Äldre benämningar systematiserades och tolkades. Ett stort jämförelsematerial till de egna samlingarna dokumenterades i foto och beskrivning genom bevakning av antikmarknaden och vid hembesök; även organiserade undersökningar av vissa föremålskategorier (silver, smycken, damast) företogs. Detta material "utom museet" kompletterar de egna samlingarna och är en ovärderlig källa till kunskap.

För etnologerna gällde ett annat arbetssätt med ett annat historiskt perspektiv. Detta arbetssätt motiverades av den tradition som man ansåg karakterisera folkkulturen jämfört med smakväxlingarna hos de övriga sociala skikten. Hos flera av tjänstemännen, som till exempel Nils Keyland, Sigurd Wallin, Sigfrid Svensson, Albert Eskeröd förekom en växelverkan mellan forsknings- och utställningsämnen. Man fick en idé vid skrivbordet eller under fältarbetet, redovisade den i en uppsats som i sin tur kunde bli underlag till en utställning.

Föremålsforskning

Vilka var bevekelsegrunderna för forskningens tematiska inriktning?

Under större delen av museets historia har de insamlade föremålen stått i centrum för verksamheten: vid vård, i utställningar samt vid bearbetning för forskning. Målet var att kasta ljus över svenska folkets historia och levnadssätt och för att kunna göra detta ansågs artefakterna spela en viktig roll. Fram till 1960-talet ägnades därför ungefär en fjärdedel av forskningskapaciteten åt föremålsforskning. Trots bristen på metod hur man skulle angripa föremålen vetenskapligt, utkristalliserades några modeller som de flesta följde. I det första stadiet följde man utvecklingsläran – man förutsatte en obruten utveckling i stil, konstruktion och form som innebar att ur det enkla växte det komplicerade fram. Man ville fastställa de olika leden i dessa stadier. Tekniska detaljer, dekor och materialets art var viktiga ledtrådar i detta arbete. Modellen kompletterades undan för undan med

Den svåra konsten att fotografera vit damast så att mönstret framträder utvecklades av fotografen Märta Claréus vid Nordiska museet omkring 1930, långt innan museerna på kontinenten behärskade detta. De omfattande inventeringarna av damast som företogs på 1930-talet under ledning av Elisabeth Thorman dokumenterades på detta sätt av museet och ger tillsammans en unik bild av det äldre damastbeståndet i Sverige. Även Nordiska museets rika samling av damast är delvis fotograferad på detta sätt.

Damastservett med historien om Pyramus och Thisbe invävd. Flandern eller Holland, 1600-talets senare del. Foto Märta Claréus 1931.

andra aspekter för att mot 1960-talet utvecklas till funktionella och kommunikativa studier. I många fall kunde man framgångsrikt visa hur betydelsebärande "det lilla" kunde vara och ingenting ansågs vara betydelselöst. De stora samlingsverken om bebyggelse, svenska städer, slott och herresäten, heminredning, möbler och hantverksprodukter bygger till stora delar på museets material. Många har blivit bestående standardverk som Sigurd Wallins "Nordiska museets möbler från svenska herremanshem", eller metodisk förebild för föremålsforskningen, som John Granlunds "Träkärl i svepteknik" och Dag Trotzigs "Slagan och andra tröskredskap". En del föremålsstudier, i

Nils Lithberg

Nils Lithberg (1883–1934) var den förste innehavaren av den Hallwylska professuren i Nordisk och jämförande folklivsforskning vid Nordiska museet och upprätthöll tjänsten från 1919 till sin död 1934. Lithberg var gotlänning, född i Norrlanda, och utbildad i främst nordisk arkeologi, där han disputerade 1914 på en avhandling om gotländsk stenåldersbebyggelse. Att han fem år senare blev professor i folklivsforskning belyser hur nära dessa två ämnen stod varandra i seklets första decennier. Bägge sysslade i stort med föremålsforskning, och det sätt att analysera fornfynd, som han lärt sig inom arkeologin, tog Lithberg med sig till studiet av sentida föremål. Han anlade därvid

forts. nästa sida

synnerhet de som bedrevs monografiskt och var rikstäckande, ledde inte riktigt fram till någon syntes och förblev intressanta mera för en snäv specialistkrets. Förklaringen kan vara att flertalet av dessa studier inte sattes in i en större kontext där man kunde ställa meningsfulla frågor till materialet. Även om en del studier hamnade i en återvändsgränd, representerar de viktiga stadier i en vetenskaplig process och bidrar till en större medvetenhet om museimaterialets både möjligheter och begränsningar.

I ämnesvalet för högreståndsavdelningens föremålsstudier dominerade heminredning och konsthantverk samt textilier och dräkt. Inom folkkulturen däremot bearbetades produktionsmedlen företrädesvis från de förindustriella lantliga näringarna. Forskningen samordnades i viss mån för arbetet med "Atlas över svensk folkkultur", som påbörjades under Sigurd Erixons ledning på 1930-talet.

Hemmets inredning, dräkt, folkkonst, hemslöjd, arbetsliv och den byggda miljön tillsammans med boendet utgör forskningens centrala reman inom museet genom tiderna.

Forskningsresultatet

Vid sidan av museets forskningsprojekt utkristalliserades en del övergripande ämnesområden, initierade av både universitetsforskare och andra, även från utlandet. Museets tjänstemän har medarbetat i flera stora kulturhistoriska publiceringsprojekt som "Nordisk kultur" och "Den svenska arbetarklassens historia". Centralt var utforskandet av kulturområden, med betoning på reliktområden, och kulturgränser, alltefter de riktlinjer som Sigurd Erixon dragit upp. Det rika och nyanserade museimaterialet hade en viktig roll i detta sammanhang – man kunde peka på kulturella skillnader och deras orsaker. Merparten av föremålsstudierna hade också detta som målsättning. Ur den äldre diffusionsläran har ett lyckat forskningsarbete vuxit fram, främst representerat i Sigfrid Svenssons verksamhet som belyste det mångsidiga förhållandet mellan bygd och yttrevärld. Både inom folkkulturen (folkkonst/hemslöjd) och borgerlig respektive högreståndskultur har man velat utröna motiven, inspirationskällan till förändring i heminredning, möbelkonst. Mycket av vad museet har gjort blev upp-

märksammat när det var nytt, medan andra insatser fått förnyad aktualitet till och med i våra dagar. I internationell jämförelse har Nordiska museet som forskningsinstitution länge varit framträdande och inspirerat flera europeiska museer särskilt under 1930- 1940- och 1950-talen. Det handlar om samlingarnas bearbetning (föremålsforskning- en och dess metoder) samt modeller för den folkliga kulturens/tra- ditionens samspel med storsamhället (folkkultur och centraldirige- ring), med konjunkturerna (kulturfixering) och med olika sociala skikt (förlaga och efterbildning).

Efter andra världskriget kom nya impulser från sociologin och antropologin som resulterade i en mera medveten uppföljning av samhällsförändringar som påverkade livsföringen hos olika befolk- ningskategorier. Detta medförde att man flyttade forskningens posi- tioner in i de moderna livsformerna. Samarbetet med universitets- forskningen garanterade museiforskningens framåtskridande i flera lyckade projekt. Ett sådant var "Svensk stad" som med järnhård hand leddes av Gregor Paulsson, professor i konsthistoria i Uppsala. Arbetet som behandlade den svenska stadens utveckling och boendefor- mer under 1800-talet, utfördes vid högre seminariet i konsthistoria. Flera av museets tjänstemän medverkade: Brynolf Hellner, Bo Lager- crantz, Sten Lundwall och Mats Rehnberg.

Hur kan då Nordiska museets forskningsverksamhet sammanfat- tas? Den ursprungliga målsättningen, att med museala medel belysa hur folk levit i äldre tider, har otvivelaktigt uppnåtts. Därmed vittnar den rika flora av skrifter som både tjänstemän och utomstående som använt sig av museets samlingar, har åstadkommit. Forskningsre- sultaten vid Nordiska museet har bidragit till att en alternativ och människonära historieskrivning grundlagts. I viss mån lyckades mu- seets medarbetare genom sina skrifter påverka den tidigare slentrian- mässiga historieundervisningen. Hur detta resultat sedan har tagits till vara av andra discipliner och nyttiggjorts ute i samhället, beror inte bara på hur effektivt museet marknadsfört sina forskningsresul- tat utan har också andra orsaker.

forts. Nils Lithberg

ekologiska och funktionella aspekter och intresserade sig i diffusionistisk anda för föremålens regionala skift- ningar och vandringar. Hans lärdom var omvittnad och han ägde inte minst en förmåga att sätta in nordis- ka föremål och seder i ett europeiskt perspektiv. En viktig träning i detta hade han fått under de många år, egentligen från 1910 och livet ut, som han ägnade åt att skriva Schloss Hallwils historia, det slott i Aargau i Schweiz som makarna von Hallwyl ägde och vars grundliga utgrävning- ar och undersökningar de bekostade. Resultaten publicerades i ett stort verk om sex volymer 1924-1932.

Lithbergs viktigaste etnologiska forskningsinsats var hans studier av folklig tideräkning. Han publicerade uppsatser om runstavar och kalenderstavar men fick aldrig själv möjlighet att sammanfatta sina stora kunskaper om den folkliga kalenda- ristiken. Hans förarbeten samman- fattades dock 1953 i det grundläggande verket "Computus. Med särskild hänsyn till runstaven och den borgerliga kalendern", redigerat av Sam Owen Jansson, Nordiska musets andre framstående kännare av detta speciella forskningsområde.

/MATS HELLSPONG/

Den Hallwylska professuren och Institutet för folklivsforskning

Nordiska museets stora och växande samlingar väckte i början av 1900-talet tanken på en särskild forskningsavdelning med en professor i spetsen, som skulle leda det vetenskapliga bearbetandet av dessa samlingar. Sådana professorstjänster knutna till museer, avsedda för forskning snarare än för undervisning och utbildning, förekommer på andra håll, om än mycket sparsamt. Ordföranden i Nordiska museets nämnd, Isak Gustaf Clason, var den drivande kraften bakom planerna. 1918 blev idén verklighet genom en frikostig donation från makarna Walther och Wilhelmina von Hallwyl.

Denna professur i Nordisk och jämförande folklivsforskning blev den första i landet inom sitt område. Andra benämningar, som "svensk etnografi" och "nordisk och jämförande kulturhistoria", hade diskuterats men förkastats. Benämningen kom att bli framgångsrik. När ämnet gjordes mer riksgiltigt på 1940-talet och professurer i Uppsala och Lund infördes, kom samma benämning att användas. Först 1970 utbyttes den mot dagens, "etnologi, särskilt europeisk". Till den Hallwylska professurens första innehavare utsågs, efter direkta önskemål från donatorn, arkeologen Nils Lithberg. Det tycks ha varit svårt för både Lithberg och museet att motsätta sig donatorns önskemål, nämligen att Lithberg på

halvtid skulle fortsätta sitt arbete åt familjen von Hallwyl med det kulturhistoriska utforskandet av familjens slott i Schweiz, Schloss Hallwil. Verksamheten på museet blev naturligtvis lidande. I början av 1930-talet hade dock Lithberg börjat avsätta mer tid och kraft på professuren, inte minst genom en växande undervisning. Enligt ett avtal mellan Nordiska museet och Stockholms högskola uppehöll Lithberg undervisning och examination i nordisk etnologi för studenter vid högskolan sedan 1929. Men Valborgsmässoaftonen 1934 avled han hastigt och oväntat, bara 50 år gammal.

Lithbergs efterträdare, Sigurd Erixon, sedan många år intendent vid museet, byggde kraftfullt ut verksamheten. Han hade tidigt planer på ett separat institut för folklivsforskning, som bättre skulle kunna samla de studerande. På 1930-talet skedde undervisningen huvudsakligen i museets utställningssalar. Planerna var dock rätt orealistiska, men 1939 avled konsul Hjalmar Wicander och det framgick av hans testamente, att han önskade lämna sin stora jugendvilla, Villa Lusthusporten, till Nordiska museet. Villan är belägen mitt emot museet på andra sidan Lejonslätten. Museet tog emot donationen, och Sigurd Erixon kunde skapa sitt Institut för folklivsforskning.

Villa Lusthusporten på Djurgården byggdes om till sitt nuvarande utseende av grosshandlaren Hjalmar Wicander 1898–1901. Han testamenterade villan till museet och från 1941 har Institutet för folklivsforskning sin hemvist här.

Under fyra professorer, Sigurd Erixon (till 1955), John Granlund (1955–1969), Mats Rehnberg (1969–1981) och Åke Daun (från 1981), har nu Lusthusporten tjänat som centrum för den etnologiska forskningen i Stockholm. Under 1940- och 1950-talen var studentanta-

ler ännu mycket begränsat. Ett tiotal studenter och tjänstemän från Nordiska museet lyssnade på professors föreläsningar. Institutet för folklivsforskning var ännu främst en forskningsinstitution, där undervisningen hade ett mycket kringskuret utrymme. Åren efter kriget ägnades till stor del åt slutförandet av det stora atlasprojekt som Sigurd Erixon startat på 1930-talet. Syftet var en samlad kartläggning av olika redskaps, byggnaders och sederes geografiska utbredning i Sverige och projektet ledde 1957 till utgivandet av första delen av "Atlas över svensk folkkultur". I detta arbete deltog en rad olika personer, däribland flera av de baltiska etnologer, som under kriget sökt sin tillflykt i Sverige.

Under 1960-talet började ämnet långsamt ändra karaktär. John Granlund, själv en lärd kulturhistoriker, visade intresse för den antropologiska forskningens utveckling och inbjöd många framstående utländska forskare som gästföreläsare till Lusthusporten. En viktig del i ämnets ökade antropologisering hade docenten Börje Hanssen, som spelade en ledande roll vid seminarierna under första hälften av 1960-talet. Lokalundersökningar började komma på modet, där intresset främst riktades mot människorna i samhället, deras inbördes relationer och deras sätt att organisera gemensamma arbeten och

aktiviteter. Den renodlade föremålsforskningen började komma i bakgrunden.

Mot slutet av 1960-talet började också antalet studenter vid Institutet för folklivsforskning att växa hastigt. Undervisningen kom snart att överflygla forskningen. Ämnet "folklivsforskning" hade varit ett relativt marginellt ämne vid humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola, senare Stockholms universitet. "Etnologi", som det nu kom att heta, växte snart till ett av de större humanistiska ämnena. Bakom detta låg olika drag i tiden, t.ex. ett stigande intresse för folklig kultur, stimulerat både av Gröna vågens svärmeri för det äkta och folkliga och av tidens radikala ställningstagande för folket i historien. När Mats Rehnberg tillträdde professuren 1969 fick han ta itu med att anpassa lokalerna efter ett studentantal som kanske tjugodubblats på tio år. Nu avvecklades också den tjänstebostad i huset, som både Sigurd Erixon och John Granlund haft.

Idag, vid slutet av 1990-talet, är undervisningssituationen litet lugnare än på 1970-talet. Det sammanlagda studentantalet vid Institutet för folklivsforskning är omkring 300, ungefär hälften av vad det var när det var som högst i mitten av 1970-talet. Men nedgången beror ingalunda på

något minskat intresse för ämnet. Det är intagningen av studenter som har begränsats av ekonomiska skäl, många hundra personer står varje år på kö till de platser som finns.

Undervisning i etnologi med inriktning på invandrarkultur har sedan många år bedrivits vid Mångkulturellt centrum i Botkyrka som en avknoppning av Institutet för folklivsforskning. Vid den alldeles nybildade Södertörns högskola är intresset för etnologi mycket stort och ämnet etableras där i dessa dagar.

Etnologin i Stockholm har under knappt 80 år utvecklats kraftigt, från den undervisning som Nils Lithberg gav för fem sex studenter i Nordiska museets salar på 1920-talet till dagens massutbildning med stora lärarinsatser. Dagens etnologi är ett brett ämne, inriktat mot studier av kulturella miljöer och kulturellt beteende i vid mening; det rymmer både historisk forskning och nutidsforskning, och intresset kan riktas mot de mest skiftande teman, beteenden eller mentaliteter, texter eller ritualer, folklöre eller föremål, dalmålningar eller tvåloperor, herrgårdsdamer eller uteliggare.

/MATS HELLSPONG/

Utställningarna

DET ÄR ÄMNET PLUS MATERIALET PLUS IDÉN
SOM GÖR UTSTÄLLNINGEN. ALLA TRE LEDEN MÅSTE FINNAS.
MEN IDÉN ÄR DET VIKTIGASTE

STEN RENTZHOG I TAL TILL PERSONALEN 13/1 1989

I SKANDINAVISK-ETNOGRAFISKA samlingen på Drottninggatan visade de tidiga utställningarna hur samlingarna kontinuerligt växte fram. De grupperades vanligen efter material men redan här fanns, förutom de för Artur Hazelius karakteristiska tablåerna och panoramorna, några utställningar där materialet var utställt efter funktion.

I samband med överflyttningen till den nya museibygnaden i början av seklet skedde en uppordning och systematisering av samlingarna och det var först då som det blev möjligt att överblicka deras innehåll. Installationen innebar att man i stora drag frångick Artur Hazelius idéer om att framställa natur och folkliv i panoramor och interiörer. Istället systematiserades föremålen och visades i "vetenskapligt" arrangerade utställningar. Nu började, på vetenskaplig grund, en svensk kulturhistoria att skapas, ett "vetenskapliggörande", på samma sätt som tidigare hade skett inom arkeologin och konsthistorien.

Årtiondena närmast efter installationen och öppnandet 1907 fortsatte genomgången och forskningen kring olika föremålsgrupper. Detta resulterade under 1910- och 1920-talen i väl genomarbetade föremålsutställningar och också i kataloger och uppsatser i tidskriften Fataburen samt, särskilt på 1920-talet, i sammanfattande vetenskapliga publikationer som än idag är av stor betydelse.

Motstående sida. En av attraktionerna i utställningen "Barnets århundrade" 1992, var ballonguppstigning i stora hallen. Annika Tyrfelt var producent.

FÖR ATT FÖREMÅLEN MÄTTE
VÄCKA STÖRRE INTRESSE,
BORDE MAN SE DEM I DERAS
ANVÄNDNING, SE BOHAGEN
I SJÄLVA STUGORNA, SE HURU
DRÄKTERNA BUROS,
HELA FOLKLIVSBILDER BORDE
FRAMSTÄLLAS...

ARTUR HAZELIUS:
UR NORDISKA MUSEETS TJUGOFEMÅRSMINNE
1873–1898.

Med den nye styresmannen Andreas Lindblom påbörjades omkring 1930 en mera utåtriktad, folkbildande verksamhet med de "pedagogiska utställningarna", anknyttande till Hazelius folkbildningsrankar och också delvis en internationell inriktning med vandringsutställningar ute i Europa och visning av utställningar från andra länder i Nordiska museet. Samarbete initierades med företag, organisationer och andra som genom ekonomiska bidrag eller på annat sätt hjälpte till att bekosta institutionens verksamhet. Reklamens metoder började tillämpas både i utställningarnas gestaltning och för att locka besökare.

De ursprungliga permanenta utställningarna, "skådesamlingarna", byttes från mitten av 1930-talet kontinuerligt och med tillämpande av nya metoder vad gällde utställningsteknik och presentation av materialet. Denna process pågick fram till 1960-talet då arbetet med permanenta utställningar fick stå tillbaka för en intensifierad verksamhet med tillfälliga utställningar, resultat av bland annat krav från anslagsbeviljande myndigheter på ökad tillgänglighet av museisamlingarna och ökade intäkter.

Under 1960- och 1970-talen visades en rad utställningar med socialhistoriska teman, en återspeglning av 1960-talets samhällsdebatt och inriktning, delvis initierade av "utställningsgruppen", ett barn av 1968 års radikala rörelser. Början med de socialhistoriska utställningarna gjordes redan 1957 med en tillbakablickande utställning om socialvården i Sverige under olika tidsskeden.

Framför allt 1980-talet präglas vad gäller utställningsverksamheten, liksom museets verksamhet i stora drag, av tveohågsenhet. Både statliga och interna utredningar påverkade. Nya basutställningsprogram producerades utan att avsätta resultat, den tillfälliga utställningsverksamheten utreddes och diskuterades samtidigt som de ekonomiska medlen drastiskt skars ned. Men samtidigt producerades flera stora och viktiga utställningar.

Det senaste årtiondet har inneburit en ny inriktning mot stora, väl genomarbetade utställningsteman som till exempel "90-tal", "Den svenska historien", "Nytt liv – nytt land" och "Bilen". Till visionen att museet genom utställningarna skulle verka som spjutspets i samhällsdebatten, uttalat av den nytillträdde styresmannen Sten Rentz-

hog 1989, har museet inte nått – kanske kan ”Framtidstro” som skall öppna i september 1999 visa vägen.

På Drottninggatan

De allra första tablåerna från 1873, i södra paviljongen på Drottninggatan, visade folklivsscener från Åstorp i Halland, Ingelstad i Skåne och Vingåker i Sörmland. De var befolkade av folkdräktsklädda dockor, utförda av bildhuggaren C.A. Söderman. I augusti 1874 öppnade Artur Hazelius i den norra paviljongen ytterligare en interiör från Delsbo och ett landskapspanorama från Järvsö, båda i Hälsingland, samt ett samiskt motiv, ”Höstflyttning i Lule Lappmark”.

De tidigaste allmogeinteriörerna stod sida vid sida. De treväggiga rummen låg upphöjda ovanför paviljongens golv, avgränsade mot publiken med rep och föremålen var därigenom avskilda från åskådarna. Besökarna kunde promenera utmed tablåerna, slå sig ner på stolar och titta, diskutera och berätta över

generationerna om vad de såg. Interiörerna var uppbyggda kring en familje- eller arbets-situation med far, mor, barn och ibland också en äldre generation. Besökarna hade ännu en ganska nära relation till den alltmer försvinnande bondekultur som visades upp. Interiörerna och panoramorna var folklivsbilder med ett berättande, pedagogiskt innehåll där föremålet hade sin naturliga plats, insatt i sin funktion. Enligt Hazelius var naturen förutsättningen för kulturens olika yttringar och därför lika viktigt att förklara.

”Ingelstadsstugan från Skåne” och ”Höstflyttning i Lule Lappmark” samt plan över utställningarna på Drottninggatan 77 och 79. Lägg märke till ”slingan” som visar hur besökaren borde gå (Ur Das Nordische Museum in Stockholm. 1888).

Vid sidan av interiörerna och panoramorna var många utställningar arrangerade efter ämne eller material. I Drottninggatan 77–79 fanns bl.a. rum med dräkter från 1700- och 1800-talen, musikinstrument, vapen och uniformer, straffredskap, jakt samt en historisk avdelning med porträtt av kungar och andra berömda män. Här visades också en utställning om sjöfart, en farmaceutisk avdelning samt nyförvärv.

Statens historiska museums arkeologiska utställningar var uppbyggda enligt evolutionistisk metod med stenyxor och krukskärvor landskapsvis ordnade i oändliga typologiska serier. Hazelius dioramor hade ett helt annat syfte. Han ville visa föremålen i sitt sammanhang för att ge den vanlige besökaren kunskap och stimulera och stärka fosterlandskänslan. Hazelius hade inspirerats av de stora internationella utställningarnas sätt att förmedla sina budskap. Utställningarna var ett viktigt forum för att väcka människors intresse för nya idéer och inte minst som mötesplatser för den framväxande borgarklassen.¹

Den norska avdelningen med sina rika samlingar ställdes ut i elva rum som fylldes från golv till tak. I den norra paviljongen tillkom en sal som förutom de nämnda dioramorna upptog föremål från ”Norrländ och Lappland”. Här visades också isländska, finska, baltiska, nordtyska, danska och schleswigska samt grönländska samlingar. Hazelius tanke var att visa nordisk kultur, men också kultur från de områden som någon gång tillhört det svenska väldet. Fotot från den norska samlingen är från 1880-talet.

Redan på 1880-talet gjorde Hazelius ett försök att skapa en stilinteriör. I denna rokokosalong från det Adelcrantzka huset i Stockholm (panelerna är senare deponerade

till ursprunglig plats), har möbelen med gobelängklädsel, en gång tillverkad för Stockholms slott, placerats på 1800-talsvis mitt på golvet.

1877 utökades utrymmena med två våningar på Drottninggatan 79 med bl.a. högre ständsamlingar. Där presenterades också "Lillans sista bädd", uppbyggd efter Amalia Lindegrens målning med motiv från Rättvik 1858. Interiören fanns också med på Parisutställningen 1878. Kolorerat foto från 1880-talet.

Många av utställningarna på Drottninggatan var ordnade efter material eller efter särskilda teman. I "Kungarummet", Drottninggatan 79, visades minnen av det svenska kungahuset och andra berömda personer. Foto från 1880-talet.

På Drottninggatan arrangerade P.G. Vistrand 1902 utställningen "Svenska allmogedräkter". 37 dockor, iförda dräkter från olika delar av landet, grupperades i små tablåer i utställningssalarna utan speciell ordning efter landskap eller region. Den begränsades av utrymmes- och tidsskäl till våra ålderdomligaste, vackraste och mest karaktäristiska folkdräkter.

Utställningen, liksom katalogen, fick beteckningen "Nordiska museets specialutställningar. Nr 1" och var den första vad museerna kallar "tillfälliga utställning" och den enda som arrangerades på Drottninggatan under alla år.

Skådesamlingarna

Artur Hazelius använde begreppet "skådesamlingar" om sina presentationer. Ordet "utställning" innebar någonting tillfälligt, ganska snart avslutat. Skådesamlingarna skulle vara permanenta men utökas och kompletteras allteftersom insamlingen fortskred. Tanken var att visa allt. Skådesamlingarna skulle utgöra bakgrund till program och aktiviteter som skulle locka ständigt nya besökare. Tanken på tillfälliga utställningar uppkom först i och med insikten att allt inte kunde visas i skådesamlingarna. Flera museer, t.ex. Biologiska museet 1897, byggdes "färdiga", utan avsikt att de skulle förändras och förnyas.

Utställningarna på Skansen

Inköpet av Skansenområdet innebar att Artur Hazelius krafter upptogs av friluftsmuseet. På Skansen kunde han på ett naturligare sätt än i den långsamt framväxande museibyggnaden presentera sina tankar om naturen som förutsättning för kulturen. Här kunde han uppföra bondgårdar med byggnader och föremål i en natur som, så gott det gick, skulle anpassas till det kulturlandskap från vilket gården hämtats. Här kunde han plantera trädgårdsväxter och andra grödor som hörde till. Här ville han förse gårdarna med husdjur och undervisa besökarna om den vilda faunan med både däggdjur och fåglar, visserligen i burar men ändå levande. På Skansen kunde besökarna studera deras beteenden till skillnad mot i Biologiska museet med sina uppstoppade djur. Här placerade han prover på alla sorters svenska malmer – en av förutsättningarna för Sveriges industriella utveckling och begynnande välstånd. Vägarna och platserna, uppkallade efter namnkunniga svenskar, blev en lektion i svensk historia.

Museibyggnaden på Lejonslätten

Den norra delen av den nya museibyggnaden användes vid 1897 års Konst- och industriutställning för dess "kulturella avdelning". Hallen och första gallerivåningen upptogs av "allmogeslörd", "finare slöjd" och "kvinnlig husslöjd" samt av Handarbetets Vänners utställning. I jordvåningen visades "den hygieniska utställningen" som omfattade allt kring medicin, kirurgi och sjukvård.

I den tillfälliga träbyggnad, som var uppförd på södra hallens grund och ritad av arkitekten Agi Lindegren, ställdes ut allt som rörde uppfostran och undervisning, en rad vetenskapliga institutioner presenterade sig och boktryckerier visade sitt kunnande. Den tillfälliga hallens väggar kläddes med juteväv, ett material som senare kom att användas i många av museets skådesamlingar. De olika

organisationens presentationer var sig ganska lika. Produkterna grupperades i prydliga skyltningar i monter, på väggar och i uppbyggda "pyramider" eller som fristående pjäser direkt på hallgolvet.

1902 visades "Vävda tapeter" i den då i stort sett färdiga norra hallen. Här presenterades John Böttigers inventering av vävda tapeter i offentlig och privat ägo – såväl äldre gobelänger och allmogevävnader som modern gobeläng-

konst av bland andra Frida Hansen, Gerhard Munthe och Thyra Grafström och även från Schule für Kunstweberei i Scherrebek, Tyskland. Utställningstiden var kort, från 26 maj till 17 juni, men flera program arrangerades,

till exempel demonstrerade Handarbetets Vänners väverskor gobelängvävnad.

Foto Anton Blomberg.

Seriekort till utställningen Vävda tapeter.

Ingelstadsstugan från Skåne. Foto 1907.

Utställningarna på Drottninggatan stängdes kontinuerligt från och med 1902 och samlingarna fördes över till den nya byggnaden. Artur Hazelius efterlämnade inte vid sin död 1901 någon plan för hur den nya museibyggnaden skulle disponeras. Den installationskommitté som tillsattes utarbetade olika förslag och en lång och invecklad diskussion fördes (se avsnitt 7).

Huvudtanken var även nu att så mycket som möjligt av samlingarna skulle visas. Det som inte fick plats eller passade in i utställningarna skulle vara lättillgängligt i "studiesamlingar".

Allmogesamlingarna, de samlingar som var *museets kärna* enligt Artur Hazelius, fick sin plats i stora hallens sidogallerier. Hazelius intentioner hade varit att sidogallerierna med valven skulle upptas av interiörer och panoramor. Nu blev det bara åtta interiörer öppna mot hallen, två i varje sidoskepp, *ledande tanken hän på de ännu bättre motsvarigheterna i Skansens hus och gårdar*, som Axel Romdahl uttrycker det.² I de övriga rummen – valven byggdes för mot hallen – ordnades föremålen landskapsvis och inom varje landskap efter funktion. Vid fönsterväggarna stod vanligen, i sinnrikt byggda skåp, dräkter på figurer *med antydande naturalism utförda huvuden*,³ dräktdelar och accessoarer. Kring väggarna löpte podier där föremål placerades. Väggarna hade paneler klädda med gråbeige juteväv. Nämnden beslutade om inköp av inte mindre än 5.000 meter á 1:20 metern. Möbler pla-

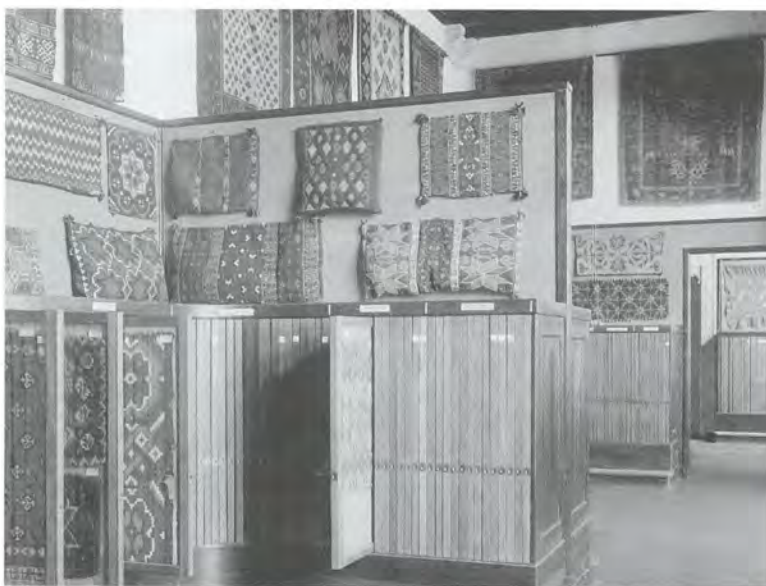
Skråsamlingen inrymdes i väggfasta hyllskåp i brunbetsad furu som kom *en att tänka på de gamla tidernas gilleshus och härbärgen. Den ståtliga skatten av skråsilver skimrar också vackert mot bakgrunden av träets dämpat varma*

cerades på podierna, mindre föremål på vägghyllor eller i glasade skåp och montrar. Väggarna ovanför panelerna var målade i olika färg för varje landskap och på dem hängdes målade bonader och vävnader. Mitt i rummen tronade bord eller hyllor med olika föremålsgrupper. *De antydde grunddragen äro sig lika i hela avdelningen men stelna aldrig till ett strängt schema eller en ledsam schablon utan tillämpas alltid med frihet och urskiljning, så att betraktaren mera lägger märke till den ständiga omväxlingen än till uppställningsplanens likformighet.*⁴ Besökaren skulle känna igen sig från rum till rum. På detta sätt systematiserades tingen, det skapades ordning och överblick och ett första försök till en regional kulturhistoria. Till skillnad från Artur Hazelius folklivsbilder på Drottninggatan var de nya interiörerna obefolkade. Det enda tecken på liv är den uppstoppade gåsen som tittar fram ur gåsabänken i Ingelstadsstugan från Skåne som fotografiet från 1907 visar.

ton. Montersystemen – de flesta var tillverkade av Nordiska möblerings aktiebolaget – anpassades efter samlingarnas karaktär. "Välkomnor", i bakgrunden skråkistor. Foto Anton Blomberg, omkring 1910.

Gåsabänken i Ingelstadsstugan.

Textilsamlingen med Axel Nilssons för sin tid avancerade dragkärmssystem, som delvis var i bruk till in på 1970-talet, visades på första galleriet. Systemet bestod av 550 glasade ramar med omkring 2.000 textilier. Enligt tidens sätt att se var de väl skyddade för damm, smuts och solljus. Presentationen måste för sin tid ha betraktats som mycket modern och pedagogisk.

Leksaksutställningen är den enda som fortfarande ligger på ursprunglig plats. Rummets väggar pryddes med dekorativa målningar och lekramsor – en påtaglig illustration till att vi äro i barnens århundrade. Montrarna var låga

och hade räcken för de små att hålla sig i och förmodligen också för att de inte skulle kunna komma för nära. Ovanför hängde barnporträtt. Leksaksamlingen ger liksom ett utdrag i miniatyr av den svenska herremanskul-

turen under tidernas lopp⁵. Eftersom utställningen tillhörde högreståndsavdelningen visades inga leksaker från bonde- eller arbetarmiljö.

Högreståndsmöbler och inredningar fyllde det översta galleriet. Varje stilepok presenterades i två rum – det ena en interiör, det andra med för perioden karakteristiska föremål som dräkter, husgeråd, möbler m.m. Interiörerna *göra ej anspråk på att vara annat än utställningsrum* – ett försök att rekonstruera en verklig historisk interiör skulle ha fallit på sin egen orimlighet, menade Romdahl.⁶ Dräktmontrar stod vid föremålsrummens ytterväggar och även mitt i. På den övre delen av väggarna hängde porträtt eller textilier. Tyg och träinredning hölls i färgtoner karakteristiska för den tid rummen speglade.

Sviten av högreståndsrum började med Tynnelsörummet från 1500-talets senare del. Där fanns t.ex. också ett rum i biedermeier från omkring 1840 men även 1800-talets eklektiska stilar presenterades. Bland annat ett rum som *fylles av stramaljbroderade möbler med stora naturalistiska blomster å rygg och sits – är vederstyggligt fult för vår tids skolade smak, och man känner sig glad över att med ett överlägset leende kunna blicka på denna mardröm från i förgår*.⁷

Nyrokokorummet nedan med broderad möbelklädsel och matta (1855) samt Oskar II:s rum.

Nederst. Från utställningen "Eldens ekonomiska användning".

Sviten avslutades med Oskar II:s rum, ritat av Ferdinand Boberg och med den möbel han komponerat för Parisutställningen 1900, ett lån som museet senare lyckades förvärva. Anmärkningsvärt är att stilrummen följdes upp till nutid. I allmogearvdelningen slutade presentationerna ungefär vid 1800-talets mitt.

I bottenvåningen, jordvåningen, som öppnades först i juni 1908, presenterades de norrländska landskapen men också tematiska utställningar kring forntro, jaktens och fiskets primitiva former, kommunalväsen och byaliv, eldens ekonomiska användning, arbetets historia, fordon, samfärdsel m.m. Här genomförde P.G. Vistrand och N.E. Hammarstedt sina förslag till utställningar, uppbyggda efter funktion. De hade från Smithsonian Institution i Washington hämtat idéerna till att allmogematerialet borde presenteras ordnat efter ändamål, ålder och typ. Bernhard Salin hade emellertid ansett att en gruppering av hela materialet efter dessa kriterier skulle ta för lång tid och fördröja invigningen som beslutats skulle ske i juni 1907.

Åren närmast efter installationen arrangerades flera specialutställningar. 1800-talets industriutställningar hade alla visat hemslöjdsprodukter och det var därför helt foljdriktigt att hemslöjdsorganisationer av olika slag under de närmaste åren arrangerade utställningar i den lilla salen för "specialutställningar". I övrigt presenterades en rad

Årligen återkommande teman var museets nyförvärv som ställdes ut avdelningsvis, allmogeförvärv för sig och högreståndsförvärv för sig. Denna klädstuga från Dalarna förvärvades 1929.

disparata ämnen, till synes utan någon klar idé över vad museet borde visa, till exempel "Emanuel Swedenborgs jordiska kvarlevor" och "Arkeologiska och etnografiska föremål från asiatiska Turkiet".

"Vetenskapliggörandet"

Åren efter installationen vidtog ett omfattande arbete med att vetenskapligt bearbeta de olika föremålsgrupperna. Genom detta skapades ordning och överblick över samlingarna. Under 1910-talet började detta arbete avspegla sig i utställningsverksamheten och olika föremålsgrupper presenterades för publik. Utställningarna kompletterades oftast av väl genomarbetade kataloger. 1910 arrangerade t.ex. Axel Nilsson en utställning av konstsmide. I katalogen, som upptar nära 500 föremål, konstaterar Bernhard Salin att utställningen är en av de som *äro avsedda att efter hand anordnas för att göra Nordiska Museets stora skatter, som nu på grund av bristande utställningsutrymme måste hållas magasinerade* kända men att föremålen efter utställningen måste åter gömma sig på hyllorna i trånga magasin.⁸

P.G. Vistrand arrangerade året därpå "Svenska allmogemålningar". Den utförliga katalogen är en liten vetenskaplig publikation där bonadsmaterialet för första gången grupperas i "skolor" och en stor del attribueras till namngivna mästare. Under de närmaste åren och under hela 1920-talet följde en rad specialutställningar där föremålsgrupper presenterades allteftersom de gått igenom och beskrivits. "Flossade vävnader", "Svenskt och norskt lergods", "Utländska fajanser", "Svenskt tenn" är några exempel.

De närmaste årtiondena efter installationen präglas av en mycket medveten strävan att presentera resultaten av det vetenskapliga arbetet. Därmed fullföljdes Bernhard Salins uttalande från seklets början om att ge etnologin och kulturhistorien en vetenskaplig grund att stå på, precis som arkeologin och konsthistorien åtskilliga årtionden tidigare hade skaffat sig. Det var viktigt att till kolleger och andra intresserade förmedla det kunnande som museet presterade.

I 1910- och 1920-talens specialutställningar, liksom också i de permanenta från installationstiden, arrangerades föremålen i estetiskt tilltalande presentationer utan "störande" inslag av texter – ofta fanns

enbart rubriker. Den icke kunnige besökaren lämnades i sticket. För den intresserade fanns tryckta vägledningar som, även om de var relativt billiga, dock måste köpas. Den första samlade "Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar" av Sune Ambrosiani gavs ut först 1919.

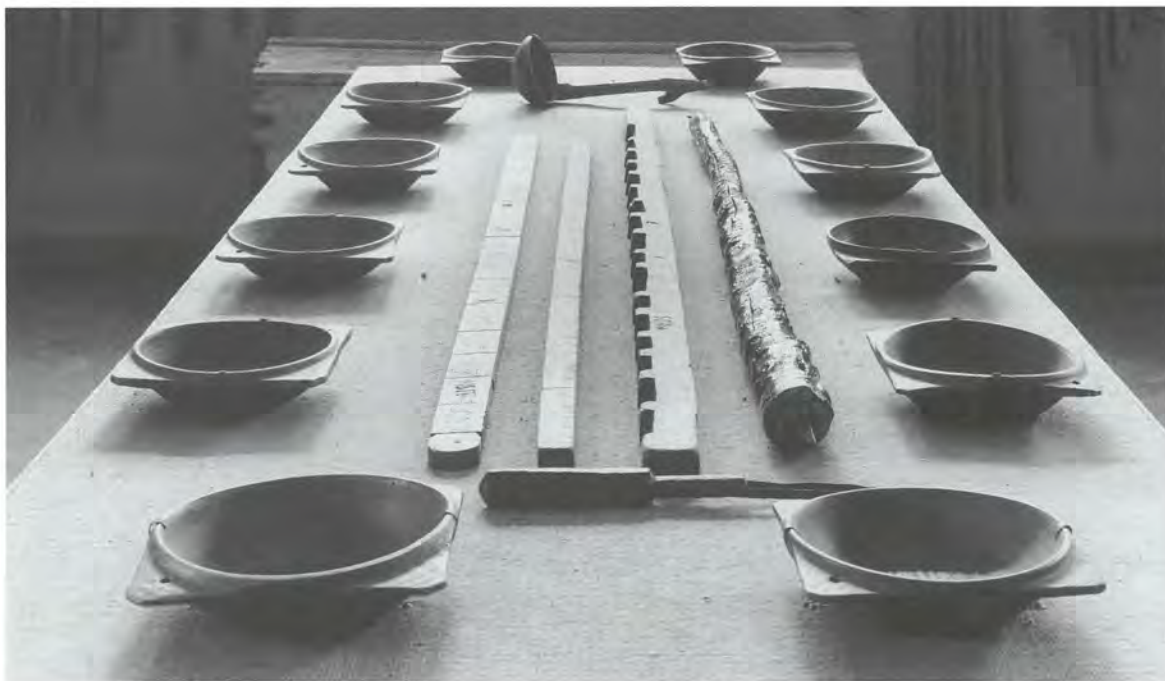
Göteborgs jubileumsutställning 1923 kom att betyda mycket för utställningsverksamheten både i Nordiska museet och i andra museer. Syftet var att åskådliggöra *den mänskliga bosättnings, arbetets och livsuppfattningens utveckling* inom Göteborgsområdet. Den då 30-åriga Sigurd Erixon fick 1918 i uppdrag att presentera en plan för de hantverks- och industrihistoriska avdelningarna och han föreslog i en programskrift omfattande inventeringar i hela Västsverige som förarbeten. Arbetena påbörjades i samarbete med Nordiska museets byundersökningar. Ett mycket rikt material rörande allmogekultur, bebyggelse, hantverk och slöjd samlades in. Folklivsforskningen och kultur-

"Modedräkter från 1800-talet" producerades av Visen Lewin 1918. Dräkterna, på huvudlösa dockor konstruerade av Gerda Cederblom i seklets början, kompletterades med porträtt och accessoarer.

Den första utställning som tog ett problematiserande och sammanfattande grepp på ett material var "Samfundsväsen" som Sigurd Erixon arrangerade 1920 och som belyste det gamla agrarsamhällets organisation. Dels hade byundersökningarna pågått några år, dels hade förundersökningarna för Göteborgsutställningen startat under Erixons ledning. Samfundsväsen innebar i första hand *det mänskliga samlivets organisation och nedärvda former. I individens liv innebär detta icke endast gemenskap, sammanhållning och gränser, det yttrar sig likaså i en mångfaldig växelverkan mellan individ och grupp, men också i en utåt, ifrån det individuella riktad aktiv samverkan.*⁹ Det var denna samverkan han ville presentera genom föremål med givna funktioner i sammanhanget. Bordet dukat för byamännen vid bystämma i Kila by, Hycklinge socken i Östergötland. Mitt på bordet ligger dagsverks- och andra stavar där man registrerade olika arbeten inom byn.

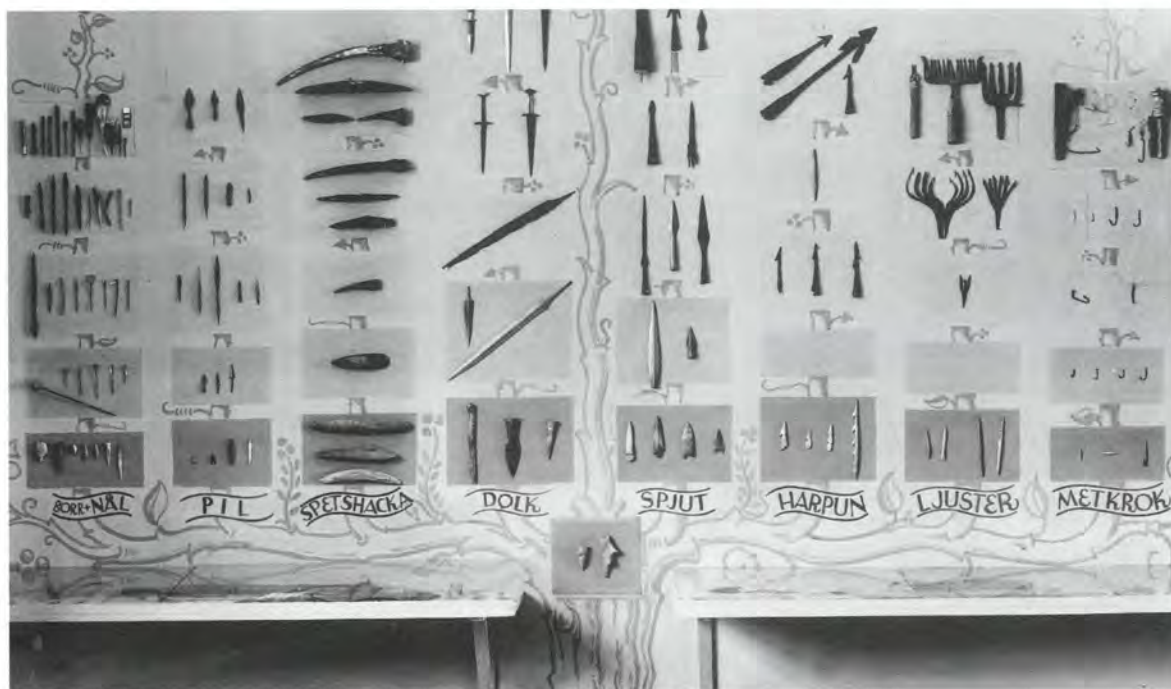
historien engagerades för första gången som medagerande i en kommersiell utställning av liknande karaktär som de tidigare industriutställningarna. Även om hantverk tidigare hade visats, var det första gången som hantverks- och industrihistoria fick en utförlig presentation. Teknik, tillverkningsmetoder och hantverkarnas miljö var viktigare att visa än produkterna.

Fotografiet gavs stort utrymme genom förstoringar och användning av filmsekvenser i stillbild som tillsammans med halvfabrikat i olika stadier visade tillverkningsprocesser. Bildens betydelse betonades, liksom vikten av en spatiös utställningsmetod istället för att, som tidigare, ha mängden av föremål som ett huvudkriterium i presentationen. Det enstaka föremålet fick tjäna som exempel och symbol. Materialets placering i betraktarens ögonhöjd fastställdes som det bästa och samspelet mellan föremål, bild och text betonades starkt. För Nordiska museets del liksom för många andra museer kom Göteborgsutställningens metoder att påverka utställningsproduktionen under åtskilliga årtionden.

Den "pedagogiska" utställningen "Från sten till stål. De viktigaste svenska redskapen från stenåldern till våra dagar" (1931), presenterade arkeologiska/etnologiska forskningsresultat i utvecklingsserier. I utställningen ställdes frågor till materialet: "Hur bar man sig åt?", "Vad hade man för redskap?" till olika verksamheter under olika tidsepoker. Föremålen grupperades efter funktion och monterades på "stamträd" på väggarna med de äldsta for-

merna vid roten och allt mer utvecklade upp mot trädens kronor. Sten-, brons- och järnålderns redskap markerades med olika färger och materialet fördes upp till nutid. *Där finns stenåldersskrapan vid sidan av Kreugers tändsticksask och den allra modernaste cigavrettändaren*, berättar signaturen "g" i Stockholms-Tidningen. Som jämförelsematerial hade museet lånat in föremål och fotografier från nutida "primitiva" kulturer. Ansvarig var

Ernst Klein med Gotthard Gustafsson som medhjälpare. För den dekorativa gestaltningen engagerades konstnären Jerk Werkmäster. Det var första gången som museet engagerade konstnärer/designers i utställningssammanhang. Förberedelsearbetet leddes av en kommitté med representanter från andra museer och från Stockholms skolförvaltning. Kurser för lärare hölls i avsikt att de själva skulle undervisa sina klasser i utställningarna.

Museet arrangerade också i Skånska gruvan (en av de paviljonger som ännu finns kvar efter 1897 års utställning) i samarbete med Fotografiska föreningen och Svenska Fotografers Förbund en internationell retrospektiv fotoutställning med ca 800 bilder. Avsikten var att *bidra till skapandet av ett ökat intresse för fotograferingen som konstart och samtidigt genom utställningen kunna ge en överblick av fotografikonstens egen kulturhistoriska utveckling*.¹³

De pedagogiska utställningarna

Ernst Klein, den förste innehavaren av museets 1929 inrättade museilektorstjänst, initierade tillsammans med Andreas Lindblom de ”pedagogiska utställningarna” främst avsedda för skolornas behov. Den första, ”Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid” (1930) var en omfattande presentation av en tidsepok. Den belyste kulturhistoriska, ekonomiska och politiska skeenden och tog ett sammanfattande grepp på ett stort historiskt/kulturhistoriskt material. På så sätt var den en föregångare till Gustav Adolfs-utställningen och tillkom i samarbete med flera andra museer.

De pedagogiska utställningarna leddes av undervisningsavdelningen. De tidigare huvudsakligen estetiska presentationerna kompletterades med väl genomarbetad textinformation, med visnings- föreläsnings- och programverksamhet. Nu bröts för första gången det avdelningstänkande som tidigare varit så markant, då allmoge- respektive högreståndsavdelningarna svarat för var sina utställningar som därigenom avgränsades socialt. Det krävdes en utomstående kraft för att bryta detta tänkande. De pedagogiska utställningarna blev succéer och incitament till fortsatt utveckling av samarbetet mellan Nordiska museet och skolan.

Gustav Adolfsutställningen 1932 till 300-årsminnet av slaget vid Lützen var det dittills största samarbetsprojektet mellan museer, arkiv och bibliotek. För arbetet svarade en kommitté med överståthållare Henning Elmquist som ordförande. Kommissarie var intendenten vid Nationalmuseum, Åke Stavenow, och arkitekt byggnadsrådet Ragnar Hjorth. Utställningen ville *ge en föreställning om liv och arbete i detta nyväckta och stridande Sverige*¹⁴ och årsredogörelsen i Fataburen 1933 konstaterar att *aldrig ha i vårt land humanistiska vetenskapsmän från skilda områden genom samarbete lyckats ge en så konkret bild av en hel epoks andliga och materiella liv som i detta fall*. Nordiska museets insats var att presentera kultur och levnadssätt under Gustav II Adolfs tid. Utställningen visades en ovanligt lång period, från 7 juli 1932 till den 5 februari 1933 och besöktes av 85.000 personer varav 21.000 var skolbarn.

”Barnets värld genom två århundraden” (1932), också den producerad av Ernst Klein, speglade olika samhällsgruppers syn på barn och uppfostran. Där fanns påkostade leksaker likaväl som enkla trasdockor och kläder från både högrestånds- och barnhemsbarn. Nordiska museet har tidigare på flera sätt dokumenterat sin framsynighet och sin erkännansvärda förmåga att ordna sitt rika material i levande livets samband. ’Från sten till stål’ förra året var ett steg, och som nära nog ett sjumilasteg framåt kan utställningen ’I barnets värld genom två århundraden’ betecknas, konstatera de Svenska Journalen.

De permanenta utställningarna förnyas

Genom en donation av AB Stockholms Bryggerier 1932 kunde elektrifiering påbörjas i de publika utrymmena. Det nya dräktgalleriet (1934) kom tack vare detta att inredas utan dagsljus till båtad för dräkternas skydd. Ansvariga var Sigurd Wallin, Gösta Selling och Gunnel Hazelius-Berg med bistånd av arkitekten Erik Fant. Dräkter-

na belystes med elljus silat genom skivor av opalöverfångsglas och med olika ljusstyrka beroende på det utställda materialets färger och tålighet. Strävan var att bygga montrarna dammsäkra och man experimenterade med ventilation där luften fick passera bomullsfilter för att ta bort så mycket föroreningar som möjligt. Dräkterna arrangerades i grupper kring en stol, en spegel eller något annat som gav tidskaraktär och stilkänsla (se bild sid. 297).¹⁵

Det nya dräktgalleriet var den dyraste utställningen dittills och tendensen gick, menade Andreas Lindblom, mot alltmer påkostade permanenta utställningar vilket man kunde känna en viss tvekan inför, eftersom de dyrbara arrangemangen band utställningarna för lång tid framåt. Tack vare det elektriska ljuset kunde delar av museet hållas öppet och program anordnas kvällstid.

Förändringarna under 1930-talets första del var början till en mera genomgripande modernisering av de permanenta utställningarna. Något egentligt program gjordes inte upp men det fanns en klar tendens att presentera nyuppställningar med tillämpning av moderna utställningsmetoder.

De permanenta utställningarna stod i stort sett oförändrade sedan 1907, nedslitna och omoderna. Det var hög tid att förnya dem. 1934 moderniserades Dalarummen av Sigurd Erixon. Genom att läns museerna byggts ut var landskapskaraktären inte längre så intressant att skildra i Nordiska museet, ansåg Erixon. I stället försökte han förklara de olika socknarnas arbetsliv utifrån deras skilda naturförutsättningar. Utställnings sättet var sparsamt med enstaka föremål som symboler för vad man ville uttrycka. Foton korresponderade nära med text och föremål. Lägg märke till trådarna mellan karta och föremål.

Nedan. 1941 öppnades, trots krigsår och mobilisering, två permanenta utställningar, "Jakt" och "Bondens hushåll". Även i dessa bröts den torra saklighet och den geografiska princip efter vilken föremålen tidigare ställts ut. I "Jakt", arrangerad av Albert Nilsson (Eskeröd), grupperades materialet efter viltets art. Uppstoppade djur användes för att demonstrera de olika jaktmetoderna. Försök

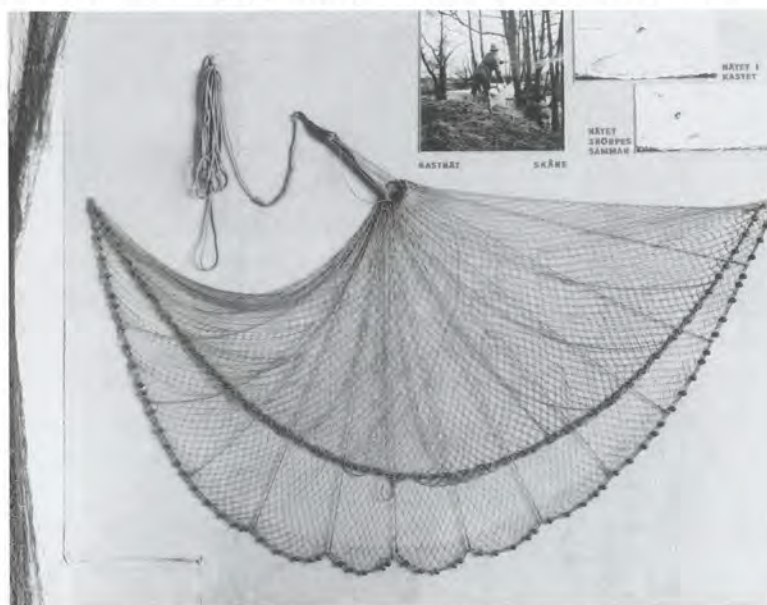
gjordes att med grammofonskivor låta besökarna ta del av inspelade visningar men tekniken fungerade dåligt och experimentet fick läggas ned. Utställningen gick fram till modern tid. Externa gav övergripande information för varje avsnitt enligt "tidningsprincipen" med rubrik, ingress och brödtext medan föremålsetiketter i de flesta fall utelämnades. Varje föremål gavs en klart symbolisk/funktionell innebörd. Den sparsmakade utställningsformen krävde, menade Eskeröd, väl genomarbetade vägledningar. De kom tyvärr aldrig till stånd. Som arkitekt medverkade Elias Svedberg och arbetet med bakgrundsmålningar utfördes av artisten Manne Östlund och hans hustru Britta. Bilden visar björnskall i Dalarna och de jaktredskap som användes vid detta. Björnen i sin sax blev en favorit och med åren utnött av klappande barnhänder.

T.h. "By, gård och arbete" (1969) med Albert Eskeröd som ansvarig, visade med stora detaljrika modeller de varierande typer av byar och gårdar som förekommit i olika delar av landet, liksom också Julita gård. Utställningen byggde på de forskningsresultat som byundersökningarna givit sedan starten. Inom varje by- eller gårdspresentation visades främst jordbrukets och boskapsskötselns arbetsår men också småhantverk och andra sysslor, nödvändiga i bygder där förutsättningarna för bärkraftiga jordbruk var minimala. Till utställningen knöts en omfattande undervisningsverksamhet, både akademisk och för grund- och gymnasieskola. Inför jubileumsfirandet 1973 togs utställningen tillfälligt ner men återställdes senare i en moderniserad utformning under Bengt Nyströms ledning. Modell av Kila by i Hycklinge, Östergötland.

Nedan. Fiskeutställningen förnyades 1938 av Albert Nilsson (Eskeröd) efter det funktionella synsätt som präglade honom både som forskare och utställare. Utgångspunkten var

de fiskemetoder som varit vanliga i olika marina miljöer och utställningsarbetet föregicks av dokumentation och insamling. Föremålen visades i sin miljö, där ett noga valt redskap fick representera den metod som var avsedd att skildras istället för att som tidigare visa mångfalden former av ett och samma redskap i långa serier. Nordiska museet hade nu istället skyldighet att ge landsomfattande översikter och sammanfattningar, ansåg man. Även i "Fiske" fick fotografier, teckningar och modeller stor betydelse.

T.v. I "Bondens hushåll", producerad av Sigfrid Svensson, lades tonvikten vid förvaring och tillredning av den dagliga födan. Mjölkhushållningen, beredningen av boskapsskötselns och jordbrukets produkter upptog huvuddelen av utställningen. Handseparatorn presenterades som en av de stora tekniska förbättringarna inom mjölkhushållningen.

I en bagarstuga från övre Dalarna var föremålen insatta i sin miljö, vilket ytterligare framhävde deras funktion. Diabildserier från jordbrukets och boskapsskötselns arbetsår kompletterade. Senare utökades "Bondens hushåll" med en liten utställning om jordbruk, avsedd för skolornas studiebesök.

"Lapparna" förnyades 1947 under Ernst Mankers ledning. Även i denna svarade Elias Svedberg för rummets gestaltning. Han trolade bort den långsmala lokalens räta linjer och lät monterutbyggnaderna svepa i mjuka kurvor, samtidigt som han tog tillvara de fem valvens möjligheter att skapa illusion av det

samiska landskapets rymd. Uppläggningsen var tydlig: de fem traveerna ägnades introduktion, renskötsel, manligt arbete, kvinnligt arbete och andlig kultur. Mankers egna foton från det samiska kulturlandskapet i väldiga förstoringar var ett markant inslag. Längs ena väggen gick på ett lågt podium

under en välvd lamellskärm som skapade ett "lappländskt" ljus, en rad på väg från sommar- till vinterland. Manker betonade särskilt utställningens karaktär av upplevelse. "Lapparna" stod i stort sett oförändrad till slutet av 1970-talet då den, ganska nedsliten, förnyades under Rolf Kjellströms ledning.

Den 4 juni 1955 återöppnades museet efter en period av ombyggnad med den nya basutställningen "Mat och dryck på herrgårdar och i borgarhem från 1500-talet till våra dagar", numera kallad "Dukade bord". Här presenteras dukningsseder och matvanor hos de högre samhällsklasserna, däremot inte födans tillredning. Kring varje bord antyds tidsatmosfären med inredningsdetaljer och föremål. Borden med sina magnifika dukningar framträder som det väsentliga inte minst på grund av alla de välgjorda matattrapperna. I monstrar presenteras husgeråd, glas, silver, porslin och annat som hör till det dukade bordets historia. För utställningens utformning svarade Brynolf Hellner, Bengt Bengtsson och Gunnel Hazelius-Berg. Återigen var det Elias Svedberg som skapade den arkitektoniska gestaltningen. Det dukade festbordet från 1880-talet samt en av sidomontrarna med servisgods från rokokotiden.

Nedan t.v. 1957 förnyades "Folkdräkter" under ledning av Anna-Maja Nylén. Nu visas dräkterna dels efter funktion – till exempel arbetsdräkter, bröllopsdräkter, sorgdräkter (bilden) – dels landskapsvis så att alla skulle kunna finna något från sitt hemlandskap. Dockorna utformades med neutrala ansikten liksom i "Lapparna" 1947 – uppmärksamheten skulle fokuseras på dräkterna.

Att knyta samman tradition med nutid

"Tradition och nutid", också den med Anna-Maja Nylén som ansvarig, öppnades i maj 1960. Huvudteman var "Årets och livets fester" och "Bostaden och bohaget". Genom att knyta samman gammalt och nytt skulle besökaren uppleva tidigare generationers levnadsförhållanden och få perspektiv på sin egen situation. *Traditionen är en levande kraft i nutiden med betydelse för alla avsnitt av vårt dagliga liv*, skrev Anna-Maja Nylén och betonade hur den historiska traditionen formade nutidsmänniskan.¹⁶ Utställningen bestod av en permanent

Det nya dräktgalleriet (1934, se äv. sid. 292–293) innebar genom det tekniska utförandet och det elektriska ljuset, en revolution. Museimännen hade blivit alltmer medvetna om dagsljusets skadliga inverkan, särskilt på

textilier. Man strävade också efter att exponera föremålen så verkningsfullt och sparsmakat som möjligt med minimal risk för skador. Nu kunde man inte längre, som ofta tidigare, exponera dräkter på väggar eller skärmar, nu

krävdes eleganta monteringar på dockor. Dessa hade vidareutvecklats av Gunnel Hazelius-Berg ur de dräktdockor som Gerda Cederblom konstruerat i seklets början. De kom att bli ”mode” på många museer.¹⁷

och en rörlig del, där mindre utställningar skulle vidareutveckla teman ur den permanenta, enligt utställningsfoldern ett nytt grepp. Anna-Maja Nylén ville skapa en rörligare, mera omväxlande presentation av samlingarna och hoppades därigenom att nya besökare skulle hitta vägen till museet och också bidra till insamlingen av föremål. Utställningen försågs med ett montersystem hängande från taket och belystes helt och hållet av artificiellt ljus. De första mindre utställningarna var ”Vara i omslag”, om emballagets historia som också visade moderna förpackningar som samlats in (se bilden t.h.), samt ”Barndop”. Under de närmaste åren fungerade bytet av småutställningar bra men stagnerade så småningom.

I artikeln ”Nordiska museet och framtiden” i Fataburen 1965, hävdar den då nyligen tillträdde styresmannen Hans Hansson att Hazelius tankar om dioramor, som under de senaste decennierna varit omoderna, behövs likaväl som systematiska uppställningar, interiörer med dräkter och möbler i sin miljö likaväl som möbler i rader som berättar om stilutveckling, förebilder och förfalskningar.

Omkring 1960 började museet under Arne Biörnstads ledning samla in emballage. Moderna plastförpackningar visades i utställningen ”Vara i omslag”.

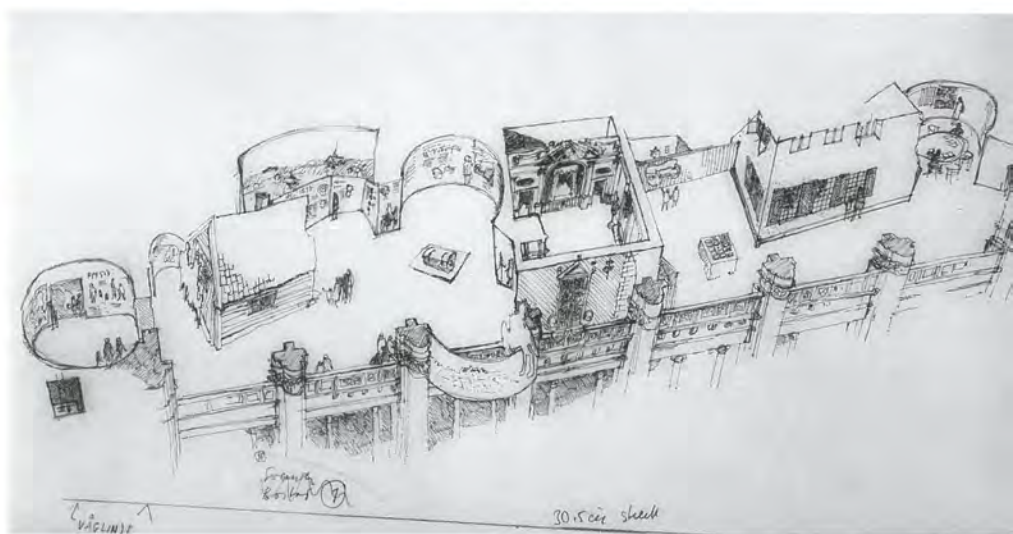
Den gamla sviten av stilrum som stått relativt oförändrad sedan 1907 var i starkt behov av modernisering. Elisabet och Ove Hidemark utarbetade planerna för basutställningen "Svensk bostad", som var tänkt att fylla hela det övre galleriet. Huvudidén var att visa bostadsvillkoren i Sverige från 1500-talet till vår egen tid för olika sociala grupper, för stad och landsbygd. Sociologiska, etnologiska och ekonomiska aspekter skulle dominera medan de stilhistoriska synpunkterna fick stå tillbaka. Detta ställde stora krav på urval av fakta och föremål. Relationen stad – landsbygd, den alltmer accelererande urbaniseringsprocessen och dess konsekvenser var viktiga att visa.

Utställningen byggdes upp kring en serie "etnologiska – stationer" inom varje skulle de olika sociala grupperna komma till tals. Stationerna skulle bestå av en interiör eller halvinteriör, kompletterade med modeller, tittskåp, bild och textinformation. Faktarum gav besökaren ytterligare information om särskilda teman. Utställningen utformades i en rytmisk rörelse kring de olika presentationssätten. Väggen mot hallen revs och utblick/inblick mot arrangemangen i galleriet på andra sidan hallen skulle mana till jämförelser. Ljudillustrationer – musik, gatuljud m.m. – användes de första åren, vilket kändes, om inte nytt, så åtminstone modernt. Genom oklara ombyggnadsplaner färdigställdes tyvärr endast den första delen, perioden

1500–1700-talets mitt och invigdes i samband med 100-årsjubileet 1973.

T.v. och nedan. Paradsängkammaren från Ulvsunda i ny skepnad samt rekonstruktion av en utfattig tobaksspinnarens kyffe på 1700-talets Söder i Stockholm.

Nederst. Ove Hidemarks skiss till uppläggning och de olika "stationerna".

Internationella utställningar – hemma och borta

Under 1920- och 1930-talen var de internationella kontakterna, bl.a. med de fria baltiska staterna, livliga. 1928 visades "Estländsk allmogeslöjd och konstsöjd" i samarbete med Svensk-estniska föreningen. Några år senare, 1931, presenterades en etnografisk-arknologisk utställning, "Gammal lettisk kultur" i samarbete med Lettlands historiska museum och Svensk-lettiska föreningen och samma år också "Li-

tauisk folkkonst”, där särskilt den religiösa träskulpturen uppmärksammades.

Estländsk allmogeslöjd och konstslöjd 1928.

1934 var det dags för svarsvisit i de baltiska länderna. Nordiska museet visade då i Riga, Kaunas och Tallinn folkdräkt, allmogemålningar, träarbeten, textilier, silver samt foton av svensk allmogebbyggelse, allt i avsikt att ge en representativ bild av svensk folkkonst.

Men även med andra länder började ett utställningsutbyte. 1935 inbjöds museet av Österreichisches Museum für Kunst und Industrie att tillsammans med Nationalmuseum arrangera ”Schwedische Ausstellung. Alte Volkskunst und modernes Kunstgewerbe” i Wien 1936. *Det var första gången en utställning med kombination av gammalt och nytt vederligen ägde rum. Intrycket av hur det moderna konsthantverket, ej minst textilierna, hängde samman med de gamla folkliga traditionerna blev synnerligen givande, rapporterar årsredogörelsen.*¹⁸

1937 inbjöds Nordiska museet att tillsammans med Svenska Slöjdföreningen visa ”Folklore de Suède” i det nya Palais du Trocadero i

Kerstin Adde-Johanssons skulptur "Svea" blev en symbol för "Sverige igår och idag" och väckte starka känslor i flera länder. Nästan dagligen fick hon en liten frisk blomsterbukett i sitt knä.

Paris. Det blev en utställning om svensk folkkonst och etnologisk arbetsmetod nästan 60 år efter Artur Hazelius succéartade framträdande 1878. Utställningen vandrade vidare till Bryssel och Prag.

1941 visades "Dansk kultur och litteratur" – en kraftfull manifestation mitt under den tyska ockupationen av Danmark. Och omedelbart efter krigsslutet, den 17 maj 1945, öppnades "Norsk folkkonst". Utställningen, som visade museets oerhört rika norska samling, producerades av Harald Hals, norsk museiman och flykting i Sverige under krigsåren.

Under 1940- och 1950-talen visades flera smärre nordiska utställningar. Mot 1950-talets slut och framförallt under 1960-talet tog museet emot folkkonstutställningar från de dåvarande öststaterna, vanligen förmedlade av Svenska Institutet och med Albert Eskeröd som museets kontaktperson. Han producerade även flera utställningar av svensk folkkonst för turnéer i Tyskland, Israel, England och USA. Museet deltog också i flera samlingsutställningar, t.ex. "Kunst uit Zwedens gouden eeuw", som bl.a. visades i Holland. Materialet – det bästa som Sverige har – ansågs torftigt.

Som en avläggare av jubileumsutställningen 1973 producerade museet för Svenska Institutets räkning "...and so they became welfare Swedes", en utställning om svensk socialpolitik. Den visades i många länder, bl.a. i Vietnam efter krigsslutet där. Den största satsningen för utlandet gjordes 1978, med "Sverige igår och idag", ett beställningsarbete för Svenska Institutet och planerad framför allt för de stora invandrargruppernas hemländer, Polen, Jugoslavien, Grekland samt Portugal och turnerade i flera år.

1996 omvandlades "Nytt liv – nytt land" till en vandringsversion för amerikanska förhållanden, "From one life to another". Den visades först på Ellis Island Immigration Museum i New York och turnerar när detta skrives i USA. Även konceptet till "Lekstugan", "The Playhouse", en kombination av utställning och aktivitetsrum för barn, har sålts till USA. Den byggdes först upp i Museum of International Folk Art i Santa Fé, New Mexico, men har också turnerat bl.a. till Canada. Efter turnén skall den återuppbyggas permanent i Santa Fé.

Tillfälliga utställningar utanför museibygnaden

Sveriges gamla odling följer förvandlingens lag, forskningen räddar dess minne, var mottot för "Hem och arbete" som arrangerades av museet i Liljevalchs konsthall 1936. Den presenterade insamlings- och forskningsverksamheten, "det vetenskapliga fältarbetet". Detta hade nu utvecklats och utgjorde en oersättlig källa till kunskap om svenskt folkliv. *Igenkännandet är en mäktig hävstång för intresset*, menade producenten Sigurd Wallin, och den som börjat studera det insamlade materialet skulle inspireras att gå vidare och fördjupa sina kunskaper om den svenska kultur som så snabbt förändrades. I katalogen avtackas statsmakterna som genom lotterimedel, utan vilka *Sveriges folk i framtiden skulle fått vida svårare att komma till rätt kunskap om sig självt, möjliggjort dokumentationerna och utställningen*.¹⁹

Utställningen byggde på en noga utvald kombination av föremål, fotografier och texter. I skulpturhallen hade Jerk Werkmäster skapat en introduktion med väldiga Sverige-

kartor där angelägna projekt för dokumentation av företagelser som höll på att försvinna var karterade. På "stamträd" (jfr "Från sten till stål" 1931) presenterades museets undersökningar och besökarna kunde ta del av det insamlade materialet.

Hantverksprocesser kunde följas genom instruktiva bildsviter, de tillhörande föremålen presenterades och korta välformulerade texter förklarade vad bild och föremål inte förmådde förmedla. Bildsviterna av arbetsprocesser var hämtade ur museets egna filmer. Den fotografiska bilden gavs en viktig roll – inte mindre än 1.200 fotografier fanns med. Det största avsnittet presenterade byggnads- och boendetradition med uppbyggda rumsinteriorer. En omfattande föreläsnings-, film- och visningsverksamhet arrangerades där de främsta specialisterna framträdde. Här en av planscherna som illustrerade olika företagelser som herrgårdsorganisation m.m.

T.v. Svenska Metallindustriarbetareförbundets jubileumsutställning på Skansen sommaren 1938, "Metall 1888–1938", gav en bild av förbundets utveckling under dess femtioåriga tillvaro mot bakgrund av den sociala, politiska och industriella utvecklingen. Arkitekt för både utställningsbyggnaden, "Metallhallen", och för utställningen var Bengt Gate och ansvarig för fotot direktör Harald Rosenberg, för dåtiden en välkänd reklamman. Museet svarade, genom dåvarande amanuensen Brynolf Hellner, för en arbetarbostad från 1880-talets Stockholm, ett enkelrum med kakelugns spis avsedd för en barnfamilj. Den utformades som en interiör och flyttades senare till stads kvarteret där den fortfarande kan ses. Museet deltog också i avsnittet om bruksmiljöerna. Metallhallen donerades till museet och användes till 1958 som utställningshall på Skansen.

Genom sin uppbyggnad, där man i hög grad använde sig av reklamens metoder med väldiga fotoförstoringar, väl formulerade korta, slående texter och ett sparsmakat urval av föremål, fick utställningen stor betydelse för framtiden.

BYARNA

fått byggda, fast organiserade, ha splittrats genom skiffena som omskapat bebyggelse och odling, de gamla husen ha fallit för en ny tids krav.

Längtan efter flärd blommade ut i "Le Théâtre de la Mode. Fransk stil och smak" som öppnades i oktober 1945. Utställningen

som presenterade fransk haute couture av det mest utsökta slag svarade mot ett uppdämt behov av kontakter med utlandet

och längtan efter något vackert efter krigsårens tristess. Utställningen var ett drömslott med murar av spindelväv, där små eteriska figurer rör sig i kläder, hattar, skor och andra prydnadsattribut, skapade av Paris mest berömda specialister på modets områden – gnistrande flakonger, innehållande berusande vällukter som mognat och destillerats under Provences varma sol – några utsökta smycken, förfärdigade av Paris främsta juvelerare – färgskiftande stoffer...²⁰ Här visades modeller från de mest berömda parisiska modehusen på små dockor och anknöt därmed till den franska traditionen att via dockor sprida modenyheter ut över världen. I samband med utställningen arrangerades franska veckor med bland annat föreläsningar om "General de Gaulle och motståndsrörelsen i Frankrike", "Den kvinnliga elegansen i de franska kolonierna", om franskt konsthantverk, en Grand Concert samt festföreställning av Carmen på Operan. Modedockorna, knappt halvmeterhöga, presenterades på små scener, verkningsfullt belysta. Utställningen hade tidigare visats på Louvren.

Tillfälliga utställningar i museet

Under andra världskriget arrangerades ett stort antal tillfälliga utställningar på alla museer, inte bara i Nordiska museet, vilket föranledde en artikel i tidskriften Svenska museer, där författaren ifrågasatte om publiken verkligen räckte till. Han föreslog inrättande av ett "råd" som såg till att museerna inte konkurrerade om utställningar, vernissager och program.

Orsaken till de många utställningarna i Nordiska museet var dels Livrustkammarens evakuering vilket skapade utrymmen i Stora hallen, dels att en del av museets egna samlingar evakuerades, vilket gav anledning till uppordning och presentation i utställningar. Ett skärm-system gav flexibla utställningsutrymmen.

"Ur den svenska fattigdomens historia" var den första utställning *forts. sid 304*

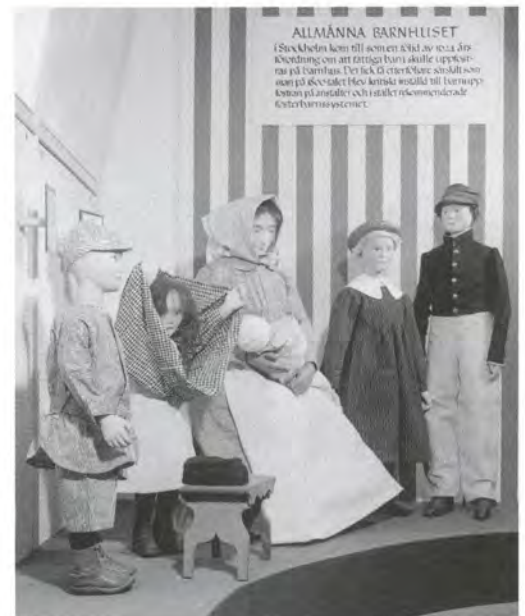

Nordiska museets bidrag till Stockholms 700-årsjubileum 1953 var "Vi stockholmare", en utställning om stockholmare som levat och verkat under de senaste 300 åren. Den utformades som en gatuparad med miljöer, till exempel Kungsträdgården under olika tider, 1700-talskrogen Källaren Björngården, Reinholds bageri från 1800-talets mitt, Slöörs järnhandel från 1890-talet men också det kommande Stockholm i form av skisser – grävskeporna hade just börjat sitt arbete i Klarakvarteren. Miljöerna befolkades av kända personer som Axel von Fersen, Georg Adlersparre, Johan Olof Wallin, Per Albin Hansson vilka blandade sig med äggförsäljande torggummor, borgarfruar och springpojkar. De kända personerna fick endast antydta ansiktsdrag, de okända mera naturalistiska. Medhjälpare i den konstnärliga utformning var konstnärerna Lennart Jonasson och Erik Höglund. Utställningen sponsrades av tidningen Expressen med katalogen utformad som ett tidningsnummer.

Svenska socialvårdsförbundet firade 1956 sitt 50-årsjubileum med utställningen "Ur den svenska fattigdomens historia", som blev den dittills största publiksuccén i museets historia. Ansvaret vilade på undervisningsavdelningens personal under Mats Rehnbergs ledning, vars pedagogiska erfarenheter och kunskaper från de några år tidigare genomförda publikundersökningarna togs tillvara. Utställningen byggdes som ett antal slutna rum med växlande belysning, färger och takhöjd anpassade för det tema som presentera-

des. Texterna redigerades efter "tidningsprincipen", tecknare och modellbyggare anlitasdes för att belysa vad som skulle berättas där föremål saknades eller behövde förklaras. Mottot för presentationen var: *Föremålet talar inte för sig självt!* Utställningen ansågs socialt provocerande. En vandringsversion turnerade under några år ute i landet. Hela utställningen präglades av knappheten på föremål vilket krävde andra former för presentationer än i föremålsrika utställningar.

som presenterade ett socialt tema. Under 1960-talets sista år och på 1970-talet följde en rad utställningar med socialhistoriska teman, till exempel "Glasarbetaren, om arbetare vid Kosta glasbruk" 1969, "Lort-Sverige", som byggdes till Naturvårdsåret 1970 och anknöt till Lubbe Nordströms socialreportage drygt 30 år tidigare om bostadstillståndet i Sverige. "Giftas – eller ej?", producerades i anslutning till den nya äktenskapslagstiftningen 1969. "Hemslavinna – yrkeskvinna" berättade 1968 om kvinnorörelsen och kvinnans nya roller.

1968 års radikala händelser fick avläggare inom Nordiska museet i och med att "utställningsgruppen" bildades 1969. Många av museets yngre medarbetare uttalade missnöje med museiledningens ämnesval och planering vad gällde utställningar. Man menade att de flesta tillkom på initiativ utifrån i samband med att organisationer och företag önskade manifesteras sina jubileer genom att arrangera utställning i

"Hembiträdet berättar" med Eva-Lis Bjurman som producent, skildrade 1975 en stor yrkesgrupps arbete, både som "slavarbetare" och som uppskattade trotjänarinnor. Utställningen väckte kritik från konservativt håll men fick också mycket beröm för att den förde fram en inte särskilt uppmärksammas yrkesgrupp. Många av 60- och 70-talens utställningar byggdes om till vandringsutställningar och turnerade framförallt på läns museerna. Nordiska museet hade en överenskommelse med läns museet i Vänersborg om försöksverksamhet med vandringsutställningar, vilket innebar att de flesta tillfälliga utställningar visades där och på filialen i Trollhättan. Denna försöksverksamhet möjliggjorde också att de kunde turnera till betydligt flera museer och en stor verksamhet med vandringsutställningar byggdes upp.

Bilden från utställningen "Hembiträdet berättar" 1975.

Nordiska museet. Gruppens uppgift blev – efter livliga diskussioner med museiledningen – att föreslå och planera utställningsprogram, som beslutades av styresmannen. Flertalet av de nämnda utställningarna med socialhistoriskt innehåll var resultat av utställningsgruppens arbete och hade troligen annars aldrig visats i museet.

1800-tal och jugend till heders

Det under 1960-talet växande intresset och den ökande handeln med det sena 1800-talets antikviteter samt uttjänjningen av begreppet ”antikviteter” till att gälla även föremål som inte uppnått hundraårsstrecket, uppmärksammade museet i en serie snabbt växlande utställningar, ”Antikviteter till vardags”. Idén var att informera och sprida kunskap om ”vardagliga” föremålsgrupper som började komma ut på antik-

Med ”Svensk jugend” (1964) medverkade Nordiska museet till en renässans för jugendstilen. Formgivare var Ove Hidemark och utställningsproducent Elisabet Hidemark som samtidigt presenterade en bok med samma namn. Utställningen och boken sammanfattade för första gången den omkring sekelskiftet så populära stilen och lockade stora skaror av besökare. Priserna på jugendföremål på antikmarknaden steg markant.

"Oskuld – Arsenik. Carl Jonas Love Almqvist" visades 1966 med anledning av att 100 år förflytit sedan skalden avled i Bremen, ensam, fattig, landsflyktig och nästan glömd. Efter hans död hade en del av hans kvarlätenhet, bland annat manuskriptet till "Svenska rim", överlämnats till Artur Hazelius av dottern Maria. Almqvist och Hazelius far hade varit ungdomsvänner och en viss kontakt upprätthölls mellan familjerna även efter det att skalden flytt till Amerika efter "katastrofen". *Ord som utställningsföremål, föremål som symbol* – så beskrevs utställningen av de båda utställningsbyggarna Elisabet Hidemark och formgivaren Lennart Mörk. Citat ur Almqvists verk komponerades samman med bild och de ganska få föremål som finns bevarade från honom och hans familj. Lennart Mörk utformade små "tableaux vivants – mots" ur Amorina, Drottningens juvelsmycke och Songes. Utställningen blev en storartad publik- och kritikersuccé. Den förorsakade också debatt inom museikretsar om "ordet som utställningsföremål" och om sättet att använda "icke autentiska" föremål som miljö- och stämningsskapande symboler. Till Almqvistutställningen författade Bengt af Klintberg "Sju röster om Almqvist", en samling essäer som byggde på brev från och till skalden. "Sju röster om Almqvist" dramatiserades och uppfördes i museet av Dramatenskådespelare.

Bilderna: Lennart Mörks affisch till utställningen samt avsnittet om Skällnora kvarn.

marknaden. Serien, ett tiotal utställningar, omfattade bland annat 1800-talsstolar, 1800-talsporslin och 1800-talsglas. Några kompletterades med prisbilliga småskrifter.

Författarskap på utställning

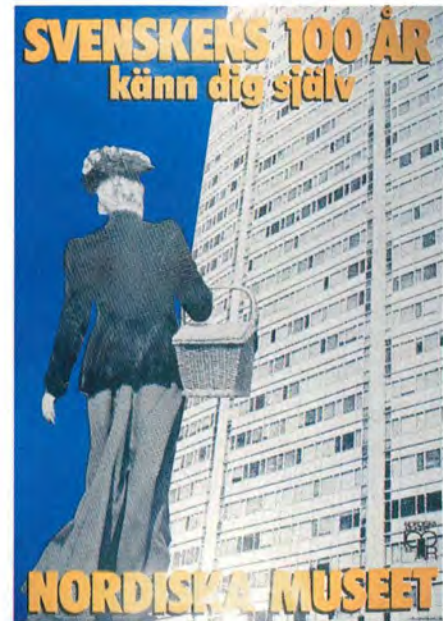

Nordiska museet 100 år

Jubileumsåret 1973 inleddes med "Så började vi – Artur Hazelius och hans museum" och följdes av ett tiotal större och mindre utställningar. Huvudattraktion var "Svenskens hundra år. Känn dig själv!" som öppnade på museets "födelsedag" den 24 oktober. "Svenskens hundra år" utformades som en

väldig kavalkad över Sveriges förvandling från fattigt jordbruksland till en av världens rikaste industrinationer. I tablåer upplevde man hur lantarbetaren drog till staden, kontrasten mellan rika och fattiga, framväxten av "folkhemmet", folkrörelser, skola, nöjesliv och mycket annat. Här användes både ljud-

och för första gången doftillustrationer: konstgjord lukt av komocka och stekt sill. Jubileet blev anledning till samling av museets resurser både inom dokumentations-, insamlings-, utställnings- och annan utåtriktad verksamhet. Producenter var Göran Rosander och Bengt Nyström.

De senaste årtiondena

1970- och 1980-talens utställningsverksamhet präglades liksom museets verksamhet i övrigt av utredningar och diskussioner om inriktningen. Förslag till nytt basutställningsprogram lades fram, den tillfälliga utställningsverksamheten utreddes och diskuterades men museet hade svårt att ta ställning till de olika förslagen. Konkurrensen om publiken hårdnade. Bristen på informations- och marknadsföringsfunktioner inom museet var mycket märkbar och museiledningen prioriterade inte dessa. Samtidigt minskade drastiskt anslagen för produktion av utställningar. Trots tvchågsenheten gjordes en rad stora och innehållsrika utställningar som emellertid inte gav den genklang från publiken som var önskvärd.

”Modell Sverige”, som öppnades 1985, tog avstamp i 1870-talet, då industrialiseringen började påverka samhällsutvecklingen och skildrade förvandlingen från bondesamhälle till högteknologiskt industrisamhälle fram till 1980-talet. Huvudvikten lades vid tendenser i arbetslivet – hur nyheter påverkat och förändrat människors livssituation. Utställningen ville ge en bakgrund till varför det svenska samhället ser ut som det gör, varför vi är de vi är. Den rosades mycket av kritiker och av skolan men blev aldrig den publikmagnet som man räknat med. Formgivare var Eric Sörling, Clason & Sörling arkitektkontor.

”Tradition och förnyelse – Carl Malmsten 100 år” visade 1988 dels Carl Malmstens egen produktion, hans idéer och inspirationskällor i folkkonsten, dels arvet efter honom som det förvaltats av elever och formgivare och av de utbildningar som bär hans namn. Utställningen gjordes i samarbete med Carl Malmstens verkstadsskola och Capellagården. Erik Richter var arkitekt. Det var första gången som ett övre plan byggdes i en del av norra hallen.

Den nytillträdde styresmannen Sten Rentzhog påpekade 1989 i sina anföranden för museets personal vikten av att lansera utställningarna *som det festliga utflyktsmålet, det spännande inslaget i samhällsdebatten* samt att de måste utgå från en hållbar idé, vara tydliga

och målmedvetna. Hallen, menade Rentzhog, var museets främsta tillgång – där borde byggas två stora utställningar varje år som skulle ge stor återklang i samhällsdebatt och publikintresse. Epokutställningar, Myten om Sverige och Framtidsperspektiv, var teman som borde belysas.

Här har berättats om många utställningar, men oändligt många flera, stora och små och behandlande olika ämnen, har producerats av museet under de gångna 125 åren. Sannolikt är det inte längre genom utställningsmediet museet når sina flesta kontakter men utställningen är fortfarande viktig som medium att presentera delar av Nordiska museets kunskap och enorma samlingar.

”Den svenska historien” (1993) var det största utställnings- och samarbetsprojekt Musei-sverige någonsin gjort. Den fyllde stora hallen och flera gallerier och engagerade, förutom Historiska museet, nästan alla läns-museer. Gert Wibe formgav och Berit Rönnstedt var organisatorisk ledare. Den blomstersmyckade bron ledde fram till Gustav Vasastatyn, ett stort borgrum ruvade på hemska minnen, Stora Daldansens tragik blev tydlig och rokokons vetenskapliga landvinningar och samlarintresse med Linné i spetsen demonstrerades i skåpinredningar som inspirerats från Kina slott. Utställningen

kritiserades dock – särskilt för den tvärsäkra historiesyn som visades.

Bilden: Stora Daldansen.

Överst t.h. Den första av de stora succéerna under 1990-talet var just en epokutställning – ”90-tal” (1991), en rundmålning, tekniskt, socialt och estetiskt, där idéer och tankar som förra sekelslutet födde manade till jämförelser med vårt eget 90-tal. Huvudproducent var Bengt Nyström med Björn Ed som formgivare.

”Nytt liv – nytt land” var museets bidrag till migrationsåret 1996. Den berättade om den svenska utvandringen till Amerika och parallellt också om dagens invandring till Sverige. Eva Ramqvists dockor, till exempel den asylsökande kvinnan, förmedlade ett rikt känsloregister. Utställningen gick sedan under namnet ”From one life to another” på vandring till USA där den först visades på Ellis Island Immigration Museum i New York. Ansvarig var Berit Rönnestedt.

”Traditioner” berättar om seder och bruk vid årets och livets högtider. Den byggdes i två avdelningar – den ena som basutställning som fortfarande visas. Ansvarig var Britt Borgren Ekfeldt och med Gert Wibe som formgivare. Utställningen återknöt i hög grad till Hazeliuss interiörer genom scenerier kring firandet av olika traditioner. På bilden namnsdagsfirande efter Årstafruns beskrivning av sin ”Helena-dag”.

”Bilen” var 1997 års stora utställning. Den föregicks av omfattande dokumentation och forskning kring hur bilen har påverkat samhället, våra attityder och livsstilar. Utställningen, med Annette Rosengren som ansvarig, lockade helt nya grupper av besökare till museet.

"Arkitekten Malmsten säger att Sveriges ungdom står vid en skiljeväg, antingen jazz eller folkdans, Cecil eller Skansen, eller kaos som ligger mittemellan, säger hr Stål." Teckning av Ossian Elgström i "Lutfisken" 1930.

Nya satsningar och nya framgångar

MUSEERNA ÄRO DOCK I FÖRSTA HAND TILL FÖR
ALLMÄNHETEN, TILL DESS KUNSKAP OCH GLÄDJE.

ANDREAS LINDBLOM I TAL VID MUSEETS 50-ÅRSJUBILEUM 1930

DEN 3 OKTOBER 1928 AVLED GUSTAF UPMARK, några och femtio år gammal. Redan i juni hade Andreas Lindblom i hemlighet blivit tillfrågad av museets nämnd om han kunde tänka sig att överta styresmannaskapet. Frågan gick först till museets mångåriga medarbetare Sigurd Wallin som emellertid avböjde. Gustaf Upmarks sjukdom var så allvarlig att nämnden ämnade ge honom sjukpension från och med det kommande årsskiftet. Valet av Lindblom offentliggjordes tre veckor efter Upmarks död och Lindblom tillträdde styresmannaskapet den 1 januari 1929.

Andreas Lindblom var 40 år gammal och sedan 1925 innehavare av Viktor Rydbergs professur i konsthistoria vid Stockholms högskola. Han hade tidigare tjänstgjort vid Statens historiska museum och vid Nationalmuseum, varit en av de huvudansvariga för den stora Birgittautställningen 1918 och publicerat ett flertal skrifter och artiklar i konstvetenskapliga ämnen. Han var därför ingen ny bekantskap i museikretsar.

Erbjudandet kom, enligt vad Lindblom själv berättar i sina memoarer, som en fullständig överraskning.¹ Vid en middag hade nämndens ordförande, Isak Gustaf Clason, bett om ett enskilt samtal och då framfört frågan. Enligt protokoll den 22 oktober hade nämnden den 14 juni haft ett "enskilt möte" där man beslutat att vända sig till Andreas Lindblom. Som bilaga finns emellertid ett brev från Lind-

Andreas Lindblom med sin hustru Gerda på trappan till Sagaliden, hemmet på Skansen.

Andreas Lindblom

Andreas Lindbloms (1889–1977) mer än 25-åriga styresmannatid var en omvälvande och kraftfullt nydanande period i Nordiska museets och Skansens historia. Prostsonen från Askeby prästgård i Östergötland anträdde redan som trettonåring sin forskar- och museibana genom att gräva sig in i det intilliggande tornet till cisterciensernunnornas märkliga klosterkyrka från 1100-talet, och där-
efter, 1908, publicera sina upptäckter i tidskriften Fornvännen. Efter studentexamen vid läroverket i

forts. nästa sida

blom, daterat den 10 juni i vilket han framför krav på att få samma lön som Upmark. Clasons fråga måste ha ställts före nämndens ”enskilda möte”. Innan Lindblom bestämde sig rådfrågade han den sedan länge sängliggande Bernhard Salin, vars svar blev *att man här i livet borde göra just det som kändes svårt och besvärligt* och rådde Lindblom att anta utmaningen.²

Institutionen var i kris. Ekonomin var dålig med årliga underskott sedan 1924, vissa år mycket stora. Inkomsterna från Skansen skulle räcka till en stor del av museets driftsbudget. Denna fråga kom under Lindbloms första år att bli mycket debatterad både i pressen och i riksdagen. Skansen borde inte vara en mjölkko för Nordiska museet, pengarna behövdes för nödvändiga åtgärder där. Röster höjdes för att skilja Skansen och museet åt. Skansen var nedslitet och krävde stora investeringar.

I museet hade skådesamlingarna knappast förnyats sedan installationen mer än tjugo år tidigare. Några stora publikdragande utställningar förekom knappast, även om verksamheten var ganska livlig. De utställningar som visades under 1910- och 1920-talen var mestadels presentationer av forskningsresultat inom olika föremålsgrupper, mera gjorda för specialister än för en större allmänhet. Skansen var den publika delen av institutionen, museet ägnade sin kraft åt insamling och dokumentation, vetenskaplig forskning och publicering men även åt att arrangera utställningar av det insamlade vetandet.

Nordiska museet hade aldrig intresserat mig, allmogekulturen representerade ett av de museala områden som jag kände mig främmande för. Och Skansen med dess värfester och ståhej verkade ganska föråldrad, skriver Lindblom. Publiken hade börjat svika. Skansen var ett bondehemman, mycket besökt av landsortsbor, likaså av huvudstadens trofasta romantiker, intresserade av utklädsel och lek, samt framförallt barnen, som älskade djuren, fortsätter han.³ Skansen stod för många människor för det omoderna, det något löjeväckande, det som inte var ”inne” och inte riktigt fint. Begreppet Skansen skämtades med i revyer och kända artister var under Lindbloms första år tveksamma till att uppträda där. Det kan tyckas förvånande att han under dessa omständigheter lämnade den trygga professuren, men han antog utmaningen. Till sitt väsen är Skansen en genial orimlighet, säger han några år senare.⁵

forts. Andreas Lindblom

Linköping hade han för avsikt att studera teologi i Uppsala men ville först ta en fil.kand. i humanistiska ämnen. Han ändrade sig. *Orsaken till mitt avfall från teologin och mitt fasta beslut att bli konsthistoriker kan uttryckas med ett namn, Johnny Roosval,* skriver Lindblom.⁴

Andreas Lindblom disputerade 1916 vid Stockholms högskola på avhandlingen "La peinture gothique en Suède et en Norvège" och blev samma år docent. Under perioden 1908–1925 hann Lindblom bland annat med att tjänstgöra som amanuens och antikvarie på Nationalmuseum och på Statens historiska museum samt att vara konstskribent i Stockholms Dagblad. Han utnämndes till professor i "De bildande konsternas teori och historia" vid Stockholms högskola 1925 – i konkurrens med de tämligen jämnåriga Henrik Cornell, Ragnar Josephson och Gregor Paulsson, samtliga tre utnämndes senare till professorer i konsthistoria.

Lindblom beskriver i sin memoarbok "De gyllene åren" sin stora förvåning när nämndordföranden Isak Gustaf Clason 1928 tillfrågade honom om han ville efterträda den svårt sjuke Gustaf Upmark som styresman. Istället för att gråna som professor rackade han ja och tog, knappt 40-årig, ledningen för Nordiska museet

och Skansen från den 1 januari 1929.

Trots sin mycket intensiva verksamhet för att förnya institutionen publicerade han en jämn ström av artiklar och fristående konstvetenskapliga arbeten. Hans forskning omfattade bland annat gotiska målningar, medeltida textil och franskt inflytande på inredningen av Stockholms slott. Under två års tjänstledighet i början av 1940-talet skrev han "Sveriges konsthistoria från forntid till nutid" (i tre band 1944–1946). Den omfattade tiden fram till 1940-talet och är speciell såtillvida att den också skildrar den folkliga konsten, konsthantverket, konstindustrin och möbelkonsten. Från 1956, efter att ha avgått som styresman, ägnade han sig huvudsakligen åt forskning och publicering av material rörande den heliga Birgitta.

Under Lindbloms tid markerades alltmer inställningen att äldre byggnader hellre borde bevaras i sin miljö än flyttas till friluftsmuseer. Känslig för tidsandan arbetade han med att tillföra institutionen stora anläggningar av representativt slag, Tyresö slott, Julita gård och Svindersvik.

Andreas Lindbloms känslomässigt och intellektuellt snabba reaktioner fick ett uttryck då Sovjetunionen 1939 anföll Finland och Lindblom tog tjänstledigt för att engagera sig i

Finlands sak. Som styresman representerade han sin institution på ett magnifikt sätt. Han var en framstående talare, som ledigt och engagerat framförde sina väl förberedda anfö-

De fyra sedermera professorerna i konsthistoria Henrik Cornell, Ragnar Josephson, Gregor Paulsson och Andreas Lindblom. Ur Lindblom: *Utsikt från Skansen.*

randen. Någon har karakteriserat honom som en kombination av församlingsherde och bataljonschef och det fanns en viss klerikal framtoning i hans uppträdande. Som exempel på känslan för demokratiseringsidéer i tiden genomförde han före sin avgång du-reformen dock endast bland akademikerna. Som tjänsteman kände man inte mycket värme från hans sida men man var medveten och stolt över att under hans ledning verka inom en framgångsrik och betydelsefull institution.

/KERSTI HOLMQUIST/

Artur Hazelius är en av de få stockholmare som belönats för sina insatser för staden med ett monument i Stockholms stadshus loggia.

Så här uppfattade studenterna vid Stockholms högskola Andreas Lindblom i hans nya befattning. Ur *Gaudeamus* 1929.

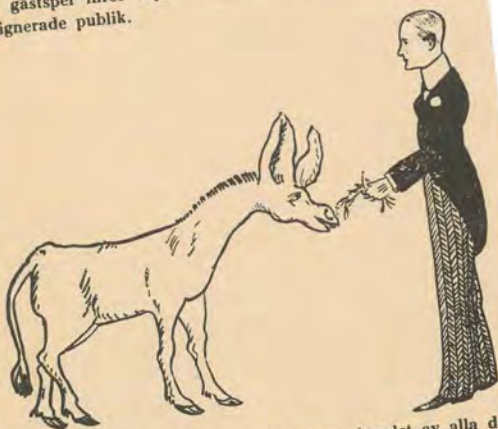

Den stora frågan var vilken inriktning Nordiska museet och Skansen skulle välja – att fortsätta traditionen från de närmast tidigare årtiondena eller att förnya sig, och då särskilt förnya Skansen? Ekonomin måste komma på fötter. Annars var risken stor att staten skulle ingripa och ställa krav som kanske inte alltid skulle följa den linje som museet och dess nämnd önskade.

Lindblom etablerade snabbt kontakt med olika intressenter. De statliga anslagsbeviljande myndigheterna och Djurgårdsförvaltningen var positiva och förstod vad Skansen betytt och kunde betyda för landet och för Stockholm och också vad det skulle kunna utvecklas till i framtiden. Mindre utvidgningar av Skansenområdet och byggnadsfrågorna blev inga större problem att få genomförda. Starkt stöd fick Lindblom enligt egen utsago av ecklesiastikministern Claes Lindskog. Redan under första året lyckades institutionen få lotterimedel till helt nödvändiga förbättringsarbeten på Skansen och året därpå till en underhållsfond för museibygganden. 325.000 kronor investerades under första året i servicebyggnader. Även det statliga löneanslaget höjdes efter diskussion om fastare knytning av lönemedlen och med krav på vissa förpliktelser för institutionen.

Stockholms stad var däremot mera njugg i sin bedömning av Lindbloms propåer. Mest positiv var den socialdemokratiska gruppen i stadsfullmäktige. Staden ansåg emellertid att staten borde garantera Nordiska museets ekonomi som riksinstitution för att slippa

Det är många uppdrag, som åvila en Nordiska museets styresman. Det är inte bara att se till, att inte Gustav Adolfs blodiga skjorta (Sveriges enda verkligt populära museiföremål) stjäles ur sin monter, och att inte någon anarkistisk galärmaalaj tuttar på i någon trasselhög i grannskapet. Nej då. Det gäller också att hålla ett öga på vildsvinen, som sedan konsult Wibom avgått som frihetsdressör, gått in för att själva sköta reklamen, och då och då övergiva Skansens läppbjörnar och dalkullor för ett gästspel inför diplomatstadens mera tacksamma och soignerade publik.

Ett ömtåligt problem är också övervakandet av alla de unga älskande paren, som »med febertankar i hjärnorna» i vårtider draga sig undan till Djurgårdssidans skumma gömslen. Men med kännedom om Professor Lindbloms koncilianta väsen och i övrigt charmerande personlighet, äro vi övertygade om att han är synnerligen väl kvalificerad och skickad för detta delikata uppdrag. Vi tro oss ha anledning att gratulera såväl vildsvinen,

tära på Skansen inkomster.⁶ Lindblom framhöll, liksom Artur Hazelius en gång gjort, vilka fördelar staden hade av Skansen som rekreationsområde och som lockelse för turismen. Artur Hazelius var också den första som i den nya stadshusloggian hedrades med ett av de monument, bekostat av stadsfullmäktige, som tillägnades personer som betytt mycket för stadens utveckling.

Utställningssommaren 1930

Sommaren 1929, Andreas Lindbloms första Skansensommar, praktiskt taget regnade bort. Antalet besökare minskade ytterligare och därmed inkomsterna. Sommaren därpå, utställningssommaren, blev däremot en stor framgång. En kommitté bestående av nämndledamöterna Viktor Almqvist, Helge Ax:son Johnson och styresmannen hade tillsatts och sökte kontakt med utställningskommisariatets Gregor Paulsson och Gunnar Asplund för att diskutera samarbete. Svaret blev nej. Andemeningen var, även om den inte uttalades klart, att funktionalismen och Skansen inte lät sig förenas. Något av en upprättelse fick Lindblom och Skansen då funktionalismens portalfigur, Le Corbusier, besökte Stockholm i samband med utställningen och satte Skansen främst bland sina stockholmsupplevelser. Han uttalade sig positivt för pressen om den gamla bondebebyggelsens funktionella utformning.

Trots utställningskommitterades negativa inställning arrangerade Lindblom en trappa upp till Skansen från södra stranden av Djurgårdsbrunnsviken, som var förbunden med en bro till utställningsområdet på norra sidan. Där trappan landade på Skansen låg en provisorisk konditoriservering med en fantastisk utsikt över hela utställningsområdet. Skansens egen busslinje från Gustav Adolfs Torg, sponsrad av Stockholms spårvägar, fraktade många besökare ditupp. I Skånska gruvan, en byggnad från 1897 års utställning, arrangerades dels en internationell fotoutställning, dels en utställning med Albert Engströmteckningar. Från Tyskland hyrdes en elefantunge, som blev en stor attraktion särskilt för barnen. Några år senare inköptes Luncentus och gladd under de närmaste åren många barnfamiljer. En jättesköldpadda, enligt uppgift den första som köpts in till Sverige,

Funktionalismens portalfigur, arkitekten Le Corbusier besökte tillsammans med prins Eugen Skansen 1930 och uttalade sin beundran över den funktionella bondebebyggelsen. Foto Dagens Nyheter.

Nederst t.h. 1930 års utställning innebar ett genombrott för modern reklam. Även Nordiska museet och Skansen hängde på. Bland annat byggdes i Kungsträdgården denna informationspaviljong för museet, Skansen och Livrustkammaren. Paviljongen i utpräglad funktionalism ritades av Ragnar Hjorth. Foto Märta Claréus.

"Den som ej sett Skansen, har ej sett Stockholm" var budskapet på en av de tre affischerna för Skansen under utställningssommaren. Denna utfördes av Gotthard Gustafsson, de båda andra av Eigil Schwab och Waldemar Bernhard.

fick också agera "ridhäst". En annan nyhet var parktanter som vid Bollnässtugan tog hand om de små barnen. Bredablick fick fasadbe-
lysning som lyste nätterna igenom och påminde stockholmarna och turisterna om Skansens attraktioner.

Den moderna reklamen togs till hjälp för att informera och locka besökare. En speciell kampanj med tre olika affischer, komponerade av Eigil Schwab, Waldemar Bernhard och Skansens egen Gotthard Gustafsson, trycktes, spreds och uppmärksammades mycket i pressen. Affischerna sattes upp på 400 spårvägsstolpar, reklamplatser skänkta av Stockholms spårvägar. I kampanjen ingick också en informationspaviljong i Kungsträdgården, ritad av Ragnar Hjorth i utpräglad funktionalism. I Nordiska museets entré arrangerades ett sexminuters bildprogram med ett 70-tal diabilder som berättade om museets utställningar. I bokshopen i stora hallen fanns en *fil.mag. i moderna språk till de utländska turisternas tjänst*.⁷ Och på Skansen anställdes språkkunniga studenter för att ta hand om de utländska besökarna.

Trots Andreas Lindbloms positiva inställning hördes från Skansen Carl Laurins, Arthur Engbergs och andras kritik mot utställningen och funktionalismen. Andreas Lindblom uttryckte i ett tal vid en socialdemokratisk sommarfest på Skansen att *maskinkulturen och*

INTERNATIONELL FOTOGRAFI UTSTÄLLNING

JUNI 1930

SKANSEN SKÅNSKA GRUVAN

I samband med 1930 års utställning arrangerades en internationell retrospektiv fotoutställning i Skånska gruvan. Affischen ritades av Gotthard Gustafsson, senare anställd på Skansen.

Övan. Från "Konditori Utsikten" på Skansen, ett tillfälligt arrangemang under utställnings-sommaren, hade man en hänförande vy över utställningsområdet.

Foto Einar Åström 15 juni 1930.

Nedan. Den unga elefanten Lunkentus inköptes till Skansen från Tyskland för att roa barnfamiljerna.

Foto Axel Malmström.

"Nya inkomstkällor. Skansen vill ha betalt för radioutsändning av ett Frälsningsarmémöte som förlagts till Skansen. Här påvisas ytterligare några möjligheter till extrainkomster i samma stil." Teckning i Svenska Dagbladet 1 juli 1932. Skansens höjda priser utlöste en intensiv insändar- och tidningsdebatt.

Motstående sida. En ny generalplan för Skansen genomfördes under 1930-talet. De båda kartorna från 1929 resp. 1938 visar utglesningen av Skansens centrala område och hur djuranläggningarna flyttats till den norra och nordöstra delen. Skogaholms placering satte sin prägel på hela det centrala området. Ur "1930-talets Skansen".

funktionalismen på andra sidan Djurgårdsbrunnsviken är ett lika äkta uttryck för människan som de gamla timmerhusen och bohagen häruppe på Skansen. Inställningen borde snarare vara att slå broar mellan gamla och nya idéer än konfrontation och fördömande av det nya.⁸ Han menade också att Skansen alltför mycket beaktat enbart bondekulturen. Om andra sidor av vår kultur skulle tillvaratas på Skansen vore detta inget sönderbrytande av Skansenidén utan snarare en utveckling som den väntat på, fortsätter han. Lindbloms tal togs upp i ledare i flera dags-tidningar. Även i det fallet hoppas man, att professor Lindblom skulle sät-tas i tillfälle att genomföra sitt program, skriver Dagens Nyheter i leda-re den 12 augusti och fortsätter: Skansen skall inte vara något konserva-tivt bålverk mot allt som lever och rör sig i tiden i stridsställning mot intet, utan en brygga på vilken det levande vandrar in i minnenas värld. Först på det viset kan man skapa pietet och förståelse för Skansens idé. ... Vad professor Lindblom ... yttrade om funktionalismen och den ofta konstrue-rade motsättningen mellan tiderna hör till det klokaste, som på länge sagts i detta ämne. Det måste onekligen betecknas som ganska djärvt av Skan-sens högste styresman att sia om en tid då 'också de funktionalistiska lädor-na och basarerna bli mogna för Skansen' ... Det är inte mot nutiden och dess uttrycksformer för mänsklig strävan och mänskliga behov man skall vända sig, utan mot 'översitteriet och självgodheten' hos dess nymornade profeter.⁹ Lindbloms ställningstagande påstås ha lett till en mera posi-tiv inställning till institutionen både i pressen och hos allmänheten.

Utställningsårets publiksiffror på Skansen stannade på ungefär 1.150.000, en siffra som därefter aldrig har underskridits. För första gången på sju år kunde institutionen redovisa ett överskott, om än blygsamma 1.741 kronor. Besöksantalet steg kontinuerligt under 1930-talet och överskred 1938 2 miljoner.

Skansen omdanas

För Skansens del gällde det, som nämnts, att förändra inriktningen. Inom det ganska begränsade området hade det genom åren blivit trångt och rörigt. Nya byggnader, djurhågn och utrymmen för pu-blik verksamhet blandades. Någon genomtänkt generalplan hade ti-digare inte funnits. Som ett exempel: Vildsvinshägnen låg bara ett

sjuttiototal meter från restaurangen på Sollidenterrassen och spred ibland en inte helt angenäm doft bland middagsätande gäster. Energiförsörjningen, de bristfälliga vatten- och avloppsanläggningarna liksom alla de sop- och avfallshögar där råttor härjade oinskränkt, var problem som krävde snabb och central lösning.

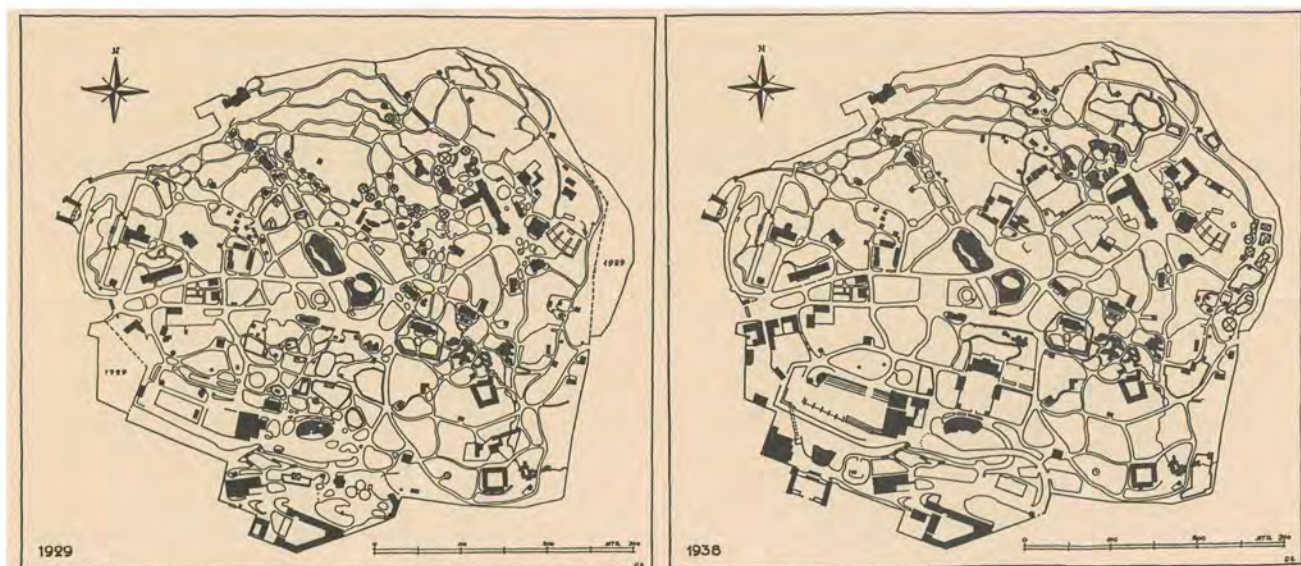
Som en av de första åtgärderna lät Andreas Lindblom utarbeta en ombyggnadsplan och en modell för Skansen. Planen lades upp efter principen att skilja olika funktioner åt: de kulturhistoriska byggnaderna, djurparken, restaurangerna och platserna för publika evenemang. Detta innebar en mycket omfattande omDispositionering av framförallt Skansens centrala område, där till och med så folkära och närmast sakrosanta inslag som Renberget, varifrån Anders de Wahl varje nyårsnatt sedan början av seklet läst Tennysons Nyårsklockan, fick stryka på foten. Självklart höjdes röster om vandalisering av Hazeliuss skapelse när de nya planerna presenterades.

Anders de Wahl fortsatte traditionen sedan seklets början att varje nyårsafton läsa Tennysons Nyårsklockan och utbringa levet för det nya året. Foto nyårsnatten 1943. Morgontidningens arkiv.

De kulturhistoriska byggnaderna

Vad gällde de kulturhistoriska byggnaderna beslutades att Skansen i första hand skulle ge en så allsidig bild som möjligt av boende och

Skansen var trångbott och hårt nedslitet. Vildsvinshägnat och andra djurhägn låg alltför nära restaurangerna och spred inte alltid angenäma dofter.

Under de tre år 1929–32 som Erik Lundberg (1895–1969) var anställd ledde han bl.a. planeringen av Skansens stadskvarter. En konstnärligt trovärdig och omväxlande stadsbild växte fram. Man kunde välja bland rivningshotade hus – det blev en klar stockholmsdominans. Med sin djupa kunskap om svensk natur och förutsättningar för växtlighet omgestaltade Lundberg vissa delar av Skansen. Särskilt berömda blev Björnberget och de nya luftiga fågelburarna.

hemkultur i Sverige före 1850. Bland de sedan åtskilliga år viktigaste önskemålen om utvidgning stod en herrgårdsanläggning och en fyr-längad norrländsk 1800-talsgård. Många av Skansens gårdar bestod av enbart mangårdsbyggnader som borde kompletteras med ekonomibyggnader för att ge en helhetsbild, menade man. Utställningssommaren 1930 kunde Moragården invigas efter det att Morastugan, uppförd på Skansen på 1890-talet som den första byggnaden, kompletterats till en hel gårdsanläggning. Planerna hade länge funnits, de kompletterande husen var utvalda av Sigurd Erixon, chef för den kulturhistoriska avdelningen, men ekonomisering hade saknats. Nu inträdde bl.a. Stora Kopparberg som sponsor och gården kunde invigas av Gustav V den 15 juni. I planerna för hur Dalarnas folkliga bebyggelse skulle presenteras på Skansen ingick också flera gårdar, den ena från Nedansiljan med Matsgården från Östbjörka i Rättvik, den andra från Västerdalarna, till vilken bl.a. Skålmotugan inköpts. Projektet blev aldrig genomfört och Matsgården ligger kvar på sin ursprungliga plats, inköpt 1931 och fortfarande i Nordiska museets ägo, medan Skålmotugan togs ned och fraktades till Skansen där den dock blev förstörd. Morastugan kompletterades 1938 med Älvdalsbodarna, fäboden, som ersatte den kopia av en jämtländsk fäbod som uppförts på 1890-talet. Invigningen av Moragården föranledde också en tradition som sedan fortlevt på Skansen – landskapsdagarna.

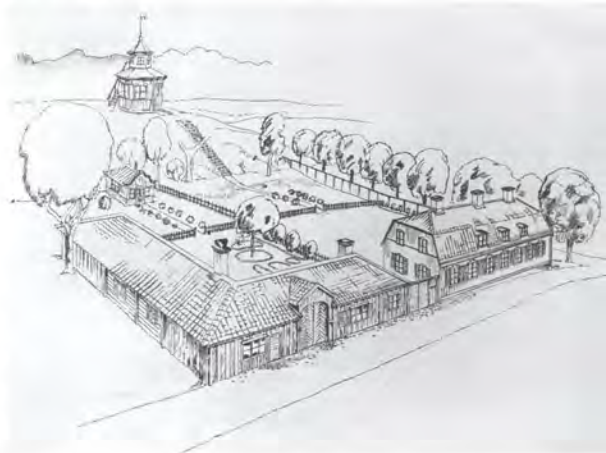
1930 tillträdde arkitekten, sedermera professorn i arkitekturhistoria, Erik Lundberg, en nyinrättad tjänst som chef för byggnadsavdel-

ningen. Till medhjälpare fick han amanuensen Gotthard Gustafsson. Ett ritkontor inrättades med uppgift att utarbeta planer för Skansens utbyggnad och för arbeten i museibyggnaden. Kontoret hjälpte också landsortsmuseer och hembygdsföreningar i byggnadsfrågor, en tidig form av ansvarsmuseiengagemang från Nordiska museets sida.

Artur Hazelius födelsehus hade tidigare flyttats till Skansen och på nedre Sollidenområdet låg sedan 1907 Petissan, båda gamla kända stockholmshus. Nu utvecklades den gamla idén från seklets början att uppföra ett "stockholmskvarter". De drivande var Andreas Lindblom, Erik Lundberg och Gösta Selling, den senare amanuens på museets högre ståndsansdelning. Skansens ritkontor utarbetade planer och en modell för kvarteret som presenterades för "stadens fäder" som gav visst stöd. Gruppen hade inventerat ett tiotal rivningshotade stockholmshus, lämpliga att flytta till Skansen. Petissan flyttades upp till sin nuvarande plats. Tottieska malmgården fick i mycket stympad form sin plats som det dominerande huset i stockholmskvarteret. Jakobsberg, som skänkts av Stockholms stad för att användas som restaurangbyggnad på Sollidenplatån, flyttades till sin nuvarande plats liksom husen från Bondegatan och Västgötagatan, glashyttan och guldsmidshuset. Stockholmskaraktären bröts av garveriet från Vim-

Tankar på ett stadskvarter på Skansen fanns redan i början av seklet. Det nuvarande stadskvarteret planerades på 1920-talets senare del. Hazeliushuset, inplacerat där nu Tottieska malmgården ligger, bildar tillsammans med Petissan och lusthuset från Hornsgatan en sammahållen enhet. Skissen är daterad 1928.

Modell av stadskvarteret, till en början kallat stockholmskvarteret eftersom tanken var att enbart rivningshotade stockholmshus skulle flyttas dit. Foto Olof Ekberg.

Motstående sida:

Nedan t.h. Grundstenen till Skogaholm lades av Hertigen av Närke prins Eugen, iförd päls och hög hatt, den 15 mars 1930. Prinsen var beskyddare för den insamling som gjordes för att skaffa pengar till gårdens flyttning. Foto Karl Sandels, Stockholms Dagblad.

Nedan t.v. Skansens nya huvudentré ritades av arkitekten Erik Fant och Erik Lundberg vid Skansens ritkontor planerade hela området. Rulltrappan invigdes Valborgsmässa-afton 1938 av Gustav V i närvaro av bl.a prins Carl och prinsessan Ingeborg samt prins Carl Johan. Den var en av de första i Stockholm och bekostades av K.A.Wallenbergs Stiftelse.

Fest för byggnadsarbetarna när Skogaholm stod färdigt på hösten 1932.

merby och namnet övergick alltmer till att bli "stadskvarteret". Flyttningen av stockholmsbyggnaderna påstås ha fått till följd att "stadens fäder" fick upp ögonen för att bevara gamla stockholmsbyggnader på plats. Uppförandet av stadskvartetets byggnader bekostades av en rad olika företag och privatpersoner.

Sonderingar ute i landet för att hitta en lämplig herrgårdsbyggnad hade pågått under 1920-talet. Valet föll slutligen på Skogaholms herrgård i Närke, så förfallen att rivning hotade. Men Skansen saknade pengar. Andreas Lindblom lyckades övertala ägarna att skänka byggnaden och att svara för nermonteringen. Frakten till Stockholm bjöd Statens järnvägar på. Med hjälp av Hertigen av Närke, prins Eugen, lyckades Lindblom få i gång en insamling som så småningom kom upp i så stor summa att den räckte till resten av arbetena. För återuppförandet var Sigurd Wallin ansvarig tillsammans med Erik Lundberg och Gösta Selling. Många intrikata problem kvarstod att lösa. Vilket skede i byggnadens historia skulle återskapas, exteriört och interiört? Sigurd Wallin lämnade ingenting åt slumpen. Ett noggrant studium av färg- och textilfragment, 1700-talsmålningar och

samtida herrgårdar genomfördes inför rekonstruktionen. Grundstenen lades en marsdag 1930 av prins Eugen.

Planerna på en norrländsk fyrhängad gård uppfylldes i och med att Delsbogården 1940 var klar att invigas. Avsikten var att visa en så fullständig bild som möjligt av en storbondegård strax efter 1800-talets mitt (se avsnitt 14). Även här var förberedelser gjorda före Lindbloms tid.

Ny huvudentré med rulltrappa

1934 kunde nedre Sollidenområdet utvidgas genom inköp av Kristallsalongsområdet. Därmed blev det möjligt att förverkliga tanken på en ny huvudentré (den gamla var Hazeliusporten vid Biologiska museet). Djurgårdsslättan framför området hade utvecklats till ett centrum med olika folkliga etablissemang, taxistation, parkeringar och vändplats för spårvagnar och platsen ansågs därför naturlig för den nya entrén. En arkitekttävling utlystes, vilken även omfattade övre Sollidenområdet med ny restaurang. I projektet ingick också att kom-

Affisch för Skogaholms herrgård.

munikationen mellan det nedre området och det egentliga Skansenområdet skulle lösas. Förutom restaurangbyggnader planerades på Sollidenområdet också en musikpaviljong med sittplatser för publiken. Inget av förslagen vann första pris men flera av dem köptes in och den nya huvudentrén kom till stånd, ritad av Erik Fant. Kommunikationen med övre Solliden löstes med en rulltrappa insprängd i Skansenklippan, en av de allra första i landet. Den bekostades av K.A. Wallenberg, och invigdes 1938 av Gustav V.

Djuranläggningarna

De nya djuranläggningarna utformades också de av Erik Lundberg och koncentrerades till Skansenområdets nordöstra del. Tanken med denna placering var att djuren skulle hållas skilda från programverk-

Alarik Behm, förstandare för den naturhistoriska avdelningen på Skansen 1897–1937 i sitt hem i "Gula huset" på Skansen. Foto Svenska Journalen.

samheten och ostörda av kvällspubliken. Samtidigt minskades antalet arter, framförallt de utländska. Själva Skansenområdet reserverades för de inhemska djuren medan de utländska härbärgerades nere på gamla tivoliområdet, bl.a. i Ragnar Hjorths djurhus från 1924. För djurens bästa byggdes djurhagen med naturliga avgränsningar mot

publiken utan avskiljande galler och burar. Det mest lyckade ansågs Björnberget vara. Idéerna hämtades nu från Hagenbecks i Hamburg. Redan 1899 hade Carl Hagenbeck besökt Skansen inför anläggandet av sin djurpark och då låtit sig inspireras av vad han såg, bl.a. de ”fria” ytor som renarna, sälarna och vargarna hade. Alla fågelburar, tidigare insprängda bland övriga attraktioner, flyttades nu till det nya djurområdet. Den aviserade omläggningen av djurparken utlöste bland djurskyddsvänner en enorm kampanj för att helt lägga ner Skansens zoologiska avdelning. Kampanjen drevs fram förallt i pressen och av många kända skribenter, bl.a. Hasse Z. Skansen fick emellertid stöd av regeringen och genom medel från bland andra Helge Ax:son Johnson kunde den omfattande omdaning fullföljas. Skansen blev åter en förebild för moderna djuranläggningar.

Alarik Behm, som sedan 1897 lett Skansens zoologiska avdelning, gick i pension 1937 och efterträddes av Carl Fries. Behm var en näst intill orubblig person och flera av förändringarna fick vänta till dess att han avgått. *Han betraktade djuren som mänskliga varelser, människorna som om de varit något slags intressanta djur*, karakteriserar Andreas Lindblom honom.¹⁰ Behm tycks ha haft en sällsynt god hand med

Under 1930-talet pågick en intensiv kampanj mot, vad man menade, den undermåliga djurhållningen på Skansen. Under stor uppmärksamhet från pressen släpptes Skansens örnar ut i det fria på ön Fjärdlång i Stockholms skärgård den 27 oktober 1937 av Andreas Lindblom. Foto Karl Sandels.

Carl Fries efterträdde Alarik Behm som föreståndare för den naturhistoriska avdelningen 1937 och startade en omfattande pedagogisk verksamhet. Här tillsammans med kapten Gustaf Blomquist, uppsyningsman på Skansen, samt Sigurd Wallin vid Björnberget 1942. Foto Nordisk Rotogravyr.

Gösta Selling (1900–1996) disputerade 1937 på "Svenska herrgårdshem under 1700-talet". Nordiska museet hade en oslagbar kunskap om herrgårdar och herrgårdsliv med de dokumentationsinsatser som Gustaf Upmark, Sigurd Wallin och Gösta Selling företog. Selling som tillsammans med Erik Lundberg lett återuppbyggnaden av Skogaholm blev också ansvarig för Tottieska malmgårdens uppförande och inredning. Han blev 1937 stadsantikvarie och chef för Stockholms stadsmuseum samt 1960 riksantikvarie.

Skansens djur. Det var han som tillsammans med Artur Hazelius byggde upp avdelningen med både inhemska och utländska djur. I de senare såg han en pedagogisk möjlighet att undervisa besökare om djurens beteenden och betingelser mera än att bara visa upp dem.

Skansen deltog tidigt i vad som idag kallas genbanksarbete. Visenterna spelade till exempel på 1920-talet en viktig roll för att bygga upp en ny europeisk visentstam efter det att de sista vilda visenterna utrotats i Polen och Sovjetunionen efter första världskriget. Under Carl Fries tid genomfördes också det mycket uppmärksammade utsläppandet av Skansens örnar till friheten. Detta följdes av andra fågelarter, varav en del, till exempel hägrarna, återvände, häckade på fågelburarnas tak och bildade en förvildad koloni på och omkring Skansen. Särskilt under Carl Fries tid utvecklades en omfattande pedagogisk verksamhet vid zoologiska avdelningen.

Programverksamheten

Hur skulle man kunna öka antalet besökare på Skansen och därmed förbättra ekonomin för hela institutionen, och locka till sig den publik som inte var så intresserad av de kulturhistoriska byggnaderna eller av djuren?

Programverksamheten hade alltsedan 1890-talet varit intensiv. De stora vårfesterna som hade varit en av de viktigaste inkomstkällorna alltsedan Skansens tillkomst, fortgick ännu. Men de gav inte inkomster i förhållande till den arbetsinsats de krävde. Under utställningsåret 1930 hanns vårfesten inte med – istället blev den en höstfest. Året därpå hölls vårfesten som vanligt, men den blev trots mycket lyckade arrangemang en dålig affär. Andreas Lindblom beslutade att den fick bli den sista.

En annan programpunkt, som också fick gå i graven, var 1:a majfirandet i fosterländsk anda, som sedan 1907 hållits på Skansen. Firandet hade börjat under Bernhard Salins ledning som en demonstration mot arbetarnas 1:a majfirande på Gärdet. Naturligtvis hade detta fått till följd att arbetarrörelsen bojkottade Skansen. 1928 blev festen inställd och som nyttillträdd chef vägrade Andreas Lindblom 1929 att återuppta det gamla firandet.

Nu började också arbetarrörelsens folk att komma till Skansen. 1930 hölls socialdemokratiska ungdomsmöten där och varje sommar under lång tid framöver arrangerade Fackliga Centralorganisationen augustimöten. En manifestation av arbetarrörelsens och Skansens samarbete blev Svenska Metallarbetareförbundets 50-årsjubileum 1938 med en stor utställning i den för ändamålet uppförda Metallhallen, ritad av Bengt Gate, och som låg där Gubbhyllan nu ligger. I samband med jubileet donerade Metall också medel till uppförande och inredning av den Möllenbergsska guld- och silversmedjan. Arbetarbo-staden flyttades efter Metalls utställning till sin nuvarande plats i stadskvarteret.

Skansens programverksamhet pendlar mellan stora publikdragan-de evenemang och den ensamma väverskan i någon av de kulturhis-toriska gårdarna. Just hantverket i många olika former har varit ett markant inslag; bagare, garvare, guld- och silversmeder, boktryckare för att bara nämna några har genom åren demonstrerat sitt kunnande. Folkmålsberättandet – det bondska och burleska som präglade många av berättarna och deras framträdanden – var en av de Skansenföreteelser som det drevs med i stadens revyer och även pressen kritiserade dem. När de äldre skickliga och populära aktörerna föll ifrån var det dåligt med återväxten. Den mest kända av de stora folk-målsberättarna var Ida Gawell-Blumenthal, ”Delsbostintan”, som uppträdde första gången redan 1895 och hade sitt sista framträdande 56 år senare, 1951. Hon blev känd över hela landet genom att många av hennes framträdanden sändes i radio.

Som nämnts minskade mot 1920-talets slut intresset för de vecko-långa vårfesterna och de upphörde. Även de historiska minnesdagar-na slutade att firas, Karl XII:s dödsdag 1934 medan Gustav II Adolfs-minnet fick en respit fram till 1946. Den 6 juni har däremot firats genom alla år, oavsett benämning, Gustavdagen, Svenska Flaggans Dag (från 1916) eller Sveriges Nationaldag. De musikaliska program-men hade stor betydelse, Svenska Flottans musikkårs konserter var genom alla år ett stående inslag och Sven Liljas allsångskvällar, som också radioutsändes, var otroligt populära.

SKANSEN

Allsång Tisdag Söndag

Sven Liljas allsångskvällar var otroligt popu-lära programinslag som även sändes i radio. Affisch signerad O. Nyman 1939.

Fredsdagarna på Skansen 31 juli–1 augusti 1937. "Fredens födelse" av Georg Stiernhielm uppfördes framför Skogaholm.

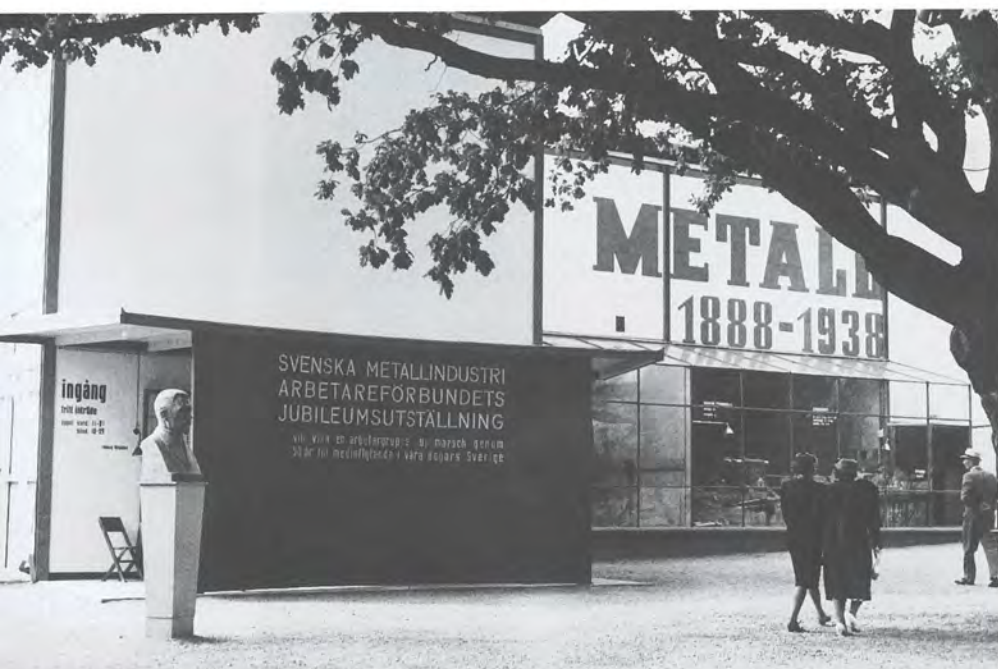
"Delsbostintan" Ida Gawell-Blumenthal, den mest berömda folklivsberättaren, på Skansenpromenad tillsammans med Albert Engström. Ur Anna Rudbecks fotoalbum.

T.v. och nedan. Från Skansens sista vårfest 1931. Festerna gav inte längre det stora ekonomiska tillskott som de gjort tidigare. Traditionen från 1893 bröts.

Arbetarbostaden var en av museets insatser i Metalls jubileumsutställning. Den flyttades sedan till sin nuvarande plats i stadskvarteret

I Svenska Metallarbetareförbundets 50-årsutställning 1938 tillämpades den moderna reklamens formspråk. Arkitekt var Bengt Gate och ansvarig för utställningens grafiska utformning direktör Harald Rosenberg, en av 30-talets reklamgurus.

Skansens ringleksbarn. Ur Anna Rudbecks fotoalbum.

Guldsmedshuset med den Möllenbergiska verkstaden möjliggjordes genom donation av Svenska Metallarbetareförbundet i samband med jubileet 1938. Stora verkbrädet i silververkstaden. Foto Hansa, Stockholm.

"Bacchus-Lindblom på Skansen. Med rättigheter." Museets ansökan om utökat sprittillstånd för Skansens restauranger rörde upp en folkstorm utan like och föranledde långa debatter både i press och riksdag. Teckning ur "Lutfisken" 1930.

Motstående sida:

T.p. "Midsommarstämning anno 1931."

Teckning i Svenska Dagbladet av Nils Melander. Statsminister C.G. Ekman, som krävde förbud mot spritservering, samt två ur motsatta lägret, Andreas Lindblom och Albert Engström.

Mitten. Teckning 8.10. 1930. Ur okänd tidning.

T.b. Klipp ur Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 9 juni 1930.

Restaurangverksamheten

Till utställningssommaren 1897 uppfördes Fröstorp i närheten av nuvarande Högloftet som restaurangbyggnad och efter utställningen flyttades Carl Westmans skapelse Bragehallen, Stockholms bryggeriers ölhall under utställningen, upp till samma område för att fungera som sommarservering. 1901 inköptes gamla Tivoliområdet med Idunhallen, senare Solliden, och 1904–1905 uppfördes Högloftet som 1924–1925 utökades med tillbyggnaden Nyloftet, båda utförda i "fornnordisk" stil av den norskfödde arkitekten Karl Güettler. I samband med omdaningen av Sollidenplatån på 1930-talet planerades också en ny restaurangbyggnad efter den 1886 uppförda Idunhallen renoverad 1914–1915 av Ragnar Hjorth, men ekonomiseringen och andra världskriget fördröjde byggandet.

På Djurgården hade ett antal restauranger etablerat sig och konkurrerade med sina spriträttigheter med Skansens restauranger om matgästerna. Institutionen begärde därför 1930 tillstånd att servera spritdrycker. Vin- och öl rättigheter fanns redan och sprit fick serveras till slutna sällskap. Tillståndet gällde alltså endast en utökning. Nu utbröt en proteststorm utan like. Den leddes framför allt av frikyrkliga och nykterhetsrörelseanknutna politiker och tidningar. *Man kunde väl knappast ens i sina djärvaste drömmar tänka sig att få uppleva den dag då Skansen skulle förvandlas från en stillsam kulturhård till en*

Regeringen och Skansens spritfråga.

Nordiska museets styresman uttalar sig.

K. m:t har beslutat, att till Nordiska museet och Skansen för budgetåret 1931—1932 anvisa ett belopp av 190,000 kr. på extra stat. Men villkoret är, att den spritutskänkningsrätt, som redan beviljats, ej må tillämpas under den tid, för vilken anslaget gäller. Skansens och Nordiska museets styresman, professor Andreas Lindblom, har med anledning härav begärt få offentliggöra följande:

Angående regeringens beslut vill jag f. n. icke uttala mig. Ett villkor av den art, regeringen nu lär ha uppställt för utanordnande av ett riksdagens anslag, måste i och för sig betecknas som en anmärkningsvärd nyhet. Så mycket är emellertid klart, att regeringen genom att hämmande gripa in i Nordiska museets och Skansens bestämmanderätt och ekonomiska utveckling, såsom nu skett, därmed också åtager sig det moraliska ansvaret för trygghet av Nordiska museets och Skansens framtid. Vi kunna hädanefter förvänta, att regering och riksdag genom kraftigt ökade anslag säkerställa institutionens existens. Man får sålunda hoppas, att den återhållsamhet, som särskilt riksdagen under en följd av år visat gent emot museet — vid innevarande års riksdag avlogs exempelvis t. o. m. en så blygsam begäran som en anslagsökning av 10,000 kr. till upplysningsverksamhet och hembygdsvärd — skall förbytas i ett starkt aktivt intresse med därmed sammanhängande uppföringar. Det sedan ett antal år utgående anslaget, 190,000 kr. till löner vid Nordiska museet; varav en ganska obetydlig del, omkring 20,000 kr., går till museitjänstgöring på Skansen, tycker nämligen icke stort mer än halva kostnaden för själva museets drift. Omkring 175,000 kr. måste årligen ytterligare anskaffas. Hittills har detta skett genom att pressa Skansen till det yttersta och genom fortskridande ökning av Nordiska museets skulder, huvudsakligen till dess fonder, en skuldsomma, som f. n. uppgår till ett mycket stort belopp.

Statsministern vill ej ingå i svaromål.

Med anledning av ovannämnda kommuniké har D. N. vänt sig till statsminister Ekman med begäran om ett uttalande. Ingen kan naturligtvis hindra Skansenledningen att kommentera saken, säger statsministern, men regeringen har därför ingen orsak att ingå på några svaromål. Hur skulle det för övrigt gå, om alla institutioner som finge sina spriträttigheter indragna sedan bara skulle få rätt att begära att utan vidare bli omhändertagna av det allmänna. Nordiska museets och Skansens behov komma naturligtvis nu som förut att vederbörligen prövas av regering och riksdag. Det är då frågan blir aktuell. Att förhållsbinda denna prövning genom ett uttalande nu kan jag inte göra.

supande, stojande krog, skriver en tidning.¹¹ Protestmöten arrangerades både i Stockholm och ute i landet. Bland motståndarna fanns statsministern C.G. Ekman, finansministern Felix Hamrin och inte minst författaren och Stockholms stadsfullmäktiges 2:e vice ordförande, Fredrik Ström. Andreas Lindblom utsattes närmast för utpressning av finansministern som tillsammans med statsministern kommit överens om att bistå med ett engångsbelopp om Skansen avstod från sprittillståndet. Det rörde sig, enligt Andreas Lindblom, om cirka en halv miljon kronor. Men Lindblom vägrade. Museet skulle straffas genom att tvingas avstå från tillståndet om riksdagsanslaget till institutionens löner skulle utbetalas i vanlig ordning.

Året därpå togs ärendet upp i konstitutionsutskottet, som med lottens avgörande beslutade att rikta anmärkning mot det ansvariga statsrådets, Åke Holmbäck, handläggning. Den ordinarie ecklesiastikministern, sedermera biskopen Sam Stadener, som inte tillhörde nykterhetsfalangen, var ledig den dag beslutet om sanktionerna skulle fattas. Frågan kom upp i riksdagen, vars båda kamrar beslutade om anmärkningen. Och därmed var frågan löst. I pressen kan också följas en debatt om restaurangerna och serveringarna på Skansen, som anklagas för att hålla för höga priser särskilt på de "enkla" serveringarna som frekventerades av de "vanliga" Skansenbesökarna. Till Skansenresturangerna engagerades Evert Taube som skulle ge festivitas åt

en litterär och musikalisk salong på Nyloftet. Försöket blev inte gammalt. Skansens restaurangchef anklagades för att ha anlagt en brand på en annan av sina krogar i Stockholm; han frikändes men återkom inte till Skansen och därmed var epoken "Taube på Skansen" tillända.

Verksamheten nere på Lejonslätten.

Utställningarna i museibygnaden hade inte förändrats nämnvärt sedan museet öppnades 1907. De var omoderna och nedslitna. Kompletteringar hade kontinuerligt gjorts alltefter som nya föremål samlades in och vissa moderniseringar genom omgrupperingar och "utglesning".

Verksamheten med tillfälliga utställningar hade genom åren varit tämligen blygsam och utan några större publikdragande eller uppmärksammade satsningar. Vad som visades var huvudsakligen resultat av vetenskapliga genomgångar av olika föremålsgrupper. Däremot medverkade museet i andra stora utställningar, bland dem Göteborgsutställningen 1923, där flera av museets tjänstemän var medansvariga för olika delar av den gigantiska satsningen.

Museilektor och undervisningsavdelning

Den pedagogiska verksamheten hade intensifierats under Upmarks tid. 1921 anställdes Ernst Klein. Han kom närmast från tidningsvärlden och hade alltså inte den för museimän vanliga bakgrunden. 1924 fick han ansvaret för vad som kallades "folkliksframställningar och levande folkkonst" på Skansen, vari en stor del av programverksamheten ingick.

Genom omorganisation inom museet utnämndes Ernst Klein i augusti 1929 till museilektor, den första i landet och en av de första i världen. I samband med utnämningen sade Andreas Lindblom att museets populariseringssträvanden *hade fått stor respons hos allmänheten och att museet för folkbildningsarbetet representerar ett till 50% outnyttjat kapital*.¹² Själv hade han redan för tjugo år sedan hyst den i vissa kretsar kätterska uppfattningen att museimannen i första hand borde tjäna allmänheten, i andra vetenskapen. Samarbete med Stock-

holms skolor hade länge bedrivits både i museet och på Skansen, men Lindblom ville nu samla all undervisnings- och upplysningsverksamhet i en egen avdelning under pedagogiskt erfaren ledning. Avdelningens och museilektorns uppgift formulerades klart: att till allmänheten i populär form förmedla kunskap om institutionens samlingar och syften, att genom föreläsningsserier, skolvisningar, pedagogiska utställningar, folkuniversitetskurser, publikationer m.m. göra samlingarna levande. Museet hade dittills framför allt varit den vetenskapliga institutionen med huvudsaklig uppgift att samla och dokumentera samt ställa ut enligt vetenskapliga metoder. Inspirationen till den nya tjänsten och den nya inriktningen hämtade Lindblom från England och USA, men även i Sovjetunionen hade liknande museiverksamhet vuxit fram under senare år.

I redogörelsen för undervisningsavdelningens första verksamhetsår sägs att den befinner sig på experimentstadiet och måste söka och välja bland en mängd tänkbara arbetsuppgifter. Första året förekom visningar av museets utställningar tre dagar i veckan, en serie visningar av allmogevävnader, hantverksavdelningen, samtliga landskapsutställningar, högreståndsavdelningen ur levnadssättets synpunkt samt av tillfälliga utställningar. Särskilda små häften med visnings- och föreläsningsprogram trycktes och spreds. Visningarna och demonstrationerna genomfördes av museets specialister inom var och en sitt område. Det betonades som mycket viktigt att museet i folkbildningsarbetet engagerade sina främsta specialister och att kunskapsförmedlingen skulle ligga på en mycket hög nivå.

Denna betoning av den pedagogiska verksamheten är incitament till en framväxande grupp av tjänster och tjänstemän inom de svenska museerna och till en uppdelning mellan å ena sidan den samlande, dokumenterande och forskande museipersonalen och å andra sidan den grupp som arbetar med den utåtriktade verksamheten. En ny identitet, museimannens för vilken den rent akademiska karriären inte är det mest väsentliga, började växa fram. Dokumentation, insamlingen och forskningen hade kommit till en punkt där det pedagogiska arbetet med att sprida museernas kunskap till en större allmänhet blev betydelsefullt. Under de tidigare årtiondena hade forskningsresultaten presenterats i vetenskapliga utställningar och genom

Utställningen "Barnets värld" (1933), en av de pedagogiska utställningarna, presenteras i Svenska Dagbladets depeschbyrås skyltfönster.

Ovan t.h. Presentation av de arkeologiska perioderna i utställningen "Från sten till stål" 1931. Jerk Werkmäster svarade för den konstnärliga utformningen och det var första gången museet engagerade konstnärer i utställningsproduktioner.

vetenskapliga och populärvetenskapliga publikationer. Tidskriften Fataburen, hade varit en viktig kanal att sprida kunskap. Från och med 1931 utges Fataburen som årsbok och inriktningen blir alltmer populärvetenskaplig.

Utställningarna

En av Ernst Kleins stora insatser som museilektor var utställningarna "i pedagogiskt syfte" som han fick i uppdrag att arrangera. De skulle vända sig framför allt till skolornas elever och lärare. Under hela 1920-talet och även tidigare hade diskussioner förts om att integrera museerna i skolans arbete. Denna diskussion kulminerade hösten 1928. Vid ett möte arrangerat av Pedagogiska sällskapet bildades en kommitté med uppgift att främja samarbetet. I sitt högtidstal vid museets femtioårsjubileum 1930 återkommer Andreas Lindblom med uttalanden, liknande dem han givit luft åt vid Ernst Kleins utnämning. Museet skulle naturligtvis även i fortsättningen vara en forskningsinstitution men måste i långt högre grad än hittills bli en bildningscentral. *Ty museerna äro dock i första hand till för allmänheten, till dess kunskap och glädje, det är min i somligas ögon ganska kätterska mening. Skall*

Gustav Adolfsutställningen 1932 var en imponerande översikt av en hel epok och den dittills mest påkostade tillfälliga utställningen i Nordiska museet.

En reliefkarta som visar vägväsendet i Sverige under 1600-talets första del håller på att färdigställas för Gustav Adolfsutställningen.

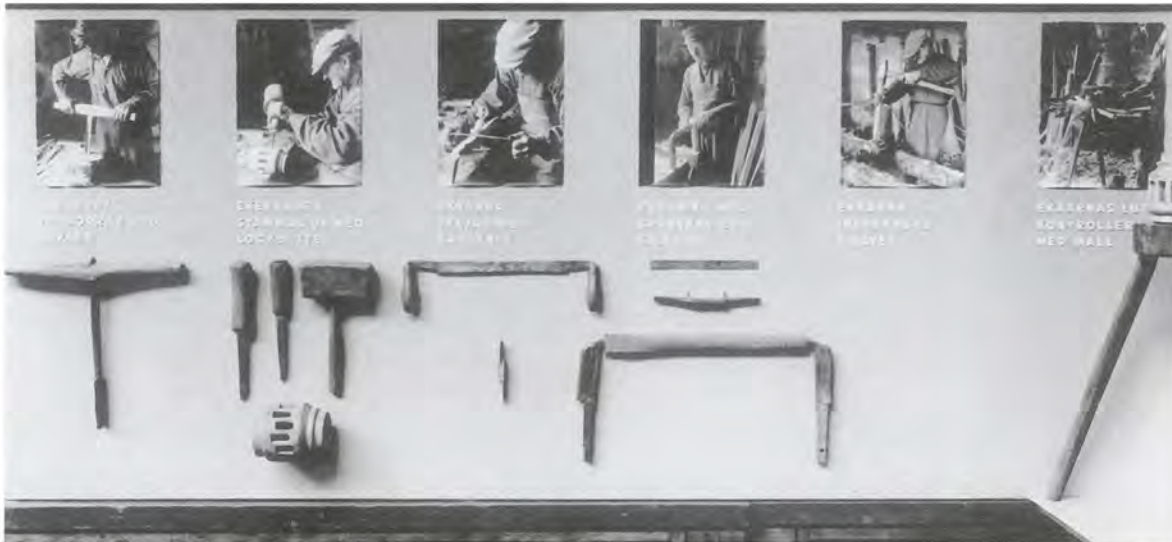
"Med resvagn och rissla" var en av många jubileumsutställningar under 1930-talet. I detta fall var det Svenska Turistföreningen som 1935 firade sitt 50-årsjubileum. Foto Olof Ekberg.

*i amerikaniseringens och funktionalismens tid den nya generationen ej stö-
tas bort ifrån oss, skall den frälsas från museiledan, som för övrigt förr eller
senare kan framkalla bakslag för museerna själva, då måste museimate-
rialet göras levande på ett helt annat sätt än hittills. ... Anordnandet av
museirummet, utnyttjandet av det elektriska ljusets stora möjligheter, före-
målens urval och inbördes sammanställning med hänsyn till deras praktis-
ka eller historiska samhörighet, etiketter och vägledning, fotografier, fil-
mer, diapositiv och automatiska balloptikon, muntliga visningar och före-
drag – allt detta måste i museerna arbetas samman för att göra materialet
levande för gammal och ung. ... Här har Nordiska museet arbetsuppgifter
nog för ett kommande decennium.¹³*

Det är i detta sammanhang vi bör se både museilektorstjänsten och de pedagogiska utställningarna. Museerna hade huvudsakligen arbetat med de permanenta samlingarna, "skådesamlingarna". Tillfälliga utställningar hade visserligen visats, med de hade varit ganska små. Även olika föremålsgrupper presenterades – oftast som resultat av tjänstemännens forskning. De tillfälliga utställningarna hade inte uppmärksamats som medel att locka en större publik att återkomma för att ta del av nya utställningar. Det var skådesamlingarna som var museernas väsentliga uppgift att visa. Och dessa hade, som sagts, varit ganska statiska.

De pedagogiska utställningarna byggdes upp efter en noga genomarbetad idé, i det första fallet att belysa en epok inom kulturhistorien med utställningen "Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid" (1930). I utställningskommittén ingick förutom Klein, förste skolinspektören vid Stockholms skoldirektion Karl Nordlund samt Sixten Strömbom, intendent vid Nationalmuseum. Det är betecknande att skolväsendet var representerat.

Nästa pedagogiska utställning var "Från sten till stål" (1931). Den grundade sig på evolutionistiska idéer med föremålen arrangerade i utvecklingsserier från de enklaste till de mera komplicerade (se även avsn. 12). I den innehållsrika katalogen presenterades utvecklings-scheman med varje föremålsgrupps "urform" och olika utvecklingsstadier. Båda utställningarna mottogs mycket positivt av pressen och framför allt av skolorna som nu började upptäcka vilken resurs i undervisningen museerna skulle kunna utvecklas till.

Gustav Adolfsutställningen 1932 var den största satsningen dittills – en imponerande sammanfattning av en hel epoks kulturella och vetenskapliga uttryck och ett stort forsknings- och samarbetsprojekt med många institutioner involverade.

1933 firades 100-årsminnet av Artur Hazelius födelse. I sitt högtidstal berör Andreas Lindblom omdaning av utställningarna. Han

"Hem och arbete" arrangerades av Nordiska museet i Liljevalchs konsthall 1936. Museets undersökningsverksamhet presenterades för att visa vilka möjligheter arkivet gav till utforskning av landets historia. Särskilt visades på vad som höll på att försvinna och därför var bråttom att dokumentera.

vill inte återinföra Hazelius tablåer – till jubileet hade man rekonstruerat två av de mest populära interiörerna från Drottninggatan, ”Höstflyttning i Lule lappmark” och ”Interiör av en halländsk bondstuga”. Den moderna tekniken har ju andra medel, säger Lindblom. *Men den tanke som tablåerna uttrycker, att på ett omedelbart fängslande sätt åskådliggöra museiföremålets mening och uppgift i levande livet – den tanken måste räddas, om detta museum och otaliga andra inom och utom landet inte skall förlora sin publik och bli enbart vårdanstalter och vetenskapliga institut.* Och när det gällde omdaning av utställningarna väntade en stor och tacksam uppgift för museets tjänstemän under de närmaste åren, en uppgift som måste genomföras och också få kosta pengar. Det gällde för museet att bevara greppet om sin andel i vårt folks kulturella fostran. Att släppa detta grepp vore att svika stiftarens minne. I museet pågår, fortsätter Lindblom, intensivare än någonsin utforskningen av den materiella och andliga odlingen i vårt land. Kulturhistorien kan visserligen inte som den politiska historien entusiasmera. Men för samtiden var det mera besinning än lysande bragd, som världen behövde och det var efter det mottot som museet borde arbeta vidare.¹⁴

Museet hade genom de pedagogiska utställningarna och Gustav Adolfutställningen fått bekräftat vilket intresse som stora, väl genomarbetade tillfälliga utställningar kunde väcka och vilket behov det fanns både hos allmänheten, skolan och folkbildningen av museets kunskaper. De populära utställningarna fortsatte de kommande åren med bl.a. ”Med resvagn och rissla” i samarbete med Svenska Turistföreningen med anledning av deras 50-årsjubileum, 1935. Samma år öppnades ”Brygd”, en del av den sedermera nya basutställningen ”Bondens hushåll”. Det var Svenska Bryggareföreningen som med den firade sin 50-åriga tillvaro och i samband därmed donerade penningmedel för elektriska installationer i museets utställningar. Dessa båda utställningar är de första i en lång följd av jubileumsutställningar, bekostade av företag och organisationer. På detta sätt kunde museet ekonomisera en stor del av utställningsproduktionen och även erhålla medel till andra välbehövliga investeringar.

I Liljevalchs konsthall visades 1936 utställningen ”Hem och arbete”, producerad av Nordiska museet och med Sigurd Wallin som huvudansvarig. Som motto stod: *Sveriges gamla odling följer förvand-*

lingens lag, forskningen räddar dess minne. Här presenterades museets dokumentations- och forskningsverksamhet. Mycket av det insamlade materialet blev sällan synligt i utställningarna, menade Wallin. Genom att sprida kunskap om verksamheten och materialet, skulle den intresserade *kunna gå vidare och fördjupa sina kunskaper om den åldriga kultur som omger oss men som dag för dag växlar gestalt och under våra ögon mister så många av sina ursprungliga drag.*¹⁵

Utställningen var huvudsakligen uppbyggd kring fotografiserier och bildsekvenser ur museets egna filminspelningar, varigenom t.ex. tillverkningsprocesser inom olika hantverk presenterades. Föremålen – redskap, halvfabrikat – hade rollen som förtydligande komplement till bildserierna. Texterna var korta, väl genomarbetade och informerade om processer snarare än om föremålens användning. I ett sammanfattande avsnitt presenterades kulturföreteelser som var i snabb omvandling och vikten av att dokumentera dem innan det var för sent betonades.

På 1930-talet påbörjades en omdaning av museets permanenta utställningar med Albert Nilssons (Eskeröd) nya fiskeavdelning. Han betonade karaktären av experimentutställning. Materialet ordnades efter fiskemetoder i olika marina miljöer och regioner. Innehållsmässigt fördes utställningen fram till nutid. Denna omdaning fortsatte vid 1940-talets början, trots krigsår och mobiliseringar.

1930-talet var en storhetstid för både museet på Lejonslätten och för Skansen. Även om många av de händelser inom institutionen som gav genklang både i pressen och hos besökarna hade planerats på 1920-talet, var det Andreas Lindblom som genomförde dem. Han lyckades skaffa ekonomiska medel för det han beslutat sig för att genomföra. Däri var han Artur Hazelius like.

Som många kraftfulla företagsledare var även Andreas Lindblom en kontroversiell person. Många stora konflikter red han ut, bl.a. om spriträttigheterna på Skansens restauranger, striden om djuranläggningarna, den "affär" som ledde till att han under två år i början av 1940-talet tog tjänstledigt, vilken tid han ägnade åt att skriva Sveriges konsthistoria i tre digra band. Av sin personal var han beundrad men också ansedd som en hårdför chef.

Slott och gårdar

Redan under 1890-talet, när Skansen byggdes upp med hus och gårdar från olika delar av landet, ifrågasattes på några håll det lämpliga i att flytta anläggningarna från sin ursprungliga miljö. Det var dock viktigt att finna representativa gårdar för det nya friluftsmuseet och frågan fick större aktualitet först efter första världskriget. Många gånger var det rena räddningsaktioner och t.ex. stadskvarteret byggdes till stor del upp med byggnader som räddades undan den framväxande stenstaden på Södermalm. I sen tid har t.ex. Väla skola, Mekaniska verkstaden och godtemplarlogen Brofästet tillförts, liksom den nya Skånegården från Hög, som 1974–1977 ersatte den nedbrunna Ravlundagården som uppförts 1912–1913.

För Nordiska museet och Skansen var det tidigt angeläget att den traditionella bebyggelsen bevarades i sin ursprungliga miljö och ett samarbete har i alla år förekommit med Riksantikvarieämbetet, med länsmuseum och hembygdsrörelsen. I senare tid har intresset också riktats mot folkrörelsernas byggnader, industri- och arbetarhistoria. Vid Nordiska museet och Skansen utvecklades också ett djupt kunnande kring traditionell bebyggelse, byggnadsteknik och flyttning av hus, främst genom Erik Lundbergs, Sigurd Erixons och Gotthard Gustafssons insatser.

Det är mot den här bakgrunden man skall se Skansens utveckling och att Nordiska museet idag innehar flera kulturhistoriskt värdefulla anläggningar på skilda håll i landet: Tyresö slott, Julita gård, Svindersvik, Härkeberga kaplansgård och Matsgården i Östbjörka. De tillfördes alla museet under Andreas Lindbloms styresmannatid, betraktade som komplement till gårdarna på Skansen. Men även Lusthusporten eller den Wicanderska villan, och Cirkus hör hit liksom Ekebyborna prästgård i Östergötland och Karlsgården i Järvsö; de båda senare ursprungligen tänkta att flyttas till Skansen men idag överlätna till lokala hembygdsföreningar. Lusthusporten på Djurgården mitt emot museet inhyser idag Institutet för folklivsforskning, Cirkus har sålts för att möjliggöra en ombyggnad av Skansens huvudentré.

Kaplansgården i Härkeberga ligger intill den berömda kyrkan i närheten

Härkeberga kaplansgård i Uppland. Foto Åke Grundström 1955.

Matsgården i Östbjörka, Rättvik. Foto Åke Grundström 1954.

av Enköping. Prästgårdens byggnader är grupperade kring en mangård och en fägård och härrör huvudsakligen från mitten av 1700-talet. Efter 1910 års boställsordning, då förhållandena ändrades för lantprästerna och prästgårdarnas roll som löneboställen försvann, kom de gamla prästgårdarna att delas i en prästgård utan jordbruk och i en arrendegård med jordbruk. Hembygdsföreningen S:t Olofs Gille förvärvade prästgården i Härkeberga och satte den i stånd. 1929 överlämnades den i museets vård och visar idag hur en lantpräst bodde och försörjde sig i äldre tider.

Även Matsgården i Östbjörka by i Rättvik, på 1920-talet tänkt att flyttas till Skansen, är en välbevarad gårdsanläggning som inköptes av Nordiska museet 1931, och som därefter har visats för allmänheten. Gården omfattar femton knuttimrade byggnader, flertalet från omkring 1700,

och den uttalade avsikten vid köpet var att bevara gården på ursprunglig plats. En del mark tillköptes liksom en stor samling inventarier, redskap, möbler och andra bruksföremål.

Tyresö slott övertogs av Nordiska museet formellt våren 1932 och visades för allmänheten sommaren samma år. Markis Claes Lagergren hade köpt 1600-talsslottet 1892 och med hjälp av arkitekten, professor Isak Gustaf Clason, genomfördes om- och tillbyggnader i en nationalromantisk, historiserande anda, i avsikt att återskapa slottet som det framställs i "Suecia antiqua et hodierna". När markisen testamenterade sitt Tyresö till museet – han hade nära kontakt med Isak Gustaf Clason, då ordförande i museets nämnd – var det med en stark önskan om att slott

och park skulle bevaras som ett levande dokument över svensk stormaktshistoria. Därför avstyckades också ett stort markområde för att förhindra att modern bebyggelse skulle tränga alltför nära slottet.

Andreas Lindblom och hans kolleger vid museet såg Tyresö slott som ett exempel på svensk högre ståndskultur. Allmogekulturen fanns väl representerad på Skansen och först under 1930-talet flyttades Skogsholms herrgård till Skansen. Något slott var ju inte tänkbart där och nu fanns chansen att bevara en hel slottsanläggning på plats.

Andreas Lindblom konstaterade tacksamt att större delen av det äldre bohag från 1700- och 1800-talen som

följt med när markisen köpte slottet blev kvar. Hemmet kunde med kompletteringar representera svensk herrgårdskultur vid sekelskiftet 1900, och genom vissa tillskott från museet även ge tillbakablickar på 1700- och 1800-talens inredningar. Lindbloms intresse för svenskt 1700-tal ledde till att flera rum så långt möjligt kom att präglas av herrgårdskulturen från detta sekel. Även två andra donationer kom att ställas ut här och komplettera miljön: den Clarholmska samlingen av 1700-talsporslin och Napoleonminnen, den De Geerska samlingen med tavlor och möbler. Den Mörnerska porträttsamlingen deponerades under ca 50 år. Tyresö blev ett "hem-museum", där besökarna fann sig väl tillrätta. Detta var också den bärande tanken, när slottet

Tyresö slott. Foto Oscar Halldin, september 1931.

forts. Slott och gårdar

restaurerades på 1990-talet men då med tonvikten lagd på markisens eget hem.

Med Julita gård vid sjön Öljaren i Södermanland förhöll det sig ungefär på motsvarande sätt. Den siste private ägaren, löjtnant Arthur Bäckström, avled 1941 åttio år gammal, och i enlighet med bestämmelserna i hans testamente från 1929 tillträdde museet Julita 1942–1944. Såväl tobaksfabrikören Johan Bäckström, som 1877 köpt Julita, och sonen Arthur var inspirerade av Artur Hazelius och hans arbete. Redan 1931 hade Arthur Bäckström meddelat museet sin avsikt att donera godset och museet stödde på olika sätt hans ambitioner att bevara Julitagodset som exempel på sörmäländsk herrgårdskultur.

Julita har varit ett storgods i närmare 1.000 år. Tillsammans med de kringliggande gårdarna runt Öljaren – Äs, Fogelstad, Gimmersta och Forsby – bildar godset ett intressant kulturlandskap med sina herrgårdsmiljöer, stora odlingsarealer och kringströdda arrendegårdar och torp. Bygden har varit odlad i flera tusen år, vilket lämningar från bronsålder, järnålder och vikingatid vittnar om. På 1100-talet låg här Säby kungsgård, som omkring 1180 byttes mot Viby utanför Sigtuna av Cistercienserorden och byggdes ut till Saba

kloster. Det indrogs av Gustav Vasa till kronan och huvudgården förländes på 1640-talet till Paul Khevenhüller och ärvdes sedan i flera hundra år inom släkterna Khevenhüller och Palbitzki. För Andreas Lindblom och för museet framstod donationen som särskilt värdefull just genom att den tydligt speglade ett storgods sociala och ekonomiska struktur och gav en allsidig bild av svensk kulturhistoria. Lindblom kunde dock inte underlåta att göra ändringar i Stora huset, ursprungligen ombyggt vid 1700-talets mitt, på så sätt att 1700-talet mer fick komma till sin rätt och lät sanera de tunga 1800-talsinredningarna.

Med Julita tillträdde Nordiska museet sin största donation någonsin. Godset omfattade, utöver själva herrgårdsområdet och parken, ett stort jordbruk, stora skogar och fiskevatten samt flera underliggande gårdar och torp. Gårdarna Roxmo, Väsby och Lilla Daviken hade då avsköts, medan ett område kring Nackhäll och Stora Daviken hade inköpts av museet. De båda öarna Tockenön och Lillön i Hjälmarne tillhörde godset och hade varit tänkta som nationalpark men tillfördes museet genom beslut av Kungl Maj:t 1944. Godset omfattar därefter drygt 2.000 hektar, varav ca 400 åker.

Museets medarbetare hade på olika

Svindersvik i Nacka. Foto C.G. Rosenberg

sätt hjälpt löjtnant Bäckström att komplettera anläggningarna på Julita Skans med flyttning av allmogebyggnader och med utställningar i den museibyggnad som han lät uppföra 1926. När Nordiska museet övertog Julita fick publiken tillträde till Stora huset, Skansenstugorna och Julita museum. Ekonomibyggnaderna, arrendegårdarna, torpen och arbetarbostäderna var nedgångna och stora insatser gjordes att förbättra beståndet, ett arbete som i ett första skede pågick långt in på 1950-talet.

Även den lilla herrgårdsanläggningen Svindersvik i Nacka från 1740-talet erhöi museet som gåva 1950–1952. Svindersvik är ritat av Carl Hårleman som sommarnöje för

köpmannen och bruksägaren Claes Grill, och hade sedan 1800-talets slut ägts av sidenfabrikören K.A. Almgren och dennes arvingar. Mot slutet av 1940-talet hotades fastigheten av exploatering till industri- och bostadsbebyggelse. Den presumptive köparen, Kooperativa Förbundet, önskade utöka sin verksamhet till Svindersviksområdet. I denna situation erbjöd sig byggmästaren och ledamoten i museets nämnd, Olle Engkvist, att köpa hela fastigheten i avsikt att avstycka den kulturhistoriskt intressanta delen och att till en rimlig kostnad överlåta denna på museet. Under året lyckades museet med hjälp av sin Vänförening köpa en hel del tillhörande inventarier samt ett område kring själva huvudbyggnaden. I december 1951 framlade Nacka kommun ett förslag till trafikplan för området med bl.a. en motorled till Värmdö. Detta ledde till att Olle Engkvist 1952 skänkte även återstående delar av fastigheten till museet. Museet genomförde därefter en restaurering, ledd av Erik Andrén, och från 1952 har Svindersvik visats för allmänheten.

Med Lusthusporten var huvudsyftet ett annat. Konsul Hjalmar Wicander hade kort före sin död 1939 testamenterat villan vid Lejonslätten till Nordiska museet. Avsikten var att den skulle användas för undervisningsändamål, i praktiken för det av

Sigurd Erixon planerade Institutet för folklivsforskning i anslutning till den Hallwylska professuren. Villan genomgick en tämligen hårdhänt renovering. Undervisning i folklivsforskning har sedan 1940-talets mitt

skett i samarbete med Stockholms högskola, senare Stockholms universitet.

Lusthusporten har traditioner från 1600-talet, då som jägmästarboställe

Julitas siste private ägare Arthur Bäckström på trappan till sitt museum tillsammans med hunden Bruno. Foto Sven Drakenberg 1927.

Den restaurerade matsalen i huvudbyggnaden på Julita.

och senare som plats för flera berömda utvårdhus, bl.a. Blå Porten. Efter en brand på 1860-talet uppfördes en privat villa 1874, senare ombyggd till sitt nuvarande utseende för Hjalmar Wicander 1898–1901 av arkitekten Carl Möller. Hela anläggningen kan sägas väl representera en högre ståndsmässig bostad från sekelskiftet.

/BENGT NYSTRÖM/

Sandsäckar staplades som skydd framför
museet första krigshösten 1939.

Molnen hopar sig

VI HAR LAGT ÅTSIDO VÅRA INRE STRIDER.
VI STÅ FAST FÖRENADE, HAND I HAND PÅ DEN STORA
SKANSEN SOM HETER SVERIGE

KRONPRINS GUSTAV ADOLF I TAL PÅ SKANSEN VID FÖRSVARSLÄNEFESTEN 1940

KRIGSUTBROTTET INNEBAR ett chockartat uppvaknande och tvingade Sverige in i en helt ny situation. Nordiska museet och dess personal var lika utsatt som de flesta andra företag och institutioner. För museet innebar krigsåren en rad svårigheter som framtvingade omläggningar av program och planer och som berörde både institutionen och dess personal. Det var också många som engagerade sig i grannländernas, inte minst i Finlands, svåra situation.

Museets och Skansens program och utställningar präglades naturligen av situationen. Särskilt Skansen blev något av en nationell scen. Kort före Tysklands anfall mot Polen den 1 september 1939 hade den svenska kommittén av "Världssamling för fred" arrangerat en högtid på Skansen där biskop Gustaf Aulén predikade i Seglora kyrka. I början av september reducerades Barnens dagsfirandet "under trycket av den förstärkta försvarsberedskapen och det allmänna krisläget". På museet ordnades den 24 november en Finlandsafton i närvaro av kronprinsparet, prins Carl och prinsessan Ingeborg, med tal av författarna Yrjö Hirn och Sally Salminen. Hirns tal, som ännu andades hoppfullhet att de finsk-sovjetiska meningsskiljaktigheterna skulle lösas på fredlig väg, avslutades med Johan Ludvig Runebergs ord:

*Allt, allt kan svikta, gäckas, rubbas, växla om,
Men evigt oföränderligt det rätta är.*

Den finländske kulturhistorikern professor Yrjö Hirn talar vid Föreningen Nordens Finlandsafton den 24 november 1939, veckan innan Ryssland anföll Finland och Vinterkriget bröt ut.

Några dagar därefter, den 30 november 1939, inleddes Vinterkriget genom den ryska flygbombningen av Helsingfors. Denna dag var Artur Hazelius födelsedag och museets personal samlades traditionsenligt men mera allvarstygda vid graven på Skansen för kransnedsättning. Andreas Lindblom avslutade sitt tal med Tegnér's ord:

*Tro ej vad håglösheten riskar till er
Att kampen är för hög för er förmåga
och att den kämpas ut väl er förutan.*

På nyårsaftonen talade nämndens ordförande Sigurd Curman på Skansen över temat "Nordens öde": *Icke på århundraden har Sveriges folk stått inför ett årsskifte, så ödesmättat och ansvarsfullt, så hotande och fyllt av krav på dess kraft, som det klockorna i natt skola förkunna. Under det nya år som nu skall ringas in kommer Nordens öde att avgöras. ... Skall det kommande året finna oss beredda att fylla de stora krav det kommer att ställa på oss alla? Ingen, ingen av oss kan undgå att bära sin del av ansvaret för hur det nya årets öde kommer att gestalta sig icke allenast för Sverige, utan för hela Norden, vars frihet för oss är ett livsvillkor.¹*

Talet sändes i radio till hela svenska folket. Skådespelaren Arnold Sjöstrand läste, i den förkylde Anders de Wahls ställe, som traditionen föreskrev, Tennysons Nyårsklockan.

Krigs- och efterkrigsåren på museet

Krigsutbrottet innebar stora påfrestningar för museet men öppnade också nya möjligheter.

Våren 1940 stängdes museet för publik medan Livrustkammarens och de mest värdefulla av museets egna föremål evakuerades. I juni öppnades museet igen med en handfull mindre utställningar med ämnen som kan sägas symbolisera den nationella identiteten, "Svenska och finska ryor", "Herrgårdar och borgarhus" och "Kring den siste riksdrotsen". Som ett komplement till den stora försvarsutställningen på Statens historiska museum "Folk och försvar" visades i oktober i Stora hallen en försvarsexpo, där paradnumret var en 5 tons fälthaubits.

Krigsåren kom att innebära ett uppsving vad gäller de tillfälliga ut-

Utställningen "Kring den siste riksdrotsen", som öppnade i juni 1940 framför Gustav Vasa, var en av många utställningar under krigsåren. Foto Märta Claréus.

ställningarna. Skälen till detta var flera. Med många av de anställda inkallade under långa tider fanns det inte utrymme för långsiktiga satsningar. Evakueringen av Livrustkammarens samlingar gjorde de båda hallarna tillgängliga. Där inrättade man utställningsrum med flyttbara väggar för att snabbt kunna byta utställningar allteftersom olika föremålsgrupper gick igenom inför evakuering och omflyttning.

Omvandlingen av basutställningarna hade påbörjats före kriget. Trots beredskap och bortovaro, kunde ett par nya öppnas 1941, nämligen "Bondens hushåll" och "Jakt". 1946 öppnades "Folklig möbelkonst under 700 år" som visade hur modestilar omvandlades och utvecklades av bygdesnickare och -målare i olika delar av landet liksom hur ålderdomliga stildrag levde kvar inom vissa regioner. Året därpå öppnades "Lapparna", arrangerad av Ernst Manker och bekostad av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse och med Elias Svedberg och Andreas Björklund som arkitekter.

Museet hade i många år saknat en ordentlig sal för tillfälliga utställningar. En sådan, ritad av Elias Svedberg, invigdes 1947 i närvaro av kronprinsen och prins Eugen med utställningen "Stockholmssilver genom fyra sekler".

Krigsåren på Skansen

Skansen gav mera utrymme för stora folkliga evenemang och det var också dit som den huvudsakliga programverksamheten förlades. Under krigsåren präglades den av krigets närhet med en mängd arrangemang med klar anknytning till allvarstiderna. I samband med Sven Liljas allsångsaftnar utlystes i samarbete med Stockholms-Tidningen en tävling om bästa musik till Biskop Thomas frihetssång – inte mindre än drygt 900 melodiförslag sändes in. Den 25 maj 1940 hölls en stor "Försvarslånefest", där kronprins Gustav Adolf var huvudtalare. Skansen betyder ju också *en befäst plats, ett värn dit man samlas i ofärdstider och därifrån man med god framgång kan värja sitt liv och sin frihet. Är det inte en händelse som ser ut som en tanke att det just är hit, till Skansen, som vi idag samlats för att som fria medborgare i en fri stat ge uttryck åt vår fasta vilja att offra gods och guld och allt annat därtill för det enda nödvändiga: fäderneslandets försvar.*²

Tävlingsförslag till nya Skansenaflischer utställda i museets mitthall 1941. Bl.a. visades också moderna filmaffischer.

T.v. Det svenska flygvapnet defilerar över Sollidenplatån på Skansen vid Försvarslånefesten den 25 maj 1940. Foto Text & Bilder.

Därunder. Prins Wilhelm signerar sin bok "Fritt land" på Skansen Valborgsmässoafton 1942. Foto Text och Bilder.

Nederst. Invigningen av Delsbogården 1940 med kronprinsparet och styresmannen Andreas Lindblom. I bakgrunden prinsarna Carl och Eugen. Foto Stockholms-Tidningen.

Även försvarsministern Per Edvin Sköld talade och Anders de Wahl och Jussi Björling medverkade. *Man hade verkligen känslan av att det var Ett Folk som här stod samman, ett folk, en tanke, en själ. Det var kvällens gripande behållning*, skrev Stockholms-Tidningen. Publikciffran, 48.452 personer, lär fortfarande vara rekord för en vardag.

Svenska flaggans dag firades 1940 både på Stadion och på Skansen, där skalden och ledamoten av Svenska akademien, Anders Österling, talade. Den 19 juni ordnades en nordisk författarkväll med den norske litteraturhistorikern Fredrik Paasche samt författarna Sigrid Undset och Marika Stiernstedt. Den 3 juli gick Riksmarschens final uppe på Skansen. Gustav Adolfsminnet firades den 6 november på Tingsvallen, som därmed invigdes. Andra inslag med tydlig anknytning till kriget var "De inkallades dag", "Stockholms landstormsförbunds ungdomsavdelnings jubileum", "Den inre beredskapens dag", arrangerad av Kommitten för kristen beredskap och Diakonistyrelsen, "Frivilliga försvarets dag" med flera. Under de följande krigsåren fortsatte de fosterländska manifestationerna. Så talade t.ex. prins Wilhelm från Skansen till stockholmsstudenterna på Valborgsmässoaftonen 1942 under temat Svensk Valborgsmässa. Överhuvud taget är det påfallande i vilken grad medlemmar av kungahuset engagerades både i museet och på Skansen i högstämnda fosterländska programinslag under dessa år.

Mera långsiktiga störningar i Skansens planerade verksamhet var att nybyggnaden av restaurang Solliden måste läggas i malpåse, liksom den stora tryckeriutställningen i Metallhallen, som dock kunde öppnas med ett års försening 1941. Däremot lyckades man genomföra rivningen av Renberget och ordnandet av Tingsvallen, vilket möjliggjorde Delsbogårdens uppförande. Delsbogårdens invigning blev även den en manifestation i krigets skugga. Till denna infann sig ett tusental hälsingar från Delsbotrakten. Högtidligheten inleddes med en gudstjänst på Tingsvallen och när psalmen "Härlig är jorden" ljöd från den tusenhövdade skaran av gäster var det *ingen som inte förnam ekot av nordisk ton*. Andreas Lindblom hälsade välkommen till den högtidlighet *där slutstenen lagts i Sveriges nationalmonument, krönet satts på hela landets hembygdsgränd, Skansen* och avtackade särskilt Hälsinge Gille som genom insamlingar gjort det möjligt att gården nu stod på plats. Ecklesiastikminister Arthur Engberg höll högtidstallet och kronprinsen invigde. Landshövding Lübeck höll ett långt och känslamt tal där han betonade vikten av att *landsmän i förskingringen kunna samlas för att andas hembygdens luft* och huvudstadens invånare liksom andra kunde skaffa sig *en översikt av byggnads- och levnads-kulturens utveckling*. Även nämndledamoten, hälsingen och förste skolinspektören Bror Jonzon betonade i sitt tal hembygdskärleken, *det innersta i fosterlandskärleken*. Ett "hälsingespel" författat av Staffan Tjerneld uppfördes med bl.a. Delsbostintan Ida Gawell-Blumenthal som agerande.³

Samma år invigdes Guldsmidshuset på Skansen, donerat av Stockholms stad, och med den Möllenburgska guld- och silversmedjan som skänkts av dess siste ägare. Guldsmidshuset ingick som ett led i Svenska Metallarbetareförbundet 50-årsjubileum, som ägt rum två år tidigare då pengar donerades till husets uppförande. I Metalls jubileumsutställning hade en arbetarlägenhet ingått. Nu fick den en permanent plats i stadskvarteret. Kanske var den den första i raden av arbetarbostäder som visats i svenska museer.

I augusti arrangerades "De inkallades dag" speciellt för alla de militärer som var förlagda till stockholmsregementena och några vecor senare "Det frivilliga försvarets dag". Till Gustav Adolfsdagen den 6 november hade ett stort äretempel rests på Tingsvallen och

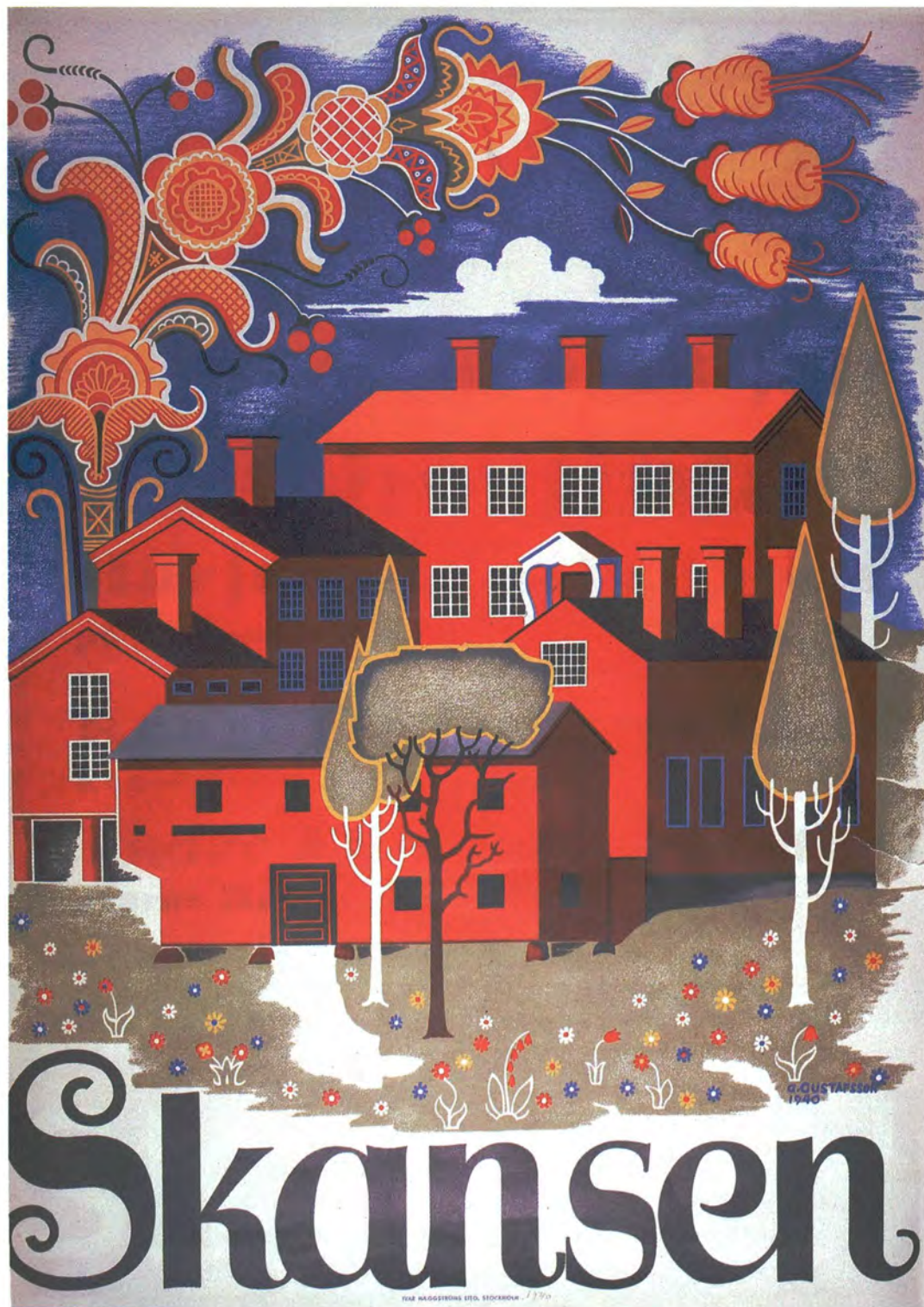

Affisch för valborgsmässofirande på Skansen.

Den norska författarinnan och Nobelpristagaren Sigrid Undset, som kraftfullt verkade mot nazismen, talar på Sollidenscenen på Norges nationaldag 17 maj 1940. Foto Gunnar Lundh.

T.v. Överkommendanten för Stockholms garnison, general Erik Testrup, talar vid Gustav II Adolfs-firandet på Tingsvallen den 6 november 1940. Foto Sandels, MT.

korum hölls för Stockholms garnison. På kvällen hade stockholmsstudenterna sin sedvanliga uppmarsch med tal av docenten Folke Lindberg, som bl.a. framhöll Gustav Adolfsminnet som *ett av vårt folks andliga energikällor*. Även under de följande krigsåren arrangeras en rad fosterländska manifestationer mot bakgrund av kriget.

Skansen fick liksom övriga nöjesanläggningar på Djurgården vidkännas en kraftig publiknedgång under krigsåren, inte minst uteblev naturligtvis de utländska turisterna, för vilka Skansen tidigare varit ett "måste". Därför var det ett ytterst betydelsefullt samarbete som inleddes Valborgsmässoafton 1940, då Thore Ehrlings orkester, landets ledande dansorkester, började spela på Stora dansbanan på nedre Tivoliområdet. Sex kvällar i veckan sommartid ända fram till 1955 skulle detta jazzbetonade storband dra en stor ungdomlig publik till Skansen. Naturligtvis fördömdes detta av många konservativa Skansenälskare och protesterna var många. Kyrkoherden i Oscars församling menar i brev till styresmannen 1941 att *detta danselände icke är värdigt Artur Hazelii skapelse .... att en så förnämlig institution har denna dansbana på sitt program kväll efter kväll, innebär ett mäktigt stöd för denna för ungdomen så fördärvbringande trafik*.⁴

1941 fyllde Skansen 50 år. Jubileet firades med pompa och ståt i närvaro av ett antal medlemmar av kungahuset med kronprinsparet i spetsen. Bland annat uppfördes Hjalmar Gullbergs lyriska svit "Rös-

Motstående sida: Affischen till Delsbogårdens invigning 1940 ritades av Gotthard Gustafsson, intendent på Skansen. Överst i mitten. Affischer från några av landskapsdagarna på Skansen, Härjedalen, signerad Härje Ekman, 1947 och Lappland 1940. Den senare foto Ernst Manker. Nedan. Från den moderna dansbanan på Skansen 1955.

Nordiska museets nämnd sammanträder 1948. Från vänster förste folkskoleinspektör Bror Jonzon, byggmästare Olle Engkvist, nämndens sekreterare Gösta Berg, hovrättsrådet Johan Nordenfalk, hovrättspresident Arthur Lindhagen, Stockholms högskolas rektor Sven Tunberg och nämndens ordförande f. riksantikvarien Sigurd Curman. Närmast kameran ekonomichefen Georg Scherling och styresmannen Andreas Lindblom.

ter från Skansen” med musik av Lars-Erik Larsson och nere i museet uppfördes Verner von Heidenstams ”Ett folk” med musik av Wilhelm Stenhammar. Jubileet initierade bland annat en tidningsdebatt om Skansens behov av mera mark. Borgarrådet Oskar Larsson menade att alla unnade Skansen detta och Fredrik Ström, ordförande i Stockholms stadsfullmäktige, föreslog att hela Södra Djurgården borde läggas under Skansen, bl.a. för att motverka olämplig exploatering. Sigurd Curman, nämndens ordförande, var mera försiktig och menade att förslagen var tilltalande men att någon utvidgning inte var aktuell.

Under krigsåren visades också ett antal utställningar med försvarspolitiskt innehåll på Skansen, till exempel ”Flyg 43” och ”En starkare sjömak – ett starkare folk”, den senare arrangerad av Föreningen Sveriges Flotta.

Det är påfallande hur Skansen under krigsåren etablerade en nationell scen också för musikaliska evenemang. De flesta kända svenska dirigenter och många av våra världssolister uppträdde tillsammans med Stockholms konsertförening som spelade på Solliden-scenen tre dagar i veckan under sommarsäsongen 1940. Flottans musikkår spelade dagligen underhållningsmusik och om kvällarna, som nämnts, Thore Ehrlings orkester. Sven Liljas allsångskvällar, som också radiosändes, var otroligt populära inslag. Det förefaller som om

Skansens huvudentré med de nya landskapsfanorna vid Försvarslänefesten 25 maj 1940.

förklaringen till Skansens framgång var ett resultat av skicklig marknadsföring och populära arrangemang. Här betydde säkerligen inte minst Radiotjänsts utsändningar av Skansenprogram mycket.

Skansens position som nationell festplats betonades på många sätt. Det var nu som landskapsdagarna blev en fastare tradition (den första hölls i samband med Moragårdens invigning 1930). En uppsättning landskapsfanor anskaffades för att markera att hela landet hörde hemma på Skansen, samtidigt som de utgjorde en festlig fasad utanför den nya huvudingången mot Djurgårdsslätten.

När kristiderna så småningom tog slut hårdnade konkurrensen om de stora artisterna och nya former av populärmusik och nöjesliv fick också den så trogna moderna danspubliken att svika Skansen.

Styresmannen och Finlandssaken

Andreas Lindblom, som också var reservofficer, anmälde sig i november 1939 *efter åtskilliga själsstrider*, som han själv uttryckt det, som frivillig till den finska armén. Arbetet i museet verkade meningslöst inför världshändelsernas vidd, ansåg han, och *man längtade efter handling, ej ord*.⁵ Han begärde och erhöll tjänstledighet från styresmannabefattningen. Lindblom hade tänkt sig en tjänstgöring i Finland men efter krigsutbrottet önskade den finska legationen i Stock-

"Folkskolan 100 år" firades med en utställning i Metallhallen 1942.

Nedan fr.v. Trapphallen ovanför den nya rulltrappan inför invigningen 1938; en luftvärnskanon från Bofors på utställningen "En starkare sjömak - ett starkare försvar" och "Svenska pressen 300 år", båda utställningarna i Metallhallen 1944 resp. 1945.

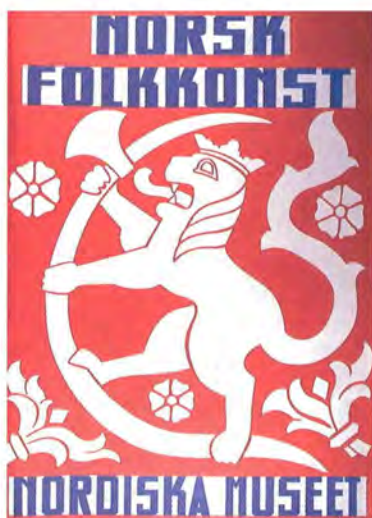
holm att de frivilliga inte skulle införlivas med finska förband. Istället skulle en speciell svensk frivilligkår sättas upp. En frivilligkommitté, Finlandskommittén, med Lindblom som ordförande organiserades med uppgift framförallt att utverka att frivilliga skulle få ingå i de finska förbanden, att skaffa vapen och utrustning ur den svenska arméns förråd samt att organisera en nationalinsamling. Regeringen ansåg att insamlingen borde karakteriseras som "humanitär hjälp" och medlen ställas till den finska regeringens fria förfogande. Insamlingen konstituerades, mycket pengar flöt in och drygt 8.000 frivilliga överskeppades till Finland. Kommittén ombildades i februari 1940 till en förening och Lindblom lämnade då ordförandeskapet och återgick till sin tjänst i museet. Kommittén upplöstes slutgiltigt i juni efter det att Vinterkriget hade slutat med freden i Moskva den 12 mars 1940. Naturligtvis innebar styresmannens långa bortovaro svårigheter för museet.

Kriget är slut

Institutionens starka lojalitet med de hårt prövade grannländerna manifesterades också efter krigets slut. Den 17 maj 1945 öppnade prins Carl i museet utställningen "Norsk folkkonst". Den producerades till stor del av de norska museimän med Harald Hals i spetsen, som i Stockholm funnit en fristad undan den tyska ockupationen.

På Skansen talade samma dag författaren Arnulf Øverland som ända till krigsslutet suttit arresterad av nazisterna. Firandet av Norges nationaldag på Skansen, som börjat så smått under krigsåren, fick framöver tyngd och status och firas fortfarande där.

”Norsk folkkonst” avlöstes av den kanske mest spektakulära utställning som någonsin visats på Nordiska museet, ”Le Théâtre de la Mode”, där den franska modeindustrin genom modedockor i fantasieggande arrangemang för första gången utomlands efter krigsslutet visade vad den förmådde. Bägge dessa utställningar var stora publika framgångar.

Skansens trapphall hade i samarbete med Svenska Slöjdföreningen av arkitekten Åke Huldt 1938 utformats till en lokal för utställningar. Fram till och med 1948 synes Slöjdföreningen i allmänhet ha stått för sommarutställningarna medan museet svarat för utställningarna under andra tider av året.

Metallhallen skänktes efter Metalls jubileumsutställning 1938 till museet som därigenom fick möjlighet att vara värd för stora utställningar på Skansen. 1958 hade hallen tjänat ut och revs. De viktigaste utställningarna där var ”Det tryckta ordet 500 år” (1941) och ”Svenska pressen 300 år” (1945). Här arrangerades också utställningar tillsammans med en mängd organisationer t.ex. Folkskolan, Flygvapnet och Flottan under krigsåren och senare med Statens Järnvägar, Te-

Efter krigsslutet arrangerade Svenska Turistföreningen i samarbete med museerna skolresor till Stockholm. Här en grupp samlad på museets trappa 1945.

Överst t.v. ”Norsk Folkkonst” öppnades den 17 maj 1945, alldeles efter fredsslutet. Utställningens affisch signerad Järnstedt.

Norsk fanborg på Sollidenplatån ”Syttende mai” 1950.

leverket, Kooperativa Förbundet, Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF) och med företag som L.M. Ericsson, Scania Vabis och Separator. För museet som institution etablerades genom dessa många värdefulla kontakter både med statliga verk, organisationer, kooperativa rörelser och storindustrier.

Forskning och skriftställarskap var en väsentlig del av tjänstemännens åligganden vilket avspeglar sig inte minst i museets bokutgivning, som under krigsåren låg på en hög nivå. I Nordiska museets handlingar utkom under perioden 1940–1955 inte mindre än ett 40-tal volymer, bland dessa nio doktorsavhandlingar varav sju författade av museets egna tjänstemän. Vid 1940-talets mitt startade en insamling på Mats Rehnbergs initiativ av "arbetarminnen", vilket resulterade i serien "Svenskt liv och arbete" vars första volym, "Statarminnen" utkom 1946. I den nya vetenskapliga serien *Acta Lapponica* utkom tio digra volymer. "Trettioalets Skansen" utgavs till 50-årsjubileet 1941; den var samtidigt en festskrift till Andreas Lindblom på hans 50-årsdag och gav uttryck för vad han betytt som inspiratör och institutionens ledare. "Gustavianskt" utgavs till Sigurd Wallins 60-årsdag 1942 och markerade hans centrala position som kulturhistoriker.

Fyra stora förvärv – Lusthusporten, Julita, Svindersvik och Cirkus

Under Andreas Lindbloms senare styresmannaperiod mottog Nordiska museet ett par större kulturhistoriska anläggningar, Julita gård och Svindersvik, (se avsn. 13), men också Villa Lusthusporten och Cirkus på Djurgården.

Konsul Hjalmar Wicander hade kort före sin död i februari 1939 testamenterat Villa Lusthusporten vid Lejonslätten till museet. Avsikten var att den skulle användas "för undervisningsändamål", närmast för den undervisning i folklivsforskning som museet bedrev genom den Hallwylska professuren. Något år senare grundades Institutet för folklivsforskning på initiativ av professor Sigurd Erixon och Institutet flyttade successivt in i byggnaden 1941–1943. I ett nyupprättat avtal med Stockholms högskola inleddes mera formellt undervisningen från 1942.

Svindersvik. Teckning i blyerts och krita, signerad 1950 och tillägnad Signhild och Olle Engkvist 1959 av konstnären Einar Forseth.

Julita gård tillträdde definitivt 1944 efter det att löjtnat Arthur Bäckström, som tidigare donerat godset, avlidit 1941. Herrgårdsanläggningen skulle enligt donators bestämmelser visa hur en sörmländsk herrgård fungerade omkring sekelskiftet. Under 1930-talet hade tjänstemän från Nordiska museet tidvis arbetat med museisamlingarna på Julita och Marshall Lagerquist blev efter Bäckströms död den som fick ta itu med upprustningen av hela herrgårdsmiljön.

Genom ingripande av nämndledamoten, byggmästare Olle Engkvist möjliggjordes att Svindersvik, ett sommarnöje från 1740-talet för förmögna stockholmsfamiljer, kunde inköpas och tillföras Nordiska museet och därmed räddas från exploatering.

Cirkus på Djurgården tillföll museet 1955 då museet anonymt erhöll samtliga aktier i AB Cirkus, som disponerade byggnaden. Givaren visade sig vara Olle Engkvist, som inköpt aktierna för att rädda byggnaden undan rivning. Vid skilsmässan 1965 tillföll Cirkus Stiftelsen Skansen.

Äntligen den nya restaurangen

En ny restaurang, ett nytt Solliden, hade planerats i slutet av 1930-talet, men kriget kom emellan. 1946 begärdes nytt byggnadstillstånd som beviljades först i september 1950. Bygget startades rekordsnabbt och Olle Engkvist byggde på löpande räkning. Nya Solliden invigdes i april 1952. Så hade Skansen äntligen fått en året runt-restaurang av hög klass som kunde konkurrera med andra Djurgårdsrestauranger.

Besök på Julita 1942 då Nordiska museet började sin verksamhet där efter Arthur Bäckströms död 1941. Fr.v. Svante Svärdröm, Sigfrid Svensson, Andreas Lindblom, Gösta Berg samt Gösta Selling.

Lill-Skansen öppnade 1955. Kai Curry-Lindahl, chef för Skansens naturhistoriska avdelning, demonstrerar en av anläggningarna för prinsessan Sibylla, kronprins Carl Gustaf och nämndens ordförande hovrättsrådet Johan Nordenfalk.

Arkitekter var Artur von Schmalensee och Adrian Langendal. Många konstnärer var engagerade i inredningsarbetet men huvudattraktionen kom att bli Hilding Linnqvists väldiga stucco-lustro-fresk "Sagan om Sverige" efter ett av museet framtaget program.

Under 1940-talets början genomgick museet en allvarlig kris. En förskingringshistoria inom institutionen tvingade Andreas Lindblom, trots att han själv ej var direkt inblandad, att under två år lämna styresmannaposten. Ingen bland personalen trodde att han skulle återvända som styresman, förtroendet för honom hade gått förlorat, menade man. Posten upprätthölls under dessa år av Sigurd Wallin. Lindblom ägnade tiden åt att författa sin stora "Svensk konsthistoria" i tre band. Han återvände emellertid, trots motståndet från många äldre tjänstemän, till styresmannaposten och hans chefsperiod avslutades bl.a. med en genomgripande renovering av museibyggnaden då ett nytt värmesystem lades in, som gjorde museisalarna behagliga att vistas i, också vintertid (även om föremålen "trivdes" bättre dessförinnan). Museet elektrifierades också i sin helhet. Det återinvigdes den 4 juni 1955 efter att ha varit stängt ett år, med öppnandet av utställningen "Mat och dryck". Denna, som ännu står kvar fastän nu kallad "Dukade bord", kom att bli en av museets mest uppskattade utställningar genom alla tider.

Albert Eskeröd

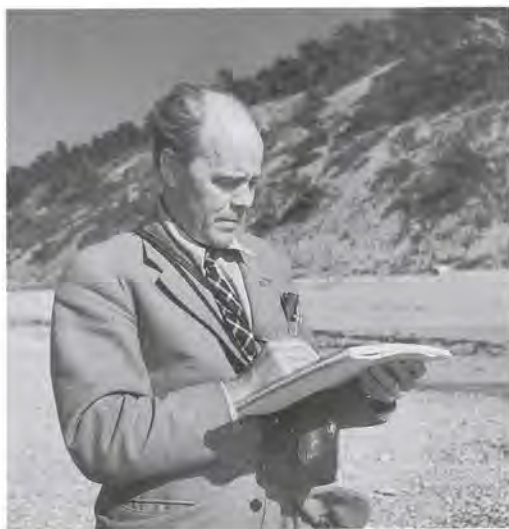
Att se på saker på samma sätt som bönderna själva gjorde var en självklarhet för Albert Eskeröd (1904–1987) både som museiman och forskare. Grunden för detta var hans förankring i den nordskånska landsbygden. Albert Nilsson – först senare tog han namnet Eskeröd efter fäder-

negården i Norra Rörums socken – var bondson och därav kom hans sinne för det praktiska. Han var konstnärligt begåvad vilket framgår av hans arkiverade anteckningsböcker och teckningarna i hans egna publikationer. Efter en gedigen utbildning vid Lunds universitet gjorde han en

framgångsrik utställning i Malmö 1937 och knöts till Nordiska museet året därpå. Där gjorde han sig namnkunnig inom ett par år genom sina starkt funktionalistiskt präglade basutställningar "Jakt" och "Fiske". Hans nästa stora utställning "Årets fester" blev stilbildande på olika håll i

forts. Albert Eskeröd

Albert Eskeröd med skissblocket i hand vid Häftings klint, Gotland.

landet. Att presentera forskningsresultat i utställningsform var en självklarhet för honom. Därom vittnar också den stora utställningen "By, gård och arbete" (1968) och "Svenskt lantbruk under femtusen år" (1969), båda på Nordiska museet.

Även hans forskning tog avstamp i ett funktionalistiskt tänkesätt. Hans tes var att folkets skaparkraft vilar på ett logiskt och rationellt tänkande. Hans briljanta uppsats "Intressedomins och folktradition", som varit kurslitteratur i etnologi i många länder, har genom sina djupa insikter i mänskligt beteende hög aktualitet än idag. I doktorsavhandlingen "Årets

äring" (1947), hans stora livsverk, var huvudsyftet att kritiskt pröva förlegade doktriner. Denna kritiska egenskap som både retade och roade många, behöll han livet ut. Han rörde sig ledigt mellan sin tids etnografiska ämnesfält: materiella, sociala och andliga kulturer. I slutet av sitt forskarliv ställde han maskinkulturen i centrum eftersom dess frammarsch är en tydlig vattendelare i den svenska folkulturens historia. Banbrytare och initiativtagare var Albert Eskeröd i hela sitt liv och mycket aktiv på den internationella scenen. Tanken på ett svenskt lantbruksmuseum med placering på Julita är intimt förknippad med hans namn. Han gjorde också viktiga insatser genom inspelning av etnologisk film.

Albert Eskeröd var under många år en utomordentlig föreläsare i etnologi vid Institutet för folklivsforskning. Som universitetslärare hade han ett syfte: att lägga grunden till ett nytt ämne – landsbygdens sociologi. Under sina många år som inspirerande chef för först Allmogeavdelningen, senare för Avdelningen för näringsliv och samfund, ställde han stora krav på sina medarbetares självständighet och prestationsförmåga.

/MÁTYÁS SZABÓ/

Arvid Bäckström

Arvid Bäckström (1881–1964), museets lärde arkivarie hade redan som skolpojke blivit intresserad av Hazeliuss verksamhet. Från 1914 var han med vissa avbrott anställd vid museet, 1929–1946 som arkivarie. Utbildad civilingenjör hade han en klart humanistisk inriktning och ägnade sin forskning åt arkitektur och konsthantverk, åt Strindberg och herrgårdskultur. Inför sin pensionering formulerade han i en artikel i Nya Dagligt Allehanda sin syn på museets position: *Under tjugosju års tjänst vid Nordiska museet har jag fått följa institutionens utveckling från att vara ett stort museum i Stockholm till att alltmera bli ett slags folkuniversitet av mångsidig betydelse för hela landets kulturella utveckling. En svensk kulturhistoria skulle t.ex. inte kunna skrivas utan hjälp av det mångförgrenade arbete museet de senaste decennierna bedrivit.*⁷

/JONAS BERG,
ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Arvid Bäckström. Foto Olaf Ekberg 1946.

Mats Rehnberg

Mats Rehnberg (1916–1984) var född i Stockholm. Fadern var jurist och avled när Mats var bara fyra år. Modern var en kraftfull bond-dotter från Dalsland som ensam tog ansvaret för att uppföstra sina söner.

Mats Rehnberg började som ung student att arbeta på Skansen – som åsnedrivare påstod han själv! 1937 fick han anställning vid museet för att delta i förstudierna till en undersökning av Gruddbo by på Sollerön, vilken sedermera resulterade i en festskrift till hans lärare i folklivsforskning, Sigurd Erixon. Mats licentiatavhandling handlade om "Säckpipan i Sverige". Senare kom Mats Rehnberg att arbeta vid Etnologiska undersökningen där han främst ägnade sig åt frågelistverksamheten. En av frågelistorna om den relativt nya seden att tända ljus på gravarna blev grunden till hans doktorsavhandling "Ljusen på gravarna och andra ljusseder. Nya traditioner under 1900-talet" (1965). Han innehade också under många år befattningen som sekreterare i museets nämnd.

Arbetet med tvåbandsverket "Arbetaren i helg och söcken" ledde honom in på tanken om en bredare dokumentation av arbetarklassens liv. 1945, i samband med att statarsystemet upphörde, startade han i samarbete med Lantarbetareförbundet en insamling av statarminnen. Året

Mats Rehnberg vid fältarbete i Årsund, Ludgo socken i Södermanland. Foto Ingalill Granlund.

därpå utkom den första volymen i serien "Svenskt liv och arbete" nämligen "Statarminnen". Denna kom att följas av en lång rad "minnen" från olika yrkesgrupper. Insamlingen resulterade under de närmaste femton åren i omkring 35.000 sidor text och ca 4.000 fotografier, ett fullständigt unikt forskningsmaterial som använts av historiker, sociologer och folklivsforskare. Arbetet med denna insamling kom att bli mönsterbildande i flera andra länder.

Samtidigt var Mats Rehnberg djupt

involverad i museets utåtriktade verksamhet och efterträdde 1944 Gunnar Granberg som museilektor och chef för Undervisningsavdelningen. Avdelningens verksamhet passade utmärkt Mats intresse för att på ett populärt sätt sprida kunskap om svensk kulturhistoria i vid mening, både muntligen och genom en omfattande publiceringsverksamhet, både av hans egen hand och via museets förlagsverksamhet, som han förestod. Han tog också på 1950-talet initiativ till och genomförde de första publikundersökningarna i svenska museer.

John Granlund

1959 gick Mats Rehnberg över till televisionen (han hade varit med om de första provsändningarna från Skansen några år tidigare), där han verkade som kulturchef till 1969. Detta år återvände han till Nordiska museet, nu som innehavare av den Hallwylska professuren. Utnämningen sammanföll med studentexplosionen och mycken tid måste han ägna åt administrativa uppgifter för att klara den anstormande skaran av nya studenter. En av hans stora insatser på Institutet var uppbyggnaden av det enorma forskningsbibliotek som han till största delen tiggde ihop. Möjligen hade han svårt att anpassa sig till och intressera sig för de nya teoretiska trenderna inom folklivsforskningen.

Mats hade mycket lätt för att tala, han dominerade sin samtalskrets och han fångade sin publik, vare sig det gällde ett välfyllt auditorium, vid lunchbordet eller i en liten kamrat- och vänkrets. Intet ämne var för litet för en föreläsning, alltid kryddad av vida utblickar i kulturhistorien. Mats älskade diskussionen och framför allt att driva den bland sina unga studenter för vilka han var en stor inspiratör, både i föreläsarstolen och vid postseminariernas mera lättsamma samvaro.

/HANS MEDELIUS/

John Granlund (1901–1982) kom till Nordiska museet 1930. Han var son till en garvare i Herrljunga i Västergötland och hade på 1920-talet verkat vid Västsvenska folkminnesarkivet. Han blev assistent vid Etnologiska undersökningen och så småningom avdelningens chef. 1940 disputerade han vid Stockholms högskola på en oerhört omfattande och systematiskt genomförd föremålsundersökning, "Träkärl i svepteknik", som gjorde honom till docent i folklivsforskning. 1955 efterträdde han Sigurd Erixon som professor i ämnet, en tjänst som han lämnade med pension 1969.

John Granlund var både en mycket lärd man och en nyfiken fältforskare. Nära nog varje sommar drog han och hans livskamrat och ständiga medarbetare, hustrun Ingalill, i fält och genomförde olika sociala och regionala undersökningar. Som ämnesprofessor satte han en ära i att behärska sin disciplins hela encyklopediska bredd och skrev om såväl jordbruk och fiske, arbetsorganisation och föremål, seder och folkfester, som sägner och folkmedicin. Men två arbetsuppgifter framstår som mer omfattande än något annat i John Granlunds författarskap. Den ena är den lärda kommentar han skrev i slutet av 1940-talet till Olaus Magnus nordiska historia, en kommentar som idag räknas som

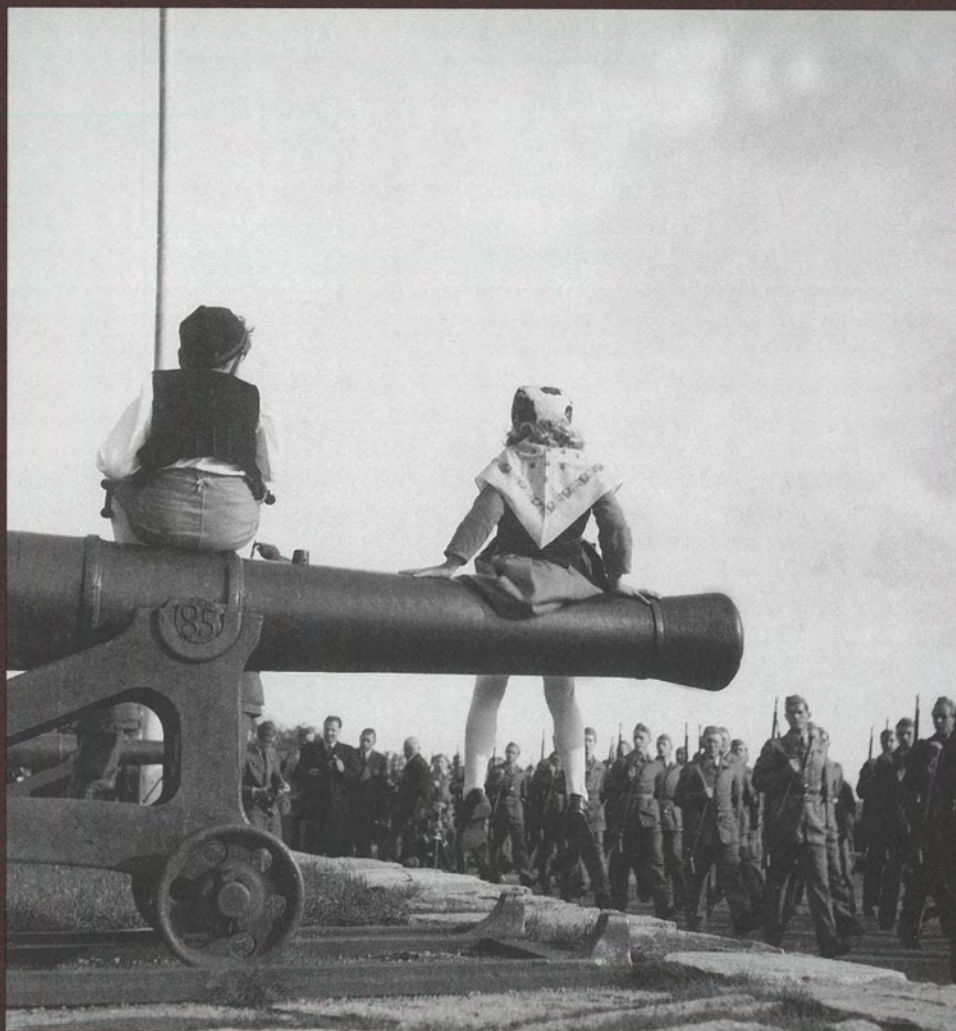
absolut nödvändig för att rätt kunna begagna detta rika men svårtolkade verk från 1500-talet. Det andra är den roll som svensk redaktör för "Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid", som John Granlund åtog sig 1951 och som kom att fylla mycket av hans arbetsdag i nära nog tre decennier, långt efter hans pensionering. I dessa två väl genomförda uppgifter demonstrerade John Granlund en kulturhistorisk lärdom som haft få eller inga motsvarigheter inom den svenska etnologin.

/MATS HELLSPONG/

John Granlund och hans hustru och ständiga medarbetare Ingalill, flankerade av Ola Bannbers och konstnären Adolf Rencke vid Solleröundersökningen 1937.

Skansen som nationell arena

FLAMMA STOLT MOT DUNKLA SKYAR...

UR SVERIGES FLAGGA AV K.G. OSSIANNILSSON

UNDER FRÄMST andra världskriget spelade Skansen en viktig roll som en av alla accepterad nationell samlingsplats. Bland lämningarna av svensk folkkultur och svensk natur samlades olika grupperingar gärna för att hylla fosterlandet, alltifrån nazister till socialdemokrater, om ock med olika mål. Men vägen till att Skansen skulle få denna roll var krokig.

Motstående sida. Den arrangerade idealbilden av Skansen under andra världskriget. Svensk försvarsvilja i hägnet av kulturhistoriska kanoner och folkdräktklädda barn. Från Frivilliga försvarets dag 1940. Barnen är Jonas och Ann-Sofi Berg, barnbarnsbarn till Artur Hazelius. Foto Lennart af Petersens.

Nationaldagen

Skapandet av Nordiska museet och Skansen var, som redan beskrivits, i hög grad en följd av de nationalistiska strävandena under andra hälften av 1800-talet. Ett exempel på detta var att Skansen också kom att bli en mycket aktiv part i skapandet av den svenska nationaldagen.

Det var en nagel i ögat på de nationellt sinnade att Sverige inte hade någon nationaldag. Norge hade sin 17 maj, vilket många svenskar var öppet avundsjuka på. Sverige borde också ha en nationaldag. Men ett problem var vilken dag som skulle kunna fungera som sådan. Nationaldagen sökte den historia som skulle bekräfta behovet av sig självt. Gustav II Adolfs dödsdag var värdig, men november i Sverige är ingen bra månad för stora manifestationer utomhus. Midsommar, med Gustav Vasas intåg i Stockholm, hade många förespråkare, men då fanns risken att folk hellre skulle fira midsommaren än nationen.

Styresmannen Bernhard Salin hissar, i närvaro av kungaparet och medlemmar av den kungliga familjen, den 1 november 1905 den "rena" svenska flaggan efter unionsupplösningen. Skansen med dess svenska kulturhistoria ansågs vara en lämplig plats för detta nationella evenemang.

Flera förespråkade istället Gustav Vasas kröningsdag den 6 juni 1523.

Twisten löstes av Artur Hazelius. Enligt Mats Rehnberg (beskrivet i bl.a. *Ord & Bild* 1943) gick det till så här: På Skansen var vårfesten en stor begivenhet redan från första året, men då vårfesten 1893 inleddes öste regnet ned. Det usla vädret fortsatte och det hela artade sig dåligt. Den 4 juni skulle programenligt vara sista dagen, men för att förbättra läget förlängde Hazelius festen till den 6 juni och utlyste Gustavsdagen som en "nationalfest". Detta kunde dra folk till Skansen, vilket den också gjorde.

Hazelius initiativ lyckades och den 6 juni etablerades som den svenska nationaldagen att företrädesvis firas på Skansen. Några suckade uppgivet, som denne skribent i tidningen *Budkaflen* 1895: *Nationaldagen ha vi inte kommit överens om ännu. Men som doktor Haze-*

lius på Skansen tycks gett sig tusan på att det ska bli den 6 juni, så få vi väl säga som den store Napoleon, när han tog adjö av Karl Johan: Så må våra öden gå i fullbordan.

Första världskriget

Den 6 juni blev ett tillfälle för framförallt de välsituerade i Stockholm att lyssna till och applådera nationalistiska tal. Höjdpunkten för Skansens roll i främjandet av denna borgerligt präglade nationalism inföll i februari 1914. Efter det stora bondetågets defilerings för konungen samlades man på kvällen på Skansen. Bland minnena av just den bondekultur man hyllade höll Sven Hedin ett högtravande tal och hävdade bl.a. behovet av att stärka kungamakten enligt gammal historisk tradition!

Nordiska museets styresman Gustaf Upmark talade inte denna bondetågskväll. Men upplåtelsen av Skansen för detta ändamål låg helt i linje med museiledningens ideologi. I tidskriften Fataburen 1914 presenterades rubriken "Skansens fester" med den nationalistiska pro-

Skansen var en av de platser dit statsbesök fördes. USA:s president Theodore Roosevelt på besök tillsammans med kronprinsen Gustav Adolf och dennes adjutant, löjtnant Hugo Cederschiöld, guidas av styresmannen Bernhard Salin och intendent Nils Keyland. Foto 1910.

Riksantikvariern och arkeologiprofessorn Oscar Montelius var en av de flitigaste fosterländska talarna på Skansen. Observera herrarnas höga hattar – det var för en övervägande aristokratisk och borgerlig publik han talade från Skansen.

gramförklaringen: *Trogen sin från början föresatta uppgift har Skansen genom återupplivande av gamla sedvänjor och bruk vid folkliga årshögtider och märkesdagar samt genom firande av våra historiska minnen sökt väcka och stärka kärleken till fosterlandet.* Nordiska museet och Skansen upplevdes som, och var, en del av sekelskiftets nationella retorik bland främst aristokratin och borgerskapet.

En annan manifestation av museiledningens politiska ställningstaganden var Medborgarfesten den 1 maj. Denna hade anordnats på Skansen som en medveten motvikt till arbetarnas 1 maj på Gärdet. I Dagens Nyheters reportage från festen 1914 påstås framt att *medborgarfesten nu blivit ett lika traditionellt första-majfirande som 'demonstrationen'*. Tidningen konstaterade också att alla *högeragitatoriska yttranden* hälsades med applåder och att festen var sant fosterländsk. Hu-

vudtalaren, författaren och samhällsdebattören Henning von Melsted, sade bl.a. att arbetarledarnas strävan att skapa lyckliga människor genom ett proletärerernas världsförbund bara ledde till villfarelser och att den svenska *arbetarstammen bör inrikta sig på att FÅ något, ej GE, dess möjlighet att bli en världsmakt måste gå genom nationen*. Skansen var en arena för en kamp om det fosterländska.

De politiska och sociala motsättningarna i Sverige kulminerade under 1917. Inte minst var försörjningsläget svårt och hungerdemonstrationer förekom. På 1:a majdemonstrationen samlades 100.000 arbetare på Gärdet, mitt emot Skansen. Hjalmar Branting sade i sitt tal att denna dag var en hedersdag för svenska arbetare och han häcklade borgarnas enfaldiga skräck för *den stora revolutionen*. Men mitt emot Gärdet uttalade samtidigt biskop Danell från Renberget på Skansens vårfest, att större bekymmer än armod och brödbekymmer är dock tvedräkten som hotar vårt folk med undergång. Historikern och journalisten Karl Hildebrand fyllde på från Solliden: *Om blott kärleken till fosterlandet besjälar oss alla, så måste vårt folk komma att gå fram ur nutidens bekymmer mot en bättre och skönare framtid*.

Men de politiska förändringar som följde satte sina spår även på Skansen. Redan 1918 fick Stockholms borgmästare Carl Lindhagen tala på Svenska flaggans dag. Han hade varit en av de ledande inte bara inom socialdemokratin utan även inom dess vänsterfalang. Da-

Affisch för "Svenska dagar" på Skansen kombinerade med Gustav II Adolfs-firande 1915.

Firandet av "stora" svenska kungar var länge ett markant inslag i Skansens programverksamhet. På 1930-talet skedde en ideologisk förändring: Firandet av Karl XII upphörde 1934 medan Gustav II Adolfs-firandet den 6 november avskaffades först efter andra världskriget. Foto 1930.

gens Nyheter konstaterade att Lindhagen *turnerade sitt ämne på ett sätt som stack av mot vad man på dessa dagar var van vid*. Han stod inte för *de senaste årens vapenbrak* och tog inte upp *de stora minnena* utan talade om den *fredliga kulturen, bottnande i jorden*. Men tidningen tyckte att Lindhagens *symbolik var kanske långsökt*. Trots detta skulle socialdemokratin allt mera regelbundet återkomma på Skansen. Från att ha varit en inrikes kamparena om det fosterländska skulle Skansen bli hela Sveriges nationella arena.

Parallellt med firandet av våra krigarkungar fick Arbetarrörelsen under 1930-talet alltmer utrymme på Skansen. Här talar försvarsmministern Per Edvin Sköld vid Försvarslånets dag den 25 maj 1940. Pressfoto H. Svensson.

Motstående sida. Med kulturhistoria och kanoner skall nationen försvaras (jfr vinjettbilden till detta kapitel). Skansenaffisch från 1940-talets början.

Andra världskriget

I föregående kapitel har redan skildrats hur Andreas Lindblom på främst 1930-talet breddade den publika basen för både Nordiska museets och Skansens verksamhet. Museet började dokumentera även arbetarkultur, samarbetet med den fackliga rörelsen ökade, man lät t.o.m. folk dansa efter populärmusik på Skansen.

Inte minst det senare retade de rättrogna. I en artikel i Nya Dagligt Allehanda den 13 juni 1941 frågade man sig om Hazelius inte skulle *fördöma de moderna taskspelarkonster, som uppfördes till allmänhetens förnöjelse, under 'kulturens täckmantel'*. Vad han skulle säga om Skansens *danstempel, där uteslutande modern dans förekommer, kan lätt tänkas. Säkert hade han inte gillat våra dagars målade jazzflickor, med deras gigolos i bjärta halsdukar, där de bleksotiga gravallvarliga jazz fram på högpolerade dansgolv efter 'swing it' i bästa negerstil*.

Men att släppa in även modern populärkultur var en medveten politik från Nordiska museets sida. Lindblom uttryckte denna politik i ett tal på "De inkallades dag" den 7 augusti 1940: *...vår fosterlandskärlek är nu inte bara byggd på minnen från fornstora dar. Den tar lika mycket sikte på dagens och morgondagens Sverige. Här uppe på Skansen, hela landets hembygdsgård och nationalmonument, smälter det gamla och det nya samman i fosterlandskärlekens eld*. Alla, från socialdemokrater till nazister, kom också att acceptera Skansen som en nationell samlingsplats.

Att man även i arbetarrörelsen kunde acceptera tanken på *fosterlandskärlekens eld* berodde bl.a. på att Nordiska museets ledning ändrat formerna för den nationella retoriken. Ett exempel är att kunga-

Försvarsmakten använde Skansen för att föra fram sitt budskap i utställningar och program. Från "Flyg 43", arrangerad av en samarbetsorganisation inom flygvapnet, trafikflyget och flygplansindustrin. Foto Olof Ekberg.

makten inte lyftes fram som nationens symbol på samma sätt som tidigare. Firandet av Karl XII:s död den 30 november togs till exempel bort på Skansen 1934.

Arbetarrörelsen å sin sida hade övergett klasskampen som den viktigaste fokuseringen i sitt historieanvändande. I tidningen Socialdemokraten skrev man redan i en artikel 1927 att det blott var en borgerlig fördom, att arbetarklassen saknade känsla för "det gemensamma kulturarvet" eller ville radera det samhälle som byggts på grundval av detta kulturarv. I ett tal på en socialdemokratisk Skansenfest i augusti 1941 till och med tackade Typografförbundets ordförande Sigvard Cruse särskilt Skansens nuvarande ledning för att den *genom sin strävan att göra Skansen till hela folkets egendom, gjort en svenskmannagärning av stora mått*.

Nazisterna å sin sida såg också Skansen som en symbol i den egna kampen. I tidningen Folksocialisten den 11 januari 1941 skrev man att Skansen ger oss en bild av ett *Sverige som det är väl värt att offra allt för. Och vi skola kämpa den striden som svenskar, till dess att landet är vårt*. Cruse och Folksocialisten menade båda att kunskapen om det svenska kulturarvet skulle leda till rätt politisk ståndpunkt. Fast man hade naturligtvis olika uppfattningar om vilken politisk ståndpunkt som var rätt. Men grundinställningen att kulturarvet är viktigt innebar att man från så skilda håll kunde mötas på Skansen.

Att Skansen nu hade en större publikbas märktes bl.a. på Valborgsmässoaftonen 1939. De 57.832 personerna var förmodligen den dittills största besökssiffran för en dag på Skansen. Och den efterföljande 1 maj hade inte alls samma ideologiska udd som under första världskriget. Den var tvärtom nästan helt inriktad på underhållning: Hovkapellet, Stockholms studentsångarförbund och Flottans musikår spelade och sjöng.

Ytterligare ett sätt att markera sin roll som nationell samlingsplats var att upplåta lokaler och personal till direkt krigsrelaterade utställningar. Ett exempel är hur man i samband med Flygvapnets dag i Skansens utställningshall producerade "Flyg 42", då stridsflygningsdetaljer, hur radiopejling fungerar m.m. visades. Utställningen följdes av "Flyg 43" som arrangerades av en samarbetsorganisation inom flygvapnet, trafikflyget och flygplansindustrin. Utställningarna fick

många besökare. Men det var alltså inte främst Nordiska museet som i utställningsform gav sina kulturhistoriska perspektiv på flyget, det var försvarsmakten som fick propagera för sina perspektiv.

Affisch för Fredsdagarna på Skansen.

På annat ställe i denna bok har beskrivits flera av de evenemang som på 1940-talet blev stora nationella folkfester. En levande idé i många av talen på dessa var att man på kulturhistorisk grund kan finna en nationell folksjäl. Det uttrycktes i tal både av prins Wilhelm, det socialdemokratiska statsrådet Arthur Engberg liksom av Andreas Lindblom. I en artikel i Fataburen 1942 uttrycker Lindblom vad som kan uppfattas som ett credo för ett kulturhistoriskt museum i krigstid: *Ett folk kan styras och ledas antingen genom yttre maktmedel eller i kraften av dess inneboende traditioner, 'by force or by tradition', som en stor engelsk statsman sagt. Just nu erbjuder världen en utomordentlig exempelssamling på hur folken hålls i lydnad genom våld eller tack vare trohet mot egna traditioner. Men om man utgår ifrån att inneboende traditioner utgör en andlig kraftkälla, ett stycke grundmur för folkligt självstyre, då måste slutsatsen också bli att utforskningen och vården av de folkliga traditionerna i och för sig utgör ett verkligt statsintresse.*

Reklam och marknadsföring blev allt viktigare under 1950- och 1960-talen. Från utställningen "Medicinalstyrelsen 300 år", hösten 1963.

Lotten avgör framtiden

EN DAG SKALL VI BLI MUSEALA SOM NU VÅRA FÄDER OCH
STÅ I MONTER OCH VISA HUR VI TOG OSS UT. DÅ LER VÅRA
BARNBARN ÅT DESSA FÖRÅLDRADE KLÄDER SOM VI
ÅT VÅR FARMORS SCHALETT OCH VÅR MORFARS SYRTUT

KAJENNS (CAJ LUNDGREN) POETISKA FRAMTIDSVISION I SVENSKA DAGBLADET 8/6 1957,
PUBLICERAD I SAMBAND MED ÖPPNANDET AV MUSEETS NYA UTSTÄLLNING "FOLKDRÄKTER"

EFTER 26 ÅR fick Nordiska museet och Skansen en ny styresman 1 januari 1956: Gösta Berg. Andreas Lindbloms långvariga chefsskap ersattes av en man som länge varit knuten till museet. Man valde kontinuitet istället för att hämta nya impulser utifrån. Många kommenterade att Artur Hazelius var Gösta Bergs svärfars far. Traditionerna från de glansfulla dagarna levde så att säga vidare. Valet föregicks inte av någon debatt, det var väntat av alla.

Gösta Berg hade varit anställd vid museet sedan 1924 och kallades av Stockholms-Tidningen i samband med utnämningen för ett *vidunder av lärdom*. Han fungerade som nämndens sekreterare sedan många år och hade länge varit Lindbloms närmaste man.

Frågan var vilken utformning verksamheten nu skulle få. Skulle museets och Skansens färdriktning ändras eller skulle arbetet fortlöpa som tidigare?

Samhället förändrades snabbt under 1950-talet och därmed också förväntningarna på Nordiska museet och Skansen. Semestern hade ökat och därmed fritiden och behovet av fritidsaktiviteter. Det växande bilinnehavet gav en större rörlighet. Skolan omorganiserades till enhetsskola med förändrad pedagogisk inriktning. Behovet av folkbildning var stort. Första steget togs mot ett nytt mediasamhälle med utökad sändningstid för radio, utveckling och satsning på reklam och i september 1956 startade TV-sändningarna i Sverige.

Styresmannen Gösta Berg hade ett omfattande kontaktnät med svenska och utländska forskare. Här håller han middagstal vid Nordiska rådets för antropologisk forskning konferens på Solliden 1962.

3000 vill veta allt om SAKER OCH TING

"Saker och ting" sänds i kväll i TV för andra gången (kl. 20.30). Var redaktionen tidigare tveksam har de nu blivit definitivt övertygade: Programmet slog, och det ordentligt!

Närmare 3 000 frågor om ett otal antika föremål har strömmat in. Man vill veta hur gammal "saken" är, vem som har tillverkat den, var den är ifrån och —framför allt — hur mycket den är värd.

Bo Lagercrantz (intendent vid Nordiska museet) är programledare. Han berättar för Aftonbladet, att det kanske vanligaste föremålet är silverskoden. Den är också den tråkigaste. Man kan bara kolla stämpeln och sen är inte mycket mer att tillägga.

— Vad det gäller övriga frågor kan man konstatera dels att möbler och textilier är lite representerade och dels att folk har en massa "mystiska" saker som dom inte vet något om.

— Dom här mystiska grejerna är förstås mest spännande och

kan ge upphov till ett rent dektivarbete. Om detta ska vi avslöja mycket intressant i kväll — men vad, vill jag inte säga nu!

— Vi har också fått förfrågningar om historiska relikier. Vi skulle kunna anordna en utställning av de inskickade sakerna och låta en period från Kina 1 000 år f. Kr till Carl XV hyggligt täckt.

I kvällens program medverkar också bl a en kopparslagare från Östergötland med en intressant kopparbunke och en Hagforsbo som för med sig en märklig glassak.

□ BO LAGERCRANTZ återkommer i kväll med andra omgången av "Saker och ting" i TV (20.30). Mer än 3 000 antågare har skrivit till honom efter premiärsändningen.

Skulle den nye styresmannen kunna svara mot de förväntningar på den utåtriktade och pedagogiska verksamheten som ställdes, när han liksom en stor del av tjänstemännen hade ambitioner och kunskaper inom museets verksamhetsområde? Skulle ekvationen gå ihop?

I samband med att Gösta Berg utsågs till ny styresman tillsattes också en ny "självständig" ekonomidirektör. Museets olika avdelningar hade successivt vuxit i omfattning, inte minst Skansen, och nämnden ansåg att det behövdes en ekonomichef för hela institutio-

forts. sid. 378

TV-programmet "Saker och ting", föregångare till dagens "Antikrundan", med Bo Lagercrantz vid museet som programledare blev en stor succé. Ur Aftonbladet 12 mars 1962.

Ovan. Radio och TV hade stor genomslagskraft. Genom att kanalerna var få fick varje enskilt inslag stor betydelse. Foto Karl Hernried.

T.h. Redan tidigt etablerades kontakt med TV. Vid mikrofonen i det tillfälliga kontrollrummet i bageriet på Skansen sitter redaktör Håkan Unsgaard under sändning av ett televisionsovningsprogram 1954. Foto Åke Grundström.

Gösta Berg

Gösta Berg (1903–1993) var född och uppväxt i Örebro. Hans föräldrar kom från Frändefors i Dalsland. Många somrar tillbringade han på morföräldrarnas gård, där han deltog i arbetslivet men också samlade in bruksföremål för sitt eget museum på vinden hemma i folkskolläraryhemmet. Efter studentexamen från det anrika Karolinska läroverket i Örebro studerade han nordiska språk och religionshistoria i Uppsala, kompletterat med folkminnesforskning i Lund och blev omedelbart efter sin filosofie kandidatexamen 1924 anställd vid Nordiska museet.

Som amanuens arbetade Gösta Berg etnologiskt brett med bl.a. fältforskning rörande folklig byggnadskultur. Uppgiften att ordna upp och katalogisera museets vagnar och körredskap resulterade 1935 i doktorsavhandlingen "Sledges and wheeled vehicles: ethnological studies from the viewpoint of Sweden". Samma år blev han chef för Etnologiska undersökningen och senare utnämnd till sekreterare i museets nämnd. Efter Andreas Lindbloms avgång blev han 1956 – som en självklarhet – styresman och 1959 fick han professors namn. I samband med skilsmässan mellan Nordiska museet och Skansen tog han direktörskapet för Skansen men satt kvar i museets nämnd till 1969.

Gösta Berg och Gunnel Hazelius-Berg i hemmet på Sagaliden, Skansen 1961.

Gösta Bergs egen forsknings- och publiceringsverksamhet omfattar ett imponerande antal sidor i hans bibliografi. Hans forskningsinsatser sträcker sig över stora områden: kulturminnesvård och museiväsen, samfärdsel och transport, jordbruk och boskapsskötsel, skidor, snöskor och skridskor, jakt, fångst och fiske, mat och dryck, hantverk och industri, byggnadsskick och heminredning, personhistoria, samfundsväsen och folksed. Ett av hans favoritämnen var kothållet, där han har behandlat maträtter och måltidsvanor i olika sociala miljöer. Tillsammans med

vännen och kollegan Sigfrid Svensson, sedermera etnologiprofessor i Lund, gav han 1934 ut "Svensk bondekultur" som ingick som kurslitteratur i etnologi under ett kvartssekel.

Gösta Berg blev självfallet invald i många svenska och internationella lärda samfund som Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och Kungl. Gustav Adolfs Akademien, där han var preses i tio år. Han deltog ofta i internationella forskarsymposier, hade en omfattande korrespondens med utländska forskarkollegor och utvecklade tillsam-

forts. nästa sida

Motstående sida.

Överst t.v. Personalen firar den nya folkdräktsutställningen 1957. Längst fram t.v. sittande hantverkarna Elof Carlsson och Tage Johansson. T.h. sittande okänd, därefter rustmästare Nils Nilsson, tapetserare Åke Lindholm och expeditivsvakt Birger Højding.

T.v. "Ur den svenska fattigdomens historia", 1956, blev en stor succé. Utställningen omformades sedan till vandringsutställning, men en bekymrad museiman skrev: *Denna utställning, som icke från början var avsedd att ambulera, har på grund av montagens bräcklighet vållat en del problem vid förflyttningar.*

Nederst t.v. På Skansen fanns flera utställningslokaler. Här inviger kronprins Carl Gustaf "Farfars bil" 1957.

Överst t.h. Signaturen Kajenns (Caj Lundgren) framtidsvision med anledning av den nya folkdräktsutställningen. Svenska Dagbladet 8 juni 1957.

Design och konsthantverk var populära utställningsteman. "Gense 100 år" visades 1956.

nen. Var det för att förstärka styresmannens kansli, eller ville man ha en självständig enhet som skulle lägga starkare ekonomiska synpunkter på verksamheten? Underförstått i motsatsställning till den kulturhistoriska och vetenskapliga verksamheten. Anade någon redan nu de mörka molnen vid horisonten? Eller var det helt enkelt samhällsutvecklingen som krävde större kontroll på den ekonomiska verksamheten?

Möte med publiken

Utställningen är museets viktigaste redskap för att möta publiken. Ett av flera sätt att mäta museets verksamhet och roll är att undersöka utställningsverksamheten. Var den intensiv, samarbetade man med andra, i så fall med vilka, vilka var målgrupperna och var man framgångsrik? Levde man upp till allmänhetens och skolans krav?

I medeltal öppnades ett tiotal nya utställningar per år, med andra ord en intensiv verksamhet. Utställningar arrangerades både på Skansen och i museet. Museets utställningar var ofta mera omfattande och genomarbetade, eftersom det fanns större utställningsyta på museet och fördelningen så att publikkontakt i utställningsform huvudsakligen skedde på museet. På Skansen mötte man publiken i första hand genom de miljöer som fanns och genom programverksamhet av olika slag.

forts. Gösta Berg

mans med sin maka på Sagaliden en stor gästfrihet inte minst gentemot dessa kolleger från andra länder.

Den högreste mannen med sitt tidigt vitnande hår, sitt värdiga sätt och sin vänliga blick var mycket generös med sina kunskaper. Även den yngste amanuens kunde be honom om hjälp med ett forskningsproblem. Han antecknade frågan med sin tämligen

oläsliga handstil och stoppade läppen i bröstfickan. Efter en tid fick man ett svar som ofta stimulerade till fortsatt sökande. Han kunde emellertid vara sträng i sina omdömen när det handlade om bristande vetenskaplig noggrannhet.

När Skansen 1963 skildes från Nordiska museet lade många i den upprörda och besvikna personalen skul-

den på styresmannen. Misstämningen varade några år, men Gösta Berg behöll hela tiden kontakten med Nordiska museet. Han satt på sin bestämda plats i bibliotekets läsesal och gick igenom all nyutkommen litteratur. Så småningom sökte man sig dit, ställde sina frågor och fick åter ta del av hans häpnadsväckande lärdom.

/KERSTI HOLMQUIST/

Erik Andrén

Erik Andrén (1904–1984), av vännerna alltid kallad Kirre, var som forskare en arvtogare till Gustaf Upmark d.y. och Sigurd Wallin. Han anställdes vid museet 1929, arbetade med herrgårds- och stadsundersökningar, var föreståndare för Skansens kulturhistoriska avdelning och slutligen chef för avdelning "Bostadsskick" på museet. Hans avhandling "Skokloster. Ett slottsbygge under stormaktstiden" (1948) var epokgörande. Han deltog i utgivningen av det stora verket "Svenskt silversmide" och har skrivit bl.a. boken "Möbelstilarna" som kommit ut i nio upplagor. Boken "Snickare, schatullmakare och ebenister i Stockholm" (1973) med möbelsnickares stämplat och korta biografier var resultat av decenniernas samlande. Hans mångsidiga föremålskunskap var förenad med en ovanlig insikt om hantverkstekniker. Med sitt lugna kloka omdöme var

Ja, må de leva uti hundra år

Antalet utställningar som uppmärksammande olika företags, organisationers och institutioners jubiléer var stort. Några exempel på sådana jubiléer är Svenska Socialvårdsförbundet 50 år, Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund 50 år, Estlandssvenska föreningen 50 år, Norge 50 år som självständig stat, AB Separator 75 år, C.G. Hallbergs Guldsmeds AB 100 år, Kungliga biblioteket 300 år som nationellt bibliotek och Stockholms Bokbindaresällskap 325 år.

Ibland riktas kritik mot museerna för att de gör så många jubileumsutställningar, men det är ofta ett behov hos både de jubilerande och besökarna att stanna upp och fundera på vad som hänt under 100 år, både ur positiv och negativ synpunkt, även om de negativa kanske inte alltid har en så framträdande roll. – Och vad är inte denna bok?

1950- och 1960-talen var en expansiv period för företag och organisationer och man ville manifesteras sin framgång och visa sina produkter eller föra fram sina idéer. Nordiska museet och Skansen bedömdes som en lämplig arena för detta. Ur museets synpunkt gällde det inte bara att berätta om ett kulturhistoriskt skeende, det handlade också om pengar. Företagen och organisationerna bidrog ekonomiskt till produktionen av utställningarna.

Den egna profilen

Museet var också mån om att visa sina rika och fantastiska samlingar. Kritik riktades då och då mot att alltför mycket låg i magasinen och inte presenterades för allmänheten, för övrigt en kritik som är aktuell även idag. Museet ville dock visa ett tema, ett sammanhang eller en utveckling. Målet var inte att ställa ut så mycket som möjligt, man valde kvalitet före kvantitet. Kläder, textilier, konsthantverk, hantverk och foto var återkommande teman på de mer föremålsbetonade utställningarna. Fyndiga uppslag och enkla men slående arrangemang präglade många av dem.

Men missnöjet pyrde i museet. Utställningsverksamheten ansågs vara alltför splittrad. En middagsbjudning med museets ledning kunde resultera i en jubileumsutställning, oberoende av om den passade ihop med museets profil eller inte. Planeringen var många gånger

mycket kortsiktig. En upprustning av utställningslokalerna behövdes och en förbättrad organisation.

Livrustkammaren var fortfarande kvar i Nordiska museet och det var en nagel i ögat på många att de också ibland ockuperade museets lokal för tillfälliga utställningar i hallvåningen.

Det stora antalet småutställningar gav ett plottrigt intryck för media och museet fick inte den publicitet som motsvarade det nerlagda arbetet. Vernissagerna låg ofta på tider när människor inte var lediga. Behovet av andra yrkeskompetenser än de rent museala framstod klart och 1962 engagerades en konsult i PR-frågor som skulle hjälpa både Skansen och Nordiska museet. Samma år fick personalen också första numret av "Interna meddelanden". Ledningen hade, med påtryckningar underifrån, insett behovet av att förbättra informationsklimatet både utåt och inåt.

Museet på vandring

Två tydliga drag i utställningsverksamheten under den här tiden var dels kontakten med utlandet och dels med landets övriga museer genom vandringsutställningar. De internationella kontakterna hade också präglat tiden före andra världskriget men av tvingande skäl gjort ett uppehåll ett antal år.

Museet producerade nu utställningar direkt för utlandet. Man deltog också som medproducenter i andras utlandssatsningar och tog emot utställningar från utlandet, sammantaget en tydlig internationell profil.

Vandringsutställningar var en uppskattad service från Nordiska museet. Sveriges regionala museiorganisation med bland annat läns-museer var fortfarande under uppbyggnad. Ibland producerades en utställning direkt för visning ute i landet, vanligen omvandlades en utställning som visats på museet för vandring. Någon eller några tjänstemän reste med och hjälpte till med uppsättning och introduktion. Ett ömsesidigt kontaktnät skapades. Det rörde sig i många fall inte om enkla skärmar med några bilder och texter, utan om presentation av skilda teman med ofta unika och värdefulla föremål ur museets samlingar. Som exempel kan nämnas "Svenskt konsthantverk

Museibiträdet P.-O. Wallgren och en medhjälpare lastar vandringsutställningen "Swedish Folk Art" på Skandiatransports bil för vidare färd till frihamnen och USA 1963. I dörroppningen amanuens Skans Torsten Nilsson.

forts. Erik Andrén

han en stabiliserande faktor i museets inre arbete, särskilt i turbulensen kring skilsmässan från Skansen. På bilden Erik Andrén i sitt arbetsrum i museet 1970.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Barn och ungdomar var en viktig målgrupp. Entrén till museet 1959 med den mycket språkkunnige vaktmästaren Harald Nilsson i kassan.

från dess guldålder, rokoko och gustavianskt", som visade något av det allra finaste som museet ägde.

Den ur publik- och pressynpunkt mest framgångsrika utställningen var "Ur den svenska fattigdomens historia" som öppnades 1956. Arbetet leddes av museilektorn Mats Rehnberg och skildrade på ett gripande och fängslande sätt hur vi i Sverige sedan medeltiden tagit hand om fattiga, sjuka och åldringar.

Skolan och folkbildningen

Satsning på skola och folkbildning har en lång tradition vid Nordiska museet. Undervisningsavdelningen hade redan i början av 1930-talet etablerat ett samarbete med Stockholms folkskolor. Vissa årskurser besökte museet och Skansen och fick ta del av för åldersgruppen passande utställningar, ofta med särskilt utformat studiematerial. Stockholms folkskoleledningen bidrog årligen till avlönande av en biträdande museilektor. Det organiserade samarbetet varade ända in mot

slutet av 1980-talet då den centrala skolförvaltningens medel till studiebesök fördelades på de regionala förvaltningarna som själva kunde besluta om användningen av medlen.

Sommartid hade sedan många år genom Stockholms skolreserjänst särskilt skolklasser från övriga landet tagits om hand i museet. Många museimän gjorde sina första trevande erfarenheter som kulturförmedlare då de visade de många skolbarnen, en inte alltid så lätt uppgift när storstadens nöjesliv lockade. Dessa besök upphörde dock successivt under 1960-talets första del genom att familjerna i allt större utsträckning själva började semestra och besöka museer och andra turistattraktioner.

En naturlig kontaktyta mellan studenter och museet fanns via den universitetsutbildning som gavs vid "Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola", på samma sätt som idag.

Folkbildningsarbetet stärktes också genom museets förlagsverksamhet. Varje år gavs böcker ut i skiftande ämnen, ofta med populär-

T.p. Under februari-loven anordnades tävlingar för barn. Trappan framför Gustav Vasa utnyttjades som skrivbord av ivriga tävlingsdeltagare. Foto 1956.

T.b. Museet hade, liksom övriga Stockholms-museer, en särskild överenskommelse med Stockholms stads skolförvaltning om årskursbunden undervisning. Här berättar Ernst-Folke Lindberg för en femte klass om Moragården på Skansen 1954. Foto Åke Grundström.

Gunnel Hazelius-Bergs mycket uppskattade bok "Gardiner och gardinuppsättningar" kom ut i samband med gardinutställningen 1962.

vetenskaplig inriktning. Ibland hade de anknytning till aktuella utställningar, ibland var de helt fristående. I serien "Svenskt liv och arbete", där människor berättade sina minnen och erfarenheter, gavs ungefär en volym ut årligen. Vid sidan av detta publicerades varje år ett par tyngre vetenskapliga verk, ofta akademiska avhandlingar, och traditionella vägledningar till Skansen och museet.

För att förbättra förlagets distribution och bättre nå ut till allmänheten ingick man omkring 1960 ett samarbetsavtal med expeditions- och distributionsfirman Seelig & Co. Samarbetet gav dock inte den bredd och det försäljningsresultat som man hoppats på. Den tidigare policyn att lagerhålla böcker under mycket lång tid fick så småningom ge vika för snabbare omsättning.

Gunnel Hazelius-Berg

Gunnel Hazelius (1905–1997) föddes som postum dotter till Gunnar Hazelius. Artur Hazelius var alltså hennes farfar. Modern, Gina Hazelius, flyttade med sin nyfödda till sitt föräldrahem. Gunnels morfar, major Carl Broman var född 1827, och i detta mycket gammaldags hem växte hon upp – säkert en nyckel till hennes djupa inblick i svensk kulturhistoria. Den teoretiska utbildningen

blev flickskola med utmärkt undervisning i moderna språk. Nordiska museet blev hennes universitet. Hit kom hon 19 år gammal och skolades in av Anna Lewin som varit en av Hazelius amanuenser. Under hennes ledning kom hon in i studiet av dräkt och textil. Under många år verkade hon som registrator, en syssla som ger stor föremålskunskap. 1934 var hon Sigurd Wallins medhjälpare i att skapa museets dräktgalleri. Många andra stora utställningar följde. Hon deltog i arbetet med utställningen "Dukade bord" 1955. Hennes största satsningar var kanske "Vi Stockholmare" (1953) och "Gardiner" (1962). Bland hennes skrifter märks "Gardiner och gardinuppsättningar" (1962) och "Folkdräkter och byggedräkter från hela Sverige" (1979 till-

sammans med Inga Arnö-Berg) samt många uppsatser om dräkt och textil i Fataburen.

Gunnel Hazelius-Berg var en ypperlig talare som kunde fånga stora människoskaror. Det tal hon höll den 1 januari 1973 som inledning till museets 100-årsjubileum lät länge tala om sig och trycktes i en liten skrift.

Hon gifte sig 1929 med kollegan Gösta Berg. När han 1955 blev styresman måste Gunnel lämna sin post som föreståndare för högre ståndssavdelningens dräkter och textilier. Det var sannolikt ett stort offer och museet förlorade en av sina mest hängivna och skickliga medarbetare.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Hög ambition och forskningskompetens

Ambitionerna inom forskning och föremålsinsamling var höga. Man lämnade inte de traditionella arbetssätten och metoderna bakom sig, utan drev dem parallellt med modernare inriktning.

Föremålssamlingarna inom museets traditionella insamlingsområden byggdes på, samtidigt som man inriktade sig på nya fält. Framsynthet präglade många av insamlings- och dokumentationsprojekten. Utställningen "Tradition och nutid" som öppnade 1960 gav impulser till nytänkande. Utgångspunkten var den för besökaren bekanta nutiden och utifrån dagens situation berättades om tidigare förhållanden.

Senare års museidebatt har i hög grad präglats av att museerna måste rädda 1900-talets kulturhistoria som försvinner i samma snabba takt som den traditionella kulturen när industrialismen gjorde sitt intåg. Redan under 1950-talet var man medveten om detta och en stor del av förvärven var aktuella bruksföremål. 1960 samlade man till exempel in över 1.000 förpackningar och lade därmed grunden till museet stora förpackningssamling. På samma sätt tog man 1955 som gåva från BRIO emot företagets mest populära leksaker och spel från detta år. Glatt konstaterades att man kunde *ständigt föra fram traditionen i kontakt med nutiden*.

Samtidigt vidmakthölls kompetensen på traditionella områden. På till exempel silverforskningens fält fortsattes det arbete som skulle resultera i de stora silverstämpelböckerna som idag är ovärderliga för kunskapen om svenskt silversmide.

Det var ett outtalat krav att akademikerna både i tjänsten och på fritiden skulle ägna sig åt forskning och kunskapsinhämtning.

Museet ville inte bara dokumentera äldre tider utan även samtiden. 1960 prästvigdes den första kvinnan, Margit Sahlin, och museet förvärvade omgående modellen till den första kvinnliga prästdräkten från modekonstnären Rune Ullhammar. Ur den senares skissbok resp. från Pressens bild.

Museet hade en överenskommelse med leksakstillverkaren BRIO om leverans av nya leksaker till museets samlingar.

I Bruksvallarna i Härjedalen bedrevs fältarbeten under flera perioder. Här står bufärds-
lasset färdigt på gårdsplanen. Foto A.-M.
Nylén 1974.

Av Nordiska museets och Skansens Vänner har museet genom åren fått många värdefulla gåvor, bl.a. delar av den Grillska vapenservisen, beställd från Kina genom "Svenska Ost-Indiska Compagniet" på 1740-talet.

Allmoge och högrestånd

Styrkan i museets insamling var sedan lång tid tillbaka att man inte bara samlade föremål som objekt, man satte också in dem i en kontext. Fotografier samlades in, fältundersökningar genomfördes med uppmätningar, intervjuer etc.

Insamling, dokumentation och forskning bedrevs vid Allmogeavdelningen, Lapska avdelningen, Högreståndsavdelningen och Etnologiska undersökningen, en uppdelning som började kännas otidsenlig när man ville fänga den egna tiden. Tillhörde en burk med vit oljefärg från Nordsjö Färg allmogeavdelningen eller högreståndsavdelningen?

Under Anna-Maja Nyléns ledning utvecklades metoderna inom den Etnologiska undersökningen. Kontakten med Ortsmeddelarna, dvs. de som ute i landet besvarade museets frågelistor kring aktuella ämnen och frågeställningar, intensifierades. 1962 inbjöd museet till en nordisk konferens kring dessa frågor med Anna-Maja Nylén som drivande kraft. Bland annat höll hon då ett anförande: "Hur ska vi fortsätta?"

Anna-Maja Nylén

Anna-Maja Nylén (1912–1976) var en energisk person, initiativrik och konstnärlig. När hon började på Nordiska museet i november 1937 var hon nybliven licentiat i konsthistoria på en avhandling om medeltida bokmåleri. Viss inblick i arkeologi hade hon skaffat långt tidigare genom att hon på somrarna deltagit i utgrävningar. Väl installerad på museets allmogevärdning blev det etnologin som hon helhjärtat gick in för. På ett tidigt stadium fick hon ta hand om

museets folkdräktssamling med Gunnel Hazelius-Berg som kunnig och uppskattad handledare.

Anna-Maja Nylén disputerade 1947 med avhandlingen "Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker". Den följdes ett par år senare av "Folkdräkter", 1971 utgiven i en omarbetad och utökad upplaga som blev en bestseller. Också "Varför klär vi oss" (1962) blev en framgång. På ett lättsamt sätt gav den bredd och djup åt dräktforskningen. Men den mest spridda av alla hennes böcker är och förblir "Hemslöjd" (1969) som kommit ut i flera upplagor, även i engelsk och japansk översättning.

Av de utställningar som Anna-Maja Nylén svarade för – det hann bli många – är två särskilt intressanta: "Folkdräkter" (1957) där dräkterna för första gången samlades under ett tak och grupperades dels efter sina funktioner, dels landskapsvis. En ny typ av huvuden i papper maché lanserades: neutrala, tidlösa, för att inte dra uppmärksamheten från dräkterna. "Tradition och nutid" (1960) bjöd på nya pedagogiska grepp med utgångspunkt i moderna föremål, sida vid sida med gamla, som ett motto till var och en att iakta även "självlara" ting i vår vardag. Som chef för Etnologiska undersökningen åren 1961–1965 fick hon möjlighet att även där tillämpa nya tänkesätt.

Anna-Maja Nylén var en efterfrågad och fängslande föreläsare, bland annat för etnologistudenterna vid Uppsala universitet, där hon blev docent 1957, dessutom för hemslöjdsföreningar i olika landsändar. För Gustav Adolfs Akademien – som hon 1973 blev invald i som arbetande ledamot – höll hon en uppmärksam föreläsning med titeln "En fjällby möter nutiden", om Bruksvallarna i Härjedalen och den genomgripande undersökning som hon inledde på 1950-talet och som i etapper sysselsatte både henne själv och många av hennes kolleger på museet.

Utmärkande för Anna-Maja Nylén var hennes mångsidighet, inte bara som forskare. Hon var textilavdelningens chef från 1965 och som sådan framsynt, klar och generös. Praktiska ärenden hade hon tagit itu med redan som relativt ny i museet och det fortsatte hon med genom åren. Det kunde gälla magasinerna – till exempel centralmagasinet på Julita, föremålsvård, arbetsmiljö eller fackliga frågor – med andra ord problem med plats för meningsmot-sättningar. I sådana situationer var hon mycket tydlig i sina uttalanden och kunde ibland uppfattas som stridbar. Men ingen kunde ifrågasätta hennes osjälviska lojalitet mot den institution hon tjänade.

/INGA WINTZELL/

Anna-Maja Nylén i arbete med utställningen Folkdräkter 1957. Foto Herman Renninger, Svenska Dagbladet.

Folkets hus, apberg och slott

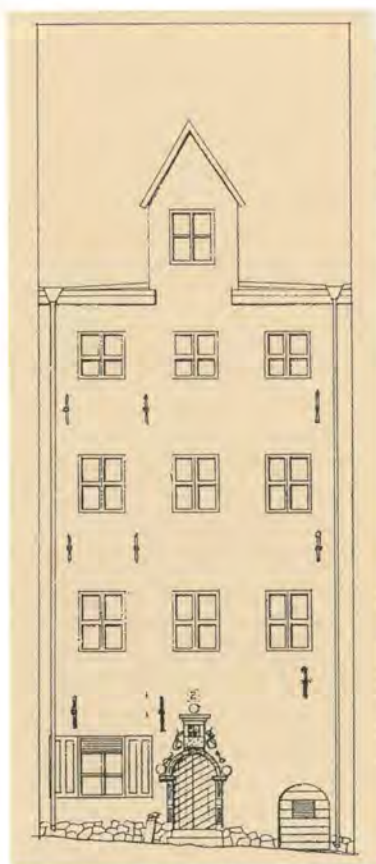
Nordiska museet och Skansen ägde ett betydande byggnadsbestånd. Den kulturhistoriska avdelningen och byggnadsavdelningen på Skansen hade ett ständigt pågående arbete med att lägga om tak, underhålla fönster, laga gärdesgårdar och liknande. Kraven på serveringslokalernas standard ökade liksom behovet av utrymme för djuren. Man förbättrade och renoverade. Nytt apberg och nytt elefanthus uppfördes till stora kostnader.

Det fanns en medveten strävan att komplettera "Bonde-Skansen" med "Industri-Skansen", nya planer diskuterades, man flyttade och inredde en bleck- och plåtslagarverkstad och ett posthus. Man köpte in och uppförde en skola och ett Folkets hus. Denna utveckling och breddning av miljöerna på Skansen krävde stora resurser i förberedelser, dokumentation, uppförande och möblering. Det var en investering för framtiden, men det krävdes pengar.

Museet fick flera värdefulla donationer under den här perioden. Liksom tidigare skänkte privatpersoner och ibland även företag föremål av skilda slag till museet. De ekonomiskt dyrbara föremålen var naturligtvis viktiga, men museet påpekade särskilt att gåvor av ringa ekonomiskt värde, "vardagsföremål", var viktiga för att skildra vårt liv och arbete.

Företag och organisationer bidrog med medel till bland annat underhåll av byggnader, till dokumentationer och programverksamhet. Man hade med andra ord en utvecklad sponsorsverksamhet.

Testamentariska gåvor förekom också. En privatperson, fröken Jenny Maria Dahlqvist skänkte till exempel 120.000 kr till museet, en betydande summa vid den tiden, och apotekare Ivar Röing donerade fastigheten Dalen i Österåkers kommun. Nygränd 2 i Gamla stan skänktes av byggmästare Olle Engkvist för att man som fastighetsägare skulle kunna bidra till att rädda Gamla stan från rivning eller hård exploatering. Idag, då det omedelbara hotet mot Gamla stan är undanröjt, har fastigheten sålts till Stockholms snickaremästareförening. Även Dalen har sålts tillbaka till familjen Röing och pengarna fonderats för vård av museets byggnadsbestånd.

Nygränd 2 i Gamla stan skänktes till Nordiska museet av byggmästare Olle Engkvist. Huset uppmättes av Bertil Wetter 1971.

Kulturminnesvårdande befogenheter

I sitt avskedstal 1955 sade styresmannen Andreas Lindblom att verksamheten varit framgångsrik under hans 26 år som styresman, men att stora svårigheter kvarstod. En punkt gällde att Nordiska museet borde, som han uttryckte det, vara med i en *effektiv roll* i den statliga byggnadsvården och inte *som nu bara i egenskap av ständigt konsult, utan med verkliga kulturminnesvårdande befogenheter*.

Nordiska museet hade en lång tradition av byggnadsinventeringar och landsomfattande dokumentationer genomförda av föregångsmän som Sigurd Erixon och Sigurd Wallin. Detta hade resulterat i ett stort kunnande och ett omfattande arkivmaterial: uppmätningar, intervjuer och bildsamlingar.

Under 1950- och början av 1960-talen fortsatte verksamheten, dels genom samarbetsprojekt med andra, t.ex. med länsmuseerna, dels ge-

Bredden på museets undersökningar var stor. Här besöker fil.dr Torsten Lenk och intendent Sigurd Wallin friherre Karl von Essen på Säbylund i Närke i samband med den s.k. herrgårdsundersökningen.

Ernst Manker vid fältundersökning i Udtja skogslappby i Jokkmokks och Arvidsjaurs socknar. Foto Bo Sommarström 1960.

Erik Lindstein

Erik Lindstein (1903–1997) är en av de många som ägnat hela sitt arbetsliv åt Nordiska museet. Han var tre år då hans far blev vaktmästare vid museet med bostad i museibyggnadens södra absid. Där växte han och hans tre syskon upp. Vid 20 års ålder anställdes han själv som vaktmästare vid museet. Som dess uppsyningsman bodde han fram till pensioneringen i den våning i museet där han bott som barn. Erik Lindstein var en rakryggad man i ordets alla bemärkelser, alltid tjänstvillig, otroligt korrekt, knappordig och med en stark integritet.

Erik Lindstein i Skansenmiljö inför fotografering för en serie vykort med folkdräktsmotiv. Foto från 1920-talets senare del.

nom egna dokumentationsprojekt. Man undersökte städer och stadsdelar, herrgårdar och byar, samiska boplatser, småindustri och traditioner. Stor vikt fästes inte bara vid exteriörer och planlösningar, utan även vid interiörer och människans roll. Anledningarna till dokumentationerna kunde vara att ett hus skulle rivas eller en väg dras fram. Vattenregleringarna i övre Norrland kom också att förändra landskapet. Lika ofta var orsaken ett vetenskapligt intresse för ett område eller en anläggning. Museet deltog också i förarbetena till en ny lag om byggnadsminnen och besvarade årligen ett stort antal remisser i dessa frågor.

Trots detta lyckades man inte finna en plattform i det snabbt expanderande kulturminnesvårdande arbetet. Riksantikvarieämbetet fick det formella ansvaret och Nordiska museet fick ibland vara med i utkanten *som den eviga konsulten*, som Andreas Lindblom hade uttryckt det, men utan verkliga befogenheter och ansvar.

Varför blev utvecklingen så negativ för Nordiska museet, trots de goda förutsättningarna? Skälen är säkert många. Ett var en allt mera omfattande decentralisering och därmed länsmuseernas expansion. Museets stora landsomfattande kontaktnät började brytas sönder och de tidigare kontakterna med hembygdsföreningarna och hembygdsrörelsen försvagades kraftigt. Museet saknade kanske också starka ledare med förmåga att hävda sin roll inom dokumentations- och inventeringsarbetet.

En annan orsak är den juridiska aspekten. Riksantikvarieämbetet var en myndighet, medan Nordiska museet var en stiftelse, om än med statligt bidrag. I många situationer behövdes en tydlig motpart och där hade Riksantikvarieämbetet en fördel genom sin klara juridiska status i diskussioner kring mark och bebyggelse. Riksantikvarieämbetet var kanske heller inte intresserat av samarbete eller rentav konkurrens? Man ville själva skapa en tydlig profil och befästa sin ställning.

Margareta Biörnstad, förra riksantikvarien, har också framfört synpunkten att museet inte insåg konsekvenserna av den pågående centraliseringen och därmed behovet av att ändra inriktning på verksamhetens centrala funktioner och verka som ett centralmuseum. Rädslan för att förlora sin självständiga ställning, till exempel att själv

besluta vilken dokumentationsverksamhet man ville bedriva och inte rätta sig efter andra, kan också ha påverkat situationen.

Lantbruksmuseum

1900-talet innebar en stor inflyttning till städerna, men fortfarande var jordbruket en av huvudnäringarna. Museet samlade aktivt kring detta fält, men trots lantbrukets stora betydelse fanns inget verkligt rikstäckande lantbruksmuseum i Sverige.

Däremot fanns Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens museum på Experimentalfältet vid Frescati utanför Stockholm. Museet och akademien hade tillsammans alltsedan 1938 gjort ett antal utredningar för att främja tillkomsten av ett modernt museum kring landsbygdens näringsliv. 1952 presenterade man tre alternativa förslag till lantbruksmuseum, dock utan framgång.

Parallellt med detta samarbetade institutionerna i andra frågor. 1959 nyuppställdes delar av akademiens museum av Albert Eskeröd, avdelningschef vid Nordiska museet, och under de närmaste åren svarade museets undervisningsavdelning för undervisningen vid detta museum i Frescati.

Frågan om ett nytt lantbruksmuseum blev åter aktuell 1963. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien måste utrymma sina lokaler i Frescati med anledning av byggandet av Stockholms universitet. Vad skulle nu ske med samlingarna och tankarna på ett nytt, modernt lantbruksmuseum? I avvaktan på beslut packades samlingarna ner. En tjänsteman påpekade syrligt att något lantbruksmuseum får vi inte, men däremot ett nytt Vasamuseum, trots Vasaskeppets ringa betydelse för landet och dess utveckling i jämförelse med jordbruket.

Hemmet för trångt

Nordiska museet skulle, enligt gällande stadgar, *vara ett hem för minnen ur det svenska folkets liv*. Dessutom skulle det ha som särskild uppgift att genom vetenskaplig forskning och folklig undervisning vidga kännedomen om den svenska odlingens historia.

Insamlandet hade nu pågått i mer än 75 år och nya insamlingsom-

Interiör från Nordiska museets centralmagasin på Julita 1986 med delar av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens samlingar.

Modeller från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens samlingar: plog från Överums bruk och hästräfsan "Champion".

lossnade. En ständigt återkommande fråga för museiledningen var därför hur lokalfrågan skulle lösas.

Expansion på Djurgården

1956 stod det klart att marinen som sedan länge disponerat Galärvarvet, granne med museet och med den så kallade Torpedbåtshallen, skulle lämna detta område inom en 10-årsperiod. Museet ville då bygga nya lokaler inom området, gärna i samarbete med sin "hyresgäst" Livrustkammaren, som också behövde mer utrymme. Kontakter togs med olika beslutsfattare. Museet hade för övrigt långt tidigare visat intresse för området.

1960 avsändes ytterligare en skrivelse till berörda myndigheter där museet konkretiserade och minskade sina behov till att gälla enbart Torpedbåtshallen. Lokalbehovet bedömdes till 3.300 kvm för att inrymma arkiv, bibliotek, konservering och foto med flera arbetslokaler. Detta skulle kunna inrymmas i Torpedbåtshallen genom entre-solering.

Någon konkret förståelse för museets önskemål och behov av

T.p. Behovet av förbättrade utrymmen för vård och konservering var stort. Amanuens Elisabet Stavenow samt textilkonservatorerna Marie Louise Wulfrona-Dagel och Birgitta Carlson tvättar en gobeläng i plaskdammen på Skansen 1956.

T.b. Chefen för biblioteket Sam Owen Jansson i sitt arbetsrum. Foto Märta Claréus 1970.

Bengt Bengtsson

Bengt Bengtsson väljer tillsammans med Vera Diurson, Hemmens forskningsinstitut, keramik inför en utställning på Skansen. Foto från mitten av 1950-talet.

Bengt Bengtsson (1910–1981) var boktryckarson från Karlshamn och anställdes vid Nordiska museet 1938 men hade redan dessförinnan biträtt vid ordnandet av bokhantverkshuset och apoteket på Skansen. Han specialiserade sig på bokhantverk och gav ut ett flertal skrifter om tryckteknik, bokband m.m. 1956 disputerade han på avhandlingen "Stilgjuteri före år 1700". På Skansen ledde han uppsättandet av den Möllensborgska guldsmedsverkstaden som stod färdig 1940 och bygget av succéutställningen "Den svenska pressen 300 år" 1945.

Bengt Bengtsson styrka var hans både teoretiska och praktiska kännedom om hantverkstekniker. Hans andra stora kunskapsområde var guld- och

lokaler i närheten av huvudbyggnaden visades inte från statsmakternas sida. Museet lyckades inte motivera sina krav tillräckligt starkt och några lokaler i Galärvarvsområdet fick man inte.

Tanken på och arbetet för ett annex fanns kvar inom museet. 1993 fick man en dellösning för framförallt kansli, arkiv och foto i kvarteret Garnisonen. Magasin för omkring hälften av föremålssamlingarna byggdes i slutet av 1970-talet på Julita gård i Södermanland, 17 mil från Stockholm.

Nordiska museet vann inte framgång för sina strävanden. Istället byggdes på Galärvarvsområdet det nya Vasamuseet och senare sålde Stockholms stad en av de större kvarvarande byggnaderna till barnaktivitetshuset Junibacken.

Symbios eller utsugning?

Avslutningen på Gösta Bergs styresmannaperiod blev dramatisk och för många också traumatisk.

Nordiska museet och Skansen hade varit en gemensam institution alltsedan Skansens grundande. Skansen hade varit arenan för mycket av den utåtriktade kulturhistoriska verksamheten i enlighet med Hazelius idéer. Husen och gårdarna med sina interiörer gav besökarna möjlighet att stiga in i en annan tid. Djur och natur kompletterade bilden av ett Sverige i koncentrat.

På museet satsades på föremålsinsamling, inventeringar och dokumentation, forskning, service till institutioner och enskilda och uppbyggnad av arkiv och bibliotek. Museets arbete gav underlag för den kulturhistoriska verksamheten på Skansen. Ett givande och tagande för båda parter.

På Skansen fanns även annan verksamhet: restauranger och serveringar, underhållning och programverksamhet av skiftande slag, förutom den som rörde den kulturhistoriska delen och djuren.

Skansen hade utan tvekan större inkomster än Nordiska museet. Besöksiffrorna var högre och gav därför större intäkter. Serveringar och annat bidrog. Inkomster från Skansen överfördes till Nordiska museet. Från Nordiska museet överfördes kunskap och föremål. Transfereringar av skilda slag skedde i båda riktningar.

Ekonomin framstår under de här åren inte som anmärkningsvärt dålig. Vare sig i de långa och omfattande årsberättelserna, som trycktes i årsboken Fataburen, eller i Nämndens protokoll kan man utläsa några speciella svårigheter. Omkring 1960 började framförallt löne- och pensionskostnaderna att stiga och stiftelsens lån fick ökas, men först 1961 smyger det sig in i redogörelsen att för en enskild stiftelse med begränsat antal anställda och ”mycket besvärande lönekostnader” kan det vara svårt att uppfylla den ålagda uppgiften enligt stadgarna. Hur allvarlig situationen var framgick dock inte.

Chockad personal

Chocken blev stor när styresmannen vid en personalinformation på Skansen den 13 mars 1963 informerade om det förslag till avtal som staten förhandlat fram med Nordiska museets och Skansens nämnd och som innebar att klyva institutionen i två delar: Skansen och Nordiska museet.

Avtalet innebar i grova drag att Nordiska museet skulle behålla alla samlingar och anläggningarna utanför Stockholm, som Julita gård, Tyresö slott med flera och att staten skulle ta ett större ekonomiskt ansvar för museets verksamhet. Skansen med Novilla och Cirkus skulle avskiljas och bli en självständig stiftelse med egen styrelse. Staten skulle utse ordförande och en ledamot. Stockholms stad skulle påta sig ett större ansvar än tidigare genom att utse tre ledamöter. (Staten och kommunen skulle också skjuta till medel för att lösa den akuta ekonomiska situationen.) Nordiska museet skulle utse två ledamöter i Skansens ledning. De samlingar som fanns utställda i husen och gårdarna, omkring 15.000–20.000 föremål, skulle även i fortsättningen ägas av Nordiska museet men deponeras på Skansen.

Personalen på de båda delarna av institutionen var fullständigt oförberedd på att efter drygt 70 år med ett enda penndrag skiljas åt. Att en viss omorganisation diskuterades visste man, men inte detta dråpslag!

Arbetet med det nya avtalet hade gått snabbt. I slutet av juni 1962 hade nämndens ordförande, hovrättsrådet och industriledaren Johan Nordenfalk, styresmannen Gösta Berg och ekonomidirektören Karl-

forts. Bengt Bengtsson

silversmide. Hans bidrag i ”Svenskt silversmide III” (1945) om äldre guldsmedsteknik är epokgörande. 1961 kallades han till chef för Kulturen i Lund men fortsatte sina goda kontakter med Nordiska museet. Han gav intryck av att ha all tid i världen, kunde prata bort timmar, men arbetade oerhört snabbt. På det han skrev ställde han höga krav på vetenskaplig stringens. Hans mänskliga värme, bullrande skratt och roliga historier gjorde honom till en medelpunkt i kamratkretsen och primus motor i de ofta förekommande personalfesterna.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Motstående sida. Vid omröstningen i andra kammaren om förslaget att skilja Nordiska museet och Skansen åt, blev resultatet 106 för och 106 emot. Frågan avgjordes då genom lottning och beslutet blev att Skansen och Nordiska museet skulle gå skilda vägar.

Överst. Herr Hansson som skulle ha röstat emot skilsmässan missade voteringen. Han drack kaffe och hörde inte voteringsklockan. Det jämnades dock ut av att herr Cassel, som skulle ha röstat för skilsmässan, inte heller hörde klockan under den förhandling han satt i. Herr Lassinantti skulle ha röstat emot skilsmässan, men hans flygplan tvingades gå ner i Sundsvall på grund av dimma. Om alla riksdagsmän deltagit i omröstningen hade skilsmässan inte genomförts. Skämtteckning i Sydsvenska Dagbladet den 30 maj 1963.

Erik Nygren uppvaktar ecklesiastikdepartementet för att diskutera den prekära ekonomiska situationen. Man hade blivit varse att resultatet utfallit sämre än väntat. Redan i juli fick statskontoret i uppdrag att göra en utredning under statssekreterare Hans Löwbeers ledning. Under hösten drevs frågan effektivt från statskontorets sida och nämnden fick inte gehör för sina förslag till alternativa lösningar utan skilsmässa var det som gällde. Diskussionerna skedde under fullständig sekretess.

Förslaget utlöste en febril verksamhet bland personalen, när den första förslamningen släppt. Bland dem som mest aktivt verkade mot en skilsmässa var Anna-Maja Nylén, då förste intendent vid Etnologiska undersökningen och ordförande i museets tjänstemannaförening samt intendenten vid högre ståndsavdelningen, Christian Axel-Nilsson. Särskilt Anna-Maja Nylén bedrev en aktiv lobbyverksamhet bland politiker och opinionsbildare.

I pressen skrevs åtskilliga spaltmeter i frågan. Protestmöten mot förslaget anordnades inom museimannakåren. Personalen delades snart upp i de som var emot en delning och den minoritet som såg fördelar med den.

Oron och ilskan mot förslaget gällde många olika frågor och aspekter. En var att Skansen och Nordiska museet var en från grunden funktionell enhet, vida berömd och efterbildad i hela världen på grund av just den fruktbara kombinationen av museum och friluftsmuseum, människa och natur, kulturell utveckling och geografiska förutsättningar. Oron för att Skansen skulle bli en ren nöjespark i Stockholms stads regi var stor. Det talades om att chefen skulle bli "tivolidirektör" med fler apor och krokodiler och mera tingeltangel och att den museala verksamheten skulle förflackas. Farhågor fanns för att det samarbete mellan institutionerna som föreslogs i avtalet inte skulle fungera i praktiken. Avtalet innebar att museet skulle kostnadsfritt ge service till Skansen, men ville museet ha hjälp från Skansen fick man betala för det.

Att ekonomin var urusel var alla eniga om, men flera menade att den inte förbättrades genom en skilsmässa. Problemen borde kunna lösas inom den nuvarande organisationen. De som utarbetat förslaget hade mycket goda ekonomiska kunskaper men minimala museala.

Lotten avgör

Frågan om Skansens och Nordiska museets framtid avgjordes i riksdagen den 29 maj 1963. Stockholms stad hade för sin del redan godkänt uppgörelsen. I första kammaren röstade 84 för förslaget och 60 emot, med andra ord blev det ett ja till skilsmässan.

I andra kammaren var situationen osäker. Åsikterna följde inte partigränserna utan mera riksintresse mot lokalt intresse, hela landets historia mot Stockholms. Kammaren var enig om att Nordiska museet var en riksangelägenhet och att staten därför borde ta ett större ansvar än tidigare för verksamheten. Den delen av propositionen stöddes. När det gällde Skansen hävdade flera ledamöter att denna institution också var ett riksintresse och att ansvaret därför var statens

Då Skansenfrågan kaffesumpades

Intendenterna vid Nordiska museet ger misstroendevotum till styresman

SKANSENS SKILSMÄSSA KRITISERAS AV MUSEIMÄN

En stark opinion bland de svenska museimännen ser med oro på de förluster som skilsmässan mellan Skansen och Nordiska museet kan få för Skansens framtida utveckling. Man bedömer att Skansens huvuduppgift, att vara ett friluftsmuseum, skall glömmas bort och att Skansen skall förvandlas till ett utställnings- eller folktopp. No-
ska museet styresman 1909-1950, professor Andreas Lindholm, kommenterar kortfattat: — Det är en dödlig utveckling som drar ett stort streck över Artur Hazelius gärning.

— Från museet synpunkt är det en katastrof, säger han. — Den som har varit verksam i Skansen har varit verksam i ett av de viktigaste museerna i Norden. Den som har varit verksam i Skansen har varit verksam i ett av de viktigaste museerna i Norden. Den som har varit verksam i Skansen har varit verksam i ett av de viktigaste museerna i Norden.

— Nu kommer det för hela skansen att bli källare och skildrad. Den som kräver omkring — men som stuger som förtäta de stugor som glömmas bort. Med stor möda, man glömmas bort. Med stor möda, man glömmas bort. Med stor möda, man glömmas bort.

— Men jag kan försäkra att museimännen inte kommer att vara överens om att en museimäns blir chef för Skansen.

och inte stadens. Det var landsbygdens gårdar som utgjorde Skansen och därmed hela landets kultur. Många delade också de tidigare nämnda farhågorna för utvecklingen av institutionerna om de skildes åt. Man såg Nordiska museet och Skansen som en helhet som stödde och kompletterade varandra. Andra ansåg det enda rätta vara att dela på dem och därmed befria Skansen från uppgiften att vara mjölkko åt Nordiska museet.

Efter en lång debatt blev det omröstning i andra kammaren. Sifferorna blev 106 mot 106 och lotten blev utslagsgivare. En ja- och en nejsedel lades i rösturnan och den som drogs var jalotten! Riksdagens beslut blev att Nordiska museet och Skansen skulle skiljas åt från och med den 1 juli 1963.

Skilsmässan ett faktum

Den nya organisationen trädde således i kraft den 1 juli, bara några veckor efter riksdagens beslut.

Bestörtningen var stor inom institutionen. Många hade nog hoppats och trott på en mindre dramatisk lösning, men så skedde inte. Beslutet skadade verksamheten både på Skansen och på Nordiska museet för lång tid framåt, bland annat genom de personkonflikter som skapades. Först under senare tid, med ett genomfört generations-skifte, är dessa borta.

Frågan varför staten hade så bråttom med beslutet kvarstår dock. Vem tjänade på det? Varför genomfördes inte en förutsättningslös utredning enligt nämndens önskemål? Varför arbetade man under sekretess? Hade nämnden något annat val än att acceptera? Varför skickades inte, som brukligt är, utredningen på remiss? Varför fick personalen inte framföra sina åsikter innan förslaget var klart? Frågorna ställdes i den intensiva debatt som fördes i riksdagen före omröstningarna, men utan att besvaras. Den ekonomiska situationen var akut, men den förklarar inte handlandet.

I pressen kritiserades bland andra nämndens ordförande, hovrättsrådet Johan Nordenfalk hårt. Kulturskribenten Ragnar Oldberg hävdade att det var Nordenfalk, som bar ansvaret för att "hastverket" drivits igenom. I andra sammanhang kritiserades styresmannen Gö-

Skansen skils från Nordiska museet

STOCKHOLM, TT. Skansen och Nordiska museet skall skiljas åt. Staten övertar de ekonomiska ansvaret för museet, medan en särskild ekonomisk juridisk enhet bildas av Skansen med Cirkus och Norralla. Skansen tillförs ett friskt kapital på tre miljoner, varav staten satsar en miljon och Stockholms stad två miljoner.

Detta är innebörden i ett beslut som slutits mellan staten, Stockholms stad och stiftelsen Nordiska museet. Avtalet förutsätter att riksdagen föreslår att överta det ekonomiska ansvaret för den löpande driften av Nordiska museet och att staten och Stockholm tillför kapital till den. Museet egendom samt Skansen och Norralla ingår i stiftelsen. Nettovärdet av egendom vid Skansen och Norralla utgör cirka 2 miljoner.

ta Berg för att både ha svikit personalen genom att inte låta dem komma till tals och Hazelius grundtanke om Skansen och Nordiska museet som en oskiljbar enhet. Statssekreteraren Hans Löwbeer bidrog genom sin handlingskraft säkert också till att behandlingen av ärendet gick så snabbt. Men frågan: Varför denna brådska?, kvarstår ändå.

Den oro och kritik som framförts kring Skansens fortsatta verksamhet utan kulturhistoriskt stöd från Nordiska museet och delar av personalens bristande förtroende för Gösta Berg som styresman, löstes genom att Gösta Berg avgick som styresman och istället blev direktör för Skansen från och med 1 januari 1964. Andra farhågor kvarstod dock.

Idag känns skilsmässan både tragisk och onödig. Den 1 januari 1993 övertog staten det ekonomiska ansvaret för Skansen som därigenom blev en statlig stiftelse under kulturdepartementet. Beslutet att staden skulle ha ansvaret för Skansen och staten för Nordiska museet är upprivet, men skilsmässan kvarstår och därmed också delningen av den kulturhistoriska helhetssynen. En syn som idag är mer aktuell i ett samhälle där begränsade resurser, återbruk och återvinning, ekologisk och kulturell mångfald är grundläggande frågor.

Den 1 juli 1963 skildes Nordiska museet och Skansen åt och blev två separata institutioner. Här lämnar Kerstin Sjöqvist och Marshall Lagerquist Skansen på nyårsafton 1963 för att tillträda nya tjänster på Nordiska museet.

MUS 65:

Bra för museerna!

HUR TER SIG museernas framtid apropå MUS 65:s förslag? Hur tecknar den sig i det bredare perspektivet av kulturrådets bild av morgondagens totala kulturorganisation? Det måste erkännas att helhetsbilden icke är lätt att vaska fram ur raden av aktuella betänkanden. Följande

Totalt innebär MUS 65:s förslag en kraftig förbättring för museerna under 70-talet. Det är svårt att känna igen Thomas Halls dystra bild (i en DN-artikel 18/4) i de förslag som nu remissbehandlas som bäst, anser Bo Lagercrantz.

att välja mellan forskningsprojekt och populärare, mera utåtriktade insatser, som allmänheten i dag har så markant ökade anspråk på. Självfallet måste institutionerna disponera sina resurser efter eget val. Men de som ängslas för forskningens sväng

Roland Pålsson:

Museiutredningen ren skrivbordsprodukt

SKARA. (SvD) — En typisk skrivbordsprodukt som reformförs. Så betecknade riksantikvarien Roland Pålsson det förslag som 165, och borgarrådet Nils Hallerby betraktar en gräsröt: Himmelsberga hembygdsmuseum.

NILS HALLERBY:

STOPPA MUS 65!

I SKUGGAN av Kulturrådets betänkande och därför tyvärr i skymundan remissbehandlas nu två andra viktiga betänkanden på kulturrådet, nämligen MUS

också miste om de forskningsmöjligheter och de informationskanaler till människorna som läns museerna blivit.

Det går inte att skilja musei

Museisverige i stöpsleven

EN ÖKAD SATSNING PÅ UTÅTRIKTAD VERKSAMHET
LÅTER SIG INTE GÖRA UTAN SAMTIDIG UTVECKLING
AV BÅDE VÅRD- OCH FORSKNINGSVERKSAMHETERNA

HARALD HVARFNER I REMISSVAR PÅ MUS 65

PÅ 1960-TALET började ett statligt reformarbete gällande den svenska museivärlden.

Att det kom just vid denna tid var ingen slump. Politiskt präglades tiden av bl.a. Pragvåren och Vietnamkriget. Ungdomskulturen växte sig allt starkare med skilda ideal som hippierörelsen och ett ökat politiskt engagemang mot det bestående.

Inom vetenskapen kritiserades positivismen med sina objektivitetsideal. I de nya politiska och sociala strömningarna betonades mera än tidigare ideal som handlade om förståelse, upplevelser, ideologikritik och politiska ställningstaganden. Inom staten fanns en stark tro på teknikens möjligheter att lösa problemen och på "social ingenjörskonst".

Dessa ideal påverkade mångas syn på museivärlden och på vad museerna skulle kunna användas till. Det framgick av de kommande decenniernas omfattande utredningar som både

engagerade och påverkade Nordiska museet. Utredningarna var en del i en allmän översyn av svensk kulturpolitik, i hög grad driven av socialdemokraterna. Den handlade om utställningarna, om föremålen, om byggnadsvården, om kultur- och naturmiljön.

Antikvarieutredningen

Ett exempel på det statliga reformtänkandet inom museivärlden var antikvarieutredningens betänkande "Antikvitetskollegiet" (SOU 1965:10). Utredningen föreslog att Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum under namnet Antikvitetskollegiet skulle få en ställning som en central toppinstans för frågor rörande den yttre och den inre kulturminnesvården. Nordiska museet skulle få en position under detta kollegium.

Föga förvånande protesterade Nordiska museet kraftfullt i sitt

remissvar undertecknat av nämndens ordförande, hovrättsrådet Johan Nordenfalk och styresmannen Hans Hansson. Man accepterade inte att styresmannen skulle underställas riksantikvarien eller att museets nämnd ersattes med antikvitetskollegiet. Antikvarieutredningens förslag upplevdes från museets sida närmast som en oförsämndhet.

Museets historia lyftes fram i remissvaret. Hazeliusarvet omnämndes och fungerade som ett argument för att institutionens rätta position i museivärlden var en helt annan än den som utredningen skisserat. Den museala historieskrivningen var, och är, ett slagträ i kampen om vem som skall ha den ledande kulturvårdande rollen, med t.ex. inflytande över framtidens byggnadsvård.

1965 års musei- och utställningssakkunniga – MUS 65
Antikvarieutredningens förslag

genomfördes inte. Däremot tillsattes samma år, 1965, en utredning med uppdrag att se över hela museiväsendet "1965 års musei- och utställnings-sakkunniga" – "MUS 65" – som den kom att kallas. Utredningen fick dåvarande generaldirektören för Statens planverk Lennart Holm som ordförande. I utredningen satt också som sakkunniga sedermera riksantikvarien Margareta Biörnstad, stadsantikvarien och chefen för Stockholms stadsmuseum Bo Lagercrantz, överintendenten för Livrustkammaren Åke Meyerson m.fl. Eric Hedqvist från Nordiska museet fungerade som en av tre sekreterare.

Det museipolitiska klimatet som omgav utredningen var präglad av flera ideal. Bo Lagercrantz, med bakgrund i Nordiska museet, såg museerna som en estrad bl.a. för opinionsbildning. Flera politiskt dagsaktuella och ideologiskt inriktade utställningar följde på hans museum. Stadsmuseet var emellertid långt ifrån ensamt om denna inriktning på verksamheten. Utbildningsminister Olof Palme fick 1968 i riksdagen försvara politiska värderingar i utställningssammanhang, men detta innebar inte att det allmänna prövar eller ställer sig bakom de åsikter och bedömningar som kommer till uttryck i verksamheten.

Många museer skapade en livlig programverksamhet, barnrum med lek-möjligheter m.m. På Nordiska museet diskuterades, inte minst internt, bl.a. det nya barnrummet.

Det fick, till skillnad från på en del andra museer, ett kulturhistoriskt innehåll där rika barn kontrasterades mot fattiga. Det diskuterades bland tjänstemännen om man redan i så unga år skulle konfrontera så små barn med politiska och sociala problem. Den politiska spännvidden bland museets personal var mycket stor.

Museernas verksamhet var inte nödvändigtvis kopplad till deras kulturhistoriska ansvarsområden och utställningar. Detta var något som bl.a. landsantikvarien i Norrbotten, Harald Hvarfner reagerade emot. Han kom senare att bli stadsantikvarie och chef för Stockholms stadsmuseum och därefter Nordiska museets syresman. Tillsammans med tre andra landsantikvarier, av vilka Sune Zachrisson och Sten Rentzhog också kom att bli styresmän för Nordiska museet, skrev han boken "70-talets museum" som blev en uppmärksammat och diskuterad programskrift. Där hävdades bl.a. att det unika för museer inte är utställningarna, utan samlingarna och det vetande som är knutet till dessa. Man betonade också starkt enhetligheten mellan museiverksamhet och kulturminnesvård.

Sten Rentzhog, beskrev långt senare att det kom som en chock när Lennart Holm blev ordförande i MUS 65 och satte igång med att försöka skilja museiverksamheten från kulturminnesvården.¹ Holm kan också ses som en representant för en

statlig social ingenjörsideologi, bl.a. som chef för Statens planverk. Han hävdade senare att en viktig ledstjärna för honom i utredningen var distributionstanken. Ledamöterna i MUS 65 såg enligt Holm det som ett huvudmål för museerna att nå så stora och breda grupper i samhället som möjligt. Detta var också en grundtanke i utredningsdirektiven från chefen för ecklesiastikdepartementet, Ragnar Edenman. Direktiven gick i hög grad ut på att museernas föremålsbestånd skulle göras mer tillgängliga för allmänhet och skola, att den utåtriktade verksamheten skulle stärkas.

En huvudfråga för utredarna var kulturminnesvårdens organisation, centralt och regionalt. MUS 65 föreslog att Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum skulle skiljas åt och att länsmuseum skulle få vissa statliga bidrag. Därutöver föreslog man en ekonomisk förstärkning av centralmuseum och att stiftelser som Tekniska museet och Nordiska museet förstatligades. Utredarna föreslog också inrättandet av en ny överinstans för museiväsendet.

Flera bedömare har hävdar att Nordiska museet inte fick en central roll i MUS 65 eller över huvud taget i museidebatten under sent 60-tal och 70-tal. Huvudaktörerna kom istället i hög grad att bli Kulturrådet, Länsmuseumernas samarbetsråd samt Riksantikvarieämbetet. Den dåvarande ledningen vid Nordiska museet lade relativt liten vikt vid MUS 65. Den

1965 års Musei- och utställningssakkunniga. Övre raden fr.v. Bengt Holmquist (sekr.), Eyvind Unnerbäck (sekr.), Eric Hedqvist (sekr.), Elof Jerdenius, Margareta Biörnstad, Bengt Hubendick och Jan Hjorth.

Främre raden fr.v. Gunnar Westin, Bo Lagercrantz, Åke Meyerson, Lennart Holm (ordf.), Pontus Hultén, Sven E. Noreen och Kurt Ullberger. Foto Olof Wallgren, Riksutställningar.

misstanken styrks av det faktum att museet som sekreterare i utredningen föreslog en relativt ung och ny handläggare vid museet. Nordiska museets ledning och personal visade inget större intresse av att delta i utredningen och i debatten. Man var länge upptagen av sviterna efter skilsmässan mellan museet och Skansen. Förmodligen såg man också sin museala verksamhet som så viktig och självklar att den talade för sig själv.

De synpunkter och den självsyn som museet framfört även i tidigare remisser återkommer i en närmast förstärkt form i remissvaret på MUS 65. Nu var det Harald Hvarfner som höll i pennan. Andemeningen i svaret var: Nordiska museet är en veten-

skaplig institution med en traditionstyngd historia och vill själv vara en central instans när det gäller landets kulturbevarande frågor!

Nordiska museets bevakande av sin roll som en självständig och vetenskaplig institution går som en röd tråd i alla remissvar, inte minst i remissvaret på MUS 65. Denna vetenskapliga roll ställdes delvis i motsats till andra krav som framfördes i utredningen. Direktiven gick ju bl.a. ut på att göra museerna mer publikinriktade, vilket föranledde Harald Hvarfner att skriva att *en ökad satsning på utåtriktad verksamhet inte låter sig göra utan samtidig utveckling av både vård- och forskningsverksamheterna ... att kommunicera med publiken genom ett gediget genomarbe-*

tat material är oupplösligt förenat med förvaltningen av ett vetenskapligt primärmaterial.

Detta var en aktuell museiideologisk motsättning. Borde museerna främst ställa ut och popularisera eller skulle deras huvuduppgift vara att fungera som kulturarvsbevarande vetenskapliga institutioner? Denna polaritet i åsikter skall dock inte överdrivas. Nordiska museet och Harald Hvarfner var inte negativa till en ökad publikkontakt – frågan var närmast hur man definierade institutionen och hur man fördelade dess resurser. Här ställde sig Nordiska museet i remissvaret uttryckligen emot vad man uppfattade som en tidstendens: *Den ökade betoningen av det publikinriktade arbetet har under 60-talet*

inte motsvarats av liknande utveckling av forskningsinsatserna. ... Deras (museernas) funktion som opinions- och informationsmedel har därmed ofta glidit in i riktning mot allaktivitetshus utan direkt referens till samlingar och forskningsuppgifter.

Striden om kulturmiljövården

I MUS 65:s huvudbetänkande 1973 föreslogs en inordning av kulturminnesvården i den statliga regionala planeringen i länsstyrelserna. Man tänkte sig flera antikvarietjänster i varje länsstyrelse. Nordiska museets linje var istället att förstärka kulturmiljövården på bl.a. läns museerna. Sten Rentzhog har i efterhand sagt att "för oss yngre upplevdes utredningen definitivt som ett hot".² Utredningen gick emot de ideer som Harald Hvarfner formulerat om att museer genom en aktiv kulturminnesvård skulle nå ut i samhället.

Det förefaller i remissvaret som om man i Nordiska museet inte förväntade sig att museet skulle tappa stora delar av sitt byggnadsantikvariska samhällsansvar. Man värjde sig mot utredningsförslaget att avveckla de egna gårdarna. Dessa skulle bl.a. fungera som grund för fortsatt utprovning av restaurerings- och konserveringsmetoder och man fortsätter att tala om ambitionen att mer ägna sig åt praktisk byggnadsvård, särskilt vården av äldre svensk träbebyggelse.

Förmodligen såg de skilda parterna i museediskussionen rollfördelningen

på olika sätt. Riksantikvarieämbetet och senare länsstyrelserna såg sig i rollen av att leda kontinuerliga, relativt snabba handläggningsärenden i byggnadsfrågor, oftast i samverkan med parter utanför musei- och forskningsvärlden. Nordiska museet såg sin roll mer som en forskningsinstans som själv ville få bestämma de byggnadsfrågor man skulle forska omkring. Denna rollfördelning ledde till att Nordiska museet tappade stora delar av sin tidigare så omfattande byggnadshistoriska dokumentationsverksamhet.

MUS 65:s beräkanden följdes av flera propositioner och kommittéer. Utredningen "Regional kulturminnesvård och museiverksamhet" (DsU 1975:9) byggde vidare på tankarna från MUS 65 och föreslog att en speciell tjänst för kulturminnesvård skulle upprättas på länsstyrelserna och att läns museerna skulle få vissa statsbidrag. Nordiska museet svarade i ett yttrande till utbildningsdepartementet, handlagt av Sune Zachrisson, Jonas Berg, Kersti Holmquist och Göran Rosander, att man utgick ifrån att förslaget skulle genomföras. Det diskuterades därför inte vidare. Museet påpekade dock att den kulturhistoriska kompetensen borde vara hög hos länsstyrelsetjänstemannen (som senare kom att kallas länsantikvarie). Därför borde Riksantikvarieämbetet före tillsättandet inhämta yttrande av Nordiska museet. Museet yttrade sig traditionellt sedan lång tid tillbaka om sökanden till landsantikvarietjänster.

Nordiska museet gled allt längre bort från inflytandet över den statliga kulturminnespolitiken. Museet fick inte någon tillsynsfunktion och inte heller avge yttrande över länsantikvariekandidaternas lämplighet. Även museets yttrande vid landsantikvarietillsättningar upphörde.

Den 1 juli 1976 startade länsantikvarierna sin verksamhet. Många var öppna motståndare till reformen och menade att det var olyckligt att skilja museiarbetet och kulturmiljövården åt. Inte minst dåvarande riksantikvarien Roland Pålsson var kritisk och fruktade uppkomsten av helstatliga länsstyrelsebyråkrater. Margareta Biörnstad har i efterhand undrat över om Nordiska museet insåg konsekvenserna av utbyggnaden av läns museerna och länsstyrelserna och den förlust av ett lokalt kontaktnät som skulle följa för den centrala nivån?

MUS 65:s motiv hade varit att kulturmiljövården skulle bli en naturlig del i politiken och i samhällsplaneringen. Konvulsionerna inom museivärlden var dock stora. Många hävdade generellt det olyckliga i splittningen mellan traditionell museal verksamhet och kulturmiljövård. För andra innebar reformen en halvmejsyr. Landsantikvarien Sven E. Noreen, som suttit med i MUS 65, uttryckte i pressen sin besvikelse över att utredningens förslag krympts till bara en tjänst vid varje länsstyrelse och att övriga resurser till museerna blev mindre än de föreslagna. Han

menade att utredningens tankar om att äntligen ge kulturminnesvården en fullvuxen kostym, blev en – fingertut.

Nordiska museet och länmuseerna förlorade mycket av kontakten med kulturmiljövården. Idén om att museerna skulle spela en samordnande och samhällsaktiv roll inom hela kulturarvssektorn begravdes. Enligt Sten Rentzhog ledde MUS 65 till att länmuseerna sågades av från kontakten med samhällsplaneringen. Därmed försvann en viktig förutsättning för museernas expansion och förankring i länen.

Förstatligandet av Nordiska museet
MUS 65 hade också föreslagit att Nordiska museet skulle förstatligas och underordnas en ny överinstans för museerna. I Nordiska museets remissvar på utredningen markerades att man inte ville underordna sig någon sektorsmyndighet. Nordiska museet avstyrkte därför utredningens förslag om bildandet av en överinstans med befogenheter som museet redan ansåg sig ha. Flera centrala uppgifter borde istället, enligt museets remissvar, fördelas på förstärkta centralmuseer.

Myndighetsfrågan var, och kom i fortsättningen att vara, central för Nordiska museet. Förmodligen påverkades inställningen bland museets personal av den nästan mytiska institutionshistorien samt museets självsyn som en ledande vetenskaplig institution. Man var stark nog att

leda själv! Frågan om förstatligandet hängde också ihop med myndighetsrollen. Det pågick nästan ständiga diskussioner huruvida museet skulle vara statligt eller inte – en diskussion som också symboliserade i hur hög grad Nordiska museet skulle fungera som en självständig, vetenskaplig institution eller underordna sig statliga direktiv.

1976 uppvaktades utbildningsministern i förstatligandefrågan. Strax där efter samlades Nordiska museets ledning och personalrepresentanter på Julita för att under flera dagar penetrera sitt ställningstagande. Man diskuterade museets roll i svenskt museiväsen samt konsekvenserna vad gällde forskningen, fonderna, samlingarna, personalfrågorna, fastigheterna, förlagsverksamheten, Skansen och Institutet för folklivsforskning.

Hållningen vad gällde museets roll i svenskt museiväsen var defensiv. Man hänvisade på Julitamötet till stiftelseurkunden och att det med svårighet går att finna ytterligare uppgifter utöver de som redovisats. Man redovisar inte några speciella fördelar vid ett förstatligande. Nackdelar såg man vad gällde förlaget, fastigheterna, fonderna och samlingarna, då främst för arkiv och bibliotek. Slutresultatet av diskussionen var att man beslöt att inte ge nämnden en entydig rekommendation i valet av alternativ. Nordiska museet hade svårt att formulera ett eget tydligt ställningstagande i en för

institutionen så viktig fråga som förstatligandet.

Nordiska museet blev heller inte förstatligat. Huruvida just detta och den därtill hörande debatten, påverkar relationen till statsmakterna är svårt att säga. Men i efterhand har både Sune Zachrisson och andra menat att det blev mycket svårt för museet under 70- och det tidiga 80-talet att få gehör för sina synpunkter, inte minst från departementet.

Ansvarsmuseirollen – Kulturrådets utredning 1986

Den museiideologiska diskussionen fortsatte under 80-talet och 1986 lade kulturrådet fram utredningen ”Museiförslag – kulturrådets överväganden och förslag angående de centrala museernas uppgifter och ansvar för landets museiväsende”. Där föreslogs att Nordiska museet, Statens historiska museum, Etnografiska museet, Statens konstmuseer samt Naturhistoriska riksmuseet skulle fungera som s.k. basmuseer (senare ansvarsmuseer) med ansvar för samverkan och samordning inom sina respektive ämnesområden. Utredningen resonerade också om olika utvecklingsprojekt såsom ”nya perspektiv på den svenska historien”, ”ekologi”, ”tredje världen” samt ”invandrarnas kulturer”.

Nordiska museets remissvar föredrogs i nämnden av ställföreträdande styresmannen Skans Torsten Nilsson. Svaret var i grunden positivt till utredningens förslag. Men man

pekade på risken att samordningsambitionerna kan leda till en likriktning i tänkandet som för utomstämde kan ge intrycket att svenska museer presenterar en "officiell historieskrivning". Samtidigt hälsade Nordiska museet i remissvaret med glädje den föreslagna utställningssatsningen på svensk historia. En debatt om Nordiska museets roll som officiell historieskrivare kom faktiskt senare att väckas i samband med utställningen "Den Svenska Historien", under en ny styresman med en delvis annan ideologi.

Vad gällde uppdraget att fungera som basmuseum, senare ansvarsmuseum, präglades museet av en stor osäkerhet om innebörden av ett sådant ansvar. Men med Samdokarbetet utvecklades en form för samarbete som kom att ligga till grund för ansvarsmuseiarbetet.

I stort sett alla remissvars stående rema under dessa decennier återkom också i detta svar: *Nordiska museet noterar med tillfredsställelse den framskjutna plats forskningen fått i utredningen*. Detta är en del i vad vi kan se som en sammanfattande bild av Nordiska museets självsyn under en lång tid: Nordiska museet är och har i sin historia alltid varit en forskningsledande institution, som bl.a. därför bör ha en självständig men inflytelserik position i svenskt museiväsende! Denna syn på Nordiska museet delades dock inte av alla utanför museet.

1990-talets museiutredningar

På 1990-talet gjordes nya försök att tukta det yviga, statliga museitrådet. Man ville från statens sida skapa en mer lättöverskådlig struktur bland de statliga museerna och få färre parter att diskutera med. Det fanns också innehållsmässiga skäl till det nya utredandet. 1990-talet präglas av en ökad gränslöshet i form av växande invandring och av EU:s överstatlighet. Det skapade osäkerhet – vad är ett försvar av vårt eget kulturarv i förhållande till andra kulturers? Hur skall vi förhålla oss till den s.k. mångkulturalitet som alltmer omger oss? Inte minst museernas roll i bekämpandet av rasism och främlingsfientlighet betonades.

Först ut var museiutredningen "Minne och bildning" (1994), ledd av Bengt Sæve-Söderbergh. Den följdes av den generella kulturutredningen "Kulturpolitikens inriktning" (1995), ledd av Gerd Engman. Därefter lades en kulturproposition fram (1996) av kulturministern Marita Ulvskog, en proposition som på flera punkter gick emot utredningarna med helt egna förslag. Nordiska museet har i sina remissvar på flera punkter haft helt motsatta åsikter gentemot utredarna.

Museernas samhällsroll – mångkulturalitet ett tema i tiden

Åsiktsskillnaden mellan Nordiska museet och museiutredningarna om vad som är museernas samhällsmål var dock liten. Frågan är närmast i

vilken grad man från båda hållen förmått att någorlunda klart formulera dessa samhällsmål. Bildning är ett nyckelord i Minne och bildning-utredningen: *... museernas huvuduppgift är bildning*. Det skrevs dock relativt lite om vilken innebörden är. Man konstaterar vikten av att museerna bildar allmänheten, men inte vad museerna skall bilda allmänheten med, och mer konkret varför.

Detta påpekades i Nordiska museets remissvar, undertecknat av styresmannen Agne Furingsten och nämndens ordförande Thorbjörn Fälldin. Nordiska museet höll med om att bildning är ett viktigt och bra mål men att innehållet måste preciseras. I remissvaret påpekades att Nordiska museet faktiskt alltid har arbetat med ett folkbildningsmål för ögonen. Konkret påvisades främst behovet av att dokumentera och sprida kunskap om 1900-talet och vårt industriella kulturarv, via bl.a. Samdok och Industrihistoriskt forum.

Den stora kulturutredningen formulerade sig något annorlunda om museernas mål, även om konnotationen också där var svag. Museernas huvuduppgift var minne och bildning, men detta uttyddes i sex sektorsmål för museiområdet. Det första var att främja nationell, regional och lokal kulturell identitet. Sedan betonades vikten av aktivt deltagande, samverkan, bredd osv.

I kulturutredningen märks tydligt avstampet från en aktuell social och

politisk situation. Redan i första meningen i kapitlet "Kulturarv – grunden vi står på" konstaterades att: *Vi lever i ett mångkulturellt samhälle*. Mångkulturalitet är ett centralt begrepp i Kulturutredningen. I kapitlet om kulturmiljövård konstaterades också att de stora befolkningsomflyttningarna liksom en ökande invandring ställer krav på att kunna orientera sig också i det nära förflutna.

I museets remissvar, sammanställt av t.f. styresmannen Bengt Nyström, ställde man sig positiv till Kulturutredningens grundsyn. Den större mångkulturaliteten och internationaliseringen i Sverige måste beaktas, liksom att en av museets uppgifter är att arbeta för förståelse mellan olika befolkningsgrupper. Antydningar i debatten om att museerna inte var speciellt villiga att delta i en aktuell samhällsdebatt hade enligt Nordiska museet ingen större grund. Det fanns en stor beredskap att göra det bland många museer. Men i remissvaret konstaterades också att värderingarna bakom vad som definieras som vårt kulturhistoriska arv måste klargöras närmare. Museernas roll i denna process är något man måste forska mer om.

I kulturpropositionen 1996 togs åter den mångkulturella aspekten upp. Det vi kallar svenskt, menade utredarna, är alltid påverkat av importer och impulser från andra länder. Identitet är ett nyckelord också i propositionen. Där påpekades t.ex.

att kulturarvets betydelse hör samman med den kulturella identiteten. Men det finns ett inneboende problem med att betona både mångkulturalitet och nationell identitet. Det föranledde författarna av kulturpropositionen att konstatera: det finns inget som säger att stolthet över det svenska skulle behöva stå emot det främmande. Det finns en ständig rädsla att en god kulturell och nationell identitet skall övergå i en ond, t.ex. i främlingsfientlighet.

I den sista versionen av kulturpropositionen kom också ett konkret förslag som upprörde många. Ett nytt Världskulturmuseum skulle byggas i Göteborg. Flera museer i Stockholm kände sig hotade, Nordiska museet genom departementets hävdande att resurser till det nya museet skulle tas av det ordinarie statliga museianslaget. Idén om ett museum ägnat mångkulturalitet accepterades av många, men det kändes besvärande att ingen preciserat innehåller i det museum som man skulle avstå medel till. Många opponerade sig också mot risken att det skulle bli ett museum om "dom". Nordiska museet ansåg sig redan arbeta mångkulturellt – genom dokumentationer av invandrare inom Samdok, samlandet av självbiografier från invandrare, samarbetsavtal med Mångkulturellt centrum, utställningen *Nytt liv – nytt land*, etc.

Forskningen på museerna

Om enigheten kring museernas samhällsmål var stor, bortsett från

Världskulturmuseet, så var oenigheten om museernas forskning omfattande. I museiutredningen skildes mellan forskning och annan utrednings- och publikationsverksamhet, varvid forskning inte ansågs tillhöra museernas centrala uppdrag. Därför föreslogs att museernas forskning inte skulle finansieras med interna medel utan med externa. Utredarna hänvisade bl.a. till forskningsfonder.

Följer man Nordiska museets historia inser man lätt att detta var ett angrepp på själva museiidentiteten, grundlagd och vårdad sedan museets start. Nordiska museet avvisade därför också med bestämdhet utredningens förslag. Man pekade i remissvaret, tvärt emot utredningen, på att bildningsmålet ställer ökade krav på forskning vid museerna: Bildning kräver tolkning, tolkning kräver kunskap, kunskap kräver forskning.

Frågan om forskning på museer diskuterades häftigt av museianställda. Kritiken var stor. Därför förvånade det många när museiutredningens tankar återkom i den stora Kulturutredningen. Där föreslogs trots den kritiska remissopinionen att museernas forskning i stort sett enbart skall finansieras med externa medel.

Nordiska museet skrev besikt i remissvaret att man beklagade att utredningen inte tagit den kritiska opinionen på allvar och försökt sätta sig in i problematiken. Museet konstaterade att forskningsråden är en

alldeles för osäker finansieringskälla, att utredningen inte förstår museernas behov av vetenskapliga bedömningar, att förslaget hotar museernas möjlighet att fullgöra sina samhällsuppdrag. Museet betonade också speciellt att de som ansvarsmuseer även har ett ansvar för forskning.

Angreppen på museernas rätt att forska för egna medel upplevdes av många statliga museer som ett angrepp mot själva grunden för deras verksamhet. Men frågan löstes i ett slag när kulturdepartementet i den efterföljande kulturpropositionen ändrade ståndpunkt och konstaterade att forskning skall naturligt anses ingå i museiuppdraget. Många, inte minst på Nordiska museet, drog en suck av lättnad.

De statliga museernas organisationsstruktur

En viktig orsak till allt detta museiutredande på 1990-talet var önskan att omstrukturera de statliga museerna. I Museiutredningen av år 1994 motiverades detta behov: de statliga museernas verksamhet berörde inte hela landet i tillräcklig omfattning, det saknades helhets- och tvärfackliga perspektiv, genom samordning kan effektivare resursanvändning uppnås. Och slutligen ett regelbundet återkommande argument: Många små museer betyder många enskilda anslagsposter och därmed större krav på detaljhantering i regeringskansli och riksdag. Dessa Museiutredningens argument mynnade ut i ett förslag där de statliga

museerna organiserades i fyra nya museienheter: "De sköna konsterna", "Natur och ekologi", "Fokus människan och historien" samt "Fokus människan i världen". Nordiska museet tänktes ingå i den tredje enheten tillsammans med bl.a. Historiska museet, Livrustkammaren, Medelhavsmuseet och Vasamuseet. Dock ej med Skansen eller Sjöhistoriska museet.

Nordiska museet höll i sitt remissvar med om att de statliga museerna borde omstruktureras. Men man tillbakavisade påståendet att verksamheten inte berört hela landet och menade också att regeringskansliets arbetsbörda inte kan vara ett tungt vägande skäl för organisationsförändringar bland museerna. Däremot kan bättre helhets- och tvärfackliga perspektiv respektive effektivare resursanvändning uppnås med sammanslagningar.

Som i stort sett i alla andra remissvar från 1960-talet betonade Nordiska museet sin egen roll. Man föreslog tre museienheter: konst, natur/ekologi samt historia/kulturhistoria. Nordiska museet tillsammans med Riksantikvarieämbetet och i samarbete med länsmuseum skulle få uppdraget att utreda fusioneringen av de historiska/kulturhistoriska museerna. Museet betonade också i remissvaret att man redan verkat för en sammanslagning med Historiska museet, en ståndpunkt som drevs av den dåvarande styresmannen Agne Furingsten.

Strukturfrågan var kanske den mest omdiskuterade av alla i Museiutredningen. Många i museivärlden kände sig hotade och trampade på tårna. Frågan var svår. Den efterföljande Kulturutredningen undvek den, undantaget var fastställandet av separationen mellan Statens historiska museum och Riksantikvarieämbetet. Nordiska museet hade för övrigt, i och med att Agne Furingsten avgått som styresman, ändrat ståndpunkt och förordade inte längre en sammanslagning med Historiska museet.

När kulturpropositionen sedan kom hänsköts strukturfrågan till en ny departementsutredning. Den kanske mest utredda frågan av alla inom museivärlden skulle utredas på nytt. Departementsutredningen fortgick under 1997 och det utsades tydligt att departementets arbetsvinster var ett viktigt skäl för omstruktureringen. Olika tankegångar från utredningen sipprade ut vilket ytterligare ökade irritationen. Men till allas förvåning – bara några dagar innan departementsutredningen skulle offentliggöras hösten 1997 lades den på is. Många inom museivärlden, inte minst på Nordiska museet, drog återigen en suck av lättnad.

Utredningarna – ett urval

- 1965 Antikvitetsutredningen. SOU 1965:10.
- 1972 Kulturminnesvård. Betänkande av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. SOU 1972:45.
- 1973 Museerna. Betänkande av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. SOU 1973:5.
- 1974 Utställningar. Betänkande av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. SOU 1974:43.
- 1974 Den statliga kulturpolitiken. Regeringens proposition 1974:28.
- 1976 Den statliga kulturpolitiken 3. Regeringens proposition 1975/76:135.
- 1986 Museisverige. Rapport. KUR 1986:1.
- 1986 Museiperspektiv. 25 artiklar om museerna och samhället. Rapport. KUR 1986:2.
- 1986 Museiförslag. Kulturrådets överväganden och förslag angående de centrala museernas uppgifter och ansvar för landets museiväsende. KUR 1986:3.
- 1988 Regeringens proposition 1986/87:97 och 1989/90:100.
- 1994 Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation. Museiutredningens betänkande. SOU 1994:51.
- 1995 Kulturpolitikens inriktning. Slutbetänkande av kulturutredningen. SOU 1995:84.
- 1995 Tjugu års kulturpolitik 1974–1994. SOU 1995:85.
- 1996 Remissvar på kulturutredningen. Kulturdepartementet. Ds 1996:23.
- 1997 Kulturpolitik. Regeringens proposition 1996/97:3 och 1996/97:1 utgiftsområde 17.
- 1997 Kulturutskottets betänkande 1996/97: KrU1.

Mot en ny roll

NUTIDEN ÄR INTE BARA ETT SPRÅNGBRÄDE FÖR UTFLYKTER I DET FÖRGÅNGNA ELLER I FRAMTIDEN. DEN UTGÖR I SIG SJÄLV ETT STUDIEOBJEKT, SOM ERBJUDER DE BÄSTA MÖJLIGHETER TILL KULTURFORSKNING

ANNA-MAJA NYLÉN I FATABUREN 1961

MED SKILSMÄSSAN från Skansen inleddes en ny epok i Nordiska museets historia. Artur Hazelius stora museitanke om vetenskapligt arbete parat med folkbildning och miljöutställningar i det fria – om forskning och folkfest – hade brutits. Museet förlorade med Skansen sin största utställningslokal och en populär mötesplats med publiken, men också möjligheten att inneha rollen som nationell samlingsplats. Vad betydde allt detta för det fortsatta museiarbetet? Vilken blev museets uppgift och roll i den nya situation som uppstod? Hur såg den omvärld ut i vilken det nya Nordiska museet skulle formas?

Moistående sida. Intendent Annika Österman (t.h.) intervjuar familjen Lindmark i samband med samtidsundersökningen i Svappavaara 1963. Foto Anna-Maja Nylén.

Tidsandan

1960-talets samhälle präglades av ekonomisk expansion och framtidsstro. Med de stora skaror av studenter som strömmade till universiteten kom också radikalism och krav på medinflytande. Hur påverkades Nordiska museet av tidsandan? Kan man se planerna på en utbyggd museiverksamhet på Julita som ett utslag av expansiv optimism? Byggde vi radikala utställningar? – En skrivelse till styresmannen år 1968 ger en fingervisning om att museets personal var med sin tid. Det heter där att även tjänstemän under avdelningschefsnivå ska kunna påverka museets verksamhetsinriktning. Och så föreslås inrät-

tandet av en utställningsgrupp som, med representanter för samtliga avdelningar, ska ha till uppgift att planera kommande utställningar. Utställningsgruppen inrättades. Den bidrog till att valet av utställningsteman under de följande åren blev mer aktuella. Hembiträdet berättar (1975), som av många ansågs mycket radikal, är ett exempel. Flera demokratiskt sammansatta arbetsgrupper tillkom under 1970-talet, då också lagen om medbestämmande medförde att personalen fick ett nytt, formellt inflytande på verksamheten. Ett annat exempel på att det blåste nya vindar är att museet omkring 1970 på den nya barnavdelningen inredde ett rum, där barnen fick roa sig med att hoppa i skumgummi. Samtidigt visades där också utställningar, speciellt gjorda för denna yngre publik.

Inom det kulturpolitiska området inleddes på 1960-talet ett reformarbete med siktet inställt bl.a. på museerna (se vidare härom i kapitlet *Museisverige i stöpsleven*).

I forskarsamhället var åren omkring 1960 och tiden därefter dynamisk. Inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna inleddes ett paradigmskifte som innebar att man övergav positivismens kartläggande av objektiva fakta till förmån för en vetenskapssyn som mer inriktades på att tolka och förstå. För etnologin betydde detta bort från historisk rekonstruktion och elementforskning, mot nutid och kulturanalys. Dessa strömningar kom också att påverka museets tjänstemän och deras forskning.

Nordiska museet utan Skansen

För museets medarbetare, som ju nästan undantagslöst hade kämpat för att få behålla Skansen, blev skilsmässan ett hårt slag. De kände sig förbittrade och svikna. Man kan kanske se 1964 års utställning "Dyrgripar", där gåvor från Vännerna visades, som en symbolhandling. Den tillkom, som det står i *Fataburen* 1965, inte enbart för att visa upp de värdefulla gåvorna, utan också för att museet självt har *behov av att mera påtagligt erinra sig värdet av att äga många goda vänner, villiga att på olika sätt lämna sitt stöd åt museets verksamhet*.

Vad fick skilsmässan för konsekvenser för museiverksamheten? Personliga relationer hade skadats, självförtroendet fått en törn och,

allvarligast av allt, Artur Hazelius livsverk – institutionen Nordiska museet, idealbilden för ett museum – hade krossats. Var detta slutet på storhetstiden? Vilken väg skulle museet nu gå? Frågorna som personalen ställde sig var många.

Tiden från skilsmässan och fram till 1980-talets slut beskrivs ibland som en mödosam tid på Nordiska museet, bitvis präglad av ändlöst utredningsarbete, idétorka och handlingsförlamning. Stämmer denna bild? Om så är fallet, var det endast skilsmässans fel? Att man på museet upplevde att rollen som Det Stora Museet var ifrågasatt är helt klart. Men berodde det inte också på andra faktorer: läns-museernas frammarsch och Riksantikvarieämbetets allt starkare grepp om kulturminnesvården samt den nya kulturpolitiken som betonade regional och lokal verksamhet snarare än nationell? – Det gällde nu för Nordiska museet att anpassa sig till den förändrade situationen och återerövra rollen som ledande kulturhistoriskt museum. Det skulle emellertid komma att ta närmare ett kvartssekel innan museet helt funnit denna nya roll och vuxit i den. Det var en långvarig och delvis smärtsam omställningsprocess som inleddes 1964.

En fråga av internt intresse är om skilsmässan från Skansen på Nordiska museet fått mytiska drag så att dess negativa konsekvenser förstorats och använts som ursäkt när verksamheten under den kommande tiden inte alltid blev så framgångsrik som man önskat? Blev museet verkligen lamslaget efter 1963? Hur såg man på framtiden?

Framtidsvisioner

Den nye styresmannen Hans Hanssons presentation av museets framtid i Fataburen 1965 andas framtidstro. Nordiska museet befinner sig nu, skriver han, liksom på Hazelius tid i en viktig utvecklingsfas. Hazelius hade gjort det till sin uppgift att rädda det gamla traditionssamhällets kultur. Museets nya uppgift är att dokumentera tiden därefter, att belysa hur industrialismen kommit att förändra det svenska samhället och människornas liv och arbete. Man skulle använda samma arbetsmetoder som tidigare. Men i ett avseende menade Hansson att Hazelius tankar var omoderna: gamla hus ska inte flyttas, utan bevaras i sin ursprungliga miljö! Skansen kommer visserli-

gen att förbli Sveriges mest besökta museum, men Nordiska museet ska för sin del satsa på sina gårdar Svindersvik, Tyresö, Julita, Härkeberga och Matsgården där besökssiffrorna nu i bilismens och fritidens epok kan mångdubblas.

Framtiden låg alltså i utforskningen av det moderna Sveriges framväxt och i en utvecklad verksamhet vid gårdarna. Friluftsmuseet var en förlegad idé. Internationellt fanns tankar om en ny slags museer, ekomuseer, som byggdes upp ute i landskapet, runt autentiska mil-

Hans Hansson

Hans Hansson vid julfesten i Nordiska museet 1965. T.h. kamrer Gun Wreiman och t.v. avgående trädgårdsmästaren på Tyresö slott, Hugo Alenby.

Hans Hansson (1907–1972) blev Nordiska museets sjätte styresman. Han var född i Eke på Gotland. I sin akademiska utbildning hade han arkeologi som huvudämne. Hansson blev tidigt på 1930-talet knuten till det blivande Stads-museet i Stockholm som etnolog och framför allt arkeolog. 1937 blev han antikvarie och föreståndare för den arkeologiska avdelningen. På 1930-talet och framöver pågick i Stockholm omfattande gatu- och grundläggningsarbeten och i sam-

band med dessa ledde Hansson ett flertal stora arkeologiska utgrävningar. Genom sina delvis pionjärtade insatser på stadsarkeologins område bidrog han därmed till att kartlägga det medeltida Stockholms historia. Han disputerade 1956 på avhandlingen "Stockholms stadsmurar".

När regalskeppet Vasa påträffades och bärgades mot slutet av 1950-talet knöts Hansson dit som arkeologisk expert. Han utnämndes 1960 till chef för Statens Sjöhistoriska museum, till vilket Vasavarvet kom att knytas. Redan 1963 kallades han emellertid som styresman till Nordiska museet, som då hade skilts från Skansen och stod inför ett krävande nydaningsarbete.

Han inledde sin styresmannatid med att ge verksamheten en ny organisation och med att lösa museets besvärliga lokalförhållanden, orsakade av ett eftersatt underhåll. Till lokalproblemen hörde även de brist-

fälliga föremålsmagasinen. Under Hanssons tid utvecklades planerna på att bygga ett centralmagasin på Julita i Södermanland, kombinerat med ett lantbruksmuseum, där bland annat de stora samlingar som Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien hade överlämnat till Nordiska museet, skulle kunna visas.

Hans Hansson var en social begåvning, alltigenom demokratisk och som chef mera kamratlig än auktoritativ. Han gick gärna runt i korridorerna och dök in på tjänstemännens rum för att diskutera olika frågor. I styresmannarummet låg tobaksröken tung – storrökare som han var hade han svårt att arbeta utan pipan i mungipan.

Hans Hansson avled den 31 augusti 1972, endast ett halvår innan han skulle ha lämnat sin post som styresman för att gå i pension.

/BARBRO BURSELL/

jöer. Förmodligen hade dessa influenser nått Nordiska museet fast det inte sågs rent ut i källorna. Skilsmässan kan därmed sägas ha blivit utgångspunkt för en förändrad inriktning på museiarbetet. Intresset för samtiden låg redan i tiden och kom också till klart uttryck i den nya organisationen.

Ståndssamhället faller i Nordiska museet

Vid den omorganisation som följde i skilsmässans kölvatten förutsattes inte någon förändring av verksamhetens innehåll; Nordiska museets övergripande mål skulle fortfarande vara att genom insamling av föremål och data levandegöra den svenska kulturhistorien. Däremot upplevdes den gamla organisationen, där det vetenskapliga arbetet utgick från ståndssamhällets sociala kategorier med en allmogesavdelning och en högre ståndsavdelning, som förlegad.

I deras ställe kom tre föremålsavdelningar, organiserade efter föremålens art: Näringsliv och samfund, Bostadsskick och Textil. Ansvaret för gårdarna låg vid "Boavdelningen". Fältarbetena skulle i fortsättningen bedrivas vid en gemensam undersökningsavdelning, Kulturhistoriska undersökningen, som var en sammanslagning av Etnologiska undersökningen och Högre ståndsavdelningens undersökningsverksamhet. Bibliotek och arkiv blev en självständig avdelning. Undervisningsavdelningen kvarstod orörd liksom verksamheten vid Institutet. Denna organisation kom att gälla från 1 juli 1965 och under hela den här behandlade perioden fram till 1989 med undantag för att år 1978 en Teknisk avdelning samt ett planeringssekretariat för styresmannen inrättades. En nyhet i det praktiska museiarbetet som infördes av Hansson var ett kollegium, där avdelningscheferna träffades regelbundet för att diskutera aktuella frågor.

Intresset för samtiden

Avdelningschefernas presentation av sina respektive verksamhetsmål i Fataburen 1965 formar sig till en kraftig markering av att museets forskningsfält nu flyttas från det gamla ståndssamhället till de senaste hundra åren. De menade att insamlingen dithittills alltför mycket riktats

mot gamla, försvinnande kulturformer, vilket lett till stora brister i dokumentationen av industrialismens väldiga samhällsomvandling. För att kunna registrera samtidens snabba förändringar ville man bl.a. inrätta undersökningsstationer på olika håll i landet, en tanke som dock inte realiserades.

Inom folklivsforskningen – både vid universiteten och på museet – var kunskapsmålet länge att historiskt rekonstruera den gamla allmogekulturen genom att utforska dess olika beståndsdelar. Man studerade skilda företeelsers eller föremåls ursprung, historia och spridningsförlopp. Undersökningarna hade ett tillbakablickande perspektiv. Forskarna vände sig till gamla, minnesgoda sagesmän som de gjorde uppteckningar efter eller tog hjälp av för att besvara frågeformulär. Grovt sett kan man beskriva det som att ju äldre tidsskikt de nådde genom sin forskning, desto bättre. Teoretiskt utgick dessa forskare från ett devolutionistiskt synsätt, dvs. att det pågick en ständig nedbrytning av kulturtraditionerna. Deras uppgift var att rädda så många fragment som möjligt av den gamla folkkulturen innan det var för sent. Sådana räddningsaktioner eller s.k. brandkårsutryckningar var ända in på 1960-talet ett mål för museernas insamling och forskning.

Men inspirerade av sociologi och socialantropologi, som de kom i kontakt med efter kriget, blev etnologerna successivt intresserade av samtida kulturmönster. Till detta bidrog signalerna från det snabbt föränderliga samhälle som forskarna själva stod mitt uppe i. Nyheter na välldes in! Så beskriver Sigurd Erixon situationen då han på 1960-talet presenterade sina tankar om nutidsforskning. Den stora insamlingspoken var avslutad, menade han. Den gamla folkkulturen var så uttunnad att det inte längre var meningsfullt att vare sig söka rädda eller rekonstruera den. Erixon betonar i stället Sigfrid Svenssons och Mats Rehnbergs innovationsstudier som vill se förändringar i termer av nya kulturtraditioner samt brittiska antropologer som, likt Malinowski och Radcliffe-Brown, studerar levande lokalkulturer som sammansatta sociala och kulturella system. Intresset för kulturens delar försköts därmed mot den funktionella helheten.

Tradition och nutid

På museet kan man spåra de nya synsätten bland annat i fältundersökningarna, t.ex. i Albert Eskeröds etnologisk-sociologiska undersökning i Halls socken på Gotland 1950. John Granlunds undersökning av Runnö i Kalmarsund 1953–1954 och Anna-Maja Nyléns av Bruksvallarna i Härjedalen 1954–1959 är andra exempel på tidiga studier av lokalsamhällen i möte med nutiden.

På Institutet för folklivsforskning började studenterna på 1960-talet intressera sig för mer renodlade nutidsstudier. Etnologiämnet var då i stark tillväxt och de nya studenterna var intresserade av nuet och det vardagliga; de ville ut och upptäcka Sverige. Under John Granlunds tid skedde också en antropologisering av ämnet. Den första lokalsamhällesundersökningen i funktionalistisk anda leddes av docenten Börje Hanssen och gällde Leksandsbyn Lagnäs. 1963 bildades den nordiska studentföreningen NEFA (Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbetsgrupp) som på sitt program har utbildning i fältarbete med deltagande observation och intervjuer. NEFA:s första seminarium ägde rum 1965 i Vörå, Österbotten, och några år senare utkom handboken Fältarbetet (1968). Med Åke Dauns licentiatavhandling "Upp till kamp i Båtskärsnäs" (1969) togs steget mot nutidsdokumentation fullt ut. Där betonades också individen som aktör i en förändringsprocess.

En milstolpe på vägen mot det nya samtidsintresset på Nordiska museet var utställningen "Tradition och nutid" som öppnade 1960. Arbetet leddes av Anna-Maja Nylén. I en artikel i Fataburen året därpå betonar hon värdet av ett nutidsperspektiv: *Nutiden är inte bara ett språngbräde för utflykter i det förgångna eller i framtiden. Den utgör i sig själv ett studieobjekt, som erbjuder de bästa möjligheter till kulturforskning.*

Från 1960-talet kom det nya tidsperspektivet att prägla både fältarbeten och frågelistverksamhet. En större nutidsinriktad undersökning som Nordiska museet utförde i samarbete med Riksantikvarieämbetet och Norrbottens museum gällde gruvsamhället Svappavaara i Lappland 1963–1968. Den gjordes på uppdrag av LKAB för att dokumentera bylivet innan en ny gruva skulle öppnas i området. På 1960- och 1970-talen förekom det ofta att museet arbetade på upp-

I utställningen "Tradition och nutid" ställdes gammalt och nytt i relation till varandra. Mjölkhanteringen demonstrerades bl.a. med de gamla träkärlen i kontrast mot glasflaskan för mjölk och det allra senaste – tetrapaken. Foto 1962.

Den nya seden att tända ljus på gravarna dokumenterades av Mats Rehnberg på 1940-talet, här på Skogskyrkogården i Stockholm. Foto Olof Ekberg 1943.

dragsbasis. Det kunde gälla inventering och dokumentation av bebyggelsen i gamla stadskärnor eller, som i Svappavaara, dokumentation av samhällsliv och bebyggelse inför en exploatering. Vattenfalls utbyggnad av vattenkraften i Norrland gav upphov till liknande uppdrag. De utfördes ofta i samarbete med Riksantikvarieämbetet.

I frågelistorna hade man redan på 1940-talet efterfrågat samtida förhållanden. Mats Rehnbergs specialfrågelista om "Svenaftnar och möhippor" (1945) avslutas med en fråga om hur dessa traditioner numera utformas. En annan av Rehnbergs listor, "Ljus på gravarna", från 1947, rör sig helt i nutiden. Den gällde den nya sed, vars framväxt på 1900-talet var ämnet för Rehnbergs tidigare nämnda studie. Från 1960-talet började frågelistorna mer konsekvent att ta sin utgångspunkt i samtiden. Det gäller t.ex. de listor om olika traditioner som Anna-Maja Nylén gav ut i anslutning till utställningen "Tradition och nutid". Ett senare exempel är Bengt af Klintbergs frågelista "Vår tids rykten" (1974). En annan nyhet i frågelistorna var att tilltalsordet "man" ersattes av det mer personrelaterade "ni". Det hängde samman med att forskarna vid denna tid slutat använda sig av s.k. ortsmeddelare, som intervjuade olika sagesmän och i sin tur återgav deras berättelser om bygdens traditioner. De vände sig nu i stället di-

rekt till individuella meddelare och efterfrågade deras egna upplevda erfarenheter. Yrkesminnena hade hela tiden en både personlig och samtida inriktning på så vis att skribenterna skulle berätta om sina egna liv.

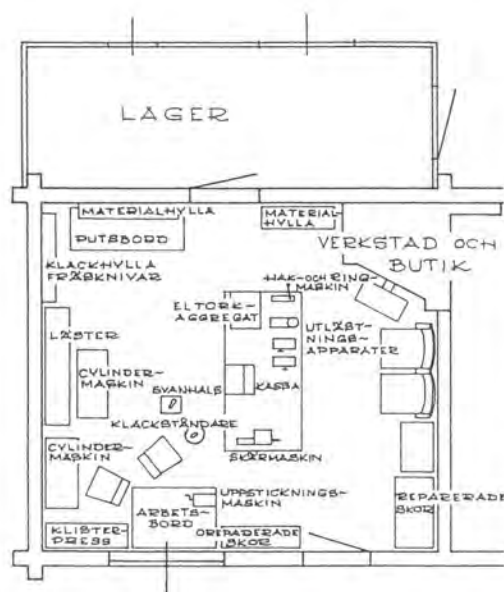
Det nya tidsperspektivet gällde även föremålsavdelningarnas arbete. Ett föremål som kanske kan sägas vara tidsmässigt symboliskt var ett hårnät, som Textilavdelningen förvärvade av en långhårig värnpliktig man 1971. – För att få en överblick över samlingarna och ett underlag till kompletteringar, särskilt för tiden efter första världskriget där de största luckorna fanns, hade man redan före omorganisationen börjat utarbeta landskapslistor, där föremålen registrerades landskapsvis. Projektet är intressant eftersom det troligen förebådar Samdok. När listorna var klara skulle de nämligen skickas till länsmuseumerna för att påföras uppgifter om de samlingar som fanns ute i landet. På så vis skulle museerna dela ansvaret för dokumentationen samtidigt som dubbelarbete kunde undvikas.

Orienteringen mot samtiden och mot antropologiska perspektiv är karakteristisk för 1960-talets museiarbete. Vetenskapligt sett var Nordiska museets forskning alltså mycket aktuell och med sin tid. Man kan därför inte säga att skilsmässan från Skansen hade inverkat

I Nora dokumenterade Kulturhistoriska undersökningen (KU) 1969 såväl byggnader som hemmiljöerna och det samtida livet. Nedan fru Edit Johanssons vardagsrum på Kungsgatan 23 samt den nedlagda bleckslagarverkstaden.

negativt på forskningsarbetet. Tvärtom kanske den kom att påskynda framväxten av de nya synsätten. För formandet av en modernare svensk kulturhistoria var dessa principiellt viktiga. Kunskapen om liv och arbete i Sverige skulle i fortsättningen inte byggas så mycket utifrån rekonstruktioner av äldre tidsskikt som på observationer i samtiden.

Nutidsintresset märktes framför allt hos de etnologiskt skolade tjänstemännen på avdelningarna Näringsliv, Textil och Kulturhistoriska undersökningen, men fanns också på den av främst konsthistoriker bemannade Boavdelningen. En annan nyhet var möjligheten att inom de nya avdelningarna studera olika fenomen över hela det sociala fältet, utan ståndsindelningens begränsningar. Den nya basutställningen Svensk bostad vars första del öppnade 1973 var ett resultat av ett sådant integrerat synsätt. Även på Kulturhistoriska undersökningen prövades nya arbetsmetoder. I undersökningarna i städerna Östhammar och Öregrund 1966 samt Nora 1969 strävade man efter att samordna traditionell byggnadsdokumentation med etnologiska inifrånperspektiv. Ytterligare ett utmärkande drag för avdelningarnas arbete som är värt att notera – och som de behöll från den äldre organisationen – var deras utställningsverksamhet. Någon särskild utställningsavdelning fanns inte, utan föremålsavdelningarna hade själva ansvar för att producera utställningar där resultatet av deras arbete skulle visas.

Praktiska problem

Ambitioner saknades alltså på intet sätt i 1960-talets museiarbete. Men arbetet med den svenska kulturhistorien hade också en praktisk sida, och här fanns ett stort problem som försvårade arbetet. Det var bristen på ändamålsenliga magasin och arkiv för de stora samlingarna. Magasinsfrågan var sedan länge ett av museets allvarligaste problem. Föremålen förvarades på 1960-talet i ett tjugotal mer eller mindre lämpliga lokaler i och utanför Stockholm. De spridda och överlastade magasinerna hindrade en rationell hantering liksom möjligheterna att vetenskapligt studera och bearbeta samlingarna. Med undantag för arbetet med textilierna utfördes vård och konservering

vid denna tid i mycket begränsad omfattning, främst i samband med utställningar. Det är därför naturligt att de gamla planerna på att uppföra ett stort föremålsmagasin i anslutning till ett lantbruksmuseum på Julita började konkretiseras i slutet av 1960-talet. Alternativa magasinsplaner, t.ex. den gamla torpedhallen på Galärvarvsområdet eller underjordiska utrymmen nära museet, fanns både då och senare men kunde inte realiseras.

Problemen gällde också utställningslokalerna och tjänsterummen i huvudbyggnaden, vilka vid tiden för skilsmässan befann sig i ett "otroligt miserabelt" tillstånd eftersom medel saknades till underhåll. En av Hans Hanssons första uppgifter som styresman var därför att ta sig an denna fråga. Han lyckades få Byggnadsstyrelsen att 1967 ta över ansvaret för underhållet av såväl huvudbyggnaden som Lusthusporten. *Nu regnar det icke längre in på de utställda samlingarna*, noteras det tacksamt i Hanssons nekrolog i Fataburen 1972.

Men trångboddheten bestod. Museet behövde större utrymmen. En tillbyggnad för bibliotek, arkiv, föreläsningssal m.m. fanns därför med i det lokalprogram som museet utarbetade i samråd med de museisakkunniga (MUS 65). Centralmagasinet och Lantbruksmuseum på Julita samt lokalproblemen i huvudbyggnaden kom att bli några av de frågor som dominerade museiarbetet under 1970- och 1980-talen. Det var stora och tunga ärenden som var mycket tids- och kraftslukande, men till vilka också knöts stora förhoppningar. Planerna för Julita engagerade inte minst Hans Hansson. Strax före hans bortgång 1972 kom det glädjande budskapet att regeringen givit tillstånd att projektera den första etappen av det stora företaget.

Motsstående sida. Den nybildade KU:s första fältarbete gällde de båda syskonstäderna Öregrund och Östhammar 1966–1968. Här kompletterades den traditionella dokumentationen av kulturhistoriskt intressant bebyggelse med intervjuer om livet i både äldre och yngre bostads- och arbetsmiljöer. Bilderna är från dokumentationen av Öregrunds skomakeri.

Nordiska museet hundra år 1973

Det blev Harald Hvarfner som i egenskap av ny styresman fick lotsa Nordiska museet genom dess hundraårsjubileum – ett jubileum som varade ett helt år och som blev en storslagen manifestation av institutionen. För museets personal var 1973 ett år av kraftsamling och glädje. Hvarfner var en respekterad och avhållen chef och man upplevde det som att en ny tid kom till museet med honom, en ny storhetstid efter den ödesdigra skilsmässan.

Nedan. Skansens delegation anländer i hästdroska till 100-årsuppvaktningen 1973. Foto Bengt Nyström.

T.b. Uppsyningsman Gunnar Göransson dammsuger Gustav Vasa inför jubileumsfirandet 1973.

Den Heisska salongen från 1890-talets Stockholm ställdes som kontrast till det enkla arbetarköket i jubileumsutställningen "Svenskens hundra år".

Det största publikevenemanget under jubileumsåret var jubileumsutställningen "Svenskens 100 år – Känn dig själv", som öppnades på museets födelsedag den 24 oktober. Tidigare under året hade den nya basutställningen "Svensk bostad" öppnats. En rad tillfälliga utställningar hörde också till festprogrammet.

Museet manifesterade sig även som en vetenskapligt och inte minst museologiskt aktiv och central forskningsinstitution. Med utgångspunkt i museets nya insamlingsprogram anordnades en jubileumskonferens på Julita, där museimän från hela landet diskuterade museernas insamlingsarbete. Konferensen gav genljöd i hela Musei-sverige som ett av de första landsomfattande museimötena och fick betydelsefulla konsekvenser. Flera arbetsgrupper tillsattes som gick vidare med frågorna. Slutrapporten om samtidsdokumentation vid de kulturhistoriska museerna 1977 blev upptakten till det gemensamma stora projektet Samdok. En annan studie som togs fram till jubileumsåret och lades till grund för fortsatta diskussioner gällde 1980-talets museer, en s.k. Delfistudie, där en referensgrupp med sakkunniga från olika samhällssektorer sökte svara på frågor om framtiden.

Jubileumsåret blev en stor framgång för Nordiska museet. Anta- *forts. sid. 424*

Harald Hvarfner

Harald Hvarfner (1926–1975) var styresman för Nordiska museet i knappt två år, 1973–1975. Trots den korta tiden han fick verka i museet hann han med att formulera och påbörja en rad verksamheter.

Harald Hvarfner var född i Härlunda i Skaraborgs län. Han blev fil.lic. i Stockholm 1953 med arkeologi och etnologi som huvudämnen, var anställd vid Riksantikvarieämbetet 1948–1962 och assistent vid Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet 1959–1961. Vid Riksantikvarieämbetet ledde han de kulturhistoriska inventeringarna i samband med utbyggnaden av vattenkraften i de norrländska älvarna och gav ut en rad skrifter om näringsliv och bebyggelse i anslutning till detta arbete. Åren 1962–1971 var han landsantikvarie och chef för Norrbottens museum i Luleå och 1971–1973 stadsantikvarie vid Stockholms stadsmuseum. Han var även ledamot i Nordiska rådet för antropologisk forskning, Rådet för bygdeforskning och folkkultur och verksam inom Svenska museiföreningen bl.a. som redaktör för tidskriften Svenska Museer, samt i Länsmuseumernas samarbetsråd.

Innan Harald Hvarfner kom till Nordiska museet hade han skapat sig ett nästan legendariskt namn. Han var en av landets ledande museimän med starkt engagemang i den regio-

nala museiverksamheten, där arbetet i Norrbotten blev stilbildande, liksom i kulturmiljöfrågor. Ett viktigt inlägg i museidebatten var idé- och programskriften "70-talets museum" som han 1970 publicerade tillsammans med landsantikvarierna Erik Hofrén, Sten Rentzhog och Sune Zachrisson. Hvarfner var också en av de ledande krafterna bakom den utbyggda länsmuseumorganisationen och satsningarna på den yttre kulturmiljön.

Vid Nordiska museet genomfördes museets hundraårsjubileum under hans ledning 1973 med stora festligheter och den uppmärksammade jubileumsutställningen "Svenskens 100 år", samt flera seminarier, bl.a. det som ledde till bildandet av Samdok. Harald Hvarfner utvecklade ett intensivt och insiktsfullt ledarskap och museet formulerade ett omfattande verksamhetsprogram, som redan hade börjat fungera på några punkter när han rycktes bort. Han var starkt engagerad i det etnologiska samarbetet i Norden och i genomförandet av tvärvetenskapliga undersökningar över de nordiska gränserna. Samtidigt förverkligades flera av hans praktiska uppslag i de tidigare verksamhetsområdena, bl.a. den demografiska databasen i Haparanda, skrivcentraler för kulturhistoriskt källmaterial i Kiruna, Gällivare/Malmberget och Älvsbyn, där

man började inskrivningen av Nordiska museets och över 20 andra museers föremålskataloger, till en av världens största textdatabaser. Harald var en man med oerhörd utstrålning och stor auktoritet. I mångas minne framstod han efter sin död som en ljusgestalt. Vid Nordiska museet var han en länge saknad samlade kraft och ledare.

/BENGT NYSTRÖM/

Den nye styresmannen Harald Hvarfner på väg till talarstolen i föreläsningssalen 1973.

let besökare slog alla rekord och närmade sig en kvarts miljon. Av Kungl. Patriotiska Sällskapet erhöll museet pengar som skulle användas till en stor samtidsundersökning; det blev projektet "Dagens lantbruk i Oviken", där tre bondgårdar i Jämtland dokumenterades ingående.

Sune Zachrisson

Sune Zachrissons första arbetsdag som styresman 1975 blev en personalutflykt till Björkö och Birka. Här "invigs" han och får en krans och en hassel- (lås Hazelius-) käpp av Elisabet Hidemark, utspökad i folkloristisk unisexkostym.

Sune Zachrisson (f. 1932) växte upp i Vadstena. Redan som skolpojke blev han gripen av stadens historiska minnen och kom därigenom i kontakt med Andreas Lindblom som bedrev Birgittastudier där. Lindblom blev sedan dess en fadersgestalt för Sune. Efter studier i Uppsala där han blev fil.lic. på en avhandling om svenska rådhus och några års tjänstgöring vid Riksantikvarieämbetet var han åren 1966–1973 landsantikvarie i

Västerbottens län. Han hörde till den grupp av unga landsantikvarier och länsmuseumchefer (Harald Hvarfner, Sten Rentzhog, Erik Hofrén) som ville utveckla museiverksamheten. I strid mot de museisakkunnigas utredning (MUS 65) presenterade gruppen sitt program i skriften "70-talets museum". 1973 efterträdde Sune Zachrisson Harald Hvarfner som stadsantikvarie i Stockholm och chef för Stockholms stadsmuseum. Efter Hvarfners död kallades han redan 1975 som styresman till Nordiska museet.

Under sin tid vid museet arbetade Sune för att stärka Nordiska museets roll som centralmuseum och gemensam resurs för landets kulturhistoriska museer. Han var tidigt intresserad av agrarhistoria och verkade för att bredda det kulturhistoriska synsättet till att omfatta även den del av kulturarvet som utgörs av husdjuren och kulturväxternas historia och fick flera uppdrag inom detta område som t.ex. jordbruksdepartementets utredning om lantrasernas bevaran-

de; ledamot av Nordiska ministerrådets genbank för jordbruks- och trädgårdsväxter; ledamot av Statens genbanksnämnd för husdjur. Han fungerade 1977–1981 som president i Association Internationale des Musées d'Agriculture. 1991 invaldes han i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.

Sune Zachrisson lämnade posten som styresman 1988 och utsågs då till direktör vid Julita gård och museer, en befattning som han uppehöll till pensioneringen 1993. Under denna tid utvecklades Julita på många sätt. Besökaraantalet ökade, nya anläggningar byggdes, en första del till det sedan länge planerade lantbruksmuseet genomfördes, den naturvetenskapliga kompetensen ökades. Med sin intensitet och humanistiska grundsyn genomdrev han en genbank för utrotningshotade kulturväxter och husdjur på godset – ett arbete som fortsätter och har framtiden för sig.

/BARBRO BURSELL/

Centralmuseitankar

Jubileet blev en viktig avstamp för museet i dess fortsatta utveckling mot rollen som centralmuseum. Att Nordiska museet hade ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriska museiverksamhet hade väl egentligen aldrig ifrågasatts; det var snarare hur detta ansvar skulle utövas som var frågan. Under jubileumsåret fick ansvarsrollen ny giltighet. Ett viktigt steg var den ovan nämnda Julitakonferensen. – Harald Hvarfners hastiga bortgång 1975 blev ett svårt bakslag i det nya utvecklingsarbetet.

Den nye styresmannen Sune Zachrisson sökte driva arbetet vidare och hade bl.a. som ambition att Nordiska museet skulle ha ett närmare samarbete med länsmuseum. I slutet av 1970-talet började han i det syftet regelbundet skriva brev till museicheferna, där han diskuterade olika för museerna gemensamma frågor och utvecklade tankar om Nordiska museet som en gemensam resurs, t.ex. när det gällde vidareutbildning. Zachrisson och hans medarbetare skulle under de kommande åren på olika sätt utveckla tankarna om Nordiska museets roll som centralmuseum. Vägen mot att realisera dessa tankar var emellertid inte rak och enkel. Flera andra viktiga frågor krävde också sin lösning.

Utredningarnas decennium

1970-talet kom för Nordiska museet att bli de många utredningarnas tid. I spåren av MUS 65 tillsattes en rad statliga utredningar som skulle studera olika frågor, t.ex. museernas organisation, lokalfrågorna och vården av samlingarna. Organisationsutredningen (ORM) kom med sitt förslag 1977 och året därpå skedde en viss förändring i Nordiska museets organisation. Styresmannen fick till sin hjälp ett planeringssekretariat och en Teknisk avdelning inrättades, som samlade de tekniska och praktiska funktionerna i verksamheten. Förutom de statliga utredningarna fortsatte planeringsarbetet rörande Julita. En annan segsliten fråga var om museet skulle bli statligt. (Mera om allt detta i avsnittet Museisverige i stöpsleven.)

Med 1970-talet kom museets anställda att på ett mer formellt sätt än tidigare delta i utrednings- och planeringsarbete m.m. Fackliga

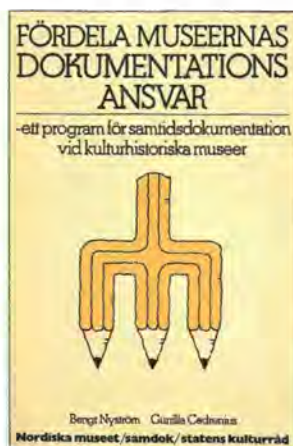

Riksställningar var ett barn av MUS 65 och möttes till en början med skepsis. Ett fint samarbete utvecklades så småningom. I samband med museets 100-årsjubileum gjordes i samarbete "Land du välsignade" med Eva Lis Bjurman från museet som en av producenterna. Den turnerade ute i landet i flera år. Foto Riksställningar.

forts. sid. 428

Samdok – en svensk museal ingenjörskonst?

I samband med Nordiska museets hundraårsjubileum 1973 påbörjades de diskussioner som efter några år ledde fram till skapandet av Samdok. Utgångspunkt var skriften "Föremål, bild, data" (1973), där en analys av museets föremålssamlingar visade en tidsmässig favorisering av perioden 1750–1870 medan 1900-talet däremot var sparsamt företrätt. Ämnesmässigt dominerade jordbruk och andra förindustriella basnäringar tillsammans med stadshantverk. Lägre socialgrupper var underrepresenterade. Situationen var likartad vid de flesta museer, och i fortsatta utredningar och vid en serie konferenser slogs fast att museerna hädanefter måste bredda sin insamling, både socialt och tidsmässigt. Men för att göra detta möjligt måste de *samordna* sitt arbete och *samarbeta* både med varandra och med andra institutioner. Viktigast var dock att den egna *samtiden* skulle utgöra ett självklart forskningsfält i stället för att bara dokumenteras i form av "brandkårsutryckningar", exempelvis vid företagsnedläggningar. Trots att startpunkten hade varit hur insamlingen av föremål skulle organiseras i massproduktionens tid, växade ambitionerna snart över till en betydligt vidare uppgift: en etnologiskt beskrivande och undersökande verksamhet – *samtidsdokumentation* – med insamling av föremål som en deluppgift.

Samdoks programskrift från 1981.

Pionjärernas entusiasm var stor när regeringen 1977 beviljade medel för att inrätta ett sekretariat för verksamheten, placerat vid Nordiska museet. Styrande organ blev Samdokrådet, med representanter för olika kategorier museer och med Nordiska museets styresman som ordförande. Tidskriften Samdok-bulletinen började ges ut och databasen Samdokregistret matades med uppgifter om museernas samtidsundersökningar. Efter de första årens organiserande övergick sekretariatet till att hålla igång mötes- och undersökningsverksamheten, utväxla information nationellt och internationellt samt arbeta för metod- och teoriutveckling genom kurser, seminarier och publikationer. En lång rad personer, såväl från Nordiska museet som andra museer, var involverade i arbetet, men särskilt måste dåvaran-

de chefen för avdelningen Näringsliv och samfund vid Nordiska museet, Göran Rosander, nämnas som Samdoks främste idégivare. Det var i stor utsträckning hans förstudier och teoretiska underlag som lade grunden för arbetet.

I stort sett alla landets kulturhistoriska museer som bedriver insamling och dokumentation, sammanlagt ett åttiofem länsmuseer, kommunala museer samt central- och specialmuseer, kom efterhand med i arbetet och inordnades till att börja med i elva arbetsgrupper, så kallade pooler. 1981 presenterades den nya organisationen av Bengt Nyström, då chef för Norrköpings stadsmuseum, och Gunilla Cedrenius, samdoksekreterare, i skriften "Fördela museernas dokumentationsansvar". Nyckelordet var "systematisk ansvarsfördelning" och man valde att försöka täcka in det samtida samhället genom en huvudsakligen näringsbaserad struktur. Betoningen av produktion och arbetsliv låg i tiden, men förhoppningen var också att organisationsmodellen skulle säkra museernas deltagande. Samdok var och har förblivit en helt frivillig organisation, och idén var att såväl regionala museer som specialmuseer helt enkelt skulle fortsätta sitt ordinarie samlingsarbete, men nu med ett större sammanhang för ögonen.

Tanken var också att poolengagemanget skulle stödja museerna i att målinrikta och avgränsa sin samlingsverksamhet. Att undvika "ofruktbart dubbelarbete" och åstadkomma "besparingseffekter" framhölls som en poäng. Istället för att beakta de skilda lokala och regionala betydelser som företeelser eller enskilda föremål kunde representera, anlades ett centralperspektiv, där museernas insamling betraktades som en gemensam, nationell resurs. Varje enskild undersökning skulle därmed komma att utgöra ett "typfall".

Samdoks första sekreterare Gunilla Cedrenius på Samdokkonferens 1984.

Föremålens plats

Startpunkten för Samdok var tillståndet i Nordiska museets magasin och den samtida föremålsinsamlingen blev också en huvudfråga i 1970-talets diskussioner. Men i ljuset av den ökade samhällsorienteringen och samtidsinriktningen blev hållningen till det materiella kulturarvet minst sagt ambivalent. Å ena sidan sågs intervjuer och fotografier som bättre – för att inte säga billigare – instrument än föremålen när man ville dokumentera människors vardagsliv liksom deras tankar och föreställningar om världen. Å andra sidan ledde museernas ansvar för att bevara det materiella kulturarvet i massproduktionens tid till idéer om en bred och systematisk insamling, grundad på en fördelning av ansvarsområden mellan museerna och avtal om leveranser från tillverkningsindustri och importörer.

Samdoks ideal – och i viss mån även praktik – kom dock att bli en tredje väg: den *integrerade* föremålsinsamlingen, där tingen tillsammans med övrigt material utgör resultatet av en undersökning. I slutet av den här skildrade perioden manifesterades denna inriktning genom en serie seminarier där man diskuterade tingens roll för folkbildning, forskning och utställningar och lanserade ett kulturanalytiskt och symboltolkande perspektiv på föremålen.

Ett viktigt forum

Redan under de första åren visade det sig att flera aktuella och brännande museifrågor kom att fokuseras i diskussionerna om Samdok. Genom att skapa Samdok visade Nordiska museet och den svenska museivärlden hur de ville placera sig i den nya samhälleliga och vetenskapliga situationen. Med Samdok uttraderades de svenska museernas främre tidsgräns och begreppen kulturhistoria och kulturarv kom att definieras på ett annat sätt än tidigare. Kanske fick Samdok sin största betydelse här. Samdok varken var eller blev liktydigt med Nordiska museet, men däremot förebådade museets arbete i Samdok den roll man på 1980-talet kom att få som ansvarsmuseum: att vara vetenskapligt ledande inom den kulturhistoriska museisektorn, att väcka och driva för museerna gemensamma frågor, att ta ett organisatoriskt och samordnande ansvar och att stödja uppbyggandet av lokala och regionala institutioner.

Sekretariatet lade ner mycket arbete på att internationellt sprida kunskap om de svenska museernas samtidsundersökningar, vilket i museisammanhang gjorde Samdok till en exportvara i klass med Skansen.

/EVA SILVÉN-GARNERT/

Bengt Nyström på Samdokkonferens 1984.

Samdokundersökning i Byggpoolen. Lena Palmqvist intervjuar elektrikern Harald Torstensson vid bygget av "Bo 85" i Upplands Väsby 1983.

Övan t.h. En av museets många arbetsgrupper på 1970-talet. Här diskuterar Sune Zachrisson (mitten) omorganisation tillsammans med från vänster Greger Oxhammar, Göran Bergengren, Jonas Berg och Kersti Holmquist.

klubbar hade funnits tidigare, men med den nya lagen om medbestämmande i arbetslivet 1976 inleddes ett mer aktivt fackligt arbete. Museets ledning var skyldig att informera de fackliga organisationerna om tänkta förändringar i verksamheten. Samma år fick de första personalrepresentanterna ta säte i Nordiska museets nämnd.

Nordiska museet blir statligt?

I samband med att Nordiska museet och Skansen skiljdes åt aktualiserades frågan om huvudmannaskapet för museet. Enligt statskontoret, som redan dessförinnan påbörjat en utredning, vore det naturligt att museet blev statligt när nu staten övertagit det ekonomiska ansvaret. Det stannade emellertid vid att Kungl. Maj:t fortsättningsvis (från 1969) skulle utse museets nämnd samt att museet skulle underkasta sig statlig kontroll beträffande ekonomi och administration.

De museisakkunniga tog upp frågan till ny behandling. MUS 65:s förslag som kom 1973 fick formen av ett villkorslöst överlåtande på staten av museets samlingar, fastigheter och fonder. Hårda och långdragna förhandlingar fördes mellan museet och staten, men något förstatligande kom inte till stånd eftersom nämnden vägrade att acceptera villkoren. 1985 aktualiserades förstatligandefrågan åter, nu av kulturrådet i samband med utredningen "Museerna", men inte heller detta förslag realiserades.

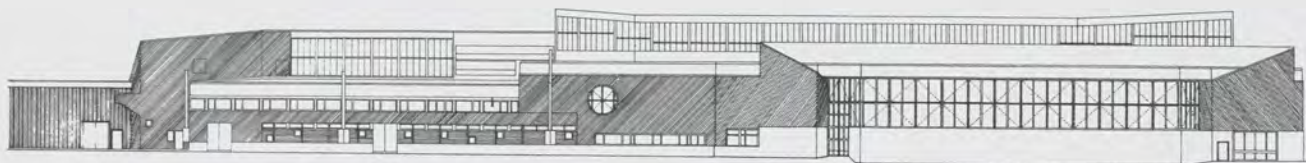

Drömmarna om Julita

Under 1970-talet utreddes och planerades magasinsfrågan och lantbruksmuseet på Julita vidare. Med facit i hand kan man fråga sig om större kraft i stället skulle ha ägnats åt verksamheten i Stockholm. Men samtidigt var förväntningarna så stora på Julitaprojektet! I Hans Hanssons framtidsvisioner 1965 ingick ju att museet skulle satsa på sina gårdar, och i efterhand kan man också ställa sig frågan om inte Julita erbjöd en chans för museet att återerövra en position som det hade förlorat med Skansen? Samtidigt som man ute i Europa började lansera idéer om ekomuseer hade Nordiska museet reducerats till ett stenhus i staden. Julita kan i så fall sägas ha haft en slags existensiell betydelse för museets identitet.

Lantbruksmuseet planerades också att bli betydligt mer än ett traditionellt museum. Det skulle ligga ute i kulturlandskapet, i nära kontakt med olika odlingar, där den agrara kulturhistorien kunde illustreras. Agrarhistorisk forskning och genbanksforskning kring växter och djur skulle också koncentreras dit. Tillsammans med samlingarna i centralmagasinet skulle det nya museet bli basen för ett pedagogiskt utvecklingscentrum. Man såg framför sig en slags verkstad för kulturhistorisk information, där man skulle producera kunskap, som via vandringsutställningar, trycksaker, filmer m.fl. medier skulle nå större grupper i samhället. Föremålen skulle även göras tillgängliga för forskare och andra intresserade genom studiebesök i magasinet. En person som fäste stora förväntningar kring det pedagogiska utvecklingsarbetet på Julita var chefen för Undervisningsavdelningen, Skans Torsten Nilsson. Ett starkt stöd för detta hade man också från de centrala folkbildningsorganisationerna.

Andra var mer skeptiska till utbyggnadsplanerna. Det var inte lantbruksmuseet och möjligheterna att få goda föremålsmagasin som avskräckte, utan det 17 mil långa avståndet till Julita. Man var rädd att mista den nära kontakten med föremålen och den kunskap som sprang ur en daglig hantering av dessa. Förespråkarna menade dock att avståndet skulle kunna överbryggas med kontinuerliga transporter av både gods och passagerare och även med *någon form av bildöverföring*, som det heter i programmet från 1971. Tilltron till den nya tidens kommunikationstekniska möjligheter var stor.

Albert Eskeröd tar det första spadtaget till Centralmagasinet på Julita 1974.

Ove Hidemarks ritningar 1980 till det nya lantbruksmuseet på Julita. Fasad mot söder resp. mot norr. Byggnaden var färdigprojekterad i varje detalj men blev inte uppförd. Den skulle ha byggts intill Centralmagasinet, som uppfördes på 1970-talet.

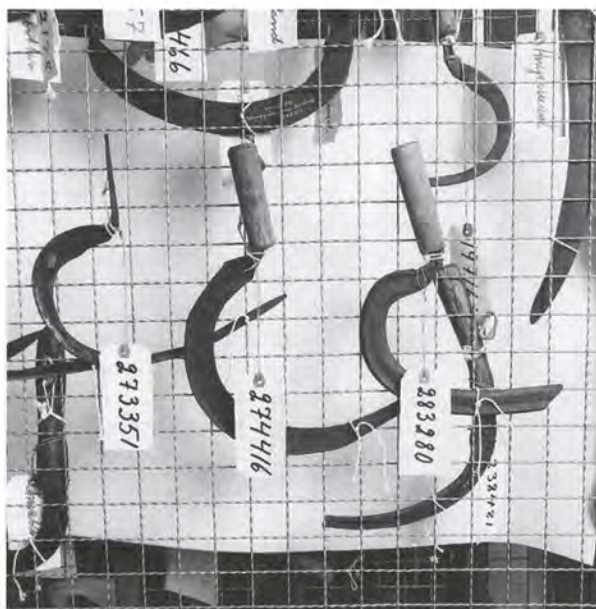
Den första etappen av centralmagasinet började byggas 1974 och tre år senare kunde de nya lokalerna tas i bruk. Efter en del förseningar stod den andra etappen klar 1979. Därmed hade museet fått en 240 meter lång centralmagasinsbyggnad omfattande 11.000 kvadratmeter, varav ca 8.000 effektiv magasinsyta. Museets lokalproblem var dock långt ifrån lösta. Lokaler för föremålsvård, bokbinderi, kontor m.m. låg i den tredje utbyggnadsetappen där själva lantbruksmuseet ingick. Här kom igångsättningsbeskeden att låta vänta på sig. Tills vidare löstes dessa lokalbehov med baracker.

Provisoriska lokaler

1975 inledde Kulturrådets delegation för lokal- och utrustningsfrågor (LUP-delegationen) sitt arbete med att lösa lokalproblemen i den nu mycket omoderna och trånga huvudbyggnaden. Bristen på lokaler för tjänsterum, verkstad, vård och foto var akut och man fann ingen annan råd än att utnyttja utställningsytorna. 1976 inreddes t.ex. en verkstad i salen för tillfälliga utställningar. Senare togs utställningslokaler på andra galleriet i anspråk till tjänsterum. Livrustkammarens utflyttning ur museet 1978 gav ett välkommet lokaltillskott. I dess lokaler byggdes en efterlängtat ateljé för textilkonservering i början av 1980-talet. Andra problem fick under dessa år lösas temporärt. Dit hörde den nödvändiga utflyttningen av de brandfarliga nitratnegativen ur museibyggnaden. I brist på annan lösning inköptes helt sonika en glassbil med frysaggregat och parkerades på bakgården! Administrativa avdelningen måste flytta ut ur huvudbyggnaden och fick tills vidare inhysas på någorlunda närbelägna Torstenssonsgatan. Någon slutgiltig lösning på museets svåra lokalproblem kom trots många ansträngningar aldrig till stånd under den här behandlade perioden. LUP-delegationen såg Julita som den enda chansen att erhålla utökade lokaler. Och beslutet om den tredje utbyggnaden på Julita lät alltså vänta på sig.

I Centralmagasinet på Julita blev föremålsbeståndet överblickbart och lätt tillgängligt.

Ljusglimtar

Några ord bör sägas om museets personal, som under de här åren ställdes på många hårda prov. Nordiska museet liknade andra arbetsplatser på så vis att gränserna mellan olika kategorier av anställda länge markerades mycket tydligt. En tapetsrerare som kom till museet på 1930-talet har berättat hur han gjorde misstaget att första dagen sätta på sig sin vita arbetsrock. Han upptäckte snart att de andra hantverkarna var klädda i grå och, som han tyckte, fula rockar. På Nordiska museet var det bara intendenten som fick bära vita rockar.

Trots sådana och liknande markeringar och trots en organisationsstruktur, som av många upplevdes som hierarkisk, har det både då och senare funnits en påtaglig gemenskap bland museets anställda. Vad som förenat dem har bl.a. varit en stark känsla för institutionen Nordiska museet och för dess grundare. Artur Hazelius minne har under åren hållits levande; hans tankar och visioner om museet har också visat sig ha giltighet även i en annan tid. Därför har det bland

När Livrustkammaren flyttade ut ur musei- byggnaden friställdes viktiga lokaler som kunde tas i anspråk för flera av museets trångbodda verksamheter. Under några år dessförinnan användes både norra och södra hallen som konserverings- och packutrymme för Livrustkammaren.

de anställda varit naturligt att i det dagliga värvet då och då påminna sig Hazelius gärning. En bidragande faktor har väl också varit att Hazelius barnbarn, Gunnel Hazelius-Berg, och medlemmar i hennes familj arbetat vid museet. När jubileumsåret inleddes var det ganska naturligt att invigningstalet skulle hållas just av Gunnel Hazelius-Berg.

Nordiska museets sångkör, "Hazelii Pigor och Drängar", som bildades på 1970-talet, har förhöjt stämningen vid många festligheter under åren. Museets personalfester, som från 1960-talets mitt omfattat alla kategorier av anställda, bör nämnas som efterlängttade ljusglimtar under arbetsåret. Typiskt för dem har bland annat varit sången, bordsvisorna med de vitsiga texterna, glädjen – och mycket engagerat arbete från deltagarna själva. I början av 1980-talet bildades "Arturs Ärtor" och något senare "Hazelii Herrar", två grupper som höjt stämningen på personalfesterna med dans, sång och uppträdanden med en skämtsam udd riktad mot museiledningen.

I en visa driver Ärtorna med cheferna som varit på kurs på Julita. Den slutar så här (melodi Lili Marlene):

*Hoppas att vår ledning lite löje tål,
nu går vi gemensamt mot nya djärva mål!
Vad skulle Artur sagt om oss, vår gamle boss?
Jo, nöjd, förstås
med lite Ärtighet
på Nordiska museet!*

På personalfesten hösten 1985 gycklade dambaletten "Arturs Ärtor" med museiledningen genom att travestera den omdebatterade filmen "Dom kallar oss Mods". Scenen är trappan till utställningen Modell Sverige, i dagligt tal kallad "Mods". Mannen i zebrakalsongerna är bibliotekarien Stig Appelgren. T.h. ses styresmannen Sune Zachrisson.

Det vetenskapliga arbetet

På 1970- och 1980-talen förstärktes de nya vetenskapliga synsätt som vuxit fram på 1960-talet. Museets fältarbeten inriktades dessa år på studier av olika lokalsamhällen i ett samtidsperspektiv. Som exempel kan nämnas undersökningarna i stationssamhällena Skyttorp, Töreboda och Storuman 1978–1982. Men dokumentationerna av bebyggelse och byggnadstraditioner minskade i antal. Orsaken till att museet gradvis släppte detta av tradition så viktiga forskningsområde kan sökas i kulturminnesvårdens nya organisation och verksamhet.

Samtidsundersökning i Kramfors 1977.
Annette Rosengren intervjuar två arbetare.

Ansvar för byggnads- och bebyggelsefrågorna togs successivt över av regionala och lokala instanser. Samtidigt försköts etnologernas intresse mot andra frågeställningar. Så var t.ex. arbetslivet på 1970-talet ett växande forskningsfält. Nordiska museet inledde bland annat stora fältarbeten i industrisamhällena Norrsundet och Kramfors. Projektet "Anläggarna" gällde en både bred och djup kartläggning av yrkesliv och yrkeskultur i väg- och vattenbyggnadsbranschen.

Intresset för industrisamhällets livsformer manifesterades 1985 i den stora utställningen "Modell Sverige", som ville visa hur det moderna svenska samhället vuxit fram. Utställningen kan ses som ett svar på Hans Hanssons proklamation 1965, men även på Sven

Lindqvists omtalade debattbok "Gräv där du står"(1978), som är en besk kritik mot museernas dittills bristande dokumentation av industrisamhällets arbetsförhållanden och livsvillkor.

I fältundersökningarna började en ny syn på intervjun att göra sig gällande. Intresset vändes från det sakliga faktainnehållet mot värderingsfrågor och därmed också mot informanten själv och hans berättelse, så småningom även mot intervjuaren och dennes roll. Från 1970-talet började man på Kulturhistoriska undersökningen, där Göran Rosander blev chef 1974, regelmässigt göra livsloppsintervjuer. Intresset för dokumentation och forskning kring levnadshistorier, som ju inletts med arbetarminnena vid mitten av 1940-talet, kom på 1980-talet till uttryck i projektet "Levnadsöden", en brett upplagd insamling av livsloppsintervjuer inspirerad av den s.k. Oral History-rörelsen. Vid denna tid började bandspelaren bli de fältarbetande etnologernas viktigaste arbetsredskap. Med dess hjälp kunde själva intervjun med frågor och svar dokumenteras. Andra större forskningsprojekt under denna tid var undersökningarna om turismen i

I museets samtidsundersökning i Hempoolen dokumenterades bl.a. detta pojkrum och föremålen förvärvades till samlingarna. Här visas det utställt i museet.

I "Anlägggarminnen", redigerad av Mats Rehnberg, berättar ett antal anläggare om sitt liv och arbete. Omslaget av Sven Ljungberg föreställer ett kraftverksbygge.

forts. sid. 437

Göran Rosander

Göran Rosander presenterar förslag till ny lärobok i etnologi vid Institutet för folklivsforskning. Sittande docent Mats Hellspong.

Göran Rosander (1933–1996) var under åren 1971–1978 avdelningschef på Nordiska museet. Till att börja med arbetade han på avdelningen Näringsliv och samfund och från 1974 på Kulturhistoriska undersökningen. Under dessa år kom hans insatser att betyda en väsentlig nivåhöjning inom flera av museets viktigaste områden, vilket bland annat medförde att Nordiska museet återtog sin ledande roll beträffande insamlingsteknik och dokumentationsprinciper.

När Göran Rosander kom till Nordiska museet var han redan en etablerad forskare och författare till flera

viktiga etnologiska skrifter. Avhandlingen från 1967 om dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar kan räknas till ämnets klassiker. Göran tillträdde vid den tidpunkt då Nordiska museets hundraårsjubileum började planeras och här kunde genast hans stora museala kompetens komma museet till godo. Han utsågs att leda produktionsgruppen för Nordiska museets jubileumsutställning "Svenskens 100 år – Känn dig själv" (1973). Det var den största utställning som museet ditintills hade producerat. I anslutning till hundraårsjubileet deltog Göran också i uppläggnings- och genomförandet av en framtidsstudie "Mot museernas 80-tal" och ett symposium i anslutning till denna.

Göran Rosander behärskade ett brett etnologiskt ämnesfält och stimulerade sina medarbetare att erövra nya ämnesområden. Det var inom samtidsdokumentationen som Göran lyckades föra inte bara Nordiska museet utan hela det svenska museiväsendet in i en ny utvecklingsfas. Det bestående resultatet blev skapandet av Samdok, sammanslutningen för samtidsdokumentation vid kulturhistoriska museer.

Som chef för Kulturhistoriska undersökningen initierade Göran Rosander flera migrationsundersökningar bland vilka bör framhållas en

omfattande studie av invandringen från Finland efter andra världskriget. Ett annat stort projekt var "Turismen och den folkliga kulturen" som utfördes i samarbete med Institutet för folklivsforskning. Göran verkade tillika som stimulerande och uppslagsrik universitetslärare i etnologi både i Stockholm och i Uppsala och han ställde också gärna upp i olika folkbildningssammanhang.

Även sedan Göran Rosander lämnat museet för en tjänst som förstekonservator vid Norsk Etnologisk Gransking i Oslo stod han ofta i kontakt med sin gamla arbetsplats och han anlätades också för statliga utredningar i Sverige. Sista gången det senare skedde var 1994 och handlade om museernas forskning, uppdragsverksamhet och dokumentation. Görans utredning utmynnade i ett starkt försvar för museernas rätt att bedriva forskning på olika plan.

Göran var en intensiv och vänlig man, full av lustiga formuleringar och vitsar. Med åren blev han alltmer systematisk på en abstrakt nivå. Han var med oss från början av arbetet med denna historik och deltog i diskussionerna, men hans avsnitt som skulle behandla "Samlingarna" fanns bara som en skiss när han dukade under för sin sjukdom.

/INGRID BERGMAN/

Dalarna samt migrationen mellan Sverige och Finland. Museets första undersökning inom Samdok var en hemundersökning i Åkersberga 1979. Denna föregicks av de hushållsinventeringar som Kulturhistoriska undersökningen genomförde på initiativ och under ledning av Marianne Olsson.

Även inom frågelistverksamheten, där man på 1970-talet började tilltala meddelarna med du, riktades intresset allt mer mot den berättande personen själv. 1970- och 1980-talens frågelistor handlar t.ex. om Fritiden (1973), Släkt och familj (1980) och Mitt hem (1985). Insamlingen av yrkesminnen intensifierades och flera yrken, inte minst på tjänstemannasidan dokumenterades, t.ex. industri- och kommunaltjänstemän (1985).

Inom föremålsinsamlingen kan man spåra ett växande intresse för hela miljöer. Exempel på viktiga föremålsförvärv är en kiosk med samtliga inventarier samt en hel liefabrik, båda 1972.

Trots de synsätt som gjorde sig gällande, främst inom etnologernas led, behöll tjänstemännen vid Nordiska museet sin kulturhistoriska specialistkompetens, dvs. den sak- och föremålsinriktade kun-

Göran Rosander ingick i styrgruppen för projektet "Anläggarna". Här intervjuar han en arbetare som bygger skogsbilvägar i Dalarna 1977.

skap som såväl allmänheten som kollegerna ute i landet så ofta efterfrågade. Genom de nya avdelningarna var det tre föremålsområden som lyftes fram ur samlingarna: bostad och heminredning, dräkt och textil samt näringsliv och samfund. Inom dessa fält hade museet en gedigen kompetens. I vissa fall tillhörde tjänstemännen de främsta kännarna i landet och hade även en internationell ställning.

Nordiska museets omfattande textilkunskaper var skälet till att museet på 1970-talet fick motta Hedvig Ulfsparrs stora textilsamling. Kunskaperna utvecklades ytterligare genom bearbetningen av denna; ett arbete som 1984 ledde till öppnandet av Textilmuseet i Högbo. Även rörande den moderna textilkonfektionen hade museet stora kunskaper, dess samling av jeans är t.ex. den största i Europa. Den har tillkommit genom ett systematiskt kunskapssökande via frågelistor, insamling och utställningar. Ett nyskapande projekt inledes då museet knöt till sig två barn, Jesper och Maria. Genom kontinuerliga förvärv har museet kunnat dokumentera deras kläder och klädvanor under hela deras uppväxt.

Ett annat expertområde har varit svenskt silver. Det stora verket "Svenskt silversmide 1520–1850" utkom 1945 och hade föregåtts av flera decenniers forskning. En unik katalog över svenskt silver byggdes under dessa år upp på Nordiska museet, som blev centrum för silverkunnandet i landet. Kunskapen kunde vidareutvecklas bl.a. genom särskilda inköpsanslag för svenskt silver (Kjellbergsska fonden) och genom fortsatt forskning.

Konsthistorikernas starka ställning i museet försvagades på 1960-talet i och med att ett äldre garde med namn som Sigurd Wallin, Marshall Lagerquist, Bengt Bengtsson, Erik Andrén och Bo Lagercrantz lämnade institutionen av åldersskäl eller för nya uppgifter. Den konsthistoriska forskning som därefter följde ger en splittrad bild. Men ifråga om silverforskning var museet ledande med Kersti Holmquist som expert. Den utökade versionen av "Svenskt silversmide 1520–1850", utkom 1963 med Erik Andrén, Brynolf Hellner, Carl Hernmarck och Kersti Holmquist som författare. Den omfattar tiden fram till 1850. En fortsättning förbereddes som dock utkom först 1995 sedan Kersti Holmquist som pensionär fick tillfälle att avsluta forskningsarbetet. Rut Liedgrens "Så bodde vi. Arbetarebo-

staden som typ- och tidsföreteelse" (1961) var ett betydelsefullt arbete i Svensk Stad-tradition. Erik Andréns arbete "Snickare, schatullmakare och ebenister i Stockholm under skråtiden" (1973) var resultatet av decenniernas fortlöpande samlande av uppgifter. Bengt Nyström disputerade 1971 på avhandlingen "Konsten till industrin" om två jugendkonstnärer, och samma år lade Elisabet Stavenow-Hidemark fram sin avhandling "Svensk villabebyggelse 1900-1925". Bland senare års sällsynta konstvetenskapliga avhandlingar av museets tjänstemän märks Sigrid Eklund Nyströms "Möbelarkitekt på 1930-talet" (1992). Båda dessa senare avhandlingar domineras av ett socialestetiskt perspektiv. Maj Nodermann, expert på folkkonst, utgav 1997 det magnifika arbetet "Bonadsmålari i Norden från medeltid till Vasatid" i vilket etnologisk och konstvetenskaplig metod smälts samman på ett lyckligt sätt. Publiceringen av Anders Berchs samling av textilprover, påbörjad av Anna-Maja Nylén och slutförd av Elisabet Stavenow-Hidemark (1990), är ett internationellt uppmärksammat arbete.

Det svenska jordbrukets historia var från början ett av museets givna specialistområden. Att Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, när det blev aktuellt, skulle donera sina stora samlingar just till Nordiska museet tedde sig därför ganska naturligt. Flera av museets tjänstemän har varit ledande experter inom området och museet har varit en given samarbetspart bland de internationella lantbruksmuseerna. Att föra detta arv vidare genom utbyggnaden på Julita måste därför ha framstått som en maktpåliggande uppgift för ledningen.

Ytterligare ett kunskapsområde som bör nämnas i detta sammanhang är möbler, där museets specialistkompetens var oomtvistad. Folkliga byggnadstraditioner, svensk folkkonst, folkloristik samt skråväsande och skråhantverk är andra fackområden där museet hade stora och värdefulla samlingar samt ytterst kunniga tjänstemän.

Föremålsvård och konservering

Centralmagasinet på Julita var ett av de första föremålsmagasin i landet som byggdes för det speciella ändamålet att bevara och hantera museiföremål. Av Kulturrådets rapport "Vårda! Bevara!" framgår att

Ovan. Ett stort och länge efterlängtat tvättbord installerades 1981 i textilkonserveringens nya lokaler som frigjorts vid Livrustkammarens utflyttning.

Överst t.h. Nordiska museet var det första museum som började använda skyddsvantar av bomull vid föremålshanteringen.

T.h. Textilkonservatorn Marie Louise Wulfcrona-Dägel vid sitt arbetsbord i de nya konserveringslokalerna 1982.

vården av landets museisamlingar vid 1970-talets slut var starkt efter-satt. Föremålen förvarades i olämpliga magasin, i källare och på vindar. Kunskaperna i konservering och vård behövde också utvecklas. Någon konservatorsutbildning fanns ännu inte i Sverige. Rapporten, som blev en chockartad läsning för många, fick flera betydelsefulla konsekvenser. Den kom att inleda en period, då man kan säga att föremålsvården i svenskt museiväsende vetenskapliggjordes.

På Nordiska museet blev tillkomsten av centralmagasinet startpunkten för en professionalisering av föremålsvården. Innan dess var det (med undantag av textilierna) museets rustmästare som tillsammans med hantverkare svarade för vård och föremålshantering. På 1970-talet tillkom den Tekniska avdelningen, där all magasins- och vårdpersonal samlades. Det betydde kraftsamling och kunskapsutveckling, som bl.a. ledde till tillkomsten av enhetliga riktlinjer för

museets vård och konservering. Vid denna tid började museet anställa specialutbildade föremålsvårdare för t.ex. metall, möbler och trä.

Vården av museets textilier hade i motsats till andra föremålsgrupper alltid varit omhulad. Kanske berodde detta helt enkelt på att textilierna av hävd var de kvinnliga museitjänstemännens revir och att de vårdade museets samlingar enligt god husmorstradition? Textilkonserveringsateljén förestods dock av erfarna konservatorer och textilkonstnärer. Varje vår bars samtliga textilier ut och vädrades, och två textilvårdare hade i uppdrag att kontinuerligt hålla efter samlingarna, observera skadedjursangrepp etc. Inom textilvården fanns också tidigt specialister som arbetade med avancerad rengöring och lagning m.m. Nordiska museets textilkonservering hade därför tidigt gott rykte om sig. Med tillkomsten av den nya textilateljén lades grunden till vidareutveckling av arbetsmetoderna. Omkring 1980 infördes bruket av vita bomullsvantar vid all hantering av textilier, en skyddsåtgärd som sedermera blivit vedertagen såväl inom Museisverige som utomlands, både för textilier och andra föremålsslag.

Vård och konservering kom vid 1980-talets mitt att tillhöra de verksamhetsområden som museet särskilt skulle prioritera. Stora resurser lades ner på utvecklingsprojekt av skilda slag, bl.a. anställdes flera nya konservatorer. 1983 tog Nordiska museet över ansvaret för Kulturarvet i Falun, där man tänkte sig att vård och konserveringstjänster i stor skala skulle kunna erbjudas andra museer och hembygdsgräddor.

Lantbruksmuseet ännu en gång

I målprogrammet utvecklades tanken på Julita som en resurs för landets museer. Men 1980-talet blev för museet en enda lång väntan på beslut att Sveriges lantbruksmuseum äntligen skulle få byggas. Ett omfattande arbete lades ned på att finna finansiärer till en fond för drift och forskning vid lantbruksmuseet. Staten avsåg nämligen inte att bekosta verksamheten. När dessa villkor äntligen var uppfyllda gav staten Byggnadsstyrelsen i uppdrag att färdigprojektera lantbruksmuseet. Inom Nordiska museet tillsattes en arbetsgrupp för att planera verksamheten. Situationen såg alltså mycket hoppfull ut.

Utställningen "Plast", 1970, presenterade ett modernt material som hade börjat samlas in av Arne Biörnstad omkring 1960, då i samband med dokumentation av emballage.

Mot en central museiroll

I samband med de stora utredningarna i MUS 65:s kölvatten på 1970-talet blev det aktuellt att utarbeta ett målprogram för museets verksamhet. Arbetet drog ut på tiden, men blev inte mindre angeläget genom det allt bistrare ekonomiska klimatet. Sune Zachrisson spådde i SMF-nytt 1980 att 1980-talet skulle bli *fiskbullens årtionde*, dvs. ett ekonomiskt magert decennium. Festen efter 1960-talets dukade bord var över och några ytterligare resursförstärkningar inte att vänta, menade han. Samtidigt ställde de framväxande läns museerna nya krav på centralmuseerna. Nordiska museet måste hitta sin nya roll i den svenska museivärlden. Det var därför ytterst viktigt att arbetet med målprogrammet resulterade i en tydlig strategi för museet.

forts. sid. 444

Utställningen "Modell Sverige" hade ett dagsaktuellt montage om kärnkraftsmotståndet och miljöförstörelsen. I ett demonstra-

tionståg hade ungdomar burit en gran i en likkista, vilken scen återgavs här.

Fröknarna Cedergrens storslagna donation

Vad skulle Nordiska museet ha gjort utan sina donatorer? Den senaste verkligt storslagna donationen kom som testamentarisk gåva av fröknarna Vera och Naja Cedergren efter den senares död 1975. Nordiska museet blev tillsammans med Svenska Naturskyddsföreningen universella testamentstagare.

Gåvan till Nordiska museet bestod av halva deras samlade förmögenhet, inklusive inventarier i hemmet i Stockholm och sommarstället i Stocksund. Nära 900 inventarienummer och åtskilligt arkivmaterial togs in i samlingarna. Bland föremålen finns både stora dyrbarheter och vardagens enklaste ting. Det museet inte kunde ta emot såldes på auktion och hälften av avkastningen tillföll Nordiska museet. Utifrån denna gåva har Vera och Naja Cedergrens minnesfond på åtskilliga miljoner bildats; dess avkastning får museet använda fritt. Denna fond som förvaltats väl har varit till

ovärderlig nytta. Den har givit möjlighet till stora och viktiga insatser som annars varit omöjliga att genomföra, som t.ex. bidrag till utställningarna "Den Svenska Historien" och "Bilen" samt till restaurering av Tyresö slott, en början av digitalisering av föremålssamlingarna samt mycket, mycket annat.

Egendomen Skogshyddan med det kända tegeltornet i Stocksund skänktes till Skogshögskolan, men villkoren för att ta emot gåvan var sådana att Skogshögskolan fick avstå. Efter permutation avyttrades fastigheten till Danderyds kommun.

Fröknarna Cedergren var döttrar till jägmästaren Albert Nestor Cedergren och hans hustru Nadeschda Mörner. Det var deras farbror H.T. Cedergren, pionjär inom telefonindustrin, skapare och ägare av Stockholms Allmänna Telefon AB, som grundade familjeförmögenheten, vilken också

kom broderns familj till del. Fröken Vera Cedergrens mycket fina textilsamling utställdes på Nordiska museet 1962 och skänktes därefter till museet. Båda systrarna hade ett stort allmänkulturellt intresse. I fastigheten Riddargatan 1-3 hade familjen sitt hem i över hundra år. Fastigheten var en stämningsfull rest av 1700-tallets Stockholm med verkstäder och smålägenheter mot den vackra gården. Den exproprierades av staden för att ge plats åt en tunnelbanestation; fröknarna tvangs flytta vilket förbittrade deras sista år.

/SIGRID EKLUND NYSTRÖM,
ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Cedergrenska tornet i Stocksund övertogs efter många turer av Danderyds kommun och är numera restaurerat och visas för allmänheten. Kritteckning av Lars Israel Wahlman. 1898.

Fröknarna Naja och Vera Cedergren på biltur. Ur album "Vera" i museets arkiv.

Utställningen "Modell Sverige" formgavs av Eric Sörling, Clason & Sörling arkitektkontor. Modellen, alluderande på en väldig maskin, presenteras för fr.v. ekonomichefen Greger Oxhammar, chefen för undervisningsavdelningen Skans Torsten Nilsson, styresmannen Sune Zachrisson, projektledaren Hans Medelius, informatören Maria Regazzoni Rapp och (med ryggen mot kameran) docent Elisabet Hidemark. Foto 1984.

1985 presenterades målprogrammet "Nordiska museets framtid". I detta utvecklas tankarna om museets roll som centralmuseum, ett museum som tar till sin särskilda uppgift att samordna och utveckla för museerna gemensamma frågor. Den regionala och lokala museiverksamheten är museerna ute i landet nu helt kapabla att klara själva. Den samordnande och utvecklande rollen ska gälla alla verksamhetsområden och man tänker sig att kunna använda Samdok som modell för en ny samverkan. Ett särskilt ansvar vill Nordiska museet också axla vad gäller vidareutbildningen av museimän.

I målprogrammet definieras ett antal verksamhetsområden där Nordiska museet kan utveckla en ledande roll, förutom Samdok t.ex. ett nytt informationssystem, den nya basutställningen "Modell Sverige" samt lantbruksmuseet på Julita.

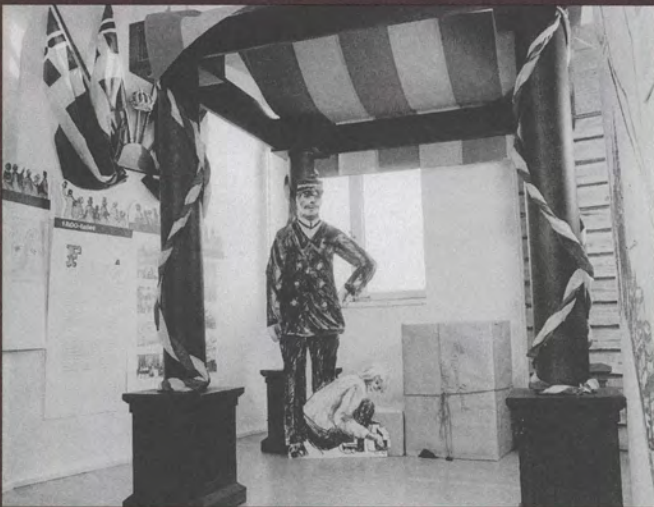
Nordiska museets planer för en övergång till automatisk databehandling vid registrering av museiföremål hade utarbetats redan i mitten av 1960-talet, men den första datamaskinen kunde inköpas först 1982. Två år senare var museets samlingar inlagda i databasen och man började med de läns museer som önskade datorisera sina samlingar. 1989 då projektet avslutades hade 22 museer, varav 16 läns museer, registrerat sina samlingar, totalt en halv miljon inventarie-nummer (förutom Nordiska museets egna uppmot 350.000), i

museets databas. Därmed erbjöds dittills oanade möjligheter att söka information om museiföremålen.

Modell Sverige blev inte den framgång museet hade hoppats på. Under 1980-talets andra hälft stagnerade besökssiffrorna, både i Nordiska museet och i museerna i övrigt. Museet intog inte – alla ansträngningar till trots – den centrala roll i museivärlden som man eftersträvade. Samtidigt krympte statsanslaget. Målprogrammet kom heller inte att resultera i den nytändning av verksamheten som man hade hoppats.

Sett i ett längre perspektiv hade dock en viktig grund lagts på vägen mot en ny roll för Nordiska museet. Uppgifterna som central-museet skulle svara för stämde nämligen väl överens med dem som Nordiska museet några år senare skulle utveckla i egenskap av ansvarsmuseum. I Kulturrådets överväganden 1986 nämns särskilt den centrala roll som Nordiska museet påtagit sig med sitt nya målprogram samt att de prioriterade verksamhetsområdena ska utgöra grund för det nya samarbetet museerna emellan.

Ansvarsmuseet

VITSEN ÄR INTE ATT VI ANSES FINARE ELLER DUKTIGARE ÄN ANDRA MUSEER, UTAN ATT VI HAR EN SPECIELL ROLL – VI SKALL VARA SAMORDNARE

STEN RENTZHOG I TAL TILL PERSONALEN DEN 2 DECEMBER 1988

UNDER 1990-TALET vidgades Nordiska museets uppgifter som nationellt museum. En rad åtaganden som ansvarsmuseum, både särskilda uppgifter och sådana som gällde vardagsarbetet, kom att prägla hela institutionen.

Under andra hälften av 1980-talet hade flera problem vid museet aktualiserats, främst av ekonomisk art och förstärkta av kraftiga årliga besparingskrav och vikande anslag. Det gällde bl.a. museets ständigt återkommande lokalfråga, behovet att förnya basutställningarna, en bredare och mer aktiverad publik verksamhet och museets roll som centralmuseum i relation till länsmuseumerna. Det hela ledde till omprioriteringar och omfördelningar – varje dag skulle man tänka på vad man gjort för länsmuseumerna, uppmanade styresmannen Sten Rentzhog.

Nya handlingsplaner växte fram. Några utgångspunkter för idéarbetet var tydliga. I målprogrammet från 1985 hade museet markerat sin önskan att utveckla rollen som nationellt centralmuseum med Samdok och informationshanteringen som flaggskepp. Museiutredningen 1986 med "Museiförslag" och idéskriften "Museiperspektiv", där 25 museimän och politiker gav sin syn på museerna och samhället i framtiden, var en annan. I den följande propositionen och riksdagsbeslutet 1987 slogs det fast att fem ansvarsmuseer skulle tilldelas ett särskilt nationellt ansvar inom sina områden, däribland Nordiska

Motstående sida. Utställningen "Den svenska historien" 1993 växte till ett samarbete mellan Nordiska museet, Statens historiska museum och länsmuseumerna. En svit bilder från Norrbottens museum i Luleå med "rikslikaren", en vandringsversion producerad av Nordiska museet. Den kompletterades med regionala historiska perspektiv av flera läns-museer.

forts. sid. 413

Sten Rentzhog

Sten Rentzhog var styresman för Nordiska museet i drygt tre år, 1988–1991. Han hade av nämnden kallats att utreda museets situation och lägga förslag till en ny inriktning av verksamheten 1988. I december tillträdde han posten som styresman och den nya organisationen trädde i kraft i juli 1989. I december 1991 återgick Rentzhog till sin tjänst som landsantikvarie och chef för Jämtlands läns museum i Östersund.

Sten Rentzhog föddes 1937 i Uppsala och växte upp i Östersund. Efter studier i USA och Uppsala blev han fil.dr och docent i Uppsala 1967 på avhandlingen "Stad i trä", som behandlar svensk klassicistisk trästadsarkitektur under 1800-talet med utgångspunkt från den välbevarade stadskärnan i Hudiksvall. Han tjänstgjorde vid Nordiska museet och

Riksantikvarieämbetet vid mitten av 1960-talet och blev 1967 chef för Vårdsektionen vid Riksantikvarieämbetet, landsantikvarie i Älvsborgs län 1968 och landsantikvarie och chef för Jämtlands läns museum i Östersund 1971. Sten Rentzhog har publicerat ett flertal skrifter och artiklar i byggnadshistoria, kulturminnesvård och museifrågor.

Sten Rentzhog har sedan 1960-talet varit en av landets ledande museimän med starkt engagemang i den regionala museiverksamheten och i kulturminnesfrågor. En viktigt inslag i museidebatten var idé- och programskriften "70-talets museum", vänd mot MUS 65, som han författade tillsammans med landsantikvarierna Harald Hvarfner, Erik Hofrén och Sune Zachrisson. Rentzhog var under hela 1970- och

1980-talen verksam inom landsantikvarieföreningen och Länsmuseumernas samarbetsråd och i olika övergripande museifrågor, t.ex. inom Samdok.

Att organisera om och dra upp nya riktlinjer för Nordiska museet var en angelägen uppgift. Vid Nordiska museet arbetade Sten Rentzhog för att genomföra museets roll som ansvarsmuseum och utveckla museet till en resurs för i första hand landets regionala museer. Museets arbete har under hela 1990-talet präglats av det systemskifte som han genomförde. Ansvarsmuseiuppgifterna skulle prioriteras, men det gällde även att förnya och till modern museiverksamhet anpassa museets lokaler som en grund för ett mer offensivt arbete med föremålshanteringen, arkiv, fotosamlingar och bibliotek och inte minst den publika verksamheten, framförallt utställningarna. Flera av hans initiativ på dessa områden har senare fullföljts. Stora framgångar rönnte satsningen på barnfamiljer med "Lekstugan". Ett annat uppmärksammat initiativ var utställningen "Den Svenska Historien", som blev ett gigantiskt, landsomfattande samarbetsprojekt med Statens historiska museum och länsmuseumerna. Den blev en stor publiksuccé med uppskattningsvis närmare 2,5 miljoner besökare över hela landet.

/BENGT NYSTRÖM/

museet som ansvarsmuseum för svensk kulturhistoria. Under decenniets sista år diskuterades nya lösningar för att utveckla museet, utforma nya mål och strategier liksom behovet av en effektivare organisation. Det steg som blev avgörande var att Sune Zachrisson i december 1987 meddelade att han önskade lämna befattningen som styresman vid museet och ta över utvecklingen av Julita gård och det planerade Lantbruksmuseet.

Nya visioner och ny energi

Den nya situationen ledde till att nämndens ordförande Thorbjörn Fälldin bad landsantikvarien Sten Rentzhog, chef för Jämtlands läns museum, att genomföra en analys av Nordiska museets verksamhet och lägga förslag om en ny organisation. Utredningen genomfördes i april 1988 och med Sten Rentzhogs tillträde som ny styresman på senhösten samma år inleddes ett fördjupat arbete med att utforma nya mål för verksamheten och en ny, till målen anpassad organisation.

Sten Rentzhog hade som ung amanuens arbetat på Nordiska museet och i sitt arbete som länsmuseumschef starkt inspirerats av Artur Hazelius. Under 1970- och 1980-talen var han en av landets ledande museimän och hade engagerat sig i flera för museerna och kulturmiljövärden centrala frågor. Han hade sedan flera år framgångsrikt utvecklat Jämtlands läns museum och friluftsmuseet Jamtli och bl.a. utrett länsmuseernas situation i en aktuell rapport 1988. Redan i artikeln "Vårt behov av riksmuseer" i "Museiperspektiv" (1986) pekade han på behovet av centralmuseerna som språkrör för landets museer och tog Samdok som exempel på ett framgångsrikt nationellt samarbete. Han redovisade där också sin syn på behovet av tre riksmuseer inom områdena konst, naturhistoria och kulturhistoria. I det senare förslaget såg han en naturlig hopkoppling mellan Nordiska museet och Statens historiska museum.

Thorbjörn Fälldins val var därför naturligt och inom museet motogs beslutet positivt. Utnämningen av Rentzhog ledde till en fördjupad analys av museets verksamhet och till en vision om hur museet skulle utvecklas, till nya stadgar och ny organisation samt en om-

fördelning av personalen inom denna. *Utveckling kräver förändring*, hade Rentzhog påstått i "Museiperspektiv". De nya målen och den nya organisationen beslutades av nämnden i april 1989 och genomfördes från 1 juli samma år; de nya stadgarna fastställdes av regeringen den 7 juni 1990.

De nya målen presenterade Rentzhog i en serie föreläsningar för museets personal under 1988–1990, då han tog upp Nordiska museets roll och ansvar i olika sammanhang, bl. a "Varför har vi kulturhistoriska museer", "Rollen som ansvarsmuseum", "Utställningsverksamheten", "Dokumentation", "Samlingarna – en ansvarsfråga", "Barnets århundrade" och "Historia som folkrörelse". I ett föredrag för Nordiska museets Vänner i maj 1989, senare tryckt med titeln "Nordiska museet inför framtiden", presenterades den nya inriktningen utförligt. I föredragen behandlades flera för museet centrala frågor, samtidigt även för Rentzhog personligen viktiga områden. (Tyvärr samlades inte de ideologiskt intressanta föreläsningarna till en "vitbok", som kunnat ligga till grund för fortsatt idéutveckling under de kommande åren.)

Sten Rentzhog återvände till Jämtlands läns museum vid årsskiftet 1991/1992 och efterträddes av Agne Furingsten, länsmuseumschef vid Värmlands museum, i februari 1992. Sedan Furingsten lämnat museet i juni 1995 var museets biträdande chef Bengt Nyström tillförordnad styresman till dess den nuvarande styresmannen, Lars Löfgren, tillträdde 1 april 1997. Sune Zachrisson efterträddes som chef för Julita 1993 av Mait Molander som i sin tur efterträddes av Jan Pettersson i november 1995.

Det offensiva museet

För att bryta inringningen måste vi visa resultat, bli synliga, ändra yttrevärldens attityder, hävdade Sten Rentzhog. Ansvarsmuseiuppgifterna skulle prioriteras, men det gällde även att förnya och till modern museiverksamhet anpassa museets lokaler som en grund för ett mer offensivt arbete med föremålshantering, arkiv, fotosamlingar och bibliotek och inte minst med utställningarna. Med hjälp av stora upplevelserika utställningar, helst varvade med debattskapande mindre,

skulle man väcka och locka ny publik. Satsningarna på barnfamiljer med "Lekstugan" och det tänkta "Barnens museum" hörde hit. En satsning på dokumentation och forskning genom stora dokumentationsprojekt var en annan prioritering.

Den grund som lades för museets utveckling under Sten Rentzhogs tid och de mål som sattes upp har varit vägledande för museets verksamhet under 1990-talet. På flera områden, till exempel inom informationsteknologi, forskning, natur- och kulturmiljö och olika samhällsfrågor som arbetslöshet och främlingsfientlighet i det växande mångkulturella Sverige, har museet engagerat sig och genomfört dokumentation, forskning och utställningar. Projekt som "Judiska minnen", minnesinsamling och skrivarupprop som "Arbetslösa berättar" och "Vad gjorde du den 14 maj 1991" (med närmare 10.000 dagböcker insända), vård och restaurering av Tyresö slott och museets vårdprojekt, Sesamprojektet, har genomförts. Också IT-satsningen på att försöka utveckla databashanteraren "General Pro", barnverksamheten och utställningsprojekt som "90-tal", "Den Svenska Historien", "Nytt Liv – Nytt Land" och "Bilen", har karakteriserat museets arbete under detta decennium.

Sveriges Hembygdsförbund och Nordiska museet uppmanade allmänheten att skriva dagbok den 14 maj 1991. Mer än 10.000 bidrag flöt in. De gav ett tankeväckande tvärsnitt av livet i Sverige under en enda dag. Året därpå publicerades ett urval i boken "Intressant att leva".

De mer allmänna frågor som inställer sig handlar kanske främst om hur museet sett sin roll som ansvarsmuseum och hur denna roll utvecklats trots de kärva ekonomiska villkor som gällt. I det följande kommer några olika områden att redovisas översiktligt – det är svårt att ge perspektiv på vår samtid.

En framtidsorganisation för museet

Den nya organisationen syftade till att åter göra Nordiska museet till den stora resurs för svenska museer och svensk kultur som museet borde vara, enligt Sten Rentzhog. Organisationen skulle vara en grund för en offensiv, ansvarstagande och nationellt inriktad museiverksamhet och blev den mest genomgripande förändringen sedan Hazelius tid. Museet lämnade definitivt den gamla ståndindelningen och de ofullgångna lösningarna efter skilsmässan från Skansen. I stället syftade man till en rent funktionsinriktad organisation med fyra verksamhetsdrivande avdelningar: en Dokumentationsavdelning, en Föremålsavdelning med ansvar för föremålssamlingarna, en Utställningsavdelning för den publika verksamheten och en Minnesavdelning med bl.a. arkiv, bibliotek och minnesinsamling. Till museiledningen knöts en tjänst som biträdande styresman, en informationsenhet, administration, fastigheter, förlag och en forskningsgrupp samt Institutet för folklivsforskning. En vetenskaplig ledningsgrupp, senare kallad Forskningsgruppen och från 1994 Forskningsrådet, skulle tvärs över organisationen verka för hög vetenskaplig kvalitet på arbetet. Sten Rentzog drev också mycket medvetet igenom principen ”kuperad kortlek”, dvs. han ville skaka om i organisationen och ge så många som möjligt chanser att utveckla sig i nya arbetsuppgifter. Rentzhog såg som sin roll att inom varje verksamhetsområde skapa en delvis ny målsättning, inte minst i relation till de nya ansvarsområdesuppgifterna. Organisationen har senare reviderats i flera, begränsade avseenden.

Den nya organisationen kom att bestå av två resultatenheter under Nordiska museets nämnd, en för själva museet och en för Julita gård och museer. Detta ledde successivt till sämre relationer mellan de båda enheterna. Först från hösten 1995 och formellt från och med

1 juli 1997, då Julita gård och museer åter blev en avdelning inom Nordiska museet, har ett närmande skett.

Julita gård och museer

Den nya organisationen ledde till att verksamheten vid Julita gård och museer kunde utvecklas med ett delvis nytt målprogram, antaget 1989, och med det engelska friluftsmuseet Beaulieu som förebild.

Nedan till vänster. Herrgården, Julita gård.

Nedan. Blommande äppelträd från genbanksodlingen, Julita gård.

Nederst. Tröskning på Jordbrukets dag på Julita gård den 27 juli 1989.

Julita med dess olika verksamheter utvecklades under Sune Zachrissons ledning mycket positivt till ett attraktivt besöksmål med en bred programverksamhet. Med sin inriktning på natur och miljö har Julita också blivit en del i museets ansvarsmuseiroll. Den publika verksamheten har bedrivits i samarbete med Julitaförbundet. Besökssiffrorna steg snabbt och har hållit sig mellan 40.000–60.000 årligen.

Julita utgör en särskild resurs genom den verksamhet som bedri-

vits avseende genbanksodling av olika växter och fortsatt utveckling av stöd för hotad fauna och flora. Genom att naturvetenskaplig kompetens 1991 tillfördes kunde man ta ett större ansvar vad gäller genbanksarbetet, natur- och miljöfrågorna och för samarbete med landets friluftsmuseer. De följande åren genomfördes också restaureringar av olika byggnader inom godset med hjälp av särskilda anslag.

Utvecklingen av Sveriges Lantbruksmuseum har fortsatt och den tredje etappen med besöksladugården invigdes 1995. Julita gård har tillförts en ny dimension genom denna nybyggda, moderna och högteknologiska ladugård, där man kan studera modern mjölkproduktion samtidigt som man parallellt kan uppleva äldre lantbruk på 1700-talstorpet Djupanboda. En särskild utredning lade hösten 1996 fram en utvecklingsplan för Sveriges Lantbruksmuseum och sommaren 1997 öppnades en mindre utställning i det nyrenoverade stallet. Ett år senare öppnades det egentliga lantbruksmuseet i gamla stallet och "stenladugården" med utställningar om svensk lantbrukshistoria samt program- och studieverksamhet, framför allt inriktad på samarbete med skolorna.

Det nya ansvarsmuseiarbetet

Ansvarsmuseerna skulle i sin nya roll, som det framfördes i museipropositionen 1987, ta ansvar för olika nationellt övergripande uppgifter och samverka med landets museiväsen i sin helhet och kunna företräda detta.

Nordiska museet uppfyllde redan i sin traditionella roll som ett nationellt museum flera av dessa uppgifter men med den nya organisationen betonades en ny inriktning. Museet skulle ytterligare utveckla olika åtaganden av det slag Samdok representerade. Museet skulle även i hela sin verksamhet i större utsträckning fungera som en resurs för landets museer, särskilt för läns museerna som i sin tur skulle fungera som kontaktorgan för museerna i sina respektive län. Nordiska museets ansvar skulle omfatta inte bara traditionella ämnesområden utan också museispecifika frågor som vård och bevarande, registrering, informationsteknik, dokumentation och forskning, utställningar och museipedagogik.

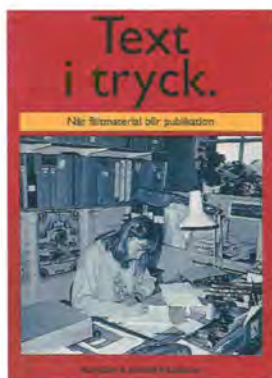
Ansvarsmuseirollen var central för Nordiska museets framtid. Museet skulle initiera, samordna och leda, arbetet skulle vara ett givande och tagande. Den nya organisationen blev i mångt och mycket mer öppen och successivt anpassad till sin nya roll. Hur blev det sedan i praktiken? Vilka åtgärder initierades? Hur påverkades museet och i vilken utsträckning blev det den tänkta resursen för landets museer? Hur utvecklades Samdok, och vilka nya uppgifter tillkom?

Betraktat i backspegeln kan man konstatera att Nordiska museets uppgifter som ansvarsmuseum idag har en bred grund. För större samordningsuppgifter har särskilda råd, fora och samverkansgrupper skapats. Som exempel kan anges "Industrihistoriskt Forum" och "Nätverket för minnesinsamling och frågelistor". Ett omfattande samarbete kring dokumentation och insamling, fotofrågor, IT-frågor och bl.a. barn- och ungdomskultur har etablerats. Betydande insatser görs inom natur- och kulturmiljö, biologisk mångfald, dokumentation och forskning, utbildning och kursverksamhet, förlag, arkiv och bildarkiv med bildbyrå, bibliotek, museiservice, vandringsutställningar, kunskapsservice och utlån samt utvecklingsarbeten rörande konservering, utställningsteknik och tillgängliggörande för funktionshindrade. Verksamheten svarar på olika sätt mot de riktlinjer som drogs upp men varierar naturligen efter ämnesområdena.

För fyra områden fanns eller inrättades särskilda sekretariatsfunktioner: "Samdok", "Insam", "Foto" samt "Barn och ungdom" (BUS).

För Samdok gäller, att under 1990-talet har de drygt 80 samverkande museerna fortsatt att bygga upp en omfattande dokumentation kring vår samtid. För museerna ute i landet har varit och är samarbetet inom Samdok både ett stöd i den egna verksamheten och en väg till verksamhets- och kompetensutveckling. Även internationellt har Samdok rönt stor uppmärksamhet. Det är dels museernas fokusering på samtiden, dels organisationsformen som tilldragit sig intresse. Tidskriften "Samdok Bulletinen", från 1997 "Samtid & Museer", har utvecklats till ett viktigt forum för erfarenhetsutbyte och metodutveckling.

Samdoks samarbetsformer har utvärderats och en ny organisation har 1997 föreslagits i programskriften "Samdok inför 2000-talet". Dokumentationsarbetet har fått en mera utpräglad forskningsinrikt-

Några rapportböcker från Samdoks kursverksamhet.

"Samtid & Museer" ersatte "Samdok Bulletin" 1997.

ning och i det nya programmet föreslås andra, kompletterande perspektiv som belyser dagens samhälle bättre än i det ursprungliga programmet "Fördela museernas dokumentationsansvar" som fastställdes femton år tidigare.

Insam bildades våren 1990 som ett särskilt råd för informationshantering vid svenska museer, med sekretariat vid Nordiska museet. Sekretariatet knöts till arbetet inom museets IT-enhet, som är ansvarig för drift och utveckling av museets gemensamma informationssystem. Insam avsågs främja och samordna museernas arbete med att använda modern informationsteknologi. Arbetet har bedrivits inom användargrupper och kommittéer under Insamrådets ledning och resultaten har presenterats vid konferenser, seminarier och kurser och i "Insams nyhetsbrev" (även på internet). Våren 1998 är 102 museer medlemmar i Insam.

1992 utsågs Nordiska museet att ta ett särskilt ansvar för den kulturhistoriska fotografin. Efter ett utredningsarbete, redovisat i "Foto i Focus" (1993), inrättades i december samma år Fotorådet med ett Fotosekretariat vid museet som ett centralt forum för utbyte av erfarenheter, samordning och rådgivning. I Fotorådet finns representanter för museer, arkiv, bibliotek och Svenska Fotografernas Förbund. Särskild uppmärksamhet har ägnats vård och registrering samt upphovsrättsfrågor. Sekretariatet ger sedan 1994 ut tidskriften "Kontaktarket" och har arrangerat konferenser, seminarier och kurser och

medverkat i arbetet med en "Dataelementkatalog för registrering av fotografier" (1996) och givit ut "Kortboken" – en handbok för hantering och vård av fotografier (1995, ny uppl. 1997). Ett referensbibliotek har byggts upp med drygt 2.000 volymer aktuell och klassisk fotografisk litteratur. En särskild plan för att bevara den fotografiska bilden, "Mot glömskans tyranni – en nationell bevarandeplan för fotografi" (1997) har tagits fram som utgångspunkt för det fortsatta arbetet.

Vid omorganisationen 1989 skapades inom Utställningsavdelningen en särskild sektion för utveckling av barn och ungdomsverksamhet (BUS). Sektionen har två huvuduppgifter, att utveckla och höja kvalitén på Nordiska museets verksamhet för den yngre publiken, deras föräldrar och lärare, och att verka för samarbete och samverkan mellan landets kulturhistoriska museer i barn- och ungdomsfrågor, samt att – genom överenskommelse mellan museet och länsmuseum – fungera som sekretariat. Genom att BUS inrättades skapades resurser för samverkan mellan i första hand de kulturhistoriska museerna. Sedan 1993 distribueras nyhetshetsbladet "BUS-nytt" till länsmuseum, centrala och större kommunala museer samt till ett antal kontaktpersoner i Norden. Ett kontaktnät har byggts upp såväl nationellt som internationellt, liksom en konferensverksamhet. Inom sektionen drivs pilotprojekt vars metoder och resultat förväntas kunna fungera som modell och inspiration för andra museer. Ett aktuellt sådant är "Den Svenska Historien på Skoldatanätet".

De ständiga lokalproblemen

Problemen med den alltmer otidsenliga museibygnaden, de otillräckliga lokalerna för publik verksamhet, magasin och konservering, arkiv och bibliotek och inte minst tjänsterum har gått som en röd tråd genom museets historia. Den stympade utformning museibygnaden fick ledde till olika nödlösningar redan i seklets början. Planer på tillbyggnader har presenterats vid flera tillfällen men aldrig kommit till utförande. Av Centralmagasinet, olyckligt placerat i Julita 17 mil från museet, blev två magasinmoduler byggda av fem planerade. Med magasinets tillkomst och Livrustkammarens utflyttning på 1970-

"Kontaktarket" ges ut av Fotosekretariatet med två nummer per år.

Arkivets nya lokaler var inflyttningsklara i mars 1993. Från den nya besöksexpeditionen.

talet togs dock de första stegen till en bättre situation. Under 1980-talet utreddes en ombyggnad av museet, men statsmakernas krav på att all verksamhet skulle rymmas inom den befintliga museibygnaden ledde till ett platt fall för förslaget 1987.

Det var först med den nya organisationen som en medveten strategi och en lokalförsörjningsplan utarbetades 1991, i vilken det bl.a. slogs fast att museibygnaden skulle användas för publik verksamhet och för profilskapande uppgifter. En idéskiss till en ombyggnad presenterades 1992. Olika utredningar redovisade museets behov och det stod klart, dels att museets breda verksamhet inte längre kunde inrymmas i museibygnaden, dels att museet inte kunde låsa sig vid en tillbyggnad intill museet på Djurgården. En framkomlig väg var att finna lokaler inom ett rimligt näravstånd.

Ett första steg togs med tillkomsten av annexet i kvarteret Garnisonen, inte långt från museet. 1993 kunde arkiv, bildarkiv och fotoateljé och ett femtiotal anställda vid Minnesavdelningen och Kansliet flytta in där. För första gången fick man bl.a. forskarsal, ändamålsenliga arkivlokaler och klimatstyrda foto- och negativmagasin. Även IT-enheten förlades hit. Som en följd kunde entresolerna i museibygnaden byggas om och anpassas till moderna kontorslokaler.

Nästa steg, som omfattar föremålssamlingarna, har inletts i och

med att museet från 1997 preliminärt hyr nya magasin i Tumba, dit samtliga i museet magasinerade föremål successivt kommer att överflyttas enligt gällande magasinsplaner och där särskilda utrymmen för konservering, vård och digital fotografering planeras. Förvaringen av museets samlingar har blivit alltmer besvärande i de omöjliga magasinerna i museet och vårdarbetet har många gånger närmast varit meningslöst. Nya magasin med rimliga krav på klimatstyrning var nödvändiga. Även en ombyggnad av museet har utretts, där bl.a. ny entré och bättre utställningslokaler, föreläsningssalar, butik, bibliotek och restaurang föreslås – när det hela kan genomföras kan dock inte sägas i skrivande stund.

Museets bokhandel utvecklades under 1990-talet till en av Stockholms främsta boklädor för böcker om svensk kulturhistoria.

En publik nytändning

Den publika verksamheten har under hela 1990-talet varit omfattande med både stora och mindre utställningar på olika teman. "Operation Välkommen", som genomfördes 1989, innebar en översyn av de publika lokalerna och utställningarna i syfte att göra museet trevligare för besökarna. Den nödvändiga förnyelsen av basutställningarna har fått stå tillbaka, bortsett från viss teknisk översyn och basutställningsdelen av "Traditioner". Ett nytt program med en historisk bas-

utställning från 1500-tal till vår tid som kärna och kompletterad med olika tematiskt upplagda utställningar har diskuterats.

I en av sina programföreläsningar tog Sten Rentzhog museets låga besökssiffror under 1980-talet som utgångspunkt för en diskussion om utställningsverksamheten. Varje ny utställning borde förstärka museets identitet, vara tydlig och medveten i profileringen. Utställningarna skall arbeta med känslor och fantasi, från himlastormande chockupplevelser till finstämda antydningar. De bör bestå av en upplevelsedel och en kunskapsdel, kanske integrerade. De ska väcka debatt och genklang i hela landet, ansåg Rentzhog. Museet skulle inkluderas i människors tankevärld när det gällde fritidsaktiviteter, bli ett festligt utflyktsmål och ett museum för alla. Som museets främsta tillgång såg han museets stora hall. Den borde göras till Sveriges mötesplats i anknytning till Hazelius tankar om hallen som Allmogesalen, avsedd för folkfester och stora manifestationer. Uti från hallen skulle besökaren inspireras att leta sig vidare in i museet, menade Rentzhog. Två stora utställningar per år skulle fylla hallen och varvas med mindre, debattskapande utställningar, program och aktiviteter.

Inför de stora utställningssatsningarna inrättades en ny enhet för marknadsföring och information, och de insatser som gjordes var grundläggande för framgångarna dessa år, särskilt med "Den Svenska Historien".

I mars 1990 invigdes den första utställningen med denna inriktning, "90-tal", som tog upp idéströmningar, samhällsfrågor, industri och konst på 1890-talet och satte dessa i relation till dagens, 1990-talets, Sverige. Den kom att omfatta hela hallen, inkluderande "Modell Sverige" från 1985, och blev en efterlängtd publik framgång. Strax innan hade "Lekstugan" öppnat och året därpå visades "Barnets århundrade". Utställningarna kröntes med "Den Svenska Historien", som öppnade i mars 1993 och uppfyllde hela hallen – basutställningarna "By, gård och arbete" och "Modell Sverige" revs i detta sammanhang.

"Den Svenska Historien" var ett gigantiskt, landsomfattande samarbetsprojekt och hade som främsta syfte att väcka intresse för historia och sätta in dagens samhälle i ett historiskt perspektiv. Kärnan i

Entrén till "Den svenska historien" med ärcport á la Carl Larssons "Gustav Vasas intåg i Stockholm".

projektet var utställningarna på Nordiska och Historiska museerna. I projektet deltog också läns museerna. Genom deras medverkan kunde 24 regionala historier speglas mot rikshistorien, dels mot den centrala utställningen i Stockholm, dels mot "Rikslikaren", en sammanfattning som Nordiska museet producerade och distribuerade. Utställningen blev en stor publiksuccé. Till Nordiska museet kom drygt 460.000 personer och uppskattningsvis närmare 2,5 miljoner besökare beräknas ha tagit del av någon av projektets utställningar. De följande åren har i hallen visats "Traditioner" (1995), "Nytt Liv – Nytt Land" (1996) och "Bilen" (1997).

Ett annat område som lyftes fram var barnverksamheten. Museernas barnverksamhet var på många sätt underutvecklad i förhållande till teater-, biblioteks- och musikverksamheterna. "Lekstugan" invigdes i januari 1990 och var en satsning på att finna friare former för denna typ av verksamhet. Den vände sig i första hand till barn i åldrarna 5–12 år. Man ville ta fasta på barns behov av oberoende och, som det formulerades, frihet att välja, undersöka och upptäcka, liksom förmåga att använda fantasin. Den ville ge ett alternativ till sko-

T.v. "Lekstugan" invigdes 1990 och är ännu i bruk. Barnen får klä sig i kläder "från förr" och via en "tidsresa" förflytta sig hundra år tillbaka i tiden. Här berättar en museilärare om mat och matvanor i stugans kök, där barnen själva kan pröva på olika sysslor.

Nedan. Intendent Anna Hansson, själv blind, demonstrerar i utställningen "Folkdräkter" de taktila relieferna, producerade för synsvaga. Foto 1988.

Utställningen "Bilen" invigdes i mars 1997. Stor uppmärksamhet väckte den Volvo Amazon som under utställningen ersatte Karl X Gustav-statyn. Här visar också en veteranbilkлубb upp sina bilar utanför museet.

lans och barnomsorgens arbetssätt och vara en introduktion till andra utställningar inom museet. 1994 exporterades en replik tillsammans med det pedagogiska konceptet till Museum of International Folk Art i Santa Fée som startpunkt för en turné i USA och Canada. "Barnets århundrade" blev en stor familjefest och berättade om barn, barnlekar och barns fantasi från 1600-talet till våra dagar. Båda utställningarna var första ledet i en ny strategi för samarbete med skola och barnomsorg och första etappen i en utveckling av ett eget "Barnens museum" som ett annexmuseum.

Många insatser har också gjorts för att underlätta för funktionshindrade att besöka museet och ta del av utställningar och program.

"Bilen" upptog hela hallen. Den nya, bärbara cd-guiden och de taktila informations-tavlorna för synskadade gav fördjupad kunskap.

Museet har sedan 1970-talet successivt förbättrat möjligheterna för synskadade att ta till sig utställningarna med bl.a. taktila bild- och texttavlor som hjälpmedel. 1996 inleddes en provverksamhet i anslutning till utställningen "Nytt liv – Nytt land" med en cd-spelare som gav synskadade helt nya möjligheter att ta till sig utställningen. Tekniken har senare utarbetats för flera basutställningar, senast för "Bilen", och har idag nått en stor uppskattning bland museets besökare.

Tyresö slott och park och markis Lagergrens hem

I juni 1997 kunde Tyresö slott och park åter öppna för allmänheten efter flera års omfattande yttre och inre restaureringsarbeten och vård av slottets samlingar. Dessa hade med tiden utsatts för kraftiga mögelangrepp och olika vårdåtgärder hade blivit ofrånkomliga. Det främsta målet var att återskapa markis Claes Lagergrens hem och miljö som den tedde sig åren kring sekelskiftet 1900.

De yttre restaureringarna omfattade slottet med flyglar, närmiljön med den engelska parken, fruktträdgården och blomsteranläggningarna med utgångspunkt från byggnadsminnesförklaringen 1989. Flera nya attraktioner har också tillskapats, bl.a. Tyresö Slotts Krog, vandrarhemmet vid Lilla Tyresö (Prinsvillan) liksom Notholmen, där fiskartorpet restaurerats och där bad och sommarkafé finns. En ny visningsverksamhet byggdes upp 1997 och under första säsongen visades slottet för drygt 18.000 besökare.

Tyresö slott återöppnades i juni 1997 efter flera års restaurering.

Dokumentation och forskning

Med den nya organisationen lyftes även dokumentations- och forskningsfrågorna fram, därmed även införstått insamlingen av föremål och minnen. Den vetenskapliga, övergripande samordningen skedde de första åren genom Forskningsgruppen inom Museiledningen och i samråd med museets avdelningar och Institutet för folklivsforskning. Senare kom den att samordnas inom museets Forskningsråd, bildat 1994. De mer omfattande dokumentations- och forskningsprojekten har genomförts inom Dokumentationsavdelningen och inom Kulturhistoriska undersökningen vid Minnesavdelningen.

De senaste årens arbete har huvudsakligen inriktats på att spegla 1900-talets samhälle. Forskningsprojektet "Bilen och vi" har t.ex.

omfattat dokumentation och föremålsinsamling som underlag för forskningsrapporter, årsboken "Drömmen om bilen" och den stora utställningen "Bilen". Olika forskningsprojekt har också varit knutna till poolerna inom Samdok och till museets föremålssamlingar, till minnesinsamlingen och frågelistorna. Museets forskningsråd har utarbetat ett särskilt "Forskningsprogram för Nordiska museet" (1997), i vilket forskningsverksamheten och behov av forskning inom olika områden redovisas. 1998 tillkom en handlingsplan. Viktiga nätverk som gynnar museernas forskning generellt har byggts upp genom Samdok, Industrihistoriskt Forum och genom projekt inom t.ex. svensk agrarhistoria. Museet börjar tillsammans med Sveriges Lantbruksuniversitet och LTs förlag 1998 utgivningen av "Det svenska jordbrukets historia" i fem delar med professor Janken Myrdal som huvudredaktör.

Ett allt viktigare område utgör den museivetenskapliga forskningen. Det är viktigt att studera och analysera de värderingar, som i skilda tider varit vägledande för museernas dokumentation, insamling och utställningar för att förstå hur definitionen av kulturarvet och

Agne Furingsten

Agne Furingsten (f. 1948) tillträdde som styresman i februari 1992 och lämnade museet i juni 1995, då han övergick till posten som verkställande direktör för Dagengruppen med bl.a. pingströrelsens tidning Dagen. Efter studier i Göteborg disputerade han 1985 på avhandlingen i arkeologi "Samhällsförändringar i ett långtidsperspektiv. Ett exempel från Södra Västergötland 1500 f.Kr – 1000 e.Kr." Agne Furingsten hade tjänstgjort vid Riksantikvarieämbetet i olika befattningar under 1980-talet och blev landsantikvarie och chef för Värmlands museum i Karlstad 1987.

I Värmland engagerade han sig särskilt i industriminnesfrågor och var verksam inom Högskolan i Karlstad. Han var även fackligt verksam inom DIK-förbundet.

Under sin tid vid museet engagerade sig Agne Furingsten särskilt i forsknings- och utbildningsfrågor, bl.a. inrättades Forskningsrådet vid Nordiska museet under hans styresmannatid, och han tog också initiativ till bildandet av Industrihistoriskt forum.

/BENGT NYSTRÖM/

därmed dokumentationen har skett och hur eftervärlden format bilden av gångna tider.

Samlingarna och tillgängligheten

För ett museum är samlingarna kärnan i verksamheten. I samlingarna "lagras" kunskapen och det är utifrån dessa verksamheten byggs upp. Det är också här en fråga om hur samlingarna katalogiseras och registreras och hur kunskapen blir tillgänglig. Och inte minst är det en fråga om vad man väljer att förmedla, hur man förmedlar och i vilken form detta sker. Här ligger en stor moralisk, publik- och folkbildande uppgift som innebär ett nytt steg i museernas pedagogiska arbete. Den moderna informationstekniken har fört med sig nya visioner om tillgänglighet och pedagogik och ställer nya krav på museer, arkiv och bibliotek. Detta har diskuterats i decennier, men först genom

Lars Löfgren

Lars Löfgren (f. 1935) blev museets styresman 1997. Denne värm-länning kom som en stormvind och

redan 1998 ger han museet en ny organisation. Han kom till museet från Dramaten, där han varit teaterchef åren 1985–1997. Han har en fil.kand. från Uppsala och är filosofie hedersdoktor. Han har verkat som regissör, dramatiker och författare, varit chef för TV-teatern och har många olika befattningar inom kulturlivet, bl.a. som ledamot av Uppsala universitets konsistorium, styrelseledamot i Mårbackastiftelsen och Rackstadsmuseet, LRF:s kulturråd och Forskningsnämnden för kultur, vetenskap och forskningsinformation.

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

utvecklingen de senaste åren med hemsidor, internet och kulturnät har behov och önskemål klarnat och man kan se konturerna av hur det kan se ut i en framtid.

En av de viktigaste frågorna under 1990-talet är därför hur tillgängligheten till museets samlingar och samlade kunskap skall utformas och hur man skall bygga upp svar på en rad tänkta frågor och önskemål. Det är ju inte alltid intressant att veta att samlingarna innehåller några tusen föremål med anknytning till t.ex. julen; det handlar även om att kunna svara på frågor om hur man firade jul vid olika tider, i olika samhällsklasser och i olika delar av landet. Det handlar om att kunna redovisa basinformation om föremål, bilder och andra frågor samtidigt som man i nästa steg skall kunna ge ett encyklopediskt svar på olika företeelser, dvs. föremål insatta i ett vidare sammanhang, eller hur man skall söka vidare i bibliotek, arkiv osv.

Sedan mitten av 1990-talet har museet därför medvetet arbetat med att omkatalogisera och komplettera uppgifter kring föremål och fotografera dem digitalt. Arbetet med till exempel Tyresösamlingen och inom Sesam-projekten har detta som mål och motsvarande uppgifter utförs efter råd och lägenhet vid arkiv och bildarkiv. Målet är att bygga upp museets databaser och komplettera med nödvändiga uppgifter för en vidgad tillgänglighet via moderna söksystem och via "Kulturnät Sverige". Men även att skapa "kulturhistoriska centra" knutna till utställningar, arkiv- och biblioteksexpeditioner och andra platser där museets publik söker upplevelser och kunskap och där museet kan förmedla en ny form av vetande som komplement till traditionella presentationssätt.

Mönstret känns igen. Detta är ett för museerna grundläggande arbete och är inte detta till sist egentligen samma ambitioner och mål som Artur Hazelius hade, men med andra förtecken och efter vår tids villkor?

Under 1998 genomförs en omorganisation av verksamheten med syfte att skapa en mera offensiv publikkontakt, där också ökad tillgänglighet till museets kunskapsbaser är ett av målen.

Publiceringsverksamheten

Publiceringsverksamheten har under museets hela historia syftat till att i vetenskaplig och populär form sprida den kunskap som produceras genom bearbetandet av samlingarna både vad gäller föremål, data och bilder. Den utgör, jämfört med utställningsverksamhetens kunskapsförmedling, ett bestående resultat av forsknings- och dokumentationsverksamheten.

I början av 1880-talet, när Artur Hazelius bildat stiftelsen Nordiska museet, engagerade han författare och skriftställare för att publicera populärvetenskapliga artiklar om samlingarna i t.ex. tidskrifterna *Runa* och *Saga*. 1881 utgav han Gustaf Retzius skrift "Finland i Nordiska museet. Några bidrag till kännedomen om finnarnas gamla odling" i den nystartade monografiserien "Bidrag till vår odlings häfder". Hazelius publicerade också en årsredogörelse för Samfundet för Nordiska museets främjande. Ganska snart inflöt i denna kulturhistoriska artiklar som presenterade samlingarna eller behandlade seder och bruk. Forskning i egentlig mening kring samlingarna hade knappast påbörjats – artiklarna är i allmänhet materialpresentationer.

När det gällde större, mera dyrbara publikationer, sökte Hazelius samarbete med olika bokförläggare. Praktverket "Minnen från Nordiska Mu-

Ett urval av museets publikationer från Artur Hazelius tid.

seet" publicerades i ett par olika utgåvor. I detta presenterade flera kända författare och skriftställare, bl.a. August Strindberg, föremål ur samlingarna. I slutet av 1880-talet utgavs vägledningar på tyska, engelska och franska, däremot ingen svensk. De svensktalande besökarna fick nöja sig

med de sparsamma etiketterna och information från de folkdräktsklädda vakterna. Efter Skansens tillkomst utgavs både vägledningar över Skansen samt en rad tillfällighetsskrifter i anslutning till värfester och andra evenemang.

Ären närmast efter Hazelius död präglades av samlingarnas uppordning och exponering i den nya museibyggnaden. Museets ledning strävade efter att skapa en vetenskapligt arbetande institution och publicering av resultaten av dess arbete ansågs viktigt. Årsskriften "Meddelanden från Nordiska museet" ersattes 1903 på styresmannen Bernhard Salins initiativ av tidskriften *Fataburen* som utkom med fyra nummer årligen. Skribenterna bestod till stor del av museets fasta vetenskapliga medarbetare som här publicerade resultat av sina forskningar inom praktiskt taget alla museets verksamhetsområden. Efter museets öppnande 1907 utgavs vägledningar över olika delar av museet, liksom över Skansen, på olika språk. Även de tillfälliga utställningarna fick väl genomarbetade kataloger i vilka ofta forskningsresultat presenterades.

Nordiska museets nämnd hade inte samma intresse av publiceringsverksamheten. Ett förslag 1913–1914 av styresmannen till ansökan om statligt stöd till utgivningen förkastades av nämnden. Istället sökte tjänstemännen samverkanspartners utanför museet och enskilda tjänstemän satsade egna medel i utgivningen. Man skaffade också donationer, speciellt avsedda för publiceringsverksamheten. Så tillkom t.ex. Sundbornsprostens donation, vars avkastning

än idag används för publicering. Under 1910-talets senare del och 1920-talet kunde en rad stora vetenskapliga sammanfattningar publiceras tack vare donationsmedel och samarbeten med andra förlag. En ny monografiserie, "Svensk byggnadskultur", startade 1918 med "Ronnebys byggnadshistoria" av Sigurd Erixon och Sven T. Kjellberg.

I samband med museets 50-årsjubileum 1923 undertecknade 77 kända kulturpersoner ett upprop till allmänheten om en stödfond för museets publiceringsverksamhet. Så skapades Artur Hazeliusfonden med syfte att underlätta publicering av både vetenskapliga och populära böcker inom museets ämnesområde. Avkastningen kom att användas första gången 1930 till boken "Rörstrand och dess tillverkningar 1725–1926", av museets dåvarande arkivarie Arvid Bäckström.

Ett angrepp i Svenska Dagbladet i september 1923 på museets publiceringsverksamhet föranledde bokkonstnären Anders Billow att skissera riktlinjer för en förlagsverksamhet som skulle kunna drivas i museets egen regi. Detta ledde till ett samarbete med Nordisk Rotogravyr som till sig knöt Billow som tillsammans med Gustaf Upmark d.y., museets styresman, blev de som drev verksamheten. Samarbetet, som formellt

etablerades först 1926, började redan 1924 med "stilböckerna", och "landskapsböckerna" med "Södermanland i Nordiska museet" som den första. Detta samarbete skedde helt utan nämndens medverkan. Genom detta kunde många av de stora sammanfattande verken, bland andra Sigurd Erixons "Möbler och heminredningar i svenska bygder" och Sigurd Wallins "Nordiska museets möbler från svenska herremanshem" utges. Denna form av förlagsverksamhet upplöstes emellertid 1943.

När Andreas Lindblom 1929 tillträdde styresmannabefattningen omvandlade han från och med 1931 *Fataburen* från tidskrift till årsbok. Den strikt vetenskapliga utgivningen samlande han 1932 i en monografiserie, "Nordiska museets Handlingar", som till och med 1998 har utkommit med 127 titlar. Ett stort antal av dessa är doktorsavhandlingar både av museets tjänstemän och av utomstående författare, som genom seriens höga kvalitet har lockats att utge sina alster på museets förlag. 1938 startades under Ernst Mankers ledning den vetenskapliga serien "Acta Laponica". "Svensk liv och arbete", som huvudsakligen kom att bestå av de då nyinsamlade arbetarminnena, började komma ut 1947 på initiativ av Mats Rehnberg, som också under många år till sin övergång till televisionen var ansvarig för förlagsverk-

forts. Publiceringsverksamheten

samheten. 1990 startade ett par nya serier, "Svenska folket berättar", som ersatte den tidigare Svenskt liv och arbete, och "Handböcker från Nordiska museet"; den senare en viktig del i museets ansvarsmuseiarbete. 1991 etablerades under Janken Myrdals ledning ett vetenskapligt seminarie- och symposiumsamarbete mellan Nordiska museet och Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (senare utökat med Sveriges lantbruksuniversitet) vilket resulterade i serien "Skrifter i skogs- och lantbruks-historia" som hittills utkommit i elva volymer. Vid sidan av de stora serierna har museets förlag genom åren givit ut ett mycket stort antal böcker, kataloger och småskrifter av populär-vetenskaplig art.

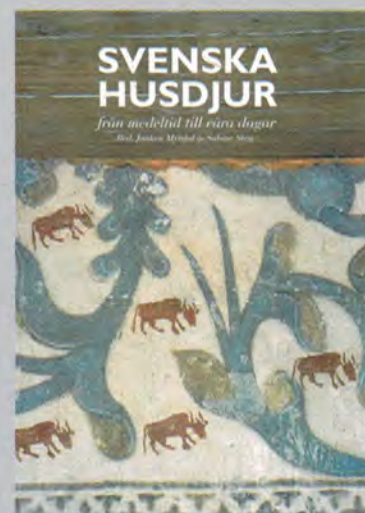
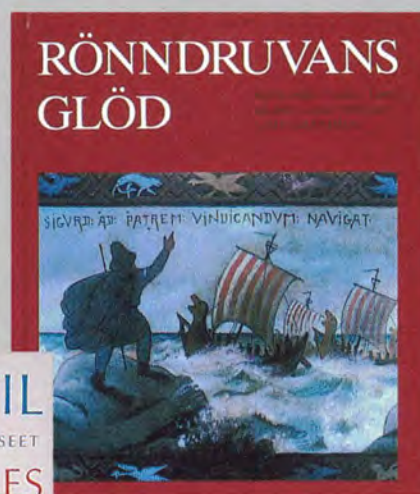
Publiceringsverksamheten ingick från 1940-talet till 1989 i undervisningsavdelningens verksamhet. Sten Rentzhog organiserade från hösten 1990 verksamheten som en särskild sektion, knuten till kansliet och med Hans Medelius som förlagschef. Sedan dess har förlaget årligen utgivit drygt 15-talet titlar.

Ekonomiseringen av verksamheten har varierat genom åren. Genom utgivningens art av t.ex. handböcker och rapporter kan man inte räkna med att den ekonomiskt skall vara självbärande. Verksamheten bidrar emellertid årligen till att täcka löne-

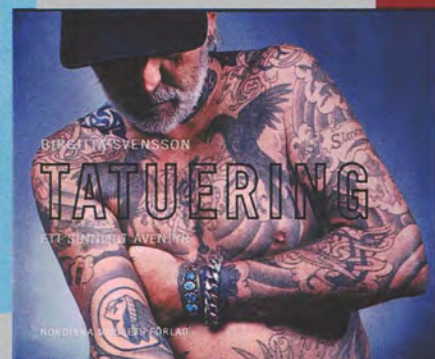
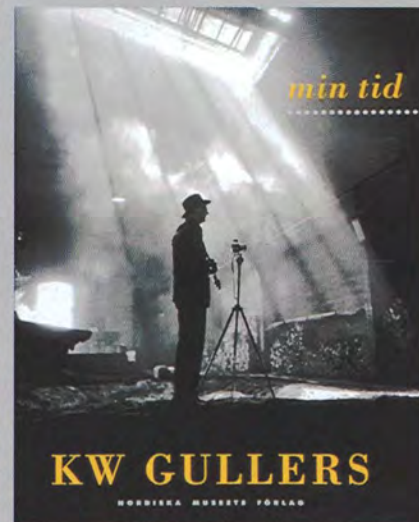
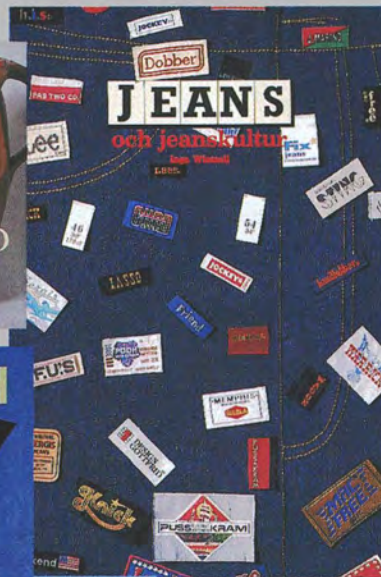
kostnaderna för sin personal. Som tidigare nämnts bidrar några av museets egna fonder och årligen erhålles betydande tryckningsbidrag från externa fonder och anslagsgivare.

/HANS MEDELIUS/

Ett urval av publikationer från Nordiska museets förlag under 1980- och 1990-talen.

Gamla goda Vänner

Prins Bertil, Vännernas dåvarande ordförande, synar tillsammans med styresmannen Hans Hansson de "dyrgripar" som ska ställas ut i samband med 50-årsjubileet 1968.

En vänförening är den trognaste och mest engagerade publik ett museum kan ha. Vännerna är inte bara besökare vid tillfälliga utställningar utan kommer för att de är roade av museets ordinarie samlingar. De har ett förhållande till sitt museum. Och det är ömsesidigt – de är gamla goda vänner. I Nordiska museets fall sen åttio år och vänföreningen är därmed en av landets äldsta. Hur har tiden förändrat denna gemenskap? Vilka var Vänner då, vilka är de nu? Hur umgicks man? Vilka föremål önskade man då, vad vill museerna nu ha Vännernas medverkan till?

1918 kallade Nordiska museets styresman, Gustaf Upmark, och den bli-

vande ordföranden, prins Carl, i högtidliga skrivelser kända personer inom adeln och de kulturella kretsarna till medlemmar i det nya Samfundet Nordiska museets Vänner. Inom ett par år hade man nått upp till 293 medlemmar. Kring detta antal förblev Samfundet under årtionden. Dess ändamål var enligt stadgarna att *inköpa värdefulla föremål eller samlingar, vilka i samförstånd med museets ledning skola som gåva överlämnas till Nordiska Museet*. Avgiften var 1.000 kronor för ständigt medlemskap och 100 kronor för årligt – motsvarande avgifter i dagens penningvärde skulle inte locka många medlemmar, de ligger i sponsorstorlek! Kapitalet har förvaltats väl och ligger fortfarande till grund för de

ansenliga summor som varje år delas ut till Nordiska museet och Skansen – de senaste åren ungefär en halv miljon till varje institution.

Till att börja med hade man ingen programverksamhet utan Vännerna inbjöds en gång om året att dricka en kopp té, få höra vad de insamlade medlen skulle användas till och få se vad som skänkts föregående år. Listan över föremål som under årens lopp berikat Nordiska museets samlingar upptar allt från allmogemålningar och benholkar till välkomnor och broderade örngott. Ett urval av gåvorna visades dels i samband med föreningens 50-årsjubileum under samlingsnamnet "Dyrgripar", dels när Nordiska museets och Skansens Vänner firade 75-årsjubileum och av museet hedrades både med årsboken "Tack vare våra Vänner!" och med en vacker utställning. Där återfanns "Stureringen" – en trolovningsring från 1500-talet, det berömda hängsmycket från den Banérska ättens dramatiska historia vid tiden för Linköpings blodbad, en Nordinsekretär i valnötsfanér från 1770, en Hauptbyrå från 1780-talet, silverpjäser av svenska mästare, ostindiskt porslin och mycket annat. Spektakulära inköp var också arkitekten Gunnar Asplunds karmstol ritad för Parisutställningen 1925 och en aftonklänning med fågelapplikationer från modehuset Yves Saint Laurent från

1988. Till de mera särpräglade kan man räkna zigenaren Milosch Taikons klädespersedlar och smycken. Gåvorna kännetecknas med andra ord av stor bredd!

Många bidrag har annan karaktär, såsom stöd till samtidsdokumentation, fotosamlingar, högtalaranläggningar. De gamla stadgarna hade endast tillåtit inköp av föremål, men i samband med en allmän vitalisering på 1970-talet ändrades de så att föreningen kunnat bidra också till restaurering, konservering, marknadsföring, vetenskapliga undersökningar eller annat som museet funnit viktigt. En medlemskampanj fick hjälp av intresset kring Nordiska museets 100-årsjubileum 1973 med resultatet att antalet medlemmar mångdubblades. Därmed tillfördes ytterligare välkommet kapital i kassakistan. Och det viktigaste: verksamheten intensifierades och fick en annan inriktning som gäller än idag. Banden mellan museum och vänförening stärktes därmed, något som är helt avgörande för en vital verksamhet.

1985 hade medlemsantalet åter dalat. H.K.H. Prins Bertil, som i mer än 40 år ledde styrelsearbetet, vädjade i brev till medlemmar och personal att bearbeta sin omgivning med en slogan som väckte viss uppmärksamhet: "Kultur är gymning för själen!" Re-

sultatet blev flera hundra nya medlemmar. Men ännu viktigare: Nordiska museet skulle presentera en ny stor utställning, "Modell Sverige", om det svenska industrisamhällets framväxt under 100 år. Tack vare Prins Bertils personliga brev till ett femtiotal svenska industriföretag med vädjan om bidrag kunde Vänföreningen överlämna 3 miljoner kronor till museet.

Samma år återknöts också den gamla relationen till Skansen och föreningen bytte namn till Nordiska museets och Skansens Vänner. Skansen hade

under alla år varit en stor attraktion för medlemmarna och gratis entré ingått i Vännernas förmåner. Numera bidrar Vännerna till förverkligande också av större Skansenprojekt.

En informell och berikande samvaro kring det gemensamma intresset i nordisk kultur och tradition, med utgångspunkt i de rika samlingarna är kanske vänföreningens främsta kännetecken. Och för framtiden? Kanske en ännu aktivare skara Vänner – gärna förnygrad – och med mottot: "Vi ses på Nordiska museet och Skansen!"

/BIRGITTA JUNGNER/

Till museets 125-årsjubileum skänkte Vännerna en espressokanna och sockerskål av silver gjord 1998 av silversmeden Bengt Liljedahl. Museets serie av äldre kaffekannor följdes därmed fram till nutid.

Nordiska museet och framtiden

HUR GICK DET för skolbarnen i Harry Martinsons dikt "Museet", de som sågo hembygds museets monter, krinoliner som väldiga getingbon och knarrande trappor och betsel från Isdal? De växte upp, byggde folkhemmet, slet i industrin eller hade så kallade manschetttyrken till dess att ingen längre talade om manschetter och industrierna blev industriminnen. Deras barnbarn går i dag i en skola i kris, långt borta från den lantliga idyllen med den uråldriga hundlokan, en idyll som nu bara återfinns som en ikon i en "virtual reality".

Ändå lever minnet kvar, sprider sig i stilla förgrening och blir till en identitet, som binder tiden mellan generationerna, får oss att se perspektiven och uppleva förändringarna. Museet blir något mer än bara det rum där vi betraktar föremål från en gången tid, det anförtror åt oss att vara vittnen

och ger oss uppdraget att föra vidare vad vi sett och upplevt. Jag tänker på människorna i den amerikanske författaren Ray Bradburys roman "Fahrenheit 451", som för att rädda skönlitteraturen memorerar böcker och gömmer sig i skogen, där de presenterar sig med bokens titel och läser upp den för andra. Människan är under en kort tid vittne till sin samtid, hon är också bryggan mellan det förflutna och framtiden, bräcklig men nödvändig.

De människor i detta land som upplevde förra tusenårsskiftet levde på Olof Skötkonungs tid. Konturerna av Sverige kunde anas, hedningarna skulle göras till européer med religionens hjälp. Tusen år senare skall "hedningarna" göras till européer igen, denna gång utan religionen, som tros ha spelat ut sin roll och skiljs från staten. Teknik, vetenskap och ekonomi övertar de funktioner som anses nödvändiga.

I tusenårsperspektivet ser vi vetenskapen växa fram hos oss i väst. Människan uppträcker stjärnkikaren och inser att hon inte längre står i centrum för världsalltet. Gutenberg skapar förutsättningen för det tryckta ordet och skriften blir kunskapsbärande och en grund för demokratin. Diderot och de franska encyklopedisterna ger sammanhangen bilder som startar revolutioner.

Vi måste först erövra vår egen värld, förmågan att mäta tid är förutsättningen för kommunikation. Rymdfärderna och den globala ekonomin blir några av resultaten. Leonardo da Vinci ritar den första flygmaskinen, men människan flyger inte förrän bröderna Montgolfiers varmluftsballong med två människor i korgen går till väders. Året är 1783; bröderna Wright flyger fyrahundra meter med stela vingar 1904 och Sputnik varvar jorden 1957.

Elektriciteten med glödlampan som produkt gör det möjligt för oss att studera och arbeta dygnet runt.

Marconi och radioröret förmedlar den mänskliga rösten i etern och den billiga transistorn som uppfanns för femtio år sedan låter hela mänskligheten lyssna till den övriga världen. Tack vare de eterburna medierna faller Berlinmuren tvåhundra år efter franska revolutionen och Sovjetstaten bryter samman 1991. Aldrig mera krig! är ett optimistiskt utrop som faxas in i det slutna Kina. Men snabbt därefter blir Balkan inte bara det oroliga Balkan utan också det blodiga Balkan. Nationalbiblioteket i Sarajevo brinner, nationalmuseet står med raserat tak och söndersprängda fönster. Etnisk rensning är ett nytt begrepp, politisk och religiös fundamentalism och en blixtnabb global ekonomi blir riskfaktorer i slutet av nittonhundratalet.

Penicillinet, Einsteins atomklyvning och DNA, som bekräftar Darwins teori, visar hur vetenskapen fogar sig så att världen kan formas av människan. Framtidstro är inte bara att rädsla det förflutna, bygga Nordiska museet och Skansen, det är att inse att vi har en möjlighet att påverka framtiden. Människans befrielse ställer vid ingången till det nya årtusendet frågan vad hon egentligen gör med sin frihet. Kärnkraft och genmanipulation skapar debatt om vår rätt att gå in i det allra heligaste, i skapelsens ursprung, för att förändra. Det kloonade fåret Dolly blir symbol för hur långt vi kommit.

I denna tid är Nordiska museets ett-hundratjugofem år ett kort perspektiv på vår tillvaro. Skapelsen Nordiska museet och Skansen gav en samlad bild av nationen, ett begrepp som nu lämnar sina tidigare territorialgränser. Artur Hazelius ingivelse att rädsla det förflutna till framtiden framstår i dag som en utmaning. Museet är med ett uttryck i tiden ett överlevnadsprojekt, en modern Noaks ark.

Där pressen och medierna allt våldsammare konkurrerar om uppmärksamheten, ger museerna medborgarna tid till reflexion genom att visa de långa perspektiven baserade på kunskap och överblick. Museet är en mötesplats för egna iakttagelser och dialog med andra om vår identitet; det kan bli en arena för kulturell förnyelse.

Med den uppgiften för ögonen måste vi förnya Nordiska museet. Artur Hazelius gav oss vägledning för att samla föremål och minnen, för att lära känna vårt land genom fältarbeten och dokumentation. Sedan dess har vi fått film, television, video, digitala kameror, bandspelare och datorer och förbättrade vetenskapliga metoder för undersökning, vård och konservering. Det Martinsonska hembygdsmuseet har utvecklats till läns museer och kommunala museer av god kvalitet, men museernas arbetssätt måste moderniseras, samlingar och forskningsrön tillgängliggöras och museerna mer aktivt delta i samhällsdebatten, upplysa och ifrågasätta.

Nordiska museet vill ge publiken större inflytande genom interaktiv verksamhet. Vi vill som kulturhistoriskt ansvarsmuseum förbättra kontakterna inte bara med etnologin utan också med andra ämnesområden, med historia, idé- och lärdoms historia, språkvetenskap, kulturgeografi och konsthistoria, med teknikhistoria och industrihistoria och med forskningen vid en rad universitet och högskolor även utanför Stockholm. Under lång tid har Nordiska museet förberett öppnandet av Sveriges Lantbruksmuseum, som under jubileumsåret sker på Julita. Samarbetet med Sveriges lantbruksuniversitet och Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien kring forskning om framtidens skogsbruk, jordbruk och boskapskötsel i Sverige är centralt.

Vårt land har över en miljon invandrare och det är en naturlig fråga hur dessa gruppers bakgrund och invandring skildras och hur de får en plats i Nordiska museet som en del av det Sverige vi kontinuerligt dokumenterar. En annan angelägen fråga är hur vi visar nationalstatens förändring i en tid då allt fler svenskar, som tagit för givet att all makt utgår från folket, nu tycker sig se hur denna makt flyttar ut utanför landets gränser i en strävan att ingå i en större europeisk gemenskap.

Artur Hazelius inspirerades av skandinavismen och han såg Norden som en kulturell enhet. På museets gavlar finns de fyra riksvapnen i relief,

Sveriges tre kronor, det norska och det finska lejonet och de danska leoparderna. I språklig och litterär tradition är vi nära förenade med Island. Vårt museum har samlingar från de svensktalande delarna av Estland, unika därför att de är så tidigt insamlade. Genom att åter anknyta till de baltiska länderna vill Nordiska museet förändra och förnya bilden av den nordiska kulturgemenskapen.

Hazelius inspirerades av idéer som hans far och farbror fick i nära umgänge med Carl Jonas Love Almqvist, tanken att alla stånd kommer ur odalmannen, språkets betydelse för vår identitet och den teatrala gestaltningen i "levande tablåer", som fick honom att forma museets utställningar som på en scen. Arvet efter Artur Hazelius inspirerar till att med dokumentation, forsk-

ning och konstnärlig gestaltning med framtidstro skapa bilden av liv och samhällsbygge i vårt land. Nordiska museet fortsätter att vara hela folkets angelägenhet och en grund för vårt samhälles välbefinnande.

Noter

AVSNITT 3. ARTUR HAZELIUS OCH DET NATIONELLA ARVET UNDER 1800-TALET (s. 16–39)

1. Romdahl 1943: 192f.
2. Hazelius 1900: 1.
3. Meddelanden från Nordiska museet 1901 (tr. 1903): 9.
4. Samfundet för Nordiska museets främjande 1893, 1894 (tr. 1895): 101.
5. A.a.: 102.
6. Hazelius 1900: 43.

AVSNITT 4. MUSEETANKAR I TIDEN (s. 40–51)

1. Ekström 1994. Cit. s. 53, 58f.
2. Rosander 1984: 115, 121.
3. Berg, J. 1980: 12f.
4. Berg, G. 1933: 55.
5. Ferlin 1858: 1103f. samt Grandien 1979: 338.
6. Ferlin 1858: 1102f. samt Museum för naturvetenskap... 1863.
7. Franzén, O. 1969. Hammer, Christian Monsen, i: Sv. biogr. lex. samt Rasmuson, uttryckt 1980.
8. Frick 1979: 85ff.
9. Se not 7.
10. Mandelgrenska saml., Lund. (Hammerska saml. B, Kapsel 15.) Även Rasmuson 1980: 41f.

AVSNITT 5. ATT GÖRA DET FÖRFLUTNA LEVANDE (s. 52–87)

1. Nya Dagligt Allehanda 1873.
2. Vitterhetsakademiens arkiv, protokoll m.m. Cit. e. Nerman 1970: 32.

3. Nordiska museet stadgar, § 1, Här cit. efter 3. uppl. 1890: 4.
4. Cit. efter Berg 1933: 78.
- 4 b. Brevet i Nordiska museets arkiv.
5. Brevcitaten hämtade ur Strindbergsarkivet, Kungl. Biblioteket.
6. Hazelius, 1900: 12.
7. A.a.: 13.
8. Cit. e. Biörnstad 1991: 47.
9. Hazelius, 1900: 44.

AVSNITT 6. MUSEIBYGGET (s. 88–125)

1. Josephson 1926: 462.
2. Förslag... 1891.
3. Cit. e. Andrén, 1967: 36.
4. Bergman 1908: 2.
5. Nord. mus. arkiv. Nämndens prot. 14/11 1895, § 20.
6. Tolkningen bygger på Mårtelius 1987: 155–162.
7. Sv.D. 7/2. 1885. Fört. över marmordelarna vid Rosendal bland Clasons efterlämnade papper, Nord. mus. arkiv, samt i Stockholms slotts arkiv.
8. Jonsson, uttryckt uppsats i Kungl. slottets arkiv. Tack till arkitekt Arne Clevestam, Djurgårdsförvaltningen. Äv. Tollstorp 1839: 129f.
9. Elgeskog & Asklund 1955: 130 samt kontrakt i Nord. mus. ämbetsarkiv.
10. Cit. e. Abel 1980: 32.
11. Redogörelse... 1909: 8.
12. Clasons efterl. papper. Museets byggn.hist. odat. (Brev- och manuskript-saml. i Nord. mus. arkiv), sannolikt 1890-talet, ger programmet för fönstrens dekoration. Överst ornamentala flaggor. I fem

avlånga fönsterrutor figurerna Svea, Göta, Fennia, Nore och Dania. Underst i mindre fält putt och vapensköldar. Även färgerna beskrivs.

13. Uppg. och cit. e. Abel 1980: 50–64. Se äv. Lindberg 1957: 68.
14. Bergman 1908: 3. Betongbjälkarna för entresolernas golv lades in först i jan. 1906. Byggnadskontrollantens rapport.
15. A.a.: 3.
16. Nord. mus. arkiv. Verifik. byggn.räknensk. 20/11 0. 23/12 1897.
17. Framställningen bygger på sem.uppsats i konsthist. vid Sthlms univ. av Carl Norman 1970. Uttryckt.
18. Hazelius 1900: 34 samt uppg. i Nord. mus. arkiv: ämb.ark: Nord. mus. verksamhet, vol. 54 samt klippsamlingen.
19. Nord. mus. arkiv: klippssaml. Sv.D. 5/11 och 9/11 1899.

AVSNITT 7. INSTALLATIONEN (s. 126–155)

1. Lindberg 1957: 128.
2. A.a.: 85.
3. Romdahl 1943: 195.
4. Ord & Bild 1905: 219.
5. Lindberg 1957.
6. Nord. mus. arkiv: Clasons efterl. handl.
7. Romdahl 1943: 209.
8. A.a.: 205.
9. A.a.: 208f.
10. Resonemanger bygger på Arcadius 1997.
11. Romdahl 1943: 203.
12. Arcadius 1997: 121, 317.
13. Romdahl 1943: 209.
14. Se not 6.
15. Romdahl 1943: 192f.

16. Gunnar Hazelius: Yttrande i Nordiska museets installationsfråga. Utg. av Eli F. Heckscher, 1905.
17. Riksdagsprot. 1:a o. 2:a kamm. 14.4. 1905.
18. Wallin 1944: 33.
19. Nord. mus. arkiv. Nämndens protokoll.
20. Svärdsström 1958-60: 118.
21. Wallin 1944: 33.
22. Svenska Museer 1932: 31.
23. Romdahl 1943: 201.
24. Fataburen 1907: 133.
25. A.a.: 137f.
26. A.a.: 143.

AVSNITT 9. DE TÄLMODIGA
SÄNNINGSSÖKARNA (s. 164-179)

1. Nord. mus. arkiv: I.G. Clasons anförande vid Upmarks död. Nämndens prot. 17/10 1928 samt Hammarstedt 1929:1-4.
2. Nord. mus. arkiv: Brev- och manuskript-saml. Clasons tal vid invign. av professuren i folklivsforskning. Clasons efterl. handl.
3. Wallin 1929: 2.
4. Wallin 1918: 130.
5. DN 2/2 1962.
6. Gösta Berg i Sv. Biogr. Lex., art. Ernst Klein.

AVSNITT 11. FÄLTARBETEN OCH FORSKNING
(s. 240-271)

1. Fataburen 1916: 260f.
2. Lindblom 1942.

AVSNITT 12. UTSTÄLLNINGARNA (s. 272-311)

1. Grandien 1991.
2. Romdal 1907: 328.
3. A.a.: 328.
4. A.a.: 328.
5. A.a.: 331.
6. A.a.: 331.
7. A.a.: 334.
8. Utställning af konstsmide, juli-september 1910. Nordiska museets tillfälliga utställningar. N:o VI, s. 3.
9. Vägledning ... 1920: 74.
10. Fataburen 1930: 64.
11. Lindblom 1954: 33.
12. Thordeman 1968: 16.
13. Internationell fotografiutställning i Skånska Gruvan å Skansen Stockholm juni 1930. Katalog, s. 3.
14. Katalog över Gustav II Adolfs utställningen... 1932: 11.
15. Hazelius-Berg 1934: 1:18.
16. Utställningsfolder.
17. Hazelius-Berg 1934: 2:72f.
18. Fataburen 1937: 270.
19. Hem och arbete 1936: 4.
20. Théâtre de la Mode 1945.

AVSNITT 13. NYA SATSNINGAR OCH
NYA FRAMGÅNGAR (s. 321-345)

1. Lindblom 1952: 174.
2. A.a.: 176.
3. Lindblom 1954: 29.
4. Lindblom 1952: 28.
5. Lindblom 1954.
6. A.a.: 31.

7. Fataburen 1931.
8. Lindblom 1954: 35.
9. Dagens Nyheter 12.8 1930.
10. Lindblom 1954: 71.
11. Nordiska museets arkiv: klipparkivet.
12. Uttalande i samband med Ernst Kleins utnämning till museilektor. Nord. mus. arkiv: klipparkivet.
13. Nordiska museets femtioårsjubileum: 63f.
14. Fataburen 1934: 17ff.
15. Wallin 1937: 219.

AVSNITT 14. MÖLLEN HOPAR SIG (s. 346-363)

1. Fataburen 1940: 203.
2. Fataburen 1941: 26.
3. Fataburen 1940: 80ff.
4. Brev, Styresmannens kansli.
5. Lindblom 1954: 173.

AVSNITT 17. MUSEISVERIGE I STOPSLEVEN.
(s. 400-409)

1. Rentzhog 1996.
2. A.a. 1996: 24.

The Nordiska Museet during 125 years

1. About this Book

Work on this book started in 1993 with a series of seminars led by the director of that time, Agne Furingsten. The result was then relayed to the staff in a succession of short lectures. An editorial committee consisting of Bengt Nyström (convener), Hans Medelius and Elisabet Stavenow-Hidemark have steered the project. Lotta Luttröpp is responsible for the design and layout, and the illustrations have been edited by Åsa Thorbech.

2. Business and Pleasure On Museums and Society

/STIG STRÖMHOLM/
*Chairman of the Board, Nordiska Museet.
Formerly Vice Chancellor, Uppsala University*

Should a museum be an observation post, with the function of taking stock and sorting out in the context of the world around it? Should it have an independent role as an interpreter, thereby enabling it in the long term to preach a message which will make it possible to steer and influence people's grasp of reality?

Or should a museum choose to act as a mirror, recording passively? Can such

institutions claim not only to be the servants of the society around them but also, to a certain extent, their own masters?

My belief is that in the strength of their knowledge and stocktaking activities museums should interpret independently and present the reality they keep watch over. They have a duty to follow research, be prepared for uncomfortable reinterpretations and keep in constant touch with those who receive their message. It is not only a matter of preserving the cultural heritage of society but also the heritage of their own development in relation to the history of ideas.

But museums are not only a means, they are also an end in themselves, a place in which to pause and reflect. Along with churches, theatres, concert halls and sports arenas the museum is a temple of the modern world. And as such it demands respect.

In the society of today images are becoming ever more important at the expense of words. It is the task of museums to develop the joint potential both of images and words, to extract knowledge and information with the aid of new technological aids and allow the two-dimensional image and text to interchange with the three-dimensional object.

It is not by following the fashion of the day

that museums justify their existence. Nor is it by being unobtrusive and compliant and begging for a crust. The way for museums to gain a hearing is by proving their potential and capabilities.

3. Artur Hazelius and the National Heritage

/SVERKER SÖRLIN/
*Professor, Department of History of Science and
Ideas, Umeå University*

Artur Hazelius chose to make his museum a public institution and in so doing it became part of the story of Sweden, implying nationalisation founded both on knowledge and emotion. During the nineteenth century a series of new disciplines were formed from the earlier natural history: geology, geography, botany, zoology, ecology, etc. and State institutions were created for this type of research: *Geologiska undersökningen* (Geological Survey of Sweden, 1858), *Domänstyrelsen* (The Swedish Forest Service, 1858) and *Skogsinstitutet* (The Forestry Institute, founded in 1828, but with more major research assignments in the 1860s). Stations were also developed out in the countryside for agricultural research, marine biology, forestry research, peat and moss research, etc.

These developments produced information on bedrock, soil, vegetation, cultivation and animal life. When the railway network was built tourists were also able, in a practical way, to study this new information. Svenska Turistföreningen (The Swedish Touring Club, founded in 1885) and Svenska Naturskyddsföreningen (The Swedish Society for the Conservation of Nature, founded in 1909) opened up the country and contributed to the popularisation of knowledge, generally in a spirit of nationalism. A parallel process took place in the cultural field. Archaeology, Nordic languages and folklife research were new disciplines.

Antiquarians had travelled the length and breadth of the country since the early nineteenth century with their drawing equipment and pens: ancient monuments, dialects, stories, songs and legends, as well as observations on peasant life and local costume were depicted and registered. The national consciousness was strengthened.

Hazelius' life's work made a big contribution to this process. The creation of the Nordiska Museet in 1873 and Skansen in 1891 formed the climax of this establishing of national consciousness.

Regional collections had been developed by antiquarian societies in several parts of Sweden. Hazelius, however, chose to locate his collection in the capital while collecting from the whole country, and thus built a monument, a temple of memory for the whole nation. With sarcasm directed against the archaeologists of the day he commented, "People continue, with growing energy, to conjure up stone, bronze and iron from the hiding places of the grave in witness of a prehistoric period – but without any serious thought of the fragile material likely to shed light on the lives and customs of our people during more recent centuries." He saw a particular synthesis: the nation as a total phenomenon embracing both nature and culture. Skansen as a Sweden in miniature developed from the idea of links between nature and people. Public buildings functioned as a stage where the national drama could be produced and experienced. The name of the museum, first the Scandinavian-Ethnographical Collection, and from 1880

onwards the Nordiska Museet, witnesses to Hazelius' attempts also to reflect a cultural and historic connection with the peoples of the neighbouring Nordic countries.

Already in his youth Hazelius was deeply involved in adult education and promotion of this movement in a spirit of patriotism was a project with political overtones. Hazelius set out to nationalise the broad strata of the people through a programme of cultural object lessons. To this end his central theme worked well – the creation of a common concept of Sweden.

The central area of the museum building, the Great Hall, was created for national mass festivals. At Skansen great festivals were celebrated in honour of the hero kings. Wars and battles were given form through playful tableaux vivants. This nationalism, initiated from above by the social elite and those with political power, has been called "official nationalism"; it occurred in most of the countries of Europe and had a broad repertoire within art, literature, the press, armies, institutions, symbols, festivals and rituals. In Sweden it was solidly established through teaching in elementary schools – a well balanced mixture of Christianity and royalism.

This official nationalism resulted in a shared scale of values, a feeling of fellowship and coherence. Skansen seemed to be going in this direction. The newly-created festivals were soon regarded as the time-honoured festival customs and traditions of the Swedish people. With this form of "ennobled public entertainment" Hazelius set out to safeguard the morality and disposition of the people, and declared, "It is a matter of creating traditions which will never be abandoned."

4. Museum Ideas in Period

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/
Formerly Keeper of Collections, Nordiska Museet

During the 1830s and -40s small exhibitions of industry and handicrafts had already been shown in Stockholm. The exhibition which then took place in 1866 was a large manifestation with more than 4 000 exhibitors, while in premises separate from the great exhibition building folk costumes were shown using dummies with portrait-like heads. This was in preparation for the international Paris Exposition of the following year. Artur Hazelius saw the collection of costume, and it was probably this that gave him the inspiration for his subsequent activities.

Collecting antiques was in fashion. Karl XV collected weapons and silver. Christian Hammer, a successful Norwegian goldsmith living in Stockholm, was obsessed with collecting. His wealth came from property speculation and the money was converted into antiques, weapons, books and autographs which, according to contemporary opinion, was a collection of incredibly valuable items mixed in with rubbish. His collections, which in 1872 had reached 100 000 items, were on show to the public.

1872 was a decisive year for museums in Stockholm. This was the year when Hazelius began collecting for his future institution; and Christian Hammer had offered the Swedish State the purchase of his huge collection, which, however, was rejected by the *Riksdag* (Swedish parliament) in October 1872. The reason for this decision was probably that Karl XV, who had died in the September of that year, had offered the State his art collections as a gift in his will, and this, it was assumed, would satisfy the needs of the country. In the same year the Svenska Slöjdföreningen (Swedish Society of Crafts and Industrial Design) established a museum arranged on a grand scale and with many departments, the object being to promote Swedish handicrafts and industry. The expenditure incurred, however, was too much of a

burden for the Society, and in 1884 the museum was disbanded and chosen material from the collections taken to the *Nationalmuseum* (the National Museum of Art). The rest disappeared. Hammer's collections were sold by auction, Svenska Slöjdföreningen's museum was dispersed, Nationalmuseum achieved its applied arts department, and the Nordiska Museet grew into a folk movement.

5. Making the Past Come Alive

/BENGT NYSTRÖM/
*Librarian, formerly Acting Director,
Nordiska Museet*

Artur Hazelius opened the Scandinavian-Ethnographical Collection in Stockholm on 24th October, 1873, and the displays, with their farmhouse interiors and folk costumes, attracted much attention. In 1880 the collection was transformed into the Nordiska Museet and reorganised into a special foundation. The museum grew quickly and during the 1890s was housed in a number of buildings with displays covering some 2 000 square metres. During the 1880s, however, planning was already underway for a new museum building on the island of Djurgården; started in 1888, it was finally opened in 1907. Skansen, the epoch-making open-air museum nearby, had meanwhile been inaugurated in 1891, and with this sister institution Artur Hazelius was able to complete the development of his instructional museum ideas.

Artur Hazelius (1833–1901) was born in Stockholm, where he went to school and grew up, apart from five years when he lived in a parsonage in the province of Småland. In 1854 he enrolled at the University of Uppsala. His time in Småland had given him insights early on into traditional farming society and he himself admitted that the time he spent there provided him with impressions which were to last for the rest of his life. During his school years and at university he set off in the summer on walking tours in different parts of the country inclu-

ding the provinces of Dalarna and Jämtland. His Uppsala years also brought him into contact with the Scandinavian Student Movement and he took part in their meetings in Uppsala, Stockholm and Copenhagen. During the greater part of the 1860s Hazelius devoted himself to work in schools and to the teaching of the Swedish language and Nordic literature. He became much involved in educational matters but in 1868 left teaching in order to concentrate on adult education and philology.

In 1864 Artur Hazelius had married Sofi Grafström and it was with Sofi he travelled round Europe in the autumn of 1871 on a journey which, judging by his diary notes, was dominated by museum visits. It was also in his wife's company during a journey the following year in Dalarna that he made his first acquisitions of objects for what was to become the Scandinavian-Ethnographical Collection and the Nordiska Museet.

The Scandinavian-Ethnographical Collection at No. 71, Drottninggatan had strong patriotic objectives. The new museum and the new displays were received with great interest and several of the leading newspapers in Stockholm and in the country as a whole wrote in detail of 'this patriotic enterprise'. Hazelius reconstructed peasant interiors furnished with authentic objects, with dummies in colourful folk costumes. Apart from these interiors, outdoor scenes were shown, a Saami (Lapp) settlement, and Saami moving their reindeer herds in the autumn, to be repeated at Skansen on a live scale and with live Saami, and later as a diorama at the Nordiska Museet. The way Swedish peasant culture was presented here was to lay the foundation not only for the Nordiska Museet's style of display and for the different buildings and environmental settings at Skansen but also for the growing museum movement in the rest of Sweden. The placing of this material in the capital city afforded a special appreciation of folk culture. He also collected furniture and clothes from the upper classes, wanting to show society in its entirety.

In the 1880s Hazelius himself began writing,

and in collaboration with others published an impressive series on the museum's collections and areas of subject matter. He started by producing an account of the year's work, and this soon became extended into a year book including academic articles.

It is quite clear that the idea of an 'open-air museum' existed early on. Hazelius may have been inspired by the Paris Exposition of 1878, where he himself had had great successes. It was here, for instance, that France had exhibited interiors from buildings in the French colonies. There is also information which suggests that Hazelius was thinking in this direction as early as 1878 or 1879. The first part of Skansen was opened in the October of 1891. During the early years the open-air museum was developed with traditional buildings and planted environments typical of different parts of the country, as well as paths through the park-like landscape and a section for Nordic animals. Public events of a patriotic nature were linked with the different environments which had been built up. Festivals and markets were arranged, the income from which would go to the development of Skansen and the Nordiska Museet. Gustavus Day, 6th June (the day Gustavus Vasa became king in 1523), was celebrated as early as 1893, and was, in fact, the beginning of Swedish Flag Day – finally to become the official Swedish National Day ninety years later in 1983.

In October 1898 the 25th anniversary of the opening of Artur Hazelius' first museum was celebrated with great pomp and splendour. Now he was able to look back on a collecting and adult education achievement on a grand scale and of rare magnetism. Here there were more than 87 000 accession numbers, corresponding to some 130 000 objects, a large archive and library, big public display and exhibition areas and an epoch-making open-air museum. And the proud plans for the museum were well on the way to being achieved.

Artur Hazelius had also defined what we mean today by the concept of 'cultural heritage' and succeeded in bringing this out and awakening respect for Sweden's national

heritage, both materially and spiritually, giving it a special place in people's consciousness. He had reconstructed peasant Sweden in tableau form, both statically at the museum and in a more living fashion at Skansen; and he had selected and described different aspects of Swedish history and cultural history, both that of the people and of the ruling classes. By bringing to the fore living traditions and folklore Artur Hazelius also inspired the developing *hembygdsrörelse* (Swedish Local Culture Movement) and the new museums of the provinces; just as he inspired the creation of open-air museums internationally with Skansen as the model. Artur Hazelius died suddenly on Whit Sunday 1901. Endless tributes were paid to his life's work, and he was later buried with great ceremony at Skansen.

6. The Museum Building

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

The collections demanded more space and a better setting. In 1882 His Majesty the King granted land on the island of Djurgården and in 1883 an international architectural competition was announced. Sixteen entries came in: the first prize was won by W. Manchot of Mannheim. None of the design proposals, however, was accepted, since there was nothing specifically Nordic about them. Manchot's drawings though, with two large open light wells and a big apse in the middle of a great hall, did influence the final design. The commission finally went to Isak Gustaf Clason, whose proposals were put forward in 1891: a large hall building in Danish Renaissance style combined with a front range by means of three transverse ranges. Heavy round towers with shapes inspired by Swedish sixteenth century castles marked the corners of the building. At the southern gable a large church holding nine hundred people was planned, where the ecclesiastical collections would be displayed. There was a plan for the use of each part of the museum, magnificent in its ambition to include everything and provide both context and an overall survey, as well as being varied, instructive and awakening emotions. The

intention was to begin by building the Great Hall, then called the Peasant Hall ('If I do not build it, perhaps it will never be done', said Hazelius.) Work on the foundations began in 1890 but permission to build was finally only given for the hall building.

The great Art and Industry Exhibition of 1897, which had long been projected, was also to take place on Djurgården. In the plans were included a new bridge, and a new road which would pass through the land the museum needed to complete the full version. In 1895, therefore, the decision was made to surrender that part of the land and thereby relinquish the great plan for the museum building. Its northern end, which now had a roof, would be used for the exhibition and architect Agi Lindegren designed an extension in timber to go up on the completed foundations to the south. After the exhibition the provisional timber building was taken down and the building work on the museum continued. For the architect it was now a matter of making adequate space for a series of working facilities, including stores, offices, workshops, library, archive, etc. etc. originally planned to be housed in other parts of the great complex. Between 1900 and 1901 the southern portion was completed and at this stage the hall areas were standing with a great gap in between which was then filled by the entrance and the central vault supporting the great tower. The building was inaugurated in June 1907.

The facade has been put together with a wealth of detail. It has a base of granite, the facades being clad in pink sandstone, while the mouldings are in a light limestone. The buttresses provide a shadowed background and emphasise the breadth of the vaulting, and the seven tower caps are silhouetted against the sky. The slate roof gives way to glass for the lighting of the hall. Right on top of the gables stand warriors fashioned in copper. The entrance section of the building is flanked by hooded turrets with niches underneath containing statues of two of Sweden's earliest chroniclers. The decorative work was carried out by the sculptor, Carl Eldh, including reliefs of peasants working on the land, fishermen, etc. and words writ-

ten by August Strindberg. In the tympanum over the porch sits Mother Svea, perhaps also symbolising the Nordiska Museet, and receives gifts from the people. At the point of the gable is enthroned Odin, the father of all, and on the sides are small squirrels on their way out to collect, like the museum's curatorial staff, objects for the museum. The vestibule has a large stellar vault and from there stairs in all directions. The great hall was to encourage a "patriotic awakening". Its large central pillars, vaulting arches and other architectural details are clad in finely-cut, unpolished marble, while the walls are plastered. In the apse of the hall stands Carl Milles' colossal statue of 1923 of Gustavus Vasa (who reigned from 1523 to 1560) in polychrome painted oak. Before this a provisional statue in plaster, depicting an older Gustavus Vasa, had been placed there, and this too was by Milles. In the floor are metal and earth symbols inlaid in red and grey limestone. Seventeen of the columns, of Kolmården marble with Ionic capitals, came as a gift from the royal family; they were originally intended for a palace on Djurgården which Karl XIV Johan (the former French Field Marshal Bernadotte) had aimed to build as a museum; the rest were worked for the Nordiska Museet on the same pattern. Over the entrance to the hall there is a large gallery planned as an armoury, and from there royalty were to take part in the folk festivals in the hall. After the transfer of *Livrustkammaren* (the Royal Armoury) to the museum in 1909 the gallery was used for the display of objects associated with coronations, while the south and north halls provided space for other parts of Livrustkammaren's collections. In 1917 an equestrian statue of Karl X Gustav, executed by the sculptor Gustaf Malmquist, was placed in front of the museum.

The financing of the museum building was achieved only with great difficulty, through fund-raising, bazaars, donations, and finally a huge lottery. Lack of money was one of the reasons behind the long-drawn-out period of building.

7. Installation in the New Museum

/HANS MEDELIUS/
Head of Publications, Nordiska Museet

When Artur Hazelius died quite suddenly in the May of 1901 the museum was faced with two big questions: who should succeed him as director and how was the new museum building to be organised as far as displays were concerned?

Hazelius had himself put forward his son and only child, Gunnar Hazelius, as his successor. He was the person who knew most about his father's ideas and way of thinking. Gunnar, however, was too young to shoulder the heavy responsibilities involved in the post of director. The whole problem developed into a battle between two factions: one with Gunnar Hazelius at the head, which supported Artur Hazelius' ideas on popular education, and the other which wanted a more modern, strictly scientific presentation in the museum while the popular educational side would be left to Skansen. The latter group consisted of younger, academically-educated people with archaeologist Bernhard Salin in the lead.

Before his death Artur Hazelius had not left any detailed plans as to how the displays in the new museum building were to be organised, only sketches and notes. During the last decade most of his energy had gone into the work of completing the open-air museum, Skansen. In February 1905, after a couple of years of argument and discussion, the Salin faction won. Immediately thereafter Gunnar Hazelius died of acute gastric catarrh, and Bernhard Salin became director for both the museum and Skansen. This victory resulted in an installation plan to decide which themes the displays should cover and how they should be organised.

The Great Hall of the museum, intended for national festivals, using the side galleries off the hall as open panoramas over landscapes and peasant interiors, became a closed space, where instead another museum, *Livrustkammaren*, moved in. The side galleries

were to house only eight interiors instead of the large number recommended by the Hazelius faction. These galleries were closed, and behind them were built displays from different provinces, where the objects were presented in accordance with scientific methods. In the topmost gallery of the museum a series of interiors were arranged showing Swedish upper-class culture from the latter part of the sixteenth century onwards. Remarkably enough interiors from the late nineteenth century were to be found here too, and even a room which the architect Ferdinand Boberg had created for the Paris Exposition of 1900. Interiors up to the present, therefore, were shown, while displays of peasant collections, on the other hand, generally ended in the middle of the nineteenth century. The upper-class interiors were shown alternating with displays of objects such as furniture, glass, ceramics, costume, etc. from the actual period in question.

Some displays were also presented 'according to function', for example hunting, fishing, communications, the use of fire in the economy. The idea for such forms of presentation had been taken from the Smithsonian Institution in Washington. The principle was still, at this time, that all of the collections should be shown, a portion of them in a study store, available for those who were particularly interested. When the new museum building was ready to be opened in 1907 there were by no means displays on all the different levels; they were made ready as and when money and time allowed. *Livrustkammaren* opened a couple of years later.

8. A Swedish Museum World takes Shape

/KERSTIN ARCADJUS/
Ph. D., formerly keeper, Museum of Halmstad.

When Artur Hazelius gained the inspiration to start his museum project while travelling in Dalarna in 1872 there was not only an old folk culture in the province but also the beginnings of a museum in the

county town of Falun. The growth of museums in Sweden – based on cultural history collections in the different provinces – can be studied in terms of interaction between initiatives in the capital city and in the provincial towns. This chapter sheds light on different forms of exchange and cooperation between the Nordiska Museet and those museums which eventually came to be called county museums. It deals with display and exhibition principles to be followed, information and knowledge to be shared and consensus on museum matters and museum work. As far as display and exhibition principles are concerned, it is an interesting circumstance that the installation of the Nordiska Museet in the new building on Djurgården coincided with the professionalisation manifested in the establishment of the *Svenska museimannaföreningen* (The Swedish Museum Curators' Association) in 1906. It was precisely this work of arranging collections in the museum which was pointed out as the main task of the museum profession and the provincial museums were able to borrow expertise from the large museum in the capital city. Interest in old buildings, which spread across the country in the early twentieth century, forms another example of mutual professional concern. When old buildings were recorded in photographs and in written form the knowledge gained was able to be multiplied, distributed and shared ad infinitum irrespective of the locality of the original object. In the 1920s the Nordiska Museet participated in a number of regional arrangements where temporary exhibitions were set up on the theme of local buildings. A third particular example can be seen in the different ways used to spread a common outlook on museums and museum work. Association meetings and courses functioned as a forum for this need to create a national consensus on museum work. The Swedish museum world was originally structured on the basis of two different levels, central and regional, later to be increased with a third level – the local one. The first meeting for museum curators, in 1930 in Stockholm, was just such a forum. Sigurd Erixon, one of the then curators at the Nordiska Museet, pleaded on this occasion for the county museums to find themselves a speciality and not all do

the same thing. Erixon, who with his writings on buildings and furniture, had contributed to analysis of special regional characteristics, now formulated the idea of a nationwide form of museum work developed on the lines of complementary efforts – an idea which can be said to have been institutionalised more than forty years later when Swedish Samdok, the coordinating museums organisation for contemporary recording, was formed.

9. The Patient Seekers after Truth

/ELISABET STAVENOW-HIDEMARK/

Gustaf Upmark was the museum's director from 1913–28. The First World War brought in its wake a worsened economic situation and reduced foreign contacts. Gustaf Upmark's time, however, is described as a time of breakthrough for the museum as a scientific institution, and a peaceful and harmonious period. When he died, at the age of only 53, much of that which his successor Andreas Lindblom was to complete so successfully had already been started. But the financial situation of the institution was in crisis and the buildings at Skansen needed renovation.

In 1918 the Chair of Nordic and Comparative Folk Life Studies was established at the museum through a donation made by the Count and Countess von Hallwyl, with Nils Lithberg as the first professor. After the great work of collecting it was now seen to be time to begin detailed study and research. Group after group of collections was gone through and a foundation laid for the discipline of Swedish cultural history. Upmark himself seems to have been a shining example both as a researcher and an administrator. He established a basis for research on Swedish silver with his book, *Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850* (Gold and Silversmiths in Sweden, 1520–1850). On the curatorial staff were Nils Edvard Hammarstedt, who is said to have laid the foundation for the museum's work as a research institution; Nils Keyland,

who recorded his home area among the Finnish settlements of the province of Värmland; Sigurd Wallin, art historian, and Sigurd Erixon, ethnologist and later professor, who both became heads of department in 1923, complementing each other and supreme in the museum with their great learning and many initiatives. The museum also took an active part in the work of the *hembygdsföreningar* (local culture societies) of the country, which at that time constituted a flourishing folk movement. In 1926 pioneering filming activities were started at the museum, recording working life, crafts, dances and singing games, and folk life, which were dying out. The museum obtained some remarkable objects, not least through deposits of material from Historiska museet (the Museum of National Antiquities), including the great drinking bowl from the beginning of the sixteenth century, the pictorial weaving from Gustavus Vasa's tapestry-weaving workshop etc., etc. When export of Swedish peasant objects began on a large scale, mainly to America, a law against this was passed in 1927 on the initiative of Sigurd Erixon. This law was revised and reinforced in 1979.

At Skansen the re-erection took place of Seglora Church, from the province of Västergötland; Artur Hazelius' birthplace – a house from Surbrunnsgatan in Stockholm – was also moved there, as was Älvrosgården from the province of Härjedalen, with its sixteen different buildings. Negotiations in connection with the moving of Skogaholm Manor House were also started, a project which was completed later.

10. Collections and Collecting

/CECILIA HAMMARLUND-LARSSON/
Curator, Documentation Department,
Nordiska Museet

The core of a museum is its collections, at the Nordiska Museet consisting of objects, books, archive material and photographs. These have been assembled at diffe-

rent times and with different ideas in mind. Often acquisitions have been made quite deliberately, but on other occasions chance or the interests of the curatorial staff themselves have played a part. Many acquisitions have been made on the basis of the questions of the day or the findings of scientific research. The museum has also received objects, books and archives as gifts from private people and from the museum's Association of Friends, as well as buying directly from the owners, and at auction or in antique shops.

This chapter mainly gives a survey of the different strategies for collecting objects during the 125 years of the museum's existence, with particular emphasis on how and in what manner scientific arguments have been used as the basis for selection of objects and collecting methodology. Thus the early collecting of large groups of objects very similar to each other can be explained, for example, by an evolutionistically-coloured scientific view within which typologically-developed series of objects played an essential role. Already from the beginning Artur Hazelius realised the importance of the careful registering and cataloguing of all items. In this way he himself laid the foundation for the registration system which is still used, and ever since then the museum's objects have been registered according to a running series of numbers. Object number 1, part of a folk costume, was purchased by Artur Hazelius in the summer of 1872 during a journey in the province of Dalarna. Now, in 1998, the number series has reached over 324 000 inventory numbers, to which must be added the objects in the museum's branches as well as long-term loans of items in the museum. It should also be pointed out that one and the same inventory number might cover several items, and this is why the actual figure for the object collections is estimated at present as approximately 1.4 million items. Artur Hazelius also realised the advantage and importance of careful collection of information related to all items, who had used them, their provenance, and who had made them. This early-established tradition of collecting contextual information about objects, which is still used today, gives the collections of the

Nordiska Museet a particular value in terms of cultural history.

The collecting policy of the Nordiska Museet nowadays is to collect objects, archives and photographs, and record information – partly that which reflects the society of today and our own contemporary period, and partly that which completes and further develops earlier areas of collecting.

11. Fieldwork and Research

/MÁTYÁS SZABÓ/
Formerly Keeper of Documentation,
Nordiska Museet

This chapter summarises the research, recording and research methods which have been used in the museum. Artur Hazelius himself wished, through research, to save material which would otherwise have been destroyed. There was a nationwide mission in Sweden to record pre-industrial society. Towns and districts came up with funding and the work was carried out by the Nordiska Museet's curatorial staff. Systematic research began to be carried out as early on as 1896 with the aid of special State grants. Lottery money was granted between 1926 and 1938. Up to c. 1960 work was undertaken on a national scale i.e. the whole of Sweden formed the collecting and recording area for the Nordiska Museet. When the resources and competence of the county museums increased, however, recording work took place in collaboration with them.

From c. 1920 onwards it was Sigurd Erixon, later to be Professor of European Ethnology, who led a whole series of expeditions to do recording work on villages, farms and settlements in the countryside and his aim was to elucidate the organisation of social and economic life. Sigurd Wallin was responsible for research on buildings carried out by the Upper Class Department, of which he later became the head. Investigations were carried out on towns, in particular those consisting of timber buildings, and from 1925 onwards on manor houses, a research project which

continued for twenty-five years. Fieldwork, verbal description, photography and measuring were all included and much of the material collected was published in the form of monographs.

Material on traditions was collected through a series of questionnaires which were sent out regularly. From 1925 onwards the museum acquired a team of faithful collaborators out in the country parishes who answered these enquiries. The earliest of these sought information on pre-industrial conditions among rural communities. It was not until the end of the 1950s that questions began to be asked about present-day conditions seen from the informer's own perspective.

In 1945 the museum began to announce competitions for memoirs in collaboration with the trade unions. The best contributions were published as a series of occupational or work memoirs, beginning with *Statarminnen* (Recollections of Tied Farm Labourers) in 1946. The museum's competence was divided between the ethnologists working in the Peasant Department and the art historians working in the Upper Class Department. Different research and recording methods were used in the two departments but close cooperation between Erixon and Wallin gave a certain balance to the work. Both departments concentrated on the built environment and the furnishing of the home as essential areas of research. Studies of objects in the Upper Class Department focused on the decorative arts as well as textiles and costume, those of the Peasant Department on working life, tools and equipment, folk art and handicrafts as well as means of production, especially in pre-industrial society. Many women took part in the recording work. They were not yet academically trained but they specialised in the documentation of customs and usage and particularly also in research on textiles and costumes. The museum's research inspired the different disciplines in university research and, amongst other things, enriched the earlier routine type of history teaching carried out.

The Nordiska Museet's folklore archive

began its development already in Artur Hazelius' time. Folklore, songs, beliefs, folk medicine and superstitions have been recorded continuously since then. The archive is divided according both to subject matter and topography. In scope and range the folklore collection is one of the largest in Europe.

Research on buildings. Among all the museum's fieldwork programmes this area clearly forms the largest. Special research sections were set up alongside the curatorial departments. The museum led the way in research on villages, farms and manor houses up to c. 1960, when responsibility was transferred to the county museums and *Riksantikvarieämbetet* (the Central Board of National Antiquities). The research material, however, remains easily accessible in the museum's archive.

Saami Research. Through the researches of Gustaf and Lotten von Düben, who carried out scientific work and photography in Lapland in the nineteenth century, Hazelius was able, as early as 1874, to put on display a tableau from the life of the Saami (Lapps). In 1939 a post was added to the museum's curatorial staff with specialisation in Saami culture. This was for a long time held by Ernst Manker, leading researcher, writer and photographer. He recorded above all reindeer-owning and nomadic Saami, their life form and culture.

12. Displays and Exhibitions

/HANS MEDELIUS/

With the move to the new museum building at the beginning of this century a great sorting out and systematisation of the collections took place and it was at this point that it became possible to get an overall idea of what they contained. Objects were now systematised and shown in 'scientifically' arranged displays. It was at this stage that Swedish cultural history began to take shape on an academic basis, 'a scientification' of the same sort as that which had earlier taken pla-

ce in archaeology and fine art. During the decades immediately after installation and the inauguration in 1907 the survey of the collections continued as well as research into different groups of items. This resulted, during the second and third decades of the century, in thoroughly researched displays of objects.

With the new director, Andreas Lindblom, a more outward-looking policy began around 1930, with adult education and instructive displays, led by the newly-established education department and aimed largely at schools. An international focus was now also established, with travelling exhibitions being sent to European countries and exhibitions from abroad being shown at the Nordiska Museet. In the 1930s cooperation was started with companies, organisations and others who might through financial contributions or in other ways assist in bearing the costs of the institution's activities, not least as far as exhibitions and displays were concerned. Advertising methods began to be used, both in the forming of exhibitions and in attracting visitors. The original primary displays were in a state of constant change from the middle of the 1930s, when new ones, using the latest display techniques and methods of presentation, replaced the old. This process continued until the 1960s when work on the primary displays was pushed into the background in order to work on temporary exhibitions, one of the results of demands from fund-granting authorities who wanted to see increased access to the museum's collections and higher revenues. During the 1960s and 1970s a series of exhibitions with social history themes were shown, a reflection of the social debate and orientation of the 1960s. A beginning was made as early as 1957 with an exhibition taking a retrospective look at Swedish social welfare over different periods. The 1970s and 1980s were an uncertain time, both for display and exhibition work and for the museum's activities as a whole. Both State and internal investigating commissions had their influence. New primary display programmes were developed, and temporary exhibition activities were investigated and discussed, though at a time when funding for such activities was drastically reduced. At the

same time, however, several large and important displays were produced. The present decade has seen a new orientation towards large-scale, thoroughly organised exhibition themes such as 'The Nineties', 'Quest for a Swedish History', 'From one Life to Another' and 'The Automobile'.

13. New Ventures and New Successes

/HANS MEDELIUS/

In 1928 the director Gustaf Upmark, who had been ill for long periods, died, and Andreas Lindblom, Professor of Art History at Stockholm University College, was appointed his successor. During the latter part of the 1920s the Nordiska Museet had been affected by an economic crisis. Andreas Lindblom succeeded during his early years in obtaining resources for modernisation, above all at Skansen – it was, indeed, the open-air museum which provided income even for the work of the Nordiska Museet. A new general plan for Skansen was set up and during the 1930s a transformation of practically the whole establishment took place. The zoological sections were separated from the cultural historical; the programme of activities was concentrated on particular areas; the restaurant side was extended. The 'Town Quarter' was set up and buildings moved, above all from old Stockholm. The programme of activities was extended, and the public who came in the evenings could go dancing without the animals being disturbed. New building complexes, among them Skogaholm Manor, were also added.

Contacts were established with companies, associations and organisations, including the workers' movement which had earlier on avoided Skansen because of its conspicuous nationalistic orientation. In 1938, for example, *Svenska Metallarbetareförbundet* (the Swedish Metalworkers' Union) held its 30th anniversary exhibition at Skansen. During the 1930s as a whole Skansen's visitor figures increased steadily and its financial situation once more became extremely sound.

In 1929 Andreas Lindblom created the first museum lectureship in Sweden – one of the first in the world – and at the beginning of the 1930s a number of 'instructional exhibitions' were produced, directly intended for schools and also for adult education.

Thanks to a donation, electric lighting was now installed in the museum galleries for the first time. In this way the displays could also be modernised, as, for instance, in the new costume gallery, where nothing but artificial light was used and an ingenious air conditioning system installed, protecting the costumes on display from damaging natural light and atmospheric pollution. Certain parts of the museum could now also be kept open in the evenings.

A transformation of the primary displays began with the costume gallery – they had for the most part remained unchanged since the opening of the museum in 1907. The process continued during the 1930s and beginning of the 1940s with Hunting, Fishing and the Farming Household. Display techniques were also modernised according to functionalistic ideas, both as far as design and content were concerned. Maybe the 1930s were the most brilliant period in the history of the Nordiska Museet and Skansen.

14. Gathering Clouds

/JONAS BERG/

Formerly Keeper of Collections, Nordiska Museet

The outbreak of war on 1st September, 1939, stopped the museum's expansion and many of the staff were called up. Sympathy for the plight of neighbouring Nordic countries hit by the war coloured a number of its activities. The director became involved in the Swedish volunteer defence of Finland. Skansen took on the character of a national stage. Finnish and Norwegian writers were engaged as speakers and members of the royal family often took part. Solemn meetings with lofty and inspiring speeches were arranged at Skansen and often broadcast on the wireless. A festive fund-raising

event for defence loans at Skansen in 1940, with the Crown Prince as the main speaker, attracted more than 48 000 participants, the largest visitor figure ever reached there on a weekday.

The museum collections were evacuated and in the Great Hall, which stood empty, a series of temporary exhibitions were produced with themes symbolising the national identity, such as *Svenska och finska ryor* (Swedish and Finnish Rya Textiles) and *Herrgårdar och bondehus* (Manor Houses and Farmhouses). At Skansen a number of exhibitions were shown on the theme of defence politics. 'Swedish Flag Day' was celebrated on 6th June, and this was when the Norwegian National Day on 17th May – still celebrated there every year – was first taken up. Skansen also found other niches. Community singing evenings with several thousand participants were broadcast on the wireless, and their dance floor became a popular meeting place for young people even though it was severely criticised by nationalistically-minded friends of Skansen.

After the end of the war a new start was made: at last the museum obtained a hall for temporary exhibitions and a lecture hall where films could be shown. The display, *Norsk folkkonst* (Norwegian Folk Art), from the collections of the Nordiska Museet, was set up by refugee Norwegian museum colleagues in Sweden, and with the large French exhibition *Théâtre de la Mode* Stockholmers came in contact with a world of beauty for which they had long been yearning. During Andreas Lindblom's time as director several large donations were received: the Julita Estate in the province of Södermanland, Svindersvik, an exquisite summer place from the Rococo period situated just outside Stockholm, and an Art Nouveau house, *Lusthusporten*, quite close to the Nordiska Museet on Djurgården, which since then has been used as the *Institutet för folklivsforskning* (Institute of Ethnology, University of Stockholm and Nordiska Museet).

15. Skansen as National Arena

/STEFAN BOHMAN/
Keeper of Documentation, Nordiska Museet

Skansen has, since its inception, played an important role as a national gathering place in Sweden. The idea of celebrating the Swedish National Day on the 6th June, for instance, was introduced on the initiative of Artur Hazelius in connection with the programme planning at Skansen in 1893. In 1914 a procession of thousands of farmers marched to Skansen and there the explorer Sven Hedin, amongst others, held a patriotic royalist speech. During the whole of the First World War the festivals at Skansen expressed the nationalism of the well-to-do, sometimes in direct conflict with the increasingly strong workers' movement. But in the 1930s the director Andreas Lindblom made changes in Skansen's political role. Working life and working-class culture began to be given greater scope in recording, research and exhibition and display work. Representatives from the Trade Union Movement were allowed to speak at Skansen. Popular music was given a place on the dance floor. When the Second World War broke out Skansen became more than ever before a gathering point for the whole of the Swedish people. A vivid idea among most people, expressed in a speech by Prince Wilhelm to the Social Democrat minister Arthur Engberg, was that the national spirit of the Swedish people was to be found in Skansen's cultural history. This thought formed the basis of Andreas Lindblom's declaration in 1942 that the care of people's traditions is a genuine State interest in itself.

16. The Luck of the Draw decides the Future

/SIGRID ERLUND NYSTRÖM/
Keeper of Collections, Nordiska Museet

In 1956 the Nordiska Museet had a new director, Gösta Berg, a respected academic with a reputation as 'a wonder of learning'. The Fifties represented a period of change. People had longer holidays and more leisure time, schools were reorganised, and a new mass-media society had begun to develop. Such changes and expectations presented a real challenge for the development of the Nordiska Museet and Skansen. Exhibitions were the most important tool in meeting the public and the museum had a wide-reaching programme, shown in the first place in the main building. At Skansen the public came into contact with many different environments and were offered programmes of activities of various kinds. Within the museum, however, there was criticism of the exhibition programme, which was regarded as too split and too shortsightedly planned. The travelling exhibitions produced for the Swedish regional museums, meanwhile, were a much valued service. An international contact network was also built up. Within the research field the museum was highly ambitious and owned great competence among its staff. Collecting, recording and fieldwork were all important elements and Anna-Maja Nylén developed modern methods of ethnological documentation.

The end of Gösta Berg's period was dramatic and for many also traumatic. The Nordiska Museet and Skansen had been a joint institution ever since the foundation of Skansen in 1891. Skansen had a larger income than the Nordiska Museet and money from Skansen was transferred to the Nordiska Museet. The museum, on the other hand, was able to transfer knowledge to the open-air museum. The financial situation during this period does not appear to have been particularly bad. It therefore came as a shock when Gösta Berg informed his colleagues at a staff meeting on 13th March, 1963, of proposals for a settlement negotiated by the State with the Board of the Nordiska Museet and Skansen.

– a move which would mean splitting the institution into two parts: the Nordiska Museet and Skansen. In rough outline this implied that the Nordiska Museet would keep all collections and premises outside Stockholm and that the State would take greater financial responsibility for the work of the institution. Skansen would be separated from the mother foundation and become independent with its own Board. The collections displayed in the different buildings, around 55 000 objects, would be owned even in the future by the Nordiska Museet, but would be on permanent loan to Skansen. The work on the agreement had gone at a rapid pace. In June 1962 the museum had called on the Ecclesiastical Department – which also dealt with cultural affairs – because the financial situation was worse than expected, and during the autumn effective action was taken on the part of the State. The Board, on the other hand, did not get a hearing for its alternative solutions. The separation of the two institutions was what was proposed, and no argument. This gave vent to feverish activity on the part of the staff. The press wrote countless columns on the matter, both for and against. A protest meeting was arranged by the museum profession in Sweden as a whole. The staff became divided into two camps: those who were against the division and the minority who could see some advantages in the situation. The anxiety and anger expressed at the proposal encompassed many different questions and aspects. One was that Skansen and the Nordiska Museet had been a single functional institution from their inception and widely praised and copied all over the world through the fruitful combination of museum and open-air museum, man and nature, cultural development and geographical conditions. There was also great anxiety that Skansen would become purely a pleasure park. Everyone was agreed that the financial situation was catastrophic, but in many people's eyes the situation was not going to be improved by separating the two.

The question of division was settled in the first chamber of the *Riksdag* (Swedish parliament) on 29th May, 1963. The city of Stockholm had for its part already approved

the separation. In the second chamber the situation was more uncertain. After a long debate the voting figures were equal – 106 for and 106 against – and the luck of the draw became the deciding factor. This turned out in favour of the proposal. The Riksdagen's decision was therefore that the division of the Nordiska Museet and Skansen should take place on 1st July, 1963.

17. Museums in the Melting Pot

/STEFAN BOHMAN/

In the 1960s a State reform of the Swedish museum world was begun. Its most important aspect was the investigation known as MUS 65, the main aim of which was that museums should be able to reach the largest and broadest groups possible in society. Another important matter was the organisation and care of listed buildings and ancient monuments. The Nordiska Museet's own view of itself, earlier put forward, came back in the answers given to a questionnaire in connection with MUS 65. Its essence was that the Nordiska Museet is an academic institution with much tradition in its history, which itself wishes to act as a central organ in the preservation of Swedish culture. Demands for museums to be more visitor-orientated brought the response that 'increased concentration on outreach work cannot be carried out without the development at the same time of both conservation and research work'. Organisation of care of ancient monuments within regional planning by the State was another of MUS 65's proposals; and in 1976 the County Antiquarians started their work. Many openly opposed the reform work being carried out and thought it a bad thing to divide museum work and work on the cultural environment from each other. This new division of roles also meant the loss of major areas of the Nordiska Museet's earlier very comprehensive recording work on building history.

MUS 65 also proposed that the Nordiska Museet, according to Artur Hazelius' inten-

tions an institution belonging to the whole Swedish people, should be a State institution; this proposal, however, was not put into practice. Discussions on museum ideology continued during the Eighties. In 1986 *Statens kulturråd* (the Swedish National Council for Cultural Affairs) put forward its investigation 'Museum Proposals', including a suggestion that the Nordiska Museet, *Statens historiska* (the National Museum of Antiquities), *Etnografiska* (the National Museum of Ethnography), *Statens konstmuseer* (the National Swedish Art Museums) and *Naturhistoriska Riksmuseet* (the Swedish Museum of Natural History) should in future function as so-called base museums (later museums with special responsibility). The Nordiska Museet was positive to this idea, which was subsequently carried out.

In the 1990s new attempts were made to prune the extensive State organisation of museums. First came the museum investigation *Minne och Bildning* (Memory and Education, 1994). This was followed by a general State investigation of Culture (1995). Thereafter a cultural proposition was put forward which, however, went against the commission on several points. As far as the role of museums in society was concerned, the Nordiska Museet was relatively speaking in agreement with the investigating commissioners, where one of the museum's main assignments was defined as working for understanding between different groups in the population. There was, on the other hand, great disagreement about the museum's research work. The Museums and Culture investigation proposed that museum research should be financed solely via external resources, and at this the Nordiska Museet and practically all the other museums protested in no uncertain manner. The authors of the cultural proposition, however, changed their viewpoint on this matter and finally stated that research should, naturally, be regarded as an integral part of museum work.

Finally the museums' organisational structure was investigated. There was great disagreement between the Nordiska Museet and the commissioners on this much-dis-

cussed question and the matter is still not conclusively decided.

18. Towards a New Role

/BARBRO BURSELL/

Formerly Keeper of Documentation, Nordiska Museet. Director of the Royal Armoury, The Hallwyl Museum and Skokloster Castle

The separation from Skansen in 1963 marked a new period in the history of the Nordiska Museet. The staff felt frustrated. Artur Hazelius' life's work had been split up. Was the museum's age of greatness already past? A wind of change was blowing in the Swedish museum world, just as in society as a whole and in the world of research. The regional museums developed into increasingly stronger institutions and the Nordiska Museet needed to find a new role. The process of change, which started in 1964, was to be slow and sometimes painful.

The new director, Hans Hansson, however, was optimistic about the future. As in Hazelius' time, the museum found itself in an important phase of development. The big assignment now was to study how industrialism had brought about change in Swedish society and in life and work during the past century. The Nordiska Museet was also to concentrate on developing its branch museums which, in contrast to open-air museums, constituted authentic environments. The old organisation, where the academic work was based on the social categories of class society, with a Peasant Department and an Upper Class Department, was now out-of-date and replaced by a new one where the type of object and research activity was emphasised. With the Sixties came an interest amongst researchers in studying contemporary cultural patterns. The great collecting period was over and the old traditional society had been recorded. Now interest turned to innovation and the encounter of local society with the world of today. The present-day perspective was also typical for both fieldwork and research via questionnaires.

The work on Swedish cultural history also

had its practical sides and here there were great problems in the form of lack of suitable storage and archive space for the vast collections. The galleries and curatorial offices in the main building did not fulfil reasonable standard requirements either. During the Seventies and Eighties the questions of a storage locale adjacent to the agricultural museum planned at Julita Manor – a large agricultural estate in the province of Sörmland belonging to the Nordiska Museet – and the problem of premises in Stockholm came up again and again. Such matters took up much time but also inspired great hope.

In 1973 the Nordiska Museet celebrated its centenary under the leadership of the new director, Harald Hvarfner. This was a great success for the museum, which for instance manifested itself as a key research institution. With its new collecting programme the museum took the initiative for a development project which was to have great significance for the museum world in Sweden. This was the prelude to *Samdok* – established in 1978 – where Swedish museums were to combine their efforts in carrying out recording work on contemporary society. With this initiative the Nordiska Museet also took an important step towards becoming a key or central museum with overall responsibility for cultural history museum activities in Sweden. The next director, Sune Zachrisson, made it his job to take this development further. A number of State investigations on museum organisation, premises, care of collections and nationalisation of the Nordiska Museet, however, took much energy away from the work. Another question to which much attention was devoted was the development of the agricultural history stores at Julita. Together with a new store for objects this branch museum was to be the base for a scientific and educational centre. This first stage of the central store was begun in 1974 and the second phase was ready in 1979. The actual agricultural museum, however, became delayed.

In spite of the new ideas now being used in research the curatorial staff at the Nordiska Museet kept their special cultural history competence. Among them were the foremost

specialists in Sweden including those with an international reputation. Through the central store at Julita and the new textile conservation laboratory the Nordiska Museet became a pioneering example in professionalising the care of objects in its collections.

19. A Museum with Special Responsibility

/BENGT NYSTRÖM/

In 1987 the Riksdag decided that five State museums should share special and all-embracing national responsibility for museums within their respective disciplines; the Nordiska Museet was to look after Swedish cultural history. When Sten Rentzhog took over as director and reorganised the museum in 1989, all the museum's activities were directed towards this objective. The 1990s as a whole have also been marked by these extended responsibilities, with many national commitments, large exhibitions and co-operative projects but with a broad basic field of activity too in support of museums in Sweden.

In four areas special secretariat responsibilities already existed or were now started: *Samdok*, *Insam*, *Fotorådet*, and the Secretariat for Children and Young People (*BUS*). *Samdok*, established in the Seventies as the coordinating organisation of museums in Sweden for contemporary recording, with more than eighty participating museums, has continued during the 1990s to develop extensive documentation of our own time and also has a strong following internationally. *Insam*, a new organisation, was established in the spring of 1990 as a special advisory body for handling information and the coordination of information technology in Swedish museums. A further organisation, *Fotorådet* (The Photographic Council), was established in 1993, with a *Fotosekretariat* (Secretariat for Photographic Collections) at the museum acting as a central forum for exchange of experience, coordination and advice within the field of cultural history photography. With the museum's

reorganisation in 1989 a special section was created for development of work with children and young people. In fact, cooperation on a large-scale national basis has taken place in many of the more traditional basic areas of museum work, from recording and collecting to training and course activities.

In outreach work with the public a number of large-scale ventures have taken place, the foremost of these being the exhibition, *Den Svenska Historien* (Quest for a Swedish History), a vast nationwide cooperative project where the main aim was to awaken new interest in history and place present-day society in its historic perspective. At the core of the project were the exhibitions at the Nordiska Museet and *Historiska museet* (Museum of National Antiquities), and the county museums also took part. This exhibition project achieved enormous public interest. Several large-scale research and recording projects have been carried out like, for instance, *Judiska minnen* (Jewish Memories); also investigations on various aspects of twentieth century society, for example, *Bilen och vi* (We and our Cars).

Julita Manor and the museums on its estate have concentrated on broader-based activities with the public; work has also gone ahead there on the development of gene banks for threatened plant varieties and native animal breeds and *Sveriges Lantbruksmuseum* (the National Agricultural Museum of Sweden) is now established there.

The museum has had great problems with premises over the years. In 1993, however, the vast archive and photographic archive obtained new accommodation; the museum building itself, though, still awaits rebuilding work. New solutions have also been found to storage problems and a couple of large conservation projects have been carried out, including digitalisation and completion of the museum's computer unit in order to increase accessibility to the museum's collections and bank of information.

20. The Nordiska Museet and the Future

/LARS LOFGREN/
Director, Nordiska Museet

A thousand years ago one could have foretold the outline of events in Sweden. The heathen would be turned into Europeans with the aid of religion. A thousand years later the heathen were turned into Europeans once more, this time without the assistance of the church since it is believed to have played out its role and is about to be separated from the Swedish State. Technology, science and finance have taken over.

In the perspective of a thousand years we can see the development of science in the western world. Gutenberg and Diderot, Leonardo and the Wright brothers, Marconi and Einstein have all had a transforming influence. The media of the air communicate news instantaneously: the Berlin Wall is falling, and the National Library in Sarajevo is on fire.

Belief in the future is not only a matter of saving the past, of building a Nordiska Museet or Skansen. It is also a matter of realising that we can influence the future. Artur Hazelius wanted to preserve the past for future generations. The museum became a survival project, a modern Noah's Ark.

The Nordiska Museet intends, as a museum with special responsibility for cultural history, to widen its contacts with disciplines other than ethnology: history, the history of ideas and of learning, human geography, art history, and the history of technology. The museum has long been working on *Sveriges lantbruksmuseum* (the National Agricultural Museum of Sweden), which has been inaugurated at the Julita Estate in the province of Södermanland during our jubilee year of 1998.

125 years is not a long time in terms of the larger perspective, but Sweden has become a very different place. One question is how the story of our immigrant population, numbe-

ring more than a million people, is told, and what space they should be given at the Nordiska Museet.

Hazelius saw the Nordic countries as a cultural entity. Our museum has collections from the whole Nordic region and also from Estonia, unique because they were collected so early on. By linking up once more with the countries of the Baltic we wish to change and renew the image of a common Nordic culture.

Our heritage from Artur Hazelius inspires us, through intensive research and artistic creativity coupled with belief in the future, to form a picture of life and social development in Sweden. The Nordiska Museet continues to be a matter for all the people of Sweden and a foundation for the well being of our society.

Ordföranden i Stiftelsen Nordiska museet samt styresmän

Ordföranden i

Stiftelsen Nordiska museet f.o.m. 1880

1880–1893	Carl Gustaf Hernmarck, justitieråd
1894–1901	Axel Key, med.dr, professor
1902–1905	Carl Curman, med.dr, professor
1906–1930	Isak Gustaf Clason, arkitekt, professor
1930–1934	Viktor Almqvist, överdirektör
1935–1949	Sigurd Curman, professor, riksantikvarie
1949–1952	Sven Tunberg, professor
1952–1969	Johan Nordenfalk, hovrättsråd
1969–1984	Rune Carlstein, riksdagsledamot
1984–1986	Anders Dahlgren, riksdagsledamot
1986–1996	Thorbjörn Fälldin, f.d. statsminister
1997–	Stig Strömholm, professor

Styresmän

Stiftelsen Nordiska museet 1964–

1964–1972	Hans Hansson
1972–1973	Marshall Lagerquist, t.f. styresman
1973–1975	Harald Hvarfner
1975	Skans Torsten Nilsson, t.f. styresman
1975–1988	Sune Zachrisson
1988–1991	Sten Rentzhog
1992–1995	Agne Furingsten
1995–1997	Bengt Nyström, t.f. styresman
1997–	Lars Löfgren

Styresmän

Stiftelsen Nordiska museet och Skansen 1873–1963

1873–1901	Artur Hazelius
1901–1902	John Böttiger, t.f. föreståndare för Nordiska museet
1901–1905	Gunnar Hazelius, t.f. föreståndare för Skansen
1903–1905	Bernard Salin, t.f. föreståndare för Nordiska museet
1905–1913	Bernhard Salin
1913–1928	Gustaf Upmark d.y.
1929–1955	Andreas Lindblom
1942–1943	Sigurd Wallin, t.f. styresman
1956–1963	Gösta Berg

Bokens författare

KERSTIN ARCADIUS, fil.dr, etnolog. Tidigare
1:e antikvarie vid Museet i Halmstad.

INGRID BERGMAN, fil.lic., chef för Avd.
Textil och dräkt 1978, för
Föremålsavdelningen 1989–1998.

STEFAN BOHMAN, fil.dr, docent. Chef för
Avd. för Dokumentation och forskning,
chef för Minnesavdelningen 1997–1998.

JONAS BERG, fil.lic. Chef för Avd. Näringsliv
1974, forskare 1989–1997.

BARBRO BURSELL, fil.dr, docent. Chef för
Dokumentationsavdelningen 1989–1997.
Överintendent för Livrustkammaren,
Skoklosters slott och Hallwylska museet
sedan 1997.

SIGRID EKLUND NYSTRÖM, fil.dr, chef för
Avd. Samlingarna, tidigare sektionschef
vid Föremålsavdelningen.

JAN GARNERT, fil.dr, etnolog och teknikhis-
toriker.

CECILIA HAMMARLUND-LARSSON, fil.kand.,
intendent vid Avd. för Dokumentation
och forskning.

MATS HELLSPONG, fil.dr, docent och anställd
vid Institutet för folklivsforskning.

HEIDI HENRIKSSON, fil.lic., intendent, ansva-
rig för föremålsregistrering.

KERSTI HOLMQUIST, fil.lic., chef för Avd.
Bostadsskick 1970, museidirektör och chef
för Livrustkammaren 1978, överintendent
för Livrustkammaren, Skoklosters slott
och Hallwylska museet 1980–1985.

BIRGITTA JUNGNER, konsthistoriker.
1984–1993 ansvarig för Samfundet
Nordiska museets och Skansens Vänners
kansli.

ROLF KJELLSTRÖM, fil.dr, docent, etnograf
och arktisk etnolog. Intendent vid Avd.
för Dokumentation och forskning.
Tidigare ansvarig för Samesektionen.

LARS LÖFGREN, filosofie hedersdoktor, sedan
1997 Nordiska museets styresman. Under
åren 1985–1997 chef för Dramatiska
teatern.

HANS MEDELIUS, fil.kand., etnolog.
1990–1998 chef för Nordiska museets för-
lag. Intendent vid
Undervisningsavdelningen 1959–1989.

BO G. NILSSON, fil.dr, ledare för museets
nyinrättade Forskningscentrum.
1989–1998 bibliotekschef.

BENGT NYSTRÖM, fil.dr, bibliotekschef, bitr.
styresman 1989–1998, t.f. styresman
1995–1997. Tidigare chef för Norrköpings
stadsmuseum och Tekniska museet i
Stockholm.

PALMQVIST, LENA A:SON, fil.kand., bebyg-
gelsehistoriker. Intendent vid Avd. för
Dokumentation och forskning.

JOSEF RYDÉN, fil.lic. i historia, f.d. lektor.
Ordf. i Sveriges Hembygdsförbund
1988–1993.

EBBE SCHÖN, fil.dr, docent. Föreståndare för
Nordiska museets Folkminnessamling
1978–1995. Under åren 1989–1995 även
chef för Minnesavdelningen.

EVA SILVÉN-GARNERT, fil.mag. Intendent
vid Avd. för Dokumentation och
forskning, Samdoksekreteriatet.

ELISABET STAVENOW-HIDEMARK, fil.dr,
docent. Avd.chef för Textil och dräkt 1975,
för Avd. Bostadsskick 1979, forskare
1989–1993.

STIG STRÖMHOLM, juris professor, rektor för
Uppsala universitet 1989–1997.
Ordförande i Nordiska museets nämnd
sedan 1997.

MÁTYÁS SZABÓ, fil.dr, docent. Chef för
Nordiska museets kulturhistoriska under-
sökning 1980, forskare 1989–1997.

GÖRAN SÖDERSTRÖM, fil.dr, docent.
Forskningssekreterare vid Kommittén för
stockholmsforskning. Chef för
Strindbergsmuseet 1973–1990.

SVERKER SÖRLIN, professor i miljöhistoria
vid Institutionen för idéhistoria, Umeå
universitet, kulturskribent och kulturde-
battör.

ÅSA THORBECH, fil.kand. Intendent vid
Nordiska museets bildarkiv med ansvar
för fotografi och film.

TISELL, CARIN, fil.dr, arkivarie. Chef för
Nordiska museets arkiv.

INGA WINTZELL, fil.kand. Tidigare intendent
vid Nordiska museets Avd. för Textil och
dräkt.

Bilden ovan. Arbetsgruppen bakom denna bok.
Fr. v. Elisabet Stavenow-Hidemark, Hans Medelius,
Lotta Luttröpp, Bengt Nyström och Åsa Thorbech.

Fotografregister

Där intet annat anges i bildtext är bilden hämtad ur Nordiska museets arkiv utan känd fotograf. För vissa äldre bilder har fotografens namn angivits i bildtexten.

- Ahnstrand, Hans 453 (t.h.)
 Améen, G. 95
 Aspelin, Eva, Nordiska museet, 219 (två översta mitten samt nedersta), 228 (t.h. nedre)
 Asplund, Jan 316
 Antikvarisk-Topografiska Arkivet, ATA, 276 (överst)
 Berg, Kerstin G:son, Nordiska museet, 440 (nedre t.h.)
 Blom, Peter, Nordiska museet, 118 (2 st. t.v.)
 Blomberg, Anton 98, 104, 105 (t.h.), 131, 153 (båda), 280, 284 (nederst)
 Boge, Gustaf 179 (överst t.h.)
 Brånvall, Birgit, Nordiska museet, 33, 212, 219 (överst t.h.), 223 (överst t.h.), 225 (t.h.), 226 (båda t.h.), 229, 230 (överst t.h.), 235 (överst t.v.) 238, 386 (t.v.), 461 (t.v.)
 Claréus, Märta, Nordiska museet, 254, 267, 294 (t.v.), 297 (överst), 318, 348, 355, 393 (t.h.)
 Ekberg, Olof, Nordiska museet, 102 (överst), 292 (båda), 323 (nederst), 338, 356 (nederst t.v.), 361 (nederst), 372, 418 (nederst)
 Engvall, H. 121 (t.h.)
 Fägerborg, Eva, Nordiska museet, 434
 Grape, J. 170 (nederst)
 Grundström, Åke, Nordiska museet, 303, 342, 376 (nederst), 383 (t.h.)
 Gustafsson, G.A. 201
 Hallgren, Sören, Nordiska museet, 9, 32 (överst), 100 (samtl.), 102 (nederst), 106, 107, 115 (t.v.), 155 (överst), 180, 182, 215, 218, 221 (mittr. överst), 223 (överst t.v.), 224 (två översta), 225 (överst), 231 (nederst), 234, 235 (nederst t.h.), 237 (nederst t.v.), 238 (mitten), 239 (mitten t.v.), 310 (nederst), 311, 448, 451, 458, 459, 460, 463, 465, 466, omslagets båda sidor
 Höglund, Bertil, Nordiska museet, 223 (mitten), 231 (överst mitten), 235 (nederst t.v.), 309 (t.h.), 431 (överst)
 Höglund, Terttu, Nordiska museet, 221 (överst t.h.), 228 (överst och t.v.)
 Jonsson, Anita 431 (överst)
 Klingvall, Hjalmar 186
 Koegel, Hans, Nordiska museet, 35, 56 (t.h.), 228 (mitten, nederst), 237 (båda t.h.), 281 (t.v.), 301 (nederst), 307 (t.h.), 430, 470, 471 samt huvudparten av repropotograferingen
 Landin, Mats, Nordiska museet, 77, 101, 113 (t.v.), 125, 164, 172, 176, 183, 196, 210 (t.h. o. nederst t.v.), 211, 213, 219 (v. raden samt mittr. 2:a nedifrån), 220 (båda), 221 (nederst t.v.), 222 (överst och nederst t.v. samt mitten), 223 (två nedersta t.v. samt nederst t.h.), 224 (nederst), 225 (nederst t.v.), 227 (samtl.), 228 (övre t.h.), 230 (båda t.v. samt nederst t.h.), 231 (överst t.v. o. t.h.), 232 (samtl.), 233 (samtl.), 235 (två överst t.h.), 236, 237 (mitten), 238 (tre översta t.h. samt två nedersta), 239 (överst t.v., båda mitten, båda nederst), 296, 298 (båda), 308, 345 (överst), 427, 428 (överst t.v.), 442 (nederst), 464, 473, omslagets rygg
 Larsson, Erica 453 (överst t.h.)
 Lindahl, Axel 275 (t.h.), 277 (t.h.)
 Ljungell, L. 431 (nederst)
 Malmström, Axel 289 (t.h.), 319 (nederst), 367
 Nilsson, Mats, Nordiska museet, 385 (båda nederst)
 Nygren, Staffan, 446
 Nyström, Bengt, Nordiska museet, 262, 419, 420, 422, 428 (t.h.)
 Pettersson, Ing. 120 (t.h.)
 Pettersson, Kerstin 419 (överst)
 Rosenberg, C.G. 119, 344
 Segemark, Peter, Nordiska museet, 210 (överst t.v.), 222 (t.h.), 230 (mitten, t.h.), 237 (överst t.v.), 239 (överst t.h.), 309 (t.v.), 310 (överst t.v.), 428 (nederst t.v.), 435 (t.h.), 461 (t.h.), 462
 Stockholms-Tidningen 282 (nederst), 284 (överst t.h.)
 Söderbaum, R. 275 (t.v.)
 Wallgren Olof 403
 Wintzell, Åke 198
 Wäger, Ulla, Nordiska museet, 112 (nederst), 113 (t.h.), 205, 228 (mitten), 392 (t.v.), 432, 440 (t.v.)
 Zachrisson, Sune, Nordiska museet, 453 (nederst t.v.)
 Åzeliuss 168, 260 (nederst)

Litteratur

Litteraturen om Nordiska museet och Skansen är omfattande, både om den egentliga verksamheten och om museets relation till samhälle, museivärld, kulturhistoria och kulturutveckling m.m. Detta är i sig ett belägg för den betydelse som Artur Hazelius skapelse haft och har.

Den främsta källan till historien om Nordiska museet och Skansen är årsboken Fataburen och dess föregångare från 1881. Fataburen 1990 har ett översiktligt register för åren 1884–1989. Särskilt årgångarna med anknytning till de olika jubileerna, t.ex. 1916, 1923, 1933, 1941, 1948, 1967 och 1972, är innehållsrika vad gäller institutionens historia. "Skansen 100 år", 1991, innehåller en utförlig bibliografi. Museets utgivning redovisades 1973 i "Nordiska museets och Skansens publikationer under 100 år", redigerad av museets mångåriga förste bibliotekarie Sam Owen Jansson.

I denna förteckning har det endast varit möjligt att redovisa den litteratur respektive författare hänvisar till samt ett urval av de publikationer som på olika sätt berör innehållet i denna bok, företrädesvis så att man där kan finna kompletterande förteckningar. Den som vill gå vidare kan vända sig till Nordiska museets bibliotek.

Listan är granskad av bibliotekarie Anita Larson.

- Abel U., 1980. *Carl Milles – form, idé, medaljkonst*. Stockholm.
- Almqvist, V., 1903. *Artur Hazelius*. Några minnesord. i: Meddelanden från Nordiska museet; 1901, även i: Ord och bild; 1907.
- Anderson, B., 1993. *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg.
- Andrén, E., 1967. *Nordiska museet – arkitektävlingen och museibygger*. i: Fataburen.
- Andrén, E. (red.), 1939. *Trettioalets Skansen*. Stockholm.
- Annual report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution 1898*. 1900.
- Anshelm, J. (red.), 1993. *Modernisering och kulturarv*. Stockholm.
- Arcadius, K., 1997. *Museum på svenska. Länsmuseerna och kulturhistorien*. Stockholm.
- Arnstberg, K.-O., 1989. *Utforskaren*. Stockholm.
- Arnö-Berg, I., & Björnstad, A. (red.), 1980. *Skansens hus och gårdar*. Stockholm.
- Bengtsson, B., 1942. *Uställningar 1941*. i: Fataburen.
- Bengtsson, B., 1957. *Skulptur i vestibul*. i: Fataburen.
- Berg, G., 1933. *Artur Hazelius. Mannen och hans verk*. Stockholm.
- Berg, G., 1967. *Artur Hazelius utländska museistudier*. i: Fataburen.
- Berg, G., 1969. *Nils Edvard Hammarstedt*. i: Svenskt biografiskt lexikon.
- Berg, G., 1972. *Nordiska museet som forsknings- och bildningsanstalt*. i: Fataburen.
- Berg, G., 1981. *Nils Lithberg*. i: Svenskt biografiskt lexikon.

- Berg, J., 1980. *Dräktdockor – Hazelius och andra*. i: Fataburen.
- Bergengren, G., 1974. *Ett totalt informationssystem för Nordiska museet*. i: Sista lasset in. Studier tillägnade Albert Eskeröd. Stockholm.
- Bergman, A.R., 1908. *Nordiska museet*. i: Teknisk Tidskrift, Arkitektur och dekorativ konst. 1908:1–2.
- Bergman, I. m.fl., 1984. *Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd*. Stockholm.
- Billow, A. & Wallin, S. 1923. *Kulturbistorien på Jubileumsutställningen i Göteborg*. i: Rig.
- Biörnstad, A., 1991. *Artur Hazelius och Skansen*. i: Skansen under hundra år. Höganäs.
- Biörnstad, A., 1993. *Den svenska flaggans dag*. i: Från fälttag till folkfest. Stockholm.
- Biörnstad, A. (red.), 1991. *Skansen under hundra år*. Höganäs.
- Biörnstad, A., 1998. *Sjutton Skansenshus berättar om Stockholm*. Stockholm.
- Björck, S., 1946. *Heidenstam och sekelskiftets Sverige*. Stockholm.
- Bohman, S. (red.), 1991. *Att samla självbiografiskt material och förteckning över Nordiska museets frågelistor*. Stockholm.
- Bohman, S., 1997. *Historia, museer och nationalism*. Stockholm.
- Bohman, S. & Palmqvist, L., (red.) 1997. *Museer och kulturarv*. Stockholm.
- En bok om Tyresö, 1934. Lindblom, A. (red.). Stockholm.
- Bringéus, N.-A. 1966. *Gunnar Olof Hyllén-Cavallius som etnolog*. Stockholm.
- Bringéus, N.-A., 1972. *Artur Hazelius och Nordiska museet*. i: Fataburen.
- Bringéus, N.-A., 1992. *Karlin och Kulturen*. Kulturen; 1992.
- Bringéus, N.-A., 1994. *Gösta Berg*. i: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens årsbok.
- Brusewitz, G. (red.), 1993. *Natur och illusion. Biologiska museet*. Stockholm.
- Bursell, B., 1993. *Intervjuer som kunskapskälla*. i: Muntliga möten. Om intervjuer i museernas samtidsdokumentation. Stockholm.
- Böök, F., 1923. *Artur Hazelius. En levnadsteckning*. Stockholm.
- Carlén, S., 1990. *Att ställa ut kultur*. Stockholm.
- Cederström, R. & Malmberg, G., 1930. *Den äldre Livrustkammaren 1654*. Stockholm.
- Daun, Å. (red.), 1995. *Ting, kultur och mening*. Stockholm.
- Drejholt, N., 1993. *"Ett illa sett inhysseshjon"*. i: Kongl. Museum. Stockholm.
- Ehn, B. & Löfgren, O., 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetsenskap*. Stockholm.
- Ehn, B., Frykman, J. & Löfgren, O., 1993. *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förändringar*. Stockholm.
- Ekström, A., 1994. *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*. Stockholm.
- Erixon, S., 1947. *Utställningarna*. i: Erixon, S. & Campbell, A. (red.) *Svensk bygd och folkkultur i samling, forskning och vård*. D. 3. Stockholm.
- Erixon, S., 1947. *Intresset för samhällslivets, näringarnas och teknikens historia*. i: Erixon, S. & Campbell, A. (red.) *Svensk bygd och folkkultur i samling, forskning och vård*. D. 4. Stockholm.
- Erixon, S., 1962. *Folk-Life research in our time*. i: Gwerin. A half-yearly journal of Folk-Life.
- Erixon, S., 1970. *Introduction*. i: The possibilities of charting modern life. A symposium for ethnological research about modern time, held in Stockholm, March 1967. Oxford.
- Fataburen, *Nordiska museets och Skansens årsbok*. 1905–1998.
- Ferlin, P.R., 1854–1858. *Stockholms stad i juridiskt, administrativt, statistiskt och borgerligt hänseende*. D. 1–2. Stockholm.
- Fjellström, P., 1976. *Etnologisk forskningsmetodik och museal verksamhet*. i: Museiteknik. Lund.
- Fornnordiskt i konsten. 1992. i: Natur och nationalitet. Nordisk bildkonst 1800–1850 och dess europeiska bakgrund. Höganäs.
- Frick, G., 1978. *Svenska slöjdföreningen och konstindustrin före 1905*. Stockholm.
- Från knappnål till jumbojet. *Om de kulturhistoriska museernas föremålsinsamling*. 1975. Stockholm. [Stencil].
- Föremål, bild, data. *Riktlinjer för Nordiska museets insamlingsverksamhet*. 1973. Stockholm. [Stencil].
- Förslag till byggnad för Nordiska museet. *15 ljustryck efter de af arkitekten prof. I.G. Clason utarbetade ritningarna*. 1891. Stockholm.
- Garnert, J. 1995. *Rethinking visual representation. Notes on the folklorist and photographer Nils Keyland*. i: Nordisk museologi; 1995:2.
- Gjenstand og museum. Nordisk konferanse på De Sandvigske Samlinger, Maihaugen 10–12 november 1987. 1988. Lillehammer.
- Grandien, B., 1979. *Drömmen om renässansen*. Stockholm.
- Grandien, B., 1987. *Rönnrövens glöd*. Stockholm.
- Grandien, B., 1991. *Grogrunden*. i: Skansen under hundra år. Höganäs.
- Hallerdt, B., 1954. *Nordiska museets insamlingsområde*. i: Festskrift till Albert Eskeröd. [Stencil].
- Hammarlund-Larsson, C., 1992. *Dokumentation och föremålsinsamling*. i: Tumme med tingen. Stockholm.
- Hammarstedt, N.E., 1929. *Gustaf Upmark d.y. Några minnesord*. i: Fataburen.
- Hamrin, Ö., 1996. *Dokumentärfilmen – en kunskapskälla för 1900-talet*. i: Museet som makt och motstånd. Norrköping.
- Hamrin, Ö. m.fl. (red.), 1996. *Museet som makt och motstånd. Festskrift till Erik Hofrén*. Norrköping.
- Hansson, H. 1965. *Nordiska museet och framtiden*. i: Fataburen.
- Hazelius, A. (red.), 1886. *Minnen från Nordiska museet*. Stockholm.
- Hazelius, A. (red.), 1888. *Das Nordische Museum in Stockholm*. Stockholm.
- Hazelius, A., 1898. *Bilder från Skansen*. Stockholm.
- Hazelius, A., 1900. *Nordiska museets tjugufemårsminne 1875–1898*. Stockholm.
- Hazelius-Berg, G. 1934. *Nordiska museets nyöppnade dräktgalleri*. i: Svenska Museer.1.
- Hazelius-Berg, G., 1934. *Nordiska museets dräktfigurer*. i: Svenska museer.2.
- Heikkilä, T., Mansikka, M. & Strandell, C. (red.), 1993. *Nationallandskapet*. Helsingfors.
- Hellbom, T. 1991. *1946–1963. Fred, vardagsliv och museistrid*. i: Skansen under 100 år. Höganäs.
- Hellspong, M. (red.), 1993. *Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt 1918–1993*. Stockholm.
- Hem och arbete. Kulturhistorisk utställning. 1936. [Utställning på Liljevalchs konsthall anordnad av Nordiska museet.]
- Hettne, B., Sörlin, S. & Östergård, U., 1998. *Den globala nationalismen*. Stockholm.
- Hidemark, E. & O., 1972. *Kring Svensk bostad*. i: Fataburen.
- Hildebrand, H., 1882. *Historia och kulturbistoria*. i: Historisk tidskrift.
- Hobsbawm, E. J. & Ranger, T. (red.), 1983. *The Invention of tradition*. Cambridge.
- Hofrén, E., Hvarfner, H., Rentzhog, S. & Zachrisson, S., 1970. *70-talets museum. Samspel, kontakt, kommunikation*. Stockholm.
- Holmquist, K., 1993. *Styresmannen*. i: När livet är som bäst. En bok till minnet av Gösta Berg. Stockholm.
- Jansson, S.O., 1951. *Sune Ambrosiani in memoriam*. i: Fataburen.
- Jansson, S.O., 1965. *Arvid Beckström in memoriam*. i: Fataburen.
- Jansson, S.O. (red.), 1973. *Nordiska museets och Skansens publikationer under 100 år*. Stockholm.
- Jansson, S.O., 1983. *Nordiska museets principer för föremålsinsamling genom 100 år*. i: Fataburen.

- Josephson, R., 1926. *Isak Gustaf Clason*. i: Ord och Bild.
- Keyland, N., 1954. *Folkliv i Värmlands finnmarker*. Stockholm.
- Keyland, N., 1989. *Svensk allmogekost*. 2 uppl. Stockholm.
- Kgl. Maj:ts nådiga proposition N:o 95 till Riksdagen, angående flyttning af lifrustkammarens samlingar m.m. 1905. Stockholm.
- Kjerström-Sjölin, E., 1994. *Nutida hem och vardagsliv. Sammanställning, presentation och utvärdering av Hempoolens undersökningar 1985-1992/93*. i: Samdokbulletinen.
- Klein, E., 1930. *Nordiska museet - svenska folkets egendom. Ett femtioårsminne*. i: Nordisk tidskrift.
- Kulturhistoriska expeditioner. *Nordiska museets fältarbeten 1898-1992*. Red. C. Hammarlund-Larsson & L. Palmqvist. Stockholm.
- Lewin, V. & Behm, S. 1933. *Från Artur Hazelius dagar*. i: Fataburen.
- Lilja, A., 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen*. Uppsala.
- Lindberg, E.-F., 1957. *Gunnar Hazelius och Nordiska museets installationsfråga*. i: Rtg. Lindblom, A. (red.), 1933. *En bok om Skansen*. Stockholm.
- Lindblom, A., 1941. *Nordiska museet som forskningsinstitution och folkbildningsanstalt*. i: Fataburen.
- Lindblom, A., 1948. *Lille Jonathan*. Stockholm.
- Lindblom, A., 1949. *Nordiska museet 75 år*. i: Fataburen.
- Lindblom, A., 1952. *De gyllene åren*. Stockholm.
- Lindblom, A. (red.), 1953. *En bok om Svindersvik*. Stockholm.
- Lindblom, A., 1954. *Utsikt från Skansen*. Stockholm.
- Lindblom, A., 1955. "Folklivet i levande drag." *Några reflexioner om museiprinciper i anslutning till Nordiska museets nyordnade avdelning för de högre ståndens husgeråd*. i: Fataburen.
- Lindqvist, S., 1978. *Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb*. Stockholm.
- Lundwall, S., 1971. *Nordiska museets arkiv*. Stockholm.
- McKinsey, E., 1985. *Niagara Falls. Icon of the American sublime*. Cambridge.
- Meddelanden från Nordiska museet. 1897-1903.
- Meddelanden/Samfundet för Nordiska museets främjande. 1881-1901.
- Medelius, H., 1972. *Nordiska museet och skolan*. i: Fataburen.
- Millrath, S. 1993. *Två fröken att det klarnar? Sigrid Millraths minnen från Oscar II:s tid och Artur Hazelius Skansen*. (Biörnstad, A., red.) Stockholm.
- Molin, T., 1997. *Göthiska förbundet och expositionen år 1818*. i: Kunsksapsarv och museum. Umeå.
- Mosse, G.L., 1975. *The nationalization of the masses. Political symbolism and mass movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. New York.
- Mot museernas 80-tal. *Nordiska museets delfstudie om de kulturhistoriska museernas framtid*. 1973. Stockholm. [Stencil].
- Museum för naturvetenskap, slöjd och konst. 1863. Katalog.
- Mårtelius, J., 1987. *Göra arkitekturen historisk. Om 1800-talets arkitekturtänkande och I.G. Clasons Nordiska museum*. Stockholm.
- Nerman, B., 1970. *Svenska Fornminnesföreningen. En skildring av de första åren*. Stockholm.
- Nilsson, B.G., 1997. *Folkhemmets arbetarminnen. En undersökning av de historiska och diskursiva villkoren för svenska arbetares levnadsskildringar*. Stockholm.
- Nordisk museologi. 1993-1998.
- Nordiska museets femtioårsjubileum som nationalegendom. 1931. i: Fataburen; 1930.
- Nordiska museets återöppnande. 1907. i: Fataburen.
- Nordiska museets framtid. Mål och inriktning. Handlingsprogram. 1985. Remissupplaga, [Stencil].
- Norman, C., 1970. *Karl X Gustav-statyn framför Nordiska museet*. [3-betygsuppsats i konsthistoria, Stockholms universitet. Stencil].
- Nye, D.E., 1994. *American technological sublime*. Cambridge, Mass.
- Nylén, A.-M., 1947. *Folkligt dräktklick i Västra Vingåker och Österåker*. Stockholm.
- Nylén, A.-M., 1961. *Tradition och nutid*. i: Fataburen.
- Nyström, B. & Cedrenius, G., 1981. *Fördela museernas dokumentationsansvar. Ett program för samtidsdokumentation vid kulturhistoriska museer*. Stockholm.
- Nyström, B., 1974. *Folklivsfilmen och Nordiska museet*. i: Sista lasset in. Studier tillägnade Albert Eskeröd. Stockholm.
- Nyström, B. (red.), 1997. *Tyresö slott och park*. Stockholm.
- När livet var som bäst. En bok till minnet av Gösta Berg*. 1993. Stockholm.
- Pers, A., 1931. *Bud Erik Olsson*. i: Fataburen.
- Rasmuson, M., 1980. *Christian Hammer. En 1800-talets storsamlare*. [Institutionen för folklivsforskning, Stockholms universitet. Stencil].
- Redogörelse för Nordiska museets utveckling och förvaltning 1904-1929.
- Rehnberg, M., 1980. *Andreas Lindblom*. i: Svenskt biografiskt lexikon.
- Rehnberg, M., 1991. *Kring tillkomsten av professuren i Nordisk och jämförande folklivsforskning*. i: Lusthusporten. En forskningsinstitution och dess framväxt. Stockholm.
- Rehnberg, M. (red.), 1957. *The Nordiska museet and Skansen*. Stockholm.
- Rentzhog, S., 1996. *70-talets museum - 25 år efteråt*. i: Museet som makt och motstånd. Festskrift till Erik Hofrén. Norrköping.
- Rtg. Tidskrift för svensk kulturhistoria. 1918-1998.
- Ring, H.A., 1893. *Skansen och Nordiska museets anläggningar å Djurgården*. Stockholm.
- Romdahl, A.L., 1907. *Nordiska museet*. i: Ord och bild.
- Romdahl, A.L., 1938. *I museer och bland museimän för trettio år sedan*. i: Fataburen.
- Romdahl, A.L., 1943. *Som jag minns det*. D. 2. Stockholm.
- Rosander, G., 1972. *Nordiska museets föremålsinsamling i går - i dag - i morgon*. i: Fataburen.
- Rosander, G. (red.), 1977. *Museernas kulturhistoriska datainsamling*. Stockholm.
- Rosander, G. (red.), 1977. *Slutrapport rörande samtidsdokumentation genom föremålsinsamling vid kulturhistoriska museer*. Stockholm.
- Rosander, G. (ed.), 1980. *Today for tomorrow. Museum documentation of contemporary society in Sweden by acquisition of objects*. Stockholm.
- Rosander, G., 1984. *Industriens vaktparad. Varuspositioner i Sverige före första världskriget*. i: Saga och sed; 1983.
- Rosander, G., 1992. *Nordiska museets utställningsverksamhet under ett sekel*. i: Rtg.
- Rosander, G., 1996. *Museerna och tidsandans förändring*. i: Museet som makt och motstånd. Festskrift till Erik Hofrén. Norrköping.
- Sellberg, L., 1993. *Av kärlek till fosterland och folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*. Uppsala.
- Sigurdson, J. (red.), 1991. *Julitaboken*. Stockholm.
- Silvén-Garnert, E. (red.) 1992. *Tumme med tingen. Om det materiellas roll i museernas samtidsdokumentation*. Stockholm.
- Silvén-Garnert, E. (red.), 1993. *Muntliga möten. Om intervjuer i museernas samtidsdokumentation*. Stockholm.
- Silvén-Garnert, E. (red.), 1995. *Text i tryck. När fältmaterial blir publikation*. Stockholm.
- Silvén-Garnert, E., 1997. *Samtidsforskning som ett förhållningssätt*. i: Museer och kulturarv. Stockholm.
- Sjögren, A., 1923. *Drottninggatan genom tiderna*. Uppsala.
- Smith, M.L., 1987. *Pacific visions: California*

- scientists and the environment, 1850–1915. New Haven.
- Spirn, A.W., 1995. "Constructing nature: The legacy of Frederick Law Olmsted". i: Uncommon ground: Toward reinventing nature, New York.
- Stavenow, Å., 1972. *Nils Månsson Mandelgrén*. Stockholm.
- Stavenow-Hidemark, E., 1985. *Hemliv. En utvärdering av hempoolens arbete*. Stockholm.
- Stavenow-Hidemark, E., 1983. *Gunnel*. i: När livet var som bäst. En bok till minnet av Gösta Berg.
- Stavenow-Hidemark, E., 1997. *Spindersvik*. Stockholm.
- Stridsberg, L., 1958. *Museal mellantid. Glimtar från tre decennier*. i: Fataburen.
- Strömholm, S., 1980. *Svit för fyra röster*. Stockholm. *Från ett museum*.
- Sundin, B., 1981. *Från rikspark till bygdemuseum. Om djurskydds-, naturskydds- och hembygdsrörelserna i sekelskiftets Sverige*. i: Naturligtvis. Uppsatser om natur och samhälle tillägnade Gunnar Eriksson. Umeå.
- Svenska Museer. 1931–1998.
- Svensson, S., 1942. *Jakt och bondens husbäll. Två nya avdelningar i Nordiska museet*. i: Fataburen.
- Svärdström, S., 1962. *Sigurd Wallin*. i: Dagens Nyheter 1962-02-02.
- Svärdström, S., 1958–1960. *Kunglig Livrustkammarens första uppställning i Nordiska museet*. i: Livrustkammaren.
- Szabó, M. (red.), 1974. *Sista lasset in. Studier tillägnade Albert Eskeröd*. Stockholm.
- Sörlin, S., 1988. *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Stockholm.
- Sörlin, S., 1998. *Nationernas minnen och själ*. i: Hettne, B., Sörlin, S. & Östergård, U., Den globala nationalismen. Stockholm.
- Sörlin, S., 1998. *Nationernas blod och natur*. i: Hettne, B., Sörlin, S. & Östergård, U., Den globala nationalismen. Stockholm.
- Théâtre de la Mode*. 1945. Katalog.
- Thordeman, B., 1958. *Från helgedom till museum. Resor i tid och rum*. Stockholm.
- Tollstorp, J. Ph., 1839. *Stockholm och dess omgifningar*. Stockholm.
- Torstendahl, R., 1964. *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historieforskning 1820–1920*. Stockholm.
- Trigger, B., 1993. *Arkeologins idéhistoria*. Stockholm.
- Tunander, I. (red.), 1967. *Det underbara skåpet*. Stockholm.
- Tunander, I., 1991. 1929–1945. *Andreas Lindblom, Skansen och kriget*. i: Skansen under hundra år. Höganäs.
- Upmark, G., 1916. *Skansen 25 år*. Stockholm.
- Urbyggnadsplan för Julita gård*. 1971. Upprättad av Nordiska museet. [Stencil.] Stockholm.
- Wallin, S., 1918. *De svenska prästgårdarna som objekt för kulturhistorisk forskning*. i: Fataburen.
- Wallin, S., 1929. *Gustaf Upmark*. i: S:t Eriks årsbok.
- Wallin, S., 1937. *Utställningen Hem och arbete*. i: Fataburen.
- Wallin, S., 1944. *Rudolf Cederström och Livrustkammaren*. i: Svenska Museer.
- Wallin, S., 1962. *System, stötar och behaglighet i utställningstekniken*. i: Svenska museer. *Verbalt, visuellt, materiellt. Om museernas dokumentation och insamling*. 1991. Red. E. Silvéen-Garnert.
- Velure, M., 1987. *Samdok – målsättning och genomförande*. i: Rig.
- Wonders, K., 1993. *Habitat dioramas. Illusions of wilderness in museums of natural history*. Uppsala.
- Wråkberg, U., 1995. *Vetenskapens vikingatåg. Perspektiv på svensk polarforskning 1860–1930*. Uppsala.
- Värda! Bevara! Museerna och föremålsvärden*. 1980. Stockholm.
- Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar*. 1919. [Red. Sune Ambrosiani].
- Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar*. 1929. [Red. Nils Lithberg]. Stockholm.
- Zachrisson, S., 1980. *80-talet – fiskbullens årtionde*. i: SMF-nytt; 1980:12.
- Österman, A., 1991. *Människors egen historia. Om Nordiska museets frågelistor*. Stockholm.

Personregister

Understruken kursiv sidhänvisning anger ruta eller längre presentation.

- Abel, Ulf 112f.
 Abelin, Lotten 85
 Adde-Johansson, Kerstin 300
 Adelsköld, Gustava 85
 Adlerbeth, Jacob 23
 Agrell, Alfhild 62
 Ahnstrand, Hans 495
 Alenby, Hugo 414
 Almgren, K.A. 345
 Almqvist, Carl Jonas Love 33, 55, 60, 185, 477
 Almqvist, Viktor 128, 134, 145, 150, 317
 Althin, Torsten 175, 177, 179
 Ambrosiani, Sune 135, 137, 149, 175, 252, 287
 Améen, Gustaf 86, 87, 93, 94, 98, 102, 130, 495
 Anderbjörk, Jan Erik 178
 Anderson, Benedict 36
 Andrén, Erik 89, 345, 389f., 438f.
 Ankarcrone, Gustaf 161
 Appelgren, Stig 433
 Arnö-Berg, Inga 384
 Arrhenius, Birgit f. Klein 75
 Aspelin, Eva 495
 Asplund, Gunnar 317
 Asplund, Jan 495
 Aulén, Gustaf 347
 Axel-Nilsson, Christian 396
 Bäckström, Arvid 175, 177, 211, 361, 469
 Bannbers, Ola 175, 177, 251, 363
 Behm, Alarik 129, 326–328
 Bengtsson, Bengt 171, 178, 296, 394f., 438
 Berg (Topelius), Ann-Sofi 364f.
 Berg, Gösta 45, 56, 57, 73, 166, 175, 195, 250f., 254, 261, 359, 375–377f., 384, 394f., 399
 Berg, Jonas 364f., 404, 428
 Berg, Kerstin G:son 495
 Bergengren, Göran 189, 428
 Berglind, Nils 241f., 249
 Bergström, Ragnhild 74f.
 Bernhard, Kerstin 214
 Bernhard, Waldemar 318
 Berns Ester 73
 Berns Maria 73
 Bertil, prins 472f.
 Berzelius, Jöns Jacob 17
 Bexell, Alfred 24
 Billow, Anders 469
 Biörnstad, Arne 297, 442
 Biörnstad, Margareta 390, 402f., 404
 Bjurman, Eva Lis 304, 425
 Björklund, Anders 349
 Björling, Jussi 350
 Blom, Fredrik 107, 115
 Blom, Peter 495
 Blomberg, Anton 495
 Blomquist, Gustaf 327
 Boberg, Ferdinand 82, 167, 206, 284
 Boge, Gustaf 495
 Bogren Ekfeldt, Britt 310
 Bolkesjö, Torjus Leifsson 187
 Bonde, Carl 24
 Bonnier, Albert 76, 78
 Brahe, Magnus 113
 Branting, Hjalmar 369
 Broman, Carl 584
 Brånvall, Birgit 495
 Bud Erik och Emma Olsson 72, 186
 Bukowski, Henryk 46, 51
 Bäckström, Arthur 344, 359
 Bäckström, Johan 344
 Bälter Anders Hansson 187
 Börjesson, John 119
 Böttiger, John 67, 128–130, 140, 194f., 280
 Carl, prins 324, 347, 350, 356, 472
 Carl XVI Gustaf 360, 378f.
 Carl Johan, prins 324
 Carlheim-Gyllensköld, Wilhelm 172
 Carlson, Birgitta 393
 Carlsson, Elof 378f.
 Carlson, Fredrik Ferdinand 25
 Cassel, Leif 396
 Cederblom, Gerda 134, 166, 297
 Cedergren, Albert Nestor 443
 Cedergren, Henrik Tore 443
 Cedergren, Naja 443
 Cedergren, Vera 443
 Cederschiöld, Hugo 367
 Cederström, Emanuel 130, 133
 Cederström, Rudolf 146f., 175
 Cedrenius, Gunilla 426f.
 Cervin, Carl 119
 Claréus, Märta 74f., 267, 495
 Clason, Isak Gustaf 79, 88–124 passim, 90, 128, 132, 135, 150, 153, 166, 214, 270, 313, 315, 343
 Cnattingius, Bengt 158
 Cornell, Henrik 315
 Cruse, Sigvard 372
 Curman, Calla 62
 Curman, Carl 61, 128, 129
 Curman, Sigurd 348, 354
 Curry-Lindahl, Kai 360
 Dahl, F.G.A. 90
 Dahlgren, Wilhelm 116
 Dahlman, C.E. 83
 Dahlqvist, Jenny Maria 388
 Danell, Hjalmar 369
 Daniels Brita 73
 von Dardel, Fritz 43f., 48f.
 Davidson, Wilhelm 53, 58, 79
 Daun, Åke 270, 417
 Delsbostintan se Gawell-Blumenthal, Ida
 Dietrichson, Lorentz 49
 Djurklou, Gabriel 24, 26

Djurson, Vera 394
von Düben, Gustaf och Lotten 238

Ed, Björn 309
Edelsvård, A.W. 42
Edenman, Ragnar 402
Edgren-Leffler, Ann-Charlotte 62
Ehrling, Thore 353f.
Eichhorn, Christoffer 51
Ekberg, Olof 175, 251, 495
af Ekenstam, Thure 55
Eklund Nyström, Sigrid 205, 439
Ekman, Carl Gustaf 332f.
Ekström, Anders 38, 41
Eldh, Carl 78, 102
Engberg, Arthur 318, 351, 373
Engelke, Vilhelm 244, 252
Engkvist, Olle 245, 359, 388
Engman, Gerd 406
Engström, Albert 330
Engvall, H. 495
Ericsson, Agnes 158
Eriksson, Evert 249
Eriksson, Knut H. 161
Erixon, Sigurd 157–160, 166, 168, 169, 171, 174, 177, 199, 203–205, 241f., 245, 248–251, 253, 256, 260f., 265, 268, 270f., 287f., 293, 322, 342, 345, 358, 362f., 389, 391, 416, 469
Eskeröd, Albert 178f., 254, 266, 294, 300, 341, 360f., 417, 430
Eugen, prins 324f., 349f.

Fahlén, Anna 161
Falke, Jakob 46
Fallström, Daniel 113
Fant, Erik 292, 324, 326
Ferlin, P.R. 46
Fick, Ebba 161
Flodin, Brita 73
Fogelberg, Bengt 24
Folcker, Erik G. 63
Forsell, Christian 24, 69
Forsslund, Karl-Erik 162
Frazer, James 138
Fries, Carl 327f.
Fundin, Erik 162
Furingsten, Agne 406, 408, 450, 465
Fägerborg, Eva 495
Fälldin, Thorbjörn 406, 449

Gate, Bengt 301, 329, 331
Gawell-Blumenthal, Ida 329f., 351
Geijer, Erik Gustaf 60
Gellerstedt, Albert Theodor 90, 130
Grafström, Anders 56
Granath, Karl-Erik 214, 217
Granberg, Gunnar 252, 362
Grandien, Bo 33
Granlund, Ingalill 363
Granlund, John 178, 254, 265, 267, 270f., 363, 417
Grape, J. 495
Grop Anna 73

Grundström, Åke 495
Grut, Torben 90
Guinchard, Joseph 30
Gullers, K.W. 214, 217
Gustafsson, G.A. 179, 495
Gustafsson, Gotthard 290, 318f., 323, 342
Gustav V 119, 150, 153, 322, 324, 326
Gustav VI Adolf 347, 349, 367
Gustawsson, Karl Alfred 175
Güettler, Karl 332
Gödde i Göljaryd se Rosén, Karl Petter
Göransson, Gunnar 422

Hagberg, Lotten 134
Hagberg, Louise 74f., 134, 141, 166, 204, 254
Hagenbeck, Carl 327
Hallgren, Sören 495
Hallström, Gunnar 110, 134
von Hallwyl, Walther 82f., 269f.
von Hallwyl, Wilhelmina 269f.
Hals, Harald 300, 356
Hamberg, Axel 21
Hamberg, N.P. 47
Hamilton, Henning 24f.
Hammar skjöld, Hugo 151
Hammarstedt, Nils Edvard 67, 128, 130, 134, 137, 138, 140f., 252, 254, 285
Hammer, Christian 47, 50, 52, 60, 83, 166
Hamrin, Felix 333
Hanssen, Börje 271, 417
Hansson, Anna 461
Hansson, Hans 297, 401, 413, 414, 421, 429, 472
Hansson, N.G (i Skegrie) 397
Hazelius, Artur 9f., 17–116 passim, 55–57, 127f., 130–135, 137, 143, 150, 155f., 161–163, 170, 172, 181–189, 192–201, 208, 211–214, 241f., 249, 252, 254, 258, 261, 264, 275–284, 310, 316, 328, 339f., 366, 375, 384, 387, 413, 432, 449, 467f., 476f.
Hazelius, Gina 129, 384
Hazelius, Gunnar 57, 127–138 passim, 134, 143, 145, 151, 384
Hazelius, Gustaf 55, 477
Hazelius, Johan August 55, 59, 477
Hazelius, Sofi, f. Grafström 53, 56, 59, 65, 72, 134, 182, 186
Hazelius-Berg, Gunnel 171, 252, 292, 296f., 303, 377, 384, 387, 433
Heckscher, Eli 134
Hedin, Sven 367
Hedqvist, Eric 402f.
Heftye, Thomas Johannessen 82
von Heidenstam, Verner 30, 112, 119, 130
Hellman, Lisa 73
Hellner, Brynolf 260, 269, 296, 301, 438
Hellspong, Mats 436
Hernmarck, Carl 438
Hernmarck, Carl Gustaf 61
Hidemark (Stavenow-Hidemark), Elisabeth 10, 298, 305f., 393, 424, 439, 444
Hidemark, Ove 298, 305f., 430
Hildebrand, Bror Emil 24f., 49

Hildebrand, Hans 76, 146, 187, 196
Hildebrand, Karl 369
Hintze, Bertil 251
Hirn, Yrjö 347
Hjorth, Jan 403
Hjorth, Ragnar 170, 318, 326, 332
Hjortsberg, Olle 110
Hjärne, Harald 134
Hobsbawm, Eric 37
Hofrén, Erik 423, 448
Hofrén, Manne 158
Holm, Lennart 402f.
Holmbäck, Åke 333
Holmquist, Bengt 403
Holmquist, Kersti 404, 428, 438
Holmström, Viktor 142
Holmström, Viktor, fru 73
Homman, Olle 175, 249
Hubendick, Bengt 403
Huldt, Åke H. 357
Hultén, Pontus 403
Hultgren, August 137
Hvarfner, Harald 401–404, 421, 423, 425, 448
Hyltrén-Cavallius, Gunnar Olof 24, 26f., 60, 62, 184
Högbom, Arvid 21
Höglund, Bertil 495
Höglund, Erik 303
Höglund, Terttu 495
Höjding, Birger 378f.

Ingeborg, prinsessa 324, 347
Isäus, Magnus 63, 90

Jansson, Sam Owen 195, 249, 254, 269, 393
Jarring, Gunnar 213
Jerdenius, Elof 403
Jirlow, Ragnar 158, 175
Johansson, Tage 378f.
Johnson, Helge Ax:son 112, 317, 327
Jonasson, Lennart 303
Jonsson, Anita 495
Jonsson, Sune 178
Jonzon, Bror 351
Josephson, Ragnar 90, 315
Jödde i Göljaryd, se Rosén, Karl Petter

Karl XIV Johan 107, 115
Karl XV 46, 48f.
Karlin, Georg 83, 139
Key, Axel 61, 89, 128
Key, Ellen 30
Keyland, Nils 158, 166, 246 f. 254, 266, 367
Kjellberg, Sven T. 157f., 469
Kjellberg, Thérèse 165, 172
Kjellin, Helge 160
Kjellström, Rolf 259, 295
Klein, Ernst 166, 174, 175, 177, 254, 290, 291f., 334, 336, 339
Klein, Oscar 175
Klingvall, Hjalmar 495
af Klintberg, Bengt 255, 306, 418

- Knapp Anna 73
 Knuts Anna 73
 Koegel, Hans 495
 Kolthoff, Gustaf 28
 Kovalevsky, Sonya 62
 Kramer, Jules Henri 66
 Krauss, Ferdinand 66
 Kronberg, Julius 132, 170
- Lagercrantz, Bo 269, 376, 402f., 438
 Lagergren, Claes 343, 463
 Lagerquist, Marshall 178, 359, 399, 438
 Lamm, Martin 78
 Landin, Mats 495
 Landqvist, John 78
 Langendahl, Adrian 360
 Larsson, Carl 76
 Larsson, Erica 495
 Larsson, Håkan 102, 118, 121
 Larsson, Oskar 354
 Lassinannti, Ragnar 396
 Laurin, Carl G. 30, 318
 Le Corbusier 317
 Leksands-Karin 72
 Lenk, Torsten 175, 179, 201, 389
 Leufvén, Gustaf 161
 Lewin, Anna 73, 134, 141, 261, 384
 Lewin, Visen 67, 134, 141, 287
 Liedgren, Rut 211, 263, 438
 Lilja, Sven 329, 349, 354
 Liljefors, Bruno 132
 Lindahl, Axel 495
 Lindberg, Erik 119
 Lindberg, Ernst-Folke 135, 383
 Lindberg, Folke 353
 Lindblom, Andreas 171, 174, 265, 274, 289, 293, 313–321, 314f., 328–360 passim, 370–377 passim, 389f., 424, 469
 Lindblom, Gerhard 175
 Lindgren, Agi 96f., 151, 279
 Lindgren, Amalia 70, 277
 Lindhagen, Carl 369
 Lindholm, Charles 102
 Lindholm, Åke 378f.
 Lindqvist, Sune 177
 Lindqvist, Sven 435
 Lindros, J. 495
 Lindsög, Claes 316
 Lindstein, Erik 249, 320
 Lindström, A. 118
 Lindström, Johan 106f.
 Linnqvist, Hilding 360
 von Linné, Carl 10
 Lithberg, Nils 149, 158, 169, 175, 204, 265, 268–271
 Ljungell, L. 495
 Lundberg, Erik 322–324, 326, 328
 Lundberg, Theodor 119
 Lundgren, Caj (Kajenn) 375, 378f.
 Lundh, Gunnar 214, 216f.
 Lundwall, Sten 211, 269
 Luttröpp, Lotta 10
 Lübeck, Sven 351
- Lång Karin Persdotter 187
 Löfgren, Lars 450, 466
 Löwbeer, Hans 396, 399
- Mahrenholz, H. 90
 Malmquist, Gustaf 118f.
 Malmsten, Carl 312
 Malmström, Axel 495
 Manchot, W. 90, 92
 Mandelgren, Nils Månsson 24, 27f., 49f., 66, 81
 Manker, Ernst 258f., 295, 349, 469
 Mannhardt, Wilhelm 138
 Martinson, Harry 11, 163, 475
 Medelius, Hans 10, 470
 Melander, A.E. 51
 von Melsted, Henning 368f.
 Meyer, konstgjutare 119
 Meyerson, Åke 403
 Milles, Carl 103, 110, 113f.
 Millrath, Sigrid 129
 Millstrand, L. 118
 Mittag-Leffler, Signe 62
 Modén, Per 178
 Mogensen, Mogens 251
 Molander, Mait 450
 Montelius, Oscar 36, 76, 130, 136, 187, 196, 368
 von Moser, Friedrich Karl 51
 Mosse, George L. 31
 Mulka, Eva Brita 258
 Myrdal, Janken 465, 470
 Möllenberg, Gustaf 51
 Möller, Carl 345
 Möller, Lizzie 161
 Mörk, Lennart 306
 Mörner, Ebba 252
- Nilsson, Albert, se Eskeröd
 Nilsson, Axel 129, 135–137, 139, 147, 156f., 159f., 252, 282, 286
 Nilsson, Nils 378f., 392
 Nilsson, Harald 382
 Nilsson, Mats 495
 Nilsson, Sven 24f.
 Nodermann, Maj 439
 Nordenfalk, Johan 360, 395, 398, 401
 Nordenskiöld, Adolf Erik 21
 Nordlund, Karl 339
 Nordström, Simon 25
 Noreen, Sven Erik 403f.
 Norström Claes G. 90, 118
 Nygren, Karl-Erik 396
 Nygren, Staffan 495
 Nylén, Anna-Maja 74, 161, 178, 296f., 386, 387, 396, 417f., 439
 Nyström, Bengt 10, 179, 294, 307, 309, 407, 426, 428, 439, 450, 495
 Nyström, Carl 192
- Odhner, Claes Theodor 36
 Oldberg, Ragnar 398
 Olsen, Bernhard 139
- Olsson, Marianne 437
 Olsson, Martin 175
 Oskar II 36, 82, 87, 150
 Oxhammar, Greger 428, 444
- Paasche, Fredrik 350
 Palme, Olof 402
 Palmqvist, Lena Åsön 428
 Pauli, Georg 132
 Paulsson, Gregor 269, 315, 317
 Pers Brita Andersdotter (Pariser Brita) 73
 af Petersens, Lennart 495
 Pettersson, ing. 495
 Pettersson, Jan 450
 Pettersson, Kerstin 495
 Pålsson, Roland 404
- Ramqvist, Eva 310
 Ranger, Terence 37
 Rapp Regazzoni, Maria 444
 Rehnberg, Mats 178, 254, 265, 269–271, 303, 358, 362f., 366, 382, 416, 418, 469
 Rencke, Adolf 363
 Rentzhog, Sten 241, 274, 308, 402, 404f., 423, 447, 448–452, 460, 470
 Retzius, Gustaf 66, 468
 Reuterswärd, Augusta 85
 Richter, Erik 308
 Ring, Herman A. 82
 Rodenstam, Stina 161
 Romdahl, Axel 135, 137–139, 142, 149, 281, 283
 Roosevelt, Theodore 367
 Roosval, Johnny 135, 315
 Rosander, Göran 307, 404, 426, 435, 436f.
 von Rosen, Georg 119
 Rosén, Karl Petter 85
 Rosén, Sander 263
 Rosenberg, C. G. 495
 Rosenberg, Harald 301, 331
 Rosengren, Annette 179, 310, 434
 Rudbeck, Anna 74
 Rudbeck, Ebba 85
 Rudfjäll, Lars 392
 Rydberg, Viktor 170, 195
 Råäf, Leonard 24
 Röing, Ivar 388
 Rönnstedt, Berit 309f.
- Sahlén, Margit 385
 Salin, Bernhard 129–153 passim, 156, 166, 285f., 314, 328, 366f., 469
 Salminen, Sally 347
 Samzelius, John 242
 Sandberg, Johan Gustaf 69
 von Schmalensee, Artur 360
 Scholander, Anna 62
 Scholander, Fredrik Wilhelm 45f., 154f.
 Schwab, Egil 318
 Schück, Adolf 175
 Schön, Ebbe 255
 Segemark, Peter 495
 Selling, Gösta 166, 175, 244, 252, 292, 323f., 328, 359

- Semper, Gottfried 33
 Sibylla, prinsessa 360
 Sjöbom, Anna 72f.
 Sjöqvist, Kerstin 399
 Sjöstrand, Arnold 348
 Skans Torsten Nilsson 381, 405, 429, 444
 Skum, Nils Nilsson 158f.
 Sköld, Per Edwin 350, 370
 Soldin, Alexander Ludvig 46
 Sommarström, Bo 259
 Staafl, Pehr 76
 Stadener, Sam 333
 Stavenow-Hidemark, Elisabet, se Hidemark
 Stavenow, Åke 391
 Stiernstedt, Marika 350
 Stjernsward, Brita 74
 Strand, Anna 73
 Strand, Kerstin 73
 Stridsberg, Laura 74
 Strindberg, August 51, 67, 76-78, 102, 172, 195, 212, 468
 Ström, Fredrik 333, 354
 Ström, Selma 67
 Strömberg, Elisabeth 74
 Strömbom, Sixten 339
 Sundbärg, Gustav 30
 Sundt, Eilert 28, 83
 Sundström, Oskar 106f.
 Swahn, Jan-Öjvind 195
 Svedberg, Elias 294f., 349
 Svenonius, Fredrik 21
 Svensson, Sigfrid 166, 175, 200, 205, 249, 251, 254, 261f., 266, 268, 295, 359, 416
 Svårdström, Svante 171, 359
 Sæve, Per Arvid 154f.
 Sæve-Söderbergh, Bengt 406
 Söderbaum, R. 495
 Söderberg, F. 116
 Söderman, Carl August 43f., 69, 275
 Sörensen, Salomon 242
 Sörling, Eric 308
 Taikon, Milosch 254, 473
 Taube, Evert 333f.
 Tengbom, Ivar 90
 Testrup, Erik 353
 Thorbeck, Åsa 10
 Thordeman, Bengt 175
 Thorman, Elisabeth 267
 Tillhagen, Carl-Herman 178, 254f.
 Tirén, Johan 132
 Toms Karin 73
 Tors Anna 73
 Troels-Lund, Troels 76
 Trotzig, Dag 169, 267
 Tyrfelt, Annika 273
 Tägt Karin 72
 Tönnies, Ferdinand 38
 Ulfspärre, Hedvig 161, 198, 438
 Ullberger, Kurt 403
 Ulvskog, Marita 406
 Undset, Sigrid 350f.
 Unnerbäck, Eyvind 403
 Unsgaard, Håkan 376
 Upmark, Gustaf d.ä. 167
 Upmark, Gustaf d.y. 135, 137, 156, 165-174 passim, 167, 252, 313, 315, 328, 367, 380, 469, 472
 de Wahl, Anders 321, 348, 350
 Wahlman, Lars Israel 90, 443
 Valin, J.E. 36
 Wallander, Josef Wilhelm 60
 Wallenberg, Alice 349
 Wallenberg, Knut A. 324, 326, 349
 Wallgren, Olof 495
 Wallgren, Per Olov 381
 Wallin, Hilda 137
 Wallin, Sigurd 74, 147, 156, 158, 166-171 passim, 175, 245, 248, 250, 253, 260, 266f., 292, 301, 313, 324, 327f., 340f., 358, 360, 380, 384, 389, 438, 469
 von Walterstorff, Emelie 74, 134, 137, 190f.
 Velure, Magne 255
 Wennerlund, Signe 200
 Werkmäster, Jerk 290, 301, 336
 Westerberg, Brita 73
 Westin, Gunnar 403
 Westman, Carl 90, 332
 Wibe, Gert 309f.
 Wicander, Hjalmar 270, 345, 358
 Vigström, Eva 66
 Wilhelm, prins 178, 350, 373
 Winge, Hanna 62
 Wintzell, Inga 210
 Wintzell, Åke 179, 495
 af Wirsén, Carl David 127
 Vistrand, Per Gustaf 67, 128, 130, 133f., 140f., 194f., 242, 278, 286
 Wreiman, Gun 414
 Wulfrona(-Dagel), Marie Louise 393, 440
 Wäger, Ulla 495
 Zachrisson, Sune 402, 404f., 423, 424f., 428, 433, 442, 444, 448-450, 453, 453, 495
 Zetterström, Hans (Hasse Z) 327
 Zickerman, Lilli 161
 Åbergson, A.W. 82
 Ågren, Katarina 178
 Ågren, Per-Uno 178
 Åzelius 495
 Ørsted, H.C. 17
 Østberg, Ragnar 90, 102, 119
 Østergård, Uffe 23
 Østerman, Annika 262, 410f.
 Østerling, Anders 350
 Østlund, Britta och Manne 294
 Øverland, Arnulf 357

Nordiska museet i den svenska kulturhistorien

Den 24 oktober 1873 slogs porten upp till Artur Hazelius skapelse, Skandinavisk- etnografiska samlingen i Stockholm. Detta var början till Nordiska museet. Under de 125 år som gått har museet genom sina samlingar, utställningar och sin forskning präglat bilden av den svenska kulturhistoriens framväxt. Det är denna process och de människor som medverkat som skildras i denna bok.

Nordiska museets förlag
ISBN 91 7108 442 8